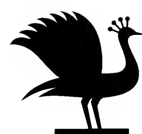
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13915

Ostroh Memorial Book

Sefer Osṭraʿah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

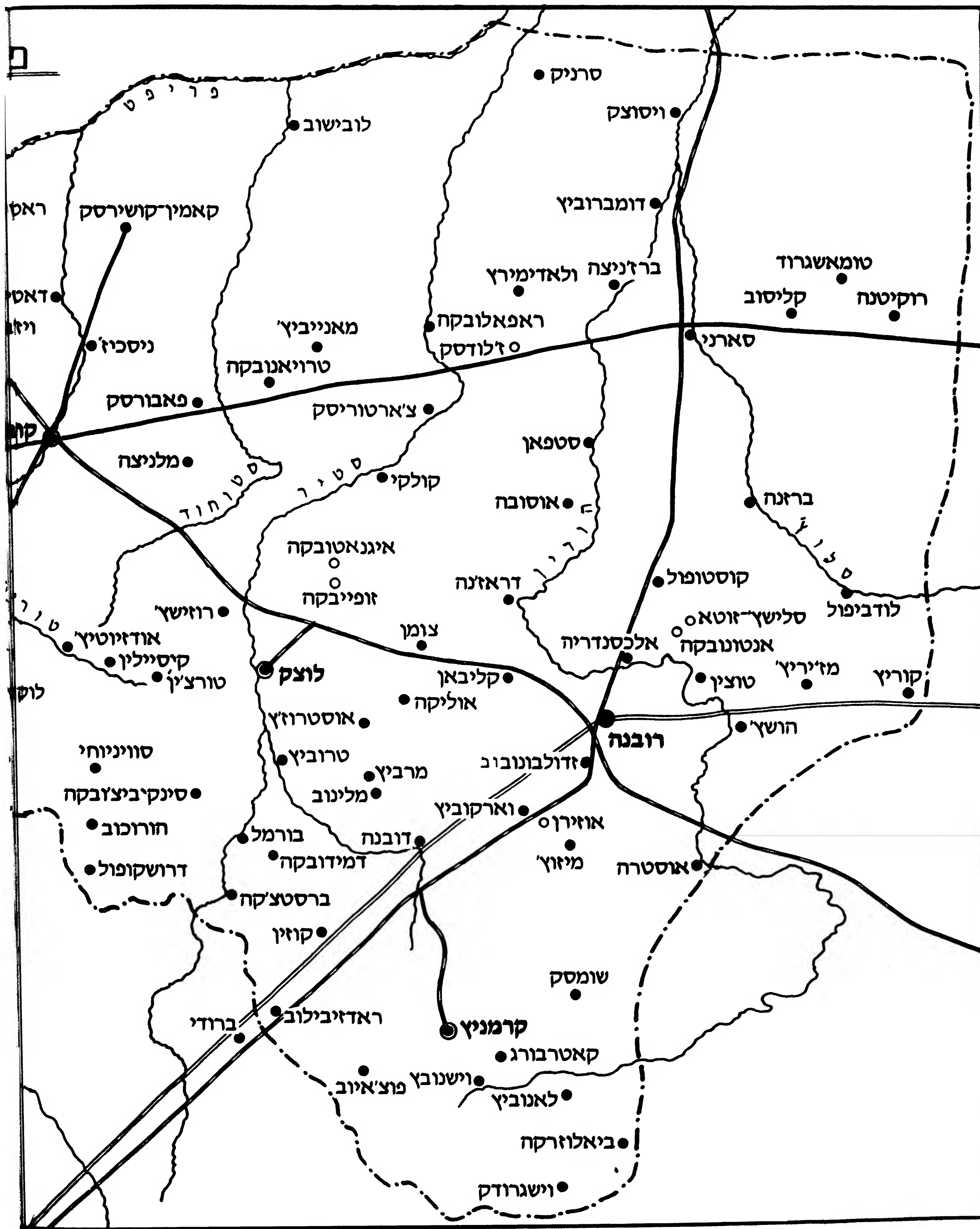

Original publication data

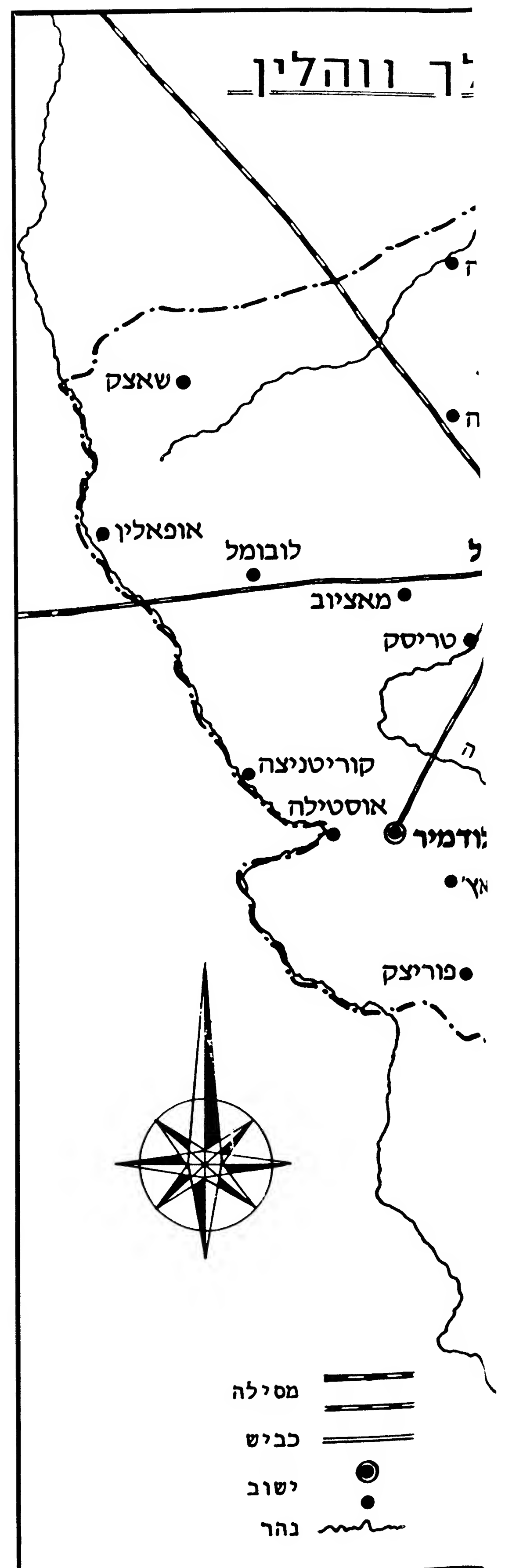
TITLE	Sefer Ostraʻah : (Vohlin) : matsevet zikaron li-ḳehilah ḳedoshah = Ostrog book / ha-ʼorekh, Yitsḥaḳ Alperovits ; rikez, ʻibed ve-tikhnen Ḥayim Finḳel.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yotsʻe Ostraʻah be-Yiśraʻel, 1987.
DESCRIPT	402, 34 p., [2] leaves of plates : ill., map, ports. ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Ostroh.
	Ostroh (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Ostroh.
ADD'L NAME	Alperowitz, Yitzhak.
	Finkel, Chaim.
ADD'L TITLE	Ostrog book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

סרניק
ויסוצק
לובישוב
פריפט
דומברוביץ
קאמין־קושירסק
ראק
ברז'ניצה
ולאדימירץ
טומאשגרוד
קליסוב
רוקיטנה
דאט
ראפאלובקה
מאנייביץ
סארני
ניסכיז'
ז'לודסק
טרויאנובקה
פאבורסק
צ'ארטוריסק
מלניצה
סטפאן
סטוחוד
סטיר
קולקי
אוסובה
ברזנה
איגנאטובקה
קוסטופול
דראזנה
זופייבקה
הורין
סלוץ'
לודביפול
רוזישץ'
סלישץ'־זוטא
צומן
אודזיוטיץ'
אלכסנדריה
אנטונובקה
קיסיילין
מז'יריץ'
לוצק
קליבאן
טוצין
קוריץ
טורצ'ין
אוליקה
אוסטרוזץ'
רובנה
הושץ'
סוויניוחי
זדולבונובו
טרוביץ
מרביץ
סינקיביצזבקה
מלינוב
וארקוביץ
חורוכוב
אוזירן
בורמל
דובנה
מיזוץ'
אוסטרה
דמידובקה
דרושקופול
ברסטצ'קה
קוזין
שומסק
ראדזיבילוב
ברודי
קרמניץ
קאטרבורג
וישנובץ
פוצ'איוב
לאנוביץ
ביאלוזרקה
וישגרודק

המפה מספרו של ד״ר שמואל ספקטור
״שואת יהודי ווהלין 1941 — 1944״
הוצאת יד ושם, ירושלים, תשמ״ו.

ספר אוסטראה

(ווהלין)

OSTROG BOOK

מצבת זכרון לקהילה קדושה

העורך
יצחק אלפרוביץ

ריכז, עיבד ותכנן
חיים פינקל

בהוצאת ארגון יוצאי אוסטראה בישראל

תל-אביב
תשמ"ז — 1987

ספר אוסטראה

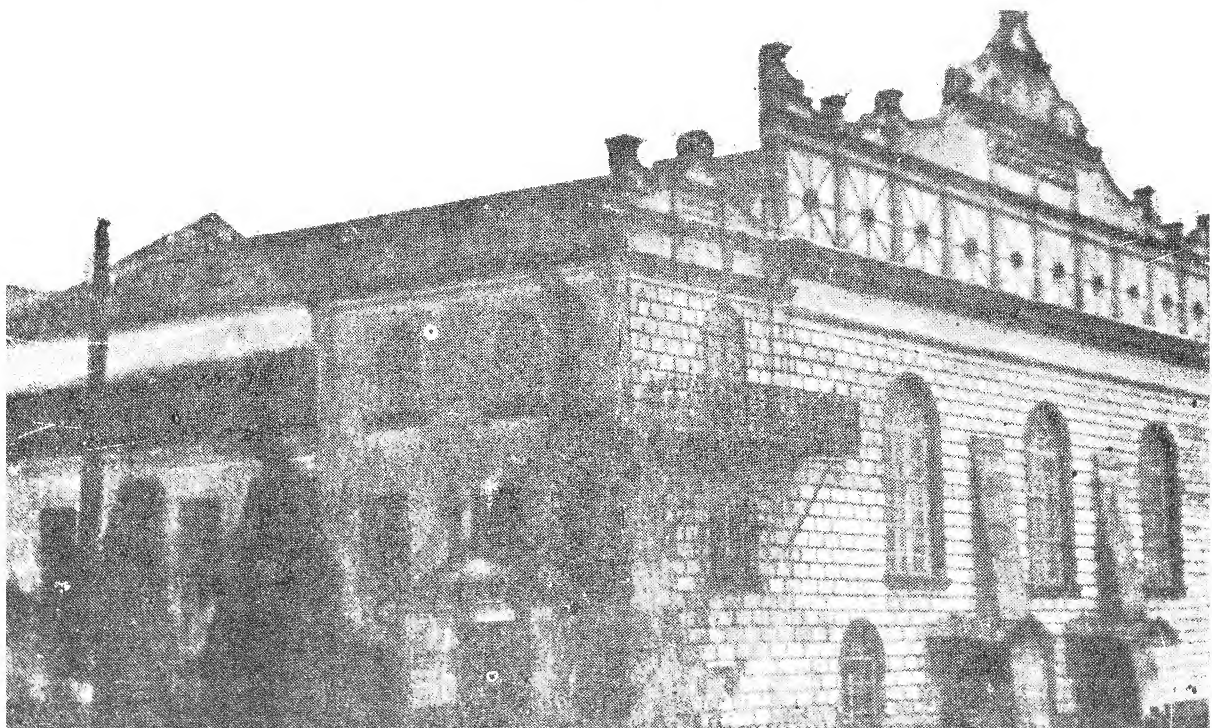
OSTROG BOOK

חועד של ארגון יוצאי אוסטראה. עומדים מימין לשמאל: אהרון ולדמן, מנדל מירוצ׳ניק, בוריס ליכטנשטיין, יונה בלכר, שרה צביאלי (שפייזר), דוד וינשלבוים; יושבים מימין לשמאל: מרדכי בלכר ז״ל, מרים רובינשטיין, יואל רובינשטיין, פרידה קולפניצקי־גורין, חיים פינקל, מרים וינשלבוים, טובה (גיטלה) ראובני־שטיינברג.

סידור והדפסה: דפוס חמיאל . יצחק שדה . תל־אביב . טל׳ 330555

בית הכנסת הגדול ע"ש המרש"א **באוסטראה**

בשער הספר

„ספר אוסטראה", הוא ספר עדויות ונר־נשמה. גוללנו בו פרשיות ומעשים של יהודי אוסטראה בעבר הרחוק והקרוב. השרידים המעטים שנשארו לפליטה מבני־עירנו מתנים בו את הגדול באסונות עמנו, בו ניספו הקדושים והטהורים בימי השואה האיומה.

בהתרגשות ובחרדת קודש, אנו מגישים לבני העיר את ספרנו זה. זוהי תרומתנו הצנועה לגל־עד הכללי שנועד להנציח זכרם של רבבות קהילות ישראל. דפים אלה בספר־זכרון זה, הם מצבה חיה לקהילתנו המפוארת בווהלין שחייה נגדעו ע"י הצורר הנאצי ועוזריו האוקראינים.

במשך עשרות שנים מאז שחוסלה קהילתנו, נשאו אלה הניצולים, יחד עם אלה שעזבו את העיר מזה שנים את החלום להנציח את זכרון יקיריהם שהומתו באכזריות ולהנציח את כל אשר עבר עליהם בתוך ספר זיכרון, שיישאר וישמש מעין קדיש יתום בידי הנשארים ובידי בניהם ובני בניהם לעד ולתעודה. שכן מי עוד כמונו — שרידיו ופליטיו של הקיבוץ היהודי באוסטראה, הפזורים על פני תבל כולה, יכולים להנציח את זכר העבר המפואר של קהילתנו, את חייה התוססים ומוסדותיה היהודיים.

✶ ✶ ✶

27 שנים חלפו מאז הופעתו של „פנקס אוסטראה" בשנת 1960, בעריכתו של בן־עירנו הדגול בן־ציון ח. אילון, והנה מופיע „ספר אוסטראה", שהינו חמשך יאה ל„פנקס אוסטראה". אבל גם הוא שונה מסיבות שהזמן גרמן.

אחרי תקופה די ארוכה של הכנות ועבודות ארגוניות, זכינו לחוציא לאור ספר זה. בכרך זה, הבאנו גם דברים שנכתבו בשעתם וטבועים בהם זמנם — מלמדים על התקופה, רקעה ואווירתה.

„ספר אוסטראה" הוא הגשמתו של רעיון שתחילתו לפני הרבה שנים. בספר זה אנו מביאים חומר חדש שלא נכלל ב„פנקס אוסטראה". רצינו להקיף את החומר בספר בסדרת מאמרים וסקירות על כל צידי חייה העשירים והססגוניים של הציבוריות היהודית בעיר.

העמדנו לעצמנו מטרה לשפוך אור על עברה ההיסטורי המפואר, על אוסטראה היהודית, על השתלשלות חייה הכלכליים, הדתיים, הציבוריים והלאומיים. השתדלנו שמחברי המאמרים יהיו קרובים ברוחם ובהשקפותיהם לנושאי המאמרים.

„ספר אוסטראה" מנסה במעט שלו לתאר את העיר, הקהילה ועברה המפואר עד למלחמת הכליון, כולל פרקי שואה שנכתבו ע"י שרידי השואה שעברו את הגיהנום הנאצי. הקדשנו תשומת לב מיוחדת על השואה ועל הגבורה, כדי להוסיף תמונה כוללת של מאורעות האימים וגם הקדמנו מחקר מדעי־היסטורי שנכתב ע"י בת־עירנו בטי אייזנשטיין־קשב על שואת יהודי ווהלין, שבו גם מידע על שואת יהודי אוסטראה.

בספר כלולה גם רשימת הלוחמים והחללים מבני אוסטראה שנפלו בעד חירות העם והמולדת בחזיתות שונות במלחמת העולם השניה ובמערכות ישראל.

הבאנו בספר רשימת „יזכור". אין ספק שהרשימה איננה שלימה וחסרים בה שמות. לא אשמתנו בזה. פעמים ספורות שיגרנו חוזרים ותזכורות לאנשי אוסטראה באשר הם שם וביקשנו ודרשנו להשלים את החסר. הרי אין מקורות רשמיים אשר בהם היינו יכולים להסתייע בספר ואלה אשר נשארו בחיים, נבצר מהם לזכור את כולם.

בספר כלולים תצלומים רבים של אנשי ציבור ידועים, או אישים אשר לקחו חלק פעיל בחיים הציבוריים והתרבותיים של העיר.

אם כי צומצם הספר בעיקר בתיאור המאה האחרונה בתולדות הקהילה, בכל זאת הרגשנו בצורך לפרסם כמה מאמרים על מניחי יסודותיה ומעצבי דמותה של קהילת אוסטראה. רצוננו היה לתת לבנינו אשר לא הכירו בתפארתה את העיר בה נולדו אבותיהם. תמונה בהירה מחיי הקהילה שלנו בעבר ומהמיוחד שציין אותה והראוי להשמר כאבן־חן בגנזי ההיסטוריה של עם ישראל.

החומר שנאסף כתוב עברית ויידיש וחלק בלועזית (אנגלית ופולנית). מצאנו לנכון להשאיר כל כתב־יד בשפת הכותב, חוץ מכמה מאמרים שתורגמו בלועזית.

השתדלנו גם להקנות לספר לבוש אסתטי נאה, ואכן הספר יצא בהידור ובצורה נאה.

לבסוף אנו מודים לכל אלה שסייעו למפעלנו זה בחומר או ברוח ואיפשרו על־ידי כך את הנצחת זכר הקהילה שלנו. תודתנו לכל מחברי המאמרים המתפרסמים בספר ולאלה ששלחו לנו חומר ותצלומים. יבואר־נא כולם על הברכה ועל הסיפוק הנפשי, בראותם את העבודה הגמורה. הננו מקווים, כי מפעל זכרון זה יעמוד כאנדרטה חיה לדור הצעיר ולדורות הבאים.

תודתנו נתונה לבן־עירנו משה שטיינברג על עזרתו הנדיבה להוצאת הספר.

חיים פינקל
יושב־ראש הארגון

אַ פּראָיעקט וואָס איז רעאַליזירט געוואָרן

מיט גרויס באַפרידיקונג און סאַטיספאַקציע וויל איך אויסדריקן אין נאָמען פון דעם ועד ארגון יוצאי אוסטראַה בישראל און אויך אין מיין אייגענעם נאָמען אונדזער טיפסטע דאַנקבאַרקייט און פולע אנערקענונג פאַר אונדזער חשובן פאַרזיצער פון ארגון ה׳ חיים פינקעל פאַר זיין מיפולער טעטיקייט און דערפאָלגרייכער אַרבעט לטובת אונדזער ארגון בכלל און זיינע פאַרדינסטן ביים אַרויסגעבן דעם איצטיקן אויסגעברייטערטן „ספר אוסטראַה״ בפרט.

כדי ווי געהעריק אָפּצושאַצן זיין פערזענלעכן אָנשטרענג און איניציאַטיוו ביים צוגרייטן צום דרוק און ביים אַרויסגעבן דעם איצטיקן „ספר אוסטראַה״, זאָל מיר דערלויבט זיין אומצוקערן זיך צו אַ היפּשן צייט־אָפּשניט נאָכן דערשינען דעם זייער ווערטפולן און אינהאַלטסרייכן „פּנקס אוסטראַה״, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1960, רעדאַגירט פון אונדזער חשובן בן־עיר בן־ציון ח. אילון.

אין יענער צייט, נאָכן דערשינען פון „פּנקס אוסטראַה״ אין ביי אַ טייל אַקטיווע מיטגלידער פון ארגון און אַפילו ביים רעדאַקטאָר בן־ציון ח. אילון גופאַ אויפגעקומען אַ געדאַנק, אַז עס וואָלט געווען ווינשנסווערט מער בולטער צו פאַראייביקן אונדזער שטאָט מיט אירע ספּעציפישע אייגנשאַפטן אויך אין פאָרם פון אַן אַלבום בילדער, וואָס וואָלט געווען אַ גוטע דערגענצונג צו דעם „פּנקס אוסטראַה״. דאָס הייסט, געבן אַ גרעסערן פּלאַץ און אויסדרוק אונדזער שטאָט אין פאָרם פון בילדער, וואָס האָבן אַ היסטאָרישן און געזעלשאַפטלעכן ווערט, כדי אַזוי אַרום אָפּצושפּיגלען אַלזייטיק דעם קאָלרפולן און גייסטרייכן יידישן לעבן אין אָסטראַה אין פאַרלויף פון זיין לאַנגיאָריקער געשיכטע און באַזונדערס אין דער לעצטער תקופה ביזן חורבן. מיר האָבן געוואָלט רעקאָנסטרואירן דאָס יידישע לעבן אין שטאָט, אירע פילצאָליקע יידישע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, פּאָליטישע פּאַרטייען און יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, וואָס זענען געווען טעטיק און געפירט אַ ברייט־פאַרצווייגטע טעטיקייט אויף אַלע געביטן פון יידישן לעבן אין שטאָט. אויפצולעבן אויף די בלעטער פון דעם אַלבום דעם רייכן מענטשלעכן קאָליר־פולן יידנטום מיט וועלכן אָסטראַה איז געווען געבענטשט, אָבער דער

פראַיעקט איז צוליב פאַרשיידענע פון אונדז נישט־אָפּהענגיקע סיבות נישט פאַרווירקלעכט געוואָרן.

לויט דער איניציאַטיוו פון אונדזער פאַרזיצער ה׳חיים פינקעל האָט דער קאָמיטעט פון ארגון אָסטראַהה, באַשלאָסן אַרויסגעבן אַ פאַרברייטערטן בוך פון אונדזער חרובער שטאָט אָסטראַהה, אין וועלכן ס׳זאָל זיך אָפּשפּיגלען ווי געהעריק אַלץ וואָס איז אונדז געווען ליב און טייער ביז דעם לעצטן חורבן.

אָט די דאָזיקע פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאבע האָט גענומען אויף זיך אונדזער פאָרזיצער און מיט גרויס התלהבות איז ער צוגעטראָטן צו דער פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט. ער האָט גענומען קלייבן מאַטעריאַלן און בילדער וואָס האָבן אַ געזעלשאַפטלעכן און היסטאָרישן ווערט. זיך געווענדעט שריפטלעך און מונדלעך צו אָפּשטאַמיקע פון דער שטאָט אין ישראל און אין אויסלאַנד מ׳זאָל אַריינשיקן מאַטעריאַלן פאַרן בוך. חוץ פילצאָליקע בריוו, טעלעפאָנישע געשפּרעכן איז עטלעכע מאָל אַרויסגעשיקט געוואָרן צירקוליאַרן צו אונדזערע בני־עיר זיי זאָל אַריינשיקן בילדער און זכרונות וועגן אָסטראַהה.

אין משך פון דער צייט, איז צוגלייך מיט שפּענדונגען פאַרן בוך אויך אַריינגע־פלאָסן אַ רייכער מאַטעריאַל פון אַ פאַרשיידנאַרטיקן כאַראַקטער, און אויך פילצאָליקע פאָטאָגראַפיעס, וואָס זענען נוגע דעם יידיש־געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטאָט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

מיטן אָנקום פון אַ געוויסער צאָל אָפּגעראַטעוועטע פון דעם חורבן, איז געווען אַ ווענדונג, אַז זיי זאָלן שרייבן זייערע זכרונות וועגן דער חורבן־תקופה אין אָסטראַהה און אַ דאַנק דעם איז דער ,,ספר אוסטראַהה״ באַרייכערט געוואָרן מיט ווערטפולע זכרונות פון אהרון וואַלדמאַן וועגן אַ טראַגישן פאַל אין וואַלד אונטערן נאָמען ,,לא תרצח !״, די זכרונות פון גיטעלע שטיינבערג־ראובני, די עדויות פון סימאַ און שמואל קליפּאַץ׳, דער בריוו פון דער אָסטראַהער לערערין בלומאַ שטירנבערג, געשריבן ממש פאַר איר טויט מיט איר קינד אין אָסטראַהער געטאָ און אַנדערע מאַטעריאַלן.

אין דעם בוך ווערט אויך צום ערשטן מאָל אין ישראל פאַרעפנטלעכט אַ וואָגיקע גרויסע אַרבעט פון אונדזער בת־עיר די פאַרשטאָרבענע בעטי אייזנ־שטיין־קשב וועגן דעם חורבן פון וואָלינער יידנטום, אין וועלכער זי ווידמעט פיל פלאַץ דעם חורבן פון אָסטראַהה.

אין דעם בוך זענען אַריין פילצאָליקע אַרבעטן פון חיים פינקעל אַליין, וואָס האָבן אַ היסטאָרישע און געזעלשאַפטלעכע באַדייטונג און באַזונדערס וועגן דעם אָנטייל פון די אָסטראַהער בני־עיר אין דער פאַרטיזאַנער־באַוועגונג און וועגן דעם אָנטייל פון אָסטראַהער אין דער רויטער אַרמיי צוגלייך מיט אַ רשימה פון די געפאַלענע אין וואַלד און אויף די פראָנטן און אַ רשימה פון די אָסטראַהער בני־עיר וואָס זענען געווען טעטיק אין דער ,,בריחה״, אין פוילן און אין אייראָפּע.

דאָס בוך שליסט זיך מיט אַ צוגאָב־רשימה פון בני־אָסטראַהה וואָס האָבן געקעמפט און זענען געפאַלן אין די קאַמפן אין די מלחמות ישראל און אַן אויסגעברייטערטע רשימה פון קדושים פון די אומגעקומענע אין דער שואה און אויך די, וועלכע זענען נפטר געוואָרן אין לאַנד און אין אויסלאַנד, באַגלייט מיט אַ גרויסע צאָל פאָטאָגראַפיעס פון די קדושים און נפטרים.

בלעטערנדיק דעם „ספר אוסטראַה" פילט זיך די זאָרג און איבערגעגע־
בנקייט פון דעם אויספירער פון דעם פראַיעקט ה׳פינקעל, וועלכער האָט
צוגלייך מיט זיינע פילצאָליקע פליכטן אַלס פאַרזיצער פון אונדזער ארגון
און מזכיר פון איגוד יוצאי ווהלין אויסגעפירט די פאַראַנטוואָרטלעכע אויפ־
גאַבע מיט גרויס דערפאָלג און מיר דריקן אים אויס אונדזער טיפסטע
דאַנקבאַרקייט פאַר זיין מיפּולער און געבענטשטער אַרבעט. אונדער גרויסן
יישר־כוח אים.

אין נאָמען פון דעם ועד אוסטראָה

פרידה קאָלפּאַניצקי-גורין

הועד של אירגון אוסטראה בישראל
יושבים מימין לשמאל: מרדכי בלכר ז"ל, פרידה קולפניצקי־גורין, מרים וינשלבוים,
חיים פינקל, טובה ראובני־שטיינברג, שרה צביאלי (שפייזר), בוריס ליכטנשטיין

גל־עד לקהילת אוסטראה

החורבן הגדול בתקופת השואה, החורבן שאין דומה לו בהיסטוריה של עמנו, בין בהיקיפו ובין באכזריותו, גרם לצמיחתה של ספרות חורבן גדולה. הופיעו ועדיין מופיעים ספרי־יזכור רבים על קהילות גדולות וקטנות שנחרבו בהסתער הגל הזידוני על בית ישראל במלחמת העולם השניה.

השואה הטביעה את חותמה על חיי העם היהודי למשך דורות רבים והיא מהווה את אחד הפרקים הטראגיים בהיסטוריה של העם היהודי. ספרות החורבן מהווה תמונה עגומה של בית־קברות ענקי ממולא במצבות גדולות וקטנות. מצבה מצבה ושמה המיוחס ואופיה הספציפי שלה עם תיאור מיוחד של חיי יהודים שנגדעו.

מצבת־אבן נמחית ונהרסת בזרם הזמן, אולם גל־עד בצורת ספר יישאר לדורות. מקובל, אמנם, לקרוא לספרי־יזכור מצבת־עד שמציבים בני הקהילה לקדושיה, אבל ספר־יזכור זה יותר ממצבה וגל־עד. זהו נסיון להחיות את העבר, לשוב לעיר ולהתייחד עם קדושיה ברגעים האחרונים שלהם. אין בספר אוסטראה משום מזור לנפש הפצועה, אך יש בו מן ההספד והקדיש שלא נאמר על קברם של אלה שנרצחו בתקופת השואה ואשר ייאמר עתה כל אימת שבני־העיר יקחו את הספר בידיהם.

הרגשת גאווה מובנת על בני אוסטראה, ותמיד בתוך כותלי העיר, בנדודים ובמרחקים, ואף בחיק מולדתנו, כאן בארץ, מצטיירת דמותה של העיר כפנינה יפה ונוצצת בכתר יהדות ווהלין שאיננה עוד. העיר הזאת שעל גדות ההורין, מהווה מקור גאווה ליהודי העיר. העממיות שהיתה סגולתם של תושביה, אופיה המיוחד וערכיה החברתיים־רוחניים, באו לידי ביטוי ומצאו מקומם בזכרונותיהם של בני העיר בספר זה.

קהילת אוסטראה העמידה אישים רבי־זכויות בתחומים שונים. במשך מאות שנים היכתה הקהילה שורשים עמוקים באדמת ווהלין. ענפי האילן המפואר ורב־היוחסין, הסתעפו בכל העולם, בתקופה קצרה בזמן השואה נגדעה ונכחדה יהדות מפוארת זו מן העולם.

בתקופה של טרם שואה, הגיעה יהדות אוסטראה לשיא פריחתה כמרכז יהודי תוסס, המעורב בחיים הלאומיים והדתיים, הפוליטיים, החברתיים והתרבותיים של יהדות פולין בכלל, ושל יהדות ווהלין בפרט.

על אף המצוקה וחוסר הסיכוי לעתיד, פרחו בעיר חיים עשירים בתחומי החברה והרוח: אוסטראה היתה אמונה על מסורת של לימוד תורה והתעמקות במחשבת היהדות. בקרקע דשנה זו צמחו הזרמים

החברתיים והרוחניים של הזמן החדש. ציונות, תרבות עברית חדשה ותרבות יידיש. אוסטראה תרמה תרומה כבירה לציונות, החל בראשוני חובבי ציון וכלה בתנועות הנוער־החלוציות על כל זרמיהן וכך היו גם מפלגות אחרות ברחוב היהודי בעיר בעת ההיא של טרם שואה.

אוסטראה הצטיינה בסופריה שהביאו רוח חדשה ורעננה. המפעל החינוכי באוסטראה עמד אף הוא על רמה גבוהה. לפי הסתדרויותיה, ארגוניה, מוסדותיה הסוציאליים ואגודותיה לעזרה הדדית והרבה התחבר־יות אחרות, היתה אוסטראה היהודית מוסד תרבותי גדול שהקיף את חייו של היהודי בכל תחומי היצירה.

קהילת אוסטראה היתה מופת של חברה מגוונת בשכבותיה, ברמתה, בהלכי רוחה, במקוריותה ובציבוריותה. קהילה זו עיצבוה רבנים גדולים בתורה, בחכמה וביראה, כמו המרש״א ורבנים גדולים אחרים.

בספר זה ימצא הקורא שרטוטים, זכרונות ורשימות על עסקני ציבור, אישים ודמויות. עיקר כוחן של הרשימות שכונסו בספר באמת הפנימית שבהן, באים להנציח דמויות ואירועים היקרים ללב כותביהם.

כל הכתוב בספר הוא, איפוא, פרי מאמץ קולקטיבי של אנשים, אשר בשביל רובם זהו נסיונם הראשון להעלות על הנייר את הגיגי רוחם, רחשי ליבם ופרי זכרונם. אולם מכאן גם יתרונה של כתיבה זו: פשטות, כנות לבבית, בלתי אמצעית ואמת נפשית.

כאן אני רואה חובה לציין במיוחד את יושב ראש הארגון מר חיים פינקל, אשר כל חייו הם קודש לאוסטראה. הוא פעל בעקשנות ועשה רבות להוצאת הספר. הוא השקיע מאמץ רב באיסוף החומר, עיבודו ומיונו. הוא גם טרם מפרי עטו ורשימותיו פזורות בדפי הספר. בנוסף לגיוס האמצעים הכספיים, היה עליו לטפל גם בפרטים ארגוניים ורק הודות למסירותו למטרת הוצאת הספר משך שנים, זוכה הספר לראות אור ועל כך יבוא על הברכה והתודה.

יבואו נא על הברכה כל אלה מחברי הארגון שהעשירו את הספר ברשימותיהם. מיטב תודתנו לעובדי דפוס חמיאל על מאמציהם הכנים בהכנת הספר לדפוס.

הננו מקווים, כי ספר זכרון זה יעמוד כאנדרטה חיה לאנשי העיר, לדור הצעיר ולדורות הבאים.

יצחק אלפרוביץ

פרק ראשון

אוסטראה היהודית ותולדותיה

חיים פינקל

אוסטראה - עיר ואם בישראל

קהילת אוסטראה עתיקת היומין, שכנה בחבל ווהלין שבמערב אוקראינה דפולין על גדות הנהרות ויליה והורין. בראשיתה היתה העיר בבעלותם של נסיכים ורוזנים, אשר לצרכי הגנתם הקיפוה בחומה בצורה. מכאן השם אוסטרוג, מבצר ברוסית, שנתיהד לאסטרע ביידיש ולאוסטראה בעברית, (ויש שדורשים: אות = תורה). לפי החוקרים גילה כיום כאלף שנים (נוסדה בשנת תרנ״ג — 893).

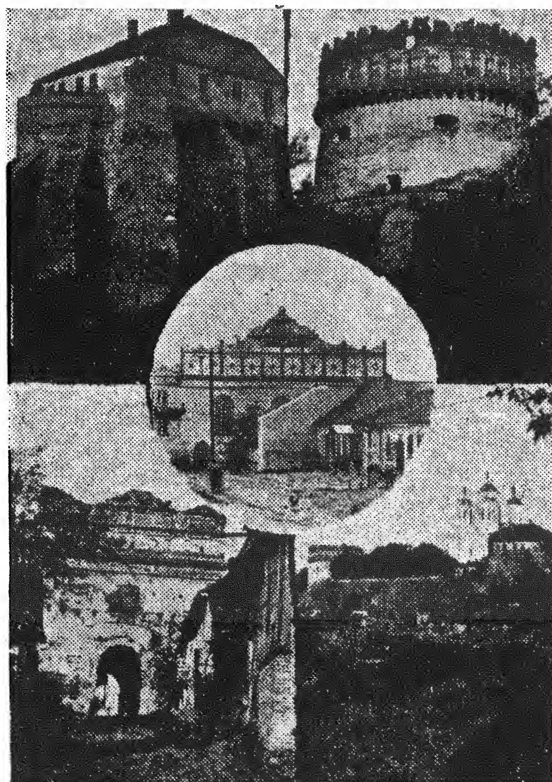
במאה ה־9 היתה נדידת יהודים נרדפים מגרמניה. במנוסתם הגיעו עד לאוסטראה והתיישבו בה בחסותו של הנסיך הפולני לשק. הם עסקו בעיקר בסחר בהמות וסוסים, כמתווכים וכחלפנים ויותר מאוחר בסחר כללי ובמלאכות שונות.

בבית הקברות היהודי הישן השתמרו כתובות על שתי מצבות משנת 1445. אך אין זה מעיד שלא היו מצבות עתיקות יותר מזמנים קדומים יותר. לפי עדותו של חוקר עתיקות באוסטראה, מ.מ. ביבר, שהיא מהימנה ומקובלת עלינו, היה קיים באוסטראה ישוב יהודי לפני קרוב ל־1000 שנים.

במשך דורות היו יהודי אוסטראה נתונים לסחיטות כספיות מצד שליטי פולין וליטא. כן שילמו מסי מכס וסכומים רציניים לאוצר המלך, ושוחד לשופטים ולשוטרים. עם זאת, היהודים מעולם לא היו בטוחים בחייהם וברכושם.

פרעות ונסים

מפעם לפעם פקדו עלילות ורציחות את כל ערי ווהלין וביניהן גם את אוסטראה. מפורסם הפוגרום על יהודים על־ידי תלמידי מנזרים ישועיים נוצרים בשנת תע״ש בפאוולוביץ׳ הסמוכה, שם הוצאו להורג בעינויים קשים תשעה יהודים וביניהם הקדוש רבי צבי, מחותנו של רבי ייב״י המפורסם. לכן היו ימי הודיה לא מעטים על נסים שקרו. אחד מהם „נס אסרו־חג דפסח״ במאה ה־18 לספירה, שאז הגיעו לאוסטראה איכרים מכפר סמוך עם עגלות

מקומות היסטוריים באוסטראה

עצים כביכול למכירה. אלא שמתחת לעצים החביאו האיכרים קרדומים וסכינים ונשק קר אחר, מושחזים היטב, לפרוע ביהודים. תמורת בצע כסף הסכימו הטאטארים תושבי העיר, שהיו מפורסמים כנועזים ואמיצי־לב, לבוא לעזרת היהודים. הטאטארים חגרו את נשקם, התנפלו על האיכרים והחרימו את כלי־זינם וליהודים היתה אורה ושמחה.

לזכר נס אחר שמרו היהודים על יום „מגילת תמוז" בשנת תקנ"ב, שאז כבשו צבאות רוסיה בפיקודו של המצביא סובורוב את פולין. הצבא הפולני הנסוג הרס את הגשרים על הנהר ויליה מה שהקשה על הצבא הרוסי להתקדם. הרוסים התחילו להפציץ את העיר ובתיה. במיוחד הרעישו את בית הכנסת הגדול ע"ש המהרש"א, שנראה מרחוק כמבצר. התושבים הפולנים ברחו יחד עם הצבא הפולני הנסוג והיהודים התחבאו בבית הכנסת והיו במצב נואש. ואז, לפי המסופר, יצא ישיש אחד מבין היהודים, איש נועז ששלט בשפה הרוסית (אביו של רבי יוסף משה המגיד מקורמרנו), בסכנת נפשות, אל המפקד הרוסי וסיפר לו על בריחת הצבא הפולני יחד עם כל האוכלוסיה הפולנית והריהו יכול להיכנס העירה בלי אף יריה אחת.

עד למאה ה־14 נחשב חבל ווהלין כנסיכות רוסית; עם איחוד ליטא עם פולין במאה ה־16 סופחה ווהלין לפולין. באותם ימים נוסד בית הדפוס המפורסם באוסטראה, בו הודפסו ספרי קודש בעברית וספר התנ"ך גם בלועזית.

במאה ה־17 סבלו היהודים מפוגרומים של הצורר בוגדן חמלניצקי הידוע לשימצה והשנים ת"ח ות"ט נרשמו באותיות דם ואש במקורות עמנו, כבקורות העיר שנחרבה לפי חרב.

בשנת 1797 סופח חבל ווהלין, כולל אוסטראה, לרוסיה. רק בשנת 1920 חזר חלקו הגדול של ווהלין עם אוסטראה העיר הגדול לפולין עד שנת 1939. ומאז מלחמת העולם השניה שייך חבל ווהלין עם אוסטראה הריקה מיהודים לבריה"מ.

כמו ברוב ערי פולין כך גם באוסטראה היה קיים „פנקס הקהילה", בו רשמו היהודים את המאורעות וחוקי הקהילה. כן נרשמו בו גם סיפורים ואגדות על צדיקים וגאונים וכו' שפעלו באוסטראה, אלא שבמרוצת הדורות, ע"י פרעות־דמים ביהודים ושריפות לרוב, כמעט שלא נשארו ידיעות מימיה הקדומים של אוסטראה, מלבד רישומים על חורבן הקהילה בת"ח ות"ט, שאז הושמדו ונשחטו כ־7000 יהודים מתושבי העיר ורכושם היה לבז.

אך יהודים שנמלטו חזרו ובנו את העיר מחדש, ניהלו חיים קהילתיים ורוחניים למופת, בנו בתי־כנסת וישיבות; התארגנו בחברות שונות, כגון חברה קדישא, חברת משניות, תנועת חסידים גדולה מיסודם של הבעש"ט והמגיד ממז'ריץ' והעיר היתה לעיר ואם בישראל וסמל ומופת לשאר ערי ווהלין ומפורסמת בגאוניה במשך דורות.

תרומה נכבדה לגילוי נסתרות מזמנים קדומים על־ידי איסוף חומר רב ובדיקת מצבות בבית הקברות הישן של אוסטראה, תרם החוקר הבלתי נלאה בתחילת המאה ה־20 איש אוסטראה ר' מנחם מנדל ביבר בעל „מזכרת לגדולי אוסטראה". ספר רב־כמות ואיכות זה משמש עד היום מצבה חיה לאוסטראה היהודית לדורותיה וכל הספרות המחקרית בת־זמננו שואבת ממנו.

אוסטראה — עיר של גדולי התורה

אוסטראה היהודית קשורה בחבל בל ינותק בשמות גדולי התורה ומפרשי התלמוד לדורותיהם כמו המהר"ל מפראג, המהרש"א (מורנו הרב רבי שמואל אידליש) והישיבה הגדולה שהוא עמד בראשה במשך של עשרות שנים, השל"ה, הט"ז ורבים אחרים.

על המהרש"א הילכו בפי העם אגדות וסיפורים רבים וכן על בית־הכנסת הגדול על שמו, שנבנה זמן רב לפני בואו של המרש"א לאוסטראה בשנת 1615 ורק הודות ליחסי החיבה וההערצה שגילו אליו אנשי הקהילה והעובדה שחי ופעל ונטמן בבית־הקברות באוסטראה — קראו את בית־הכנסת על שמו. הוא היה בחזקת אב העיר ופטרונה. ענוו ומכניס אורחים ונדיב. על אבן ביתו של המהרש"א היה חקוק: „בחוץ לא ילין גר, — דלתי לאורח אפתח". נפטר בשנת שצ"ב — 1632. בין ספריו: „חידושי הלכות", „חידושי אגדות" ו„חידושי המהרש"א" —

על פירוש רש"י לחמישה חומשי תורה. יהודי אוסט־ראה ערכו חגיגה גדולה בשנת 1932 לציון 300 שנה לפטירתו, בה השתתפו רבנים ונכבדים מכל קצות פולין ונציגי השלטונות. יהודי אוסטראה סגרו ביום זה את עסקיהם בכדי להתייחד עם זכרו.

אוסטראה משכה גם במראה החיצוני כעיר יפה הטובלת בים של ירק. בנין בית הכנסת הגדול של המהרש"א חלש על המראה הכללי של העיר ושיווה לה צביון יהודי. ארמון הנסיכים והמגדלים הרבים בה הוסיפו לה חן מיוחד, כזכר לעיר שתקופה מסויימת שימשה עיר בירה למאות העיירות מסביב לה. השדות, הנהרות והיערות מסביב לה שימשו מקום טיולים ובילויים לנוער ולאוכלוסיה כולה.

בין גדולי התורה שחיו ופעלו בעיר פרט למהרש"א:

השל"ה (ר' ישעיהו הלוי הורוביץ), חי במאה ה־17 ושימש כרב העיר אוסטראה. ספרו „שני לוחות הברית" התפרסם בכל העולם היהודי. עלה לארץ־ישראל וחי בירושלים ובצפת. קברו בטבריה נמצא ליד קברי ר' יוחנן הסנדלר והרמב"ם.

ר' דוד סגל מחבר „טורי זהב" (הט"ז), חי במאה ה־17 ושימש כאב בית־דין וראש ישיבה באוסטראה. ספרו „טורי זהב" הוא פירוש על „השולחן ערוך" לר' יוסף קארו היה בין הניצולים בפרעות ת"ח ות"ט. חיבר סליחות מיוחדות לזכר האסון.

ר' מאיר מרגלית, חי במאה ה־18, היה אב בית־דין באוסטראה ובגליל. היה גאון ומידידי וחסידי הבעש"ט. ספרו „מאיר נתיבים".

הגאון ר' יעקב בר' חיים הכהן רפופורט, כיהן באוסטראה כאב"ד לעיר ולגליל. נפטר בשנת תרכ"ב.

הרב הגאון ר' שמואל איידליס,
המהרש"א. שכ"ג—שצ"ב
(1632—1563)

המהרש"ל (מורנו הרב שלמה לוריא), חי במאה ה־17 ועמד בראש ישיבה גדולה באוסטראה ושימש כרב כולל לכל חבל ווהלין. מכאן עבר ללובלין. מספריו הידועים: „חכמת שלמה" ו„ים של שלמה".

אוסטראה במאה העשרים

התנועה הציונית בעיר החלה לפעול בשנת 1909 ופעולותיה נמשכו עד לימי השואה. בימי הצאר התקיימו אסיפות בחשאי ולפעמים דוקא בימי חג

המולד, שפקידי השלטון היו אז בגילופין. העבודה התרבותית התנהלה בחוגים שונים: חוג לציונות, חוג להיסטוריה יהודית, חוג לידיעת הארץ, ועוד. יקופחו ע״י שלטונות העיר. אוסטראה היתה למרכז הפעילות הציונית והחלוצית בווהלין בשנים שלפני השואה.

רחוב
„השלישי במאי"
באוסטראה

הנוער אסף אז תרומות לועד האודיסאי של חובבי ציון. נוסדה גם חברה לארגון נסיעות לא״י. גם למפלגת ה„בונד" היתה השפעה ניכרת ברחוב היהודי.

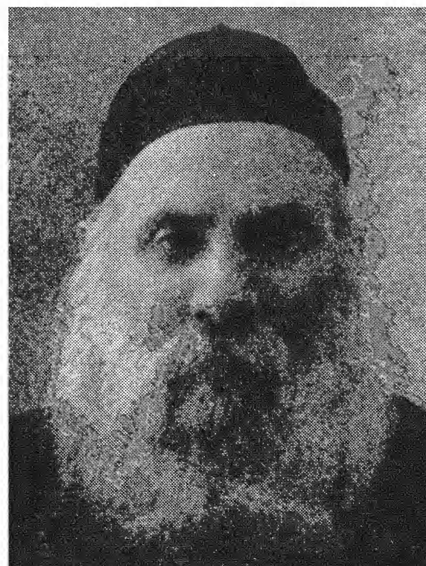
משנת 1917 נעשתה העבודה הציבורית והציונית בגלוי. קוימו הרצאות על א״י, קשרים עם מוסדות א״י בארץ ובוורשה; עריכת נשפי קרן קיימת ובאזארים. לשיא פעולתה של התנועה הציונית זכו יהודי אוסטראה בשנות ה־20 וה־30 של המאה, שאז היכה שורשים רעיון העליה. בין הראשונים שעלו ארצה בשנות ה־20 היה יעקב פישל פלדנקרייז עם אשתו דבורה. היה זה איש הספר ולא איש עבודה, למרות הכל השתלב בגיל 45 בעבודות חקלאיות בפתח־תקוה, בפרדסים ובחריש. פלדנקרייז היה גם אחד הגיבורים הקדושים של פרעות תרפ״א.

אישי ציבור עם חוש ציבורי מפותח היו בשנים ההן קלמן פרנקל ואביגדור קמרמן ששרתו כסגני ראש העיר אוסטראה ודאגו לתושבים היהודים שלא

נוער מכל התנועות הציוניות יצאו להכשרה; התפתח מאוד החינוך העברי, נוסדו בתי־ספר וגמנסיה „תרבות", התקיימו הרצאות על נושאים ציוניים וספרותיים. גם אגודת הנשים הציונית נתנה את חלקה בפעילויות שונות למען בניית הארץ.

בראש הקהילה עמדו נכבדים נבחרי הקהילה כמו אברהם אהרון פינקלשטיין, חיים גלפרסון וחיים דוידזון, שרובם ככולם החזיקו רבנים ומוסדות סוציאליים בעיר.

בין הרבנים שכיהנו בעיר היו: הרב יוסף ורטהיים שעבר להרובישוב ולאחר מכן עלה ארצה ונפטר בירושלים. היה ידוע כ„חריף ובקיא", מקובל בחוגים הציוניים ואצל השלטונות. אחריו כיהן כרב העיר, הרב מרדכי גינזבורג. כדיינים האחרונים לפני השואה כיהנו הרב ר׳ אפרים גוברמן, רבי דב קפלן (ר׳ בערעלע דיין). ורבי זאב וולף ספרד בנו של רבי ר׳ אלתרוני, אחרון האדמו״רים בעיר. רבי אליקים געצל גלמן כיהן כרב בעיר החדשה. באותם ימים היה ידוע בעיר תלמיד־חכם ואיש־ספר, חוקר

הרב ר׳ אפרים גוברמן

קדמוניות העיר ו„מתנגד״ חריף לחסידות — ר׳ מנחם מנדל ביבר.

נכבדי העיר שפעלו בעירית אוסטראה היו שלמה קומנדנט, בצלאל ברמניק, מרדכי יעקב נורדמן, גרישה באנד, משה אבלמן ואחרים. חיים דוידזון ולייבוש ביבר היו המנהיגים הציונים הבולטים ביותר באוסטראה.

פעילותם של המנהיגים הציוניים בעיר היתה מורגשת בכל שטחי החיים.

אוסטראה התברכה גם במורים מצטיינים, בעלי

הרב ורטהיים

חוש ציבורי וציוני רב, כמו שמואל שריר, שעליו דיבר באוזני טובות נשיא המדינה המנוח ר׳ זלמן שז״ר ז״ל; מרדכי קפלן, יעקב נורדמן, משה טולפין, תנחום ז׳בין ואחרים.

אנשים בעלי כושר מנהיגות קמו בכל תנועות הנוער הציוניות בעיר. יענקל קפלן מגורדוניה נפל כפרטיזן מצטיין בעורף הצבא הנאצי.

לא חסרה גם חברת משניות בעיר בהנהגתם של ר׳ מאיר צבי פינקל ור׳ פנחס פליקוב שמנתה עשרות רבות של נכבדים שלמדו כל ימות השנה וב„סיום״ ערכו משתה כיד המלך בביתו של ראש החברה, ואני, כילד, נהניתי מהערב החגיגי בבית ומהתבשלים הריחניים שהכינו המבשלות.

זה היה תור הזהב של הפעילות הציבורית המגוונת בעיר עד לשואה ואיתה הסוף המר של קהילת הפאר, אוסטראה המעטירה.

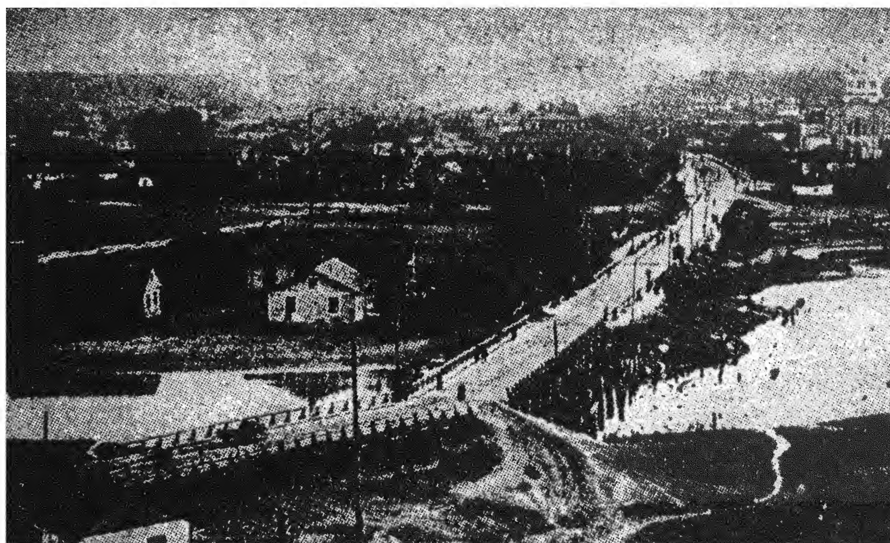
הרבי ר׳ אלתרוני, האדמו״ר האחרון באוסטראה לפני השואה

חיים פינקל

אַסטראַה אַ גרויסער יידישער קולטור-צענטער

אַסטראַה איז אַן אוראַלטע שטאָט — איינע פון די עלטסטע שטעט אין פוילן און אין וואָלין, וואָס האָט אַ לאַנגע געשיכטע פון איבער 1000 יאָר. געאָגראַפיש ליגט די שטאָט אויסגעשפרייט אויף די ברעגן פון די טייכן „וויליע" און „האָרין".

אין אָנהויב פון איר אַנשטייונג, האָט די שטאָט געהערט צו די פירשטן און גראַפן, וועלכע האָבן גערן געזען דאָס באַזעצן זיך פון יידן אַלס אַ פּאָזיטיוון גורם, וואָס זיינען מסוגל צו אַנטוויקלען די שטאָט אויף די געביטן פון מסחר און מלאכה.

גשרי העיר החדשה,
עליהם צעדו יהודי
אוסטראה את
מצעד המוות

פון פאַרשיידענע מקורות לערנען מיר, אַז אַרום יאָר 900, האָבן שוין געוווינט אין אַסטראַה אַ געוויסע צאָל יידן, צווישן זיי אויך יידן פון קאַווקאַז און אַ געוויסע צאָל יידן, וואָס זיינען אַנגעקומען קיין אַסטראַה מיטן פּליטים-שטראָם פון דייטשלאַנד אין רעזולטאַט פון די פּילצאַליקע אַנטי-יידישע גזירות און רדיפות און האָבן געזוכט אַ מקום-מקלט אין די שטעט פון דעם שכנותדיקן פוילן.

אין 13טן יאָרהונדערט, איז אַסטראַה אַריין אין באַשטאַנד פון דעם גאַליציש-וואָלינער פירשטנטום און אין 14טן יאָרהונדערט איז די שטאָט פאַרכאַפּט געוואָרן דורך ליטע. אין 15טן יאָרהונדערט געפינט זיך אַסטראַה אונטער דער הערשאַפט פון פעאָדאַלן פוילן און געהערט אַדמיניסטראַטיוו צו דעם קניאַז (פירשט) אַסטראָזשסקי.

די שטאָט איז נישט איינמאָל באַלאַגערט געוואָרן

פון פיינטלעכע שבטים, און געוואָלט זי באַהערשן. די באַפעלקערונג האָט שטאַרק געליטן פון אָפטע אינוואַזיעס און איבערפאַלן און באַזונדערס געליטן פון די וואַנדערנדיקע קרימער טאָטאַרן, וועלכע האָבן באַהערשט ריזיקע שטחים פון אוקראַינע און האָבן שטאַרק אַטאַקירט די פּאָזיציעס פון מיליטער־רישן גאַרניזאָן, וואָס האָט פאַרטיידיקט די שטאָט, אַזוי אַז עס איז נויטיק געווען צו באַפעסטיקן די שטאָט מיט אַ וואַנט, וואָס זאָל שיצן די באַפעלקערונג פון די רויבער־באַנדעס.

זיך אין די מקורות, איז די שטאָט אָנגערופן געוואָרן מיטן נאָמען אָסטראָג אויפן נאָמען פון דעם פירשט אָסטראָזשסקי, דער מושל פון דער שטאָט, וואָס האָט געוואָלט פאַראייביקן זיין נאָמען און זי אָנגערופן פאַרקירצט אָסטראָג.

די יידן, דאַקעגן טייטשן אויס דעם נאָמען פון דער שטאָט „אות־תורה" (דער סימבאָל פון תורה), היות ווי אין דער שטאָט האָבן זיינער צייט געלעבט גרויסע פערזענלעכקייטן, לומדי־תורה, רבנים, גאונים ווי דער מהרש"ל (**מורנו הרב שלמה לוריא**),

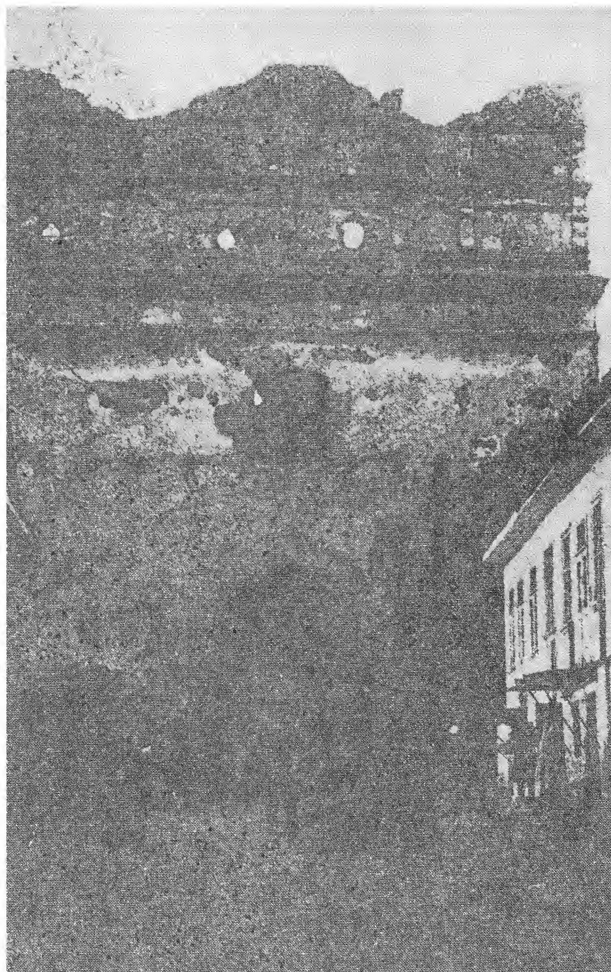
ארמון נסיכי אוסטראה
(„דער שלאָס" אין אוסטראה)

לויט איר טאָפּאָגראַפישער סטרוקטור, איז די שטאָט געווען אַרומגערינגלט מיט פעסטונגען, טורעמס, וואַלן און האָט אויסגעזען ווי אַ טורמע. פון דאַנען, וואַרשיינלעך שטאַמט דער נאָמען פון דער שטאָט **אָסטראָג**, וואָס באַדייט אין רוסיש אַ **טורמע**. לויט אַן אַנדערער ווערסיע, וועלכע געפינט

מהרש"א (מורנו הרב רבי שמואל אידליש), **השל"ה** (ר' ישעיהו הלוי הורביץ) און אַנדערע גדולי־הדור.

שווער צו געפינען אַ גרויסע פלאַנמעסיקייט אין אַרכיטעקטאָנישן געבוי פון אַזאַ אַלטע שטאָט ווי אָסטראָה. געוויס איז די אַנטוויקלונג פון דער שטאָט אין משך פון לאַנגע דורות געווען אַ רעזולטאַט פון

צופעליקע אומשטענדן: געאָגראַפישע, סאָציאָלאָגישע, פּאָליטישע און עקאָנאָמישע. ביז די לעצטע צייטן קאָן מען געפינען שפורן פון איר פונאַנדערגעבוי, שפורן פון אַ ספּעציעלן אַרכיטעקטאָנישן סטיל, וואָס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַרן סטיל

השער העתיק ברח׳ לוצקה

פון דעם געבוי פון אַ שטאָט — אַ פעסטונג אין יענע מקומות אין דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט, וואָס האָט געלייגט דעם חותם אויף איר אַנטוויקלונג אין משך פון פיל דורות. אַזוי זיינען נאָך קאָנטיק די שפורן פון דער אַלטער פעסטונג, ווענמענס חורבות זאָגן עדות פון אַן אַרכיטעקטאָנישן סטיל פון דער מיטלאַלטערלעכער אַרכיטעקטור.

די אַנטוויקלונג פון דער קהילה אין אָסטראָה

אין דער ברייטער נעץ פון ישובים, שטעט און שטעטלעך אין אַמאָליקן פּעאָדאָלן פּוילן, שפּעטער אונטער דער הערשאַפט פון רוסישן צאַראַט און אין זעלבסטשטענדיקן פּוילן צווישן ביידע וועלט־מלחמות, איז דאָס יידישע לעבן אין אָסטראָה געפלאָסן מיט פילפאַרביקן ריטעם מיט עליות און ירידות. די יידישע געשיכטע־בלעטער פון דער שטאָט זיינען אַדורכגעווייקט מיט טרערן און בלוט. אויפן לאַנגן וועג פון איר געשיכטלעכן לויף, האָט די יידישע קהילה אין אָסטראָה געהאַט אויסצושטיין נישט ווייניק עלילות־דם, רדיפות, נגישות, גזירות און פּאָגראָמען, אָבער נאָך יעדן אויסגוס פון צאָרן מצד די שונאי־ישראל, האָט די קהילה אָנגעהויבן פונדאָסניי דעם ווידעראויפבוי און אַנטוויקלונג.

פון אַלע שטעט אין וואָלין אין משך פון איר עקזיסטענץ, האָט אָסטראָה איבערגעשטיגן פאַרשיידענע אַנדערע גרעסערע קהילות מיט איר גוט־אַנטוויקלטער נעץ פון תורה־אַנשטאַלטן, געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און מיט איר ברייטער חינוך־נעץ. אָסטראָה איז געווען אַ שטאָט פון תורה און חכמה און האָט אין משך פון יאָרהונדערטער געשפּילט אַן אָנפירנדע ראָל צווישן די קהילות אין וואָלין.

די יידישע קהילה אין אָסטראָה איז געווען די גייסטיקע מעטראָפּאָליע פון אַ זייער פרוכטבאַרער יידישער תפוצה, וואָס האָט משפיע געווען ווייט מחוץ אירע געאָגראַפישע גרענעצן, אַ דאַנק אירע גרויסע פערזענלעכקייטן, גדולי־הדור, גאונים און גרויסע רבנים, וואָס האָבן פאַרנומען דעם כיסאָ־הרבנות אין אָסטראָה. די גרויסע ישיבה איז געווען אַ שם־דבר אין דער יידישער וועלט און די קהילה האָט פּראָספּערירט אויף פאַרשיידענע געביטן פון יידישן לעבן. אָסטראָה איז געווען די הויפּטשטאָט פון וואָלין, ווו עס איז געזעסן דער בית־דין הגדול און די יידישע קהילה אין אָסטראָה איז געווען איינע

פון די פיר הויפט־זיילן פון דעם „ועד ארבע האר־צות", למעשה דער יידישער „פּאַרלאַמענט", וואָס האָט עקזיסטירט פון מיטן 16טן יאָרהונדערט ביזן סוף פון 18טן יאָרהונדערט, ווו די יידן האָבן געגאַסן פון גייסטיקער און פּולשטענדיקער אויטאָנאָמיע.

*

די ערשטע ידיעות וועגן אַן אָרגאַניזירטן יידישן יישוב אין אָסטראָה שטאַמען פון יאָר 1444, ווען די שטאָט איז געוואָרן איינגעבירגערט אין דער פּויליש־ער מדינה. די יידן וועלכע זיינען אָנגעקומען אין דער שטאָט פון מערב, האָבן דאָ געפונען אַ גינסטיקן פּלאַץ פאַר אַן עקאָנאָמישער טעטיקייט. זיי האָבן אַרויסגעוויזן גרויסע פעיקייטן אַלס געניטע סוחרים, וואָס האָבן געהאַנדלט מיט בהמות, וואָס זיי האָבן געקויפט אין וואַלאַכיע (רומעניע) אויף מזומן, אָדער אויסגעביטן מיט וואָל און אַנדערע סחורות. אין די פּוילישע מערבדיקע שטעט, ווו די אינדוס־טריעלע אונטערנעמונגען זיינען געווען גוט אַנט־וויקלט. אין יענע צייטן, פלעגן די יידישע סוחרים איינקויפן די נויטיקע סחורות פאַר דער אָסטראָהער באַפעלקערונג און פאַר דער באַפעלקערונג אין דער סביבה.

אין יענער צייט (אין מיטלאַלטער), האָט זיך שטאַרק צעוואַקסן דער האַנדל פון תבואה און אַנ־דערע אַגראַר־פּראָדוקטן, וואָס די יידישע סוחרים האָבן עקספּאָרטירט און מיט דער צייט האָט זיך אויך אין אָסטראָה אַנטוויקלט אַ קליין־אינדוסטריע, אין וועלכער די יידן האָבן פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ. די יידישע באַפעלקערונג אין שטאָט איז גע־וואַקסן און אין מיטן פון 17טן יאָרהונדערט האָט די צאָל יידן אין אָסטראָה באַטראָפן 1500.

אָבער צוגלייך מיטן וווּקס פון דער יידישער באַ־פעלקערונג אין שטאָט און די אינטעגראַציע פון די יידן אין פאַרשיידענע אָפּצווייגונגען פון האַנדל און מלאכה, איז אויך געשטיגן די האַס און שנאה צו די יידן מצד דער קריסטלעכער באַפעלקערונג. די יידישע קהילה אין אָסטראָה איז נישט געווען פריי פון אויפטרייסלונגען און אומרוען, וואָס איז געווען

אַ פּועל־יוצא פון די רייבונגען צווישן פּוילן און ליטע אויפן נאַציאָנאַלן באָדן און די יידן זיינען גע־ווען פאַרדעכטיק מצד זייער אונטערשטיצונג פון דעם אָדער יענעם צד.

על רקע אחד המגדלים באוסטראה

די פּויערישע אויפשטאַנדן אין אוקראַינע, האָבן אַריינגעבראַכט די יידן אין אַ שרעקלעכער פּאַזע, וואָס האָט זיך באַזונדערס אויסגעדריקט אין די פּאַ־טאַלע יאָרן פון 1649—1648, וואָס זיינען פאַרשריבן אין דער יידישער געשיכטע מיט בלוטיקע אותיות ווי די גזירות ת"ח ות"ט, וואָס האָט אויך נישט אויסגעמיטן די יידישע קהילה אין אָסטראָה.

אין יענע בלוטיקע יאָרן, אין דער העלפט פון 17טן יאָרהונדערט האָט דער קאָזאַקישער שטורעם פון די באַנדעס פון קאָזאַקישן אַטאַמאַן באָגדאַן כמיעלניצקי חרוב געמאַכט אַ 300 יידישע קהילות און צווישן זיי אָסטראָה. די צעווילדעוועטע כמיעל־ניצקיס קאָזאַקן האָבן מיט דער בעסטיאַלישער

גרויזאַמקייט זיך אַריינגעריסן אין יידישע הייזער, געמאָרדעט, פאַרגוואַלדיקט יידישע פרויען, פאַרברענט און צעשטערט בתי־כנסת און איבערגעלאָזן נאָך זיך בערג מיט אַש און הונדערטער הרוגים אין שטאָט.

וועגן די בלוטיקע יאָרן ת״ח ות״ט אין אָסטראָה געפינען מיר אויספירלעכע באַשרייבונגען אין דעם בוך פון ש. הערץ „די יידן אין אוקראַינע״ און אין דעם בוך פון נתן־נטע האַנאָווער **„יון מצולה״** („דער קאָזאַקישער אָפּגרונט״) און אין אַנדערע מקורות. לויט די דאָזיקע מקורות, דערגרייכט די צאָל פון יידישע קרבנות צו 7 טויזנט.

וועגן דעם גרויסן חורבן אין אָסטראָה איז אויך פאַרפאַסט געוואָרן אַ ספּעציעלע קינה, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט דער צער און ווייטיק פאַרן פאַרגאָסענעם יידישן בלוט. אין די כתבים פון באַרימטן היסטאָריקער שמעון דובנאָוו ווערט דערמאָנט אָסטראָה, וואָס האָט שווער געליטן פון באַגדאַן כמיעלניצקיס באַנדעס און פון זייערע פּאָגראָמען אין אָסטראָה, ווו עס זיינען איבערגעבליבן בלויז 5 יידישע הייזער.

פּאָגראָמען און אומרוען זיינען געווען אַן אָפטע דערשיינונג אין וואָלין אין פאַרשיידענע צייטן, וואָס איז געקומען אויפן נאַציאָנאַלן באָדן און איז געווען אַ פּראָדוקט פון אַ תהומישער שנאה צו די יידן מצד דעם קריסטנטום.

די קאָזאַקישע היידאַמאַקעס האָבן סיסטעמאַטיש געהעצט די פּויערים און אַנדערע קריסטלעכע עלעמענטן, וועלכע האָבן אָפן גערופן צו מאָרדן די יידן. איינער אַזאַ באַוווסטער פּאָגראָם איז אָדורכגעפירט געוואָרן דורך די תלמידים פון טעאָלאָגישן סעמינאַר, וואָס האָבן געלעבט אין די מאָנאַסטירן אין דעם נאָענטן ישוב אין פּאָוולאָוויץ. דאָרטן זיינען דערהרגעט געוואָרן 9 יידן און צווישן זיי דער קדוש רבי צבי, דער מחותן פון רבי ייב״י.

אין איסרו־חג פון פסח, האָבן זיך באַוויזן אין אָסטראָה פּויערים מיט וועגענער האָלץ צו פאַרקויפן כביכול, אָבער אונטער די האָלץ האָבן די פּויערים אויסבאַהאַלטן פאַרשיידענע קאַלטע כלי־זין, ווי העק, מעסערס, אייזערנע שטעקנס און אַנדערע כלים כדי דורכצופירן אַ שחיטה אויף די יידן אין שטאָט. אין אַנבליק פון דער גרויסער סכנה, האָבן די יידן געזוכט שוץ ביי די שטאָטישע טאַטאַרן, וועלכע זיינען געווען באַוווסט אַלס שטאַלצע און דרייסטע קעמפער און פאַרן פרייז פון אַ גרויסער סומע געלט, האָבן זיי מסכים געווען צו באַשיצן די יידן פון אַ פּאָגראָם. זיי האָבן זיך גוט באַוואָפנט מיט געווער און זיך אַרויסגעלאָזן אַנטקעגן די צעיושעטע פּויערים, זיי אַנטוואָפנט, שטאַרק צעשלאָגן, אַרויסגעשלעפּט די באַהאַלטענע כלים פון די וועגענער און זיי פאַרטריבן פון שטאָט. די אָסטראָהער יידן זיינען דאַן געראַטעוועט געוואָרן פון

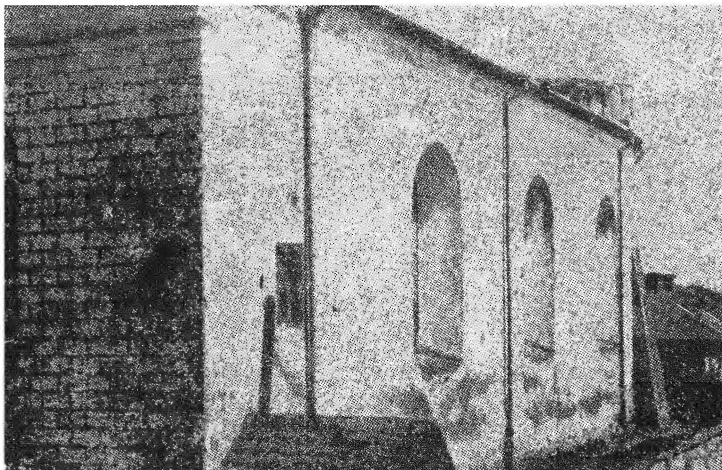

הארמון העתיק של נסיכי אוסטרוז'סקי באוסטראה

אַ שרעקלעכער שחיטה און האָבן דעם טאָג אָנגע־רופן אַלס „נס דאיסרו־חג של פסח״.

אַן אַנדער נס וואָס איז פאַרשריבן געוואָרן אין דעם אַלטן פנקס פון דער אָסטראָהער קהילה איז געווען אַ געשעעניש, וואָס איז פאָרגעקומען אין יאָר 1792, דאָס הייסט אין דער תקופה פון דער צווייטער צעטיילונג פון פוילן.

אין יענעם יאָר האָבן די רוסישע חילות אונטער דער קאָמאַנדע פון פעלדמאַרשאַל סוּוואָראָוו אַטאַ־קירט די פוילישע אַרמיי, וואָס האָט זיך שטאַרק באַ־פעסטיקט אין אָסטראָה. די פוילישע אַרמיי, נישט זעענדיק קיין מעגלעכקייט אויסצוהאַלטן די באַלאַ־גערונג פון סוּוואָראָווס אַרמיי, און אויס מורא, אַז וויטן אויסגעזען ווי אַ פעסטונג. די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין דער שול, זוכנדיק אַ שוץ צווישן אירע גראָבע און שטאַרקע ווענט. די רוסן האָבן יעדעס מאָל באַנייט די באָמ־באַרדירונג פון דער שול און איין באָמבע האָט גע־טראָפן אין דער דרום־וואַנט און איז געבליבן האַלב איינגעזונקען. די צווייטע באָמבע, וואָס איז אַריינ־געדרונגען דורך אַ פענצטער, האָט נישט אויפגעריסן און זי איז געבליבן שטעקן אַזוי ביז דער שואה. מען האָט זי אויפגעהאָנגען אויף שטאַרקע קייטן אויפן סופיט און זי האָט אַרויסגערופן אַ גרויסן אינטערעס צווישן די פילצאָליקע טוריסטן, וואָס זיינען אין פאַרשיידענע צייטן געקומען זען דעם וווּנדער.

הכותל הדרומי של בית־הכנסת ע״ש המהרש״א באוסטראה. כדור ברזל תקוע בפינה הדרומית־מזרחית

די שטאָט קען פאַלן, האָט באַשלאָסן צו פאַרלאָזן די שטאָט, אָבער ביים אָפּטרעטן האָט דאָס פוילישע מיליטער אויפגעריסן די בריקן אויף דעם טייך „ווילִיע״, וואָס פאַרבינדט די נייע און די אַלטע שטאָט און דאָס האָט באַשווערט דעם פאַרויסמאַרש פון דער רוסישער אַרמיי. צוזאַמען מיטן פוילישן מיליטער, האָט אויך די פוילישע באַפעלקערונג פאַרלאָזט די שטאָט.

די רוסישע אַרמיי האָט שטאַרק באָמבאַרדירט די שטאָט מיט האַרמאַטן און האָבן ספּעציעל געצילט אין דער ריכטונג פון דער מהרש״א־שול, וואָס לויט איר אויסערלעכער קאָנסטרוקציע האָט זי פון דער

ווען ס׳איז באַוווּסט געוואָרן אַז דאָס רוסישע מי־ליטער גייט באַנייען דעם שטורעם פון דער שטאָט און ס׳האָט די יידן געדראָט אַ גרויסע סכנה, אַז זיי וועלן אַלע אומקומען אין דער גרויסער שול, אין פאַל ווען די רוסן וועלן באַנייען דעם שטורעם פון דער שטאָט און וועלן חרוב מאַכן די שול, האָט זיך געפונען איינער אַן עלטערער ייד מיטן נאָמען ר׳ אליעזר (דער פאָטער פון דעם קאָמאַרנער מגיד רבי יוסף משה), וואָס האָט באַהערשט פּערפעקט די רוסישע שפּראַך. ער האָט זיך איינגעשטעלט פאַרן כלל און איינשטעלנדיק זיין לעבן אין סכנה, האָט ער דורכגעשוווּמען די „ווילִיע״, אָנגעקומען בשלום

אויף דער צווייטער זייט ברעג פון דעם טייך און האָט זיך דערקליבן צום רוסישן לאַגער, וועלכער איז געווען גרייט צו באַנייען די באַשיסונג פון דער שטאָט.

ס'איז אים געלונגען צו טרעפן זיך מיט סוואָראָוון און ער האָט אים דערציילט, אַז דאָס פּוילישע מיליטער האָט שוין פאַרלאָזט די שטאָט און אַז ער קען פירן זיין אַרמיי אָן קיין שום שטערונגען אין שטאָט. סוואָראָוו האָט אים באַשטימט אַלס וועגווייזער און די רוסישע אַרמיי האָט מיט אַ טריאומף־מאַרש אַריינגעמאַרשירט אין שטאָט. די יידן האָבן געמאַכט די באַפרייער אַ פייערלעכן קבלת־פּנים און די רבנים פון דער שטאָט האָבן באַשטימט דעם טאָג פון דעם אַריינמאַרש פון רוסישן מיליטער קיין אָסטראַה דעם זיבעטן טאָג תמוז אַלס „נס ז׳ בתמוז״.

*

ביז דעם 14טן יאָרהונדערט, האָט זיך וואָלין גערעכנט אַלס רוסישע פירשטנטום; מיטן פּאַראייניקן זיך פון ליטע מיט פּוילן אין 16טן יאָרהונדערט איז וואָלין אַנגעשלאָסן געוואָרן צו פּוילן. אין יענער צייט האָט זיך דער יידישער ישוב אַנגעהויבן גוט צו אַנטוויקלען. ס'זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן פאַרשיידענע צעכן, דער מסחר האָט זיך אויסגעברייטערט. ס'זיינען געשאַפן געוואָרן פאַרשיידענע חברות און די קהילה האָט פּראָספּערירט.

אין יענער צייט איז אין אָסטראַה געגרינדעט געוואָרן אַ דרוקעריי ווו עס זיינען געדרוקט געוואָרן העברעישע ביכער, איבערהויפּט ספרי־קודש און אפילו דער תנ״ך איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין אַ סלאַווישער איבערזעצונג. די דרוקעריי איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1581 און זי האָט באַלאַנגט צו יידן.

אין 1797 איז גאַנץ וואָלין צוזאַמען מיט אָסטראַה צוגעאייניקט געוואָרן צו רוסלאַנד און ערשט נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, מיטן אַנטשטיין פון דעם אומאָפּהענגיקן פּוילן, איז דער מערבדיקער טייל פון אוקראַינע און אין דעם וואָלין מיט אָסטראַה אַלס גרענעץ־שטאָט, אַריבער צו פּוילן און די שטאָט האָט זיך געפונען אונטער דער פּוילישער הערשאַפט ביז סעפּטעמבער 1939, ווען די שטאָט איז צוגעאייניקט געוואָרן צום ראַטנפאַרבאַנד. (וועגן סאָוויעטישן פּעריאָד סעפּטעמבער 1939—1941 און וועגן דער חורבן־תקופה, זע די אַרטיקלען פון בעטי אייזנשטיין און אהרן וואַלדמאַן).

*

אין אָסטראַה, פּונקט ווי אין אַלע אַנדערע יידישע קהילות האָבן די יידן געפירט אַ פּינקס, אין וועלכן עס זיינען פאַרשריבן געוואָרן די וויכטיקסטע געשעענישן פון דער קהילה. אין דעם פּינקס האָט מען פאַרצייכנט אויך פאַרשיידענע מעשיות, לעגענדעס, געזעצן וואָס די קהילה האָט אַרויסגעגעבן. אין דעם פּינקס איז אויך פאַרשריבן געוואָרן וועגן די גרויסע רבנים און גדולי־התורה, וואָס האָבן אין פאַרשיידענע צייטן געלעבט אין אָסטראַה. אָבער אין רעזולטאַט פון די בלוטיקע פּאָגראָמען און אָפטע שריפות, זיינען כמעט נישט איבערגעבליבן קיין ידיעות פון די אַלטע צייטן אין דער שטאָט, חוץ די פאַרצייכענונגען וועגן די קאָזאַקישע אומרוען פון באָגדאַן כמיעלניצקי, אין די יאָרן 1648—1649.

די יידן, וואָס האָבן פאַרלאָזן די שטאָט בעת די קאָזאַקישע אומרוען, האָבן זיך צוריקגעקערט און האָבן אָפּגעבויט פונדאַסניי די שטאָט, באַנייט דאָס קהילה־לעבן, באַנייט די טעטיקייט פון די געזעלשאַפטלעכע מוסדות אין שטאָט, געבויט בתי־כנסת און די באַרימטע ישיבה און דאָס יידישע לעבן האָט ווידער פונקציאָנירט ווי פריער. אָסטראַה איז ווידער געוואָרן אַ גרויסער גייסטיקער צענטער. די חסידישע באַוועגונג, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך דעם בעל־שם־טוב און איז פאַרגעזעצט געוואָרן פון דעם מעזריטשער מגיד, האָט אין שטאָט געפונען פיל אָנהענגער, און די חסידישע באַוועגונג האָט געלייגט איר חותם אויף דאָס לעבן פון די יידן אין שטאָט. אָסטראַה איז געוואָרן דער קרוין־צענטער פון גאַנץ וואָלין אַ דאַנק די גרויסע רבנים און די

גרויסע ישיבה וואָס האָט זיך זייער שיין אַנטוויקלט און איז געוואָרן איינע פון די גרעסטע תורה־צענ־טערס אין גאַנץ וואָלין.

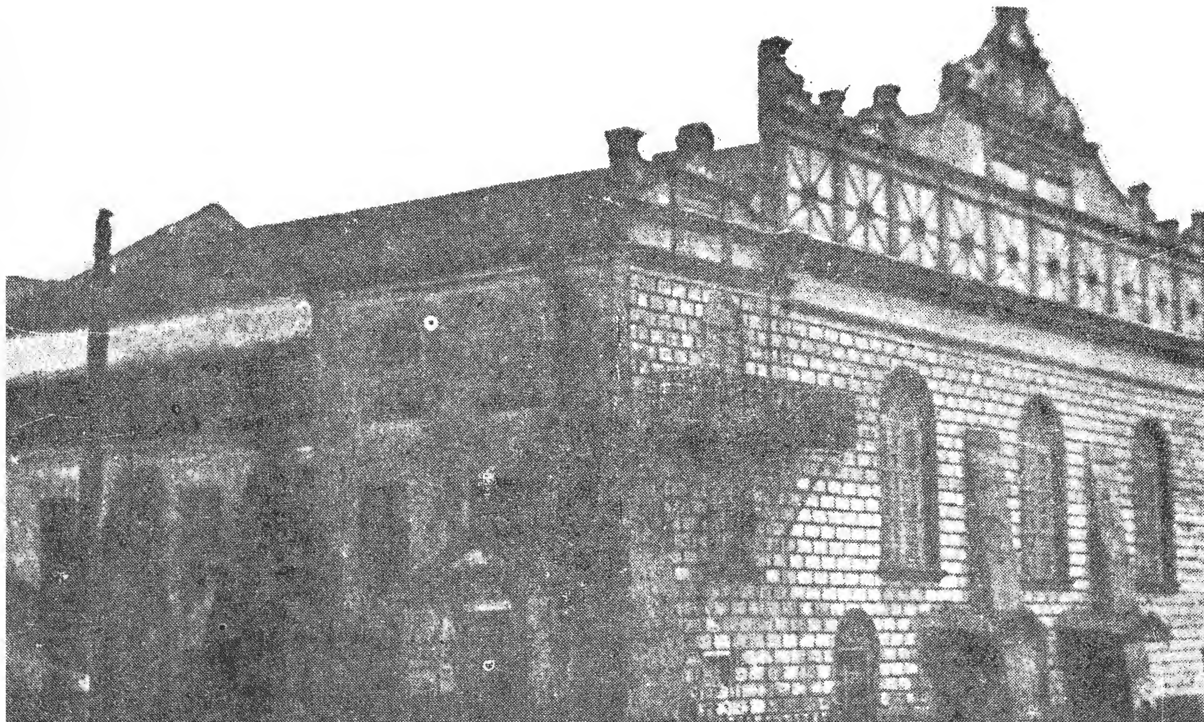
✱

דער אָסטראָהער בן עיר ר׳ מענדל ביבער, גע־לעבט סוף 19טן יאָרהונדערט און אָנהויב 20סטן יאָרהונדערט, וואָס איז געווען איינער פון די חשוב־סטע און וויכטיקסטע געשיכטע־פאָרשער פון אָס־טראָה, האָט אָנגעקליבן זייער ווערטפולע דאָקומענטן וועגן דער געשיכטע פון דער שטאָט אין אַלע צייטן. צו דעם צוועק האָט ער אַדורכגענישטערט אַלע אַלטע מצבות אויפן אַלטן בית־הקברות אין אָס־טראָה, אָפּגעווישט דעם שטויב פון די אַלטע איינ־געפאַלענע מצבות, כדי צו קענען איבערלייענען די אותיות אויף די מצבות. ער האָט פאַרשריבן די פרטים פון די נפטרים און זייער דאַטע פון דער פטירה און אויף דעם סמך, האָט ער רעקאָנסטרוי־אירט די געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין אָסטראָה.

ער האָט פאַראייביקט די שטאָט מיט זיין ווערט־פולן בוך „מזכרת לגדולי אוסטראה״, וואָס איז גע־דרוקט געוואָרן אין בערדיטשעוו אין יאָר 1907, וואָס איז דער סאַמע וויכטיקסטער מקור צו לערנען די געשיכטע פון דער שטאָט און פון דער קהילה. מיט זיין בוך האָט ער אויפגעשטעלט דעם גרויסן מאָנומענט פאַר די גרויסע גאונים און רבנים, וואָס האָבן געלעבט אין אָסטראָה אין פאַרשיידענע צייטן, ביז דעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

אָסטראָה — די שטאָט פון די גדולי־תורה

אין דעם אויבן־דערמאָנטן בוך פון ר׳ מענדל ביבער, געפינען מיר אַ רשימה פון נעמען פון דריי און דרייסיק גדולי־התורה, וואָס האָבן פאַרנומען אין שטאָט די העכסטע אַמטן פון הויפּט־רב. **דאָס**

בית־הכנסת הגדול ע״ש המהרש״א באוסטראה

איז אַ יחוס־רשימה פון גאונים און רבנים, מיט וועלכע די אָסטראָהער קהילה האָט שטאָלצירט און אַ דאַנק זיי איז אָסטראָה באַרימט געוואָרן אין דער יידישער וועלט. פון די דריי אָנו דרייסיק גרויסע פערזענלעכקייטן, וואָס געפינען זיך אין דעם א. ד. בוך פון ר׳ מענדל ביבער, איז כדאי זיך אָפּשטעלן אויף איניקע, וועגן וועלכע אין שטאָט זיינען דערציילט געוואָרן פאַרשיידענע לע־גענדעס.

דער סאַמע בולטסטער פון די רבנים און גאונים און איינער פון די בולטסטע פערזענלעכקייטן איז בלי־ספק געוועזן דער **מהרש״א (מורנו הרב רבי שמואל אידליש)**, וואָס איז געווען דער רב הכולל (הויפּט־רב) און ראש־הישיבה אין משך פון צענד־ליקער יאָרן ביז זיין פּטירה. ער האָט זיך אויסגע־צייכנט מיט זיין פאַלקסטימלעכקייט, אומבאַגרענעצ־טער פשטות, טיפן וויסן און חכמה.

אַלס איינע פון די כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון אָט דער גרויסער פערזענלעכקייט ווי דאָס איז געווען דער מהרש״א, קאָן דינען דער פאַקט, וואָס אויפן שוועל פון זיין הויז ביים אַריינגאַנג איז גע־ווען אויסגעקריצט אין שטיין מיט לבנה־אותיות די ווערטער: „בחוץ לא ילין גר, דלתי לאורח אפתח״ („אין דרויסן וועט דער גר נישט נעכטיקן, פאַרן נויטבאַדערפטיקן עפן איך מיין טיר״).

אַ דאַנק דער פּאָפּולאַריטעט פון דעם מהרש״א, איז אויך די גרויסע שול אָנגערופן געוואָרן אויף זיין נאָמען און זי האָט געשמט אין דער יידישער וועלט אַלס איינע פון די היסטאָרישע בתי־כנסת. אויך די גרויסע ישיבה אין אָסטראָה, אין וועלכער ער איז געשטאַנען בראש, האָט באַקומען אַ וועלט־נאָמען אַ דאַנק דעם מהרש״א. זיצנדיק אויף דעם כיסא־הרבנות אין משך פון צענדליקער יאָרן, האָט ער פאַרפאַסט זייער וויכטיקע ספרים, וואָס זיינען געווען אַ שעדעווער פון דער תלמודישער ליטעראַ־טור ביזן היינטיקן טאָג. צווישן זיי אַזעלכע ביכער ווי „חידושי הלכות״; „חידושי אגדות״; „חידושי המהרש״א״ — אַ פאַרשונג וועגן דעם פּירוש פון רש״י צו די חמישה חומשי תורה.

דער גאון **מהרש״א** איז נפטר געוואָרן 5 טעג אין כסלו שצ״ב (1632). 300 יאָר נאָך זיין פּטירה אין 1932 האָט די אָנפירונג פון דער אָסטראָהער קהילה באַשלאָסן אָפּצומערקן דער 300סטן יאָרצייט פון מהרש״א אויף אַ זייער פייערלעכן אופן. אין דעם טאָג זיינען געקומען צו פאָרן פיל רבנים און באַרימ־טע פערזענלעכקייטן פון גאַנץ פּוילן, כדי אָפּצומער־קן די דאָזיקע דאַטע. דאָס איז געווען אַ גרויסע דעמאָנסטראַציע פאַרן אָנדענק פון דעם גאון און גייסטיקן פירער פון פּוילישן יידנטום.

די גאַנצע שטאָט יידן האָבן זיך באַטייליקט אין דעם זייער איינדרוקספולן און אימפּאָזאַנטן טרויער־אַקט. די קלייטן זיינען געווען געשלאָסן און אַ ריזיקע מאַסע האָט געשטראָמט צום בית־הקברות צו דעם מהרש״א־קבר. פיל הספדים זיינען געהאַלטן גע־וואָרן און די מספידים האָבן אָפּגעשאַצט די גרויסע פערזענלעכקייט און גאונות פון דעם גרויסן למדן און גאון.

כדאי צו באַמערקן, אַז אויך די פאַרשטייער פון דער פּוילישער מאַכט האָבן אָנטיילגענומען אין די דאָזיקע פייערלעכקייטן. דאָס איז געווען אַ ריזיקע דעמאָנסטראַציע פון דער יידישער וועלט לזכר דעם הייליקן אָנדענק פון דעם אָסטראָהער באַליבטן גייס־טיקן מנהיג, רב און גאון, וואָס איז געווען איינער פון די הויפּט־זיילן פון דער רבנישער וועלט אין 17טן יאָרהונדערט.

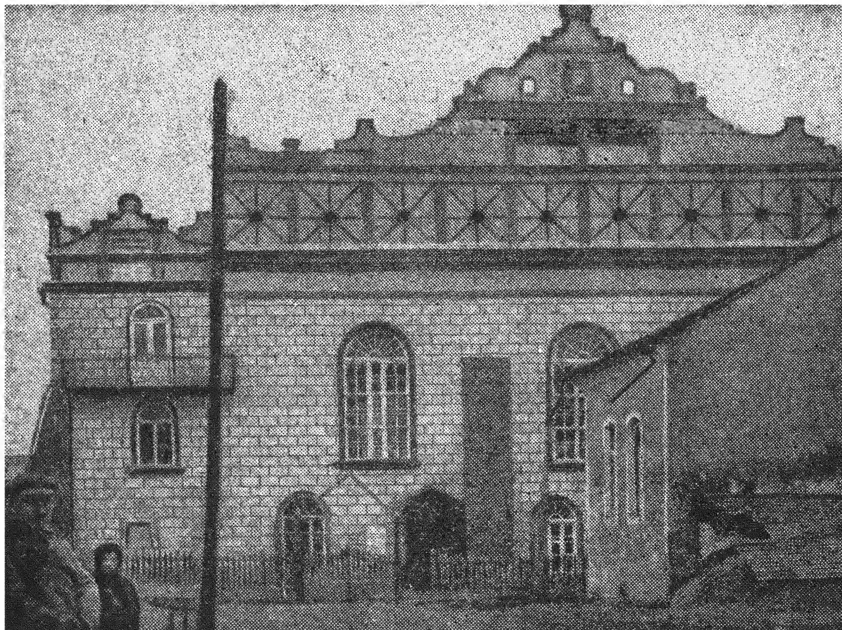
צווישן אַנדערע גדולי־הדור, וואָס האָבן געלעבט און געשאַפן אין אָסטראָה, איז געווען **המרש״ל** (מו־רנו הרב **שלמה לוריא**), געלעבט אין 16טן יאָר־הונדערט און געווען דער ראש־הישיבה אין אָס־טראָה און גלייכצייטיק דער הויפּט־רב אין גאַנץ וואָלין. ער איז געווען אַן אויפגייענדיקער שטערן אין דעם גייסטיקן יידנטום אין יענער צייט. ער האָט פאַרפאַסט זייער וויכטיקע ביכער און צווישן זיי אַזעלכע פּערל אין דער תלמודישער ליטעראַטור ווי „חכמת שלמה״ און „ים של שלמה״, „יריעות שלמה״ — אַ פּירוש פון הרא״ם וועגן דער תורה, „עמודי שלמה״, „עטרת שלמה״ און אַנדערע.

השל״ה (רבנו ישעיה הלוי הורביץ), אַ גרויסע רבנישע פערזענלעכקייט, געלעבט אין 17טן יאָר־הונדערט און איז געווען הויפּט־רב אין אָסטראָה.

ער האָט פאַרפאַסט אייניקע זייער וויכטיקע ספרים און צווישן זיי זיין באַרימט בוך „שני לוחות הברית", וואָס איז אַ שעדעווער אין דער תלמודישער ליטע־ראַטור. ער איז עולה געווען קיין ארץ־ישראל, גע־לעבט אין ירושלים און אין צפת און זיין קבר גע־פינט זיך אויפן בית־הקברות אין טבריה לעבן די קברים פון ר׳ יוחנן הסנדלר און דעם רמב"ם.

אַסטראַהאַ און אין גליל. ער איז געווען פון די פער־זענלעכע פריינד און גרויסער חסיד פון בעל־שם־טוב (בעש"ט). ער האָט פאַרפאַסט אַ זייער וויכטיקן בוך „מאיר נתיבים".

דער גאון ר׳ יעקב בר׳ חיים הכהן ראַפּאַפּאָרט, האָט געלעבט אין 19טן יאָרהונדערט, געווען אב־בית־דין אין אַסטראַהאַ און אין וואָלין, געווען אַ

חזית בית־הכנסת הגדול באוסטראה

הרב הגאון ר׳ דוד סגל, דער מחבר פון „טורי זהב" (בעל הט"ז), געלעבט אין 17טן יאָרהונדערט און איז געווען אב בית־דין און ראש־הישיבה אין אַסטראַהאַ. פאַר זיין צייט האָט ער דערהויבן דעם נאָמען פון דער אַסטראַהער ישיבה צו איינע פון די גייסטיקע פעסטונגען אין וואָלין. זיין בוך „טורי זהב" איז אַ פירוש איבער דעם „שולחן ערוך" פון ר׳ יוסף קאַרו. ער איז געווען צווישן די ניצולים בעת די קאָ־זאַקישע שחיטות פון כמיעלניצקיס באַנדעס אין די יאָרן ת"ח ות"ט. לזכר די קרבנות פון יענע שחיטות האָט ער פאַרפאַסט ספעציעלע סליחות, וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ דאָקומענט פון יענעם גרויסן אומגליק.

הגאון מוהר"ר ר׳ מאיר מרגליות, געלעבט אין 18טן יאָרהונדערט, געזעסן אויפן כיסא־הרבנות אין

גרויסע פערזענלעכקייט אין דער רבנישער וועלט, זיין נאָמען איז געווען באַקאַנט ווייט פון די גרע־נעצן פון וואָלין און אוקראַינע. ער האָט זיך אויס־געצייכנט מיט זיין גרויסער בקיאות אין תלמוד. זיי־נע געשפרעכן מיט די מענטשן, וועלכע פלעגן קו־מען צו אים אויף אַ דין־תורה האָבן זיך אויסגע־צייכנט מיט גרויס אָביעקטיוויטעט, שטענדיק זיך באַמיט צו איבערצייגן די צדדים צו אַ פשרה און דאָס איז אים שטענדיק געלונגען, אַ דאַנק זיין אי־בערצייגונגס־קראַפט. ער האָט געהאַט אַ באַזונדע־רע שיטה אין דער הלכה און וועלכער ער איז גע־ווען אַ גרויסער בקי. אַלס ראש־ישיבה האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע „שיעורים", וועלכע האָבן געהאַט אַ גרויסן אָפּקלאַנג צווישן די ישיבה־בחו־רים. נפטר געוואָרן אין יאָר תרכ"ב (1862).

אַסטראַהע אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט

די קהילה אין אָסטראָהע איז געווען די צענטראַלע אַקס, אַרום וועלכער ס'האָט זיך באַוועגט דאָס גאַנצע געזעלשאַפטלעכע יידישע און גייסטיקע לעבן: רבנות, סטאַטיסטיק פון געבורט און שטערבלעכקייט, צדקה־ענינים, שחיטה. די קהילה האָט אויסגעהאַלטן און געשטיצט פאַרשיידענע וווילטעטיקע אינסטיטוציעס, חברות ווי „חברה קדישא", „ביקור־חולים", בתי־כנסת, חינוך־אַנשטאַלטן א.אַ.וו.

לויט איר ראָלע און אויפגאַבע, האָט די קהילה געהאַט אַן איינפלוס אויך אויפן עקאָנאָמישן געביט פון די יידן אין שטאָט. בראש פון דער קהילה אין אָסטראָהע זיינען שטענדיק געשטאַנען באַקאַנטע געזעלשאַפטלעכע עסקנים, וועלכע זיינען אויסגעקליבן געוואָרן דורך דעם קהל אויף דעמאָקראַטישע יסודות, אַזוי אויך די פרנסים פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג. די פאַרשטייער פון דעם ציבור זיינען געווען געזעלשאַפטלעכע עסקנים, וועלכע האָבן געזאָרגט פאַרן וווּיל און אַנטוויקלונג פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט און צווישן זיי אַזעלכע פּאָפּולערע געזעלשאַפטלעכע טוער ווי **חיים דאַווידזאָן, חיים גאַלבערסאָן, אַברהם אַהרן פינקעלשטיין** און אַנדערע.

די קהילה־פאַרוואַלטונג איז געווען די צענטראַלע אינסטאַנץ אויף אָנצופירן מיט די געזעלשאַפטלעכע, קולטורעלע און סאָציאַלע ענינים, וועמענס השפעה אויף די יידן אין שטאָט איז געווען אַ באַדייטנדיקע.

די קהילה־פאַרוואַלטונג האָט אויך רעפּרעזענטירט די יידישע באַפעלקערונג כלפי די אָרטיקע מאַכט־אָרגאַנען, פריער פאַר די צייטן פון צאַריזם און שפּעטער כלפי די פוילישע מאַכט־אָרגאַנען. די קהילה־פאַרוואַלטונג איז געווען קאָמפּלעטירט, בעיקר, פון די פאַרשטייער פון די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, וועמענס ווירקונג אין שטאָט איז געווען זייער אַן אָנגעזעענע. די קהילה איז אויך געשטאַנען אין אַ בריוולעכן קאָנטאַקט מיט די לאַנדסלייט אין אַמעריקע, אַרגענטינע און אַנדערע לענדער.

צווישן די רבנים, וואָס האָבן פאַרנומען דעם כיסא־הרבנות אין אָסטראָהע אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט ביז דער שואה זיינען געווען: **הרב יוסף**

ועד הקהילה באוסטראה. עומדים מימין לשמאל: „הקורייר" עובדיה באלין, בצלאל ברמניק, שלמה קומנדנט, חיים דווידזון, יואל פינקלשטיין, פיני טקסר, ברל לינצקי, איסאק שפילברג, יוסל גלנץ

ווערטהיים, וואָס איז שפּעטער אַריבער אַלס רב אין הרוביעשאָוו און איז שפּעטער עולה געווען אין לאַנד און איז נפטר געוואָרן אין ירושלים. ער איז געווען באַוווּסט אַלס „שאַרפער מוח״, אַ גדול־בתורה און איז געווען אַנגענומען אין די ציוניסטישע קרייזן און ביי דער מאַכט.

נאָך אים איז געווען רב אין שטאָט **הרב מרדכי גינזבורג**, וואָס איז געווען דער „קאַזיאָנער ראַביִנער״. ער האָט רעפּרעזענטירט די יידישע באַפעלקערונג כלפּי די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען און ער איז געווען דער לעצטער רב אין אָסטראָה ביזן אָנקומען פון די דייטשן. ער איז שפּעטער אומגעקומען בעת דער ליקווידאַציע פון די אָסטראָהער יידן אין דער שואה (1941—1944).

די לעצטע דיינים אין אָסטראָה זיינען געווען פאַר דער שואה: **ר׳ אפרים גוברמאַן**, **רבי דב קאַפּלאַן** (**ר׳ בערעלע דיין**) און **רבי זאב וואָלף ספּאַרד** — דער זון פון **רבי אלתרוני**, דער לעצטער אדמו״ר אין שטאָט. רבי **אליקים געצל** איז געווען רב אין דער נייער שטאָט.

די ציוניסטישע באַוועגונג אין אָסטראָה

די ציוניסטישע באַוועגונג אין אָסטראָה האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אין די ערשטע יאָרן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט און איז נישט איבערגעריסן געוואָרן ביז די טעג פון דער שואה.

אין די צייטן פאַרן צאַריזם, ביז דער אָנטשטייונג פון פּוילן, איז די ציוניסטישע באַוועגונג געווען געצווונגען צו פירן איר טעטיקייט אין אומלעגאַלע באַדינגונגען. די אספות פלעגן פאַרקומען געהיים און די קולטור־טעטיקייט האָט זיך געפירט אין קליינע קרייזן כדי נישט אַרויסרופן די אויפמערקזאַמקייט פון דער מאַכט. אין יענער צייט איז געווען טעטיק אַ קרייז, וואָס האָט געלערנט די געשיכטע פון ציוניזם, אַ קרייז וואָס האָט זיך פאַרנומען צו לערנען די געשיכטע פון יידישן פאָלק, אַ קרייז וואָס האָט געלערנט די געאָגראַפיע פון ארץ־ישראל און אַנדערע קרייזן.

די יוגנט האָט געקליבן שפּענדונגען פאַר דעם אָדעסער קאָמיטעט פון די „חובבי־ציון״. ס׳איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ חברה, וואָס האָט אָרגאַניזירט נסיעות קיין ארץ־ישראל. אין יענע יאָרן האָבן זיך אַרויסגעהויבן אויף דער ציוניסטישער אויבערפלאַך אַזעלכע פעיקע און פּאָפּולערע ציוניסטישע טוער ווי **ר׳ שמואל שרירא**, וואָס איז געווען באַקאַנט אין אָסטראָה אַלס **שמואל שרייער**; **זלמן גערשפעלד**; **לייב שפּילבערג**, **חיים דאַווידזאָן**, **אברהם בוקימער**, **לייבוש ביבער**, **ישראל פאָגעל**, **עובדיה באַלין**, **גור־אריה שדה**, **אברהם־אלי גובערמאַן** און אַנדערע. דאָס איז געווען אַ זייער טיכטיקער קערן פון אינטעליגענטע מענטשן, משכילים, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער איבערגעגעבענער ציוניסטישער טעטיקייט און זיינען געווען זייער פּאָפּולער אין שטאָט.

אָסטראָה איז געווען איינע פון די וויניקע שטעט, ווו ס׳האָט געפירט אַ געבענטשטע טעטיקייט „דרור״, אַן אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט זיך בעיקר פאַרנומען מיט קולטור־אַרבעט. דאָ האָבן זיך קאָנצענטרירט די קולטורעלע עליטע פון אָסטראָה. אירע פאָרשטייער זיינען געווען פאַרטראָטן אין דעם שטאָטישן קאָמיטעט פון דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, אין דער אָנפירונג פון קרן־קיימת און קרן־היסוד. די מיטגלידער פון „דרור״ פלעגן אַרויסטרעטן מיט פאַרלעזונגען פאַרן עולם און זייערע פאַרלעזונגען פלעגן באַזוכט ווערן פון אַן אינטעליגענטן עולם און זיי זיינען געווען אַ שם־דבר אין שטאָט.

אַ ברייט־פאַרצווייגטע טעטיקייט און קאָנקרעטע אָרגאַניזאַציאָנעלע פאָרמען באַקומט די ציוניסטישע באַוועגונג אין אָסטראָה נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, נאָך דער רעוואָלוציע אין יאָר 1917 ווען די טעטיקייט האָט זיך געפירט אין לעגאַלע באַדינגונגען. די צוואַנציקער און די דרייסיקער יאָרן בעת דער פּוילישער מאַכט, האָט כאַראַקטעריזירט אַ תקופה פון פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכן אויפשטייג פון פּוילישן יידנטום און האָט אויך נישט אויסגעמיטן אָסטראָה. די ציוניסטישע באַוועגונג מיט אַלע אירע אָרגאַניזאַציעס און פּאַרטייען האָט געשלאָגן טיפע וואָרצלען און דער געדאַנק פון עליה קיין

ארץ־ישראל האָט פאַרכאַפּט אַ היפּשן קרייז ציוניסטן אין שטאָט פון אַלע שאַטירונגען.

אַ סך פרייד און באַגייסטערונג האָט באַהערשט די אָסטראָהער יידן אויף דער ידיעה פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע אין יאָר 1917. אין שטאָט זיינען פאָרגעקומען שטורמישע דעמאָנסטראַציעס און די אַלגעמיינע התלהבות האָט נישט געהאַט קיין־גרענעץ, זיי האָבן געבערענגט צום אויסדרוק די שטימונגען און געפילן כלפּי דער היסטאָרישער געשעעניש פאַרן יידישן פאָלק.

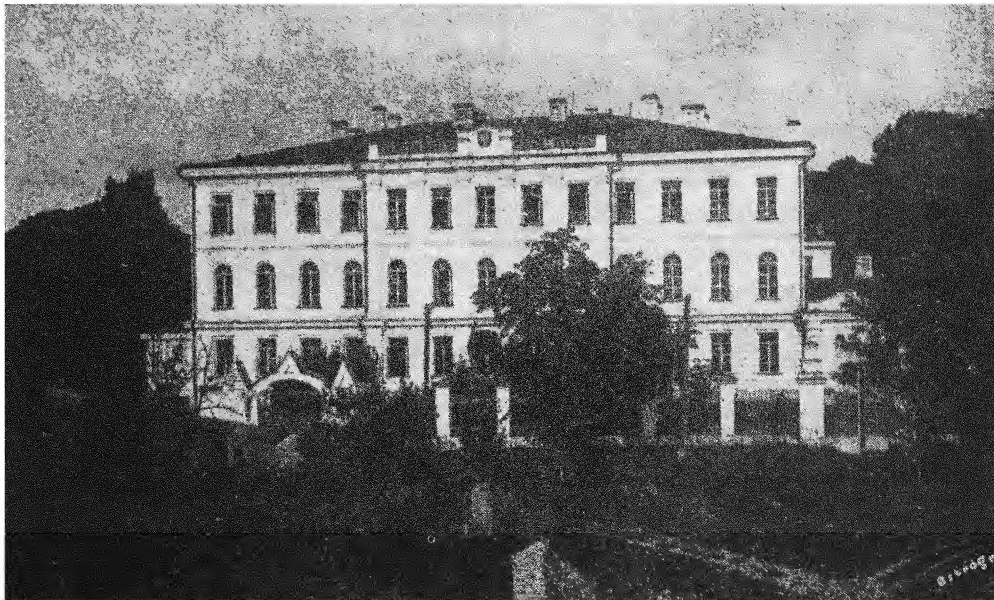
די געשעענישן אין ארץ־ישראל, דער קאַמף אין תל־חי און דער אָרגאַניזירטער פּאָגראָם אין ירושלים אין פּסח 1920 און די אומרוען אין יפו, האָט געגעבן אַ שטויס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס אין אָסטראָה צו אַ פאַרשטאַרקטער טעטיקייט און באַזונדערס די אויפקלערונג צו פאַרשטאַרקן דעם קליינעם ישוב אין ארץ־ישראל דורך אַ פאַרשטאַרקטער עליה.

די טעטיקייט אויף דעם געביט האָט געגעבן געוווּנטשענע רעזולטאַטן און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַן עליה־פּראָצעס, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט אַ גרויסן טייל פון אַקטיווע חברים, וועלכע האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל דורך פאַרשיידענע וועגן און מיטלען.

אין פאַרשיידענע פונקטן פון לאַנד, אין שטעט, מושבים און קיבוצים, געפינען זיך אָפּשטאַמיקע פון אָסטראָה, וועלכע זיינען עולה געווען אין פאַרשיידענע צייטן ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה און נאָך איר.

צווישן די ערשטע עולים, וואָס זיינען עולה געווען אָנהייב די צוואַנציקער יאָרן, איז געווען **ר' יעקב פישל פעלדנקרייז** און זיין פרוי **דבורה**. ער איז געווען אַ איש־ספר און נישט קיין אַרבעטס־מענטש און טראָץ זיין עלטער (45 יאָר), האָט ער זיך גענומען צו אַגראַר־אַרבעט אין פתח־תקוה און אין די פרדסים. ער איז געווען איינער פון די גיבורים, וואָס איז געפאַלן פון די הענט פון די אַראַבישע רוצחים בעת די אומרוען אין יאָר תרפ"א (1921).

באַוווּסטע געזעלשאַפטלעכע טוער אין אָסטראָה זיינען געווען **קלמן פרענקעל** און **אביגדור קאַמערמאַן**, וועלכע האָבן אויך אַמטירט אַלס וויצע־פאָרזיצערס פון אָסטראָהער שטאָט־ראַט און זיי האָבן ווירדיק פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון דער יידישער באַפעלקערונג. אָסטראָה איז אויך געווען באַ־

הגימנסיה הפולנית באוסטראה

קאַנט אַלס צענטער פון דער חלוצישער טעטיקייט ביז די יאָרן פון דער שואה. די יוגנט פון אַלע ציוניסטישע שאַטירונגען האָבן געפירט אַ געבענטשטע טעטיקייט אין זייערע לאָקאַלן, געווען אָרגאַניזירט אין קרייזן, וואָס האָבן געפירט אַ קולטור־טעטיקייט. אַ טייל חברים זיינען אַרויס אויף הכשרה זיך צוגרייטן עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל.

הסימנריון
הממלכתי הפולני
למורים באוסטראה

אין אַסטראַה זיינען געווען אַלע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס זיינען נאָר געווען אויף דער יידישער גאַס, ווי: „גורדוניה", „השומר־הצעיר", „החלוץ", „הנוער הציוני", „דרור", „בית״ר", און ציוניסטישע פּאַרטייען ווי „התאחדות", „פועלי־ציון", „מזרחי", אַלגעמיינע ציוניסטן, רעוויזיאָניסטן און אַנדערע. די אַלע אָרגאַניזאַציעס האָבן אויך געפירט אַ חוץ אַ קולטורעלע טעטיקייט אויך אַ ספּאָרט־טעטיקייט, באַזונדערס „מכבי", וואָס איז געווען אַ שם־דבר אין אַסטראַה. ס׳האָט אויך עקזיסטירט אַ ציוניסטישע פרויען־אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט געפירט אַ ברייט־פאַרצווייגטע טעטיקייט.

אין אַסטראַה איז אויך געווען אַ ברייטע נעץ פון חינוך־אַנשטאַלטן: אַ העברעישע גימנאַזיע „עברית", די „תרבות־שולע", חדרים א.אַ. אין די פּוילישע „פּאָושעכנע"־שולן, אין פוילישן לערער־סעמינאַר און אין דער פוילישער גימנאַזיע, האָבן זיך געלערנט פיל יידישע תלמידים.

אַסטראַה איז געווען געבענטשט מיט אויסגעצייכנטע פעדאַגאָגן, וועלכע האָבן געהאַט אַ געזעלשאַפטלעכן חוש און זיינען גלייכצייטיק געווען אַנגאַזשירט אין די ציוניסטישע קרייזן, ווי **מרדכי קאַפּלאַן, יעקב נאַרדמאַן, משה טאַלפּין, תנחום זשעבין, יוסף פינקעלשטיין**, וואָס איז געווען אַ העברעישער לערער און אַ זשורנאַליסט, **דוויזיק באַראַק**, וואָס האָט אַלס דירעקטאָר פון „תלמוד־תורה" געהאַט אַ גוטן פעדאַגאָגישן פערסאָנאַל ווי **משה שול־שוואונג, מאיר־צבי פינקעל, משה קרעטשמאַר, מרדכי משנה**, וואָס איז געווען דער מזכיר פון קרן קיימת לישראל אַ לענגערע צייט אין אַסטראַה, און אַנדערע.

די ציוניסטישע יוגנט־באַוועגונגען האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אָרגאַניזאַטאָרישער טעטיקייט. צווישן זיי זיינען געווען דינאַמישע און פעיקע אָרגאַניזאַטאָרן פון די ציוניסטישע יוגנט־באַוועגונגען ווי די ברידער **אליהו און יענקל קאַפּלאַן, צבי מענדלצווייג** פון „גורדוניה", **לייבוש ביבער, שלמה בוקימער און אַנדערע** פון „התאחדות", **לייבוש** ביבער איז געווען זייער פּאָפּולער אַלס אויסגעצייי־

כנטער און פלאמיקער רעדנער און זיינע רעפעראטן פלעגן האבן א גרויסן אפקלאנג אין שטאט. יענקל קאפלאן האט אין דער צייט פון דער היטלעריסטי־

אבעלמאן, ברוך (בוזי) חסיד און י.מ. נארדמאן. גדליה גדאליעווסקי איז אומגעבראכט געווארן דורך דער נ.ק.וו.ד. אין לעמבערג, ווו ער האט שטודירט

בית מנוס גוניק והבנק הקרדיטובי

שער אקופאציע געקעמפט קעגן די נאציס אלס פארטיזאן און איז געפאלן אין קאמף.

אין „החלוץ" זיינען געווען די אנפירנדע חברים בערקע בערגער, וואס האט אנטוויקלט א ברייט־פארצווייגטע טעטיקייט און ד״ר ישראל פרעסמאן, ציפורה גוטמאן און אליהו מלמד זיינען געווען פעיקע ארגאניזאטארן און אנפירער פון „החלוץ הצעיר". ד״ר פרעסמאן און אליהו מלמד זיינען אומגעקומען אין דער צייט פון דער שואה און ציפורה גוטמאן־לינדהיימער איז זוכה געווען עולה זיין און ארבעט אלס דערציערין אין דער געגנט פון חיפה.

ביי די אלגעמיינע ציוניסטן זיינען געווען די אנפירער אברהם בוקימער, מענדל (מוניע) בוקימער, גרישא באנד און אנדערע.

דער בית״ר און די רעוויזיאניסטן זיינען געווען שטארקע ארגאניזאציעס און דאס א דאנק זייערע אנפירער גדליה גדאליעווסקי, אברהם (אבראשא) און געענדיקט דעם אוניווערסיטעט און ב. חסיד און אבעלמאן זיינען אומגעבראכט געווארן דורך די נאציס.

בראש פון דער ארגאניזאציע „ברית הקנאים" איז געשטאנען יוסף (יופה) כץ. צווישן אנדערע אקטיווע פירער פון דער ארגאניזאציע, וואס איז געגרינדעט געווארן דורך מאיר גראסמאן איז געווען דוד שטולמייסטער, אברהם חרבש, און אנדערע.

די „מזרחי", וואס האט געפירט א ברייט־פארצווייגטע טעטיקייט אין שטאט און האט געהאט א גרויסע ווירקונג צווישן די רעליגיעזע יידן, איז געווען בולט א דאנק זייערע טיכטיקע אנפירער ווי ר' משה יעקב אבעלמאן, א באקאנטע פאפולערע פערזענלעכקייט אין שטאט, א תלמיד־חכם און איז געווען דער דירעקטאר פון פאלקס־באנק אין שטאט און א ראטמאן אין שטאטראט.

זיין שוואָגער **מרדכי ראַבינאָוויטש** איז געווען ווי־צע־פּאַרזיצער פון דער קהילה, אַ רעליגיעזער ייד, געהאַט אַ גוטן שם אין שטאָט אַלס געבילדעטער מענטש און האָט געווידמעט פיל צייט און ענערגיע לטובת הכלל. צווישן אַנדערע אָנפירער פון „מזרחי" זיינען געווען **פנחס טאָקסער, אהרן באַראַק, יצחק ליזאַק, דב לינעצקי** — דער מורשה פון קרן קיימת לישראל, און אַנדערע.

דער „השומר הצעיר" איז געווען איינע פון די שטאַרקסטע און גוט־אָרגאַניזירטע יוגנט־באַוועגונגען אין אָסטראָה. אירע חברים זיינען באַשטאַנען, בעיקר פון דער לערנדיקער יוגנט, פיל פון די חברים זיינען אַרויס אויף הכשרה און זיינען שפּעטער עולה געווען אין לאַנד. צווישן די בולטע אָנפירער פון דעם קן זיינען געווען אין פאַרשיידענע צייטן **שמואל מלמד, מיניע גריינימס, מאָטל שקאָלניק, ציפּורה כץ, אברהם טשורני, מאיר זילבערשטיין** און אַנדערע טיכטיקע טוער פון „השומר הצעיר" זיינען ציוני" זיינען געווען בעיקר **ד"ר הרצל (גרישאַ) אדערמאַן, דוד מעלער, נחום שוחט, גרישאַ רעזניק, יצחק זעלצער, יונה לוקאַטש, גרישאַ ווידראַ, יוסף פּערליוק, צילה אַזשערקאָווער, מינדל ראָזענטאַל, פאַני קאַרקער** און אַנדערע.

אין אָסטראָה האָט אויך נישט אויסגעפעלט נישט־ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן געפירט אַן אַקטיווע טעטיקייט בעיקר צווישן דער אַרבעטנדיקער יוגנט ווי דער „בונד" און די לינק־געזשטימטע עלעמענטן. זיי זיינען געווען טעטיק בעיקר אין פּראָפעסיאָנעלן וועזן און געפירט אַ טעטיקייט אין יידיש. צווישן די בולטע פון זיי איז געווען **מאָטל גאָרין**, וואָס האָט פאַרטראָטן דעם אַרבעטער־קלאַס אין דער קהילה און אין שטאָט־ראָט. פאַר דעם סאָוויעטישן פעריאָד איז ער געווען דער פאַרזיצער פון שטאָט־ראָט ביזן אויסברוך פון דער דייטש־סאָוויעטישער מלחמה.

אין אָסטראָה זיינען געווען אויך פאַרשיידענע

רחוב הדואר

אברהם פינקעל, דבורה פאַמיליאַנט און **מרדכי קאַצענבליט** און זיין ברודער **ישעיהו (שיקע) קאַצנבליט**.

די אָנפירער פון „השומר הלאומי — הנוער ה־ אינסטיטוציעס ווי „חברת משניות", וואָס איז געווען אָנגעפירט פון ר' **מאיר צבי פינקעל** און ר' **פּנחס פליקאַפּ**. ס'האָבן געלערנט משניות צענדליקער חשובע יידן פון שטאָט און ביי דעם „סיום" פלעגט

מען איינאָרדענען אַ טראַדיציאָנעלע סעודה כיד המלך אין הויז פון דעם ראש החברה און איך אַלס קינד, האָב זייער הנאה געהאַט פון דער דאָזיקער פייערלעכער סעודה און פון די שמעקנדיקע מאכ־לים, וואָס זיינען צוגעגרייט געוואָרן פון די סאָרווע־רינס.

דאָס איז געווען די גאָלדענע תקופה פון דער ברייט־פאַרצווייגטער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אין שטאָט ביז די שווערע האַק פון היטלעריזם האָט אָפגעהאַקט דעם אַזוי גרויסן בוים און אים אַרויס־געריסן צוזאַמען מיט די וואָרצלען.

פאַר דעם סאָוויעטישן פעריאָד (סעפטעמבער 1939 — יוני 1941), האָט די אָסטראָהער קהילה ווי אַנדערע יידישע קהילות אונטער דעם באָלשעוויס־טישן רעזשים אָנגעהויבן איר לעצטן עטאַפּ פון גסיסה, וואָס האָט זיך פאַרענדיקט שפּעטער מיט חרוב מאַכן די פּרעכטיקע יידישע קהילה אָסטראָה דורך די נאַציס.

מראה כללי של אוסטראה

בן-ציון ח. אילון — באראַניק

אוסטראה - הבירה הרוחנית של ווהלין

העיר אוסטראה שוכנת על גדות הנער הורין ומפורסמת כעיר עתיקת יומין ובעלת ערך היסטורי גדול. ביחוד יצאו לה מוניטין בעולם היהודי הודות לבית-הכנסת הגדול והעתיק, שבכתליו התפללו הגאון האוסטראי הגדול, המהרש״א ז״ל, המהרש״ל ותלמידיו, השל״ה הקדוש ועוד גאונים יסודי עולם.

את קורות העיר יש לחלק לשלוש תקופות:

1. **התקופה הקדומה**

התקופה העתיקה, מיום הווסד העיר ועד לפני 300 שנה בערך, לוטה בערפל. כל קורות העיר ומאורעותיה בימי קדם נחל הזמן גרפם. כל הכת-בים הישנים, אשר יכלו לשמש לנו מקור לחקירת העבר, יד הטבע היתה בהם, כי — לפי מסורת קדומה וגם לפי עדותו של בן-עירנו, חוקר תולדות אוסטראה ואישיה, רמ״מ ביבר בספרו „מזכרת לגדולי אוסטראה״, התחוללו בעיר כמעט אחת לכל ארבעים שנה שרפות גדולות, שהשמידו ולא השאירו זכר לה. ידועים התאריכים האחרונים של השרפות: תקכ״ו, תקס״ט, תר״ח, תרמ״ט, תר״ע. גם הפנקס העתיק של קהילת אוסטראה היה למאכולת אש, וכך נסתתמו כל המקורות ואין אתה יודע מה מכל אשר עבר על היהודים בעירנו במשך שבע מאות שנה בערך.

אין בידינו הוכחות ברורות על ראשית התישבות היהודים בעיר הזאת. אך לפי מה שאבותינו סיפרו לנו, יש יסוד להאמין, כי הרבה יותר מ-800 שנה עברו מיום הווסד העיר על ידי היהודים, שנמלטו לפולין מגרמניה בלחץ הרדיפות של מסעי הצלב וגזירות שונות. סבורים גם, כי לשק, נסיך פולין, שהרשה ליהודים שהגיעו מגרמניה להאחז בפולין ואף העניק להם זכויות, איפשר את התישבותם בחבל ווהלין בסוף המאה התשיעית.

במקורות מאוחרים יותר נזכרת העיר אוסטראה בכנויים שונים: הבירה, הגדולה, הקדושה וכו׳. כי מבין ארבע הקהילות שבגליל ווהלין בימים ההם (אוסטראה, לודמיר, לוצק וקרמניץ) היתה היא העיר הראשונה, הגדולה והחשובה שבכל החבל. היא היתה נודעת בימים מקדם כ„עיר ראשית לגליל ווהלין ואוקראינה״, אם ומטרופולין לרפ״ב ישובים גדולים וקטנים, שסרו למשמעותו של האב״ד הגלילי שישב בזמנו בעיר.

גם השם „אות-התורה״, שניתן לה על ידי אבותי-נו, מעיד על ימים קדומים, כשהיתה מלאה גאונים, חכמים, צדיקים וחסידים. במשך הזמן הוסב השם לאוסטרוג (מבצר) בפי הנכרים, והאחרונים שבאח-רונים היו משנים את כנויה דרך הלצה „אויס-תורה״, כלומר: אין תורה.

מסורת קדומה היתה רווחת בפי העם על פנקס החברה-קדישא הישן-נושן, בו היו רשומים סיפורים ומעשיות, נסים ונפלאות וכן כל המקרים אשר קרו בעירנו במשך כמה מאות שנים. אכן מתוך שרידי פנקס ישן אחד מלפני 235 שנה, הוברר באמת על ידי רמ״מ ביבר, כי אמנם היה פנקס ישן מאד שנשרף לפני הרבה שנים וזה החדש משנת ת״ע בא רק למלא את החסר ולהמשיך את השרשרת.

מעניין לציין, כי בכל מקום שאיש אוסטראה נזדמן, מיד היו שואלים ודורשים אצלו על דבר „הפנקס הישן של אוסטראה״.

2. התקופה הבינתית

התקופה השניה מתחילה בסוף המאה השש־עשרה ומסתיימת עם גמר המאה התשע־עשרה. אע״פ ששים השנים האחרונות סימנו שנוי־ערכין מכריע בחיי היהודים, שפשטו את צורתם הפטריאכלית הע־תיקה ולבשו צורה אחרת חדשה, בכל זאת לא נרחיב עליהן את הדיבור ורק נסתפק במסירת השי־נויים הללו במקומם ובזמנם.

רבי ישראל בעל־שם־טוב זצוק״ל בביקורו באוסטראה

כדאי לציין עובדה מאלפת אחת, שהיא סמלית מאד לחיי היהודים בתקופה הנ״ל, והיא: שכל חיי הקהילה היהודית בעירנו התרכזו במסגרת החברה־קדישא, ששפכה את שלטונה על הכלל והפרט, על מוסדות התורה והצדקה ובכלל על חיי הציבור שבעת ההיא. בקיצור אפשר לומר, כי במותם צוו אנשי אוסטראה את החיים לדורות הבאים אחריהם.

חברה־קדישא. החברה הזאת שנקראה גם בשם גחש״א (גמילת חסד של אמת) היתה מעין ארגון עממי כללי, בו לקחו חלק לא רק הרבנים, אב״ד, ר״מ וחשובי טובי העיר, אלא כל יהודי ויהודי ראה חובה קדושה לעצמו „לגשת לפני השולחן הטהור, כבוד אלופי חבורה קדישא״ ולהציע לפניהם, „מה מאד חשקה נפשו״ למלא אחרי התנאים הקשים, כגון שרות־חובה במשך שלוש שנים, תשלום דמי־קדימה ככל אשר שתו עליו, וקיום יתר התקנות, כדי שיזכה „להתחבר במחברת הקודש״ של החה״ק.

עד כמה שהחברה הזאת היתה יקרה וחביבה ובאמת קדושה בעיני היהודים, אפשר לראות מזה, שהרבה יהודים הקדישו את בניהם ונכדיהם בעודם עוללים ולעתים אפילו ביום כניסתם בברית להיותם שאולים לעבודת הקודש בח״ק, בה ישרתו עד יום חתונתם. היו גם מקרים, שנשים מכובדות נתקבלו אף הן לתוך החברה ודינן היה כדין כל בני החברה, מלבד הזכות להבחר „דלאו אורח ארעא הוא״.

בכל שנה ושנה, ביום הושענא־רבה, התאספו הבוררים לקלפי ובחרו בשבעה גבאים (שבעה טובי העיר), אשר ששה מהם פרנסו את החברה במשך השנה. כל גבאי לחדשיים (פרנס חודש) והשביעי שנקרא „במקום כולם״, היה ממלא מקומו של כל אחד במקרה של מחלה או סיבה אחרת. מלבד הגבאים נבחר גם איש אחד מחשובי העיר להיות „נאמן״ החברה, אשר נבדל מגזבר הנ״ל רק בזה, שמחובתו היה לסלק כל סכום כסף עפ״י פקודה בכתב מטעם הפרנס־חודש גם אם לא היה כסף מזומן בקופה. על מנת לקבלו בחזרה עד גמר שנת התמנותו.

מחוץ לתפקידים הישירים כל ח״ק, היה על החברה לכלכל את כל הצטרכויות העיר, החל משכירות לכלי קודש ועד החזקת מוסדות העיר לתורה ולצדקה ועד להוצאות מקריות, כגון: תרומת כסף לכל צדיק, דרשן או עני בן־טובים שבאו לעיר, פדיון שבויים, קבורת קדושים, מתנות לאדוני העיר, מעות חטין לפסח וכו׳.

פנקס הח״ק נחשב לפנקס הקהילה, בו נרשמו ואושרו בקשות החברים, תקנות החברה לטובת הציבור, חרמות ושמחות שהוטלו על עבריינים וכן כל מקרה ומאורע בחיי הקהילה הראוי לציון. לא לחינם נחשב פנקס הזה לדוקומנט חשוב ובעל ערך היסטורי.

בשנת 1926 נפתח בח"ק של קהלת אוסטראה פנקס חדש, הכולל רשימת חברים ותקנות החברה, דוגמת הפנקסים הקודמים.

תאריכים בקורות העיר

מכל הצרות, השמדות והבהלות, אשר עברו על ראש בני עירנו מתקופה לתקופה, כפי שנמצא רשום בפנקס הקהילה וכן בספרי חוקרי קדמוניות — חורבן אוסטראה בימי חמלניצקי שהיה בשנות ת"ח ות"ט עולה על כולם.

ידועים למעצבה דרכי חמיל, אשר במסע הדמים שלו הטביע את ערי אוקראינה ופולין בנהרי ונחלי דם. גם על העיר אוסטראה עברה הכוס ונהרגו בה על קידוש השם במיתות משונות ואכזריות יותר משבעת אלפים נפש. רק שרידים יחידים ברחו מן העיר ובין הנמלטים היו הרב הג' ר' נתן נטע כהנא אב"ד הגליל והגאון הגדול בעל הט"ז, אולם לא כל הגאונים והצדיקים אשר עם הקדושים נמנו, ידועים לנו בשמותיהם.

בשנת ת"ט שקטה הסערה הגדולה ופליטי העיר שהסתתרו ביערות התחילו לחזור אל בתיהם ההרוסים ולהקים את הנשמות. אך הנכרים, יושבי העיר, שלחו חרש והודיעו לקוזקים על בוא היהודים. הרוצחים, צמאי דם היהודים ותאבי רכושם, לא אחרו לבוא והרגו את יתר הפליטה והפכו את העיר לעיי מפולת. לא נשארו מכל בתי היהודים בעיר כי אם חמישה בתים בלבד ובית הכנסת הגדול.

עד היום נשארו בתוך רחובות העיר קברות אחדים גדורים, שלפי מסורת קדומה נקברו שם חללי ת"ח ות"ט, ובכל שנה ביום תשעה באב, כאשר הולכים לבקר בבית הקברות הגדול כפי מנהג מקומותיהם, מבקרים גם את קברות האחים האלה ומפזרים עליהם שום לפי נוהג שבנסתר.

בעל הט"ז, שנמלט לעיר אוליקה, ערך ותיקן סליחות מיוחדות ליום כ"ו סיון (מלבד הת"צ והסליחות שבכ' סיון) לזכר הימים המרים האלה, וכן לזכר הנס שקהילת אוליקה ניצלה מחיילות חמיל, אשר צרו עליה כמה ימים ולא יכלו לה. כן מזכירים סופרי קורות ת"ח ות"ט בספריהם את הריסת אוסטראה ואת הטבח הגדול שנערך בה.

בספר „צער בת רבית" להרב ר' אברהם אשכנזי (אוצר הספרות לתרמ"ח) יש לקרא:

„טמאים ארורים באו לק"ק אוסטראה — — —
והיו בה הרבה צדיקים וגאונים.
חכמים ונבונים, נדיבים וקצינים — — —
ונהרגו כולם בחצים וכידונים.
שבעת אלפים גדולים וקטנים.
ובבתי כנסיות ובתי מדרשות המסומנים,
בהמות וסוסים הכניסו לפנים, —
וכתבי הקודש שכבו על הארץ בזדונים,
וירמסו אותם בעזות פנים — — —
הרגו ולא רצו לקחת פדיונים,
כי אם במיתות חמורות נידונים,
ותלו על עץ אב על בנים.
עוד חשבו אנשים צדיקים כמו הקדמונים
להיות ק"ק אוסטראה בונים.
ובאו פעם שנית היונים
והרגו גדולים וקטנים,
וקלקלו חופת חתנים.
והרבה נשים ובתולות לקחו באונס השלטנים
ואותן היו מטמאים ומענים — — —

ארבע מאות גאונים גדולים

כשוך הסערה, אחר עתות בצרה של שנות ת"ח ות"ט, בהן הרג ולא חמל חמיל האכזר עד אשר נשארו מכל תושבי העיר היהודיים רק חמישה בעלי בתים, התנערה אוסטראה חיש מהר מעפר שוממותה ותסר את בגדי אלמנותה מעליה ותהי שנית לקהילה גדולה מפוארת ברבניה הגדולים כבימי קדם.

הרב הראשון, אשר חידש את כהונת האב"ד ור"מ באוסטראה אחר החורבן, היה ר' שמואל שמלקה ב"ר מאיר ז"ק, ממשפחת המהר"ל מפראג. הוא בנה מכספו את הקלויז והחזיר את התורה לאכסניה שלה, וביכ"נ זה נקרא על שמו. כמו כן הונהגו במצוותו, כי כל אב"ד ור"מ בקלויז מאז ואילך יהיו רק מיוצאי חלציו. שמו נשאר חרות לזכרון

במנורה הגדולה העומדת בבית הכנסת דמהרש״א, מתנת בתו וחתנו ר׳ נפתלי ב״ר יצחק כ״ץ, אב״ד ור״מ דפה והגליל, לרגל צאתם לפוזנא בשנת תנ״א.

כל פרשת גדולתם של קרוב לארבע מאות רבנים וגאונים יסודי עולם, אב״ד ור״מ, ראשי ארצות, מנהיגים ופרנסים, אשר בתורתם ובצדקתם ענדו עטרה לראש עירנו המעטירה עד דור אחרון, הלא היא כתובה על ספר „מזכרת לגדולי אוסטראה" להרמ״מ ביבר ז״ל, תושב עירנו וחוקר קדמתיותיה. נציין כאן אחדים מהם, אשר זכרם נשאר חרות על לוח לבם של תושבי אוסטראה עד היום.

הרב הגביר ר׳ **יחפא** ב״ר **שמואל** ר׳ **יעקב׳ס**, אשר הקדיש בית-חומה סמוך לביתו לשם בית-כנסת שנקרא על שמו „בית המדרש של ר׳ יחפא" (נפטר תקכ״ב).

הרב הגאון ר׳ **מאיר** ב״ר **צבי-הירש מרגליות**, בעל „מאיר נתיבים" א׳ וב׳, „סוד יכין ובועז", „הדרך הטוב והישר", „כתנות אור".

הרב הצדיק ר׳ **יעקב-יוסף** ב״ר **יהודה-ליב** (רב ייב״י), מגיד מישרים של העיר, בעל ספר „רב ייב״י". בית-הכנסת שבו התפלל נקרא על שמו „בית המדרש של ר׳ יוסיל" (נפטר תקנ״א).

הרב הקדוש ר׳ **יתה׳לי הטוב** (**דער גוטער**), חברו של הצדיק המפורסם ר׳ ליב שרה״ס. בית המדרש שבהתחלת רחוב טטרסקי נקרא על שמו „ביהמ״ד של ר׳ יתה".

הרב הנגיד ר׳ **שמואל-שמלקה** ב״ר **צבי הכהן**, נין ונכד להגאון ר׳ שמואל-שמלקה ז״ק. בשנת תק״מ בנה מחדש את הקלויז שהתמוטט מרוב ימים.

הרב ר׳ **יעקב** ב״ר **חיים הכהן רפפורט**. בית המדרש שברחוב ביהכ״נ נקרא על שמו „דעם רב״ס שוהלעכל".

הרב הקדוש מוהר״ר **פנחס** ב״ר **אברהם שפירא**, הנודע בשם „ר׳ פנחס׳ל קוריצר", תלמיד מובהק של הבעש״ט, הגיע לקוריץ משקלוב בברחו בגלל עלילת שוא. זמן לא רב ישב בקוריץ ואח״כ השתקע באוסטראה. תלמידים רבים נהרו אליו לשמוע אל מוסרו הטוב ותורתו. הוא התפלל בבית-המדרש של ר׳ יוזיפ, ומנהגיו המיוחדים בתפילה קיימים שם עד היום. הרבה סיפורי נפלאות היו שגורים בפי זקני עירנו על הצדיק הזה.

בתי-כנסת ובתי-מדרש

עשרים וששה בתי-תפילה היו באוסטראה. מלבד הששה שהזכרנו לעיל היו עוד שבעה איזוריים: בית-כנסת „הר-שפר" (קרסנוגורר שוהל), בית המדרש „מעבר לארמון" (אונטערן שלאס), דבית החיים, ביהכ״נ של עיר-חדשה, שני בתי-מדרש של עיר-חדשה, ביהמ״ד של הזוסמאנים; 5 מקצועיים: של הקצבים („זבחי צדק"), של החייטים, של הסנ-דלרים, של הסיידים, של הסמרטוטרים; 5 של רביים: של ר׳ אלתר׳וני, של ר׳ יוסילי, של ר׳ שמחה׳לה, של הרב משומסק ושל ר׳ יחזקא׳לי; ועוד 3 בתי-כנסת סתם: „בתי-המדרש", של ההולנדרים(?) ובית השבת (שבת-שטוב).

3. התקופה החדשה

תקופה זו, השלישית והאחרונה למנין שנקבעה בראשית הרשימה הזאת, התחילה בסוף המאה הקודמת ונסתיימה, או יותר נכון, קיצה בא כחתף מידי אויב עריץ, אכזר ופריץ חיות. קצרה היא התקופה הזאת בת חמישים השנה ביחס לשנים הקודמות, שמנו חמש מאות — שש מאות שנה כל אחת. גם דלה היא תקופה זאת בערכי רוח לעומת הקודמות, אך עשירה היא מאד במפעלים ממין חדש לגמרי, אשר לא שעורם אבותינו: גבורה נפשית והעפלה פיסית לפי רוח התקופה החדשה, אשר חותם הרעיון הלאומי טבוע בהם.

מבואות העיר

הרבה דרכים מובילות לאוסטראה, אך הידועה מכולן בזמן האחרון היא זו שמעבר לתחנת הרכבת אוז׳יניז, דרך הכפרים חורוב ורוזבז׳ בואכה רחוב טטרסקי. יפה מאד הוא מראה העיר בשעה שהיא נגלית כולה לפנינו מרחוק. נוסעים-אורחים יודעי דבר הביעו את דעתם על נופה שהוא כעין עיר שויצרית יפה.

אך בהתקרב הנוסע הלוך וקרב אל העיר, הולכת ההרגשה היפה הזאת ומתנדפת לאט לאט. ובמידה שאנו מתקדמים ונכנסים לתוך תחומי העיר עצמה, גובר והולך הרושם, כי נקלענו למקום־ישוב שנידון לשקיעה. ארשת האדישות שעל פני העוברים ושבים מעידה שאין להם לאנשים האלה מה להרויח או להפסיד במקום זה, ואילו בני הנוער יושבים כולם על גבי מזוודותיהם הארוזות ומצפים לתעודות עליה לארץ־ישראל.

האוכלוסיה ומשלח־ידה

האוכלוסיה הכללית של אוסטראה ואיתה גם היהודית ידעה חליפות ותמורות כתוצאה מחילופי משטר רוסי ופולני ומאורעות אחרים. מתחילת המאה העשרים העריכו את מספר תושביה 15—13 אלף וביניהם 9—8 אלפים יהודים היושבים באיזורי העיר העתיקה שעל הנהר הורין ובעיר החדשה ובפרבר „מז׳יריץ׳־קטן" שעל הנהר ויליה.

לפי הידיעות המחרידות, שהגיעו אלינו מגיא ההריגה, הושמדו שם בשלוש „אקציות" כשמונת אלפים יהודים ורק כשלוש מאות מצאו להם מפלט ברחבי רוסיה וארבעים ושמונה נפש ששרדו בעיר עצמה יצאוה גם הם רובם ככולם.

בכל האנציקלופדיות הידועות נזכרו יהודי אוסט־ראה הראשונים כסוחרי בקר וצאן שהובאו מוולכיה לשם אכספורט למקומות אחרים. אך עם התרבות האוכלוסיה פרץ המסחר היהודי בתבואות ופירות, בהמות ועופות, יערות ועצים ועורות וכו׳. כן הת־פתחה חרושת התעשיה בעיר. ידועים היו שני בתי־נסירה, בתי־בורסקי, בית־חרושת לנרות, בתי מלא־כה לרהיטים וכו׳. רב היה גם מספר האומנים למי־ניהם. במשך זמן רב היתה אוסטראה מרכז מסחרי לכל הסביבה והיו לה סיכויים טובים להתפתחות נוספת עם סלילת קו מסילת הברזל הדרומי־מערבי שצריך היה לעבור דרך העיר. אולם משפחת הזוס־מאנים המפורסמים בעושרם והשפעתם, הניאו מ־טעמי בטחון את השלטונות המרכזיים מלעשות זאת והקו נקבע במרחק מסויים מן העיר (תחנת קריבין במרחק 18 ק״מ ותחנת אוז׳ינין במרחק 12 ק״מ).

מאז נחרץ גורלה של אוסטראה לשקיעה, ורובנה הצעירה ירשה את מקומה ואף עלתה עליה והגיעה במהירות רבה לדרגת מרכז גדול ומרכלתה של ווהלין.

מכה שניה וניצחת הוכתה אוסטראה ע״י הקמת גבול רוסי־פולני סמוך לעיר, דבר שניתק אותה כמעט מכל עבריה. ושוב מטעמי בטחון הוציאו השלטונות מהעיר את כל מוסדותיה האדמיניסטר־טיביים לעיירה הסמוכה זדולבונוב. גם שיטת סחי־טת המסים מימי גראבסקי ואילך והמלחמה הכללית ביהודים וההשתוללות האנטישמית במשך כל ימי שלטון הפולנים עשו ממש שמות בגוף המדולדל של יהדות אוסטראה.

החיים הציבוריים בימי הרוסים

העסקנות הציבורית היהודית, בתנאים המדיניים ששררו בימי רוסיה הצארית, נצטמצמה כידוע רק במסגרת הצדקה והשתדלנות בלבד. ההרגל שבא מתוך חינוך של דורות, נעשה להם ליהודי רוסיה לטבע שני ולא הרגישו בחוסר חופש הפעולה, אף לא ידעו מה טיבו. האנשים בעלי עודף מרץ באו על סיפוקם המלא בהיאבקות על גבאות בבית הכנסת, בהתנגחות מחנות ו„צדדים" בשל מינוי רב או שוחט ושאר מיני ריב ומחלוקת וכיוצא בזה, אשר בחיי גולה יסודם. הפוסק האחרון בשאלות השנויות במחלוקת היו על הרוב השלטונות, אשר הורו הלכה למעשה אם יש לאמר „הודו נאפיערואד" או „ברוך־שאמר נאפיעריאד" וכן שחיטתו של מי כשרה וכו׳. ומשהגיע לעירנו בראשית המאה הנו־כחית הרעיון הלאומי, לא הצליח אלא לרכוש מתי מעט מבין האינטליגנציה היהודית, שעשו את עבו־דתם בחשאי ובהסתר מעיני המשטרה הרוסית ומ־עיני היהודים הקנאים.

המוסדות הציבוריים בעירנו בימים ההם היו אלה הידועים כל כך יפה מתיאורי „מנדלי מוכר ספרים" ושנתמכו בחלקם מכספי ה„קורובקה" (טכסה — חכירת מסים על בשר כשר) ובחלקם מכספי נדיבים. זכורים היטב המוסדות הציבוריים דלהלן:

א. בית החולים „ביקור חולים" מיסודו של ר׳ משה׳קה זוסמאן.

ב. בית ה„תלמוד תורה" אשר נבנה מכספי ה־גבירה מרת בילה׳קה אשת ר׳ קלמן פרנקל לבית ר׳ זלמן־אפרים זוסמאן.

ג. מטבח זול „דעשאווע קוך" מיסודו של נדבן אחד בשם הרמן.

ד. בית ה„ישיבה" שנבנה מכספי אלמנת ר׳ שמאי שינרברג. ישיבה זו נוסדה ע״י הרב ר׳ פישל איצי־וולפ׳ס גרינברג, אשר שימש בה ראש־ישיבה. מוסד זה משך אליו תלמידים מכל עיירות ווהלין.

ה. „מושב זקנים" אשר שימש גם בית הכנסת אורחים.

ו. אגודות וועדות מעין מוסדות קבועים בלי מעון משלהם, כגון: „לינת הצדק", „גמילות חס־דים", „הכנסת כלה" וכד׳.

ז. חברת „מלוה וחסכון", הבנק היחידי בעיר ובסביבה מיסודם של מספר עשירים מקומיים שהונו היסודי הוגדל ממניות חברים.

ח. המוסד הפרוגרסיבי היחידי בעיר זאת ה־ספריה העירונית בעלת אלפי הכרכים באידיש, עברית ורוסית, שרבים מבני אוסטראה חייבים לה הכרת טובה על השכלתם הכללית.

לבסוף ראוי לציין עוד מוסד אחד שאם גם לא היה ציבורי, אבל רישומו בציבור היהודי בעיר ניכר מאוד, זהו „בית הספר היהודי למתחילים מטעם הממשלה", ששפת ההוראה בו היתה רוסית. דורות של נוער יהודי, קיבלו את השכלתם במוסד חינוכי זה שנתקיים שנים רבות עד תקופת הפולנים. מבין חבר המורים, זכורים בעיקר תנחום ז׳בין המנהל ומשה טולפין המורה לרוסית, שניהם תושבי אוסט־ראה. למוסד זה היה סניף בשביל בנות וקראו לו ע״ש מנהלו „ביה״ס של סליעפ".

פעילי „בית היתומים" באוסטראה. יושבים מבפנים: עקיבא הורוביץ, אסתר אייזיפס, חיים דוידזון, ריבה בוקימר, חיה וידרמן, וחנוסיה פרנקל.
יושבים באמצע מימין: גולדה ברמניק, שלמה קצנבליט, נחמה גינוולד, לייבוש ביבר, פולה אודרמן־פוגל, ה. שמשטיין, פייגה ליס־ביבר.
עומדים למעלה: חתנו של יחיאל רופא, יוסף ליכטיקמן, הרשל טרייבר, אברהם דישל, יעקב זיגלבוים, זוסיה גריינימס.

הנהלת „בית היתומים", הפעילים והמחנכים: שלמה קצנבליט, מרים הולברט, סופיה פרישברג, ה. זוסמן, סוניה סמיק, שרה רפפורט, ליובה מלצר, המורה משה טולפין, עקיבא הורוביץ, סוניה קפלן, חייקה וידרמן, נסיה גולדברג חוה לייבל, יעקב פרלמוטר.

שנות המעבר

תקופת־מעבר רבת סבל ותלאות קדמה לתקופת־השלום האחרונה (1918—1939), שנסתיימה לעינינו באופן טראגי.

שנות המלחמה העולמית הראשונה (1914—1918) עברו על העיר אוסטראה בלי מאורעות מיוחדים. לפוגרום ממש, לפי הנוסח הידוע, זכתה עירנו דווקא לאחר המהפכה הרוסית הראשונה (1917), אחר נצחון כוחות האור והקידמה כביכול על הריאקציה השחורה ברוסיה הצארית.

גם תקופת ההטמן האוקראיני סקורופאדסקי, אשר שלט בחסותו של שותפו הגרמני, עברה בדרך־כלל בשלום. אך עם נפילת ההטמן וגירוש הגרמנים התחילו השלטונות מתחלפים חדשים לבקרים, וכל חילופי משטר עלו ליהודי אוסטראה בקרבנות־אדם.

כיבוש הבולשביקים הראשון (1917) עלה בקרבנות שתי משפחות, האחת היא משפחת מוטיל ריכטר שנשחטה כולה ונשתיירה רק ילדה אחת ש־התחבאה (כעת בא"י) והשניה משפחת אהרון בליאר, ששני בניו נורו. הפטלוראים התעללו ביהודי אחד והרגוהו בנשק קר על הורדת מודעה שעל יד חנותו שלא בכוונה והפולנים קטעו יד לאשה אחת (גונקר), חוץ ממה שחיילי הגנרל האלר התעללו ביהודים, מרטו זקנים וכדומה.

מכל חילופי־המשמרת יצאה איפוא אוסטראה כמעט בשלום לגבי ערים אחרות שבחבל ווהלין, אשר סבלו בעיקר מהמרצחים הפטלוראים שהשמידו את האוכלוסיה היהודית בכל מיני מיתות משונות, ואשר קציר־הדמים שלהם עלה ליהודי אוקראינה בחצי מיליון קרבנות, סך־הכל עגום מאוד לפי המושגים של הימים ההם.

שלטון הפולנים

בשנות 1919—1918 התבצרו בעירנו הפולנים וכי־בושם זה נמשך עד 17 בספטמבר 1939. תקופת הפולנים באוסטראה, כמו בכל חצי־החבל של ווהלין שנפל בחלקם, ראשיתה תקוות חדשות להבראה כלכלית ותחיה לאומית וסופה נגישות, רדיפות, גזירות ואכזבות.

בזמן הראשון, כשהפולנים היו זקוקים לכספי היהו־דים, כדי למלאות את קופתם הריקה וכן כדי להבטיח

להם אזרחים לויאליים בין רבבות האוקראינים הבלתי־מרוצים מהסיפוח, העניקו ליהודים חופש ידוע לעסוק במסחר ועבודה ואף בפעולות חברתיות ולאומיות. נוצר הרושם כאילו החיים הנורמליים התחילו להכנס למסלולם.

בזמן ההוא הגיעה לעירנו בשורת הצהרת בלפור והפעולה הלאומית כבשה את כל הלבבות. האגודה הציונית, שבשנות החירום שלאחר המלחמה עוד פעלה בסתר, יצאה מהמחתרת וריכזה סביבה את מיטב הנוער המקומי. התארגן סניף „החלוץ" ששלח את העולים הראשונים לארץ־ישראל.

צורת החיים הבטוחים כביכול וחופש המסחר, הפעולה הלאומית קסמו ליהודים שנשארו מהעבר השני של הגבול („זא קארדאנאם") — בקצות העיר אוסטראה, שנעשתה תחנת־מעבר לפליטים. יהודים למאות הציפו את העיר ופניהם אל העולם הגדול „הפתוח" ולארץ־ישראל. מיעוטם גם נשארו בעיר כדי להשתקע בה. ואוסטראה התעשרה באזרחים חשובים ורבי־פעילות, ביניהם: **הרב יוסף ורטהיים, שמואל שרירא, ישראל פוגל** (שעלו ארצה), **דב טולצ׳ינסקי** ואחרים.

מוסדות העיר ועסקניה

מהמוסדות העירוניים שהיו פעילים באוסטראה בימים ההם יש לציין:

א. **„ועד ההצלה האמריקאי"**, שפעל בשנים האח־רונות שלאחר המלחמה בהגישו עזרה דחופה ליהו־דים המדולדלים משנות המלחמה וההפיכות התכו־פות. בראש הפעולה עמדו: **הרב י. ורטהיים, לייב שפילברג, זלמן גרשפלד** (א״י), **לייבוש ביבר, שלמה קומנדנט, הירשל רבינוביץ** (אמריקה), **זונדר** (א״י) ואחרים.

ב. **„בית־היתומים"**, מוסד־סניף לרשת ענפה של בתי־מחסה לילדים עזובים, שנפתחו בכל החבל מיד אחרי המלחמה. בראש המוסד עמדו העסקנים והעובדים: **קלמן פרנקל** (יו״ר הכבוד), **חיים דווידזון, יעקב פרלמוטר, חיה׳קה פינקלשטיין־גולדין** (א״י), **ריבה בוקימר** (א״י), **סוניה ליס־קפלן** ואחרים.

ג. **„בית־החולים היהודי"** עם בית־מרקחת על ידו, שהיו מושיטים עזרה רפואית לעניי העיר. בראש המוסד עמדו: **דב טולצ׳ינסקי, יואל אברך, מרדכי קפלן, גב׳ ברמניק ואחרים.**

ד. **„טאז"**, חברה לשמירת הבריאות של האוכלו־סיה היהודית בראשותם של רופא־השינים **ד״ר יוסף רוזנשטרום, ד. טולצ׳ינסקי, פרקוס ואחרים.**

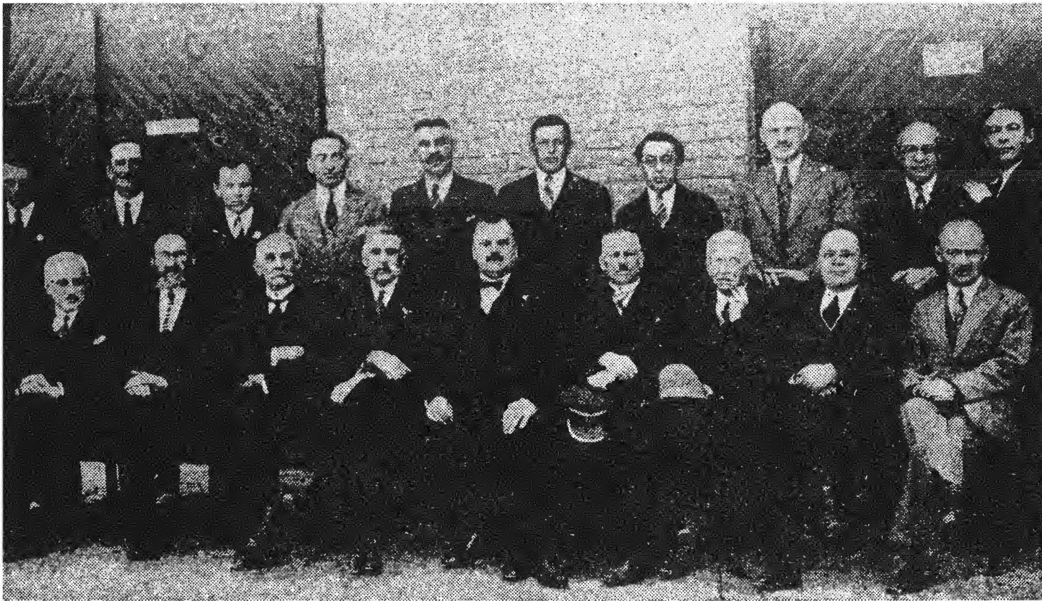
ה. **„בנק לודובי"** (עממי), מוסד כספי קואופרטי־בי ראשון בעיר אחרי חיסול „החברה להלואה וחסכון" שמלפני המלחמה. בראש המוסד עמד **משה אבלמן**, יהודי בר־אוריין מנכבדי העיר ועסקניה הותיקים. היה פעיל בכל המוסדות הציבוריים והלאו־מיים, בעל יחוס עצמי ויחוס־אבות (נזכר באנציק־לופדיה של ברוקהויז־עפרון), בעל בית־חרושת לנרות לשעבר. מבין חבר העובדים יצויינו: **יעקב לקחמכר, מותי פידלר, לייב גינקר, ניתי פרלמוטר** (א״י), **שמוקלר** (א״י) ואחרים.

ו. **„בנק קופיאצקי"** (מסחרי), הוא בנק־הסוחרים מיסודו של **סנדר גוניק** וסוחרים אחרים. מבין חבר העובדים: **ירוחם ברמניק, יחזקאל פינקלשטיין, ס. ציטרינל, אשכנזי ואחרים.**

ז. **„בנק ספולדזיאלצי"** (קואופרטיבי), המוסד ה־כספי השלישי בעיר לשרות הסוחרים והבע״ב הבלתי מאורגנים. מייסדי הבנק ומנהליו היו: **מנוס גוניק, משה אודרמן וב״צ ברניק**. מחבר עובדיו: **בנימין גרינס, יוסל דוקוצ׳ליבר, סימס ואחרים.**

ח. **„ארגון הסוחרים (הגדולים)"**, בהנהלת **ניסל לוקאץ׳**, מי שהיה בימי הרוסים „סטארוסטה", **זקן** העדה היהודית וממונה על פנקסי הילודה והתמותה של היהודים בעיריה. מזכיר הארגון — **איכט. היה קיים** גם ארגון הסוחרים הזעירים בהנהלת **קרויט.**

ט. **„המועצה העירונית"**, נציגי היהודים („לאווני־קעס") במועצת העיריה. הנציגים ששירתו את ה־אינטרסים היהודים במשך הכיבוש הפולני היו: **מ. אבלמן, ס. גוניק, מ. גוניק, שלמה וולקר, בצלאל ברמניק, יעקב גרינברג, ל. גינקר, מוטיל גורין** — נציג הפועלים, שהפולנים הגלוהו ל־7 שנות עבודת־פרך כחשוד על קומוניזם. בזמן הכיבוש הרוסי האח־רון 1939—1941 כיהן מוטיל גורין בתור ראש־העיר. הפעיל ביותר בין הנציגים היהודיים במועצה היה אברהם קומנדנט, עסקן ותיק בשטח הפעילות הציבו־

נציגי היהודים במועצת העיר: עומדים מימין לשמאל: נחמיה גיירמן, גרישא בנד, לייזר גינקר, שלמה קומנדט, מרדכי י. נורדמן, יענקל ברונשטיין. **יושבים**: השני והשלישי משמאל, זיגמונט זוסמן ומשה אבלמן.

רית. הוא נתמנה ע״י הגרמנים לראש הגיטו באוס־טראה והוצא להורג (1942) יחד עם עוד 9 יהודים בגלל זוג מגפים שהוכן ע״י עובדי הגיטו בשביל המפקד הגרמני, אשר מצא לו תואנה להתגולל עליו, כי באשמתו לחצו הנעלים את רגליו...

במשך קיום המועצה שרתו בתפקיד סגן ראש־העיר: **יוסף קמרמן** — קצין יהודי בצבא הפולני (א״י), **חיים דווידזון** — ציוני פעיל ומסור, עסקן ציבורי מוכשר ונואם בולט בעיר, שהוצא להורג גם הוא ע״י הנאצים מיד עם כניסתם לעיר (1941), בראותם בו אדם העלול לארגן את דעת־הקהל נגדם. כפקיד יהודי יחידי היה פנקסן העיריה **גנדלברג**.

י. **„ועד הקהילה"**,* מוסד יהודי־גלותי מובהק זה היה חסר במקומותינו מימי ה„קהל־שטיבל" של המאות הקודמות. רק בשנת 1930 אושרו ע״י הממשלה הפולנית תקנות הקהילות היהודיות בעלות סמכות לכל העננים היהודיים עם רשות לגביית מסים מיוחדים להחזקת מנגנון הקהילה ומוסדותיה הדתיים והסוציאליים. ארגון הקהילה ויסודה נמסרו לידי **חיים דודזון** שהיה רוח־החיים שלה ומנהלה בפועל. חברי ועד הקהילה היו: **ר׳ יוסילי ספרד** (בהרב ר׳ **אלתרוני**), **חיים גלברסון**, **יוסיל הורנשטיין**, **מוטיל רבינוביץ**, **לייבוש ביבר**, **בריל לינצקי** ואחרים. מזכיר הקהילה — **עובדיה באלין**.

ההסתדרות הציונית ומוסדותיה

במשך שנים אחדות התקיימה באוסטראה הסתד־רות ציונית אחידה שריכזה בתוכה את מיטב הכוחות הפעילים בשטח התנועה הציונית ותפשה את בית חיה קופרשטיין שברחוב „וילבּיונר גראבלי". העומ־דים בראשה ואשר מילאו בה תפקיד ארגוני וחינוכי גדול, היו אלה שעלו מהמחתרת הציונית מלומדי־נסיון ומחושלי־רצון להכשיר דור חדש לבניין הארץ והעם.

ביניהם זכורים לנו: **לייב שפילברג**, **לייב פריילין**,

* הקהילה הדימוקרטית התקיימה ממרס עד אוקטובר 1917 ובה השתתפו: צ. בוקימר, מ. הולברט׳ מ. אבלמן, מ. טולפין, ש. שריראי ז. גרשפלד, ל. ביבר, י. ליזק ואחרים.

זלמן גרשפלד (א״י), חיים דורזון, לייבוש ביבר, פ. ח. רשיש, ז. שולוג, א. רדושצר, בצלאל ברמניק, גרישה בנד, משה בוצמן (א״י), ואליהם נלוו אחר כך שמואל שרירא, ישראל פוגל (א״י) ואחרים.

כל ההסתדרות הציונית באוסטראה הועמדה תחת הפטרונז׳ הרוחני של הציוני הותיק והעסקן הצי־בורי המובהק צבי בוקימר, אשר נקטף באביב ימיו, ולא זכה לבשורת הבית הלאומי ולעבודה העיר של אוסטראה ועל משמרתו זו גילה כשרון מיוחד לשמור על האינטרסים של העיר בכלל ושל היהודים בפרט. הוא היה ממארגני הקהילה הדימוק־ראטית באוסטראה ועמד בראשה עד שנתפרקה עם כניסת הבולשביקים. כן אירגן בתי־מלאכה להכשרה לעליה לארץ־ישראל ובאחד מהם קיבל בעצמו הכש־רה כחלוץ, במסגריית רוזנברג והיה הרוח החיה באוסטראה.

חברי „דרור" באוסטראה. שורה ראשונה למעלה: מיליה ביביר, ישראל־הירש כגן, גולדה ליטבין, ליזה פריליך, מרדכי גרשנגורן, מוניה רייציס
שורה שניה, יושבים מימין לשמאל: בתיה ציטרינל, רוזה פינקלשטיין, חיים דוידזון, פולה פוגל, ישראל פוגל, אסתר אייזיפס.
שורה שלישית מימין לשמאל: בן־ציון ח. אילון, ניוניה ציטרינל, בוזיה שכטר, פרומקה, דוזיק ברק.

ציונית מוכרת ורבת־היקף. תמונתו היתה מתנוססת באולם הישיבות בין תמונותיהם של הרצל ונורדוי, שכמוהם האמין גם הוא, כי אם נרצה לא תהיה זו אגדה.

גם הספריה הציונית בעיר נקראה על שמו להנצחת זכרו. מימי המהפכה ועד סוף ימיו כיהן כסגן ראש־

התנועה הציונית לזרמיה

עם השתרשות הרעיון הציוני בחוגי הקהל, נת־פלגו הדעות ביחס לדרכי הגשמתו. ההסתדרות הציונית הפסיקה להתקיים כחטיבה שלימה בפני עצמה ובמקומה באו זרמים שונים, כידוע. כאלה היו:

א. „התאחדות", ובראשה הציוני הפעיל לייבוש ביבר ועל ידו החברים: אלעזר אברהמי, יעקב זונדר, ישראל היילפרן, חיים גוברמן (כל הנ"ל בא"י), משה פרייליך, נחמיה ברנשטיין, יהודה חורובסקי, יעקב לינצקי ואח'.

ב. „צעירי ציון", בראשותו של בצלאל ברמניק ועל ידו החברים: ג. א. שדה, יעקב גרינברג, אליהו ביבר, עובדיה באלין, מיכל שניידר (א"י) ואח'.

ג. „ציונים כלליים", ביניהם הפעילים: אברהם בוקימר, מנדל בוקימר (א"י), גרישה בנד ואח'.

ד. „דרור" — ארגון בעל כיוון שמאלי־רדיקלי, שבמסגרת תוכניתו הכללית תפסו דרכי־פעולה חינוכיים מקום חשוב מאוד. בהנהגתו הרוחנית של ישראל פוגל (א"י) ובהשתתפותם של הציונים הותיקים: חיים דודזון, א. א. גוברמן ואח', ריכז „דרור" סביבו קבוצת נוער אינטלקטואלי שביניהם: חיים ביבר, פרומה גיארמן, בוזי טקסר, מוני רייציס, פולה אודרמן־פוגל מפעילי ועדת בית־היתומים בעיר, דוד ברק, גולדה ליטוין, לאה פרייליך, מוטל גרשנגורן, מילי ביבר, ב"צ ברניק (אילון), סוניה שפנרפליג־בוקימר, רוזה גינזבורסקי, ניותי ציטרינל, רוזה פינקלשטיין (חמשת האחרונים בא"י) ואח'.

ה־ו. לא חסרו כמו־כן „פועלי־ציון" — ימין ושמאל — ואח', וכולם יחד שלחו באי־כוח ל„ועד העירוני המרכזי" והוסיפו לקיים באופן כזה במשך זמן מסוים, הסתדרות ציונית מאוחדת. חוץ מהנ"ל היו קיימים באוסטראה כמה ארגונים ציוניים נפרדים. כאלה היו:

ז. „מזרחי", עם החברים משה אבלמן, מרדכי רבינוביץ (אמריקה), פנחס טקסר (נ"ע א"י), אהרון ברק, יצחק ליזק, דב לינצקי, פנחס פליקופ ואח'.

ח. „אגודת נשים ציוניות", מיסודה של הגב' טרס, בה היו פעילות: פייגה וידרה, שרה באורד, מינה שצ'וגול, סוניה סמיק, גב' לינצקי, גב' ברק, חיה וידרמן, מינה פינקלשטיין, רחל גלנץ, סוניה רודמן־קרנר, מרים ברניק, זלדה טרייבר, רחל גירשטיין (3 האחרונים בא"י) ואח'.

ט. פרשה בפני עצמה היה קן „השומר הצעיר" באוסטראה — ארגון צופים יהודיים על יסודות עבריים לאומיים בלי מצע מפלגתי כלשהו, בהנהגתם של קבוצת תלמידים מהכיתות העליונות של הגימנסיה: יוסף וקסלר — ראש הקן והמדריך הראשי, ב"צ ברניק — ראש הגדוד ומנהל החינוך, ישה בוקימר, גרישה גריינימס, עזרא טולפין — חברי ההנהגה, יונתן אבלמן, לייב לוקץ, גולדה גורביץ, גיטל רבינשטיין, שמחה ביבר, יוסף בוקימר, ראשי קבוצות ואח'.

ארגון זה משך לשורותיו את כל הנוער היהודי בעיר וניהל ביניהם מלבד הפעולות הצופיות־ספורטיביות, גם פעולה חינוכית־לאומית עניפה מאוד, החל מהקניית השפה העברית ועד לימוד ההיסטוריה העברית, גיאוגרפיה של ארץ־ישראל, חגי ישראל, תולדות הציונות וכיוצא בהם ערכי יהדות חשובים. יותר מכל ארגון ציוני אחר היה „השומר הצעיר", כארגון נוער מיוחד, עם תרגילי סדר וספורט, משמעת ותהלוכות מפוארות בליווי שירי־לכת עבריים — מקור חויה עמוקה בשביל הצעיר היהודי הגלותי, שבשורותיו התחיל רואה את עצמו כחבר לדור חדש זקוף־קומה וגאה ביהדותו הקמה לתחיה.

י. במשך הזמן, עם פיזור הכחות המארגנים ע"י זה שגויסו לצבא הפולני, בא שידוד מערכות ושינוי השקפות בהשוה"צ, ובשוב החברים הותיקים פרשו וארגנו במקומו ארגון ספורטיבי מסועף ל„טאז" (מכאן השם „סקציה ספורטיבית"), שהצליח גם הוא לרכוש לשורותיו את רוב הנוער המקומי. אל החברים המארגנים הצטרפו: אברהם ולטמן, יני קלורפיין, מוסיה סורוקה ואח'.

מוסדות ההסתדרות הציונית

א. „תרבות" — בית־הספר העברי שהתקיים בהפסקות במשך הרבה שנים והעמיד תלמידים רבים. בתקופות הראשונות לקיום ביה"ס לימדו בו המורים העבריים הותיקים: רימל, שביתו היה היחידי בעיר בו דיברו עברית, דבר שהיה לפלא גדול

בימים ההם, י. פינקלשטיין, ש. שרירא, י. פוגל, א. א. גוברמן ואח'. אחרי הפסקה ארוכה שבאה כתוצאה מחיסול ועד־העזרה האמריקאי, נפתח בית־הספר מחדש בפעם האחרונה (1928) ביוזמתו הפרטית של כותב הטורים האלה. ביה"ס האחרון התפתח מהר ונהפך לגימנסיה שהתקיימה עד המל־חמה האחרונה. מבין חבר המורים יזכרו: לולה איסרליש (המנהלת), פייגה ליס־ביבר, לאה טויביס, בטי איזנשטיין־קפלן ואח'.

ב. „שיעורי־ערב לעברית", שהתקיימו על־יד בית־הספר, הקנו את השפה העברית למאות תל־מידים ותלמידות צעירים ומבוגרים. המורים: ג. א. שדה, א. א. גוברמן.

באופן מדעי בפני חוג אינטלקטואלי יותר וע"י ל. ביבר — בצורה פופולרית לחוגים רחבים. קורסים אלה — פרי הילולים של פעילות ההסתדרות הציו־נית באוסטראה — הכשירו בהצלחה את קהל השומעים להיות חברים טובים לתנועה הציונית ואת המוכשרים ביניהם — לעמדות ראשיות בתנועה במקום החברים הותיקים שעזבו את שורותיה, מי ע"י עליה לא"י ומי ע"י העברתם למקומות פעולה מרכזיים.

ד. „להקה דרמטית", שהציגה מחזות וערכה משפטים ספרותיים וכד' לשם מילוי החוסר בקופת ההסת'. כמו"כ סידרה באזארים שנתיים בימי־חנוכה ונשפים לעת מצוא עם עתונים־חיים היתוליים שהיו

הועד של החוג הדרמטי באוסטראה. עומדים מימין לשמאל: זינדל גרינס, חיים זייגרסון, ליאווא קורנבליט, דוד סטולרוב, בסיק סורוקה, גדליה גדליבסקי.
יושבים מימין לשמאל: אהרן ולדמן, מיכאל אוקסנהגורן, דוד שטולמייסטר, פניה קרקר.

ג. „קורסים להשכלה ציונית", בהם ניתן מחזור הרצאות מקיף על תולדות הציונות והסוציאליזם לזרמיהם. קורסים אלה נוהלו ע"י י. פוגל שהרצה

פופולריים מאוד והצליחו למשוך קהל רב. מבין השחקנים החובבים זכורים: ל. שפילברג, ח. דודזון, פייגה בוצמן, בוזי גילבורד, אסתר אייזיפס־ספיבק

(נ"ע א"י), יאני קלורפיין, ריבה בוקימר. אליהם נלוו השחקנים החובבים מהלהקה הדרמטית הפר־טית: קוזיר, קוגנט, אברך ואח׳.

ה. „החלוץ" עם החברים הפעילים: שלמה בו־קימר, פ. גיארמן, ר. פינקלשטיין, ישראל היילפרן, שלמה ריקמן, שלמה שוורץ, זוסיא שמבן, נפתלי שינקר, דרובניס, שרה שניידר, חיה ברק, אידה ומניה ווסקובויניק, מיכל שניידר, לייב גוליק, יוני גולצמן, שלמה טולפין, אהרן בוימבלאט. רובם בא"י.

ו־ח. „החלוץ הצעיר", „גורדוניה", „השומר הלאומי" ועוד ארגונים צעירים עם החברים: הרץ אודרמן, מוטיל שקולניק, צבי מנדלצוויג, אליהו אשכנזי, דב ואיזי בוקימר, זלדה ווסקובויניק, מאיר זילברשטיין, פפא שניידר, אהרן וחיים פינקלשטיין, נטע חורובסקי (רובם בא"י) ואח׳.

ט־י. ועדות קהק"ל וקרה"י. תצויין במיוחד פעי־לותו של ל. שפילברג, שאירגן את ועדת קרן הקיימת באוסטראה והיה הרוח החיה בה. בקרן־היסוד פעל י. פוגל כמנהל. בין יתר העסקנים הפעילים בועדות הנ"ל יזכרו: מ. י. אבלמן, בצלאל בראמניק, ש. בוקימר, יעקב ומרדכי קפלן, ב. לינצקי, משנה מ. פרייליך ואח׳.

לסיום הרשימה על יהדות אוסטראה המצוינת, ששתתה־מצתה קובעת כוס התרעלה עד תומה, הבה נציין עוד כמה שמות של משפחות ויחידים, שהיו ואינם עוד ואשר שמם יחרת על לוח ליבנו לזכרון: הרב ר׳ אפרים גוברמן, מקודם רב של איזור „הר־שפר" (קרסנה־גורה) בזמן שהרב ר׳ אליהו („הצ־הוב") שימש רב העיר; אחרי פטירתו של האחרון שימש הרב ר׳ אפרים, רב ראשי לכל העיר. ר׳ אלתר׳וני, מצאצאי הרב ייב"י מיסד שושלת האד־מו"רים באוסטראה, בניו ר׳ יוסילי ור׳ וולוילי ואח׳. הרב ר׳ ברילי קפלן, דיין ומו"צ. ר׳ יעקב־יוסף שו"ב וש"ץ ראשי של בית־הכנסת הגדול ע"ש המהרש"ג. משפחת הזוסמאנים שנתפרסמו בזמנם בצדקת פזרונם; נודעו בזמן האחרון שרידי המשפחה: שלום, השיל, הצי, אבא זוסיא, מאיר, קלמן (פרנקל) ואח׳ מגזע האחים זלמן־אפרים, משה׳קה ויעקב־יהושע זוסמאן. משה׳קה הולברט, משפחה מיוחסת מאוד, בה נזדמנו תורה וגדולה במקום אחד. אברהם שרייאר, רב מטעם ובעל בית־מרקחת. יעקב מרשד, מורה למוסיקה וציוני נלהב מהגברדיה הראשונה שביתו שימש בית ועד לפעולות ציוניות בימי האי־סור. פישל פלדנקרייז, מהעולים הראשונים לא"י שנהרג בדרך לפ"ת ע"י יריה ממארב. נפתלי לרנר, משה רוזנטל, ישעיה רוזין, משה פינקל, יוסל קליימן, סוחרים ידועים וכן רבים אחרים, שצר כאן המצע לפורטם, ושעליהם — יחד עם כל פרשת סבלותם של היהודים תחת עול שלטון־האימים של הנאצים באוסטראה — ידובר בפרק מיוחד לפי תוכניתם של יוזמי „יד ושם לגולה".

אחרית דבר

אוסטראה, העיר ואם בישראל רוותה אדמתה לא־פעם מדם אחינו ואחיותינו וכמעט בכל דור ודור עמדו עליה חיתו־טרף בדמות פראי־אדם והשמידו את יהודיה המעורים בה זה מאות בשנים; אולם, ראה זה פלא, נהרי־נחלי דם אלה של קדושים וטהורים, לא יכלו לו לתהליך החיים הטבוע בהמוני היהודים בגולה ולא מנעו מהם להקים בפינה זו קהילה יהודית למופת. מתוך קברות הטבוחים על קידוש השם וחורבות בתי־כנסיותיה, זרחה לנו שמשם של „גדולי אוסטראה" שהאירו את עיני הגולה כולה בתורתם; דמויות קורנות ומזהירות של פרנסים ועסקני־ציבור שניהלו את עדתם בצדק ובאמונה; שושלות צדיקים וחסידים, בתי־אב של נדבנים ומיוחסים מפורסמים, אנשי מעש בשדה הציבוריות והתחיה הלאומית, כל אלה הקנו לאוסט־ראה היהודית, מקום נכבד בראש קהילות ישראל בווהלין ומחוצה לה.

אולם, האחרון הכביד. אי היד שתוכל לתאר את גודל השואה שניתכה על ראשנו בימי מלחמת־השמד האחרונה, בה אבדה יהדות אוסטראה כליון חרוץ, שאין אחריו כלום?! אי ניב וביטוי לצער הרב ולאבל הכבד?! רק זכרון המעשים שבוצעו בידיים טמאות ומתועבות של „גויים" רשעים, נשאר לנו לזעזוע ליבנו עד היסוד כל עוד נשמתנו בנו.

אוסטראה המעטירה והמהוללה! רק שני קברות־אחים גדולים נשארו ממך, מהם צועק אלינו קול

דמי אחים, צועק ומשווע לנקמה. מי יתן לנו אבר כיונה ועפנו לחונן עפרכם, עפר קורבנותינו הטהו־רים והזכים כלבנת הספיר, ולהתיחד עם זיכרכם הקדוש — ואולי ירווח מזה קצת ללב ההומה וגווע ביסורים.

זכור יזכרוכם לדורות ולנצח!

לשורת התאריכים רבי־הזעם המרובים כל כך בדברי ימי עמנו בכלל ובתולדות העיר אוסטראה בפרט, נתווסף עוד תאריך חדש וזעום שבעתיים מהראשונים והוא — גזירות תש״א—תש״ב, השנים בהן ספו תמו קדושי אוסטראה ונפחו את נשמתם בטהרה. זכר השנים המרות הללו שאין להן דמיון ואובדן הנשמות הטהורות האלה שאין להן תמורה, יעלו לפנינו מדי שנה בשנה כימי אבל ובכיה לדורות לעם ישראל וכאות־קין ודראון־עולם לעמי הרשע והפשע.

„העובד" באוסטראה בשנת 1934

מיכאל גרינעס

אוסטראַה

...עס שוועבט מיין דמיון בליץ־געשווינד
צוריק אַהיים מיך טראָגט דער ווינט,
און זכרונות זיי טוען זיך וועבן
פון שיינעם יידישן אוסטראָהער לעבן.
בילדער פרעכטיקע כסדר:
טאַטע־מאַמע, דער אַלטער „חדר
קינדערלעך קליינע —
אין זאַמד זיי שפּילן זיך די שיינע...

גרויס און קליין פאַרפולן די גאַסן,
שפּאַצירן פריילעך אין די מאַסן,
פידלען, פּלייטן, כאָר־נגינה,
אין יידישע היימען רוט די שכינה.
שולן, קלובן, בתי־מדרשים,
ס'מישן זיך ביכער און חומשים,
אין פּאַרטייען, ביבליאָטעקן —
שטראָמען יידן פון אַלע עקן...

וואָס מער נאָך פרייד איך לעבץ,
אַלץ טיפער אין האַרץ דער קרעכץ.
איכה ישבה בדד —
ווי איינזאַם געבליבן איז מיין שטאָט!
הבט משמים וראה,
גאָט, קוק אַראָפּ און זע!
וועמען האָט דיין נקמה געטראָפן,
מוטערס און זויג־קינדער באַשטראָפן?
מיטן רוצחס האַנט און זיין שאַרפער שווערד
האָסטו אַליין דיין „וויינגאַרטן" צושטערט!...

אָ! זאָל מיין תפילה שוין ווערן געהערט:
פון מלאך־המוות צוברעך די שווערד!
געגנוג שוין קרבנות, ניט מער קיין קללות,
זיי מקיים דיין הבטחה צו די אָבות,
גענוג שוין פינסטער, באַצאָל מיט גליק,
גיב ליכט דיין פאָלק ישראל צוריק!

די שטאָט אוסטראָה, אָדער אָסטראָג, וואָלינער גובערניע — איז איינע פון די עלטסטע שטעט אין פוילן. כאָטש עס איז נישט פעסטגעשטעלט גענוי די דאַטע פון איר גרינדונג, איז אָבער מער ווי זיכער, אַז זי עקזיסטירט מער ווי טויזנט יאָר.

קיין גענויע דאַטע, ווען יידן האָבן זיך באַזעצט אין אוסטראָה איז נישטאָ, ווייל אַלע היסטאָרישע שריפטן זענען פאַרניכטעט געוואָרן, צוליב די פיל מלחמות, פּאָגראָמען אָדער שריפות וואָס פלעגן פאָרקומען אין אוסטראָה כמעט יעדע 40 יאָר. אַפילו דער אַלטער שטאָט־פּנקס, וואָס האָט געהאָט אַ שם איבער גאַנץ פוילן און וועלכער איז געווען דער וועגווייזער פון די פירונגען און מנהגים פאַר אַ סך יידישע קהילות, איז אויך פאַרברענט געוואָרן.

די ערשטע יידן, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין אוסטראָה זיינען געווען די אַנטלאָפענע פון דייטשלאַנד איבער די דעמאָלסטיקע גזירות און רדיפות. אין יאָר 893 האָבן אונטערדריקטע יידן פון דייטשלאַנד זיך געווענדעט צום קעניג פון פוילן און געבעטן אַ דערלויבעניש זיך צו באַזעצן אין לאַנד. אין יאָר 894, האָבן אַ סך יידן שוין אימיגרירט אין פוילן, און אין יאָר 905 איז געגעבן געוואָרן די

אפיציעלע דערלויבעניש פֿאר יידן צו קויפן ערד ווי זיי געפעלט, זיך פאַרנעמען מיט מלאכה, האַנדל און אפילו באַקומען אויטאָנאָמע יורידישע רעכט, לויט דעם יידישן שטייגער.

נישט ווי די מצבות פון טוטשינער כהן ז״ל פון יאָר שע״ב (1612) און פון מהרש״א ז״ל פון יאָר שצ״ב (1632), וועלכע ווערן פאַרעכנט פאַר די עלטסטע און באַוווּסטע.

מיכאל גרינס היו״ר של יוצאי אוסטראה בארגנטינה

פון די געזאַמלטע ידיעות פון פאַרשידענע קוועלן איז פעסטגעשטעלט געוואָרן אַז אין אוסטראָה זיינען שוין געווען יידן אין יאָר 900, צווישן די איינוווינער זיינען געווען אויך אַ סך יידן פון קאַווקאַז.

לויט די זכרונות פון עלטערן דור ווערט איבער־געגעבן, אַז אויף דעם הייליקן אָרט זיינען געווען מצבות פון טויזנט יאָר צוריק. נאָר פון דער טיפער עלטער און אַן שום אויפזיכט איבער די מצבות, זיינען זיי מיט דער צייט איינגעוואָרפן געוואָרן, צובראָכן און פאַרגעסן געוואָרן. מער גערענקט מען

די שטאָט אוסטראָה, אָדער ווי די גאונים האָבן זי גערופן „אות־תורה״, איז געווען דער סימבאָל פון יידישן גייסט פון יענער צייט. די גרעסטע געלערנטע האָבן געשטאַמט פון דער שטאָט, וועלכע איז געווען די גרעסטע קהילה איבער גאַנץ וואָלין.

אוסטראָה האָט זיך גערעכנט אַלס הויפּט־שטאָט פון וואָלין און איז געווען איינע פון די פיר הויפּט־טיילן פון דער פוילישער מלוכה, מיט אַן אייגענעם יידישן „פּאַרלאַמענט״ („ועד ארבע ארצות״), וואָס האָט עקזיסטירט פון מיטן 16־טן יאָרהונדערט ביזן

סוף פון 18־טן, ווי יידן האָבן געגאַסן פון אַן אַרגאַ־ניזירטער אויטאָנאָמיע, אַלע פראַגן פון יידישן לעבן זיינען דאָרט דערליידיקט געוואָרן און אַלע יידישע דאגות האָבן דאָרט געפונען זייער אויסדרוק.

די גאַנצע רעליגיעזע אויטאָריטעט האָט געהאַט דער הויפּט־רב (רב־הכולל), וועלכער האָט אָנ־געפירט מיט די רעליגיעזע ענינים איבער דער גאַנ־צער וואָלינער גובערניע. איינער פון די מער באַ־וווּסטע הויפּט־רבנים איז געווען ר׳ שלמה לוריא (מהרש״ל). מיט דער אַדמיניסטראַציע פאַר יידישע ענינים האָט אָנגעפירט דער פרנס־חודש, וועלכער איז געווען דער אָפיציעלער יידישער פאַרטרעטער פאַרן דוכס און לעגאַלער פאַרשטייער פאַר דער רעגירונג. אויך איז געווען אַ שטאָט־שרייבער, וועל־כער האָט געשריבן, תנאים, כתובות, קאָנטראַקטן, איינצייטיק איז ער אויך געווען דער שריפטפירער פון דער קהילה.

אין יאָר 1690 איז דורך אַ ירושה־פּראָצעס די שטאָט איבערגעגאַנגען אין רשות פון צוויי קניאַזן. די גרעסטע טייל שטאָט מיט די הויפּט־גאַסן האָבן באַלאַנגט צו דעם דוכס. מיט דער גרויסער שול אַריינגערעכנט, און די צווייטע טייל שטאָט איז איבערגעגאַנגען אויף דער זייט פון דעם וואָיעוואָדאַ, מיט דער קראַסנעגירער גאַס, טאַטאַרסקע און אונ־טערן שלאָס. פון דעמאָלט אָן איז אויפגעבויט גע־וואָרן די קראַסנעגירער שול.

די הכנסות פאַר רעליגיעזע ענינים זיינען אַריינ־געפלאָסן אין דער גרויסער שול באַזונדער און אין דער קראַסנעגירער שול באַזונדער. לויט די תקנות פלעגט יעדעס יאָר, הושענא רבא, פאָרקומען די שטאָט־פאַרזאַמלונג, אויף וועלעכר מען האָט גע־מוזט האָבן אַ דערלויבעניש פון דוכס. אויף דער פאַרזאַמלונג פלעגט מען אָפּגעבן דעם באַריכט פון די פינאַנסן און עס פלעגן אויסדערווײלט ווערן די נייע פירער פון דער קהילה (גבאים).

*

פיל געשעענישן האָבן געטראָפן דער שטאָט, פון וועלכע די יידן האָבן געליטן אַ סך הונדערטער יאָרן. לויט די פעסטשטעלונגען פון יענער צייט, פלעגט כמעט אַלע 40 יאָר פאָרקומען אַ גרויסע שטאָט־שריפה, וואָס פלעגט פאַרניכטן די שטאָט פון עק ביז עק. אין יאָר 1766 (תקכ״ו) איז פאָר געקומען אַ גרויסע שריפה. אין יאָר 1809 (תקס״ט) זיינען אומגעקומען פון דער שריפה 500 מענטשן. אין יאָר 1848 (תר״ח) איז ווייטער פאָרגעקומען אַ שריפה. די מער פאָפּולערסטע שריפה איז פאָר־געקומען אין יאָר 1888 (תרמ״ט), זי האָט פאַר־ניכטעט די גאַנצע שטאָט. עס איז אויך דעמאָלט פאַרברענט געוואָרן דער באַוווּסטער אוסטראָה׳ער פנקס. אפילו די מצבות זיינען צובראָכן און פאַר־שאָטן געוואָרן, דאָס איינציקע וואָס איז גאַנץ גע־בליבן איז געווען די גרויסע מהרש״א שול.

די געשעענישן פון די יאָרן 1648—1649 ווערן פאַרצייכנט פאַר אַ ספּעציעל טרויעריק קאַפּיטל וואָס הייסט — גזירות ת״ח ות״ט.

אין יאָר 1648 זיינען באַפאַלן די שטאָט דער באַוווּסטער מערדער כמעלניצקי מיט זיינע קאָזאַקן, וועלכע האָבן אויסגעהרגעט די גרעסטע פערזענ־לעכקייטן פון יענער צייט. זיי האָבן אָפּגעטאָן פיל גרויזאַמקייטן אין די יידישע גאַסן, די גרויסע שול געמאַכט פאַר אַ שטאַל פאַר פערד און בהמות; ווו נאָר אַ ייד האָט מען באַגעגנט אין גאַס, האָבן זיי אים באַלד מיט דער שווערד צעהאַקט; אויף די בוימער האָבן זיי אויפגעהאַנגען עלטערע מיט די קינדער צוזאַמען.

אויפן צווייטן יאָר, ווען די שחיטה איז שטילער געוואָרן, האָבן אַ טייל יידן, וואָס זיינען געווען באַהאַלטן אין וואַלד, זיך אומגעקערט אין שטאָט און ווען די קאָזאַקן האָבן זיך דערוווּסט, זיינען זיי אַריינגעדרונגען אין שטאָט, אויסגעהרגעט אַלעמען, אויפגעריסן די יידישע הייזער און זיי אונטערגע־צונדן. מער פון 5 יידישע הייזער זיינען נישט גע־בליבן און די גרויסע שול, אַ געשענדעטע, איז צום גליק נישט געשעדיקט געוואָרן.

עס זיינען געווען אַזויפיל קרבנות, אַז מען האָט געמוזט אויסגראָבן פיר ברידער־קברים („קברות׳־לאַך״) אין פאַרשידענע עקן פון שטאָט, וועלכע געפינען זיך נאָך ביז היינט. אַלע יאָר, צו תשעה

באב, פלעגן די „ברידער־קברים" ווערן באַזוכט פון די פרומע יידן, פונקט ווי זיי האָבן דאָס געטאָן אויף „קבר אָבות" פון זייערע אייגענע.

פון דעם גרויסן אומגליק איז פאַרפאַסט געוואָרן אַ ספּעציעלע קינה, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדרוקט דער צער און ווייטיק פאַרן פאַרגאָסענעם יידישן בלוט. עס זאָגט זיך אין דער קלאָג־באַשרייבונג:

..."פאַרשאָלטענע טמאים זיינען אין אונדזער שטאָט געקומען אין יאָר ת"ח. זי אַרומגערינגלט, אַלץ באַרויבט, געשענדעט מיידלעך און ווייבער און אויסגעהרגעט 7 טויזנט נפשות, מענער, ווייבער און קינדער. אין יאָר ת"ט, האָבן די באַנדיטן זיך ווייטער אומגעקערט און נאָך מער פאַרשטאַרקט די בלוט־באָד. דאָס יידישע בלוט איז ווי וואַסער געפלאָסן, די טויטע קערפּערס זיינען פאַר די פייגל אַ מאכל געווען; ביינאַכט זיינען די טויזנטער קאָזאַקן באַפאַלן און אין די בעטן אויסגעהרגעט אַלעמען, פון די 300 יידן, וועלכע האָבן פון וואַלד זיך אומגעקערט אין שטאָט, האָבן בלויז 3 מענטשן מיט לעבן זיך געראַטעוועט„...

אין לוצקער פּנקס פון יאָר 1661, ווערט געשילדערט דער גרויסער חורבן פון כמעלניצקיס באַנדע, וועלכע האָט גרויזאַם געטראָפן די יידן אין אוסטראָה.

*

אַ צווייטע געשעעניש, וואָס ווערט פאַרעכנט פאַר אַ נס אוסטראָה — רופט זיך „מגילת תמוז".

אין יאָר 1792 (תקנ"ב), ווען רוסלאַנד האָט זיך פאַרשטאַרקט און אַנעקסירט פאַר זיך אַ טייל פון דער פּוילישער מדינה, זיינען צוגעקומען צו דער שטאָט די קאָזאַקן מיט זייער קאָמענדאַנט סוּוואָראָוו, און האָבן אָנגעהויבן זי צו אַטאַקירן. דאָס פּוילישע מיליטער, וואָס האָט שוין געהאָט עוואַקואירט די שטאָט, האָבן פאַרן פאַרלאָזן אויפגעריסן די בריקן וואָס האָבן פאַראייניקט די נייע מיט דער אַלטער שטאָט. דאָס רוסישע מיליטער האָט נישט געקענט אַריבער דעם טייך, זיי זיינען געווען מיט דער מיינונג, אַז מסתמא האָט זיך דאָס פּוילישע מיליטער באַפעסטיקט אין שטאָט. זיי האָבן אָנגעהויבן צו האָגלען מיט פייער, געוואָרפן באָמבעס פון האַרמאָטן. דערביי האָבן זיי באַמערקט די שול, וועלכע איז געווען זייער הויך, האָבן זיי זי אָנגענומען פאַר איינע פון די פעסטונגען. די גאַנצע איינוווינערשאַפט, אין די טויזנטער נפשות, האָבן זיך אין דער שול באַהאַלטן פאַר די שיסערייען. דאָס רוסישע חיל האָט בכיון געצילט מיט די באָמבעס דירעקט אין שול אָן אָפּשטעל; איין באָמבע איז אַריין אינעווייניק און נישט אויפגעריסן, אַ צווייטע איז געבליבן שטעקן אין וואַנט, וועלכע איז געבליבן אין דער וואַנט אַלס אָנדענק אַלע יאָרן.

אַזוי ווי דאָס באַלאַגערטע מיליטער האָט זיך געגרייט צו שטורמען די שטאָט און זי פאַרניכטן, האָבן די יידן אין שול זיך שטאַרק געזאָרגט און געוויינט אויף דעם גרויסן אומגליק וואָס רוקט זיך אָן. פּרי, באַגינען, איז איין ייד אַריבער דעם טייך צו דעם רוסישן מיליטער און מיט טרערן אין די אויגן זיי פאַרזיכערט, אַז דער שונא איז שוין לאַנג אין שטאָט נישטאָ און אומזיסט איז די באָמבאַרדירונג, דאָס וואָס זיי נעמען אָן פאַר אַ פעסטונג, איז נישט מער ווי אַ שול. דער קאָמענדאַנט האָט זיך צוגעהערט צו די ווערטער און באַשטימט דעם ייד פאַר אַ וועג־ווייזער ווי איבערצוקרייצן דעם טייך. דעם זיבעטן טאָג אין תמוז זיינען זיי אַריין אין שטאָט, ווערנדיק אויפגענומען פון דער באַפעלקערונג מיט גרויס כבוד און די יידן האָבן גאַרנישט געליטן פון דעם אָנגעקומענעם מיליטער.

די עלטסטע פון יענעם דור האָבן דעם נס פאַרצייכנט אויף אַ מגילה און מיט דער איינשטימונג פון אַלע מנהיגים פון דער קהילה, איז באַשטימט געוואָרן יעדעס יאָר צו דערקלערן פאַר אַ תענית דעם 6טן טאָג תמוז און אויפן זיבעטן טאָג פּראַווען אַ שמחה, פונקט ווי פּורים. מען האָט געלייענט די „מגילת תמוז", ווו עס ווערט דערמאָנט די גאַנצע געשעעניש און פעסטגעזעצט, אַז דער זיבעטער טאָג אין תמוז טאָר קיין שום טרויער נישט זיין, עס מוז זיין יום־טוב אויף דער יידישער גאַס, קיינער טאָר נישט ברעכן דעם מנהג און אַלע אוסטראָהער וואָס

וועלן בלייבן אין שטאָט, אָדער וועלן אויסוואַנדערן אין אַנדערע שטעט, דאַרפן אָפּהיטן דעם יום־טוב אויף אַלע דורות.

דער אָריגינאַל פון דער מגילה איז געבליבן אין דער גרויסער שול און אַ קאָפּיע פון איר — אין דער קראַסנעגירער שול.

*

דער אָסטראָהער גאון מהרש״א איז אַ געבוירענער פון קראָקע. אין פּויזן האָט ער געגרינדעט אַ ישיבה, וועלכע זיין שוויגער איידל האָט מאַטעריעל אויסגעהאַלטן גאַנצע צוואַנציק יאָר. דערפאַר טאַקע האָט מען אים גערופן ר׳ שמואל איידעלס. פון דער מוטערס צד איז דער מהרש״א אַן אוראייניקל פון דעם מהר״ל פון פּראַג, דעם באַרימטן רב, וואָס איז פאַרבונדן מיט דער גולם־לעגענדע.

דער מהרש״א איז געקומען קיין אוסטראַהע אין יאָר 1605 (שס״ה), ווו ער איז געוואָרן דער ראש־הישיבה. אין אוסטראָהע האָט ער דערגרייכט די גרעסטע מדרגה אין לומדות, ווו ער ווערט די מערקווירדיקע, איינציקאַרטיקע היסטאָרישע פיגור, וואָס איז טיף איינגעדרונגען אין דעם יידישן באַוווסטזיין — אַלס מהרש״א. זייער אַ סך לעגענדעס זיינען פאַרבליבן פון דעם מהרש״א, וואָס דאָ איז נישט דאָס פּלאַץ צו איבערגעבן זיי גענוי.

ער איז געווען שטאַרק באַליבט ביי אַלעמען מיט זיין פאָלקסטימלעכקייט, אַלס איינער פון די גרעסטע גאונים, האָט ער פאַרפאַסט פיל ספרים, צווישן זיי איז פאַררעכנט אין דער וועלט פאַר אַ וויכטיק ווערק — זיין פאַרפאַסונג „חידושי הלכות וחידושי אגדות" אויפן תלמוד. אַלס כאַראַקטעריסטיק פאַר זיין פאָלקסטימלעכקייט, קאָן דינען דער פאַקט, וואָס ביי זיין הויז איז געווען אַ שילד אויסגעקריצט אין שטיין, מיט פאָלגנדן זאַג:

„אין דרויסן זאָל דער גר נישט נעכטיקן,
פאַר דעם נויט־באַדערפטיקן עפן איך מיין טיר!״...

דער מהרש״א איז נפטר געוואָרן מוצאי שבת 5 טעג אין כסלו, אין יאָר 1632 (שצ״ב). אין יאָר 1888 (תרמ״ט) איז פאָרגעקומען די גרויסע שריפה דורך וועלכער עס איז אויך צעשטערט געוואָרן דאָס מהרש״א־הויז און פון די שטיינער זיינען די ווערטער אָפּגעמעקט געוואָרן — נישט צו דערקענען. אַ פּאָר שטיינער זיינען מיט 40 יאָר צוריק, דורך אַ צופאַל געפונען געוואָרן און איבערגעגעבן געוואָרן אין דער גרויסער שול אַלס אייגנטום און אָנדענק.

זייער איינדרוקספול און אימפּאָזאַנט איז געווען דער אַקט פון דעם דריי־הונדערטסטן יאָרצייט פון מהרש״א וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין אוסטראַהע, אין יאָר 1932. דאָס איז נישט בלויז געווען אַן אָרטיקער — נאָר אַ פאָלקס־יובל אין פולסטן זין פון וואָרט. אַלע געשעפטן זיינען געווען געשלאָסן, די גאַנצע באַפעלקערונג ווי אויך אָנגעזעענסטע רבנים און פּערזענלעכקייטן פון גאַנץ פּוילן — זיינען געווען אָנגעשלאָסן אין דער גייסטיקער דעמאָנסטראַציע אין אוסטראָהע.

אויף דעם בית־עולם ביי דעם מהרש״א־קבר, ווי אויך אין דער גרויסער (מהרש״א) שול, זיינען געהאַלטן געוואָרן רעדעס פון פיל געלערנטע, ווו עס זיינען געקומען צום אויסדרוק די פאַרדינסטן פון דעם גאון, וועלכער איז דער לעצטער און אפשר גרעסטער פאַרטרעטער פון שאַרפקייט אין „לערנען" און אין „דענקען". איינער פון די זיילן פון דעם גאַנצן יידישן גייסטיקן בנין.

*

די גרויסע שול פון אוסטראָהע האָט פאַר זיך אַליין אַ היסטאָריע, וועלכע קאָן אין דער פאָרם פון דעם אַרטיקל נישט אויסגערעכנט ווערן. די גאַנצע גאַס האָט זיך גערופן אויף איר נאָמען — די „שול־גאַס".

די קאָנסטרוקציע פון שול האָט שטענדיק געצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון פיל געלערנטע, וויסנשאַפטלער און טוריסטן. דער אויסערלעכער אויסזען פון שול מיט די גאָר הויכע און נאָך מער דיקע ווענט, ווי אויך די פיר גרויסע קאָלאָנען אין צענטער פון דער שול, האָבן אויף יעדן געמאַכט אַן איינדרוק. די גאַלערייען פון דער ווייבערישער שול זיינען איינגעטיילט געווען אין צוויי שטאָקן. אין מערב־זייט — איז געווען דער דריטער שטאָק מיט

דער שול פאַר „וותיקין״. אויפן העכסטן שטאָק האָט זיך געפונען די קצבים־שול. ביים אַריינגאַנג — לינקס, איז געווען די חברה־קדישא־שול. די גרויסע שול מיט אַלע אירע אָפּטיילונגען האָבן געקענט אַריינעמען ביי 10 טויזנט פּערזאָן.

מהרש״א־שול, כאָטש אין דער ריכטיקייט איז זי געבויט געוואָרן אַ סך יאָרן פאַר אים, איינינקע פלעגן זאָגן, אַז דער מהרש״א האָט צוגעבויט די גאַלערייען פאַר דער ווייבערישער שול. נאָר אַזוי ווי דער מהרש״א האָט אַלע זיינע יאָרן געדאַוונט

בית הכנסת הגדול ע״ש המהרש״א באוסטראה ובית המדרש על ידו

אין אוצר־סקלאַד פון שול, וואָס האָט זיך געפונען אין דער רעכטער זייט ביים אַריינגאַנג — זיינען געווען באַהאַלטן אַלע ווערטפולע חפצים, ווי די צירונג פאַר די ספרים, צווישן וועלכע עס זיינען געווען זייער ווערטפולע און קונסט־אַנטיקן פון גאָלד און זילבער.

ווען אַ מאַן מיט געפילן פלעגט אַריבערטרעטן די שוועל פון שול, פלעגט ער שטיין בלייבן פאַרטראַכט און געפילט אַז גאָטס שטימע רעדט צו אים און זאָגט:

„שטיי בן־אדם, נישט וואָג דיינע טריט ווייטער,
וואַרף פריער פון זיך אַראָפּ דיין וואַכעדיקייט,
ווייל דאָס פּלאַץ, אויף וועלכן דו שטייסט, איז
הייליק״...

אין דער גרויסער שול האָבן געדאַוונט די גרעסטע גאונים, ווי דער מהרש״ל מיט זיינע תלמידים, דער מהרש״א און אַנדערע. די שול רופט זיך די

אין דער שול, וועלכע לעגענדאַרע געשעענישן זיינען געווען ענג פאַרבונדן מיט דער פּאָפּולאַריטעט פון מהרש״א — איז פאַרבליבן דער נאָמען פון דער שול אויף זיין נאָמען.

ס׳איז ווינטשנסווערט צו דערמאָנען, אַז דער ארון קודש אין שול איז געווען געבויט אין דריי שטאָק, וועלכע זיינען געווען פול מיט ספרים. שמחת־תורה, צו הקפות, ווען מ׳האָט באַנוצט אַ לייטער אַרויסנעמען די „ריינקייטן״, האָט מען זיך געגעבן אַ רעכענונג, אַז דאָרטן האָבן זיך געפונען מער פון 500 ספר־תורות. עס האָבן זיך אויך געפונען אַן אַ שיעור פרוכותן און מענטעלעך פון אַריבער 300 יאָר.

עס איז נישט פעסטגעשטעלט ווען די שול איז געבויט געוואָרן. איבער איר אַלטקייט, האָבן די ווענט אין זיך איינגעזאַפּט אַ סך פייכטקייט, וואָס האָט קיינמאָל נישט דערלאָזט אַז די פאַרב זאָל צושטיין.

צוריק מיט אַ פּאָר און פערציק יאָר האָט זלמן מאַליער, דעמאָלסטיקער גבאי, צורעכט געמאַכט דעם גאַנצן פראָנט און מיט אַ צוגאָב פון מילך אין די מאַטעריאַלן, איז דערגרייכט געוואָרן אויף אַ שענסטן אופן — צו אויספאַרבן די וואַנט פון פראָנט.

*

אין די צייטן פון דער רעוואָלוציע, ווען מאַכטן האָבן זיך געביטן פון טאָג צו טאָג, איז אויך אוס־טראָה נישט געשאַנעוועט געוואָרן.

אין יאָר 1918 איז פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם, וואָס האָט געבראַכט פיל טראַגעדיעס אין יידישע הייזער. חוץ דעם, וואָס עס איז צוראַבירט געוואָרן דאָס

מצבה לזכר קדושי אוסטראה בארגנטינה

יידישע האָב און גוטס, זיינען אויך געווען גוואַלד־טאָטן און מענטשלעכע קרבנות. בייגאַכט איז אונ־טערגעצונדן געוואָרן דער גאַנצער מארק־קוואַרטאַל מיט אַלע יידישע געשעפטן.

דער שרייבער פון די שורות איז בייגעווען דע־מאָלט ווען די סאָלדאַטן מיט דער מיטהילף פון די אַרומיקע ציווילע פויערים אין סאָלדאַטסקע שינעלן, האָבן אונטערגעצונדן די סחורות פון איין זייט פּאַ־ליצע, כדי צו זען ווי אויסצוליידיקן די סחורות פון דער צווייטער זייט...

אונטער דער פּוילישער רעגירונג האָט דאָס לעבן אין שטאָט שנעל זיך נאָרמאַליזירט.

די עקזיסטירנדע יידישע אינסטיטוציעס האָבן זיך צעוואַקסן און נאָך מער זיך באַפעסטיקט אויפן קול־טורעלן און געזעלשאַפטלעכן געביט. די קאָמערץ האָט פראָגרעסירט, אַרבעט האָט נישט געפעלט און יידן האָבן געהאַט פרנסה. ביז עס איז געקומען די פאַראָרדענונג פון דער פּוילישער מלוכה — אַריבער־צופירן אַלע רעגירונגס־אַנשטאַלטן קיין זדאָלבונאָוו און די שטאָט אַלס גרענעץ־פונקט מיט רוסלאַנד, האָט שנעל זיך פאַרוואַנדלט אין אַ פּראָווינציעל שטעטל און אַנגעווירן איר ווערט פון אינדוסטריע און האַנדל.

דערפון האָט מאַטעריעל געליטן די יידישע באַ־פעלקערונג. די קהילה אין אוסטראָה האָט אין די לעצטע יאָרן געהאַט זייער אַ שווערע אויפגאַבע ביים לינדערן די לאַגע פון די נויטבאַדערפטיקע, ווייל די אָרימקייט איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. אָבער נישט קוקנדיק אויף דער הערשנדער אָרעמקייט, האָט דאָך אַנגעהאַלטן דאָס יידישע לעבן איר גלאַנץ און אַנטוויקלונג אויף אַלע געביטן פון קולטור־געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער.

*

22־טן יוני 1941.

די שרעקלעכע טראַגעדיע האָט זיך אַנגערוקט פאַר דער אַלגעמיינער מענטשלעכער געשיכטע בכלל און פאַר דער יידישער — בפרט. די נאַציסטישע רויבער־חיות האָבן בליץ־שנעל פאַרנומען פּוילן. נישט גע־

ווען קיין צייט און מעגלעכקייט צו ראַטעווען די לעבנס פון אונדזערע ברידער און שוועסטער אין אוסטראַה. בלויז יחידים האָבן פאַרלאָזט די שטאָט, אַנטלויפנדיק מיטן רוסישן מיליטער, אָדער אַנטלאָפן אין די וועלדער — אַלס פּאַרטיזאַנער.

די יידישע באַפעלקערונג האָט פאַר זיך געהאַט אַן אמתן גיהנום פון די דייטשע אינקוויזאַטאָרן, וואָס האָבן צוגעגרייט די פאַרניכטונג אויפן שוידערלעכסטן אופן.

די ליקווידאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין אוסטראַה איז דורכגעפירט געוואָרן אין 3 „אַקציעס".

די ערשטע שחיטה איז פאָרגעקומען י"א אב תש"א (4־טן אויגוסט 1941) — אין ברידער־קבר ביים ניי־שטאַטישן וואַלד — זיינען אומגעקומען דריי טויזנט קדושים.

די צווייטע שחיטה מיט אַריבער צוויי טויזנט פינף הונדערט קרבנות איז פאָרגעקומען ט' אלול תש"א (1־טן סעפּטעמבער 1941). דער קבר איז אין ני־טישענער וואַלד.

אין דער דריטער און לעצטער שחיטה זיינען אומגעקומען די רעשט יידן — ז' חשון תש"ב (15־טן אָקטאָבער 1942). דער קבר איז ביים וואַלד, אויף דער נייער־שטאָט.

דער חורבן איז געווען אַ גרויסער. גאַנצע קוואַרטאַלן מיט די הייזער זיינען פאַרניכטעט געוואָרן. נישט צו דערקענען אַ סימן פון באַפעלקערטע געגנטן. פון דער גרויסער מהרש"א־שול זענען געבליבן בלויז די 4 ווענט. מיטן לעבן האָבן זיך געראַטעוועט ביי די 900 יידישע איינוואוינער, פון וועלכע געציילטע געפינען זיך אין אוסטראַה גופא. ביי די 400 געפינען זיך אין מדינת ישראל און די רעשט אין פאַרשיידענע לענדער אין דער וועלט.

פון די לאַנדסלייט האָבן אַ טייל גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל ביי דער אַנטשטייונג פון דער יידישער מדינה און אייניקע זיינען געפאַלן אַלס העלדן־קדושים פאַר אונדזער פאָלק.

די אַלטע היסטאָרישע שטאָט אוסטראַה, מיט איר יידישער פאָלקס־סביבה, וואָס האָט געלעבט, געשאַפן און געקעמפט אין די רואיקע פאַר־מלחמה־צייטן — איז פאַרניכטעט געוואָרן צוזאַמען מיט די נאָענטסטע און טייערסטע.

ארגון יוצאי אוסטראה בארגנטינה עם היושב־ראש מיכאל גרינס (ראשון משמאל)

אייגענע קדושים

מוטער: רבקה

פאטער: שלמה

שוועסטער: עטל. קינדערלעך: משה'לע און אברהמ'ל.

שוואגער: שלמה אקסנגארן

קדושי משפחת מיכאל גרינס: שלמה ורבקה גרינס — ההורים, האחות אתל גרינס־אוקסנגורן
וילדיה: משה'לה, ואברהמ'לה, הגיס — שלמה אוקסנגורן

ד״ר צבי קאַמינסקי

די שול פון מהרש״א איז אלט געוואָרן 400 יאָר

די אוסטראַה־שול פייערט איר יובל פון 400 יאָר. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם לאָמיר קודם־כל דערציילן ווער עס איז געווען דער גרויסער צדיק, דער מהרש״א איז געווען אַ גרויסער למדן. ער האָט געקענט עטלעכע וועלט־שפּראַכן. ער איז געבוירן געוואָרן אין קראָקע ערב ראש־השנה פון יאָר 1563 און איז נפטר געוואָרן ט״ו בשבט 1632. במשך פון עטלעכע און פערציק יאָר איז ער געזעסן אויפן כסא־הרבנות פון דער שטאָט אוסטראַה, וואָלינער גובערניע.

אין די אַלטע מקורות ווערט די שטאָט אָנגערופן „אוסתרה״. יעדעס מאָל, ווען ס׳איז מיר אויסגעקומען צו באַזוכן די שטאָט, האָט מיך געצויגן צו באַזוכן דעם קבר פון דעם מהרש״א זצ״ל. אין יענער תקופה האָט די שטאָט פאַרמאָגט פיל יידן, וועלכע זענען געווען גרויסע למדנים און גבירים. צווישן זיי האָט זיך אויסגעצייכנט איינער אַ רופא, וועלכער איז געווען אַ גרויסער מומחה אין זיין פאַך און איז אויך געווען אַ פרומער ייד.

ווען דער רופא איז נפטר געוואָרן האָט זיך אין זיין לוויה באַטייליקט די גאַנצע שטאָט. דער מהרש״א ז״ל האָט אים מספיד געווען און האָט געבעטן די גאַנצע עדה יידן, אַז ווען מען וועט אים אַליין רופן צום בית־דין של מעלה, זאָל מען אים מקבר זיין צופוסנס פון רופא, דעם צדיק. זיין ביטע האָט מען דערפילט.

מיט דער צייט איז אויסגעוואַקסן צווישן ביידע קברים אַ הויכער בוים. אין דער מיט האָט זיך דער בוים צעטיילט אויף צווייען און אונטער אים האָט זיך באַוויזן אַ קוואַל מיט קרישטאַל־ריינעם וואַסער. דער קוואַל איז געווען טיף, בערך אַ האַלבן מעטער. זומער און ווינטער איז דאָס וואַסער געווען קאַלט. אין די גרויסע היצן איז דאָס וואַסער פון קוואַל נישט אויסגעטריקנט געוואָרן, און אין די פרעסט — נישט פאַרפרוירן געוואָרן. יידן, ווי אויך, להבדיל, קריסטן, האָבן זיך געקוויקט מיטן וואַסער און עס געהאַלטן אַלס אַ גוטע רפואה פאַר פאַרשידענע קראַנקייטן.

אין יענער תקופה איז אוסטראַה געווען באַרימט אַלס פרנסה־שטאָט. פון דער נאָענט און ווייט פלעגן קיין אוסטראַה קומען יידן אויף די גרויסע ירידים, וועלכע מען האָט איינגעאָרדנט עטלעכע מאָל אין יאָר; מ׳האָט געמאַכט געשעפטן, וועלכע האָבן געגעבן דער שטאָט פיל שפע. דער מהרש״א האָט זיך אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק איבערצולאָזן נאָך זיך אַ מאָנומענט. אין משך פון עטלעכע יאָר האָט ער געזאַמלט געלט און עס איז דאַן פאַרטיק געוואָרן די גרויסע שול, וועלכע האָט געטראָגן זיין נאָמען. די שול האָט זיך געבויט אַרום 3 יאָר. מען האָט באַנוצט שטיין און ציגל. עס האָבן ביי איר געאַרבעט די בעסטע מויערער און אַנדערע בעלי־מלאכות, וועלכע מען האָט געבראַכט פון מרחקים. די שול איז געווען אַ מוסטער פון דער יידיש־סינאַגאָגאַלער אַרכיטעקטור. אינעווייניק איז די שול, פון דיל ביזן סופיט געווען 15 מעטער די הייך. אין דער גרויסער מהרש״א־שול האָבן געקענט אַריין, אין אַ נאָרמאַלער צייט ביז פינף טויזנט

מענטשן. אין אַן עת־צרה — נאָך מערער. די טירן און די פענצטער זענען געווען געמאַכט פון שטאָל און אייזן.

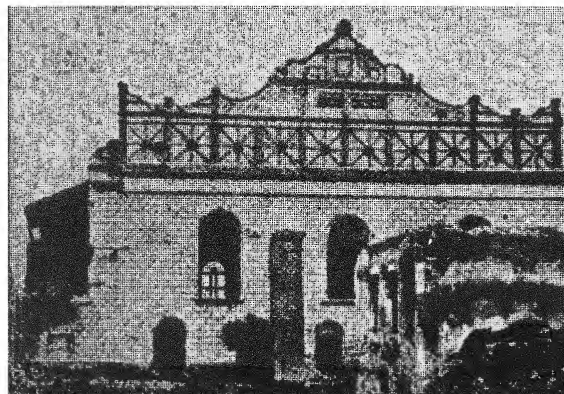
די שול האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ פעסטונג, אין וועלכער מען האָט זיך נישט געקענט אַריינ־באַקומען.

אין דער צייט, ווען אין מערב־אייראָפּע האָט גע־שיינט די זון פון רענעסאַנס און עס האָבן געבלאָזן ווינטן פון באַפרייאונג, האָט אין מזרח־אייראָפּע געהערשט אַ פינצטערניש און די ווילדע וואַנדאַלן האָבן געטאַנצט זייער שדים־טאַנץ. דער מערדער באָגדאַן כמיעלניצקי מיט זיינע ווילדע האָרדעס אוקראַינער האָט אומגעבראַכט די יידן און צערויבט זייער האָב און גוטס. דאָס איז געווען אין די יאָרן 1648—1649. אין דער יידישער געשיכטע ווערן די דעמאָלטיקע פּאָגראָמען אָנגערופן: גזירות ת״ח און ת״ט.

באָגדאַן כמילניצקי ימ״ש האָט דורכגעמאַכט דעם שרעקלעכן מאַרש איבער דעם תחום־המושב און האָט זיך דערנענטערט צו דער שטאָט אוסטראַה. די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג האָט זיך אַריינגעפּאַקט אין שול. נישט אַזוי לייכט איז געווען זיך צו גע־פינען מיט פרויען, קינדער, עלטערע און ייגערע מענטשן, צווישן וועלכע עס זענען אויך געווען פיל קראַנקע, אָבער די ראשי־הקהל האָבן באַשלאָסן, אַז עס זאָל געשען, וואָס עס וועט געשען, אויב קיין נס וועט נישט פּאַסירן, וועט דאָס זיין אין שול דאָך פאַרלענגערן זייער לעבן אויף עטלעכע טעג.

ליידער האָט קיין שום נס נישט פּאַסירט. די כולי־גאַנעס האָבן אָנגעהויבן שיסן מיט האַרמאַטן. איין האַרמאַט־באָמבע איז אַריינגעפאַלן דורכן סופיט און געהרגעט עטלעכע מענטשן. פון דער באָמבע האָט מען געמאַכט אַ האַנטפאַס אויף וואַשן די הענט. דער זעלבער האַנטפאַס איז געשטאַנען אין פאָליש פון דער שול, ווען איך האָב זי באַזוכט. די צווייטע באָמבע איז געבליבן הענגען אויפן סופיט, און די דריטע שטעקט אַרויס פון דער שולװאַנט. סוף־כל־סוף האָבן די יידן זיך אונטערגעגעבן און מען האָט געעפנט די טירן פאַר די מערדער. זיי האָבן זיך באַלד גענומען צו דער „אַרבעט". מען האָט אויסגעקוילעט די עלטערע מענטשן און די קינדער. די איבעריקע האָט מען פאַרשלעפּט און ס'איז אַרומגעגאַנגען אַ קלאַנג, אַז מ'האָט זיי פאַר־קויפט פאַר שקלאַפן.

אין דער סאָוויעטישער אוקראַינע האָט מען פּראָ־קלאַמירט באָגדאַן כמיעלניצקין, ימח־שמו, אַלס אַ גרויסער נאַציאָנאַלער העלד... אין אייניקע שטעט האָט מען אים אַפילו געשטעלט דענקמעלער.

בית הכנסת הגדול ע״ש חמרש״א בחורבנו
אחרי השואה בשנת 1945

בעטי אייזענשטיין־קשב

די יידן אין וואָלין 1939 - 1941 *

וואָלין (אָדער וואָלינער וואַיעוואָדשאַפט), אַ טייל פון די פוילישע מזרח־גרענעצן אין די יאָרן 1921—1939.

לויט די ציפערן פון דער אַלגעמיינער פאָלקס־ציילונג פון יאָר 1932, האָבן אויף דעם געביט וואָלין געלעבט 2,085,574 מענטשן. פון זיי:

פאָליאַקן — 346,640,
אוקראַינער — 1,418,324,
רוטענער — 8,548,
יידן — 207,792.

דאָס רעשט באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון: דייטשן, טשעכן, רוסן און אַנדערע.

די פאָלקס־ציילונג פון יאָר 1932 איז נישט געמאַכט געוואָרן לויט דעם נאַציאָנאַליטעטן־פּרינציפּ, נאָר לויט דער קריטעריע פון „מוטער־שפּראַך" און רעליגיעזער אַנגעהעריקייט. די דאָזיקע שיטה איז אַנגעווענדעט געוואָרן דורך דער פוילישער רעגירונג מיט דעם פּאָליטישן ציל צו פאַרקלענערן אויף אַ קינסטלעכן אופן די ציפערן פון דער באַפעלקערונג וואָס האָט געהערט צו די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן.

די פוילישע אַדמיניסטראַציע האָט, למשל, אָפּגעטיילט צווישן דער רוטענישער שפּראַך און דער אוקראַאינישער, וואָס זיינען אין גרונט סינאָנימען פאַר איין און דער זעלבער שפּראַך. אויף וויפל עס האַנדלט זיך אין יידן, האָבן לויט די ציפערן פון דער דערמאָנטער פאָלקס־ציילונג, אָנגעגעבן 174,157 פערזאָן, און בלויז 1,975 האָבן זיך דערקלערט אַלס „פּאָליאַקן פון יידישע גלויבן".

פאַר דעם 1טן סעפּטעמבער 1939

אין די לעצטע פאַר יאָר, פאַר דעם דייטש־פוילישן אויסברוך פון 1טן סעפּטעמבער 1939, האָט די פוילישע רעגירונג דערקלערט אירע יידישע בירגער אַ בפירושע מלחמה. די דאָזיקע מלחמה, אויפן ערשטן אויגנבליק אַן אומשולדיקע, ווייל בלויז אַן עקאָנאָמישע, איז אַסאָציאירט געוואָרן מיט דעם דעמאָלסטיקן רעגירונגס־שעף, גענעראַל סלאַוואָי־סקלאַדקאָווסקי, און זי איז באַקאַנט געוואָרן אין פוילן און ווייט אויסער אירע גרענעצן אונטער דעם נאָמען „אָווּשעם". עס האָט געמיינט צו זאָגן: פּאָגראָמירן יידן, פיזיש זיי אונטערדריקן — דאָס ניין; אָבער באַקעמפן זיי עקאָנאָמיש — מהיכא־תיתי, אַדרבה ואַדרבה...

אין דער דערמאָנטער תקופה האָט דער פוילישער פּרעמיער־מיניסטער אַרויסגעגעבן אַ פאַראָרדענונג צו די מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונגען צו פאַרשענערן דאָס אויסערלעכע אויסזען פון די שטעט און שטעטלעך. דאָס האָט געמיינט: מאָדערניזירן, פאַראיינהייטלעכן דאָס אויסזען און פאַרפלאַנצן אַרום די הייזערביימער און גרינסן. די דאָזיקע פאַראָרדענונג האָט אויף דעם ערשטן בליק נישט געהאַט קיין שייכות מיט יידן, די דאָזיקע פאַראָרדענונג איז טאַקע, לויט איר פאָרעם, געווען אַן אַלגעמיינע און האָט געדאַרפט אָנרירן אַלע בירגער פון דער מדינה. פאַקטיש אָבער האָט זי, און ספּעציעל אין

* פון נאָענטן עבר, ניו־יאָרק 1957

וואַלין, געטראָפן צום שטאַרקסטן די יידישע באַפּעלקערונג.

די יידן האָבן די דאָזיקע נייע פאַראָרדענונג באַטראַכט אַלס אַ צוגאָב צום פּרעמיערס פּראָגראַם „אָווּשעם". ווי באַוווּסט, זיינען אין וואָלין געווען אַ גאַנצע ריי שטעטלעך, וואָס זיינען געווען געדיכט באַזעצט הויפּטזאַכלעך פון יידן. אין די אַלטע שמאָלע געסלעך פון די שטעטלעך זיינען געשטאַנען שטאַרק אַלטע הייזקעס, איינגעבויגענע פון זיקנה. די מאגיסטראַטן און מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונגען פון קלענערע מקומות האָבן זיך מיט גרויס אייפער אַ נעם געטאָן צו מאָדערניזירן די עלטסטע און מיאוסטע שטאָט־טיילן — די יידישע אָרעמע קוואַרטאַלן.

אויסער דעם האָבן זיך אין די יידישע שטעט און שטעטלעך געפונען אַ גאַנצע ריי הייזער, וואָס זיינען אין זייער צייט אויפגעשטעלט געוואָרן אָן אַ ווּעלכן ס'איז פּלאַן. אָפט זיינען אַזעלכע הייזער געשטאַנען אין סאַמע מיטן גאַס און האָבן אין דער אמתן געשטערט די באַוועגונג. וועגן אָט־אָ די הייזער פלעגן אַרומגיין פאַרשיידענע קלאַנגען, אַז מען האָט זיי אין זייער צייט אויפגעשטעלט אָן דער דערלויבעניש פון דער צאַרישער מאַכט, אויפן גרונט פון כאַבאַר, וואָס עס האָבן גענומען די לאָקאַלע סאַטראַפּן, די פאַרשטייער פון דער צאַרישער מאַכט.

די מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונגען האָבן גענומען קאָנטראָלירן די פּלענער פון די שטעט און פון די הייזער. אַלע הייזער וואָס האָבן זיך געפונען אין אַ זייער שלעכטן צושטאַנד און האָבן זיך נישט געפונען אויף די מאַפּעס, זיינען באַשטימט געוואָרן צו פונאַנדערנעמען זיי אָן אונטערשייד אין וואָס פאַר אַ לאַגע זיי האָבן זיך געפונען. אויסער דעם האָבן די מוניציפּאַליטעטן פאַראָרדנט פונאַנדערצונעמען אַ גאַנצע ריי הייזער, וואָס האָבן זיך געפונען אין גאָר אַ שלעכטן צושטאַנד און האָבן זיך שוין געהאַלטן ביים צעפאַלן זיך. אויסער דעם האָבן די מוניציפּאַליטעטן פאַראָרדנט גרינטלעכע רעמאָנטן אין אַ גאַנצע ריי אַנדערע הייזער, פאַרצוימען זיי מיט איינהייטלעכע פּלויטן און פאַרפּלאַנצן אַרום זיי ביימער און גרינסן.

זומער 1938 זיינען די מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונגען צוגעטראָטן פונאַנדערצוּוואַרפן אַ גאַנצע ריי הייזער. זייערע איינוווינער זיינען געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ. אַ שטיקל צייט האָבן זיי נאָך געוווינט אין די דאָזיקע חורבות, אָבער שפּעטער־צו זיינען זיי אַריין אין די ווייבער־שולן.

דאָס רוב מענטשן וואָס זיינען פאַרפליכטעט געוואָרן דורכצופירן די רעמאָנטן, זיינען שוין נישט געווען ביכולת זיי דורכצופירן. האָט מען טאַקע די רעמאָנטן שוין נישט דורכגעפירט. אָבער מען האָט געלעבט אין אַ שטענדיקער שרעק. מען האָט מורא געהאַט פאַרן אָנקומען פון דער ספּעציעלער בוי־קאָמיסיע, וואָס האָט געהאַט דאָס רעכט פונאַנדערצונעמען די הייזער, אין וועלכע די רעמאָנטן זיינען נישט געמאַכט געוואָרן, אדער, אין בעסטן פאַל, אַרויפלייגן גרויסע שטראָפן.

צוליב דער אנטי־יידישער עקאָנאָמישער פּאָליטיק פון דער רעגירונג, וועלכע האָט מיט אַלע מעגלעכע מיטלן — שטייערן, קרעדיטן, און דאָס גלייכן — פאַוואָריזירט דעם נישט־יידישן האַנדל אויפן חשבון פון אונטערדריקן דעם יידישן, האָט זיך די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין וואָלין געהאַלטן אין איין פאַרערגערן.

די יידישע באַפּעלקערונג איז באַשטאַנען הויפּטזאַכלעך פון קליינע קרעמער, דאָרפגייער און בעלי־מלאכות, וועלכע האָבן, פאַרשטייט זיך און ווי באַוווּסט, געצויגן זייער חיונה פון האַנדל און וועקשטאָט־אַרבעטן, וואָס זיי האָבן צוגעשטעלט דער נישט־יידישער באַפּעלקערונג: דער פּויערישער — און באַאַמטן־באַפּעלקערונג. אין זייער פיל פאַלן האָבן זיי נישט געקענט אויסהאַלטן די קאָנקורענץ פון די נייע עלעגאַנטע נישט־יידישע קראָמען, פּריוואַטע און קאָאָפּעראַטיווע, וואָס האָבן צוגעצויגן נישט־יידישע קונים מיט ביליקערע פּרייזן, צו וועלכע זיי זיינען דערגאַנגען אַדאַנק דער רעגירונגס פאַוואָריזאַציע־פּאָליטיק און מיט די אַנטי־יידישע לאָזונגען. די נייע קראָמען זיינען געווען באַצירט מיט אויפשריפטן: „אַ קריסטלעכע קראָם"; „אַ פּויליש געשעפט", „אַ סלאַוויאַנישע אונטערנעמונג"; „קויף נישט ביים ייד"; „דער ייד וועט דיך

אפנארן" ; „סוואי דא סוועגא", „גיי צו אן אייגענעם א.א.וו.

איבער דער דאזיקער גאנצער עקאנאמישער מלחמה האט זיך געטראגן דער גייסט פון א פשוטן, ברוטאלן פאגראם־אנטיסעמיטיזם, וועלכן מען האט זייט א סך יארן נישט אזוי בולט געפילט. די פאגראמען אין די שטעטלעך (פשיטיק און מינסק־מאזאוויעצקי), די אנטיסעמיטישע ארויסטריטן פון דער פוילישער סטודענטנשאפט, די אוניווערסיטעט־געטאס, די אנטי־יידישע סיים־דעבאטעס, דאס געזעץ קעגן יידישער שחיטה, האבן געהערשט איבעראל און יעדער ייד און נישט־ייד איז געשטאנען אונטער זייער איינדרוק. אין אזא שווערער, מיט שנאה און שרעק איבערגעלאדענער אטמאספער, האבן געלעבט יידן אין די לעצטע יארן פאר דעם אויסברוך פון צווייטן וועלט־קריג, ביזן 1טן סעפטעמבער 1939.

די דריי וואכן פון דער דייטש־פוילישער מלחמה, האבן זיך פאר די יידן אין וואלין פארוואנדלט אין איין לאנגער קייט פון אומרו און ליידן. מען האט געלעבט אין שרעק פאר פאגראמען, וואס האבן געהאנגען אין דער לופטן. אין די טעג פון זייערע מפלות אויף דעם פראנט, האבן די פאליקאן נישט געקענט פארטראגן דעם אנבליק פון קיין ייד. ביי יעדער געלעגנהייט, און גאנץ אפן, האבן זיי ארויסגעוויזן דעם ייד זייער שנאה. אין דער מאס וואס די פוילישע ארמיי האט געהאלטן אין אפטרעטן אויף מזרח פון לאנד, האט אויך די ציווילע באפעלקערונג צוזאמען מיטן ייד זיך עוואקואירט.

מען האט אנגעהויבן גאנץ אפן צו ריידן וועגן פאגראמען. עס זיינען ארומגעגאנגען די פארשיידנסטע קלאנגען מכוח פאגראמען וואס דארפן יעדן טאג אויסברעכן. מען האט געזאגט, אז די פאגראמען וועלן אנהייבן די פוילישע האלב־מיליטערישע ארגאניזאציע „סטשעלעץ" (שיסער), וועלכע ווארט נאר עס זאלן אנקומען זייערע ארגאניזאציעס פון מערב. אנדערע האבן געזאגט, אז די פאגראמען וועלן אנגעהויבן ווערן דורך די באן־ארבעטער, די „קאלעיארשעס", וועלכע האבן זיך געפונען אויפן מזרח אין גרויסע מאסן. אנדערע קלאנגען האבן געזאגט, אז די פאגראמען וועלן אנגעהויבן ווערן דורך די „אסאדניקעס", די פוילישע זידלער, וואס די פוילישע רעגירונג האט אין דער שלום־תקופה געבראכט דא אהער פון די מערב־געביטן. דערווייל האבן אבער יידן געלעבט אין א פאנישער דערווארטונג.

און פלוצעם האט דעם 17טן סעפטעמבער 1939 די רויטע ארמיי איבערגעשטיגן די מזרח־גרענעצן פון פוילן. דאס האט דעמאלט באדייט פאר דער יידישער באפעלקערונג ממש א רעטונג. קיין וואונדער וואס די יידן האבן אויפגענומען דער רויטער ארמיי מיט פרייד, וועלכע זיי האבן גאר נישט באמת צו באהאלטן.

דער אריינמארש פון די סאוועטן

די אנזאגער פון נייעם רעזשים זיינען נאטירלעך, געוועזן די רויט־ארמייער. פאר דער גאנצער באפעלקערונג, ייד און נישט ייד, זיינען זיי געווען עקזאטישע באשעפענישן; מענטשן זיינען געווען נייגעריק צו הערן פון זייערע מיילער איינצלהייטן וועגן דעם לאנד פון די סאוועטן, וואס איז אין פארלויף פון גאנצע צוואנציק יאר געוועזן הערמעטיש פארמאכט פאר דער גאנצער וועלט.

די יידן, אויך פאליאקן און אוקראינער, האבן מיט אייגנארטיקע געפילן, אין דער ערשטער צייט, זיך אריינגעלאזט אין געשפרעכן מיט די רויט־ארמייער. זיי זיינען געוועזן טאקטפול, העפלעך, און האבן קיין מאל, אין פארלויף פון א געשפרעך, נישט פארגעסן צו רימען ביז אין זיבעטן הימל, „אונדזער רעגירונג" (נאשע פראוויטעלסטווא) און דעם „חבר סטאלין". וועגן אלץ וואס האט געהאט א שייכות מיטן לעבן אין דעם סאוועטן־לאנד, האבן זיי זיך אויסגעדריקט אין סופערלאטיוון. אלע ענטפערס, וואס די רויט־ארמייער האבן געגעבן אויף די געשטעלטע פראגן, האבן געמאכט דעם איינדרוק פון שאבלאנען, אויסגעלערנטע פון אויסנווייניק.

עס איז אָבער אַריבער קוים אַ קורצע צייט און די באַפעלקערונג האָט זיך אָפּגעגעבן אַ רעכענונג דערפון, אַז די אַלע רייד וואָס מען הערט פון די רויט־אַרמייער זיינען אַבסאָלוט ענלעך צו זיך. אָבער טראָץ דער דאָזיקער ענלעכקייט און טראָץ דער פּאַרזיכטיקייט פון די סאָוועטישע מענטשן, וואָס זיינען אָנגעקומען אין וואָלין, האָבן זיך דאָך גלייך אַרויסגעוויזן שטאַרקע סתירות צווישן דעם וואָס זיי האָבן געזאָגט און דעם וואָס זיי האָבן געטאָן...

זיי האָבן, צום ביישפּיל, געריטמט ביז צום הימל דעם וווילשטאַנד אין זייער לאַנד, און זיי זיינען געוועזן שרעקלעך גייציק אויף יעדער זאַך וואָס דאָס אויג זייערס האָט נאָר דערזען: אויף עסנוואַרג אויף אַלע אינדוסטריעלע אויסאַרבעטונגען, אפילו אויף די פון ערגסטן סאָרט. זיי פלעגן איינקויפן אַלץ וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזן איינקויפן.

די אַרטיקע באַפעלקערונג האָט זיך שנעל אָריענטירט אין די דאָזיקע סתירות און האָט גלייך פאַרשטאַנען זייער מקור. פלעגט מען חוזק מאַכן פון זיי און מיט געמאַכטער נאַיוויטעט זיי אויספרעגן, צי ביי זיי אין לאַנד צום ביישפּיל, קען מען באַקומען געוויסע אַרטיקלען, וואָס זיינען בכלל נישט געוועזן קיין אַרטיקלען, אָדער נישט קיין אַרטיקלען צום פאַרקויף. עס האָבן אָנגעהויבן קורסירן די פאַרשיידנסטע אַנעקדאָטן אויף דער טעמע. מחמת די סאָוויעטישע פלעגן אויף די אַלע אַזעלכע פראַגעס געבן תמיד די סטעראַטיפּישע תשובה: „ביי אונדז איז אַלץ פאַראַן" („או נאַס ווסיאָ יעסט")... דער זאַג „ביי אונדז איז אַלץ פאַראַן" איז שפּעטער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ ווערטל.

עס זיינען פאַרביי בלויז קורצע עטלעכע וואָכן און מענטשן האָבן אויפגעהערט זיך אַריינצולאָזן אין געשפּרעכן מיט די רויט־אַרמייער און מיט די ציווילע מענטשן, וואָס זיינען וואָס אַמאָל אין גרעסערע צאָלן אָנגעקומען פון מזרח. זייער שנעל האָט מען אָנגעהויבן אָפּגעבן אַ רעכענונג דערפון, וואָס עס הייסט אין סאָוויעטן־פאַרבאַנד זיך אַריינלאָזן אין געשפּרעכן. טיילוויז אינסטינקטיוו, טיילוויז באַוווסטזיניק האָבן מענטשן זיך גענומען צופּאַסן צו דער סאָוויעטישער ווירקלעכקייט. מען האָט אָנגעטאָן אַ מאַסקע פון צופרידענע מענטשן, וואָס זיינען אַנטציקט מיט אַלץ וואָס איז סאָוועטיש. מען האָט זיך אויך אויסגעלערנט שווייגן...

נאָך די רויט־אַרמייער זיינען אָנגעקומען אָנגעשטעלטע פון דער געהיים־פּאָליציי, די מענטשן פון דער נ.ק.וו.ד. און אַקטיוויסטן פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. זיי האָבן זיך גענומען איינפירן די נייע אָרדענונג. צו דער אַלגעמיינער גרויסער פּאַרווונדערונג, האָבן זיי די נייעסן איינגעפירט זייער פאַרזיכטיק און זייער לאַנגזאַם, אויפן גרונט פון דער פּראַקטיק, וואָס וואָלין האָט געהאַט מיט די באָלשעוויקעס פון יאָר 1917, ווען דער ראַיאָן איז געוועזן באַזעצט פון זיי. האָט מען זיך געריכט, אַז די סאָוועטן וועלן גלייך נאָכן אַריינקומען ברייט צעעפענען די געשעפטן און סחורה־לאַגערן און דערלויבן דער באַפעלקערונג זיך צו נעמען וואָס זייערע הערצער וועלן גלוסטן.

די פויערים זיינען געוועזן אַזוי זיכער אין דעם, אַז גלייכצייטיק מיטן אַריינטריט פון דער רויטער אַרמיי, האָבן זיי גענומען ציען אין די שטעט און שטעטלעך אַריין מיט ליידיקע זעק. טייל מאָל האָבן זיי געוואַרט איינציקע טעג אויף דער מעגלעכקייט צו רויבן אין די געשעפטן און לאַגערן. די סאָוועטן האָבן אָבער געהאַנדלט אינגאַנצען פאַרקערט: נישט נאָר וואָס זיי האָבן נישט געעפנט די געשעפטן און געלאָזן יעדן איינעם נעמען וואָס ער וויל, נאָר זיי האָבן אַרויסגערופן די אייגנטימער פון די געשעפטן און זיי געהייסן ווייטער פירן זייערע געשעפטן ווי ביז איצט, אַזוי אַז די אייגנטימער זיינען כלומרשט ווייטער געבליבן די בעלי־בתים. די געשעפטן זיינען צוריק געעפנט געוואָרן און זייערע אייגנטימער האָבן אויספאַרקויפט דעם אינווענטאַר לויט די פריערדיקע פרייזן, דאָס הייסט, לויט דעם קורס וואָס די סאָוועטן האָבן באַשטימט: אַ פוילישע זלאָטע = אַ סאָוועטישער רובל.

אין יעדן גרעסערן געשעפט האָט, בדרך כלל, געהאַט די אויפזיכט אַ סאָוועטישער מענטש, אָבער עס זיינען געווען פיל פאַלן, ווען די דאָזיקע אויפזיכט איז בכלל נישט געוועזן, און דער אייגנטימער

האט געבאלעבאטעוועט ווי אין די נארמאלע צייטן. אין די קלענערע אונטערנעמונגען איז בכלל נישט איינגעשטעלט געווארן קיין שום אויפזיכט מצד דער נייער מאכט.

אין משך פון די ערשטע אייניקע וואכן, פלעגן מענטשן שטיין אין די רייען פאר די קראמען און איינקויפן אלץ וואס מען האט נאר געפונען אין די געשעפטן. מען האט געקויפט — וואס מען האט פארקויפט. מען האט געקויפט אויף זאפאס פאר מורא, אז שפעטער וועט מען בכלל קיין זאך נישט קריגן.

עס איז פארביי בלויז א קורצע צייט און די קראמען, נישט קענענדיק זיך פארזען מיט פרישע זאפאסן, האבן זיך פון זיך אליין אויפגעלייזט — זיך פארמאכט. אבער נישט אלע זאפאסן וואס די קרעמער האבן געהאט, זיינען אין דער אמתן אויס־פארקויפט געווארן. טראץ דעם קאנטראל מצד דער מאכט, האבן פיל סוחרים באוויזן צו באהאלטן א טייל פון זייערע סחורות — ספעציעל פון די בעסערע סארטן.

די דאזיקע פארשטעקטע סחורות האבן געגעבן די סוחרים די מעגלעכקייט פון א בעסערער מאטעריע־לער עקזיסטענץ אין פארלויף פון די קארגע צוויי יאר פון דער סאוועטישער הערשאפט. און אין דער צייט פון דער דייטשישער אקופאציע זיינען די דאזי־קע פארשטעקטע זאפאסן פארוואנדלט געווארן אין א רעזערוו צו שטילן די אומגעשטילטע אפעטיטן פון די דייטשן אויף די פלעצער.

די גרעסערע פריוואטע אונטערנעמונגען : האלץ־זעגן, מילן, גיטער זיינען גלייך פון אנהייב פון אנקומען פון די באלשעוויקעס דורך זיי נאציאנאלי־זירט געווארן. עס האבן אויך גלייך אנגעהויבן אנטשטיין נייע אינסטיטוציעס. אין די שטעט און שטעטלעך האבן זיך געבילדעט „שטאט־פארוואל־טונגען" (גארסאוועטי) ; אין די דערפער זיינען אנ־טשטאנען „דארפראטן" (סיעלסאוויעטי). עס זיינען אויפגעקומען באנקן־אפטיילונגען פון דער מלוכישער סאוויעטישער באנק (גאסבאנק), פינאנץ־אפטיי־לונגען, אייגנטלעך — שטייער־אמטן (פינאטדעל), געזונטהייט־אמטן (זדראוואטדעל), פארשיידענע האנדלס־אונטערנעמונגען, קאאפעראטיווע אינסטי־טוציעס און א גאנצע ריי אנדערע אמטן און אינסטיטוציעס.

אין די מיינסטע פאלן זיינען די אנפירערשאפט — דאס הייסט, די אנפירנדע אמטן אין דער סאוועטי־שער אדמיניסטראציע אין פארשיידענע אינסטי־טוציעס געלעגן אין די הענט פון די מענטשן געקו־מענע פון מזרח (וואסטאטשניקי), די צווייט־ראנגי־קע פאסטנס האט מען בדרך כלל באזעצט מיט ארטיקע מענטשן.

אין די ניי־באזעצטע געביטן אין מזרח־פוילן, און צווישן זיי אויך אין וואלין, איז אין פארלויף פון קארגע צוויי יאר פון דער סאוועטישער מאכט — סעפטעמבער 1939 — יתי 1941 — די פרייהייט פון רעליגיע נישט אנגערירט געווארן. די צערקוועס, קלויסטערס און שולן זיינען געבליבן לעגאל און זיינען תמיד פול געוועזן מיט מענטשן — מער ווי אין נארמאלע צייטן.

דאס צוזאמענקומען זיך אין די רעליגיעזע אנש־טאלטן איז געוועזן די איינציקע מעגלעכע פארם פון לעגאלן, נאציאנאלן אויסלעבן זיך. דער קלויס־טער פאר די פאליאקן, די צערקווע פאר די אוקר־אינער און די שול פאר די יידן האבן אנגעהויבן אויספירן א ספעציעלע פונקציע. די ידיעות וועגן דעם, אז צערקוועס זיינען אפן און די גאטעס־דינסטן זיינען דערלויבט אין די ניי־פארנומענע געביטן, האבן זיך זייער שנעל דערטראגן אין דער סאוועטישער אוקראינע.

דער סאוועטישער פויער, וועלכער האט אין משך פון צוואנציק יאר געדריקט און געהאמעוועט אין זיך זיינע רעליגיעזע געפילן און בענקשאפטן, האט פלוצעם באקומען די מעגלעכקייט זיך רעליגיעז אויסצולעבן. ס'האבן זיך אנגעהויבן מאסן וואנדע־רונגען פון די מזרח־געביטן צו די מערב־געגנטן. ס'זיינען אנגעקומען מאסן מענטשן, וואס האבן הייס געבעטן גאט אין די צערקוועס, האבן זיך מתוודה געווען פאר די פאפן, און הויפטזאכלעך — אנגע־נומען די טבילה : געלאזן זיך טובלען מיט דעם הייליקן וואסער. מען האט געבראכט פון דער סאוועטישער זייט נישט נאר קינדער און מינדער־

יאַריקע, נאָר אויך מיטליאַריקע, יוגנט, אפילו קאָמ־סאָמאָלן און קאָמסאָמאָלקעס זיינען געקומען זיך פריי צו טבלען אין הייליקן וואַסער...

אויסער צוליב רעליגיעזע סיבות זיינען אויף דער מערבדיקער אוקראַינע אויך געקומען מענטשן צוליב וועלטלעכע, מאַטעריעלע אינטערעסן. מען איז געקומען קויפן לעבנסמיטל־פּראָדוקטן, הויפּטזאַכ־לעך פעטסן און תבואה. אין דעם רוב פאַלן האָט עס זיך נישט געהאַנדלט נאָר אין קויפן פּראָדוקטן כדי צו מאַכן זאַפּאַסן פאַר דעם אייגענעם געברויך. די קויפערס האָבן איינגעהאַנדלט סחורות צום ווייטער פאַרקויפן — אויף „ספּעקולאַציע״, ווי עס האָט געהייסן אין דער אָפיציעלער סאָוועטישער שפּראַך.

די וואַנדערונגען פון די סאָוועטישע מענטשן אין די מערב־געביטן האָבן נישט געשאַפן די סאָוועטן קיין גוטן נאָמען. טראָץ דעם וואָס די געסט פון דער סאָוועטישער זייט האָבן דערציילט וועגן זייער „גוטן לעבן״, וועגן גליק פון קאָלכאָז און וועגן די הערלעכע דערגרייכונגען פון דער סאָוועטישער טעכניק און אינדוסטריע, האָט זיך זייער טראַגיזם און פאַרביטערונג דורכגעריסן דורך זייערע רייד און האָט זיך איבערגעטראָגן אויף דער סביבה — די צוהערער. זייערע רייד האָבן נאָר געווירקט אין דער ריכטונג פון פאַרגרעסערן די קריטישע באַציאונג און אומצופרידנהייט פון די מענטשן אין די מערב־געביטן.

די וואַנדערונגען פון די מזרח־מענטשן אין די מערב־געביטן האָבן געדויערט איייניקע חדשים, שפּעטער זיינען זיי פּלוצעם אָפּגעשטעלט געוואָרן. פון יענער צייט אָן און ווייטער האָט מען געקענט פאָרן אין די מערב־געביטן נאָר לויט אַ ספּעציעלער דערלויבעניש. די מערב־מענטשן האָבן זיך שטאַרק געוווּנדערט. ווי אַזוי עס איז אויפן גרונט פון איין באַפעל מיט איין מאָל אָפּגעשטעלט געוואָרן דער גאַנצער פאַרקער. און דאָס אין אַזאַ מאָס, אַז אַ פויער פון אַ שכנותדיקן דאָרף, וואָס איז געלעגן אויף דער סאַמע גרענעץ, האָט נישט געוואַגט דורכ־גיין די איייניקע הונדערט מעטער ביז צום דאָרף אויף דער צווייטער זייט גרענעץ. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז די גרענעץ איז ווידער אַ מאָל הערמעטיש פאַרמאַכט געוואָרן — ווי פאַר דער מלחמה.

איינגנטלער האָבן זיך די אַרעסטן אָנגעהויבן גלייך נאָכן אַריינקומען פון די סאָוועטן. אין אָנהויב האָט מען אַרעסטירט רייכע מענטשן, סאָציאַלע און פּאָלי־טישע עסקנים (צווישן זיי ציוניסטן) און די רייכערע „אָסאַדניקעס״, מיט דער צייט, האָט זיך פאַרברייטערט דער קרייז פון די אַרעסטירטע. מען האָט אָנ־געהויבן אַרעסטירן מענטשן פון דער גראָער מאַסע, אָן אונטערשייד פון נאַציאָנאַליטעט, און נישט שטענ־דיק האָט מען געקענט וויסן פאַר וואָס מען האָט אַרעסטירט און וואָס פאַר אַ קאַטעגאָריע מענטשן עס פאַלן אַרונטער אונטער די אַרעסטן.

צו ערשט פלעגט מען אָנפילן די טורמעס מיט די אַרעסטירטע. נאָך אַ געוויסער צייט פלעגט מען זיי ערגעץ ווו אַוועקפירן. די טורמעס האָט מען דעמאָלט ווידער אַ מאָל אָנגעפילט מיט נייע קרבנות. נאָכן אַוועקשיקן די אַרעסטירטע מענער, האָט מען גע־וויינלער אויך פאַרשיקט די פרויען און קינדער.

די מענטשן האָט אַרומגעכאַפּט אַ שרעק. קיינער האָט נישט געקענט זיין זיכער צי ביינאַכט וועט אים באַזוכן די נ.ק.וו.ד. אים נישט אַפּרייסן פון זיין משפּחה, און שפּעטער נישט באַרויבן די משפּחה פון איר דאַך איבערן קאָפּ, און זי נישט פאַרשיקן ערגעץ — ווו אין די ווייטע געגנטן פון דעם ראַטנפאַרבאַנד.

מען האָט נישט געקענט וויסן פון וואַנען עס קען אָנקומען דער אומגליק. ווי אַזוי קען מען זיך פון אים אויסהיטן און צי קען מען אים בכלל אויסמיידן. מען האָט נישט געוווּסט פאַר וועמען און פאַרוואָס מען דאַרף מורא האָבן, מיט וועמען מען דאַרף זיין פאָרזיכטיק. מען האָט מורא געהאַט פאַר יעדן איינעם: פאַר אַ שכן, אַ באַקאַנטן, אַן אומבאַ־קאַנטן און אפילו פאַר די נאָענטסטע מענטשן: אַ ברודער, אַן אייגן קינד. מען האָט געוווּסט, אַז אויף יעדן שריט און טריט לויערן שפּיאָנען — געהיים־אַגענטן, מיטאַרבעטער פון נ.ק.וו.ד. עס איז געווען אַ באַוווּסטע זאַך, אַז די נ.ק.וו.ד. רופט אין געהיים אַרויס צו זיך מענטשן און לייגט זיי פאַר אונטערצו־

שרייבן פאַרפליכטונגען נאָכצושפּירן די מענטשן פון זייער סביבה און אויפצודעקן די אומצופרידענע מיט דער סאָוועטן־מאַכט. מען האָט אָבער נישט געוווּסט ווער פון די ארויסגערופענע האָט אין אַ שוואַכן מאָמענט אונטערגעשריבן אַזאַ פאַרפליכטונג.

און ווער עס האָט איין מאָל אונטערגעשריבן אַזאַ סאָרט פאַרפליכטונג האָט געמוזט צושטעלן מאַטערי־אַלן, ווען אַפילו אויסגעטראַכטע. אַז נישט איז ער אַליין פאַרפּלאָנטערט געוואָרן אין אַ נעץ פון חשדים אויף אים אַליין. מענטשן האָבן מורא געהאַט, אַז מען וועט זיי אַ ליאַדע טאָג אַרויסרופן און זיינען געווען נאָענט צו משוגעת.

עס זיינען געווען פאַלן, אַז ארויסגערופענע אין דער נ.ק.וו.ד. האָבן געשפּילט די ראָלע פון משוגענע, אידיאָטן, כדי אַזוי אַרום זיך אַרויסרייסן פון דער פאַרפּלאָנטערטער נעץ צו זיין אַ געהיים־אַגענט קעגן זיין אייגענעם ווילן. מיט סאַרקאַזם און געקינסט־לטער ליבשאַפט צו דער נייער אָרדענונג האָט מען דעמאָלט געזונגען דאָס רוסישע ליד, וואָס אין אים באַזינגט דער דיכטער די פרייהייט אין סאָוועטן־לאַנד מיט די דאָזיקע ווערטער: „איך קען נישט ערגעץ אַ לאַנד אַזאַ, וווּ אַזוי פריי עס אָטעמט דער מענטש"...

פאַרשטייט זיך, אַז אין עקאָנאָמישן לעבן איז דער מענטש אויך נישט געווען דער בעל־הבית איבער זיך. פאַר אַ מענטש וואָס האָט זיך איין מאָל אַנגאַ־זשירט צו אַ וועלכער ס'איז אַרבעט איז שוין מער נישט געווען קיין וועג צוריק. נישט געהאַט קיין רעכט אָוועקצוגיין פון איר.

אַפּגעזען דערפון וואָס יעדע אַרבעט ביי די סאָוועטן האָט פאַרפליכטעט דעם אַרבעטער אָדער אַנגעשטעלטן זיך צו אַנגאַזשירן אין פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, איז זי דערצו נאָך געווען אַ מאָראַלישע בלאָטע. ווער עס האָט נאָר אַריינגעשטעלט אַ פוס אין דער בלאָטע, האָט שוין מער נישט געקענט פון איר אַרויס. ער האָט געמוזט ווייטער טרעטן אין דעם זומפּ, און גאַנץ אָפט קעגן זיין אייגענעם ווילן.

די אַרבעטן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד האָבן נישט געגעבן קיין מעגלעכקייט זיך צו דערנערן. יעדער איינער האָט געמוזט אויספירן אַ וואָסערע ס'איז אַרבעט, דאָס הייסט: אַפילו מענטשן וואָס האָבן נאָך געהאַט מיטלען צו לעבן און נישט צו אַרבעטן, אַפילו אַזעלכע וואָס האָבן זיך פאַרנומען אין געהיים מיט מסחר וואָס איז דאָך געווען צום שטרענגסטן פאַר־באָטן דורך דער מאַכט.

ווער עס האָט נישט געאַרבעט האָט אויף זיך ממילא געצויגן די אויפמערקזאַמקייט; דערוועקט אַ חשד, אַז ער איז קעגן דער מאַכט, פאַרנעמט זיך מיט נישט כשרע זאַכן, איז אַ געוועזענער קאַפּיטאַ־ליסט א.א.וו. אין מערסטע פאַלן איז די אָפיציעלע אַרבעט געווען בלויז אַ קאָמבינאַציע זיך צו האַלטן אויף דער אויבערפלאַך פון לעבן.

עס איז אַרומגעגאַנגען אַ ווערטל: „סטאַלין גיט דיר אַרבעט, פרנסה מוזסטו דיר אַליין זיך שאַפן". און „פרנסה" האָט געהייסן „קאָמבינירן" אויף דעם אַרבעטס־פּלאַץ, טאָן אַליין אָדער מיט שותפים, צומיינסטן מיט מזרח־מענטשן, דער אָנפירער פון די אונטערנעמונגען און אַמטן — פאַרשיידנסטע פסולע זאַכן.

מען האָט געמוזט געבן שוחד די עלטסטע, די אָנפירערס פון די אונטערנעמונגען און אַמטן — מ'האָט געדאַרפט „אַרבעטן" מיט זיי אין שותפות, און מען האָט גענומען כּאַבאַר פון אונטערגעוואָר־פענע, פון מענטשן וואָס זיינען געווען אויף אַ ני־דעריקן ראַנג אין דער אַרבעט, און געניסן פון זייערע „געשעפטן".

די אַרטיקע מענטשן האָבן זיך לכתחילה נישט אַריענטירט אין דער לאַגע, האָבן זיך גאָר נישט פאַרגעשטעלט, אַז די „מזרחדיקע" פירן אויס די פליכטן לטובת דער מדינה אין אַזאַ פאָרעם, אַז אַן לינקע געשעפטן קען מען נישט עקזיסטירן. ערשט די אָנגעקומענע פון דער סאָוועטישער זייט, אָנפי־רער, הויכע באַאַמטע האָבן זיי געעפנט די אויגן. און די אַרטיקע האָבן זיך אָנגענומען מיט מנהגים וואָס די נייע בעלי־בתים האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט. אין יעדער אונטערנעמונג האָט דער נידעריקער באַאַמ־טער זיך באַמיט „געפעלן ווערן" זיין לייטער, דעם העכערן, און אַזוי ביז צו דער העכסטער היעראַרכיע. אומעטום האָט מען געקענט הערן דאָס רוסישע

שפּריכוואָרטל: „רוקאַ רוקו מאָיעט" — איין האַנט וואַשט די אַנדערע...

אַפילו מענטשן וואָס זיינען געווען באַשפטיקט אין אַזעלכע אומשולדיקע — פון ווירטשאַפטלעכן עקאָ־נאָמישן שטאַנדפּונקט — אינסטיטוציעס, ווי שולן, שפּיטעלער און דאָס גלייכן, האָבן געמוזט זאָגן ליגן און פעלשן באַריכטן. אויב זיי האָבן דאָס נישט געטאָן צוליב גנבה, כאַבאַר האָבן זיי דאָס געטאָן צוליב אַנדערע סיבות. היות ווי די געזעלשאַפט בויט אַ סאָציאַליסטישע מדינה, איז די אָפיציעלע הנחה, אַז זי טוט דאָס פרייוויליק.

אויב פרייוויליק מוז דאָך יעדע אַרבעט ממילא אויסגעפירט ווערן אין דער בעסטער אָרדענונג, אויף גאַנצע הונדערט פּראָצענט. יעדע זאַך וואָס ווערט געטאָן מוז „קלאַפּן", אַז נישט ווערט איינגעבראָכן דער יסוד פון פרייוויליקייט. ממילא מוזן די באַנען קורסירן ווי צ.ום פינקטלעכסטן (אין דער אמתן האָבן זיי זיך תמיד פאַרשפּעטיקט און טייל מאָל אפילו אויף גאַנצע שעה'ען).

די תלמידים מוזן זיך גוט לערנען און איבערגיין פון קלאַס צו קלאַס. היות ווי העכערע אַמטן האָבן תמיד פאַרלאַנגט אָפּטע, זייער אויספירלעכע באַריכ־טן מכוח דער אָפּגעטאָנענער אַרבעט און אָנגעבן שלעכטע באַריכטן האָט געהייסן אונטערגראָבן די יסודות פון דער מלוכה, פון דער פרייוויליקייט — האָט מען פאַבריצירט אַנטשפּרעכנדיקע באַריכטן, נישט נעמענדיק אין אַכט די פאַקטישע לאַגע און מען האָט זיי אָפּגעשיקט צו די העכערע אינסטאַנצן.

אַחוץ דעם איז געווען נאָר איין ענין וואָס האָט געפירט צו לעבן אין ליגנס. די פאַרשיידענע אינסטי־טוציעס, אַמטן און אונטערנעמונגען פלעגן מוזן דורכפירן צווישן זיך די אזוי גערופענע „סאָצסאָרע־ווּנאָוואַניע": געזעלשאַפטלעכע געוועטן. איין אינסטי־טוציע האָט זיך פאַרפליכטעט איבערצויאָגן אַ צווייטע אין דער אויסגיביקייט פון דער אַרבעט, איבער־שטייגן זי אין דער הויך פון דער פּראָדוקציע. און יעדער באַאַמטער, אַרבעטער, האָט זיך געוועט מיט זיינס אַ חבר, ווער וועמען עס וועט איבעריאָגן. אַרויסווייזן מער איניציאַטיוו, ענערגיע, אַרבעטזאַמ־קייט א.א.וו. פאַרשטייט זיך, אַז קיין מענטש האָט די זאַך נישט גענומען ערנסט, אָבער אַלע האָבן געמוזט שפּילן דאָס שפּיל, מאַכן אַן אָנשטעל אַז די זאַך גייט זיי אָן.

אויף יעדן טריט און שריט האָט מען פאַבריצירט די אַזוי גערופענע „פּאָטאָלאָטשניע סוואָדקי": די באַריכטן פון סופיט, פון פּולאַפּ (דאָס האָט געמיינט צו זאָגן, אַז די באַריכטן זיינען אַראָפּגעפאַלן פון סופיט, פון אויבן, אָדער דער מחבר פון באַריכט האָט גענומען זיינע ציפערן פון פּולאַפּ), וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרן אויף זייער אַ נאַטירלעכן אופן און זיינען אָנגענומען געוואָרן אין די העכערע אַמטן ווי אַ גוטע מטבע.

אין לאַנד האָט זיך איינגעשטעלט זייער אַ שווערע אַרבעטס־סיסטעם. עס האָט גאָר ניט געקענט זיין קיין רייד דערפון אַז ווער עס איז זאָל אַוועקגיין פון זיין אַרבעטס־פּלאַץ. דאָס איז דורכן געזעץ שטרענג פאַרווערט געווען. אין קעגנטייל, איז דאָס דורכלאָזן אַ טאָג אַרבעט, אפילו דאָס פאַרשפּעטיקן זיך צו דער אַרבעט אויף אַ פּאָר מינוט באַטראַכט געוואָרן אַלס אַקט פון סאַבאָטאַזש, פאַר וועלכן מען איז געשטעלט געוואָרן פאַרן געריכט און געמשפּעט געוואָרן פאַר אַ „פּראָגול" (דורכלאָז).

אָפּהענגיק פון דער סיבה פון אַזאַ „פּראָגול", פון דעם וויפלסטן מאָל דער געמשפּעטער איז באַגאַנגען דעם „גרויסן" חטא א.א.וו. איז געווען דער אַנטש־פּרעכנדער אורטייל. דער לייכטסטער פּסק־דין איז געווען: אָפיציעל אַ געוויסע צייט 25 פּראָצענט פון דעם אַרבעטס־פאַרדינסט (דאָס געלט איז געגאַנגען פאַר דער נ.ק.וו.ד.), אָבער עס האָט אויך פּאַסירט, אַז פאַר אַ צוואַנציק מינוט פאַרשפּעטיקן זיך זיינען מענטשן פאַראורטיילט געוואָרן צו תפיסה.

די סאָוועטישע סיסטעם האָט אין איר קורצער תקופה צוגענומען ביים מענטש דאָס טייערסטע וואָס ער האָט נאָר באַזעסן: די עלעמענטאַרסטע פּערזענ־לעכע פרייהייט און די פרייהייט פון געוויסן. ווייניק וואָס מען האָט געמוזט ריידן און טאָן וואָס מען האָט נישט געוואָלט, נאָר מען האָט געמוזט ריידן און טאָן וואָס מען האָט געהייסן. עס האָבן דאַן נישט עקזיסטירט קיין מעגלעכקייט זיך צוריקציען אין אַ שטילן ווינקל און לעבן רואיק פאַר זיך, ווייט פון

פאליטיק און פון גוזעלשאפטלעכן געפילדער.

יעדער איינער איז געווען פארפליכטעט אין א גרעסערער אדער אין א קלענערער מאס, צו זיין אקטיוו, מיטלאכן און מיטפרייען זיך, ארומטאנצן און שטענדיק מסכים זיין, גיין אויף פארזאמלונגען און שטארק אפלאדירן, און דערהויפט שטימען לויטן באפעל. מען האט געלעבט אונטער דעם איינדרוק, אז דער טעראר האט זיך אריינגעריסן אין די ספערן פון מענטשלעכן אינטימען לעבן; פון די גדאנקען און געפילן. מען האט אנגעהויבן מורא צו האבן פאר די אייגענע מחשבות. נאך א קורצער צייט האט דער מענטש זיך אנגעהויבן פילן אומגליקלעך — די שרעק איז געווארן זיין שטענדיקער באג־לייטער.

די דאזיקע טראגישע און אמאראלישע אטמאס־פער, אין וועלכער מענטשן האבן געלעבט, צו וועלכער די שוואכע מענטשלעכע נשמה, וואס האט געדורשט נאכן לעבן, האט זיך צוגעפאסט, האט אנגערירט אלע ספערן פון דער באפעלקערונג אן אויסנאם, אלע נאציאנאליטעטן. אבער טראץ דעם זיינען די נאציאנאלע רייבונגען נישט אפגעשוואכט געווארן. פארקערט: זיי האבן זיך פארשטארקט און פארטיפט.

די יידן און די סאוועטן

די באציאונג פון די יידן צו די סאוועטן מוז באטראכט ווערן פון צוויי באזונדערע אספעקטן. ערשטנס, דער פערזענלעכער אספעקט און צווייטנס — דער אלגעמיינער נאציאנאלער. די אנדערע פעל־קער אין אוקראינע — פאליאקן און אוקראינער — האבן זיך געפונען אינגאנצן אין אן אנדערער לאגע ווי די יידן. די מאטעריעלע עקזיסטענץ פון די אנ־דערע (אויסער קליינע אויסנאמען) פעלקער איז מיטן באזעצן וואלין כמעט ווי נישט באריירט געווארן. אמת טאקע, מ'האט מורא געהאט פאר דער קאלעק־טיוויזאציע, וואס מ'האט פארשטאנען און געפילט אז זי מוז אנקומען, דערווייל אבער איז יעדער איינער געבליבן ביי זיין ווירטשאפט, געארבעט ווו ער האט פריער געארבעט און איז מאטעריעל נישט געווארן אנגעגריפן, בכל אופן — נישט רואינירט געווארן.

די יידן, דאקעגן, זיינען מיטאמאל געווארן סאציאל אויסגעווארצלט, ווי זיי וואלטן געבליבן הענגען אין דער לופטן. די יידישע באפעלקערונג איז באשטאנען פון דריי שיכטן: סוחרים, בעלי־מלאכות און פרייע פראפעסיעס.

מיטן אריינטרעטן פון די סאוועטן זיינען אלע מקו־רות פון יידישער עקזיסטענץ מיט איין מאל ליקווי־דירט געווארן. דאס האט באריירט נישט נאר סוחרים, וואס האבן, פארשטייט זיך, נישט געקענט באקומען קיין פרישע סחורה פאר זייערע קראמען, און האבן אין בעסטן פאל בלויז געקענט אויספארקויפן זייערע אלטע זאפאסן.

עס האט נישט עקזיסטירט קיין פרייהייט פון האנט־ווערקער־ארבעט און קיין מעגלעכקייט פאר פריוואַ־טער פראקטיק. אפילו בעלי־מלאכות און יענער טייל פון די פרייע פראפעסיעס (למשל דאקטוירים), וועלכע האבן נאך אין דער ערשטער צייט געקענט פריי ארבעטן אויף אייגענער האנט, האבן געוווסט, אז דאס איז נאר א פראגע פון זייער א קורצער צייט און באלד וועלן זיי בלייבן אן פרנסה, אויב זיי וועלן זיך נישט פארזען מיט קיין ארבעט ביי דער מאכט.

די ערשטע זאך וואס יידן האבן געטאן, איידער זיי האבן זיך נאך באוויזן צו אריענטירן אין דער לאגע, איז געווען: זוכן א גרונט אונטער די פיס. די יידישע סוחרים האבן זיך באמיט איינס־צוויי אנצונעמען א וואסער ס'איז שטעלע אין דער רעגירונג־מאשין, דער ווילן דערצו איז געקומען נישט נאר פון דעם פחד פארן מארגן, נאר אויך פון א גאנץ אנדערן מקור.

יידן־סוחרים האבן געזוכט ווי אזוי זיך צו רעהאבי־ליטירן ביי די קאמוניסטן פאר סוחרישער פארגאנ־גענהייט. מען האט נישט געוווסט, אז טראץ דער ביז־איצטיקער ליבעראלער באציאונג פון דער מאכט צו דעם סוחרישן טייל פון דער באפעלקערונג, גע־הערט דאך מסחר נישט צו די בכבודיקע פרנסות אין רוסלאנד, און מען האט אויך נישט געוווסט וואס פאר א גורל עס האט געטראפן די געוועזענע סוחרים אין ראטן־פארבאנד.

די געוועזענע סוחרים, מענטשן מיט לאנגער פראק־

טיק, אויסגעאַרבעטער איניציאַטיוו און ענערגיע, האָבן זיך זייער גוט אויסגעטויגט אַלס אָנגעשטעלטע, באַאַמטע, בוכהאַלטאַרן, פּלאַנירער, אָרגאַניזירער פון האַנדלס־אינדוסטריע, ווירטשאַפטס־אַדמיניסטראַציע און פינאַנץ־אַמטן און אינסטיטוציעס.

אויך די יידישע אינטעליגענץ האָט, פאַרשטייט זיך, פאַרנומען ערטער אין די פאַראַנטוואָרטלעכע מלוכישע אינסטיטוציעס. נישט אַלע בעלי־מלאכות און אַרבעטער (יידישע פאַרשטייט זיך), זיינען פאַרבליבן ביי זייערע פריערדיקע באַשעפטיקונגען. טייל פון די בעלי־מלאכות איז טאַקע אַריינגעטראָטן אין די ניי־געגרינדעטע קאָאָפּעראַטיוון, די אַזוי גערופענע „אַרטעלן", אָבער אַ גרויסער טייל פון זיי האָט געהאַלטן, אַז עס איז געקומען זייער צייט זיך סאָציאַל צו דערהייבן, אַז זייער פאַר און זייער „גוטע" סאָציאַלע צוגעהעריקייט דערלויבן זיי צו פאַרנעמען אַן ערנסט אָרט אין דער מלוכה־מאַשין, אָדער גאָר צו דינען אין דער מיליץ.

צווישן די מענטשן, וואָס זיינען געקומען פון מזרח, כדי דאָ, אין וואָלין, צו פאַרנעמען פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָסטנס, אָנצופירן מיט דער מלוכה־מאַשין און איינצופירן די נייע אָרדענונג, האָבן נישט געפעלט קיין יידן. עס האָט זיך געשאַפן אַזאַ סיטואַציע, אַז יידן האָבן געבילדעט אַ גענוג הויכן פּראָצענט אין דער סאָוועטישער אַדמיניסטראַציע (און אפילו אין דער אָנפירערשאַפט). אַזוי אַרום האָבן זיי אויף זיך געצויגן, אין נאָך אַ גרעסערער מאָס, דעם צאָרן און די שנאה פון דער נישט־יידישער באַפעלקערונג, וועלכע איז, ווי באַוווּסט און דערמאָנט געוואָרן יידן־פיינטלעך זייט לאַנגע דורות.

צווישן דער נישט־יידישער באַפעלקערונג האָט געהערשט די איבערצייגונג, אַז יעדער איינער וואָס אַרבעט מיט דער סאָוועטישער מאַכט טוט דאָס גענייטערהייט, און גרונט גענומען איז ער גאָר אַ שונא פון רעזשים. אָן אויסנאַם איז געמאַכט געוואָרן נאָר אין באַצוג צו יידן — מצד די נישט־יידן. זיי זיינען געווען זיכער, אַז יידן דינען דער סאָוועטישער מאַכט פון גוטן ווילן און אפילו מיט שמחה, מחמת עס איז אין זייער אינטערעס די באָלשעוויקעס זאָלן בלייבן אין לאַנד.

אין אַ געוויסן זין איז דאָס פאַקטיש געווען אמת — אַ טראַגישער אמת. אין דעם אומזיכערן אַרום, אין דעם לעבן צווישן מענטשן, וואָס האָבן אויפן ייד אָנגעיאָגט אַן אימה, האָט ער געהאַט לכל הפחות די איינע סאַטיספּאַקציע, אַז דאָס מאָל איז ער נישט דער קרבן אַלס ייד, אַז אַלע אַנדערע ליידן צוגלייך מיט אים, אַז עס טוט זיי נישט ווייניקער ווי ווי עס טוט אים. די שרעק און די אומרו איז אונטער דער סאָוועטישער מאַכט נישט געווען דער גורל פון ייד, ווייל ער איז אַ ייד. יידן האָבן זיך, טראָץ אַלע צרות און פיין וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין, נישט געוווּנטשן קיין ענדערונגען. מעט האָט מורא געהאַט, אַז יעדע ענדערונג, וואָסערע זי זאָל נישט זיין, קען יידן ברענגען נאָר איין זאַך: אַן אויסברוך שונא פון רעזשים. אַן אויסנאַם איז געמאַכט געוואָרן מיט פּאַגראָמען.

אויך די סאָוועטישע יידן זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט דעם דאָזיקן פחד, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן שוין, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן, כמעט ווי נישט געהאַט קיין שום ספּעציפישע יידישע שטריכן, זיינען שוין געווען אין גאַנצן אַסימילירט און אויסגעגליכן מיט דעם סאָוועטישן נישט־יידישן מענטש. די שרעק פאַר דעם אויסברוך פון דער שנאה פון דער באַפעלקערונג, וואָס איז דורך די סאָוועטן אונטערדריקט געוואָרן, האָט פאַראייניקט די סאָוועטישע יידן מיט די מערב־יידן און האָט דערנענטערט איין טייל צו דעם צווייטן. אין אַלגעמיין, אָבער, האָט מען געגלויבט, אַז סטאַלין איז אַ יידן־פריינד, לכל הפחות איז ער נייטראַל אין דער פּראָבלעם יידן, און מיט זיין אייזערנער האַנט וועט ער נישט דערלאָזן צו אַנטי־יידישע אויסברוכן.

די אויבן־באַשריבענע סיטואַציע, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט די יידן אין אַ לאַגע אין וועלכער זיי זיינען אין די וואָלינער געביטן קיינמאָל נישט געווען: אין איין מצב מיט נישט יידן, געניסנדיק די שוץ פון דער מאַכט, איז טאַקע געווען אַ סאַטיספּאַקציע, אָבער זי האָט באַדייט נישט מער ווי אַ זיסער טראָפּן אין אַ גרויסן ים פון צרות.

דאָס וואָלינער יידנטום איז געווען נאַציאָנאַל געשטימט, געהאַט זיינע קולטורעלע פּאָליטישע,

סאָציאַלע אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס. אין יאָר 1932 האָבן בלויז איינצלנע אָנגעגעבן זיך אַלס „פּאַליאַקן פון משה'ס גלויבן", אַלע אַנדערע האָבן זיך אָנגעגעבן אַלס יידן ממש, מיט יידיש אָדער העברעיש אַלס זייער מוטערשפּראַך.

גלייך נאָכן באַזעצן וואָלין דורך די סאָוועטן אין סעפּטעמבער 1939, האָבן יידן זיך אָפּגעגעבן אַ דין־וחשבון דערפון, אַז זייער נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ איז באַדראָט. מענטשן וואָס האָבן אַ לעבן־לאַנג געאָטעמט די אַטמאָספער פון דער יידישער נאַציאָנאַלער ווידעראויפלעבונג, זיינען נישט געווען אין דער לאַגע אַרויסצוקריכן פון זייער אייגענער הויט — און דאָס מיט איין באַוועגונג. איז דעריבער נישט געווען קיין וווּנדער, וואָס טראָץ דעם וואָס יידן האָבן געזען אין דער רויטער אַרמיי זייערע רעטערס, האָבן זיי דאָך, פון דער אַנדערער זייט, אינערלעך אויפגענומען די רעטערס מיט אַ ריזיקן רעזערוו. דאָס אָנקומען פון די רעטערס איז פאַר זיי געווען אַ ריזיקער קלאַפּ, אַ טראַגעדיע.

אין נאַציאָנאַלער הינזיכט, האָבן זיך די יידן געפונען אין אַן ערגערער לאַגע ווי אַלע אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן אין לאַנד. די פּאָליטיק פון דער סאָוועט־רעגירונג, אין די אייגנלעכע סאָוועטישע געביטן פון פאַר 1939, האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ מענגע זיגזאַגן און אומקלאָרקייטן מכוח דעם אָנערקענען יידן אַלס נאַציע. אין די ניי־באַזעצטע געביטן איז די רעגירונג־פּאָליטיק קעגנצושטעלן יעדער פאָרם פון יידישן קאָלעקטיוון אויסלעבן זיך, געווען בולט פון די סאַמע ערשטע צייטן פון באַזעצן די געביטן.

אַלע יידישע אינסטיטוציעס, סאָציאַלע און פילאַנטראָפּישע, זיינען, ווי דערמאָנט, ליקווידירט געוואָרן. די שפּיטאָלן, בתי־זקנים און בתי־יתומים זיינען נאַציאָנאַליזירט געוואָרן. די לאָקאַלן פון די אינסטיטוציעס און זייערע אינווענטאַרן, וועלכע יידן האָבן אין פאַרלויף פון יאָרן־לאַנג אָנגעזאַמלט מיט גרויס מי און זיי צונויפגעשטעלט, זיינען קאָנפיסקירט געוואָרן.

די זקנים און די קינדער האָט מען איינגעאָרדנט אין די אַלגעמיינע בתי־זקנים און בתי־יתומים — געמישט מיט די אַנדערע פעלקער. אמת טאַקע, פערזענלעך איז די זקנים און די יתומים נישט געטאָן געוואָרן קיין עוולה מצד די סאָוועטן: זייער לאַגע האָט זיך נישט געביטן צום ערגערן מיטן איבערטראָגן זיי אין די אַלגעמיינע אַנשטאַלטן. אויך זיינען נאַטירלעך אַלע אוקראַינישע און פּוילישע אַנשטאַלטן פון דעם כאַראַקטער — אויף וויפל עס האָבן עקזיסטירט אַזעלכע סעפּעראַטיווע פאַר פּאָליאַקן אָדער אוקראַינער — געוואָרן נאַציאָנאַליזירט און האָבן געטיילט דעם זעלבן גורל פון זייערע יידישע קאָלעגן — אָבער פאַר די יידן איז דער קלאַפּ געווען אַ פיל שווערערער, מחמת זיי האָבן אויך פריער געהאַט ווייניק מעגלעכקייטן — אַ חוץ דער רעליגיע — זיך נאַציאָנאַל אויסלעבן, און דאָס ביסל וואָס זיי האָבן געהאַט איז זיי איצט אויך צוגענומען געוואָרן.

אָבער דער הויפּטקלאַפּ, וואָס די סאָוועטן האָבן געגעבן די יידישע נאַציאָנאַלע געפילן, האָט זיך געלאָזט פילן אויף דעם דערציונגס־געביט. דאָס העברעישע שול־וועזן אין וואָלין איז ליקווידירט געוואָרן אין די סאַמע ערשטע טעג נאָכן פאַרנעמען דאָס געביט דורך די סאָוועטן. די אַרבעט איז אָפּגעטאָן געוואָרן דורך די אָרטיקע יידישע קאָמוניסטן, וועלכע האָבן דערצו געהאַט די פולע אונטערשטיצונג פון די סאָוועטישע „פּאָליטרוקעס" פון דער יידישער אָפּשטאַמונג.

שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די מענטשן וואָס זיינען געקומען פון מזרח צו אָרגאַניזירן דאָס לעבן אין וואָלין, האָבן אויך בנוגע דעם שול־וועזן געהאַט דעם זעלבן אָנזאָג וואָס בנוגע אַלע אַנדערע געביטן פון לעבן: דערווייל לאָזן אַלץ ביים אַלטן. און באמת האָבן טאַקע אין די נישט־העברעישע שולן געהערשט אין משך פון קרוב צוויי חדשים די זעלביקע אומשטענדן וואָס האָבן געהערשט פאַרן פאַרנעמען דאָס געביט. און אַזוי האָט עס אויך געדאַרפט זיין אויף דעם געביט פון העברעישע שולן.

די סאָוועטישע נישט־יידישע „פּאָליטורקן" און מיליטער־לייט האָבן אַפילו קיין אָנונג נישט געהאַט וועגן דער עקזיסטענץ פון דער העברעישער שפּראַך. נאָך ביים סאַמע סוף פון שוליאָר 1939/1940, ווען

די סאָוועטישע נישט־יידישע „פּאַליטרוקן" און מילי־טער־לייט האָבן באַזוכט די יידישע שולן, כדי דאָרט צו פירן באָלשעוויסטישע פּראָפּאַגאַנדע, פּלעגן זיי תמיד, נאָכן דורכפירן זייערע אויפגאַבעס, בעטן די יידישע קינדער זיי זאָלן זינגען יידישע נאַציאָנאַלע לידער און טאַנצן די יידישע נאַציאָנאַלע טענץ אויב צווישן די געסט זיינען נאָר נישט געווען פאַרשטייט זיך, קיין יידן, פּלעגן די קינדער געוויינלעך טאָן די בקשה פון די געסט: זינגען ארץ־ישראל־לידער, טאַנצן אַ „הורא" און זינגען אַפילו די „התקוה". עס פּלעגט אָפט פּאַסירן, אַז די געסט איז שטאַרק געפעלן דער ענטוזיאַזם און טעמפּעראַמענט פון די יידישע קינדער, אָדער גאָר די יידישע נאַציאָנאַלע טענץ און זיי פּלעגן בעטן די קינדער איבערצוחזרן זייערע „נומערן" אַ צווייט מאָל.

אָבער דאָס אַלץ איז געזאָגט געוואָרן, ווען צווישן די געסט איז נישט אַנוועזנד געווען קיין אָרטיקער יידישער קאָמוניסט. די יידישע אָרטיקע קאָמוניסטן האָבן גלייך נאָכן באַזעצן דאָס געביט דורך די סאָוועטן גענומען דראָען די העברעישע לערער מיט קאָנסעקווענצן פאַר ווייטער פירן די העברעישע שולן ווי זיי האָבן געפירט ביז צום אַריינקומען פון דער נייער סאָוועטישער מאַכט. און דאָס טראָץ דעם, וואָס די סאָוועטישע מאַכט האָט נישט, דערווייל, אַרויס־געגעבן קיין שום פאַראָרדענונגען צום ענדערן עפּעס וואָס אין די לימודים.

די יידישע קאָמוניסטן האָבן געטענהט, אַז די העברעישע לערער ניצן אויס די נאַיוויטעט פון די מזרחדיקע נישט — יידישע קאָמוניסטן, וועלכע אָריענטירן זיך נישט אין דער לאַגע, כדי דערווייל ווייטער צו פירן זייער „דעסטרוקטיוו־ציוניסטישע" אַרבעט.

געפינענדיק זיך אין דער דאָזיקער ספּעציפישער לאַגע האָבן די העברעישע לערער נישט געהאַט קיין אַנדערן אויסוועג ווי נאָר איבערצייגן גוטוויליק, נאָך פאַר דעם ווי דאָס איז אָפיציעל פאַראָרדנט געוואָרן, פון העברעיש אויף יידיש. זיינען טאַקע אַלע העברעישע שולן אין וואָלין גלייך ביים אָנהייב שול — יאָר 1940/1939 פאַרוואַנדלט געוואָרן אין יידישע שולן: מיט יידיש אַלס אונטערריכט־שפּראַך.

עס איז באַקאַנט בלויז איין פאַקט, אַז אַ לערער פון אַ העברעישער שולע האָט זיך אָפיציעל שריפ־טלעך אָפּגעזאָגט פון דער אַרבעט אין דער שולע צוליב געוויסנס־סיבות. אין מערץ 1941 האָט דער געוועזענער לערער פון דער „תרבות"־שולע אין אָסטראָהע, יוסף פּערלוק, צוגעשיקט אַ בריוו צום שול־אינספּעקטאָראַט אַז ער אָנטזאָגט זיך פון דער אַרבעט, מאָטיווירנדיק זיין שריט דערמיט, וואָס ער איז אַ ציוניסט און אַ רעליגיעזער מענטש און ער קען דעריבער נישט נאַרן די קינדער און זיך אַליין און זיי דערציען אַלס קאָמוניסטן־אידעאַליסטן.

נאָך אַ געוויסער צייט האָבן די שולן באַקומען צוגעשיקט לערן־פּראָגראַמען און אונטערריכט־בי־כער. פּראָגראַמען זיינען געווען אידענטיש מיט די פּראָגראַמען פון די אַנדערע שולן. די אונטערריכט־ביכער זיינען געווען אַ ווערטלעכע איבערזעצונג פון די אוקראַינישע אונטערריכט־ביכער. עס איז נישט געווען אין זיי די קלענסטע אונטערשטרייכונג, די מינדסטע אַקצענטירונג פון יידישער אַנדערשקייט, פון עפּעס וואָס זאָל דערמאָנען די יידישע נאַצ־יאָנאַלע אייגנאַרט. זיי זיינען געווען געשריבן אין דער סאָוועטיש־יידישער אָרטאָגראַפיע.

אין אָנהייב שול־יאָר 1941/1940 — דאָס צווייטע שול־יאָר אונטער דער סאָוועטישער הערשאַפט — זיינען אַלע יידישע־שולן פאַרוואַנדלט געוואָרן אין רוסישע שולן. נאָר אין געוויסע גרעסערע ערטער, וווּ עס זיינען געווען אייניקע יידיש־שולן, האָט מען דערווייל די געוועזענע תלמוד־תורה־שולן, וועלכע זיינען, פאַרשטייט זיך, פריער אויך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין יידישע שולן — געלאָזן אין זייער ביז־איצטיקן צושטאַנד: מיט יידיש אַלס אונטערריכט־שפּראַך.

די פאַרענדערונג פון אַ יידישער שולע אויף אַ רוסישער שולע פלעגט געוויינלעך פאָרקומען אויפן פאָלגנדן אופן: דער דירעקטאָר פון דער יידישער שולע, וועלכער איז בדרך־כלל, געווען אַ פּאַרטייאי־שער קאָמוניסט פון די מזרח־געביטן, האָט צו־זאַמענגערופן אַ פאַרזאַמלונג פון די עלטערן. אין פּרעזידיום פון דער פאַרזאַמלונג זיינען געזעסן מענטשן פון שול־אינספּעקטאָראַט און פון „פּאַר־

טקאָם" (פּאַרטיי־קאָמיטעט) — מענטשן, וואָס זייער אָנוועזנהייט אַליין האָט אַנגעיאָגט אַ שרעק אויף די פּאַרזאַמלטע. די מענטשן פון פּרעזידיום האָבן איינער נאָכן צווייטן גענומען אַ וואָרט. ערשטנס, האָבן זיי געריימט אין הימל אַריין די סאָוועטישע מאַכט, וועלכע איז אַ פריינד פון מענטש און אַ פריינד פון די פעלקער, און דעריבער אַנערקענט זי אַלע שפּראַכן פון גאַר דער וועלט — צווישן זיי אויך די יידישע.

אָבער די קינדער וואָס לערנען זיך אין יידישע שולן באַהערשן שוואַך די לאַנדשפּראַך: די אוקראַאינישע און די מלוכה־שפּראַך — די רוסישע. נאָכן פאַרענדיקן די יידיש פאָלקס־שולן טרעפן זיי דעריבער זיך אַן מיט שוועריקייטן בעתן אַנקומען אין די הויכשולן, ווו די אונטעריכט־שפּראַך איז, פאַרשטייט זיך, רוסיש אָדער אוקראַאיניש. דעריבער, אין אינטערעס פון די עלטערן, כדי ניט צו שאַפן קיין שוועריקייטן אין די קינפטיקע קאַריערעס פון זייערע קינדער, און לטובת דעם פאַטערלאַנד, לייגן פאָר די רעדנער צו פאַרוואַנדלען די שולע אין אַ רוסישער. — דאָס וועט דערמעגלעכן אייערע קינדער צו ווערן דאָקטוירים, אינזשינירן, וויסנשאַפטלער, אַלץ וואָס דאָס לאַנד דאַרף האָבן.

דערנאָך האָט מען געהייסן אָפּשטימען, דורך הייבן די הענט פאַר דעם פאָרשלאַג. נאָכן אַראָפּלאָזן די הענט האָט מען געפרעגט: ווער איז קעגן? קיינער איז פאַרשטייט זיך נישט אונטערשטאַנען אַרויסצוטרעטן קעגן און עס איז פּראָטאָקאָלירט געוואָרן, אַז דער באַשלוס איז אָן איינשטימיקער, און אויפן פאַרלאַנג פון די עלטערן איז די יידישע שולע פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ רוסישע.

אין די נייע רוסישע שולן האָט מען אָנגעהויבן שיקן נישט־יידישע שילער און נישט־יידישע לערער. די לאַגע פון יידישן לערער איז געוואָרן אַ טראַגישע. אין די צייטן פון דער פּוילישער מלוכה האָט מען די קינדער אַריינגעגעבן אַ יידיש־נאַציאָנאַלן גייסט — יידיש־נאַציאָנאַלע אידעאַלן. פּלוצעם האָט דער זעלבער לערער, וואָס מיט אַ קורצער צייט האָט ער געפּריידיקט איין זאַך, האָט איצט פאַר די קינדער געמוזט אַפּלייקענען דאָס אַלץ וואָס ער האָט זיי נעכטן געלערנט, איינשטעלן די קינדער פיינדלעך לגבי דעם אַלעם וואָס ער האָט געליבט, און וואָס ער האָט געגלויבט; ער האָט געמוזט זיי זאָגן ליגן, איינוואָרצלען אין זיי פרעמדע זאַכן, פיינדלעכע.

וועגן אָוועקגיין פון דער שול־אַרבעט האָט גאָר קיין רייד נישט געקענט זיין. דער שווערער אַרבעט־רעזשים האָט יעדן איינעם סאָוועטישן מענטש צוגעשמידט צו זיין אַרבעט־פּלאַץ. צוליבן פעלן פון לערער איז דער רעזשים אין שול־וועזן געווען נאָך שווערער. עס איז פּראַקטיש געווען אינגאַנצן אוממעגלעך אָוועקצוגיין פון דער שולע.

אַ פרעמדער לערער, וואָס האָט נישט געשטאַמט פון פּלאַץ ווו ער האָט געאַרבעט און איז דערצו געווען אַ פריי לייזיקער, האָט טייל מאָל געהאַט די מעגלעכקייט עוקר צו זיין פון אָרט ווו ער האָט געאַרבעט און איז נעלם געוואָרן, אָבער לערער, משפחה־מענטשן, האָבן געמוזט פאַרזעצן זייער אַרבעט. זיי האָבן נישט געהאַט וווהין צו גיין. זיי האָבן נישט געהאַט די מינדסטע מעגלעכקייט זיך אָפּצוזאָגן פון דער אַרבעט און נישט צו ציען אויף זיך דעם צאָרן פון דער מאַכט און די קאָנסעקווענצן וואָס זיינען מיט דעם צאָרן געווען פאַרבונדן.

אין ערשטן שול־יאָר אונטער די סאָוועטן אין יאָר 1940/1939, ווען די שולן זיינען נאָך געווען יידישע, האָבן די לערער נאָך געאַרבעט כמעט אין זייער ענגן קרייז, מיט זייערע קינדער פון דער אייגענער שולע, זיינען נאָך אין אַ געוויסער מאָס געווען מעגלעכקייטן נישט צו מוזן זיין קיין גרויסער סאָוועטישער פּאַטריאָט; אָבער אין צווייטן און לעצטן סאָוועטישן שול — יאָר 1941/1940, ווען די שילער זיינען שוין באַשטאַנען פון אַ געמישטן קינדער־עלעמענט, איז די שול־אַרבעט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איין לאַנגער קייט פון פּיין, פון לעבן אין אַ פאַרליגנערישער סיטואַציע. די לערער זיינען אַריינגעפאַלן אין אַ יאוש, זיי האָבן אָבער נישט געהאַט קיין גענוגנדיק שטאַרקן ווילן און קיין מוט איבערצורייסן מיט דעם ליגן, אין וועלכן זיי זיינען געזונקען.

די ליקווידאַציע פון די יידישע שולן, פון אַלע סאָציאַלע און פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס, דאָס אַבסאָלוטע פעלן פון אַ יידישער צייטונג, שוין

ניִשט ריידנדיק פון אַ יידיש בוך, ווי דאָס נישט אַנערקענען קיין שום רעכט פאַר דער יידישער מינדערהייט — דאָס אַלץ האָט בולט באַוויזן אויף דער פּאָליטיק וואָס די צענטראַלע אינסטאַנצן האָבן געפירט בנוגע די יידן און אויף די צילן פון דער דאָזיקער פּאָליטיק; אויסמישן די יידן אין גרויסן פרעמדן אַרומיקן ים פון פרעמדע פעלקער.

און פיל וואָלינער יידן, און דאָס נישט נאָר נאַציאָנאַלע לערער, האָבן נישט געקענט מסכים זיין מיט זייער גורל און אָננעמען דעם גזר. פאַר אַ סך יידן איז די פּערספּעקטיוו פון אַ נאַציאָנאַלן אונטערגאַנג געוואָרן די סיבה פון פיל שלאָפלאָזע נעכט, פון אַ גרויסן אומרו. האָבן זיך טאָקע פיל יידן געווערט קעגן דער דערמאָנטער פּערספּעקטיוו — געווערט זיך באַוווּסטזיניק און הן אינסטינקטיוו. נישט לייכט און נישט מיטאַמאָל האָבן וואָלינער יידן רעזיגנירט פון זייערע נאַציאָנאַלע אידעען און געווינהייטן, טראָץ דעם, וואָס די זאַך איז געווען פאַרבונדן מיט אַ גרויסער פאַראַנטוואָרטלעכקייט און מיט ביטערע קאָנסעקווענצן.

די ציוניסטישע טעטיקייט אין וואָלין איז אַראָפּ אין אונטערגרונט. זי האָט זיך געשטעלט צוויי צילן:

א. וואָס מער יידן, דערהויפּט יונגע מענטשן, אַרויסבאַקומען פון באַריער פון סאָוועטישן איינפלוס און זיי שפּעטער אריבערצובאַקומען קיין ארץ־ישראל.

ב. אין דער מאָס פון די מעגלעכקייטן קעגנצובאַווירקן דער אַסימילאַציע, וואָס איז אָנגעוואָרפן געוואָרן אויף די יידן פון אויבן — מצד דער סאָוועטישער פּאָליטיק. די צווייטע אויפגאַבע האָט באַטייט: דערנערן די יונגע שילערישע נשמות מיט נאַציאָנאַלע איינדרוקן און איבערלעבונגגען. דער וועג צום דאָזיקן ציל איז געווען איינצופלאַנצן אין די יונגע נשמות אַזאַ טיפע נאַציאָנאַלע אומרו, אַז זיי זאָלן זיך נישט קענען לייכט אָפּזאָגן פון זייערע יידישע געפילן און נישט קענען איינס־צוויי שלום מאַכן מיט דער האַרבערווירקלעכקייט.

אין משך פון די ערשטע חדשים נאָכן באַזעצן וואָלין האָבן זיך מענטשן נאָך געקענט רואיק באַוועגן פון איין אָרט צום צווייטן. אויך די גרענעצן צווישן די באַזעצטע געביטן און צווישן די שכנותדיקע מדינות, ווי רומעניע, ליטע, לעטלאַנד און דער דייטשישער באַזעצטער געביט פון פוילן זיינען נאָך נישט געווען קיין פעסטע, און דאָס איבערשטייגן זיי איז נישט געווען פאַרבונדן מיט קיין סכנות־נפשות, יידישע פליטים פון קאָנגרעס־פוילן פלעגן טאָגטעגלעך איבערגיין די גרענעצן — אויף דער סאָוועטישער זייט. טייל פלעגן גיין צוריק קיין מערב־פוילן, צו זייערע משפחות, וואָס זיינען געבליבן ביי די דייטשן.

אַנדערע ווידער האָבן זיך טיף אַנטוישט אין דער מעגלעכקייט צו לעבן אַ רואיק לעבן, ביז די מלחמה וועט פאַרביי, אונטער דער סאָוועטישער הערשאַפט, און אין זייער אַנטוישונג האָבן זיי באַשלאָסן, אַז זאָל זיין וואָס עס זאָל זיין — זיי בלייבן דאָרט וווּ זיי געהערן — אין די אַלטע היימען. פּאָליאַקן זיינען געפאָרן פון לינקן ברעג בוג אויפן רעכטן — צו די רוסן.

יעדער איינער פון די וואַנדערער האָט געהאַט אַ פאַרטיקן תירוץ פאַר די סאָוועטישע מיליציאַנערן און נ.ק.וו.ד.־לייט: אַז די קריגס־זאַווערוכע האָט אים אַרויסגעריסן פון זיין היים, קערט ער זיך צוריק און זיין היים איז טאָקע דאָרט — וווּ ער פאָרט איצט... אין דעם אַלגעמיינעם אַרומיקן כאָאָס פון וואַנדערער און צוריקוואַנדערער האָבן די ציוניסטן געהאַט ברייטע מעגלעכקייטן פון טעטיקייט. זיי פלעגן זייערע מענטשן שיקן קיין ווילנע (ווילנע איז נאָך צו יענער צייט געווען אַ טייל פון דער ליטווישער רעפּובליק, איידער די רעפּובליק איז אַנעקסירט געוואָרן פון רוסלאַנד) און אויף דרום־זייט, דורך לעמבערג — קיין רומעניע. פון ליטע און רומעניע האָבן זיך די מענטשן גערוקט נענטער קיין ארץ־ישראל. די דאָזיקע ציוניסטישע טעטיקייט, אַ באַלאָדענע מיט סכנות, מצד די ציוניסטן, אין די געביטן וואָס זיינען אין 1939 אַריבערגעגאַנגען צו די סאָוועטן אויפן גרונט פון מאָלאָטאָוו־ריבענטראָפּ־אָפּמאַך, וואָס איז אונטערגעשריבן געוואָרן דעם 23־טן אויגוסט 1939 איז נאָך ביז איצט נישט געוואָרן גענוי אויסגעפאָרשט, אין פיל איינצלהייטן און אין פיל פאַלן איז דאָס שוין פאַרגעסן געוואָרן.

מרדכי טענענבוים־טאַמאַראָוו, דער קאָמענדאַנט פון אויפשטאַנד פון ביאַליסטאָקער געטאָ, דריקט אויס אין זיין בריוו צו דער שוועסטער אין ארץ־ישראל זיין אומרו און זאָרג און ער שרייבט:

„מיט איר טויט (טאַמאַראַס ב.א.) זיינען מיר אַלע געשטאָרבן. ווער וועט וויסן וועגן אונדזער ראַנגלעניש, אין דער תקופה פון אונדזער קאַמף, דעם אמתן העראָישן קאַמף אין דער צייט פון די סאָוועטן". (דפים מן הדליקה, עמ' 143 — מרדכי טננבוים — טמרוף, הוצאת הקיבוץ ה־מאוחד, תש"ח).

דאָס צווייטע אַרבעטס־געביט פון די ציוניסטן איז געווען מער קאָמפּליצירט. די קינדער און די שול־יוגנט האָט מען אָרגאַניזירט אין קרייזלעך, וואָס האָבן געציילט נישט מער ווי פינף מאַן. אין די קרייזלעך האָט מען געלערנט און באַאַרבעט יודאיס־טישע קעגנשטאַנדן לויט אַ פּראָגראַם וואָס איז דורך געהיימנישפולע מענטשן צוגעשיקט געוואָרן דורך אַן אומבאַקאַנטער צענטראַלע.

די דערמאָנטע קרייזלעך זיינען זיך צוזאַמענגעקו־מען אין פּריוואַטע דירות און זיינען געווען טעטיק אין פולשטענדיקער קאָנספּיראַציע. די מיטגלידער פון איין קרייזל האָבן נישט געוווּסט מכוח דער עקזיסטענץ פון אַ צווייטן. אין דער ערשטער צייט זיינען די קינדער און יוגנטלעכע געווען אַזוי איבער־גענומען מיט זייער קאָנספּיראַציע, אַז קומענדיק אַהיים פון דער שולע פלעגן זיי מיט עקל און שנאה טרעטן זייערע רויטע „פּיאָנער — קראַוואַטן" (יעדער שילער איז געווען מחויב צו געהערן צו דער אָרגאַ־ניזאַציע „פּיאָנער" און שפּעטער ווען דער שילער איז אונטערגעוואַקסן — צום „קאָמסאָמאָל") און פלעגן זיך מיט ענטוזיאַזם צוזאַמענקומען אויף זייערע „קרייזלעך".

נאָך אייניקע חדשים זיינען די גרענעצן פאַר־מאַכט געוואָרן אויף אַ סאָוועטישן אופן: הערמע־טיש, אַזוי אַז דער איבערגאַנג פון איין זייט אויף דער אַנדערער איז געוואָרן פּראַקטיש אומעגלעך. אויך אין איין און דעם זעלבן געביט זיינען אויפ־געשוווּמען גרויסע שוועריקייטן ביים באַוועגן זיך פון איין אָרט אויפן צווייטן.

פּרינציפּיעל האָט מען געמוזט פאַרשטעלן ביי דער באַן־קאַסע אַ „קאָמאַנדיראָווקע", דאָס איז אַן אָפּי־ציעלער דאָקומענט, אַז מען פאָרט אין אַמטלעכע אַנגעלעגנהייטן. אָבער פאַקטיש איז מען, פאַרשטייט זיך, געפאָרן אויך אָן דער „קאָמאַנדיראָווקע", אָבער דאָס איז שוין געווען פאַרבונדן מיט פיל אומ־אַנגענעמע מעגלעכקייטן און מיט „קאָסטן": כאַבאַר, וואָס מ'האָט געדאַרפט געבן דעם קאַסירער אָדער דעם באַן־קאָנדוקטאָר, אָדער טייל מאָל — ביידע צוזאַמען...

די געהיימנישפולע מענטשן, וואָס פלעגן זיך באַ־ווייזן אין די ערשטע צייטן און צוגעבן די יידן מוט, זיי שטאַרקן מיט האָפענונג — האָבן אָנגעהויבן קומען זעלטענער און זעלטענער. די פאַראייינזאַמטע מענטשן, וואָס זיינען געבליבן אַליין אויף אייגענעם באַראַט, אָן אויסערלעכער שטיץ־קראַפט, קינדער און יוגנט, געלאָזענע אַליין אָן אַ קאָנטאַקט מיט דער יידישער אַקטיווער וועלט — זיינען געוואָרן אַפּאַטישער און אַפּאַטישער און יעדע אונטערגרונ־טיקע טעטיקייט האָט זיך צו ביסלעך אָפּגעשטעלט.

בלויז די רעליגיעזע איז פאַרבליבן דער איינציי־קער פונקט, אָן וועלכן יידן האָבן זיך נאָך געהאַלטן. מען האָט פאַרלויפיק נישט אָנגערירט די שול. דאָס איז געווען דער איינציקער פלאַץ ווו יידן האָבן זיך נאָך געקענט צוזאַמענקומען. זיינען טאַקע די שולן געווען איבערגעפולט, פיל מער ווי אין די נאָרמאַלע צייטן. עס זיינען אויך געקומען אין די שולן נישט־רעליגיעזע יידן. אויך די יוגנט פלעגט זיך דאָרט זאַמלען.

פרק שני

זכרונות

פראָפ׳ יעקב טאַלפּין

אַסטראַהער זכרונות *

(קאַפּיטלער רוסישע רעוואָלוציע)

די רוסישע אָקטאָבער־רעוואָלוציע האָט בלי־ספק געענדערט דעם גאַנג פון דער וועלט־געשיכטע. אָבער איך האָב נישט בדעה צו שרייבן קיין אָביעקטיווע פאָרשונג פון דער רעוואָלוציע, נאָר דערמאָנען פּאַסירונגען, צו וועלכע כ׳בין געווען אַן עדות (אויך אין מיין געבוירנשטאָט אַסטראַהאַ). כ׳וויל אויך אָפּגעבן כבוד די מענטשן, וועלכע האָבן דעמאָלט אויפריכטיק געגלויבט, אַז די צייט פון פריי־הייט אויף וועלכער מען האָט אַזוי לאַנג געוואַרט — איז שוין טאַקע געקומען...

דעם 27-טן פעברואַר 1917, זענען די קלאַנגען, וועלכע האָבן דערגרייכט קיין קיעוו פון פּעטראָגראַד, שוין געווען פול מיט אומרו. צווישן די סטודענטן איז די אויפרעגונג געווען זייער גרויס. אין די קאָרידאָרן פונעם אוניווערסיטעט האָט מען שטילערהייט דערציילט, אַז די פּאָליציי אין פּעטראָגראַד קען שוין נישט צעטרייבן די מאַסן מענטשן, וועלכע בונטעווען זיך און שרייען, שטייענדיק אין די לאַנגע שורות פאַר די שפּייז־קראָמען. און נישט נאָר אין פּעטראָגראַד, אַפילו אין קיעוו, די הויפּטשטאָט פון דער שפּייז־רייכער אוקראַינע, קענען די פּאַרדינסטן פונעם דורכשניטלעכן מענטש נישט דעריאָגן די פּרייזן.

אין דעם יידישן סטודענטן־קלוב האָט מען איבערגעגעבן נאָך וויכטיקע נייעס: אַ שטרייק גייט אָן אין פּוטילאָווער זאַוואָד, דער ריזיקער געווער־פאַבריק אין פּעטראָגראַד. די אַרבעטער זענען אַרויס אין די גאַסן אין אַ דעמאָנסטראַציע.

אַ טאָג שפּעטער האָט מען שוין אָפן געמאָלדן, אַז ס׳האָט זיך געשאַפן אַ קאָמיטעט אין וועלכן ס׳גייען אַריין די פירער פון כמעט אַלע פראַקציעס פון דער דומאַ (פּאַרלאַמענט). אָט דער קאָמיטעט פירט אונטערהאַנדלונגען מיטן צאַר ניקאָליי. בראש פונעם קאָמיטעט שטייט דער פרעזידענט פון דער דומאַ, ראָדזיאַנקאָ.

מיר האָבן געהאַט געווער, און יעדער פון אונדז איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ רעוואָלווער און אַ רויטער סטענגע אויפן אַרבל. איך האָב זיך געפילט זייער אומבאַקוועם, ווען איך בין אַריינגעגאַנגען זיך אָפּשערן מיט אָט די אויסצייכענונגען אויף זיך — אַ פּאָר טעג נאָכן אַריינטרעטן אין שטאָב — און דער שערער, ווי אויך זיינע קליענטן, האָבן מיר אָפּגעטראָטן די ריי מיט דרך־ארץ, אָדער מורא: „זעצט זיך, בירגער!״... מיטאַמאָל איז דאָס וואָרט „בירגער״ געוואָרן אַן אויסדרוק פון רעספּעקט.

די פּאָליציי און זשאַנדאַרמעריע האָבן געשוויגן. סטודענטן, אַפילו סטודענטקעס, האָבן אַנטוואָפנט

---

* ילקוט ווהליו, 37, 38.

פּאָליציי-לייט אין מיטן גאַס. איך האָב אַליין געזען, ווי אַ ריזיקער זשאַנדאַרם האָט, ווי אַ לעמעלע, אויסגעפּאָלגט דעם באַפעל פון אַ קליינינקער סטו־דענטקע און איר אָוועקגעגעבן זיין געווער.

אין פּעטראָגראַד האָט מען פאַרכאַפּט די אַרכיוון פון דער זשאַנדאַרמעריע און געהיים-פּאָליציי אינעם ערשטן טאָג פון דער רעוואָלוציע. געניטע אויגן האָבן דאָרט געפונען באַווייזן קעגן שפּיאָנען און פּראָוואָקאַטאָרן; איינגעשלאָסן דעם טרויעריק-באַ־רימטן פּראָוואָקאַטאָר אַזעף און דעם פירער פון דער באָלשעוויסטישער פראַקציע אין דער דומאַ, מאַלי־נאָווסקי, וועלכער איז אַרעסטירט און דערשאָסן גע־וואָרן. אָבער מיר, אין דער קיעווער סטודענטן־מיליץ, האָבן נישט געהאַט קיין געניטע פאָרשערס פון אַרכיוון. „פּועלי־ציון" איז געווען אַ קליינע פּאַרטיי און מיר האָבן אַפילו נישט געקענט פּרע־טענדירן אויף הויכע פּאָזיציעס. דערפאַר האָב איך אָנגענומען דעם פאָרשלאַג שטודירן דעם זשאַנדאַר־מעריע-אַרכיוו.

איך האָב געבלעטערט די קאָרעספּאָנדענץ, און נישט געווען זיכער אַז איך וועל עפּעס אויפטאָן דערמיט. ביז איך האָב פּלוצים דערזען אַ באַקאַנטן נאָמען: גאָלדענפעלד. איך האָב געשלונגען דעם בריוו-אויסטויש צווישן דער קיעווער זשאַנדאַרמע־ריע און דעם רעקטאָר פונעם אוניווערסיטעט וועגן וואווא גאָלדענפעלד פון מיין היים-שטאָט אָסטראָה, אין וואָלין. וואווא גאָלדענפעלד האָט אָרגאַניזירט אַ שטרייק פון גאַרבער־אַרבעטער אין אָסטראָה. היות ווי זיין פאָטער איז געווען בעל־הבית פון דער גרעסער לעדער־פאַבריק אין שטאָט, איז דער שטרייק, בעיקר, געווען קעגן זיין אייגענעם פאָטער. מיט דער צייט האָט מען אים אַרעסטירט. די זשאַנ־דאַרמעריע האָט געשריבן דעם רעקטאָר פונעם אוניווערסיטעט, אַז גאָלדענפעלד איז אַ סאָציאַליסט פון דער יידישער פּאַרטיי סאָציאַליסטן־ציוניסטן (ס־ס) און האָט פאָרגעשלאָגן, אַז מען זאָל אים אויסשליסן פונעם אוניווערסיטעט. דער רעקטאָר האָט דערויף געענטפערט, אַז דער אוניווערסיטעט נעמט אָן דעם פאָרשלאָג. אַ ביסל שפּעטער האָט דער פאָטער, קעגן וועמען דער זון האָט אָרגאַניזירט דעם שטרייק, אָוועקגעשיקט דעם זון קיין אויסלאַנד שטודירן אויף זיינע הוצאות.

ווען איך בין געקומען, זומער 1917, אַהיים פּראָ־פּאַגאַנדירן פאַר דער רעוואָלוציע און העלפן גרינדן אַ „פּועלי-ציון"־פּאַרטיי אין שטאָט (אויף מיין ברו־דערס איניציאַטיוו) האָב איך געטראָפן דאָרט וואווא גאָלדענפעלדן און מיר האָבן צוזאַמען געאַרבעט. אין 1977 האָב איך, זייענדיק אין ירושלים, טעלע־פאָנירט זיין זון, פּראָפעסאָר פון ירושלימער אוני־ווערסיטעט — אַ וויכטיקער וויסנשאַפטמאַן אין קיעוו — וועלכער איז אַוועק פון סאָוועטן־פאַרבאַנד מיט זיין משפחה, איינשליסנדיק זיין מוטער. דער פאָטער איז שוין נישטאָ.

קאָנטאַקטן מיט רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס האָבן אָנגעזאָגט, אַז אונדזער מיליץ וועט לאַנג נישט עקזיסטירן. ס'האָט געהאַלטן ביים פאַרמירן אַ נאָר־מאַלע מיליץ. אונדזערע שטאַב-מיטגלידער האָבן געוווּסט וועגן פּאָזיציעס, וועלכע זיי האָבן געוואָלט האָבן פאַר זייערע פּאַרטייען. איינמאָל נאָך אַ זייער שפּעטער זיצונג, בין איך אַרויסגעגאַנגען פונעם אוניווערסיטעט אין דער באַגלייטונג פון צוויי שטאַב־מיטגלידער. פון זייער האַלטן זיך איז געווען קענ־טיק, אַז זיי זענען סיי פּאָליטיש, סיי פּערזענלעכע פריינט. זיי ווילן זיך נענטער באַקענען מיט מיר, האָט איינער פון זיי געזאָגט. דאָס איז געווען דאָװ־נאַרזאַפּאָלסקי, דער זון פון אַ באַקאַנטן רעאַקציאָ־נער, דירעקטאָר פונעם קאָמערץ־אינסטיטוט אין קיעוו. אָבער דער אַנדערער? ער האָט געהאַט אַ פרייען, היימישן, גוט-ברודערישן אופן פון האַלטן זיך. ער האָט געלאַכט פריינטלעך און גערעדט רוסיש מיט אַן אוקראַינישן אַקצענט: „מיר ווייסן, אַז איר זענט אַ מיטגליד פון דער פּאַרטיי „פּועלי-ציון", ווי איר האָט פריער געזאָגט אויף דער זיצונג, זענט איר אַ ייד. נו, און איך?" כ'האָב געענטפערט: „איר זענט אַן אוקראַינער; האמארניק איז אַן אוקראַי־נישער נאָמען"...

אַ הילכיק געלעכטער האָט זיך געהערט אויף דער וואָלאַדימירסקאַיאַ גאַס: „איך וועל אייך זאָגן, ווער מיין שוואָגער איז, וועט איר שוין וויסן, ווער איך בין. מיין שוואָגער איז חיים נחמן ביאַליק". איך בין געשטאַנען אַ דערשטוינטער. זיין נאָמען איז גאָר גאַמאַרניק! שפּעטער האָב איך דערטראַכט זיך, אַז דער נאָמען איז אפשר אַמאָל געווען גמרא׳ניק.

די רויטע רוסישע רעוואָלוציע אין אַסטראַהאַ

ווען איך גיב אַ טראַכט וועגן מיין געבוירן־שטאָט אַסטראַהאַ, וואָלין, אין פרילינג 1917, זע איך אויפרעגונג און באַגייסטערונג אויף די פּנימער פון דער באַפעלקערונג, איך זע אויך נייע האָפענונגען אויף יידישע פּנימער. די שטאָט האָט פאַרמאָגט אַ באַפעלקערונג פון אַרום 20 טויזנט; 70 פּראָצענט פון זיי יידן. אין דער געשיכטע פון דער אוקראַאינישער, יידישער, רוסישער און פּוילישער קולטור האָט די שטאָט געשפּילט אַ ראָלע; און דאָס האָט איצט, עטלעכע חדשים נאָכן אָנהויב פון דער רעוואָלוציע, פאַרטיפט די האָפענונג.

ווען איך בין אַהיימגעקומען פון קיעוו, האָב איך באַמערקט אַן אונטערשיד אין די באַציִונגען צו דער רעוואָלוציע צווישן דעם רוב יונגע יידן און די עלטערע, און צווישן דער יוגנט זענען געווען אַ סך, וועלכע זענען געווען באַקאַנט מיט די הויפּט-אידעען פון די „פאַרבאָטענע" באַוועגונגען. דאַקעגן די עלטערע יידן — בעיקר יענע, וועלכע האָבן איצט געקראָגן נייע באַגריפן מיט נייע געזעצן ווי אַ מבול, וועלכער איז געקומען מיט די צייטונגען יעדן טאָג.

אָבער די נעמען פון די נייע העלדן זענען גלייך געוואָרן היימיש, און אייניקע אַרויסטרעטונגען זייערע האָבן גלייך געמאַכט געשיכטע. די פאַראָרדענונג פונעם יוסטיץ-מיניסטער פון דער צייטווייליקער רעגירונג אַלעקסאַנדער קערענסקי — אַז אַלע באַגרענעצונגען פון יידישע רעכט זענען פּסול; אַז יידן מעגן פון איצט וווינען אומעטום און זיך באַשעפטיקן מיט יעדער אַרבעט, איינגעשלאָסן רעגירונגס־שטעלעס — האָט זיך געמאַכט פאַר אַ יידן־פריינט. ס׳האָבן זיך צוריקגעקערט קיין אַסטראַהאַ עטלעכע רעוואָלוציאָנערן, דריי ברידער בונדיסטן פון אַמעריקע. עס ווערט באַנייט די בונדישע פּאַרטיי. מיט מיין צוריקקומען ווערט געשאַפן אַ „פּועלי־ציון"־פּאַרטיי; און די אַרויסטרעטונגען פון מיין עלטערן ברודער העלפן פיל צו. ער איז אין שטאָט בלויז אויף אַ קורצן אורלויב, ווי אַ ניי־גראַדואירטער דאָקטאָר, וועלכער ווערט געשיקט אויפן מלחמה־פראָנט.

די „צעירי-ציון" ציען צו אַ טייל פון דער יידישער יוגנט; און זיי רעדן אָפּט וועגן זייערע ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע נייגונגען. דער קאַמף צווישן די יידישע פּאַרטייען ווערט פאַרשאַרפט. מיינע נייע פּאַרטיי־חברים, פיל פון זיי ערנסטע יונגעלייט, הערן אַמאָל פון אַ ניי־געוואָרענעם בונדיסט: „מיר, בונדיסטן זענען די איינציקע פאַרשטייער פונעם יידישן פּראָלעטאַריאַט".

דער שטרייט צווישן אונדזערע פּאַרטייען שפּיגלט זיך אָפּ אין אונדזער ניי-געגרינדעטן סאָוועט, דעם ראָט פון אַרבעטער־דעפּוטאַטן אין אַסטראַהאַ, פּונקט ווי אומעטום, טוען מיר נאָך דעם ביישפּיל פון פּעטראָגראַד. דאָרט שליסט ער איין וויכטיקע פירער פון די ראַדיקאַלע פּאַרטייען. זייער פּרעסטיזש איז אַזוי גרויס, אַז דער סאָוועט נעמט זיך דאָס רעכט אַרויסצוגעבן געזעצן.

ס׳איז זייער שווער איבערצוגעבן איצט, די ענדערונגען פון האָפענונג אויף טיפער אַנטוישונג, וועלכע האָבן געווירקט אויף יידן אין אַסטראַהאַ יעדן טאָג אין שפּעטן זומער 1917 און אין אָנהויב 1918. זיי זענען דערוועקט געוואָרן דורכן שנעלן איבערבייט פון פּאַסירונגען, יידן האָבן געלייענט און געשמועסט מיט צופרידנהייט וועגן דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג, וועלכע וועט שאַפן אַ דעמאָקראַטישע קאָנסטיטוציע פאַר רוסלאַנד. די אַרבעט ווערט געפירט אין ספּעציעלע קאָמיטעטן, באַשטימט פון דער רעגירונג. נעמען פון באַרימטע יידיש-געזעלשאַפטלעכע טוער — ווי די באַרימטע אַדוואָקאַטן ווינאַווער, גרוזענבערג, דער פירער פון „בונד" ליבער — האָבן געווירקט ווי אַ רפואה קעגן די יידישע צרות. ס׳איז אויך באַקאַנט געוואָרן, אַז אין די פּראָ־

פאַרציאָנעלע וואַלן וועט יעדע אָרגאַניזירטע פּאַרטיי האָבן אַ צעטל קאַנדידאַטן אונטערן זעלבן נומער אין גאַנצן לאַנד. די „פּועלי-ציון"־פּאַרטיי קריגט דעם נומער 7. מען לאָזט אונדז אויך וויסן פון צענטראַל-קאָמיטעט אין קיעוו, אַז אין אונדזער וואָלינער באַצירק וועט דער ערשטער קאַנדידאַט זיין ש. אַנסקי, דער צווייטער — מיין ברודער ד״ר ש. טאַלפּין, וועלכער איז נאָך אויפן פראָנט. ש. אַנסקי האָט זיך דערקלערט אין סימפּאַטיע מיט אונדזער פּראָגראַם און וועט זיין אויף עטלעכע צעטלען פון אונדזערע קאַנדידאַטן. די יידישע פּאַרטייען האָבן, דורך אַזעלכע טעטיקייטן אויסגעבילדעט אין אָסטראָה געזעלשאַפטלעכע טוער, וועלכע ווייזן אַרויס אין דער וואַל־קאַמפּאַניע בקיאות אין אונדזערע פּראָבלעמען.

אַ פיינעם סיורפּריז האָבן מיינע חברים געהאַט פאַר מיר, ווען איך בין אַהיימגעקומען אויף אַ שטיקל צייט. זיי האָבן געגרינדעט אָוונט־קורסן פאַר יונגע אַרבעטער, וועלכע זענען אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס אינטערעס פון דער יוגנט, און די קלאַסן זענען אָנגעפילט געוואָרן. שפּעטער, ווען ב. באָראָכאָוו איז געשטאָרבן, האָט מען די קורסן אַ נאָמען געגעבן נאָך אים. זיי האָבן עקזיסטירט עטלעכע יאָר ביז די געגנט איז אַריבער צו פּוילן און די קורסן זענען פאַראייניקט געוואָרן מיט אַנדערע שולן. אָבער אויך אַן אַנדער סיורפּריז, אַ זייער טרויעריקער, האָט אונדז דערוואַרט אינגיכן: דער ערשטער פּאָגראָם נאָך דער רעוואָלוציע איז פאָרגעקומען אין אָסטראָה; צעטומלטע, אויפגערעגטע סאָלדאַטן, פון קיינעם נישט באַזאָרגט מיט נויטיקן, האָבן זיך אַ וואָרף געטאָן אויף קראָמען און ראָבירט. מען האָט קיינעם נישט דערהרגעט; אָבער די מערהייט קראָמען זענען דאָך געווען יידישע. דאָס האָט דערלאַנגט אַ שטאַרקן קלאַפּ אונדזער אַלעמענס מאָראַל. יידן האָבן אַראָפּגעלאָזט די הענט: „ווּ איז אונדזער פרייהייט, אונדזער זיכערקייט?"...

אין די אַרומיקע דערפער האָבן פּויערים, וועלכע האָבן זיך אומגעקערט פונעם פראָנט מיט געווער אין די הענט, גענומען פאַרכאַפּן די ערד פון די פּריצים. דאָס פאַרכאַפּן די ערד איז איצט אָנגעגאַנגען איבער גאַנץ רוסלאַנד פיל מער, ווי אַרום אונדז. אומעטום האָט זיך געפילט די ווירקונג פון דער באָלשעוויסטישער פּאַרטיי. סוף אָקטאָבער 1917

הרחוב הראשי דובינסקה באוסטראה

פילט זיך די באַלשעוויסטישע פּאַרטיי שטאַרק גענוג צו פאַרכאַפּן די מאַכט. מיט דער הילף פון אירע באַוואָפנטע אָנהענגער, טיילווייז מיליטער־אָפּטיי־לונגען, פאַרכאַפּט זי די מאַכט איבער גאַנץ רוס־לאַנד און צעטרייבט די צייטווייליקע רעגירונג. די אויפטרייסלונג איז גרויס. אָבער יידן פרעגן: וועלן זיי קענען פאַרווירקלעכן זייער צוזאָג פון שלום? זיי פּרווון. מען לייענט וועגן די אונטערהאַנדלונגען מיט דער דייטשישער הויפּט־קאָמאַנדע אין בריסק אין משך פון פיל חדשים; און אַט קלינגט אָפּ איבער גאַנץ רוסלאַנד דער אויסרוף פון לעאָן טראָצקי, דער פירער פון דער סאָוועטישער שלום־דעלעגאַציע: „מיר שרייבן אונטער אייער שלום־אָפּמאַך, וואָס איר גיט אונדז, נישט לייענענדיק אים. איבעראַיאָר וועלן מיר שליסן אַן אמתן שלום מיט די דייטשע רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער!" אַ יאָר שפּעטער איז דער אָפּמאַך בטל געוואָרן, ווייל די דייטשישע מאָ־נאַרכיע איז צוזאַמענגעבראָכן געוואָרן אונטערן דרוק פון זייער רעוואָלוציע.

אויף אַ מאָמענט האָט מען לייכטער אָפּגעאָטעמט. אָבער איצט, ווען רוסלאַנד האָט פאָרמעל פאַרלאָרן אוקראַינע, לויטן געצוווּנגענעם אָפּמאַך, האָבן מיר דערפילט ווי פאַלש עס איז געווען די שטעלונג פון יענע יונגע פירער פון דער אוקראַינישער ראַדע, וועלכע האָבן פאַרלאַנגט דאָס אָפּרייסן זיך פון רוס־לאַנד תיכף־ומיד. דייטשלאַנד האָט זיי געשטיצט, אָבער מיט אירע אייגענע כוונות.

שוין עטלעכע חדשים, ווי די ראַדע אין קיעוו האָט איינגעפירט איר אייגענע אָרדענונג. ס'איז געווען אַ פּלאַן צו באַפרידיקן די קולטור־באַדערפענישן פון די באַדייטנדיקע נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, שאַפן זייערע מיניסטעריומס, וועלכע זאָלן פאַרוואַלטן מיט זייערע ענינים. עס איז טאַקע געשאַפן געוואָרן אַ יידישער מיניסטעריום מיט ז. זילבערפאַרבן, דעם פירער פון דער פאַראייניקטער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, ווי מיניסטער. אָרטיקע קהילה־פאַרוואַלטונ־גען האָבן זיך געשאַפן אין יידישע שטעט, אויך אין אָסטראָה, פאַרשטייט זיך.

גלייכצייטיק האָבן יידן דערפילט אַ נייע, וויכטיקע באַוועגונג: די אויפגעוועקט־נאַציאָנאַליסטישע גע־פילן פון אוקראַינער האָבן צוריק געבראַכט געשיכט־לער־באַקאַנטע און טרויעריקע אין דער יידישער געשיכטע, קאָזאַקישע אָרגאַניזאַציעס. מיטאַמאָל האָבן באַקאַנטע אוקראַינישע יונגעלייט זיך אָפּגע־קערט פון זייערע יידישע חברים; פיל פון זיי זענען אַרומגעגאַנגען אין נאַציאָנאַל־קאָזאַקישע בגדים. דאָ און דאָרט זענען פאָרגעקומען געשלעגן איבער אַ וואָרט, מען האָט געשפּירט אַ פּאָגראָם־שטימונג. די בגדים פון „סיטשעוויקעס" און „היידאַמאַקעס" האָבן אָפּגעשראָקן יידן. שוין דער נאָמען „היידע־מאַק" אַליין האָט דערמאָנט אין צרות פון כמעל־ניצקיס צייטן; און דער האַס קעגן רוסלאַנד, וואָס האָט פאַרגוואַלדיקט די אוקראַינישע קולטור, האָט זיך אָפטמאָל אויסגעגאָסן קעגן יידן, ווייל יידן האָבן גערעדט רוסיש, זייער זעלטן אוקראַיניש. די דיי־טשישע אַרמיי, תיכף נאָכן בריסקער שלום־אָפּמאַך, האָט אַריינמאַרשירט אין גאַנץ אוקראַינע.

✶

דעם ערשטן מאַי 1918 בין איך ווידער געווען אין אָסטראָה, און אַרויסגעטראָטן מיט אַ רעדע פאַר אונדזערע חברים. די פאַרזאַמלונג איז געווען נעבן דער גרעסטער געביידע אין שטאָט, וווּ אַ דייטשיש־מיליטערישע אָפּטיילונג האָט זיך באַזעצט. ווען איך האָב געענדיקט רעדן פון באַלקאָן און זיך אומגע־קערט, זענען הינטער מיר געשטאַנען עטלעכע דיי־טשישע סאָלדאַטן מיט מאַשין־ביקסן. די צייטונגען האָבן שפּעטער דערציילט, אַז אין קיעוו איז פאָר־געקומען אַן איבערקערעניש. מ'האָט אַראָפּגעזעצט די אוקראַינישע רעגירונג מיט דער הילף פון דער דייטשישער אַרמיי און אַרויפגעזעצט אַ הערשער מיטן טיטל „העטמאַן". דאָס איז געווען אַ רוסישער גענעראַל סקאָראָפּאַדסקי, פון אַן אַסימילירטער אוקראַינישער משפּחה.

במשך פון אַ צייט איז דער דרוק אויף דער יידי־שער שטאָט געוואָרן קלענער; דאַקעגן אין דאָרף האָבן די דייטשן געהאַנדלט גאָר אַנדערש. מען האָט גערויבט אָן אַ שיעור. אַ פּויער, וועלכער האָט נישט צוגעשטעלט וואָס מען האָט געהייסן, האָט איינגע־

שטעלט מיטן לעבן, און יעדן טאָג האָט מען אין אוקראַינע געשאָסן און געהאַנגען פּויערים. די ערד איז אומגעקערט געוואָרן צו די פריערדיקע בעלי־בתים. די יונגע פּויערים, וועלכע האָבן זיך געהאַט אומגעקערט פונעם פראָנט מיט געווער אין די הענט, האָבן גענומען קעמפן קעגן די דייטשן, באַפאַלן באַנען, געצונדן וואָס מען קען. זייערע באַנדעס זיינען געווען פול מיט האַס קעגן אַלעמען, וועלכע האָבן ווייניקער געליטן; זיי האָבן אויך גענומען אויסלאָזן דעם כעס אויף דער שטאָט, דאָס הייסט, אויף יידן...

אין שטאָט פילט זיך אַ דוחק אין שפּייז. יעדער ריר פאַרגרעסערט דעם חשד פון די דייטשן. אויף אַ זיצונג פון דעם אָסטראָהער יידישן קהילה־ראַט מאַרשירט אַריין אַן אָפּטיילונג פון דייטשישן מיליטער, באַפעלט אַז די קהילה ווערט געשלאָסן און אַרעסטירט דעם פאַרזיצער. דער ראש־הקהל פון דער קהילה איז גראָד נישט געווען, און די זיצונג האָט געפירט מיין ברודער, דער וויצע־פאַרזיצער; נישט לאַנג פאַר דעם איז ער אַהיים געקומען פונעם צעפאַלענעם עסטרייכישן פראָנט צופוס. נאָך עטלעכע טעג אַרעסט ווערט ער באַפרייט; אָבער גוטע פריינד עצה'נען אים אַוועקצופאָרן.

מיטאַמאָל — אַ גרויסע סענסאַציע: אַ רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד! דער דייטשישער פראָנט ברעכט צוזאַמען און דייטשן לויפן פון אוקראַינע. זיי ווילן בלויז פאָרן אַהיים, גיבן אָפּ זייער געווער אוקראַינער, וועלכע באַפאַלן זיי. די ווייסע אַרמייען טראָגן זיך אויך אָפּ. דער „העטמאַן" אַנטלויפט קיין דייטשלאַנד. יידן זענען שטאַרק צעשראָקן. נאָך אין אָנהויב יאָר 1918, און די קאָמוניסטישע פּאַרטיי פּאָדערט איצט: „די גאַנצע מאַכט — די סאָוועטן".

אין קיעוו, הערן מיר, גרינדעט זיך אַ נייע אוקראַינישע רעגירונג. די יידישע געזעלשאַפט איז איצט פאַר דער זעלבסטשטענדיקער אוקראַינישער רעגירונג, וועלכע שטעלט צוריק אויף די אויטאָנאָמע אינסטיטוציע פון מינדערהייטן. א. רעוווצקי, דער פאַרשטייער פון „פּועלי־ציון", איז דער מיניסטער פאַר יידישע ענינים. ער קריגט גלייך פאַרזיכערונגען פון דער נייער רעגירונג, אַז יידן וועלן באַשיצט ווערן. אָבער דער מענטש מיט דער גרעסטער דעה אין דער רעגירונג ווערט גלייך סעמיאָן פּעטלורא. ער רופט זיך הויפּט־אַטאַמאַן, זיינע געהילפן זענען אַטאַמאַנען און זיין אַרמיי פון פּויערים, נעכטיקע סאָלדאַטן, שאָוויניסטיש געשטימטע, זענען בייז אויף אַלעמען. אָבער די יידן פילן אָט דעם כעס מער ווי אַנדערע.

די שרעקלעכע צייט פון פּאָגראָמען, הריגות אָן שום סיבה קומט אויף אונדז. חוץ דער אַרמיי גייען אומעטום אַרום באַנדעס מיט פאַרשידענע „אַטאַמאַנען" בראש. זיי אַרבעטן אין זייערע געגנטן, און יידן זענען קרבנות. אייניקע טענהן: „איר קענט נישט קעמפן אין אונדזערע רייען, מיר געטרויען אייך נישט, אָבער יידן האָבן געלט, איר מוזט אונדז צושטעלן אַזוי פיל און אַזוי פיל ווי „קאָנטריבוציע", אויב נישט"... און מען הערט אומעטום וועגן פּאָגראָמען.

צוויי יונגעלייט פאָרן צו דער אייזנבאַן־סטאַנציע פון אָסטראָה, בכדי אָפּצונעמען זייער סחורה, שטייט דאָרט עפּעס אַן „אַרמיי" און דער אַטאַמאַן זאָגט: „זיי זענען מסתמא שפּיאָנען. דערשיסט מען זיי. אַ בעל־עגלה פירט יידן אויף דער סטאַנציע און קערט זיך אום פון האַלב וועג: עפּעס אַ באַנדע האָט אָראָפּגענומען זיינע פּאַסאַזשירן — קיינער בלייבט נישט לעבן... טיילמאָל ווייסט מען גאָרנישט מיט וועמען מען האָט צו טאָן.

אָט רופט מען אין איילעניש אַ זיצונג פון אָסטראָהער שטאָטראָט. אין זאַל פון דער זיצונג שטייט אַ מיליטערמאַן און איך ווייס נישט צו וואָס פאַר אַן אַרמיי ער געהערט. נישט ער, נישט זיין באַגלייטער זענען אוקראַינער, מען וויל אים פאַרגיטיקן. זיין רעגימענט, זאָגט ער, דאַרף האָבן וועש, שטיוול, עסנוואַרג און נאָך און נאָך... „מיר וועלן עס נעמען ביי אייך מאָרגן אין דער צייט", זאָגט ער. ס'ווערט אַלעמען פינצטער אין די אויגן. „איך וואָלט נישט געוואָלט, אַז מיינע סאָלדאַטן זאָלן עס אַליין נעמען"... זאָגט ער, אַוועקגייענדיק. און אָט קומט אָן די שרעקלעכע בשורה: דריי טויזנט יידן קאַלטבלוטיק אומגעבראַכט אין פּראָסקוראָוו.

אַט איז דורכגעגאַנגען אַן אַפּטיילונג פון דער „רויטער גוואַרדיע" דורך אַסטראַהאַ אַ שטיקל צייט פריער, אויפן וועג צו העלפן דער רויטער אַרמיי, וועלכע רוקט זיך אויף קיעוו. אַן אומבאַקאַנט יינגל קומט אַריין צו אונדז אין הויז, גיט מיר אַ בריוול און גייט אַוועק. דאָס בריוול איז פון בן־ציון מלמדס זון, מיין געטרייער תלמיד אין דער „פּועלי־ציון"־פּאַרטיי. שרייבט ער:

„ביי אייך האָב איך זיך געלערנט סאָציאַליזם; און איצט זע איך, אַז איר זענט נאָך נישט מיט אונדז, נאָך נישט צוגעשטאַנען צו דער אמתער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע. ווי קומט עס?"...

*

איך בין צוריק אין אַסטראַהאַ פיל שפּעטער, נאָכן גראַדואירן פונעם אוניווערסיטעט. איין מאָכט באַזיגט אַ צווייטע, שטויסט זי אַרויס פון אונדזער געגנט און ווערט מיט דער צייט אַליין פאַרשטויסן. די שטאָט איז שוין געווען ביי דער רויטער אַרמיי אין די הענט, איבערגעגאַנגען צו דער פּוילישער אַרמיי, איז איצט צוריק אין די הענט פון סאָוועטן־פאַרבאַנד... קרבנות, אומשולדיקע קרבנות פאַלן אַלע מאָל, אָבער קיין גרויסע ענדערונג קומט נישט אין דער זיכערקייט מיטן מאָרגן. אָט האָבן מיר איבערגעלעבט אַ מערקווירדיק בילד פון מלחמה — אַ באַגעגעניש מיט דער קאַוואַלעריע־אַרמיי פונעם קאָזאַקישן גענעראַל בודיאָני. ווי אַ ריזיקער שטורעם האָט זי זיך דורכגעריסן דורך דער שטאָט מיט געשרייען פון צעהיצטע קאָזאַקן: „גיב אַפּ וואַרשע!" פערד מיט רייטער־קאָזאַקן, וועלכע זענען שוין יאָרן צוזאַמען און פאַרשטייען זיך אַזוי גוט, לויפן צוגלייך מיט פערד, וועלכע זענען קיין מאָל נישט געלאָפן אין קיין מלחמה, אפשר לוקסוסדיקע רייזעפערד, אַנדערע אַרבעטס־פערד, אייניקע אַן זאַטלען, רייטער מיט קאָזאַקישן געווער, אַנדערע מיט יאַגד־ביקסן — און מיט די קאָזאַקן פאַרן אַנדערע, אייניקע מיט טאַטערישע פּנימער — און דער דראַנג אויף דער פּוילישער אַרמיי איז, דוכט זיך, נישט אָפּצושטעלן. אָבער ס'גייט נישט אַוועק קיין וואָך — און דער לויף איז צוריקוועגס; פון הינטער וואַרשע...

אין אַסטראַהאַ באַווייזט זיך דער שטאָב פון דער סאָוועטישער דיוויזיע, אין וועמענס רשות עס איז איבערגעגעבן געוואָרן אונדזער טייל אוקראַינע. מיט שרעק הערן יידן, אַז דאָס איז די 44טע אוקראַינישע דיוויזיע מיט די טרויעריק־באַרימטע פּאָלקן, וועלכע האָבן געמאַכט אַזוי פיל שוידערלעכע פּאָגראָמען אין יידישע שטעט: דער צווייטער באָגונסקי, דער טאַראַשטשאַנסקי און אַנדערע פּאָלקן, אין וועלכע ס'זענען דאָ פיל געוועזענע פּעטליוראָווצעס, וועלכע האָבן זיך באַקערט צום באָלשעוויזם נאָך אַ פּאָר־לווירענער שלאַכט. זיי האָט ווייניק אויסגעמאַכט, אין וועלכער אַרמיי זיי זענען איצט. פּאָגראָמען האָבן זיי געמאַכט, ווו זיי האָבן נאָר געקאָנט. אָבער מיין שרעק פאַר דער יידישער אַסטראַהאַ איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איבערראַשונג, ווען איך האָב זיך באַקענט מיטן פּאָליטקאָם פון דער דיוויזיע. איך האָב דערזען אַ יידישן אינטעליגענט, אַן אויסגעמאַטערטן יונגנמאַן אין די דרייסיקער יאָרן, מיט צוויי שווערע רעוואָלווערן הענגענדיק פון זיין פּאַסיק, וועלכע האָבן אים איינגעבויגן. ער האָט רעדאַגירט די צייטונג פון דער דיוויזיע און האָט יעדן טאָג געשריבן לייט־אַרטיקלען צו פאַרשטאַרקן דעם קאָמוניסטישן גייסט פון די סאָלדאַטן. זיין נאָמען איז געווען ד״ר טשעסקיס. ער איז געווען פילאָזאָף פון סאָרבאָן און איז געקומען פון פּאַריז בכדי צו אַרבעטן פאַר דער רעוואָלוציע.

איך האָב געהאַט אַ מיסיע דורכצופירן מיט אים צוזאַמען, אונדזער קולטור־ליגע אין אַסטראַהאַ, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן איידער די סאָוועטישע אַרמיי האָט פאַרנומען די שטאָט, האָט אויסגעפּועלט ביי דעם בילדונגס־קאָמיסאַר די פּריווילעגיע צו פאַרוואַלטן מיט די יידישע שולן ווי פריער. דערווייל האָט מען אונדז געגעבן די פּריווילעגיע. דער פּאָליטקאָם האָט געהאָלפן רופן אַ צוזאַמענפאָר פון אַלע לערער פונעם אויעזד. נו, האָב איך מיט אים געדאַרפט מאַכן דעם פּלאַן און געבן טעכנישע אינפאָרמאַציע ווי דער אַרטיקער ראַטגעבער.

נאָכן צוזאַמענפאַר האָב איך אים נאָך געטראָפן עטלעכע מאָל און דערנאָך אים פאַרלוירן פון אויג. יאָרן שפּעטער האָב איך זיך — אין דער באָסטאָנער געגנט — באַקאַנט מיט זיינס אַן עלטערן ברודער, אַ פּראָפעסאָר פון פראַנצויזישער ליטעראַטור, וועלכער איז אַריבערגעקומען פון אייאָוואַ סטייט־אוניווערסיטעט קיין בראַנדיס־אוניווערסיטעט. יעדעס מאָל האָט ער מיך געבעטן איך זאָל אים נאָך אַ מאָל דערציילן אַלץ, וואָס איך האָב געוווּסט וועגן זיין ברודער, פון וועלכן ער האָט גאָרנישט געהערט. ווער ווייסט וואָס פאַר אַ גורל ער האָט געהאַט אין סטאַלינס צייטן ?...

מען האָט אין בילדונגס־קאָמיסאַריאַט מיר געגעבן אַ דערלויבעניש צו פאָרן קיין זשיטאָמיר, בכדי צו זען ווי מען האָט איינגעאָרדנט די יידישע שולן אין דער גובערניע. מיין אמתע כוונה איז געווען צו זען דעם קבר פון מיין ברודער, וועלכער איז אומגעקומען פון די פּעטליוראָווצעס, בשעת ער האָט געדינט אין זייער אַרמיי ווי אַ מאָביליזירטער דאָקטאָר. זיין קבר איז געווען אין דערבייאיקן בערדיטשעוו. אויפן וועג אַהיים בין איך געגאַנגען צופוס אין אַ הייסן טאָג פון דער אייזנבאַן־סטאַנציע. אַ 7־8 מייל, מיט אַ שווערן זאַק ביכלער און פּראָפּאַגאַנדע־ליטעראַטור, וועלכע מען האָט מיר שטאַרק אָנגעזאָגט איך זאָל מיטנעמען. איך בין געווען זייער מיד און הונ־

געריק. פון דער ווייטנס זע איך אין פעלד אַ טויטן קערפּער, באַלד נאָך איינעם. ווער ווייסט פאַרוואָס זיי האָבן געקעמפט. איך האָב זיך דערמאָנט אין מיין קינדהייט־חבר פון אָסטראָה נוסקע (נתן) פּערלמוטער, וועלכער איז אַ שטיקל צייט פאַר דעם אומגעקומען אין אַ דערבייאיקן דאָרף. ער האָט „געדינט ביי דער מאַכט”, נאָך דעם ווי ער איז אַהיימגעקומען פון עסטרייכישער געפענגעניש און האָט נישט געהאַט וווּהין זיך אַהינצוטאָן. מען האָט אים געשיקט מיט אַן אָפּטיילונג רויטע אַרמייער „רעקוויזירן” ברויט אין יענעם דאָרף פאַר דער אַרמיי. די פּויערים האָבן זיי אַלעמען צעהאַקט אויף שטיקער. זייער דאָרף האָט די אַרמיי צעשאָסן און פאַרברענט, אָבער נוסקע איז נישטאָ. כ'הער אַ פויגל זינגען הויך איבער מיר. נאָך אַ פויגל ענטפערט אים ערגעץ אין פעלד. שטעל איך זיך אָפּ, לייג אַוועק דעם שווערן זאַק, זעץ זיך אויף אים זיך אַ ביסל אָפּרוען, זיך באַטראַכטן: „איז נאָך דאָ ערגעץ אַ פּלאַץ אויף דער וועלט, וווּ מענטשן קענען הנאה האָבן ? מען קען זיצן מיט דער משפּחה, מיט פריינט און שמועסן, שמועסן אַפילו וועגן גאָר געוויינלעכע זאַכן ? זיך פרייען שטילערהייט ? איז דאָס פאַר מיר און פאַר מייניקע פאַרביי אויף אייביק ?”...

מיין גאַנץ לעבן, זינט יענעם נאָכמיטיק, איז באַהויכט פון דער שטימונג אין יענער שעה.

פראָפ' יעקב טאַלפּין

„קולטור־ליגע" אין אַסטראָה

אין אַסטראַה איז אַלע מאָל געווען אַ יוגנט, וועל־כע האָט פאַרמאָגט בילדונג און געפילט אַ חוב זיך טיילן מיט זייער בילדונג מיט אַנדערע אָן שום באַלוינונג. זאָל דאָ דערמאַנט ווערן מיט כבוד אַ מענטש, וואָס האָט גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיט יידישער קולטור, וועלכער איז אָבער געווען אַ טרע־גער פון אייניקע אידייען פון דער ליבעראַלער און ראַדיקאַלער רוסישער אינטעליגענץ ביי אונדז אין שטאָט און האָט איינער אַליין געפירט אַ ברייטע קולטור־אַרבעט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. איך מיין איסאַק (יצחק) זשעבין, דער עלטערער זון פונעם פאַרוואַלטער פון דער יידישער רעגירונגס־שול. יעדן זומער פלעגט ער קומען אַהיים פון קיעוו, ווו ער האָט שטודירט אין אוניווערסיטעט, און אַרגאַניזירן זומער־קורסן פאַר יעדן, וואָס האָט גע־וואָלט זיך לערנען, אָן קיין שום שכר־לימוד. ער האָט געקענט באַווירקן כמעט יעדן נייעם גראַדו־אירטן פון דער גימנאַזיע און יעדן סטודענט צו געבן אַ קורס. ס'איז נישט געווען קיין מאַנגל אין תלמידים ווי אויך נישט אין לערער.

די רעוואָלוציע האָט געעפנט די הערצער פאַר גרויסע האָפענונגען. כמעט פון זיך האָבן זיך געגרינ־דעט אינסטיטוציעס. איך געדענק עטלעכע רירנדע סצענעס, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט. איך האָב געהאַט אַ פּלאַן צו גרינדן אָוונט־קורסן פאַר יונגע אַרבעטער, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין בילדונג. ווען איך בין עטלעכע חדשים שפּעטער אַהיימגעקומען (אָנהויב 1918), האָב איך געפונען, אַז מיין פאָטער האָט גענומען די איניציאַ־טיוו, באַקומען אַ דערלויבעניש צו נוצן די דירה פון דער תלמוד־תורה און חברים פון „פּועלי־ציון" האָבן געהאָלפן שאַפן די נויטיקע סומעס אויף אָנצו־הייבן, און די אָוונט־קורסן אויפן נאָמען פון נאָר וואָס פאַרשטאָרבענעם, בער באָראָכאָוו, האָבן שוין פונקציאָנירט. איך בין באַשטימט געוואָרן אַלס פאַר־וואַלטער און לערער און האָב זיך גענומען צונויפ־שטעלן אַ פּראָגראַם. די „פּאַראייניקטע פּאַרטיי" (ס.ס. און „סיימאָוועצעס") האָבן גלייכצייטיק גענו־מען פאַרשטאַרקן די פּרץ־שול, אין וועלכער זיי האָבן שוין געהאַט אַריינגעלייגט אַ היפּשן חלק אַרבעט. מען האָט גענומען שמועסן וועגן פאַראיי־ניקן די כוחות — און די „קולטור־ליגע" איז גע־שאַפן געוואָרן.

די „קולטור־ליגע" אין אַסטראַה, ווי מסתמא אויך אין אַנדערע שטעט, איז אַנטשטאַנען כמעט פון זיך אַליין. זי האָט פאַראייניקט פאַרשיידענע שאַטירונ־גען, און כאָטש אַ געוויסע קאָנקורענץ פאַר איינ־פלוס אין דער „קולטור־ליגע" איז געווען אומפאַר־מיידלעך, איז דאָך דער הויפּט־צוועק — יידישע וועלטלעכע קולטור — קיין מאָל נישט פאַרנאַכלע־סיקט געוואָרן פון קיינעם. זי איז געווען די צוצי־אונגס־קראַפט, וועלכע האָט געבראַכט צו דער קול־טור־אַרבעט מענטשן, וועלכע וואָלטן אַנדערש קיין מאָל נישט געווען נאָענט צו איר. די גרעסטע צאָל מיטגלידער אויף יעדער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג זענען געווען סימפּאַטיקער פון „פּועלי־ציון" און

פון „בונד". ס'איז אָבער נישט איבערגעטראָגן גע־וואָרן אויפן קולטור־געביט דער שאַרפער קאַמף, וועלכן די יוגנטלעכע פּאַרטיי־חברים פון דיביידע ריכטונגען האָבן געפירט ערגעץ אַנדערש.

*

ווען די סאָוויעטן־מאַכט איז געקומען, האָט זי אָבער גענומען גרייטע אינסטיטוציעס. מען האָט גערעדט וועגן צוגעבן, פאַרגרעסערן, אָבער אין מיין צייט האָט מען עס נישט באַוויזן צו שאַפן, פאַר־מיטגלידער־שטייערן און שכר־לימוד אין די שולן זענען אויך אויסגעטרוקנט געוואָרן. איין מאָל האָט מען געבראַכט „געהאַלט" פאַר אַלע לערער פון דער שטאָט. פאַר די יידישע לערער האָב איך געדאַרפט אויסטיילן, אָבער זיך, מיין פאָטער און מיין שוועס־טער האָב איך געצאָלט צום סוף, איז טאַקע פאַר אונדז גאָרנישט געבליבן...

דאָך זענען די אינסטיטוציעס אָנגעגאַנגען און האָבן פונקציאָנירט רעגולער. מיר האָבן געהאַט אַ קינדער־גאָרטן, די פּרץ־שול און די אָוונט־קורסן אויפן נאָמען פון בער באָראָכאָוו. חוץ דעם האָבן

הנהלת ה„קולטור־ליגע" באוסטראה בשנת 1919

יושבים מימין: ד"ר שמעון צווימן, ד"ר יוסף רוזנשטרום, פרופ' יעקב (יוקה) טולפין, חיים כ"ץ. עומדים מימין: לייזר גינקר, שרה אבלמן, חנה שפילברג

קערט, מען האָט פאַראָרדנט פון דער גובערניע (זשיטאָמיר), אַז העברעאישע שולן און אָוונט־קורסן דאַרפן נישט ווייטער דערלאָזט ווערן. אויסער די פּלענער צו פאַרברייטערן די אַרבעט האָט זיך דער קאָמיסאַריאַט נישט געמישט דערווייל, און ס'האָט אויסגעזען, אַז מיר פירן ווייטער אָן די „קול־טור־ליגע", בלויז אויפן חשבון פון דער רעגירונג. דער חשבון איז געווען זייער אַ קלאָגלעכער, קיין געהאַלט האָט מען נישט געצאָלט, און אונדזערע מיר געפּלאָנט און אין אַ געוויסן מאָמענט און אין אַ געוויסער מאָס אויך דורכגעפירט מיטינגען פאַרן פאָלק וועגן קולטור־ענינים, קאָנצערטן, פאָרשטע־לונגען א.אַ.וו. נישט ווילנדיק האָבן אייניקע פון די טוער פון דער „קולטור־ליגע" אויך געדאַרפט אויס־שטיין באַשולדיקונגען פון לינקס און פון רעכטס און אַמאָל אויך שנאה פון אַנטיסעמיטן. איין פּאַסירונג אין שייכות דערמיט איז כדאי צו פאַרצייכענען:

דאָס איז געווען אויף אַ צוזאַמענפאָר פון לערער

פונעם אויעזד. אַרום 250 לערער זענען זיך צונויפּגעקומען און מיר האָבן אין פיל פאַלן דערקענט אין זיי ביטערע אַנטיסעמיטן שונאי־ישראל, אייניקע פון זיי זענען געווען טיילווייז אָנגעטאָן אין פּעטלורישע אוניפאָרמען. איך בין געזעסן נעבן דעם געהילפס־קאָמיסאַר, דעם געוועזענעם פּאַרוואַלטער פון דער רעגירונגס־שול אין לעכעוועץ. אַ פיינער מענטש איז ער געווען, אַן אמתער ליבעראַל, און מיר האָבן געהערט די דרשה פונעם קאָמיסאַר פון דער 44־טער סאָוויעטישער דיוויזיע, וואָס האָט פאַרנומען די געגנט. די דאָזיקע דיוויזיע איז אויך געווען פול מיט נעכטיקע פּעטלוראָווצעס און סתם פּאָגראָמשטשיקעס, און האָט זיך טאַקע טרויעריק באַרימט געמאַכט מיט פּאָגראָמען. איר פּאָליטישער קאָמיסאַר איז געווען אַ ייד מיט אַ דאָקטאָראַל־טיטל אין פילאָזאָפיע פון דער באַרימטער סאָרבאָן־אוניווערסיטעט. זיינע פייערדיקע ווערטער זענען באַגעגנט געוואָרן מיט קאַלטן האַס פון די „לערער״, צווישן וועלכע איך האָב אויך דערקענט מיין לערערין פון פראַנצויזיש.

אַ גרויסע פּאַסירונג אין לעבן פון אונדזערע קולטור־טעטיקייטן איז געווען דער יידישער לערער־צוזאַמענפאָר אין קיעוו (1919). ער האָט געגעבן אַ גרויסן שטויס אַלע טעטיקייטן, בפרט די שול־טעטיקייט. גרויסע שרייבער, וויכטיקע פּאָליטישע טוער, לערער מיט אַ לאַנגער דערפאַרונג — זיי אַלע זענען געוואָרן דורכן צוזאַמענפאָר, וועלכע זיי האָבן אָנגעפירט, אונדזערע וועג־ווייזער. מיר האָבן געקריגן פון זיי טעקסט־ביכער, אַלגעמיינע אָנווייזונגען, און דער עיקר אַ געפיל פון באַלאַנגען צו אַ גרויסן שטראָם פון יידישער קולטור־טעטיקייט. נעמען ווי **שמעון דאָבין, לעוויטאַן, נוח לוריא, א. גאַלאַמב, פּאַפּיערנע** און אַנדערע פירנדע לערער זענען געוואָרן היימיש ביי אונדז.

די ווייטערדיקע געשיכטע פון די יידישע שול־אינסטיטוציעס זענען אונטער דער פּוילישער מאַכט איינגעשרומפּן געוואָרן, שפּעטער אומגעקומען.

מיטן צוריקקומען פון דער פּוילישער מאַכט האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַקציע פון פּאָלאָניזירן די געגנט: לכתחילה האָט דער שול־אינספּעקטאָר מיך באַשטעטיקט אין מיינע אַמטן אַלס אָפיציעלער פאַרוואַלטער פון די באַראַכאָוו־קורסן און פון דער שלאָסעריי־שולע, (וועלכע איז נישט געווען קיין קולטור־ליגע״־אַנשטאַלט). אָבער ווען איך בין אָנהויב 1921 אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע, איז שוין געווען אַ געזעץ, אַז בלויז יענע לערער וועלן קענען אָנגיין מיט זייער אַרבעט, וועלכע וועלן אָפּגעבן אַן עקזאַמען, וואָס זאָל זיי קוואַליפיצירן גלייך מיט די לערער פון די פּוילישע שולן.

די טעטיקייט פון דער „קולטור־ליגע״ אויפן געביט פון פאַרשפּרייטן יידישע ליטעראַטור, העלפן דעם „קולטור־ליגע״־פאַרלאַג און ענלעכע טעטיקייטן זענען אָנגעגאַנגען מיט אַ מעסיקן טעמפּאָ.

אין יאָר 1920 בין איך איינמאָל געקומען קיין קיעוו אַלס באַרעכטיקער פאַרשטייער פון סאָוויעטישן בילדונגס־קאָמיסאַריאַט פון אָסטראָהער אויעזד. איך בין געגאַנגען אין דער הויפּט־פאַרוואַלטונג פון דער „קולטור־ליגע״, ווו איך האָב אָפּגעגעבן אַ באַריכט פון אונדזער טעטיקייט דער פאַרוואַלטונג אונטערן פאָרזיץ פון ד״ר משה זילבערפאַרב. זיי האָבן איינשטימיק באַשלאָסן אַרויפצושטעלן אויפן קרעדיט־צעטל פון דער „קולטור־ליגע״ אין לאַנד, אַז אין אַ שטאָט ווי אָסטראָה האָט זיך די סאָוויעטן־מאַכט געווענדעט צו דער „קולטור־ליגע״ און געבעטן אַ מענטשן, וואָס זאָל פאַרוואַלטן מיט דער יידישער דערציונג. ס׳איז אויך געווען אַ סימן פון דער שטאַרקייט פון דער „קולטור־ליגע״ אין אונדזער שטאָט.

*

די צוויי בילדער, וועלכע איך לייג דאָ ביי, דערציילן אַ סך. איינע ווייזט דעם לערער־ראָט פון אונדזערע דערמאָנטע אינסטיטוציעס. דאָ פעלט **מינע אַבעלמאַן**, וועלכע האָט אָנגעהויבן איר טעטיקייט אַלס קינדער־גערטנערין אין אָסטראָה, דערנאָך אָנגעפירט ענלעכע אַרבעט אין ביאַליסטאָק און לעמבערג און שפּעטער אָנגעפירט דערפאָלגרייכע לערער־אַרבעט אין וואַרשע. צווישן די אַנדערע לערער

איז **משה טאלפין**, דער עלטסטער אין יארן, אבער יונג אין איניציאטיוו ווי אויך אין מעטאדן פון לערנען. די צווייטע ווייזט די פארוואלטונג פון דער „קולטור־ליגע“ אין אסטראה אנהייב 1921. זי ווייזט: **ליזער גינקער**, **שרה אבעלמאן**, **חנה שפילבערג**, **שמעון צווימאן**, **יוסף ראזענשטראם** (פארזיצער) **יעקב טאלפין**, **חיים כ״ץ**.

ראזענשטראם איז געווען זייער טעטיק. **חיים כ״ץ** האט געקריגן א נייע נשמה, ווען ער האט אנגעהויבן ארבעטן אין דער „קולטור־ליגע“, און האט געווירקט אויף אלעמען מיט זיין לויטערן, פראקטישן שכל און זיין ווארעם הארץ. **שרה אבעלמאן**, ווי אויך רחל און **מינע אבעלמאן** האבן מיטגעארבעט מיט דער גאנצער נשמה, אין גייסט פון יענע אינטעליגענטן, וואס פילן, אז פון זיי קומט עפעס א חוב דער געזעלשאפט, דער וועלט, ווייל זיי האבן טאקע באקומען א בעסערע דערציונג און געלעבט א ביסל בעסער. **גינקער**, דער באשיידענער לערער, האט בייגעטראגן זיין באשיידענעם, גלייכן גוטן ווילן און הארעוואניע. **צווימאן**, דער אמתער פאלקס־מענטש, איז גרייט געווען צו טאן עפעס אלע מאל און אומעטום, ווו נאר עפעס ווערט געטאן פארן פאלק. אזעלכע מענטשן האט באזונגען דער רוסישער פאעט **נעקראסאוו** אויף דער רוסישער גאס. אים האט אויך אין זינען געהאט **דוד בערגלסאן** אויף דער יידישער גאס. דער שרייבער פון די שורות איז געווען דער פארוואלטער פון דער „קולטור־ליגע“. **חנה שפילבערג**, די יינגסטע צווישן אונדז, איז געווען די פארשטייערין פונעם „בונד“. זי איז געווען די יינגסטע שוועסטער פון **לייב שפילבערג**, א פירנדער ציוניסט אין אסטראה. חנה האט פארמאגט א טייל פון דער מאגנעטישער פערזענלעכקייט, וואס **לייב שפילבערג** האט באזיצט.

דאס זענען מוסטערן פון מענטשן ארום דער „קולטור־ליגע“. ס׳זענען אויך געווען פיל אנדערע, ענלעכע מענטשן. און דער עיקר, ס׳איז געווען א מאסע מענטשן, וואס האט זיך געריסן צו דער ליכט פון וויסן און פארשטיין, און ס׳איז געווען אן ענין, צוליב וועלכן מיר האבן אלע געארבעט מיט התמדה.

פריידע (גורין) קאַלפאַניצקי

די לינקע אַרבעטער־באַוועגונג אין אָסטראָה

ליידער בין איך פאַרבליבן דער איינציקער עדות, וואָס איז מסוגל צו באַלויכטן אַ געביט, וואָס איז צוליב געוויסע סיבות נישט אָפגעשאַצט געוואָרן ווי געהעריק אין דער פולער מאָס: דאָס איז די געשיכטע פון דער בונדישער באַוועגונג אין אָסטראָה, בעסער געזאָגט, פון דער אַרבעטער־באַוועגונג, וועלכע איז געווען אָנגעפירט דורך דעם יידישן אַרבעטער־בונד אין אונדזער שטאָט.

אין רעזולטאַט פון דער דורכגעפאַלענער רעוואָלוציע אין צאַרישן רוסלאַנד אין יאָר 1905, האָט זיך פאַרשפרייט אַ ריזיקע כוואַליע פון רעפרעסיעס און אַרעסטן צווישן די אַרבעטער־עלעמענטן און האָט פאַרשטייט זיך אויך נישט אויסגעמיטן די בונדישע באַוועגונג. אַ צאָל חברים זיינען פאַרשיקט געוואָרן אויף לאַנגע יאָרן קאַטאָרגע אין סיביר, אַ טייל חברים האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן באַצייטנס קיין אַמעריקע, כדי דאָרט פאָרצוזעצן זייער רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט. פאַרשטענדלעך, אַז דער טייל, וואָס איז פאַרבליבן אין רוסלאַנד, האָט פאַרגעזעצט זייער טעטיקייט אין אומלעגאַלע באַדינגונגען און די חברים זייענען געווען אויסגעשטעלט אויף רעפרעסיעס, אַרעסטן, און פאַרשיקונג קיין סיביר. אַזאַ אַקטיוו פון ערלעכע בונדישע טוער איז אויך געווען אין אָסטראָה. און כאָטש זייער טעטיקייט איז געווען שטאַרק באַגרענעצט, האָט זיך דאָס אויסגעשפירט אויף דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטאָט. צווישן דעם דאַזיקן בונדישן אַקטיוו האָבן זיך אויסגעטיילט די פאַלגנדע חברים: ניוניע ברום מיט איר מאַן, יאַנקל גירשטיין, אַדל זוסמאַן מיט איר מאַן אברהם, אַ פרעמדער חבר מיט אַ פרוי, אַ פאַרבליבענער פון דער פרעמד ראַזנבלום. אַט דער אַקטיוו חברים, וועלכע האָבן זיך געפונען אין אַ צושטאַנד פון פחד, רעפרעסיעס און פאַרפאָלגונגען פון דער צאַרישער מאַכט און באַזונדערס אונטער דער וואַכנדיקער אויג פון דער צאַרישער „אָכראַנקע", האָבן נישט אויפגעגעבן זייער קאַמף און זיינען פאַרבליבן געטריי דער אידעע פון סאָציאַליזם.

נאָכן אויסברוך פון דער פעברואַר־רעוואָלוציע אין יאָר 1917, ווען רוסלאַנד, האָט זיך באַפרייט פון דעם שווערן צאַרישן רעזשים, האָט אין אָסטראָה אויפגעלעבט דאָס געזעלשאַפטלעכע יידיש לעבן. אויך די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס איז געווען האַלב אומלעגאַל האָט אָנגעהויבן צו פירן אַ ברייט־פאַרצווייגטע טעטיקייט. אין שטאָט זיינען דאַן פאָרגעקומען דעמאָנסטראַציעס, מאַניפעסטאַציעס, מענטשן זיינען געווען פול מיט האָפענונג אויף אַ בעסערער צוקונפט. ס'איז מער ווי נאַטירלעך, אַז אַט דער קליינער אַקטיוו פון די בונדישע טוער האָט אויך אויפגעלעבט און די חברים האָבן זיך אַריינגעוואָרפן מיט ברען און התלהבות צו אַן אַקטיווער טעטיקייט.

די ערשטע פאַרזאַמלונג פונעם אַלט־נייעם „בונד" איז פאָרגעקומען אין דער קליינער וווינונג ביי ניוניע ברום מיטן אַנטייל פון נייע יונגע חברים, וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דעם „בונד".

דאָס איז געווען אַן אַרבעטער־עלעמענט, וואָס איז געווען הונגעריק נאָך וויסן און דורשטיק נאָך בילדונג און האָט געוואָלט געפינען אין די רייען פון דער בונדישער אָרגאַניזאַציע דעם פּאַסיקן אָרט צו דערגרייכן וויסן און גלייכצייטיק צו פירן אַ קאַמף צו דערגרייכן בעסערע לעבנס־באַדינגונגען.

אַט דער נייער יונגער שטראָם פון טרייע חברים, האָט אַריינגעבראַכט לעבהאַפטע טעטיקייט אין דער בונדישער אָרגאַניזאַציע אין אָסטראָה. באַזונדערס האָבן זיך אויסגעטיילט די צוויי ברידער דעטינקע לייזער און בערל, וועלכע האָבן זיך צו יענער צייט אומגעקערט פון אַמעריקע מיט אַ גרויסן באַגאַזש פון וויסן און מיט נאָך אַ גרעסערן ענטוזיאַזם פאַר דער פאַרשטייענדיקער טעטיקייט אין דער שטאָט, ווו זיי זיינען געווען פריער פאַרפאַלגט.

אין יענער צייט האָט זיך אויך צוריקגעקערט פון פאַרשיקונג יאַסקע רויטמאַן, אַ גוטער איבערגעגעבענער חבר און אַ פעיקער איינפלוסרייכער פאָלקס־טריבון, וואָס האָט מיט זיינע פלאַמענדיקע רעדעס מיטגעריסן די מאַסן. דער „בונד" אין אָסטראָה אַלס באַנייטער מיט פרישע איבערגעגעבענע כוחות איז צוגעטראָטן צו אַ ממשותדיקער אַרבעט. ס'האָבן זיך געשאַפן פאַרשיידענע קרייזן אויף פאַרשיידענע געביטן פון קולטור־געזעלשאַפטלעכן לעבן, ווי פּאָליטישע, קולטורעלע, פּראָפעסיאָנעלע און אַגיטאַציע.

די יונגע אַקטיוויסטן האָבן מיט פאַרכאַפּטן אָטעם אויפגענומען יעדע פאַרזאַמלונג, וועלכע איז געווען זייער אינטענסיוו באַזוכט פון אַ גרויסער צאָל חברים און סימפּאַטיקערס. אַ דאַנק דער דאָזיקער איבערגעגעבענער אַרבעט האָבן זיך אַנגעהויבן אַנטוויקלען נייע טאַלאַנטן. די אַרבעט פון „בונד" און די אַנשטרענגונג פון די חברים איז געקרוינט געוואָרן מיט דערפאָלג און האָט געבראַכט געווונטשענע פרוכטן.

אַט די שווייגנדיקע יוגנט, וואָס האָט פריער אַ חוץ לערנען אין אַ חדר נישט באַזוכט קיין עלעמענטאַרע שולע, נישט געהאַט קיין נויטיקע בילדונג, האָט אויף די פאַרזאַמלונגען, וואָס זיינען אָפט פאָרגעקומען, גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין די דיסקוסיעס און די חברים האָבן אַרויסגעוויזן פיל בקיאות אין די באַהאַנדלטע פּראָגן.

דעם 10־טן נאָוועמבער 1918, האָט פּוילן זיך דערקלערט אַלס אַ זעלבסטשטענדיקע מדינה און איר ניי־געשאַפענע אַרמיי האָט באַהערשט דרום און מזרח־אוקראַינע. אַזוי אַרום איז אין רעזולטאַט פון דעם דאָזיקן מצב די שטאָט אָסטראָה פאַרבליבן אונטער דער פּוילישער הערשאַפט. פאַרשטענדלעך, אַז די לאַגע האָט זיך געענדערט. אָפיציעל האָט די פּוילישע מאַכט דערקלערט באַלד אין אָנהויב פון איר עקזיסטענץ, אַז די פּוילישע רעפּובליק איז געבויט אויף דעמאָקראַטישע יסודות און אַז די פּוילישע רעפּובליק איז אַ דעמאָקראַטישע, אָבער אין פּראַקטיק איז די לאַגע געווען אינגאַנצן אַן אַנדערע: דער פּוילישער סיים האָט דורכגעפירט גאַנץ שווערע געזעצן לגבי דער באַפעלקערונג בכלל און כלפּי דער יידישער באַפעלקערונג בפרט.

נישט קוקנדיק אָבער אויף דעם, האָט אין פּוילן זיך געשפּירט אַ לעבהאַפטע טעטיקייט אויף דער יידישער גאַס און ס'האָט פּולסירט אַ פּולבלוטיק, אינטערעסאַנט געזעלשאַפטלעך יידישן לעבן. דער „בונד" האָט אָפיציעל עקזיסטירט און האָט געפירט אַ לעבהאַפטע טעטיקייט. דער אָנפירער פון דער פּראָפעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע איז דאַן געווען מאָטל גורין, דער טעכנישער סעקרעטאַר איז געווען אסתר שטערן. דער פּראָפעסיאָנעלער פאַראיין איז געווען צעטיילט אויף באַזונדערע סעקציעס און האָט זיך געפונען אין אַ געדונגענעם לאָקאַל ביי שלמה פּיראָמאַל אויף דער ברייטער גאַס. יעדער פאַך האָט געהאַט זיין סעקציע. ביים אויסברעכן פון אַ שטרייק און פירן אַ קאַמף פאַר פאַרבעסערן דעם אַרבעטס־לוין, אָדער פאַר פאַרקירצן דעם אַרבעטס־טאָג, האָבן די שטרייקנדיקע חברים געצויגן אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון דער פּוילישער פּאָליציי און די אַקטיווע מיטגלידער פון פאַראיין זיינען גערופן געוואָרן אויף שווערע אויספאַרשונגען אין פּאָליציי־באַצירק, וואָס זיינען געווען באַגלייט מיט זידלערייען, אָפּשרעקונגען, שיקאַנעס און אַ צוגאָב פון קלעפּ. אָבער דאָס האָט נישט אָפּגעשראָקן די אַקטיוויסטן און האָבן פאַר־

געזעצט זייער טעטיקייט, האָפנדיק אויף אַ בעסערער צוקונפט.

צוזאַמען מיטן „בונד" איז געשאַפן געוואָרן אין אָסטראָה די „קולטור־ליגע", וועמענס איניציאַטאָרן זייענען געווען אַ גרופּע פון דער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ אין שטאָט אין דער שפּיץ פון ד"ר יוסף ראַזנשטראָם, ד"ר שמעון צוויימאַן, יאַקע טאַלפּין, לייזער גינקער, אַ יידישער לערער, שרה אַבעלמאַן, צינה רובין אַ יידישע לערערין, פּאַלי רובינשטיין, אַן אַקושעריןן, חיים און באַבעטאַ כץ און אַנדערע. דאָס זייענען געווען הויך־אינטעליגענטע, באַגאַבטע מענטשן, וועלכע האָבן אַריינגעבראַכט אַ לעבהאַפטע טעטיקייט אויף דער יידישער גאַס (אגב אורחא זענען זייערע שטובן דאַן געוואָרן אַ נעסט פון אָנגענעמע קולטורעלע באַגעגענישן). פון „בונד" זייענען געווען פאַרטראַטן אין דער „קולטור־ליגע" פאָלגנדע חברים: חנה שפּילבערג, פאַני צימערמאַן, מאָטל גורין, פריידע גורין, איסאַק אָווערבוך, יענקל סודגאַלטער.

אין יענער צייט האָט מען מיט געמיינזאַמע כוחות געגרינדעט אַ יידישע שול אויפן נאָמען פון י. ל. פּרץ אונטער דער אָנפירונג פון צוויי דיפּלאָמירטע פּעדאַגאָגן, וואָס זייענען רעקאָמענדירט געוואָרן פון דער צענטראַלער וואַרשעווער יידישער שול־אָרגאַניזאַציע חייקע טייטלבוים און צינה רובין. גלייכצייטיק איז אויך געעפנט געוואָרן אַ קינדער־גאָרטן אונטער דער אָנפירונג פון צוויי פעיקע פּרעבליסטינס סימאַ קלעפּאַטש און פאַני צימערמאַן.

הנהלת גן הילדים באוסטראה בשנות העשרים. מימין לשמאל: מכלה קופרשטיין (—), חנה שפילברג, חיים פרקוס, הגננת דינה, רובין, פניה קליקה, יעעקב סודגלטר, פרידה גורין־קולפניצקי

די אָפטע באַזוכן פון פאָרשטייער פון דער וואַרשעווער צענטראַלער שול־אָרגאַניזאַציע זייענען געווען באַגייסטערט פון דעם הויכן פּעדאַגאָגישן ניוואָ פון די קולטור־אַנשטאַלטן, אָבער די פּוילישע מאַכט־אָרגאַנען האָבן געקוקט מיט אַ קרום אויג אויף דער טעטיקייט פון דער יידישער שול און האָט זי נישט אָנערקענט און מ'האָט סיסטעמאַטיש גערודפט די אָנפירער פון דער שול. אין רעזולטאַט פון די סיסטעמאַטישע רעפּרעסיעס און פאַרפאָלגונגען אויף די אַקטיווע מיטגלידער פון „בונד" און „קולטור־

ליגע" איז די יידישע שול געשלאסן געווארן אין יאר 1921. דער קינדער־גארטן האט נאך עקזיסטירט ביז 1923 און ער איז געשטיצט געווארן דורך דעם דראמאטישן קרייז, וואס האט זיינע הכנסות פון די טעאטער־פארשטעלונגען געווידמעט דעם קינדער־גארטן.

דעם קינדער־גארטן האט אויך איינמאל באזוכט דער דיכטער פרץ מארקיש, וואס איז געווען באַגייסטערט פון דעם געזאנג פון די קליינע קינדער־לער, וואס האבן מיט גרויס טאלאנט געזונגען יידישע קינדער־לידער. אבער אויך דער יידישער קינדער־גארטן האט געשטאכן די אויגן פון דער פוילישער מאכט און אין רעזולטאט פון די רעפרע־סיעס איז דער קינדער־גארטן געשלאסן געווארן אין יאר 1923.

די „קולטור־ליגע" האט געעפנט א ביבליאטעק פון צענדליגער טויזנט ביכער, וואס איז געווען אפן טעגלעך און ס'האט געארבעט אן אנגעשטעלטע ביבליאטעקארין. די יונגע נייע אנטוויקלטע ארבע־טער האבן מיט גרויס דורשט געשלונגען די יידישע שיינע ליטעראטור.

אויך דער דראמאטישער קרייז פונעם פאראיין איז באשטאנען פון גאר פעיקע טאלאנטפולע מיט־גלידער און צווישן זיי האבן זיך אויסגעטיילט גיטל גיבל, יואל אברער, ירמיהו קוזיר, מאטל גורין, ניוניע און שמעון צוויימאן. מיטן דראמאטישן קרייז האט אנגעפירט א באגאבטער רעזשיסער שובינאוו, א געקומענער פון ראטנפארבאנד. ער האט געגרייט אינטערעסאנטע פארשטעלונגען פון א גוט־צוגע־קליבענעם רעפערטואר פון די בעסטע פיעסן פון יענער צייט. אבער די סיסטעמאטישע רעפרעסיעס מצד דער פוילישער מאכט האבן געשטערט די רעגולערע טעטיקייט פון דעם דראמאטישן קרייז און האבן געצוימט זיין אנטוויקלונג.

אין יענער צייט איז אין אסטראה אויך אנט־שטאנען א פראפעסיאנעלער יידישער אפערעטן־טעאטער אונטער דער אנפירונג פון א געקומענעם פראפעסיאנעלן ארטיסט שטערנגאלד, וואס איז גע־ווען אויף א הויכן מוזיקאלישן ניווא און האט געוויילט די יידישע באפעלקערונג אין אסטראה.

ווען ס'איז פארגעקומען די שפאלטונג פון „בונד" אויף „קאמבונד", וואס האט געהאט א קאמוניסטישע וועלט־אנשויונג, האט זיך אין אסטראה אויסקריס־

פרידה גורין־קולפניצקי, האמא בלומה גורין, האח מוטל גורין

טאַליזירט אַ קאָמוניסטישע גרופּע אונטער דער מאַסקע פון פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, וואָס האָט געפירט אַ פּאָליטישע טעטיקייט.

אין רעזולטאַט פון אַ גרויסער פּראָוואָקאַציע אין וואָלין, אין חודש דעצעמבער 1929, האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע כוואַליע פון אַרעסטן. העכער טויזנט אַרעסטירטע זיינען פאַרשפּאַרט געוואָרן אין פאַרשיידענע תפיסות אין פּוילן, אין וואָלין און אין פאַרשיידענע שטעט. אויך אין אָסטראָהּ זיינען דאַן אַרעסטירט געוואָרן 6 פּערזאָן און זיי זיינען פאַרמשפּט געוואָרן אויף לאַנגיאָריקער תפיסה לויטן אורטייל אין דעם באַוווּסטן דיאַמאַנט-פּראָצעס. צווישן די פאַרמשפּטע זיינען געווען: פריידע גורין אויף 7 יאָר תפיסה, מאָטל גורין אויף 5 יאָר תפיסה, אסתר שטערן אויף 4 יאָר תפיסה, אַן אוקראַינישער חבר אויף 6 יאָר תפיסה, רייזל גרעכמאַן אויף 3 יאָר תפיסה און ביילע קופּערשטערן אויף 3 יאָר תפיסה.

אָבער טראָץ די שיקאַנס און פאַרפאָלגונגען מצד דער פּוילישער מאַכט, האָט דער פאַראיין ווייטער פאָרגעזעצט צו עקזיסטירן. ער האָט נישט אָפּגעשוואַכט זיין פּראָפעסיאָנעלע און פּאָליטישע טעטיקייט, אָבער פאַרשטענדלעך, אין אַ קלענערער מאָס. איך מיט מיין ברודער האָבן נאָכן באַפרייען זיך פון תפיסה שוין נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו וווינען אין אָסטראָהּ, ווייל די פּאָליציי האָט אונדז אַרויסגעטריבן פון שטאָט און מיר האָבן זיך אומגעקערט צוריק קיין אָסטראָהּ ערשט, ווען די שטאָט איז פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי, נאָכן צעפאַלונג פון פּוילן אין יאָר 1939. אָבער ליידער איז די דאָזיקע תקופה געווען שוין אַ קורצע. דער וואַנדער-וועג האָט זיך אָנגעהויבן מיטן אויסברוך פון דער דייטש-סאָוויעטישער מלחמה אין יוני 1941 און האָט זיך פאַרענדיקט מיט מיין עולה זיין קיין ארץ-ישראל.

שרידי החומה הבצורה עם מבצר מימין ומגדל משמאל

חיים פינקל

מפלגות ותנועות נוער

אוסטראה בעלת המסורת המעטירה ומרכז יהודי ער ותוסס, היתה במהותה עיר יהודית, שהצטיינה ברמתה התרבותית והרוחנית ובמשך כל תקופת קיומה, שימשה מרכז יהודי רוחני גדול והפכה ל־בירה הרוחנית והתרבותית לכל חבל ווהלין ואיזורים רבים מחוץ לווהלין.

אבל לא רק הרוב היהודי קבע את דמותה של אוסטראה, אלא גם הפעילות הכלכלית והתרבותית הטביעו חותמם על אופיה, סדרי חייה וצביונה ה־מיוחד. הציבוריות היהודית באוסטראה היתה בשנים בין שתי מלחמות העולם מורכבת ברובה מאנשים בעלי תודעה לאומית והקיפה שכבות רבות בעיר וביניהם חלק ניכר של האינטליגנציה היהודית. בעי־קר בלטה ההתארגנות רבת־התנופה בקרב הנוער הלומד והעובד.

באוסטראה נוצרה אווירה תרבותית מיוחדת שהי־תה דרושה לקיומן של המפלגות ותנועות נוער הציוניות ולא־ציוניות. בעיר הזו נמצאו אנשים משכילים בעלי גישה רוחנית אינטלקטואלית שהר־חיבו את אופקי מחשבתם במוסדות חינוך שונים ועל ידי לימוד עצמי. היו אלה עסקנים צעירים בעלי־כישרון רב ומוסר גבוהה, שרובם חסו בצילם של מנהיגי העיר המוכשרים.

כאן, בקרב יהודי אוסטראה היו פעילים סניפי כל המפלגות אשר היו קיימות ברחוב היהודי בפולין העצמאית וכאן בא גם לידי ביטוי בכל חריפותו המאבק בין המפלגות ותנועות נוער לכבוש ההמונים למען שאיפותיהן: האסיפות ההמוניות, פעולות הסב־רה, התעמולה והחינוך היו מלאות מאבק זה.

תוכן פעולתו של כל זרם וזרם היה השאיפה להגשמת הרעיון העיקרי. תודות לפעולה התרבותית והחינוכית המסועפת הזו, קמה אינטליגנציה ה־ראויה לשמה, בכושר המחשבה וברצון לפעול לטובת הציבור, כי בציבור היהודי באוסטראה פעמו נטיות חזקות לפעילות ציבורית, פוליטית וחברתית.

השנים שבין שתי מלחמות העולם היו רוויי־מתח גובר של עליית הנאציזם והתגברות האנטישמיות בפולין. החרדה ליום המחר הטילה צילה על חיי היהודים בעיר, כמו בכל ערי פולין, ובכל זאת הפעילות המפלגתית־ציבורית לא התרופפה, להיפך — הפעילות הציבורית היתה ערה וגם נעשו מפע־לים תרבותיים הראויים להערכה. אף־על־פי־כן עצבות נישאה בחללה של העיר ועם זה חלומות וייחולים לעתיד טוב יותר.

שאיפותיו הפרטיות של הנוער באוסטראה הת־מזגו עם תקוותיו הלאומיות של העדה כולה. בעיקר נישא הנוער על כנפי הדמיון לעתיד טוב יותר, לחיים מלאים ויפים יותר והאמצעי בה' הידיעה היתה המסגרת המפלגתית. מלחמת המפלגות ב־אוסטראה עמדה על רמה תרבותית וחברתית, אך מטבע הדברים הוא, שהיו מאבקים חריפים על רקע אידיאולוגי. השפעתן של המפלגות ברחוב היה נעוץ בהרכב האישי של המפלגות ותנועות נוער, ברמה התרבותית והציבורית של העסקנים המקו־מיים, שהועמדו בראש סניפיהם.

לכל מפלגה ותנועת־נוער היו אינטלקטואלים שניהלו פעולה ציבורית־חברתית בקרב יהודי העיר וכך נוסדו בעיר שני ריכוזים גדולים: ריכוז של מפלגות ותנועות־נוער ציוניות ומפלגות השמאל. הגוש הציוני דגל בבניין ארץ־ישראל ובתחיית ה־שפה העברית, מבלי לנטוש את העסקנות הציבורית של חיי יום־יום בגולה. גוש השמאל פעל בעיקר

פעילי הקרן הקיימת לישראל בשנת 1928

שורה ראשונה למטה מימין: סיומה בוקימר, שרה גולדברג, ווסלר, וולקה זייד, ישראל הלפרין, בתיה ציטרינל, בנימין גרינס.
שורת שניה: חיה וידרמן, שרה רפופורט, חנה לייפל, אסתר אייזיפס, בצלאל ברמניק, ניוניה ציטרינל, יעקב זונדר (—), עקיבא הורביץ, דוד גלצר.
שורת שלישית: רחל גלנץ, חיה ברק, משה פריליך, שרה שניידר, אידה ווסקובויניק, יהודה חורובסקי, בוזיה כגן, גבריאל שיינק, (—), חומה שפילפוגל, יעקב פרלמוטר, ראובן גוליק.
שורה עליונה: (—), (—), (—), צבי פרלמוטר (—), (—), יעקב לינצקי, וולף ברזנבליט.

בקרב השכבה העמלה ובמשכנות העוני והנוער העובד והלומד. בראש תנועת הפועלים עמדו האחים דטינקה, מרדכי גורין ואח', אשר פעלו בשטח ארגון האגודות המקצועיות וכן בשטח ההסברה והפצת השכלה ותרבות, ואילו המפלגות הציוניות התרכזו סביב ועד ציוני עירוני כללי, שבראשו עמדו עסקנים פופולריים כמו **ישעיה פיינר**, **לייב שפילברג**, **זלמן גרשפלד**, **לייבוש ביבר**, **חיים דוידזון** ואח'. הקהילה היהודית הפכה לזירה פוליטית של מאבקים בין המפלגות הציוניות ובין מפלגות השמאל.

התנועה הציונית

התנועה הציונית באוסטראה הקיפה שכבות רבות בעיר וביניהם חלק ניכר של האינטליגנציה היהודית. בעיקר בלטה ההתארגנות רבת־התנופה בקרב הנוער הלומד והעובד. יהדות אוסטראה הערה והתוססת נתפסה לרעיון התחייה הלאומית ונתקשרה לתנועה הציונית, שהחלה לכבוש לעצמה מקום נכבד בחיי החברה בעיר עוד מהתחלת המאה העשרים.

הציבוריות היהודית באוסטראה היתה בשנים שבין שתי מלחמות העולם מורכבת ברובה מאנשים בעלי תודעה לאומית, נהרו אחרי התנועה הציונית על כל זרמיה, שכבשה בסערה והקיפה את רוב רובו של הציבור היהודי בעיר.

התנועה הציונית חדרה עמוקות לכל שכבות האוכלוסיה היהודית, היא היתה תנועה עממית מובהקת. עם התפתחותה של התנועה הציונית, הסתעפו פעולותיה בתעמולה והסברה, בהנחלת הלשון והתרבות העברית, ביצור הקרנות הלאומיות: קרן הקיימת לישראל וקרן היסוד, דאגה להבראה גופנית של הנוער באמצעות אירגוני־ספורט כמו „מכבי״

ו„הפועל", חינוך חלוצי לנוער בנקודות־הכשרה, חינוך האשה לחיי חברה ולפעולה ציבורית ועוד ושעל כן היתה גם הציונות באוסטראה אבן־בוחן לעירנות ולפעילות ציבורית גם בתחומים של חיי המקום שהם מחוץ למעגל עיסוקה הישיר, אולם הושפעו והופעלו בעקיפין ברוחה היוצר וביזמתם הברוכה של עסקניה.

בראשית שנות העשרים, עם תום מלחמת העולם הראשונה, כבר תופסת התנועה הציונית באוסטראה את המקום המרכזי בציבוריות היהודית בעיר והשפעתה גדלה והלכה עד שלא היתה פינה בחיי הציבור שהציונות הזניחה אותה ולא היה גוף ציוני במקום שלא גילה ערנות חברתית.

העסקנים הציונים היו מיוצגים ופעילים בכל מוסדות הציבור, בקהילה, בעיריה, באגודות, בארגונים ובחברות. התענינות ההמונים בבעיות מדיניות וציבוריות ירדה פלאים, אך תוצאות הפעולה הציבורית היו ניכרות על כל צעד.

„הנוער הציוני"

תנועה זו היתה במסגרת ההסתדרות הציונית הכללית והיא תפסה מקום נכבד בקרב הנוער היהודי הלומד. מאז ומתמיד היה הנוער הלומד באוסטראה חלוץ התנועה הציונית והצטיין בפעילותו בעיקר בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

קן „הנוער הציוני" באוסטראה בשנת 1932

בשורה השניה למעלה, באמצע: דוד מלר ממנהיגי „הנוער הציוני" וממנהיגי „הבריחה" בפולין

שורה רביעית יושבים מימין: גרישא וידרא, גרישא רוזניק, ד"ר אודרמן, שיפרה־ציופה קוטל, מרים (מיקי) טולפין־ברגר, דוציה קצלר

שורה חמישית למטה, משמאל: נחום שוחט, זינדל גרינס, משה שטיינברג (מימין). בין האחרים: יוסף מלר, שיבקה בברצ'וק־טולפין, נח אירט, פולי שמבן־אודרברג, זיאמה שיינרברג, זלמן (זיאמה) שוחט, דב (בוריא) רייצים, אסתר שפירא ואחרים.

„הנוער הציוני" כארגון חינוכי, שם דגש יתר על חינוך צופי־ציוני מובהק והקיף רוב הנוער הלומד בגימנסיה הפולנית, שבה התלמידים היהודים היוו אחוז ניכר. בהמשך פעולתו הקיף „הנוער הציוני"

כל קבוצה נהגה להיפגש בקביעות בקן ובהדרכתו של ראש הקבוצה, היו לומדים היסטוריה יהודית, היסטוריה של התנועה הציונית, ידיעת הארץ, ספ־רות עברית, צופיות ונושאים כלליים. „הנוער הציו־

חוג תלמידים באוסטראה בשנת 1933

שורה ראשונה למטה מימין: גרישא אייזנברג, ליאווא זקס, סימה שיינרברג (קליפאץ), ניומה חרולינסקי, בוקי ברג

שורה שניה מימין: רחל שולווג, עו"ד מאיר כגן, צפירה גוטמן, אהרן טקסר, ריבה מלר, ד"ר ישראל פרסמן, שרה אייזנשטיין, יונה לייפל.

שורה שלישית מימין: שאול ברנדל (קלעוואן), משה טקסר, דוד מלר, רוזה חסיד, מינדל רוזנטל, נפתלי בייטלר, אניוטה גלפרסון.

שורה עליונה מימין: סיומה חסיד, נחום שוחט, שמעון מרגול, מנדל סירובר, משה שטיינברג, אליהו מלמד, גדליה גדליבסקי, יוני גולצמן.

לא רק את הנוער הלומד, אלא גם שכבות־נוער אחרות. בין מייסדיה ופעיליה של „הנוער הציוני" ברשציבקה (פסח ברושי), זינדל גרינס, סשה גורביץ, גרישא וידרא, דוד מלר, יצחק זלצר, גרישא רזניק ואחרים.

ני" היה מחנך לחברות טובה, לחיים משותפים ול־אחריות. התנועה חינכה את חבריה להימנע מעישון ומשתיית משקאות חריפים. החברים הבוגרים עברו תקופת „הכשרה" בנקודות — הכשרה בפולין וחלק מהחברים השתלבו בחיי היישוב בארץ אחרי עליי־

תם ארצה בקיבוצים ובתפקידים אחראיים רבים.

אחד מראשי „הנוער הציוני" באוסטראה ואחד הבולטים מבין הנוער המשכיל היה **ד"ר הרצל (גרישא) אודרמן**. הוא גדל וחונך בבית ציוני ובאווירה ציונית מובהקת. הוריו משה ופייגה אודר־מן — שניהם ציונים נלהבים קראו לבנם על שם חוזה מדינת היהודים ד"ר הרצל. ד"ר אודרמן, שהשכלתו הרחבה ובקיאותו הרבה בספרות העברית ובהיסטוריה היהודית והציונית, ידע להרצות באסי־פות הקן בכישרון רב וההרצאות שלו היו מעניינות מאוד. הוא היה הרוח החיה בקן והיה מעורב גם בחברה ואהוב על הבריות. הוא הצטיין בסגולות אישיות נדירות. היה חבר יקר־רוח וישר לבב ביחס לחברים שעמהם פעל בתנועה. היה בעל אומץ־לב להפליא ביחס טוהר הרעיון הציוני־לאומי.

בימי השואה האיומה נרצח ע"י כנופיית רוצחים אוקראיניים של בנדרה שידיהם היו מגועלות בדם יהודי.

אגודת הנשים הציוניות באוסטראה בשנת 1934

שורה ראשונה למטה: (—), רחל גלנץ, חיה וידרמן, פייגה ברק, חוה לייבל, רוזה קרנר־רודמן.

שורה שניה: גיטל אורבוך, שרה ברד, מרים ברניק רוזנטל, חנה לודומירסקי, פייגה וידרא, רחל גירנשטיין, מינה שצ'וגול, סוניה סמיק, חנה ביבר, אסתר לינצקי, ליקחמכר, שצ'וגול.

שורה שלישית: רחל פינקל, (—), זלדה טרייבר, גמרמן, אלתה ברק, גודליס, מרגול, ויינשטיין רויטנברג גריינימס

שורה עליונה: (—), ברנזון, שרה קריצ'מר, מינה פינקלשטיין, חסיד

„השומר הצעיר"

לאחר מאורעות מלחמת העולם הראשונה שנדמו רעמי התותחים, נתקבלה בשורת „הצהרת בלפור" באוסטראה בהתלהבות רבה והפרו את דמיונם של יהודי אוסטראה, ביחוד של הצעירים. השטח, שבו יכלו לתת פורקן לרחשי־לבם, היתה תנועת הנוער היהודית־ציונית הראשונה „השומר הצעיר".

מתאימה אחרת, עת צעדו ברשות השלטונות המקו־מיים ברחובות העיר במדיהם הצופיים וערוכים על דגליהם לקצב הפיקוד העברי ושירי הלכת העבריים.

הכמיהה לדעת וללמוד דחף הנהגת הקן לערוך תוכניות, לימודים בהיסטוריה יהודית וכללית, אנטר־פולוגיה, סוציולוגיה, תנועת הפועלים העולמית,

קן „השומר הצעיר" באוסטראה

עומדים מימין: ציצ'ה פינקלשטיין (בנו של המורה יוסף פינקלשטיין), סיומה קרישטל, פייגה פינקלשטיין, בנימין חרולינסקי, ביילה גולדנברג, אברהם טשורני
יושבים מימין: לייב שמידמן, שרה גולדנברג, מיכאל פרידמן, דובה ויינשלבוים, יהושע (שיקה) קצנבליט־קציר

ביסודה של תנועת־נוער זאת, הונחו העקרונות של חינוך גופני ונפשי, התפתחות כישרון האור־יינטציה, טיפוח המידות של עזרה וחסד, נאמנות לערכי הציונות וחיבה לערכיה הלאומיים של ה־אומה.

הקן השומרי נהפך למרכז חיים סואן של הנוער העברי בעיר ולנושא שאיפותיו הלאומיות. הופעתו של הקן בחיים הציבוריים בעיר היתה ניכרת בימי חג ומועד: חנוכה, פורים, ל"ג בעומר, ובכל הזדמנות

היסטוריה של הציונות וכו'. השיטה של השתלמות עצמית היתה נר לרגלי החינוך בתא השומרי. עשרות בני־נוער למדו והעמיקו דעת בהרבה שטחי מדע מחוץ למסגרת הלימודים היום־יומיים שלהם בבית הספר. כל זה נעשה על מנת להעניק לחניכי הקרן השומרי את ההכרה והדעת בדרכם השומרית לקראת ייעודם.

משנות השלושים ואילך התרחבו והעמיקו מפעלי החינוך והסתעפה רשת חוות ההכשרה. בימים ההם

היו בקיבוצי ההכשרה רבים מחניכי התנועה השומרית וביניהם גם חברים מקן „השומר הצעיר" של אוסטראה.

בין ראשיה של „השומר הצעיר" באוסטראה נמנו **מיניה גריינימס ואברהם טשורני**. שניהם אנשים משכילים ומקובלים בחברה. מיניה גריינימס בוגר הגימנסיה באוסטראה ואת הפקולטה למשפטים בוארשה, היה בחיר הנוער העברי באוסטראה ובמשך שנים לימד וחינך והיה מורה־דרך לנוער באוסטראה. תקופה מסויימת עסק בהוראה בגימנסיה „תַּרבות", היה בעל אופי מגובש, אידיאליסט, ספוג רעיונות ציוניים שחילחלו באותה תקופה והוא משליך את עצמו בלב ובנפש לתוך הפעילות והמאבק להגשמת הרעיונות של הציונות.

בימי מלחמת העולם השניה גוייס לצבא האדום ונפל בקרב בחזית סטלינגרד, בשנת 1942.

אברהם טשורני היה אחד ממנהיגיה הרוחניים של „השומר הצעיר" באוסטראה. בעל השכלה אקדמאית עם ידע רב ביהדות ובידיעות כלליות. בין תכונותיו המצויינות בלטו הצניעות והפשטות והיה סמל היושר הציבורי והאינטלקטואלי, בעל סבר טוב ונוח לבריות. אברהם טשורני זכה לעלות ארצה, עבד בהוראה בבתי־ספר שונים והיה גם מרצה בחוג ליהדות בחיפה עד ימיו האחרונים.

קן „השומר הצעיר" באוסטראה בשנת 1926

שורה ראשונה למטה, מימין: סוניה הייבנמן, אבא שחטנאוקס, ראובן פינקרהוט, יאשה פרנקל, דוד מלר, מרדכי שקולניק (אוריון), משה טולטשין רוזה בורודבקה, סוניה קוטל

שורה שניה באמצע: פרידה שטרום, נונק מרגול, מיניה גריינימס, שלמה ריקמן, יאשה בוקימר, בן־ציון ח. אילון, בנימין גרינס, ריסיה באלין.

שורה שלישית, עליונה: רייזל וקסלר, סוניה רדושצר, לילי ברונשטיין, בסי סורוקה, שמואל פישר, זאב וסרמן, פסיה קירשון, סוניה זילברברג

קן „השומר הצעיר" באוסטראה בשנת 1938

„גורדוניה"

הסניף „גורדוניה" באוסטראה נוסד ב־1925. בין המייסדים הראשונים נמנו: **שלמה בוקימר, שלמה ריקמן, ישראל הלפרין, אליהו קפלן, צבי מנדלצווייג** ואחרים. ל„גורדוניה" השתייכו בני־נוער משכבות שונות, שהתחנכו על ברכי הציונות החלוצית, על המוסר ועל החיבה לעבודה ולטבע, בהתאם לתורתו הצרופה של המנהיג הרוחני הדגול **א.ד. גורדון.**

„גורדוניה" באוסטראה על שכבותיה וקבוצותיה

ערב ערב, המה הסניף נערים ונערות שהקדישו זמנם לעיון, שירה וריקודים. חברי הקן באוסטראה היו פעילים מאוד. החיים בקן היו תוססים ומלאי־ענין ותוכן. בקן שלנו היה חומר אנושי רב־גווני משכבות שונות מהנוער הלומד והעובד, אך איחדה

כל חבר מצא את מקומו וסיפוקו בקבוצה והיה קשור אליה קשר הדוק. כן נערכו טיולים ברגל בחיק הטבע בסביבה, יצאו למושבות־קיץ. כסניף שהיה אחד החוליות בשרשרת של תנועת „גור־דוניה" הארצית, היו מזמן לזמן מבקרים שליחים

מייסדי סניף „גורדוניה" באוסטראה

שורה למטה מימין: דוד שטולמייסטר, חנה בער, מניה גולדברג, חיים זייגרסון
שורה שניה באמצע: איטקה אייזיפס־גילבורד
שורה שלישית מימין: סיומה רשטיק, פניה סטול, סיומה ריקמן, (—), בוזיה זקס, איזיה מנדלבוים
שורה עליונה מימין: יוניה ברונפלד, נטע חורובסקי, מניה לרנר, זליג לרנר, גרישא פרלמוטר

את כולם האווירה האינטימית, הכמעט משפחתית. אווירה זו וכן ההרכב החברתי בקן, הוא שנתן את הטעם והרצון לפעולה. ההתכנסות בצוותא, השירים והריקודים, ההרצאות והדיונים, המסיבות החגיגיות באווירה תרבותית ובטעם רב — כל אלה ייחדו את „גורדוניה„ באוסטראה.

מההנהגה הראשית ואורחים מהתנועה הציונית ו־הקיבוצית וכל ביקור היה חג של התרוממות־רוח.

חברי סניף „גורדוניה" באוסטראה יצאו להכשרה בקיבוצי הכשרה של התנועה בערים שונות בפולין ואחרי תקופה מסויימת אושרו לעליה ועלו ארצה, ויש חלק מהם שהמשיכו את חייהם בתנועה הקי־

בוצית בארץ וחלק ממשיך בחיים הציבוריים ב־מדינה.

להצלחת הפעולה הרב־גוונית תרמו מנהיגי תנו־עת „גורדונה" ומפלגת „התאחדות" האחים **אליהו ויעקב קפלן, לייבוש ביבר, שלמה בוקימר, צבי מנדל־צווייג, אהרון ולדמן, חיים פינקל (מזכיר), יהושע לרנר, צ׳רנה קריפיצר, חיים זייגרסון, חנציה גורנברג ואחרים.** לייבוש ביבר התפרסם כנואם בחסד עליון.

יעקב קפלן לחם בפלוגה פרטיזנית ביערות ווהלין ונפל בקרב נגד הנאצים. לייבוש ביבר ואשתו המחנכת פייגה (ליס) נספו בשואה.

הגברת המתיחות הפוליטית וצילה של המלחמה הקרבה נתנו אותותיה גם בקרב יהודי אוסטראה. בסניף „גורדוניה" קראו בצוותא את המאמרים ב־עיתונות היהודית. והסניף המשיך את פעולתו ה־אינטנסיבית עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

קבוצת חברי „גורדוניה" על רקע אחד המגדלים באוסטראה

מימין לשמאל: אהרון לרנר, רות רוזנבלט־ספיר, (—), פסח אשכנזי

פרידה מפסח אשכנזי לפני עלייתו ארצה

עומדים מימין: חיים פינקל, אהרון לרנר, מ. פריליך
יושבים מימין: דוד קלודניצקי (קובל), חבר מרכז „גורדוניה", לנה וישניבצקי, דבורה מיטשניק, פסח אשכנזי

חברי „גורדוניה" מאוסטראה בקיבוץ־הכשרה במיזוץ׳:

ריבה ינובר, הינדה גרישטיין, לנה וישניבצקי, פסח אשכנזי ופרומה מלמד

חניכי קבוצת „יהודית" של „גורדוניה" עם המחנך חיים פינקל

למעלה מימין: פסח אשכנזי, סוקניק, אהרון לרנר, גולדברג, יוסף פינקלשטיין, פרומה מלמד, זלטה שקולניק־מצוצקי, זלדה איכט, מנשה ליכטיקמן, (—), בלנקה שטרנגולד, חיים רויכמן

שורה שניה באמצע: שני מימין י. בארק, גולדברג, חיים פינקל, שפרה ירמולניק, (—), (—)

למטה, שלישית מימין: קוטיק, קצלר, טויבה פינקל, (—)

קבוצת חברים מ„גורדוניה" אוסטראה בקיבוץ־הכשרה במיזוץ'

שורה עליונה: שלישית מימין הינדה גירשטיין
באמצע: רביעית מימין ריבה ינובר, ראשון משמאל: זיידל שטרן (כוכבי)
למטה: ראשון מימין פסח אשכנזי

נוער מאוסטראה מקבוצת הכשרה בזמן הביקור בבית

עומדים מימין: חיים רויכמן, צפורה גויכרמן, אשר קריפיצר, הינדה גירשטיין, פרומה מלמד
יושבים מימין: חיה מושין, רייזל זוקנמכר, ריבה ינובר, לנה וישניבצקי, דבורה מיטשניק

קבוצת חברי „גורדוניה" מאוסטראה על מי מנוחות של נהר הורין

שורה עליונה מימין: חנא גוכמן, אהרון לרנר, דבורה מיציניק, חיים פינקל, פסח אשכנזי, רייזל זוקנמכר, משה רוזנבלט, חיים רויכמן, לייב גליזר
למעלה מימין: יעקב רוזנבלט, שני אורחים, חייקה קרייזלמן, איזיה לוקאץ׳, יהושע לרנר

נוער מתנועת „גורדוניה" באוסטראה

שורה עליונה, מימין: בתיה מיליטינר, צפורה גויכרמן־מלמד, גיטר (בתו של יונטל מנקר), מנשה ליכטיקמן, מוניה פריליך, אהרון לרנר, מניה ולדמן, יהושע לרנר, שרה חיימיניס, (—), פסח אשכנזי, משה רוזנבלט, אברהם גוז
יושבים מימין: איזי לוקטש, לנה וישניבצקי, חיים פינקל, הינדה גירשטיין, רחל איכט,
למטה: (—), חיה מושין־הרשמן

חברי „התאחדות" באוסטראה בשנת 1925

שורה ראשונה למטה מימין: ישראל הלפרין, שמואל לנדא, יעקב זונדר, יעקב לינצקי, שלמה שוורץ
באמצע יושבים: לייב שפילברג, שלמה ריקמן
שורה עליונה: עומדים: אבא ניסנהולץ, גבריאל שיינקר, אליעזר אברהמי, בצלאל ברמניק, לייבוש ביבר, יהודה חורובסקי, משה פריליך

„החלוץ"

תנועת „החלוץ" קמה לכתחילה ביוזמתה של ה־הסתדרות הציונית ובתמיכתה כזרוע המבצעת את מדיניות העליה לארץ־ישראל. במרוצת הזמן ולרגל עבודת ההגשמה שהטילו על עצמם, התפתח „החלוץ" והיה לגוף מיוחד העומד ברשות עצמו וה־מסונף לארגון „החלוץ" המרכזי. מעתה קיבל הוראותיו והנחיותיו במישרין מהמרכז הארצי וכן נעזר בתמיכת ההסתדרות הציונית במקום תמורת הצעת חבריה להכשרה ולקבלת רשיונות־עליה (סרטיפיקטים).

תנועת „החלוץ" גדלה ושלוחותיה הסתעפו ברחבי פולין. אלפי חלוצים נכנסו להכשרה בחקלאות, בסדנאות, במחצבות ובעבודות שונות. תפקידו של „החלוץ" היה להכשיר לעבודה פיזית קשה וכן נטע בחברים הכרה ציונית־רעיונות. העבודה הקשה היתה ליסוד הכשרתם לקראת חיי עבודה בארץ.

„החלוץ" המקומי באוסטראה שלח את חבריו לנקודות הכשרה בערי פולין ואף דאג לתמוך מקר־נותיו להוצאות־נסיעה לחברים מחוסרי יכולת. כל החלוצים היו רשומים במחלקת־העבודה של המישרד הארצי־ישראלי בוואַרשה וחיכו בתור לעלייה על־פי הסרטיפיקטים שנתקבלו.

אלפי חלוצים וחלוצות, חברי „החלוץ" התכוננו לעבודה בארץ, בחוות ובמשקים חקלאיים, בקיבו־צים למלאכה ותעשייה, מתוך אמונה להתחדשות העליה ההמונית בעתיד. מפעל ההכשרה בפולין קבע פרק לעצמו. הוא יצר ערכים, שהיו לנחלת כל התנועה החלוצית בארצות מזרח־אירופה.

הרוח החיה של „החלוץ" באוסטראה היה ברקה ברגר, איש פעיל ונמרץ שפעל רבות להגשמת הרעיון החלוצי, ניספה בשואה. בין מנהיגי „החלוץ" היו סיומה בוקימר.

ד"ר ישראל פרסמן, ציפורה גוטמן ואליהו מלמד, היו מוכרים וידועים כמנהיגי „החלוץ הצעיר", כולם היו משכילים וציונים נלהבים. **ד"ר ישראל פרסמן ואליהו מלמד** ניספו בשואה ו**ציפורה גוטמן-לינד־היימר** זכתה לעלות ארצה ולהקים משפחה. היא עוסקת בהוראה וכמחנכת בסביבת חיפה.

סניף „החלוץ" בשנות השלושים

הסתדרות „החלוץ הצעיר" באוסטראה בראשותם של ד"ר ישראל פרסמן ודב (ברקה) ברגר

שורה עליונה, מימין: מיכאל מוסמן, גורינשטיין, זיסל פרליס־אייזן, דב ברגר, דוציה קצלר, רוזה מוכר־דרביאנסקי, משה קורציאַק, ישראל בוקימר, שרה גרינרבג
שורה שניה, מימין: גולצמן, שלמה ויינשטיין, פופה שניידר, צפורה גיטמן־לינדהיימר, ד"ר ישראל פרסמן, וסלר, חיים טבצניק, דרוקר
שורה למטה: הרביעית מימין דוציה ורך

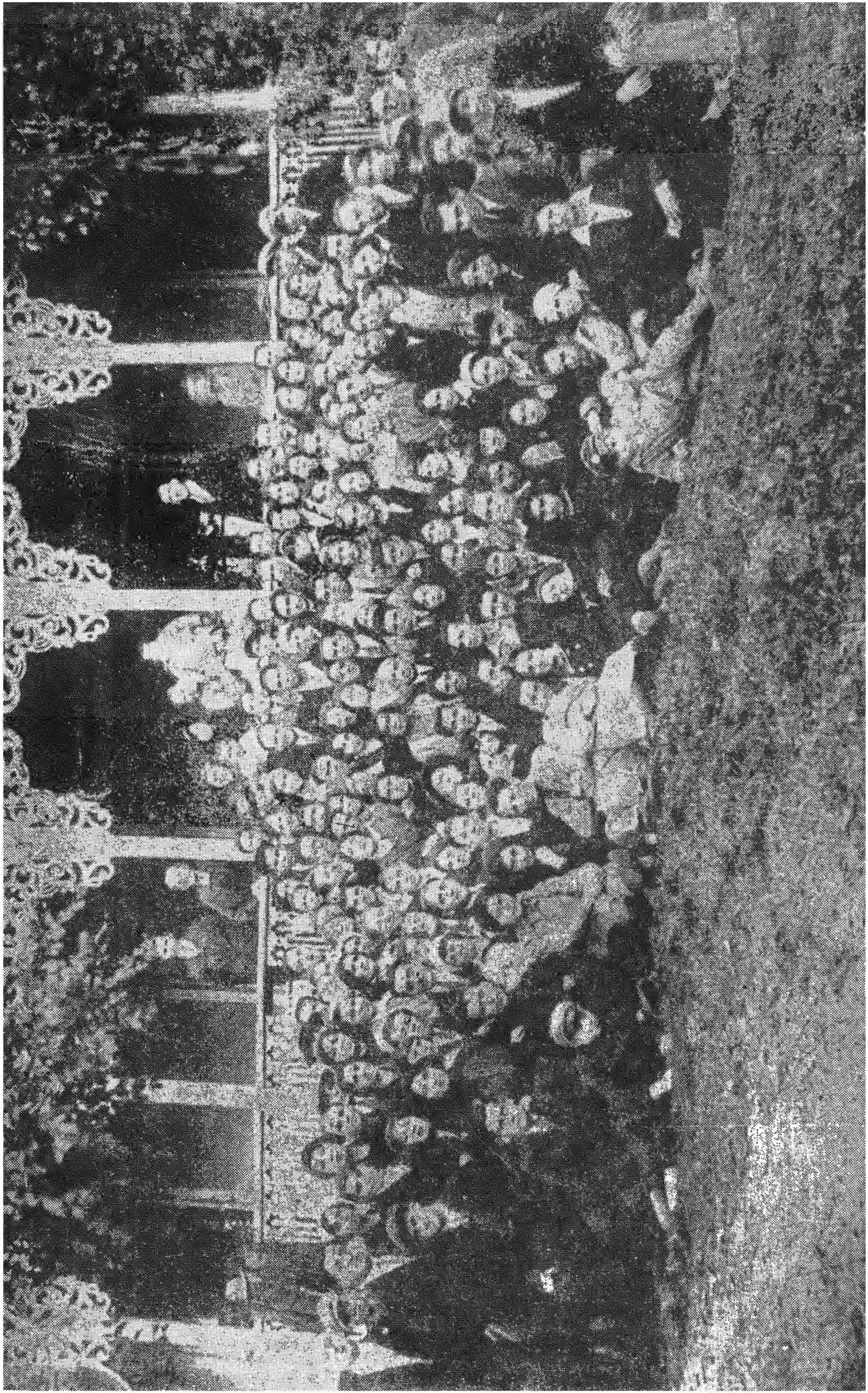
סניף „החלוץ" באוסטראה בשנת 1925

שורה עליונה, מימין: מיכאל שניידר, זוסי שמבן, אריה גוליק, מאשה ליטבין, אהרון בוימבלט, בייבי ליזק, בריינדל ונטיורה־מרנץ, הערשל ביפמן
שורה שניה, מימין: סוניה ליזק, מינדל פישמן, שלמה ריקמן, אידה ווסקובויניק, שלמה (סיומה) בוקימר
שורה שלישית, מימין: שרה ביבר־גוליק, מניה ווסקובויניק, רבקה ביבר, שלמה טולפין
שורה רביעית, למטה: מימין — סינצי ציטרינל, אוסטרובסקי, נפתלי שיינקר

סניף „החלוץ" באוסטראה עם צפורה גיטמן וסיומה בוקימר (יושבים באמצע)

מפגש משותף של תנועות־נוער ציוניות באוסטראה

ההסתדרות הציונים הכלליים

התקופה שלאחר הצהרת בלפור עמדה בסימן של התעוררות בתנועה הציונית וחדירתה לתוך חוגי האינטליגנציה היהודית, אולם ההסתערות האמיתית וכיבוש הרחוב היהודי למען הרעיון הציוני התחוללו בשנות העשרים ונמשך עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

בראשית ימיה היתה התנועה הציונית אחידה, כי רעיון בניינה של ארץ־ישראל איחד את כל חבריה ואוהדיה. רק בתקופה מאוחרת יותר החל ההתפצלות המפלגתית לתת בה את אותותיה. למרות היחסים הפנימיים בין המפלגות הציוניות, שהיו לעתים גם מתוחים למדי, נשארו הציונים הכלליים באוסטראה הכוח הראשי הפעיל והמפעיל בתנועה הציונית בעיר. הם היו מראשי הפעילים למען הקרן הקיימת לישראל, קרן היסוד, מפעל החינוך העברי ואף דאגו להטיל השפעה על הקהילה היהודית, במועצת העיר ומוסדות ציבור אחרים. ציוני אוס־טראה היו פעילים מאוד במערכות הבחירות השו־נות, הן ל„סיים" הפולני, הן למועצת העיר ולקהילה היהודית. בין הפעילים הבולטים בתנועה הציונית היו: האחים אברהם ומנדל (מוניה) בוקימר, גרישא באנד ואחרים. היו אלה עסקנים ציונים מובהקים ובעבודתם המאומצת פעלה המפלגה הציונית לפי רוח הזמן.

חברי המפלגה של הציונים הכלליים היו פעילים מאוד במוסדות הלאומיים, הם דאגו להכין חברים לקראת עלייתם לארץ־ישראל. הציונים הכלליים היוו את המקור העיקרי לעליה של המעמד הבינוני ויש להצטער רק שפעולתם הופסקה ע"י מלחמת העולם השניה ורק מעטים הגיעו לידי הגשמה ולעלות ארצה.

עסקני־ציבור ציונים באוסטראה

עומדים מימין: דוד שטולמייסטר, עו"ד מאיר כגן, חייקה דימרמן, יוסף לוקטש, גרישא באנד
יושבים מימין: סוניה גוניק־דווידזון, גדליה גדליבסקי, (—), ניומה טרכטמן, (—), (—)

תנועת הצה"ר ובית"ר באוסטראה

תחילת דרכה של התנועה הרביזיוניסטית באוס־טראה נעוצה באותם ימים רחוקים של מאורעות הדמים בשלהי שנת תרפ"ט, כאשר פורעים ערביים השתוללו בארץ ורצחו יהודים בדם קר. בתקופה זו חדר לראשונה לתוך התנועה הציונית הרעיון של רעיונית־ציונית. גם הפעילות הספורטיבית ותרבות הגוף תפסו מקום נכבד. התקיימו תחרויות ספורט, מצעדים, תרגילי־סדר וכל החברים צויידו במדי בית"ר. חברי בית"ר וחברי הצה"ר פעלו גם בתחום התרבותי והרוחני.

„ברית הציונים הרביזיונים" באוסטראה

שורה למטה מימין: ד"ר מוסיה קטוביץ, יוסף פצ'ניק, בלומה שטירנברג, אבראשה אבלמן
שורה שניה מימין: אהרון איכט, (—), מ.י. נורדמן, אטיל גולדשטיין, אהרון טקסר, (—), בסי סורוקה, ליובה שגם, נפתלי בייטלר
שורה שלישית מימין: ליאווא פינקל, לייב סימס, מוסיה טקסר, דורה גמרמן, לייב שטירנברג, אברהם חרבש, מוטי סימס, שמואל ליפיץ, נטע חורובסקי
שורה עליונה מימין: אברהם שרובשטיק (שרביט), קופרשטיין, חיים פלצמן, הייכברג, (—), יוסף מירוטשניק, הרשל פצניק

ציונות לוחמת, שדגלה בייסוד מדינה יהודית עצמ־אית בשתי גדות הירדן.

אחרי אסיפת היסוד הראשונה ביוזמתם של האחים **טקסר**, נתווספו חברים חדשים, בעיקר מבין הנוער הלומד ועיקר תשומת־לב הוקדשה להדרכה והסברה

במועדון של בית"ר התקיימו שיחות על נושאים אקטואליים, הרצאות, התעמלות וכן ניהלה המפקדה פעולות הסברה בקרב הנוער הלומד. אנשי בית"ר וצה"ר השתתפו במרץ בפעולה למען הקרנות וה־מגביות הציוניות. המפקדה ערכה לעתים תכופות

מסדרים, ערבי שאלות־ותשובות, משחקים. בקבוצות למדו היסטוריה יהודית, תולדות הציונות, ידיעת הארץ, התעמלות וכו'. מלבד הפעולה החברתית והתרבותית הרגילה, אירגן סניף בית״ר קורסים שונים והנהיג אימונים והכשרה צבאית. גם סניף הצה״ר ניהל פעולה ערה. ליד הצה״ר התקיים חוג, שבו השתייכו חיילים לשעבר של הצבא הפולני וקראו לעצמם „ברית החייל״.

החינוך היום־יומי בכיתות, בהם ספגו חברי בית״ר את תורת תולדות הציונות ומאבקה, חישלה את אופיים, הציתה בהם את רגשי החיבה לציון הכמוסים עמוק בליבם, לאהבת המולדת, שדרבנה אותם ללא הרף לעלות לארץ ולשאת בעול המאבק.

הגורל הקשה התאכזר לתנועה זו, בה רוכזו בני נוער פטריוטי יקר. עקב העובדה כי שערי העליה ננעלו בפניו, נדון לכלייה ואבדון, הרחק מהארץ שהייתה משאת נפשו, אך לא זכה לשרתה. כך לא הגיעו ארצה המנהיגים הבולטים של בית״ר וצה״ר, גדליה גדליבסקי, אברהם (אבראשה) אבלמן, ברוך (בחי) חסיד. גדליה גדליבסקי חוסל על־ידי ה־נ.ק.ו.ו.ד. בעיר לבוב, שם למד וסיים את האוניברסיטה בפקולטה למשפטים. בחי חסיד ואבראשה אבלמן ניספו בשואה ורק מנהיג של התנועה הרביזיוניסטית המורה י.מ. נורדמן זכה לעלות ארצה והמשיך דרכו בחינוך. עמד בראש מוסד חינוכי ברמת־גן עד סוף ימיו.

בראש ההסתדרות „ברית הקנאים״ באוסטראה עמד יוסף (יופה) כץ. בין יתר פעילי התנועה מיסודה של מאיר גרוסמן „מפלגת „מדינת היהודים״ היו דוד שטולמייסטר, אברהם חרבש, פניה פינקלשטיין־שטולמייסטר ואחרים.

ועדת קרן „תל־חי״ באוסטראה

עומדים מימין: אבראשה אבלמן, ראובן טוכבינדר, מוטי סימס
יושבים מימין: מוסי סורוקה, בוזי חסיד, אהרון איכט

קבוצת קרן „תל־חי" באוסטראה בזמן ה„בזר" בשנת 1935

קבוצת חברי בית"ר באוסטראה

מימין לשמאל: ל. סימס, סיוני זייגרסון, לייב שטירנברג, מפקד בית"ר באוסטראה אבראשה אבלמן, ראש הצה"ר באוסטראה גדליה גדליבסקי, בסיק סורוקה, מוטי סימס

„המזרחי"

באוסטראה היה קיים סניף „המזרחי" וצעירי־מזרחי. הציונים הדתיים, „המזרחי", הצליחו להוות מחסום נגד התעמולה האנטי־ציונית. עסקניה היו פעילים מאוד בקרן הקיימת, קרן היסוד ושיתפו את עצמם בכל תחומי העבודה הציונית, נוסף לקרנות הלאומיות. בסניף של „המזרחי" גדל דור שהתחנך ברוח התורה והמסורת. דור זה חיפש את הדרך המתאימה לגאולת גופו ונפשו של האדם בישראל. בציונות המתבססת על תורת ישראל, ראה דור זה את הדרך. שעה שנתעררו עולמות וערכים, ידע האיש הדתי להתבצר בערכי היהדות והציונות, ו־בבניין ציון ועל יסודות דתיים ראה את עתידו. החבר הדתי ראה בתנועת „המזרחי", שנוסדה בארץ את המסגרת המתאימה להגשמת רעיונותיו ושאיפו־תיו. בסניף „המזרחי" התנהלה פעולה אירגונית ו־תרבותית ענפה, נערכו שיעורים לעברית, ידיעת ארץ־ישראל, תנ"ך, אגדה, תולדות הציונות, תנועת תורה ועבודה וכו'.

בין ראשי „המזרחי" היו עסקנים מסורים לרעיון הציוני והבולט ביניהם היה ר' **משה אבלמן**. דמות מוכרת בעיר, תלמיד־חכם, נצר למשפחת רבנים והוא עצמו היה מוסמך לרבנות. הוא היה דמות־פאר, מושרש בערכי היהדות המסורתית והתבלט בכשרונותיו הרבגוניים, בהגיונו וביושרו. הוא עסק בצרכי ציבור באמונה. במשך שנים היה מנהל הבנק הלאומי בעיר. היה ציר למועצת העיריה ופעל הרבה בקהילה היהודית ובמוסדות־ציבור אחרים. הוא היה בין מייסדי בית־היתומים ופעל רבות למען בית־החולים היהודי. כיהודי אמיד, בהיותו בעל בית־חרשת לנרות ולשמיכות, תרם הרבה לטובת עניים ומוסדות־צדקה. ר' משה אבלמן היה אהוד ונערץ ע"י כל חוגי התושבים בעיר.

בין הפעילים האחרים ב„מזרחי" היה **מרדכי רבינוביץ**, גיסו של ר' **משה אבלמן**. הוא נבחר לסגן יושב־ראש הקהילה באוסטראה, ובנוף יהודי בלטה דמותו כאחד המשכילים וכעסקן ציבורי מסור. היה פעיל בכל מיני ועדות סעד ולמטרות אלו הקדיש מרצו וזמנו. הוא מצא את מותו הטראגי בזמן שהותו בארצות־הברית בשנת 1939.

בין פעילי „המזרחי" ומעמודי התווך של מוסדות־ציבור באוסטראה היו **פנחס טקסר**, **אהרון ברק**, **יצחק ליזק**, **דב לינצקי** — המורשה של הקרן הקיימת לישראל, **משה פינקל**, (חתנו של מ.מ. ביבר), **פנחס פליקוף**, **משה שולבוג**, **מאיר־צבי פינקל**, **מרדכי משנה** (מזכיר ה.ק.ל.), **משה קריצ'מר** ואחרים.

„דרור"

זאת היתה תנועה ציונית־סוציאליסטית שביסו־דה של מפלגה זו הונחה השקפת עולם ציונית־מרקסיסטית, למען חופש העמלים, שיפור תנאי החיים שלהם ולהשתית את חיי העבודה של מעמד הפוע־לים בארץ־ישראל על יסודות נורמליים ולהגיע ל־שחרור סוציאלי־ולאומי של העם היהודי העובד בגולה ובארץ־ישראל.

המפלגה הזאת היתה פעילה בכל התחומים של חיי היהודים באוסטראה. חבריה של „דרור" היו אנשים משכילים והם עסקו בפעולה חינוכית, תרבו־תית והשפעתם על יהודי העיר היתה גדולה מאוד. העסקנים של „דרור" היו קשורים ביניהם בקשרי ידידות והבנה הדדית. בהיותם נאמנים לרעיונות הקידמה והחופש, הנחה אותם הרצון לפעילות ציבו־רית־חינוכית.

האוכלוסיה היהודית המשכילה ובפרט הנוער הפיק תועלת מרובה מפעולתם של חברי „דרור". לעתים קרובות הם קיימו אסיפות פומביות, בהן הירצו על נושאים אקטואליים. נציגיה של „דרור" היו מיוצגים בוועד הציוני הכללי בעיר, בוועדות הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד וכן במוסדות־ציבוריים אחרים.

כבר בראשית דרכה של „דרור" באוסטראה, הו־שם הדגש על עבודת ההסברה וחבריה ניהלו פעולה מאומצת כדי להחדיר בהכרת ההמונים את הרעיון, כי השאיפה למולדת עצמאית למען היהודים איננה נוגדת את השאיפה הסוציאליסטית, כי אם להיפך: הן משלימות זו את זו ומהוות את הפתרון היהודי לבעיית היהודים בתפוצות. החיים החברתיים באוס־טראה היו אז בסימן של עליה, וחברי „דרור" היו מופיעים בהרצאות על נושאים אקטואליים במועדו־נים שונים והם תרמו רבות לחיי התרבות בעיר.

בין הפעילים הבולטים של „דרור" נמנו החב־רים: **ישראל פוגל, ב.צ. אילון (באַראַניק), רחה (שושנה) פינקלשטיין, חיים דוידזון, ניוניה ציטרינל, בחיה טקסר, מיליה ביבר, מוניה רייציס, פרומקה גיירמן** ואחרים. שושנה פינקלשטיין היתה זמן מסויים מזכירת הקיבוץ עין־חרוד ונפטרה בשנת 1981. פרומקה גיירמן נשארה ברוסיה אחרי תום מלחמת העולם השניה ונפטרה בשנת 1980.

„העובד הציוני"

לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה, הם הכריזו בגלוי מלחמה על היהודים בכל אתר ואתר. היטלר שהעלה את חוקי נירנברג למדרגת חוקי היסוד של גרמניה הנאצית, נתן אור ירוק לטירור נגד היהודים בגרמניה. העיתונות הנאצית ובמיוחד ה„שטירמר" יצא בסיסמאות כגון: „היהודים הם אסוננו", „היהו־דים אינם רצויים כאן" וכו'.

מדינת פולין, שכנתה של גרמניה, הלכה והורעלה ברעל הנאציזם. בשנות השלושים, במיוחד אחרי מותו של פילסודסקי, התחילה ליהודי פולין תקופה קשה של רדיפות קשות. הממשלה הפולנית רצתה לפתור את שאלת היהודים על ידי יציאת המוני יהודים מן הארץ. התחילו צמצום הזכויות האזרחיות של היהודים והגבלת פעולתם הכלכלית, תעמולה לחרם המסחר היהודי. האנטישמיים חלמו על גירוש היהודים מפולין. פרצו פרעות ופוגרומים בערי פולין שבהן ניכרה יד הסתדרות חזקה. ההתנפלויות על היהודים נעשו מעשים בכל יום, והמשטרה לא הפריעה לבצע את זוממם.

יהודי פולין הוחרדו, כי גם קודם לא ישבו על מי־מנוחות והתחילו לחשב את דרכם. לפתע קיבל מושג העלייה לארץ־ישראל משמעות מיוחדת ועמו־קה. לא עוד שלעתיד לבוא, אלא זוהי שאלת־חיים בוערת והתסיסה לעלייה לארץ־ישראל גברה בחוגים רבים.

באותו הזמן, ביוזמתו של „החלוץ" הוקמה תנועת „העובד הציוני" באוסטראה. בין המייסדים היו: **אידל חלם, פסח ברכמן, משה גרינפלד** ואחרים. היתה זאת תנועה של בעלי־מלאכה שמפעת גילם ומצבם המשפחתי לא יכלו למצוא מקום במסגרת התנועה הקיבוצית. היה זה אלמנט רציני מאוד ל־בניין הארץ, אך למרבה הצער שערי הארץ היו כבר נעולים למחצה, ויותר מזה: המכסה של הסרטיפיקטים היתה קטנה מאוד לחברים, שלא נמצאו בקיבוצי הכשרה מטעם „החלוץ", למרות שהעלייה לארץ היתה משאת נפשם של רבבות יהודים שהחליטו לעלות לארץ.

החל משנות השלושים לא ראו היהודים שום סי־כויים להבטיח את עתידם ורק בעלייה לארץ ראו את הדרך היחידה כדי להבטיח את עתידם. חומר האדם שהצטרף ל„העובד הציוני" היה רב־גוני, בעי־קר מהשכבה העניה ומהשיכבה הבינונית של יהודי אוסטראה. היו ביניהם אנשים בעלי־מקצוע שונים, כגון חייטים, סנדלרים, נגרים, חרטים, מסגרים ו־מקצועות אחרים, שמחמת מצבם הכלכלי הדחוק קיוו שבמסגרת „העובד הציוני", יש להם סיכוי לעלות ארצה.

העבודה התרבותית של „העובד הציוני" באוס־טראה התנהלה אז בחוגים מצומצמים. הנהלת „ה־עובד הציוני" רצתה לשפר ולהעשיר את מטען הידיעות של החברים ולהקנות להם או לחלק מהם את אשר נבצר מהוריהם דלי־האמצעים, להעניק להם: לימוד השפה העברית, היסטוריה של הציונות וכן לנטוע בהם את ההרגשה שהם יכולים להיות יעילים בחברה הארץ־ישראלית, אחרי עלייתם ארצה.

התנועה הציונית היתה פאר העיר. היתה בה פעולה חלוצית חשובה, רבת־תוכן, ערה ותוססת, שנתנה מרחב חיים לרבים ובמיוחד לחברי „העובד הציוני". החיים בעיר שקקו ציונות, שפעולתה הור־גשה בכל השטחים: בחינוך, בגישה הציבורית, ל־עניני יום־יום. בעבודה תרבותית, והחברים התקשרו בכל נימי נפשם לערכי התנועה הציונית והיו פעי־לים בחיים הציבוריים בעיר. הם השתתפו באיסוף כספים לטובת הקרן הקיימת לישראל, לקרן היסוד ועזרו במיטב יכולתם להסתדרות הציונית בכל מפעליה ופעולותיה. חברי „העובד הציוני" היו ערים לכל משימה ציבורית ולקחו חלק פעיל בפעילות חברתית, כל אחד לפי תכונותיו ונטיותיו האישיות. הסניף של „העובד הציוני" באוסטראה הצטיין בלי־

כוד הפנימי של חבריו סביב הרעיון לעלייה לארץ־ישראל.

בסניף „העובד הציוני" התנהלה עבודה תרבותית תקינה. בלילות־שבת נתקיימו לרוב ערבי „שאלות ותשובות". השאלות לרוב היו, איך יחזיקו בעלי־מלאכה מעמד עד יום הנכסף שיעלו לארץ. הכמיהה לארץ־ישראל גברה והתחזקה, אבל חסרו סרטיפיקטים. המשרד הארץ־ישראלי לא היה מסוגל להיענות לדרישות הרבות של אלה הרוצים לעלות ארצה. בפולניה התמלאו קיבוצי ההכשרה, שם ישבו במשך שנים מיטב הנוער החלוצי שחיכה לאישור לעלייה במשך שנים והסיכויים ש„העובד הציוני" יקבל מספר סרטיפיקטים היו מעטים. אבל לכולם חושלה הרוח החלוצית. חברי „העובד הציוני" היו מתכנסים ב־ערבים במועדון הצנוע, לאחר יום עבודה אפור ו־מפרך, חדורים היו אמונה עמוקה בדרכם, אף כי ידעו מה קשים הסיכויים לעליה, אבל הם ידעו שזו סיסמת חייהם והם יגשימוה בבוא היום הנכסף.

רושם רב עשה אישור לעליה של הח' פסח ברכמן. באסיפה הכללית השתתף נציג המרכז של „העובד הציוני" אוסטרובסקי, וכתוצאה מכך נרשמו לסניף „העובד הציוני" חברים חדשים בתקווה שגם תורם יגיע לעלייה לארץ־ישראל. אחר־כך נרשמו לעלייה עוד כמה חברים: יאשה זיגר ורעייתו, מנדל וישקר־מן ורעייתו, אברהם טרייבר ורעייתו, הרשל פיאטקר וכל בני־משפחתו.

אכן ניתן לומר, כי חזון הציונות להשתחרר מכבלי הגולה הדוויה, המדכאה, מן האנטישמיות של השל־טונות והתושבים גם יחד, ומן ההרגשה של אזרחים נחותי דרגה, החדיר בלב הנוער הציוני והמבוגרים את ערך עצמו והכרת עצמו, יישר את קומתו ו־העלה אותו לדרך חדשה. למרבה הצער לא זכו חברים נוספים מ„העובד הציוני" ויהודים אחרים לעלות ארצה. פרצה מלחמת העולם השניה ורבים נשארו מבלי שהגשימו את חלומם לעלות ארצה והעמלק הנאצי הניף את חרבו הטמאה והכחידם.

עסקנים בתנועה הציונית באוסטראה

מימין לשמאל: מלמד, (—), בצלאל ברמניק, יוסף בוקימר

כידוע גם לכ' נועד ביקורו בעירנו ליום 10/XI-11/XI אודות זה בשנה

מארגנים אנו בימי חנוכה "שוק" עם תכנית רחבה ופופולרית! מסיבות

מרכזים כל תרומות הזקנים והנוער ב- ימים לפני חנוכה וכמובן בימי.

חנוכה עצמם. ביקורך אינו נחוץ בכל השבועות האלה מחכים אנו זה זמן

כי עבודת הקק"ל בעירנו אינה עוד כל גבוהה ובשמחה קבלנו את

הודעה ע"ד ביקורך, אולם בימים הנקובים ע"י המרכז נהיה כולנו עסוקים

ולא נוכל בשום אופן להסתגל אל תכניתך ולהגיע לך אפילו בדבר מה.

ה"בזאר" הוא טרדיציוני והכנסותיו הן גם-כן טובות (יותר מ-25%

מהכנסותינו) ולתעמולה מוחלטת לא צריך.

כתבנו למרכז ופונים גם אליך בבקשה לשנות את זמן הביקור

לימי 29/XII-25/XII (ה-ט טבת), כי רק בימים האלה נוכל להקדיש

את כל ביקורך לתוצאות מקסימליות בעירנו עוד שדה רחב לעבודות הקק"ל

תודות לביקורך בימים אלה האחרונים נוכל להעמיד ברשותך

את "חנוכה" ואפשר לקוות לתוצאות שגדולים אנו בבקורך

חשוב שתבין לתנאינו ותדע להביא את ביקורך לימים 29/XII-25/XII

מחכים לתשובתך המהירה

בכבוד רב ובצ'

מורשה [signature] מזכיר [signature]

הכתובת:

B. Liniecki
Ostróg n/Horyniem
Tatarska

מכתב של ראשי ק.ק.ל. שנשלח מאוסטראה ביום 5.12.30 למרכז ק.ק.ל. בווארשה בחתימתם של המורשה של ק.ק.ל. באוסטראה ד. לינצקי והמזכיר יעקב קפלן

מפלגת ה„בונד"

מהפכת אוקטובר ברוסיה בשנת 1917 הביאה איתה התעוררות בחיים החברתיים באוסטראה. המפלגות הפוליטיות והמוסדות לתרבות, שניהלו עד המהפכה את פעולתם בחשאי, התחילו עכשיו לפעול בגלוי. גם מפלגת ה„בונד" קמה לתחייה.

במרוצת הזמן הצטרפו למפלגה חברים חדשים גם מחוגי האינטליגנציה והם שתרמו במידה רבה להר־חבת השפעתה. הדגש הושם על עבודת ההסברה והרי ה„בונד" ניהל פעולה מאומצת כדי להחדיר בהכרת ההמונים הפועלים היהודים את השאיפה לסוציאליזם ולצדק סוציאלי.

החיים החברתיים בשנות העשרים באוסטראה היו אז בסימן של עליה. תנועת הפועלים היהודית התחילה בפעולה קדחתנית של הקמת איגודים מק־צועיים, מוסדות לתרבות, ספריות, שיעורי־ערב, הר־צאות וכו׳. מלבד הישיבות והאסיפות, המסיבות, היו חברי ה„בונד" מתאספים להחליף דעות בעניינים המעשיים השוטפים. הפעולה העיקרית של ה„בונד" באותן השנים, היתה בעיקר תרבותית־פוליטית־סוצ־יאליסטית ולא מהפכנית פעילה. ההדגשה היתה על שפת היידיש. זה נבע מתוך אהבה לשפת־העם והערכתה כנכס תרבותי וגם מתוך חתירה לחומר אנושי־פרולטרי והתחרות ברחוב הפועלי וההסתגלות אליו.

אופיה של אוסטראה, העיר היהודית, העממית־עסיסית וכן אחיזתה בתרבות האידית, תרמו לעיצוב דמותו של האיש העובד. ציבור הפועלים היהודים היה סגור ומסוגר והיה נתון להשפעת ה„בונד" בזכות פעולתם של חברים מוכשרים שניהלו את הפעילות של ה„בונד" באוסטראה. היו אלה החברים **מוטל גורין, יענקל גירשטיין, ניוניה ברום, האחים דטינקה, חנה שפילברג, יענקל ברונשטיין, פרידה גורין ואחרים.**

הריאקציה והדיכוי הלאומי והסוציאלי בפולין בשנות העשרים והשלושים, המאורעות האלה, ש־התחוללו בקצב מהיר, טלטלו את היהודים טלטלה עזה ויש מי שנפל לזרועות הקומוניזם, שקסם אז בחידוש שבו ובהעזה שבו בהבטיחו ביטול אפלייה לאומית והבדלים סוציאליים. לנלהבים אלה נעשתה ברית־המועצות מרכז החיים והשאיפות, והם מצאו פורקן בהתרפקות עליה מרחוק ובפעולה במחתרת עם כל הקסם וההירואיקה של פעולה זו.

ציבור הפועלים היהודים היה סגור ומסוגר ואם קודם לכן היה נתון להשפעת ה„בונד", החלו עכשיו לעזוב את „הבונד" והצטרפו למפלגה הקומוניסטית ומפלגת ה„בונד" התפרקה ונעלמה כמעט מהשטח. בראש המפלגה הקומוניסטית עמדו אותם החברים שהיו מנהיגי ה„בונד" באוסטראה, **מוטל גורין, פרידה גורין, גולדה גרכמן** ואחרים.

הפעילות של הקומוניסטים היהודים באוסטראה נבע מדאגתה לאיש העובד, הם היו הראשונים שעשו פעולות של ממש לארגון הפועלים, להטבת תנאי חייהם ולהשכלתם ולעמידה בימי מסה. המחשבה הרדיקאלית, שוחרת החופש כבשה את ליבות הפוע־לים ובאותה תקופה, סוף שנות העשרים ושנות השלושים, נראו הסיסמאות המעמדיות בעיני הפוע־לים מחאה נגד השלטון בפולין, שדיכא כל פעולה נגדו ביד ברזל, רדפו את הקומוניסטים ובתי־הסוהר היו מלאים עם אסירים פוליטיים וביניהם גם קבוצה של פעילים קומוניסטים מאוסטראה. בין האסירים היו **מוטל גורין, פרידה גורין, אסתר שטרן, רייזל גרכמן ובײלה קופרשטיין.** אחרי ריצוי עונשם לא הורשו החברים האלה לשוב לעירם, אבל אחרי תקופה קצרה פרצה מלחמת העולם השנייה, אוסטראה סופ־חה לברית־המועצות ומוטל גורין־האסיר הקומו־ניסטי נבחר לראש־העיר וכיהן כראש העיר עד פרוץ מלחמת ברית־המועצות — גרמניה ב־22 ביוני 1941.

פרידה גורין זכתה לעלות ארצה עם משפחתה ומוטל כיהן כשופט צבאי בעיר וארשה עד עלייתו ארצה. עבד בעיריית בת־ים ונפטר בשנת 1967. פרידה גורין־קולפניצקי היא אחת הפעילות הבול־טות בארגון יוצאי אוסטראה.

„הליגה לתרבות" („קולטור־ליגע")

לאחר מלחמת העולם הראשונה ומהפכת אוק־טובר ברוסיה בשנת 1917, נשתנו פני החיים בעיר תכלית שינוי. אווירת חופש אפפה את רוב הציבור

היהודי וכמו בערים אחרות בווהלין, התחילו גם כאן לפעום נטיות חזקות לחיים הדמוקראטיים והם מצאו ביטוי בכל שטחי החיים. הפעולות החברתיות עברו לפסים בתנאים לגליים. אמנם הרחוב באוסטראה היה תפוס לסיסמאות מהפכניות, אולם חלק גדול מהאוכלוסיה היהודית בעיר, לא הלך שבי אחרי האידיאלים הקוסמופוליטיים.

באותם הימים, ימי התרוממות־הרוח, התארגנה קבוצת יחידים מקרב האינטליגנציה היהודית והם הטילו על עצמם את הדאגה להטבת חייהם של היהודים בעיר בשטח החברתי והתרבותי. היו אלה אנשים בעלי־תרבות גבוהה, שייסדו את ה„ליגה ל־תרבות", או בלשון היידיש: „קולטור־ליגע". תפקידה של ה„קולטור־ליגע", היתה להעשיר את המטען הרוחני וההשכלתי של הנוער היהודי, חסר השכלה אלמנטרית.

בין המייסדים של ה„קולטור־ליגע" נמנו: ד"ר יוסף רוזנשטרום, אשתו המחנכת הינה (בתו של המורה הוותיק ר' משה שולבוג), ד"ר שמעון צוויימן, ד"ר שמואל טולפין, חיים כ"ץ, לייזר גינקר, ד"ר יוקה טולפין, שרה אבלמן, חנה שפילברג, פרוידה ומוטל גורין ואחרים. שניים מראשי ה„קולטור־ליגע" מצאו את מותם באופן טראגי ביותר: ד"ר שמואל טולפין נרצח באופן אכזרי ע"י חיילי שליט־הרמים של אוקראינה האטאמאן סמיון פטליורה וד"ר יוסף רוזנשטרום נהרג על פסי־הרכבת בעיר רובנה, בהיותו בתפקיד של ה„קולטור־ליגע" (ד"ר שמעון צוויימן ומוטל גורין נפטרו בארץ).

ה„קולטור־ליגע" מנתה עשרות חברים, רובם נוער מתקדם, צמאי־פעולה ודעת. בממדי הימים ההם, פיתחה ה„קולטור־ליגע" פעולה ענפה ואינטנסיבית בשטח התרבות והחינוך. נוצרה המסגרת המתאימה לפעילות תרבותית וחברתית, והיא מילאה תפקיד חשוב וגדול בשדה התרבות והחינוך בקרב יהודי אוסטראה.

ה„קולטור־ליגע" חוללה מהפכה במהלך־המחשבה של הנוער היהודי בעיר. פעולותיה העיקריות התבטאו בפעילות ספרותית. על־יד ה„קולטור־ליגע" התקיימה ספרייה, שהוקמה מתרומות של ספרים שנאספו מבתים שונים. במכלול הפעולות החשובות שה„קולטור־ליגע" עסקה בהן, נכללה גם עריכת נשפים ספרותיים, הרצאות על נושאים שונים, שיעורי־ערב למחוסרי השכלה, חוגים וסמינריונים שונים, חוג לספרות יידיש, גן ילדים, בית־ספר עממי, חוג דרמטי וחוגים אחרים שפעלו בהצלחה רבה.

יש לציין, שהתחלת שנות העשרים היו אלה שנות־שפל בתחום הכלכלי והנוער היהודי הסתובב באפס מעשה והיה נתון להשפעות מסוכנות, אשר היו עלולים להביאו לידי התדרדרות וניוון, לכן הפעולות של ה„קולטור־ליגע" באותם הימים היו מועילות ומוסריות כאחד.

הנוער היהודי בא לחוגי ה„קולטור־ליגע" מכל השכבות. המועדון היה מלא חברים צמאי־דעת ו־מצאו את מקומם במסגרת הפעילות התרבותית של ה„קולטור־ליגע". השפה היידיש זכתה למעמד מיוחד, ואכן כל הפעולות התנהלו בשפה זו. נמצאו כוחות פדגוגיים שקנו את השכלתם בסמינרים למורים ועל אלה נוספו מורים בעלי־השכלה גבוהה, ובמשך הזמן התמזגו השיטות הרצויות וקיבלו את צביונם הרצוי במסגרת ה„קולטור־ליגע". הרחבתה המהירה של פעולת תרבות באוסטראה התבטאה במוסדות ו־במפעלים שהוסיפה להתקיים בזכותם של העומדים בראש של ה„קולטור־ליגע", שהקרינו מרעיונותיהם והם השפיעו על המוני העם וחיי הציבור באוסטראה היו תוססים ופוריים באותה התקופה.

פעילות ספורטיבית

בחיים הססגוניים באוסטראה בתקופה של שתי מלחמות העולם, נודע מקום נכבד לפעולת הספורט בעיר. הנוער היהודי היה מלא חיים והיה חדור רעיונות ואמונה ואידיאלים ובזה ניתן להסביר את העובדה, שאחוז ניכר של הנוער היהודי לא הסתפק רק בתחום האידיאי בלבד, אלא גם בתחום הספורט, בהתאם לאימרה הנפוצה: „רוח בריאה בגוף בריא". הנוער היהודי באוסטראה פיתח חיי־ספורט תוססים למדי במסגרת תנועות־נוער או מחוצה להן.

„הסקציה הספורטיבית" ע"י „טאז" („החברה ל־שמירת הבריאות" פעלה על טהרת הספורט ופיתוח הגוף, בהתאם לדרישות „טאז" שנקראה גם „הסק־

ציה הכחול־לבן ס.ס.ג.״ בפולנית: „הסקציה הספור־טיבית להתעמלות״ והיא קיבלה את התקציב לפעי־לות ספורטיבית מהנהלת „טאז״. המדריכים ב„סק־ציה״ היו חיילים לשעבר ששירתו בצבא הפולני ואף צירפו לשורותיהם מדריכים אחרים כמו: **אבר־הם ולטמן, יאני קלורפיין, מוסיה סורוקה** ואחרים.

הסקציות הספורטיביות עמדו על רמה גבוהה וגילו פעילות מרובה. גולת הכותרת של הפעילות הספור־טיבית היתה תחרות שנתית שנערכה בחגיגיות רבה בנוכחות ראשי השלטון הפולני ונציגי המוסדות היהודיים וראשי הקהילה, לשם ציון ההישגים בשטחי הספורט השונים.

„הסקציה הספורטיבית״ באוסטראה

שורה עליונה, מימין לשמאל: רויטנברג, לייב פרליס, מוטשאן, יעקב פינקלשטיין, מיטקא גוניק, אברהם בלינדר, בייע גילבורד.
שורה באמצע, מימין לשמאל: בסיק סורוקה, ליאָוואַ דרביאַנסקי, בנימין גרינס, יאשה בוקימר, מוסי סורוקה, גרישאַ וידרא, נטע חורובסקי
שורה למטה, מימין לשמאל: אפרים גלסמן, פ. פינקלשטיין, יעקב שמידמן, חיים זייגרסון, גוכמן

חברי ה„סקציה הספורטיבית״ פעלו בתחומים שו־נים של הספורט, כמו: משחקי כדורגל, אימונים על הטרפז, פינג־פונג (טניס־שולחן), מירוץ אופניים, התעמלות, שחייה, קפיצות לגובה ולרוחק, כדור־סל וכו׳ אבל האטרקציה העיקרית היתה כמובן הסקציה לכדורגל. היה זה מחזה מרהיב־עין לראות את הכדו־רגלנים מתמודדים עם קבוצות כדורגל שונים מערים בסביבה, כמו מיזוץ׳, וקבוצות כדורגל מערים אח־רות. ברגש של שמחה וגאווה היו הצופים במגרשי־הספורט עוקבים אחרי הכדורגלנים של אוסטראה, המבקיעים שערים לשערי יריביהם לקול תרועות ההמונים. יש לציין שלא רק הכדורגל, אלא אף יותר

הפעילות הספורטיבית דרשה, כמובן, מאמצים מרובים, ארגוניים וכספיים והתקציב שהנהלת ה־„טאז״ נתנה לפעולת הספורט לא סיפק את הצר־כים, לכן היה צורך לחפש מקורות כספיים אחרים לפעולה תקינה של ענף הספורט. למטרה זו אורגנו נשפים, תחרויות ספורט, ובעיקר תחרויות קבוצות כדורגל, שמשכו קהל רב. התלבושת של סקציית־הכדורגל היתה אחידה: כחול־לבן, ואין זה פלא שסקציית כדורגל משכה נערים לספורט הפופולארי הזה.

הנוער היהודי שהתנער ממצב הדיכוי בו היה נתון לפני כן, מצא בספורט את הביטוי המובהק

ביותר לזקיפת קומתו ולהבראתו הרוחנית ופעולות הספורט תפסו מקום חשוב בין שאר מפעליהם ה־חברתיים של השכבות השונות בעיר.

שנות השלושים היו פוריות בשטח הספורט היהודי באוסטראה. באותה תקופה הושגו תוצאות טובות בכל ענפי הספורט, אבל למרבה הצער הפעילות הספורטיבית כמו פעילות בשטחים אחרים הופסקו, כאשר להבות המלחמה האכזרית פרצו בשמי פולין ורוב הספורטאים היהודים וביניהם ספורטאי אוסטר־אה ניספו ורק אודים מוצלים מאש השואה האיומה, זכו לעבור את מדורי ההשמדה ולהצטרף אל בוני ארצנו.

משחק כדורגל בין שחקני אוסטראה וזדולבונוב בשנת 1932

אביגדור קמרמן

זכרונות מאוסטראה *

מאז חלוקת פלך ווהלין בין הפולנים והרוסים בשנת 1920 — נפלה העיר אוסטראה תחת שלטון פולין והנהרות הורין ווילִיה שבצדיה שימשו קו־גבול.

בהתאם לנוהג בשטחי הספר של פולין, מונה כראש העיר רק פולני בלי להתחשב בהרכב האוכלוסיה. גם הסגנים היו לרוב פולנים, אולם בחלקי נפל להתמנות כסגן ראש העיר אוסטראה ובמשרה זו כיהנתי משך שלוש שנים (1928—1931).

לראשות העיר צורפו שני „לאווניקים", שהיו אוקראינים ובתקופתי עלה בידי להחליף אחד מהם ליהודי. מועצת העיר היתה מורכבת בתקופה ההיא מעשרים וארבעה נציגים שנבחרו ע"י כל התושבים וביניהם ששה־עשר יהודים על אוכלוסיה כללית של 16,000 תושבים וביניהם 75% יהודים.

אם כי הנציגות היהודית הורכבה מזרמים שונים (5 ציונים, 2 פועלים וכו') מכל מקום היו כולם מאוחדים בכל שאלה יהודית שנדונה במועצה. גם באדמיניסטרציה של העיריה תפסו מקום פקידים יהודיים, ומשני פקידים שמצאתי בבואי לעיריה עלה מספרם בזמני לשמונה, מלבד פועלים יהודיים שעבדו בשירותים שונים של העיר.

הרוחות שנשבו בפולין בתקופה ההיא ובמפלגה הממשלתית לגבי המיעוטים הלאומיים בכלל והיהודים בפרט, נתנו אותותיהם בבחירות הבאות לעירית אוסטראה שנערכו בשנת 1930. תחת לחץ הגורמים הממשלתיים ירד מספר הנציגים היהודיים ל־14 למרות גידול האוכלוסיה היהודית לעומת הבחירות הקודמות.

עניני העיר התנהלו בדרך כלל בסוד וכלפי חוץ נדמה היה, כי שלום פנימי שורר בין הנציגויות השונות, אך למעשה היו לעתים היחסים מתוחים בין האוקראינים מצד אחד לבין הפולנים מצד שני.

מהכנסות העיר הוקצבו תמיכות להחזקת המוסדות היהודיים שבעיר, כגון: בית־החולים היהודי, בית־היתומים היהודי, האמבולטוריום של החברה היהודית לשמירת הבריאות „מאַז", תלמוד־תורה, מושב־זקנים ועוד.

אולם, ההקצבות היו קטנות ומקוצצות בלי להביא בחשבון את ההכנסות ממשלמי המסים היהודיים שמהן נזון כמעט כל תקציב העיריה והתקציב היה אז לא קטן — 450,000 זהובים פולניים, וביחוד בשביל הציבור היהודי שהתרושש מחמת הצבת הגבול הרוסי־פולני בעיבורה של עיר ובעטיו של נטל המסים הממשלתיים הכבד שרבץ עליו.

חוץ מזה הכבידו גם המסים שנגבו ע"י ועד הקהילה להחזקת עצמו ולהחזקת מוסדות הציבור והחסד שלא יכלו להתקיים מההקצבות הסמליות של העיריה, שלא עמדו בשום יחס ריאלי לצרכיהם האמיתיים. אך יצויין יחס ההבנה בדרך כלל ששרר בין שלטון הקהילה היהודית ושלטון העיר.

בין העבודות הציבוריות שבוצעו ע"י העיריה בשנת 1930 תפשו מקום חשוב הקמת הגשר הגדול

---

* ילקוט ווהלין, כרך שני, קובץ ט', תש"ח.

אל העיר החדשה וסלילת כביש בקרבת בית־הכנסת הגדול, מקום שם היתה ביצה עמוקה שחסמה את הגישה לביהכ״נ.

כן נבנה באותה תקופה ע״י הקהילה בית־מטבחיים משוכלל. רבים היו אורחי החוץ שנמשכו לבקר באוסטראה ולראות בעתיקותיה שמנו קרוב לאלף שנים. ביחוד התענינו בבית הכנסת הגדול של המהרש״א ותשמישי הקדושה העתיקים מאוד, בבית־הקברות הנושן, ארמון הנסיכים האוסטראיים הקד־מון, שהפולנים סידרו בו מוזיאון עירוני ועוד. בין האורחים החשובים שביקרו בתקופה האחרונה היו המארשאל פילסודסקי, הסופר שלום אש ואחרים.

התזמורת של מכבי־אש באוסטראה

שורה אליונה, מימין לשמאל: מיכאל אוקסנגורן, חיים זייגרסון, שמואל פישר ואחרים
שורה באמצע, יושבים מימין לשמאל: חיים (טרומבוניסט), קסטצקי (המפקד של מכבי־אש), נח פלדגאוז, מלצר, מירוצ׳ניק ואחרים

פרק שלישי

אישים ודמויות

הרב ר' שמואל איידליש (המרש"א)

תמונת הגאון ר' שמואל אידליש (מהרש"א)
(לפי „חידושי הלכות", דפוס וינה 1814)

הגאון רבי שמואל אליעזר הלוי הנודע בשם המקוצר המהרש"א נולד בשנת שכ"ג (1563) בעיר קראקא אשר בפולין.

אביו רבי יהודה הלוי היה אחיו של רבי שמואל הלוי — אביו של מחבר „טורי־זהב" — ט"ז. יחוסו של המהרש"א מצד אביו הגיע עד ליהודה החסיד ומצד אמו — עד המהר"ל מפרג. כשגדל המהרש"א ונהיה עלוי, היה חתנו של הגאון מפוזנן רבי משה

אשכנזי. קיימת גם סברה שהמהרש״א היה חתנו של הרב מבריסק, הגאון רבי משה ליפשיץ.

בהיותו בפוזנן יסד המהרש״א הצעיר בן ה־25 את הישיבה הגדולה, ממנה יצאו חכמים וגאונים. חמותו העשירה, הנגידה איידל תמכה באחזקת הישיבה במשך כעשרים שנה משנת שמ״א עד שנת שס״ה. כאות תודה והוקרה לחמותו הנדיבה, קרא את עצמו בשמה והינו „רבי שמואל איידלס״ ובקיצור מהרש״א (מרן הרב שמואל איידלס) וכבר בשנת שנ״ה כשועדת רבנים ומנהיגים מ„ועד ארבע ארצות״ הרציאה תקנה ששום רב לא יכול לקבל כיסא רבנות בעד כסף, אלא בכוח ידיעות בתורה, היה בין החתומים בזו הלשון „הקטן שמואל איידלס״. המהרש״א היה אז כאמור בן עשרים וחמש שנים.

בשנת שע״ה התחיל לזרוח האור של הגאון מהרש״א בעיר אוסטראה, בה היה אב בית דין וראש הישיבה הגדולה כ־17 שנה ועד יומו האחרון. מספרים שלישיבה הגדולה של המרש״א היו באים ממרחקים מאות תלמידים ללמוד תורה מפיו של הגאון הגדול, עד שלא היה כבר יותר מקום לאכסנם בבנין הישן של הישיבה והקהילה היהודית בעיר אוסטראה החליטה לבנות בנין חדש, גדול ומפואר, בכדי להתאימו למספר הגדול של התלמידים. ביום הנחת אבן הפינה, התאספו נכבדי הקהילה ועשירי העיר והכריזו למכור אבן הפינה לכל מי שיתרום יותר למטרת בניית הבנין. ואז קם יהודי ולחש באוזני השמש שהוא מוכן לקנות הזכות של הנחת אבן הפינה בסכום הגדול של 500 גילדן בתנאי של אלמוניות ומתן האפשרות לנאספים להגדיל את הזכות עד לסכום הגדול של 500 גילדן וכך זכה הנדבן המיסתורי לזכות בכבוד הגדול של זכות הנחת אבן הפינה לבנין הישיבה. הקהל היה מאוד סקרני לדעת מי הוא האיש המסתורי והתורם האלמוני וכשהגיע תורו להתכבד בזכות הנחת אבן הפינה, לחש התורם האלמוני באוזניו של השמש לאמור: אני מכבד את המהרש״א בזכות הנחת אבן הפינה. בתום חגיגת הנחת אבן הפינה לבנין הישבה, דרש המהרש״א מהשמש להביא אליו את הנדבן המסתורי. הנדבן פנה אז למהרש״א ואמר שאיננו עשיר כלל, אבל היות ואין לו ילדים החליט לתרום כמעט את כל רכושו בשביל המצוה הזאת של בניית הישיבה והוא שמח שזיכה את המהרש״א בכבוד הנחת אבן הפינה. הגאון בירך את התורם שיזכה לבן זכר שילמד תורה בישיבה הזאת. ברכת המהרש״א אומנם התגשמה והתקיימה.

גדולה היתה בימים ההם גאוותו של כל מחבר ספר שבין חתימות גדולי התורה המאשרים את החיבור היתה גם חתימתו של המהרש״א, שהיתה קשה מאוד להשגה. עוד בחייו זכה המרש״א להוציא ספר הלכות חשוב ומפורסם בשם „חידושי הלכות״. בדברי ההקדמה לספר כתב הגאון רבי יואל בר׳ משה גד, הנכד של בעל „טור־זהב״ — הט״ז המילים הברוכות והמאירות של „מאור הגולה״ הרב הגאון המהרש״א שחיפש ונכנס לעומקי ההלכה ויצרו עמודים יציבים וחזקים, ששום סערת כוחות לא תזיז אותן ממקומן, כי מי בכלל יכול להעיז, לקום ולריב נגד מילות הפנינים של המהרש״א ומי שקם לריב עם גאון העולם המהרש״א ומילותיו פניניו, כאילו קם לריב עם השכינה. אודות הגאון המהרש״א נפתחו המעינות הסגורים המתחבאים מעינינו בגמרא ובתוספות.

המהרש״א זכה כאמור להדפיס את ספרו הגאוני „חידושי הלכות״ עוד בחייו.

הגאון היה גדול וקדוש והיה לו לב זהב וביד רחבה חילק נדבות לעניים. המהרש״א היה גם ידוע כמכניס אורחים גדול. דלתות ביתו ברח׳ „השילגאס״ באוסטראה היו פתוחות לכל עובר. על האבנים המפורסמות שעל דלתות ביתו היתה חרותה כתובת בזה הלשון: „בחוץ לא ילין זר, דלתי לאורח אפתח״. בשנת תרמ״ט פרצה באוסטראה שריפה גדולה וכל בתי העיר עלו באש ונשרפו וביניהם גם ביתו של המהרש״א. רק האבנים עם הכתובת האמורה לעיל נשארו במסגרת עד ימינו. הכתיב אומנם היה קשה לקריאה.

כידוע, אפשר היה לראות בקירות בית־הכנסת הגדול ע״ש המהרש״א בעיר אוסטראה פצצות מלפני מאות שנים שלא התפוצצו.

מדור לדור ומאבות לבנים עבר הסיפור. ירו וזרקו צוררי היהודים על בית־הכנסת הגדול ורק בזכותו של המהרש״א הקדוש לא התפוצצו הפצצות ולא אירע כל רע ליהודים שהיו בתוך בית־הכנסת. פצצה

אחת היתה תלויה מהתקרה על שרשרת בפנים בית־הכנסת הגדול ואחת היתה תקועה בקיר הדרומי בחוץ עד ימי השואה בשנת 1945—1941.

מספרים שהמרש״א היה נוהג בליל „הניטל״ לא ללמוד לימודי קודש. נודע על כך למשומד שהלשין על הגאון בפני השלטונות ואמר שהמרש״א עושה זאת באותו לילה בכוונה בכדי להדגיש בזאת את שנאתו לנצרות. המשומד הציע לשלטונות להתנפל על בית המדרש באותו לילה ולודא את אמיתות דבריו.

המהרש״א מבלי לדעת על ההלשנה, ניגש אחרי תפילת מעריב אל ארון הספרים והוציא ממנו ספרים שנחוצים היו לו ופתאום נפל ממדף הספרים ספר גמרא על הארץ. המהרש״א קם ובנשיקה לגמרא הכניס אותה למקומה במדף הספרים והמשיך לחפש עוד ספרים שרצה בהם, אבל נפילת ספרי גמרא חזרה על עצמה שלוש פעמים והמהרש״א הבין שזה אות מן השמים והחליט הלילה הזה ללמוד גמרא. כעבור חצי שעה פרצו לבית המדרש שוטרים מלווים ע״י המשומד ומצאו את הגאון לומד גמרא. מבוישים ונכלמים יצאו שליחי השלטונות עם המשומד בראותם שהצדיק לומד גמרא גם בלילה ההוא כבכל הלילות.

עוד מספרים כי בעיר אוסטראה היתה הדרך לבית העלמין היהודי מובילה ברחובות בהם גרו הגויים, ובאחד מהם היתה כנסיה נוצרית ובעת לוויה יהודית היו הנוצרים מצלצלים בפעמוני הכנסיה בכדי להקניט את היהודים. בעת ההלוויה של המהרש״א החלו הפעמונים לצלצל כמנהגם. פתאום קם הצדיק ונשכב חזרה. מיד אחרי כן כרסה הכנסיה תחתיה כמו ברעידת אדמה.

הגאון מהרש״א הוציא נשמתו הקדושה לבורא העולם במוצאי־שבת, ה׳ כסלו בשנת שצ״ב בעיר מגוריו אוסטראה.

זכותו יגן עלינו.

תורגם מאידיש מהחוברת
„דער אידישער שטראל״ מס. 16
ע״י ח. פינקל

דער טוטשינער בהן

צווישן די באַרימטע מצבות, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן אַלטן אָסטראָהער בית־הקברות, וואָס זקנים פון דער שטאָט האָבן מיט שטאָלץ דערציילט וועגן זייער אַלטערטימלעכקייט און דערביי אונטערגעשטראָכן דאָס חשיבות פון די גרויסע נפטרים, וואָס זענען אונטער זיי באַהאַלטן, האָט זיך געדעכנט די אַלטע מצבה פון יאָר שע״ב אויפן קבר פון ר׳ אליעזר ב״ר שמחה, וועלכער איז באַקאַנט מיטן נאָמען דער טוטשינער כהן, וואָס לויט דער פאָלקס־טראַדיציע פלעגט דער גאון מהרש״א גיין יעדן יאָר צו אים אויף קבר־אָבות.

ר׳ אליעזר, וואָס איז געזעסן פיל יאָרן אויפן כיסא־הרבנות אין טוטשין, איז באַקאַנט אַלס גרויסער לערנער און צדיק, אָבער באַזונדערס איז ער מפורסם געווען אַלס בעל רוח־הקודש און מען האָט דערציילט פון אים פיל ניסים ונפלאות ביי זיין לעבן און נאָך מער נאָך זיין טויט. פיר־און־צוואַנציק משמרות כהנים האָט ער פאַרמאָגט ביי זיך אין הויז. דאָס זענען געווען זיינע צוועלף איידעמס און וואָס אַ דאַנק דעם איז ער געקרוינט געוואָרן מיטן כתר־תורה, כתר־כהונה און כתר־שם־טוב.

אַן אַלטע טראַדיציע איז דערציילט געוואָרן דורך די זקנים פון אָסטראָהאָ און טוטשין, אַז פאַר זיין פטירה האָט דער טוטשינער כהן אָנגעזאָגט אין אַ צוואה זיינע זין און איידעמס, אַז נאָך זיין טויט זאָלן זיי טראָגן זיין „מיטה״ מיט זייערע אייגענע

הענט קיין אָסטראָה און אים מקבר זיין צווישן די קברים פון די צדיקים. ווי עס איז איבעראל באַקאַנט געווען, האָבן פיל גדולים געשטרעבט צו באערדיקט ווערן אין דער הייליקער ערד פון אָסטראָהער בית-עולם. וועגן דעם ווי אַזוי די צוואה איז אויסגעפירט געוואָרן האָט מען דערציילט די פאַלגנדע וואונדער-מעשה:

ערשטנס, ווי עס איז איבעראל באַקאַנט געווען, איז בלויז אַ קורצע צייט נאָך דער פטירה פונעם טוטשינער כהן אַרויס אַ גזירה פונעם פריץ אַריבערצופירן דעם אַלטן טוטשינער בית-הקברות אויף אַן אַנדער פלאַץ. די שטאָטישע יידן האָבן אַנגעווענדעט די גרעסטע באַמיאונגען מבטל מאַכן די שרעקלעכע גזירה, אָבער עס האָט גאָרנישט געהאָלפן, און דאָס אַריבערפירן איז אויסגעפירט געוואָרן מיט דער גרעסטער שטרענגקייט. דערפון האָבן אַלע אַרויסגעזען, אַז נאָר דער רוח-הקודש האָט גערעדט פון זיין מויל בעת ער האָט איבערגעגעבן די צוואה זיינע זין, ווייל ער האָט מורא געהאַט פאַר „גילגול מחילות".

דאָס איז געווען דער ערשטער נס, און דער צווייטער נס איז געווען דער „קפיצת-הדרך". ווי באַוווסט איז דער טוטשינער כהן נפטר געוואָרן אין דער נאַכט צו י"ז בטבת פון יאָר שע"ב, און געטריי דער צוואה האָבן אים די זין צומאָרגנס געטראָגן אויף זייערע אַקסלען קיין אָסטראָה. דער טאָג איז אויסגעפאַלן אום ערב שבת און דער „קורצער פרייטיק" דערצו. דער וועג איז געווען אַ שווערער ווינטער-וועג מיט שווערע שניי-זאַווערוכעס, וועלכע האָבן אַזוי פאַרוויט דעם וועג, אַז מען האָט אינגאַנצן נישט אַרויסגעזען. און עס איז געווען אַ גרויסע סכנה, אַז זיי וועלן נישט באַוויזן אָנקומען קיין אָסטראָה פאַר שבת.

אָבער דאָ איז געשען דער נס פון „קפיצת-הדרך". ווי אויף אָדלער-פליגלען האָבן זיי געשוועבט איבער די פאַרשנייטע וועגן און אויף אַ וואונדערלעכן אופן זענען זיי אָנגעקומען קיין אָסטראָה, ווען עס איז נאָך געווען האַלבער טאָג. עס איז פאַרגעקומען די לוויה, אין וועלכער עס האָט זיך באַטייליקט די גאַנצע שטאָט יונג און אַלט, וועלכע זענען געקומען אים אָפּגעבן דעם לעצטן כבוד, ווי עס פּאַסט פאַר אַזאַ צדיק און עס איז נאָך געווען גענוג צייט פאַר די זין זיך זעצן „שבעה" און טרויערן נאָך זייער הייליקן פאָטער אַ גאַנצע שעה פאַר שבת.

די דאָזיקע געשעעניש איז פאַרצייכנט געוואָרן אין אַלטן אָסטראָהער פנקס אַלס אַ נס און אָנדעק פאַר די קומענדיקע דורות.

מיכל גרינעס

מענדל ביבער

דער לעצטער מאַהיקאַנער פון דער לומדים־גאַ־לעריע איז געווען מענדל ביבער.

נאָך אין זיין פריסטער קינדהייט האָט ער אין זיך איינגעזאַפט דעם רעליגיעזן גייסט, וואָס דער פאָ־טער זיינער — אריה־לייב — האָט אין אים איינ־געפלאַנצט.

מ. ביבערס פאָטער איז געווען אַליין אַ גרויסער קענער אין תורה, אין דער גרויסער קלויז האָט ער געלערנט מער ווי פופציק יאָר, אויך פאַר זיינע אייגענע קינדער איז ער געווען אַ מלמד. מענדל ביבער האָט פאַרלאָזט די שטאָט אין 1867, אין דעם זעלבן יאָר האָט ער חתונה געהאַט און איז געוואָרן „אַן איידעם אויף קעסט״.

ביז זיין שווערס טויט איז ער געזעסן „על התורה״ — נישט געוווּסט פון דאגות־פרנסה. ווען דער שווער איז אים אָפּגעשטאָרבן, האָט ער געמוזט זאָרגן פאַר חיונה פון זיין משפחה.

די פרנסה האָט ביי אים צוגענומען די צייט. ער האָט שוין אָנגעהויבן פאַרגעסן זיין געבורטסשטאָט, די מענטשן וואָס האָבן אין איר געלעבט. זיין פּלאַן אָוועקצושטעלן אַ דענקמאָל פאַר די גאונים און לומדים פון אָסטראָה איז מיט דער צייט צערונען געוואָרן.

נאָך 23 יאָר זיין אין דער פרעמד, האָט ער זיך אומגעקערט אַהיים, נאָך דער גרויסער שטאָט־שריפה פון יאָר 1888. דאַמאָלסט האָט ער שוין נישט דערקענט די שטאָט. פון די אַלטע שולן, בתי־מדרשים איז קיין זכר נישט געבליבן, דאָס פייער האָט זיי פאַרניכטעט. עס זענען שוין געווען אויס־געבויט אַנדערע אויף זייער אָרט. דאָס איינציקע וואָס ער האָט געטראָפן גאַנץ, אומבאַרירט, איז גע־ווען די גרויסע מהרש״א־שול.

מענדל ביבער האָט שוין נישט געטראָפן אין שטאָט דאָס וואָס ער האָט איבערגעלאָזט צוריק מיט צוויי צענדליק יאָר, דער תורה־אינהאַלט האָט שוין פאַרלוירן דעם גלאַנץ, פון עלטערן דור איז שוין כמעט נישט געבליבן ווער עס זאָל געדענקען און דערציילן פון די גרויסע פּערזענלעכקייטן פון אָסטראָה און וועגן די גרויסע פּאַסירונגען אין שטאָט.

דאַן האָט מענדל ביבער זיך געשטעלט די פראַגע, צי מעג מען אַזוי בלייבן? דער ניי־אויפגעקומענער דור וועט געדענקען, אַז די שטאָט פון דער קעגנ־וואַרט איז אַזוי געווען פון תמיד אָן, צי האָט די שטאָט פאַרמאָגט פריער וועט קיינער נישט וויסן.

דער דאָזיקער פּראָבלעם האָט אין אים דערוועקט דעם ווילן פון עפּעס שאַפן. דער אידעע־פּלאַן פון אַמאָל האָט אין אים ווידער דערוואַכט — אויפ־צושטעלן אַ זכר פאַר דער פאַרגאַנגענער עפּאָכע פון אָסטראָה, פאַרצייכענען אין אַ בוך געשעענישן פון דער שטאָט, וואָס זענען ענג פאַרבונדן מיטן יידישן לעבן פון יענער בליענדער צייט פאַרן יידנ־טום.

נישט לייכט איז אָנגעקומען דעם טרוימער דאָס צו דערגרייכן. די קוואַלן, פון וועלכע ער וואָלט געקאָנט באַקומען די נויטיקע אינפאָרמאַציע — איז געווען דער שטאָט־פּינקס. ליידער איז דער פּינקס

ספר

מזכרת לגדולי אוסטרהא

כולל

תולדות גאונים אב״ד ראשי מתיבתא מגידי מישרים חכמי יושבי יעב״ץ בקלויז הגדולה דפה (ושמות הספרים שחברו) דיינים מופלגים. פרנסים ומנהיגים, חסידים ואנשי מעשה, קצינים, נגידים, אנשי שם, שהיו בעיר אוסטרהא במשך קרוב לארבע מאות שנים, עם העתקות נוסח מצבותיהם והעתקות נוסח מצבות עתיקות משנת רי״ה. מבוא העיר״ כולל סדר ומשטר הקהלה, החברות שהיו בה בדורות הראשונים, סדר ומשטר החי״ק, העתק צוואות הגאונים הג״מ ישראל הײלפרין ז״ל והג״מ דוד הײלפרין ז״ל. וצוואת הקצין ופרנס דמדינת וואלין ר׳ יוזפא אוסטריר ז״ל, העתק כתבי רבנות. מגילת תמוז״. מעט מקורות היהודים פה. סיפורים אשר ספרו לי זקנים תורנים נאמנים בדבריהם, ועוד דברים עתיקים שבאו דרך אגב אשר יגעתי ועמלתי ודליתי מתהומות ים הגשיה, לתפארת העיר ויושביה.

אנכי יליד העיר אוהב חכמים ודבריהם, ומוקיר זכרונותיהם

מנחם מענדיל בן לא״א המופלג בתורה וביראה מוהר״ר אריה ליבוש ז״ל ביבער מאוסטרהא.

יצא לאור בהוצאת המחבר ובעזרת תמיכה הגונה מהחברה ״מפיצי השכלה״ מפטרבורג.

ברדיטשוב

בדפוס של חיים יעקב שעפטיל

שנת מזכר״ת לפ״ק

ВЪ ПАМЯТЬ РАВВИНОВЪ

г. ОСТРОГА.

Сост. М.. БИБЕРЪ.

חוגש על־ידי בתו שרה ביבר־גוליק, בעלה אריה

שוין געווען פאַרניכטעט. אויך די ספרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרן אין אַסטראַהע, אָדער אין אַנדערע שטעט, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די שולן, בתי־מדרשים, אָדער ערגעץ ווו — זענען אויך פאַר־ברענט געוואָרן.

איין און איינציקער וועג איז געבליבן אָפן — דער בית־עולם — צו פאַרשן די מצבות, אויף וועל־כע עס זענען געווען אויסגעקריצט די נעמען און שבחים פון די נפטרים. (אַמאָל איז מען געווען זייער פאַרזיכטיק, אויסצוקריצן „לויב־ווערטער" אויף דער מצבה. די אמתע פאַרדינסטן פון נפטר, פלעגן זיך אויסדריקן אינעם שבח אויף דעם שטיין).

אָבער אויך דאָ האָט דער פאַרשער געהאַט פאַר זיך אַ שווערע אויפגאַבע. ער האָט דעם בית־עולם געטראָפן אין אַ כאַאָטישן צושטאַנד. די אַלטע שטיינער זענען געווען צעבראָכן, איינגעוואָרפן; אַנדערע מצבות זענען געווען טיף פאַרזונקען אין דער ערד, די אותיות מיט גראָז פאַרוואַקסן, אָדער אָפגעמעקט — נישט צו דערקענען.

פון דעסטוועגן האָט ער זיך נישט פאַרלוירן. קודם, האָט ער צוריק אויפגעשטעלט די איינגעוואָרפענע מצבות, מיט די נעגל אויסגעגראַבלט די בלאָטע פון די פאַרשטאָפטע אותיות, כדי צו קענען איבערלייע־נען אַ נאָמען. אויך האָט ער גענישטערט אין די פינקסים און ספרים.

מענדל ביבער האָט זיך מקריב געווען אין דער דאָזיקער אַרבעט. טאָג־טעגלעך האָט ער געשפּאַנט אויפן בית־עולם, צעגראָבן מצבות, זיי אויפגע־שטעלט און געפאָרשט די נעמען פון די גרויסע גאונים און לומדים.

גענוג נעכט איז דער מחבר פון ספר „מזכרת לגדולי אוסטראה" — נישט געשלאָפן, זיך געגריבלט אין די אַלטע ספרים און כתב־ידן, כדי צו געפינען עפעס נוצלעכעס פאַר זיין אַרבעט. אויך איז ער גע־פאָרן זוכן ידיעות אין וואַרשע, ווילנע און אין אַנדערע שטעט.

גרויס איז געווען זיין פרייד, ווען זיין ווערק איז אַרויס פון דרוק. זיין ספר איז געדרוקט געוואָרן אין 346 זייטן אין יאָר 1907, אין בערדיטשעוו, מיט דער פינאַנסיעלער שטיצע פון דער געזעלשאַפט — „מפיצי השכלה" אין פעטערבורג.

אין דעם דאָזיקן ספר האָט מענדל ביבער אויפ־געשטעלט אַ מאָנומענט פאַר מער פון פיר הונדערט גאונים, לומדים און פערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן געלעבט אין אַסטראַהע און דערהויבן די שטאָט צו אַ שטייגנדיקער קולטור־שטופע — מיט אַ וועלט־נאָמען, אין דעם פעריאָד פון לומדות־אויפקום ביי ייִדן.

*

מענדל ביבער האָט ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבן נישט פאַרלאָזט דעם רודער פון אָפצוהיטן דעם גייסטיקן אינהאַלט פון אַסטראַהע.

נישט זיין טיפע עלטער, נישט זיין קרומע און קראַנקע פוס, האָבן אים אָפגעהאַלטן פון צו געבן אַכטונג אויפן חינוך אין דער תלמוד־תורה. אָנגע־שפאַרט אין זיין שטעקן, האָט ער טאָג־טעגלעך גע־שטעלט פעסטע טריט אויף דעם וועג צו דעם רעלי־גיעזן דערציונגס־אַנשטאַלט. ער האָט געזאָרגט, אַז די קינדער זאָלן לערנען און געדענקען פון דעם, ווען זיי וועלן אויסוואַקסן.

אַ תלמיד, אַ מתמיד איז געווען פאַר מענדל ביבער — אַ טריאומף און דערגרייכונג. מיט אַ ליב־לעכן שמייכל אויפן פנים, פלעגט מענדל ביבער צו־שרייבן אַ פאָר שורות, אויף דער אויסצייכענונגס־מתנה, וואָס די בעסטע שילער פלעגן באַקומען נאָך די עקזאַמענס, אַ סטימול פאַרן תלמיד.

אָט איז דאָ אַ פאַקסימיליע פון מענדל ביבערס ווערטער, צוגעשריבן מיט זיין אייגענער האַנט, אויף אַ „מתנה־ספר", וואָס איז געשאַנקען געוואָרן אין יאָר 1915:

„...קינד מיינס! אויב דו וועסט פאַרנעמען די ווערטער פון דיין לערער פאַר דיינע נוצן און זיין לערע וועסטו ביי זיך באַהאַלטן אויך אויף די קומענדיקע יאָרן, אַז דו זאָלסט דאָס נישט פאַרגעסן, וועט די דאָזיקע אויסצייכענונג זיין פאַר דיר אַ כבוד און אַ מתנה. אַ שיינע און רומפולע — אויף אייביק".

מ. ביבער האָט אויך פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ אין לומדות, אין דער קראַסנעגירער שול, וווּ ער פלעגט לערנען מדרש פאַר די מתפללים. ער איז געווען פאַררעכנט פאַרן לעצטן מאָהיקאַנער פון די גאונים.

דער שרייבער פון דעם דאָזיקן בוך „ווען דאָס לעבן האָט געבליט" — פילט צו מענדל ביבערן אַ ספּעציעלן יראת־הכבוד, אַלס מדריך און מוטגע־בער אינעם לערנען. דער ספר „מזכרת לגדולי אוסטראה" האָט געדינט פאַר אַ וועגווייזער אין דער דאָזיקער אַרבעט.

*

מענדל ביבער איז אַוועק אין דער אייביקייט אינעם יאָר 1917. זיין גוטער נאָמען איז פאַרבליבן — לשם עולם.

ג. א. שדה

שמואל שרירא

בין בני־העליה של הדור האחרון, בשורה הראשו־נה של נושאי דגל התחיה יתנוסס שמו של שמואל

שמואל שרירא

שרירא (שרייאר). יהודי תלמיד־חכם, איש שהתמזגו בו מידות תרומיות ותכונות נעלות, יהודי ער בעל לב רגיש ושאר־רוח, איש פעלים ועסקן תוסס, מורה ומחנך, סופר ועתונאי, אחד מאישי ווהלין הגדולים, אשר שמעו ופעליו נודעו גם מחוץ לווהלין. רבים היו מוקיריו ומעריציו, חבריו ותלמידיו, שנמנו על באי־ביתו ושומעי תורתו גם בהיותו בגולה וגם כאן בארץ. ואם כי לא מעטים היו הכוחות האינט־לקטואליים בסביבתו, מכל־מקום היתה בולטת אישיותו המופלאה בכמה וכמה שטחי פעולה בציבוריותה של יהדות ווהלין.

יליד העיירה סלאבוטה בווהלין, בן למשפחה חסידית מדורות, היה שרירא ספוג עממיות יהודית שורשית ושקד עוד בנעוריו על התורה והעמיק במקורותיה. משגדל — עזב את עיירתו ונדד לאודיסה. שם שאב השכלה, שמע פרק בשירה וספרות מפי ביאליק, קלויזנר ואחרים והשתלם בלימודים כלליים. כל זה עלה לו בנקל. מתוך צמאון וחתירה למדע עבר לאקדמיה לחכמת ישראל מיסודו של הברון דוד גינזבורג בפטרבורג ושמע לקח מפי גדולי הדור שמעון דובנוב, ד"ר י. ל. קצנלסון ועוד. אחר־כך השתלם באוניברסיטאות של שטרסבורג ופרייבורג ושתה בצמא את דברי הפרופ' ו. נובק. חוקר ופרשן התנ"ך, ופרופסורים מפורסמים

אחרים מגדולי המדע בימים ההם. התנ"ך שמשך אותו עוד בחדר — הוסיף לעניין אותו גם בבית־המדרש העליון והוא העמיק עיון בספר־הספרים ועשה חיל. בתקופה ההיא החל לפרסם רשימות ומאמרים ב„הזמן" וב„השלוח" (בזה על אנשי כנסת הגדולה). אולם מתוך זהירות ואולי ענוותנות, נמנע מלפרסם מאמרים על נושאים מן התנ"ך. הוא השתתף גם באנציקלופדיה היהודית — רוסית מיסודם של ברוקהאוז — עפרון.

שנים מספר לפני מלחמת העולם הראשונה ליווה שרירא את ש. אנסקי ויואל אנגל במסעם על פני ערי ווהלין ועיירותיה וגם בחבלים אחרים, כדי לאסוף חומר אתנוגרפי, שרידי עתיקות מהפולקלור היהודי. היתה זו תקופה סוערת ורבת־תוכן בחייו של שרירא. כשהיה מספר בחוג חבריו הסטודנטים ברגש ובלבביות את האגדות ושר את השירים העממיים שליקט אז — היה משרה רוח מיוחדת של געגועים והתעוררות על שומעיו ומביאם לידי התלהבות. כבר אז ראו בשרירא כח עולה.

באה המלחמה העולמית בשנת 1914 ושרירא טולטל חזרה לווהלין. פרק חדש נפתח בחייו. בהיותו מושלם בידיעות, חדור אהבה בלי גבול לעמו ושפתו ומלא אמונה בתחייתו ובגאולת־ארצו, מקבל שרירא על עצמו תפקידים חשובים, ציבוריים ולאומיים. כאן, בתוך הפעולה, נתגלה גם כבעל כשרונות ארגוניים, חינוכיים ותעמולתיים. הוא פועל רבות בקרב ההמונים היהודיים מטעם החברה לעזרת פליטים, כמו־כן כבא־כח החברה להפצת השכלה בין היהודים וכעסקן ציוני. תפקידיו בלעו אותו כולו, ובהיותו קרוב לשכבות הרחבות מתוך מגע איתן — גברה בקרבו השאיפה לחלץ את המוני ישראל מעמק הבכא, להרימם ולהעניק להם מרוח התחיה.

בשנות 20־1919 כיהן כמנהל הגימנסיה ברוז'ין, לקח חלק בחיים הציבוריים ובפעולה הציונית שם, ונתחבב ע"י כך על הנוער ועל העיירה כולה. כשגברה השפעת הייבסקים בחוגי השלטון, עברה הגימנסיה לאידישאים ושרירא (העברי והציוני) שב לאוסטראה ונכנס כמורה לעברית בגימנסיה הממשלתית. בזה גם חזר לעסקנות באוסטראה. אחר־כך נקרא לכהן בתור מדריך ומפקח על בתי־ספר מטעם „תרבות" בפולין. כן גם עבד מטעם הג'וינט כמנהל המחלקה ליתומים.

בכל מפעל השקיע את כל כוחותיו וחום ליבו.

כציוני לוחם ואיש תנועת־העבודה (בהיותו חבר ב„התאחדות" — צעירי־ציון ו„הפועל הצעיר") לקח שרירא חלק פעיל בעבודת מפלגתו, הופיע בועידות וכינוסים, היה חבר בועדים מקומיים ומרכזיים ועמד בראש פעולת הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד במקומות מגוריו בווהלין עד עלותו בראשית 1925 לארץ־ישראל, וידע שרירא גם לפעול ולהפעיל עסקנים ולהשפיע בכל מקרה עליהם ועל תורמים.

במיוחד ראויה לציון תקופת פעולתו הענפה של שרירא באוסטראה. לרבים מחבריו (ולכותב הטורים האלה בכלל) זכורה פעילותו המסורה החל מימי האביב של המהפכה ברוסיה, תקופת שלטון אוקראינה העצמאית והכרזת האבטונומיה הלאומית ליהודים. היו אלה ימים סואנים ברחוב היהודי, המפלגות למיניהן התרוצצו בגלוי, גם התנועה הציונית יצאה מן המחתרת, ועם זאת הורגש מצב־רוח בלתי־יציב: דאגת פרנסה, מעבר מימי מלחמה לימי שלום, פגיעות ברכוש יהודי וגם רצח יהודים (אחר־כך גל של פרעות באוקראינה). בימים אלה דרושים היו כוחות יוצאים מן הכלל, כדי לכוון, לקדם ולהבטיח ענינים, לנהל פוליטיקה, לריב את ריב הציונות והקהילות ובכלל לעמוד על המשמר. ושרירא היה האיש המתאים לכך, בידעו להתנצח בויכוחים, ליישב סכסוכי מפלגות וזרמים, לנהל מלחמת בחירות, להסדיר עניני חינוך ותרבות ולחוות דעת בעניני ציבור וקהל — ורכש את אמונם של המוני העובדים. סייעו לו בהרבה עממיותו, בינתו ורך ליבו. הוא ידע להאציל על הכל מחמימות נפשו ומאוצר אמרי פיו הספוגים הומור יהודי חי ולשכנע לא רק חברים לדעה, כ"א אנשים ממחנה מתנגד.

והנה אנו רואים את שרירא כמייסדו ועורך העיתון „אידישע וואך" ואחר־כך כעורך ספרותי של וואָהלינער לעבען" ברובנה במשך שנתיים עד עלותו לארץ־ישראל.

עם בואו ארצה ראינו את שרירא בין עסקני הקרן הקיימת לישראל בתל־אביב. ושוב שם את פניו

לחינוך, עבד בהוראה בבתי־ספר תיכוניים, אך חבלי קליטה במולדת נפלו גם בחלקו בדומה לרבים מעסקני הגולה, בלי שיתאונן על כך. אדרבה, הוא הוסיף להיות שמח וטוב־לב כל הימים ובכל המצ־בים. בהיותו חפשי מעול עסקנות ציבורית בארץ — נתחדשה אצלו אהבתו העזה לספרות העברית הקדומה ולתנ״ך והשקיע הרבה מכוחו ונפשו בספרים: „מבוא לספרות העברית העתיקה״ ו„תול־דות הספרות התלמודית״, שהוציא ביחד עם הסופר שמואל הר, ולאחרונה בספרו „מבוא לכתבי הקודש״ שגמר באחרית ימיו (את ספרו זה הספיק רק להכין, אולם לא זכה לראותו בפרסומו). חברו זלמן רובשוב (זלמן שז״ר) אומר בהקדמה לספר:

„...והן ספרו זה אחרית אונו היה ראשית רצונו הספרותי בימים הרחוקים... בספריו הנחיל לעם יצירות, אשר יועילו לקרב את התלמיד העברי במולדת לספרות העברית הקדומה, לדעתה ולאהוב אותה״.

אמנם לא מעטים הם תלמידיו של שרירא בארץ, מהם המפוזרים בנקודות־היישוב ובשורות הלוחמים בחזיתות. ואת רובם ככולם מלווה אצילות רוחו של מורם, מחנכם ומדריכם האהוב. שבועות מספר לפני שהלך לעולמו נאם בפני קהל ב„יום יהדות ווהלין״ בתל־אביב ובין השאר אמר:

„עסיסית היא יהדות ווהלין, ואם יהדות ליטא היא מוח האומה — הרי זו של ווהלין היא הלב שלה״...

ואכן גדולה היתה אהבתו של שרירא לווהלין היהודית, שידעה לשמור אמונים ולתת גודל לאחד מטובי בניה, שמואל שרירא, גם בחייו וגם במותו.

מיכל גרינס

חיים דוידזון

קשה להתרגל לרעיון, שחיים דוידזון נלקח מאתנו ואיננו עוד. מול עיני רוחי מרחפת עדיין דמותו של אותו סטודנט במדים, שבשנות 1917־18 נקלע לתוך עבודת התנועה הציונית בכל נפשו ובכל מאודו. מסביב לאישיותו השופעת מרץ־נעורים התרכזו סטו־דנטים ונוער, ששתו בצמא כל מילה היוצאת מפיו באסיפת־המפלגה הציונית או באסיפה ספרותית.

לא היתה פעולה בשדה העבודה הציבורית באוס־טראה, אם בשטח העבודה הציונית המסועפת ואם בשטח הפעולה התרבותית, החברתית והסוציאלית, שחיים דוידזון לא ימצא שם מקום להתגדר בו ולהוכיח נכונות כנה ולהקריב את עצמו על קיומם של כל המוסדות באוסטראה. הוא הראה תמיד הבנה יתירה לצרכי הכלל, שהיו ממש לחלק מישותו. וכשהיה נושא את דברו או דן בנושא חברתי, היה מצליח תמיד בחושו הבריא, בניתוחו ההגיוני והקולע ובדיבורו הברור לכבוש את לב שומעיו.

ראויה לציון העובדה, כי בזמן שזאב ז׳בוטינסקי נאם באוסטראה לא האפיל על נאום־הלואי של חיים דוידזון, שהשאיר רושם עצום על כל הנאספים. אפילו יריביו האידיאולוגיים הכירו בעל־כורחם בעליונותו על פניהם והעריכוהו כטריבון מזהיר ומגן האינטרסים של הציבור היהודי בעיר.

פעילותו הברוכה היתה ניכרת וידועה לכל בתנועה הציונית, בקרנות הלאומיות, בבית־הספר „תרבות״, בספריה הציונית, במועצת העיר, בסקציה הדרמטית, בבית־היתומים ועוד. בכל מקום עמד בראש הפעולה כמהנדס ומתכנן וגם שקד על ביצוע תכנית העבודה כעובד מן השורה, אולם לשיא פעילותו וכשרונו הארגוני הגיע בקהילה היהודית, שכולה

מן המסד ועד הטפחות היתה מעשה ידיו להתפאר. הוא יסדה והוא טיפחה באהבה רבה ולא עזבה עד יומו האחרון, עד ששניהם נפחו את נשמתם ב„אחד״.

הנטל הכבד ביותר שנפל על שכמו ושהוא קיבלו בגבורה ובאהבה, הוא ללא ספק שטח העזרה הסוציאלית לעניי העיר, שמספרם הלך ורב מדי שנה

חיים דוידזון

בשנה. זכורים לי רגשי שמחתו בהם אישר את קבלת התמיכה, שועד יוצאי אוסטראה בארגנטינה תרם בשנת 1938 למפעל „מעות-חיטין״, ומאידך גיסא כמה צער ויסורים נגרמו לו, כאשר לא היה לאל ידו להיענות לדורשיו בכל ימות השנה — לעצי-הסקה, לרפואות, לכלכלה ועוד. הגורל קשר את דוידזון קשר בל ינתק עם עתים ועם לחצם של רוב תושבי אוסטראה, וכשרצה להיפנות ולעלות ארצה משאת נפשו, שלמענה פעל ועשה כל ימיו, נשללה ממנו האפשרות לכך. „עליו להשאר בגולה, מקום ששירותו חיוני ביותר״, זאת היתה תשובת המשרד הא״י.

ואמנם כשחיים דוידזון סוקר את מצב הענינים במכתבו לכותב הטורים האלה, הריהו מלא אמונה וליבו עולה על גדותיו מ„נחת״ מהתקדמות המוסדות היהודיים באוסטראה, וזו לשונו:

„למרות העוני הגדול השורר בעיר, יש לציין בשטח העבודה הציונית הצלחות ניכרות: הקרן הקיימת עובדת ללא דופי ובבית-הספר „תרבות״ יש לנו „בלי עין הרע״ למעלה מ-350 ילד. לפני 3 שנים יסדנו גם גימנסיה ובה לומדים כיום למעלה מ-150 ילד. אילו היה לנו בנין משלנו היה שמה של הגימנסיה יוצא לתהילה״.

המילים האלו נכתבו 4 חודשים לפני פרוץ מלחמת הגרמנים. מצב היהודים בכלל היה בכל רע, ובכל זאת חשבו בעיר על חיזוק החיים התרבותיים והלאומיים, וחיים דוידזון היה האיש, שבידו האחת תמך וסעד את ההמונים העניים שלא יתמוטטו ובידו השניה החזיק ברמה אבוקת התרבות.

בשנת 1936 היתה לו הזדמנות לעזוב את הגולה, מאחר שהנהלת קרן-היסוד מינתה אותו למנהל פעולותיה באמריקה עם זכות עליה ארצה. אולם לרוע מזלו הוא התעכב עוד באוסטראה וגורלו נחרץ לכליה בשנת 1941 יחד עם בני קהילתו.

שמו הטוב ינון בלבות בני אוסטראה ודף זכרונות צנוע זה ישמש לו הנצחה בשורת העסקנים למופת של ווהלין.

ז. גרשפלד

לייבוש ביבר

לייבוש ביבר עבד בבנק המקומי. בעיני כולם היה נראה שתקן וקצת ביישן ואף אחד לא תיאר לעצמו, שיבואו זמנים ויהיה לאחד הציונים הבולטים בעיר ומטובי הנואמים שבבני העיר. במשך הזמן הכירו לדעת את כשרונותיו ואת נטיותיו הציוניות ושתפו אותו בעבודה הציונית החשאית, ביחוד

לייבוש ביבר

בגיזרה אחת — בחוג דוברי העברית. היתה זאת קבוצה קטנה, שהתאספה לעתים מזומנות בביתן של האחיות ליס: הבכורה אסתר הגננת והצעירה פייגה (אח"כ רעיתו של לייבוש), שהיתה מורה לעברית. עיקר פעילותה של קבוצה זאת היה טיפוח הדיבור העברי והנושאים לשיחות היו: עניני היהדות, הספרות העברית ושאלות ציוניות.

ראש המדברים בחוג עברי זה היה לייבוש, שספג מילדותו אוירה של תורה ויהדות שורשית בבית אביו ר' מנחם-מנדל ביבר, שהיה גם מורו ורבו. כן עמדה לרשותו של לייבוש הספריה העשירה של אביו, אך הוא לא אמר די בזה, כי הרצון להשכלה כללית גבר אצלו ובד בבד עם מדעי היהדות התחיל להשתלם גם במקצועות של השכלה כללית. כציוני ועובד בבנק קואופרטיבי גילה ענין רב בתורת הקואופרציה — ולפי עדות אחותו — אף חיבר ספר על הקואופרציה.

והנה באה המהפכה של שנת 1917, וביום בהיר אחד יצאנו משיעבוד לחירות, מעבודה ציונית במחתרת לעבודה ציבורית גלויה, ואז גם הגיע יומו של לייבוש לפעול במלוא כוחו. עד מהרה התגבר על מבוכתו הטבעית של צנוע ונחבא אל הכלים והיה לנואם ומשכנע. הוא סיגל לעצמו סגנון עממי לבבי, שקשר אליו את קהל שומעיו, ונאומיו באסיפות פומביות היו תמיד מלאי ענין.

במרוצת השנים התפתח והיה לאישיות בולטת בציבוריות של אוסטראה. היה פעיל מאוד בקהילה היהודית, בבנק העממי ובמפלגת „התאחדות", שלייבוש היה המנהיג והרוח החיה של תנועה זאת בעירנו ונציגה הרשמי בכל הועידות שהתקיימו בתקופה זאת בפולין.

בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה חלם לעלות ארצה ביחד עם משפחתו, אך חלומו זה התגשם רק בחלקו: רק בנו הבכור מאיר הספיק להגיע ארצה ולהשתרש בה, ואילו לייבוש ואשתו פייגה חילקו את גורלם עם כל יהודי אוסטראה.

ח. ב. אילון

זלמן גרשפלד

זלמן גרשפלד התחיל בפעולתו הציבורית בהיותו פקיד בבנק הלוואה וחסכון, שהיה אז המוסד הציבו־רי היהודי הראשון באוסטראה. חבר טוב היה לו לעבודה בבנק ולפעולה ציבורית, הלא הוא לייב שפילברג, ושניהם יסדו את שתי האגודות הציוניות הראשונות באוסטראה בשנים 1908—1909.

ז. גרשפלד

זלמן שפילברג יסד יחד עם זאב שולווג, רדושצר ואח' את „ציון", שחבריה היו תלמידי הכיתות ה־גבוהות של בית־הספר היהודי הממשלתי, ואילו זלמן יסד יחד עם ש. טולפין, פיינר ואח' את „מולודוי ייברי" (יהודי צעיר), שחבריה היו תלמידי הגימנסיה הרוסית באוסטראה ונוער לומד. במרוצת הימים מוזגו שתי האגודות להסתדרות ציונית אחת, שבפעו־לותיה סללה דרך לבאים.

זלמן גרשפלד זכה ובימיו היה חלומו למציאות. לעומת העובדים במחתרת ובתנאים של סכנת נפ־שות, יכול היה להקדיש את מיטב שנותיו לעבודה ציונית פעילה בגלוי.

עם הליגליזציה של ההסתדרות הציונית בתקופת השלטון הפולני עבר עם רעייתו **מאלה** (מלכה) לבית בוקימר לווארשה, שם המשיך לפעול על־פי דרכו, והתחנה הבאה בדרך חייו היתה העלייה ארצה וחבלי הקליטה בה. עד כאן הגשמה מלאה של האדם וחלומו, העסקן ופעלו. בתנאי הסתפקות במועט ושמחה בחלקם זרמו בנחת ובשלווה חייהם של זיאמה ומאלה בחיק המשפחה ובחוג הידידים והמקורבים.

אך מה מאוד המר לנו שר ההיסטוריה, שהביא לנו את הגאולה דרך נחלי דם של מיליוני יהודים בשואה האיומה. וכשהוסר הלוט מעל חורבן עירנו אוסטראה ואבדו יהודיה, התייצב בכול חום ליבו בראש פעולות ההצלה והעזרה של אירגון ווהלין בכלל ושל ועד אירגון אוסטראה בפרט, ששימש לו יושב־ראש ואביו הרוחני עד יומו האחרון. ופעולה גוררת פעולה: ניצח על מפעל הנצחת קדושי עירנו בדרכים שונות, וביחוד בפרסום ספר הזיכרון „פנקס אוסטראה", הצטרף למפעל „היכל ווהלין" לזכר יהדות ווהלין והיה חבר המועצה של האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, ונוסף על כל אלה היה פעיל בליגה לשחפת, שהתמיד בה מראשית היווס־דה ועד יומו האחרון.

פרק מזהיר, וכתוב בדם ליבו רשם זלמן גרשפלד בתולדות יהודי אוסטראה בחייהם ובחורבנם, הלא הוא מאמרו הגדול ב„פנקס אוסטראה". בענווה

וברוח חברית התהלך בינינו מנהיג ומדריך, בלי להבליט עצמו, כמיטב המסורת של בית גרשפלד-בוקימר וכזה נזכרו לעד.

זיאמה גרשפלד היה האישיות שבינינו. ברוך כשרונות, מחונן ברוב פקחות, בעל עין חדה ומגלה הבנה מעמיקה, מעורה בציבור ובחברה. ואכן ידעה החברה להעריך סגולותיו והיתה מטילה עליו תפקידים חשובים, והוא השכיל למלאות אותם בהצלחה לטובת הציבור ולתועלתו.

עוד בשחר נעוריו גילה זלמן גרשפלד פעילות למופת בתנועה הציונית, שעה, שזו עדיין היתה אסורה על פי החוק שהיה קיים בימי הצאר הרוסי, שלא הורשו לקיים אירגונים והתאגדויות פוליטיים. זיאמה היה שייך ל„מפירי חוק" זה, הצטרף למחתרת של ה„אורגניזציה" הציונית ואף היה מראשיה כ-חבר הוועד של האגודה הציונית במחתרת, וספק אם הגיע אז לשנתו הי"ח.

ביחוד הגביר פעלו בימי מלחמת העולם הראשונה ובתקופת המהפכה הרוסית של שנת 1917, שבאה בעקבותיה. ולאחרי חתימת הסכם השלום ואוסטראה היתה לנחלת מלכות פולין, השקיע כחותיו באירגון הפעולה הציונית, בהקמת מוסדות התנועה — הקרנות, „החלוץ" ועוד. הוא שם את הדגש העיקרי בהסברת הרעיון הציוני בתוך חוגי האוכלוסיה הרחבים, נוסף על פעילותו בקרב הנוער.

אף אני, כותב שורות אלה ,נמשכתי אחריו והייתי מחניכיו ופעלתי במחיצתו. היתה לי, איפוא, הזדמנות לראותו מקרוב בשדה הציונות, מלא מרץ עלומים, בעל יוזמה, שופע זוהר מתוך רוממות-רוח. העושים במחיצתו הושפעו ונסחפו איתו בפעולה, ורב הצער על האבדה שאינה חוזרת.

חיים פינקל

בן-ציון ח. אילון

מסכת חייו של **בן-ציון ח. אילון** השתבצה בתקופה רבת-תהפוכות. בחייו האישיים הצטיין כאיש בעל דעות מקוריות, איש התרבות ובעל הנימוסין, בעל אופי מגובש, ספוג רעיונות ציוניים שחילחלו באותה תקופה בה גדל ופעל בן-ציון ח. אילון. יהודי תלמיד חכם, איש שהתמזגו בו מידות תרומיות ותכונות נעלות. בעל לב רגיש ושאר-רוח, סופר, פובליציסט, חוקר הפולקלור היהודי, עורך מוכשר ובכל מקום היתה בולטת אישיותו המופלאה בעירנו אוסטראה וכאן בארץ. תמיד מוקף הערכה וחיבה מצד הכלל, כי היה סמל היושר הציבורי והאינטלקטואלי, בעל סבר טוב ונוח לבריות.

בן-ציון ח. אילון נולד באוסטראה בשנת 1901 להוריו ר' יעקב יוסף ונחמה באראניק, שהיה חסיד ובר-אורין, שו"ב לשושלת שו"בים וכיהן כחזן ראשי בבית-הכנסת הגדול ע"ש מהרש"א באוסטראה. הוא רכש השכלתו תחילה בבית-הספר הממשלתי ליהודים ולאחר מכן למד בגימנסיה הרוסית באוסטראה ובגמר לימודיו התיכוניים, השתלם בלימודי הפדגוגיה והוסמך להוראה בבתי-הספר של רשת „תרבות" בפולין. בזכות פעולתו החינוכית והציבורית, קנה לו שם כאדם בעל עקרונות, המצטיין בסגולות אישיות שבלטו בהן הצניעות והפשטות, בכל מקום היתה בולטת אישיותו המופלאה.

עוד בצעירותו התבלט בישותו המוסרית, חוש פסיכולוגי דק שעמד לו לחדור ולהכיר את אופיים של כל מי שבא במגע עמו. חדור רעיונות לאומיים רציוניים, הצטרף ל„השומר הצעיר" בעודו תלמיד

הכיתות העליונות בגימנסיה ותוך זמן קצר היה מבין ראשיה ומנהיגיה. מתנועה זו מצא את דרכו לתנועת „דרור" — תנועה רדיקאלית־אינטלקטואלית, שהיה בין מייסדיה ופעיליה.

באילון נתגלה כשרון עיתונאי והוא נתן ביטוי לדעות והשקפות מעל דפי העתון של התנועה „על המשמר", בו פרסם מאמרים, רשימות ופיליטונים, שהיה חותם עליהם בשמו הספרותי „אילון" בצידו של השם המקורי באַראַניק. וכשיצאו לו מוניטין ברחבי ווהלין כפובליציסט מחונן בעל עט שנון, הוצא לו לקבל את עריכת העתון „וואהלינער צייטונג" והיה עורכו הראשי של העתון בשנים 1932—1933. בתקופה זו פרסם מספר רב של מאמרים ועבודות־מחקר בתחום הפולקלור היהודי, שזכו להערכה רבה.

אילון לקח חלק פעיל בחיים הציבוריים והתרבותיים של אוסטראה בין שתי מלחמות העולם, היה מוכר כאיש בעל סגנון מלוטש והיה בין ראשי הפעילים התרבותיים בעיר שלקח חלק פעיל בכל מופע תרבותי, לאומי וציוני. באותו הזמן הוא היה פורה מאוד, כתב הרבה בבטאונים שונים ופעל בשטח הנחלת הלשון העברית לרבים ובמיוחד לאלה שהתעתדו לעלות לארץ־ישראל. שיעוריו גרמו קורת־רוח לתלמידיו, כי הוא ידע להביע את שיעוריו באופן מוחשי ומעניין.

בן־ציון ח. אילון

№ 40 (743) Opłata pocztowa uryczałtowana פרייז 25 גר. WOŁYNER CAJTUNG

NAJSTARSZE CZASOPISMO ŻYDOWSKIE na WOŁYNIU i POLESIU

וואהלינער צייטונג

Równe, piątek 30 grudnia 1932 r. | Rok wydania IX

FABRYKA SUKNA i A. SUK. M-RY Leonhardt, Woelker i Girbardt

געברידער י. און י. לערנער

T-WO AKC. Kaliskiej M-ry, Pluszu i Aksamitu w KALISZU.

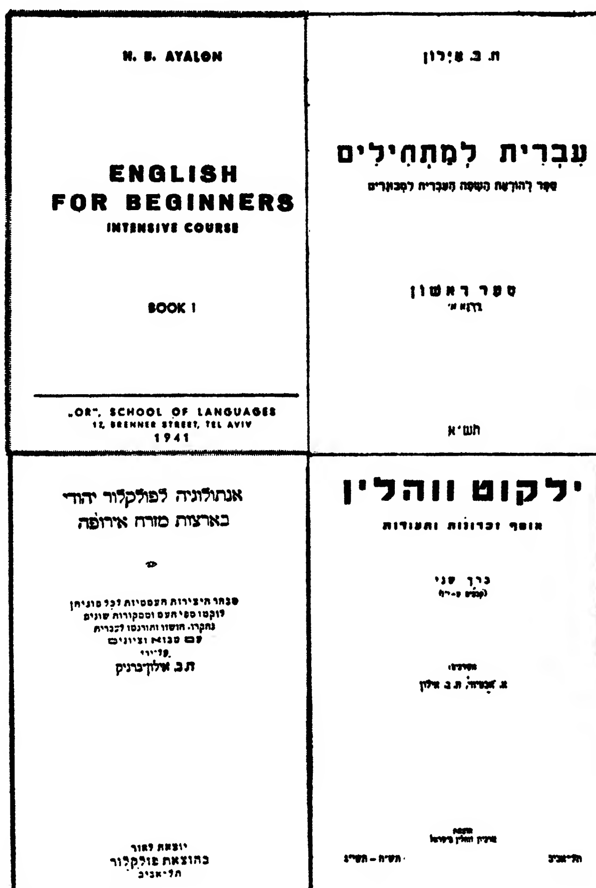
י. גליצענשטיין

Redaktor i wydawca B. BARANIK.

„וואהלינער צייטונג" משנת 1932 בעריכתו של העורך בן־ציון ח. אילון־באראניק

אילון התקשר באהבה עזה לארץ־ישראל, לא רק מנקודת הקשר הציוני, אלא שהרגיש והאמין, כי אין מקום אחר בעולם שיוכל לשמש כמיפלט ו־מקלט לעם היהודי, מלבד ארץ־ישראל. הוא ביטא את אמונתו בציון באספות פומביות בעיר וב־1933 נתמלאה משאת נפשו ועלה ארצה להגשים את הרעיון, שלו הטיף, ולמענו פעל.

ולאנגלית, פרסם אנתלוגיה לפולקלור יהודי בשם „היה היה מעשה" ו„צימוקים ושקדים", כתב הרבה מאמרים על נושאים שונים בעתונים מקומיים ו־בחוץ־לארץ. הוא עסק בכינוס ערכי היצירה העממית ובעיבודם הספרותי־אמנותי במשך עשרות שנים ו־הוא הוכיח את עצמו כחוקר של הפולקלור היהודי בעל שיעור קומה, המצויין בהכשרות מדעיות ו־

ספרים מפרי עטו של בן־ציון ח. אילון

בארץ קיבל משרת מזכיר בגימנסיה „נורדיה" ולאחר מכן עסק בהוראה במשך 15 שנה במקצועות היהדות, ספרות עברית ולשון עברית. במרוצת הזמן מונה כמנהל הגימנסיה בהסבת שמה ל„תרבות" כמוסד יום ו„אור" כמוסד ערב.

בן־ציון ח. אילון חיבר ספר לימוד לעברית

אמנותיות מתאימות. הוא השכיל לכנס את מכלול הערכים הפולקלוריים בפעם הראשונה בעברית מלו־טשת בהוצאה מיוחדת „אנתלוגיה לפולקלור יהודי בארצות מזרח־אירופה", בהוצאת פולקלור, תל־אביב.

בן־ציון ח. אילון שימש גם כמדריך רוחני למיסדר

„בני־ציון", „הבונים החופשיים", ו„בני־ברית", חיבר והוציא לאור חמישה ספרי הדרכה והופיע על במות שתות בארץ כמרצה על התנועה המסונית. במקביל לפעילותו הציבורית היה מגיד שיעור בחוג לתלמוד וכמרצה בחוג לספרות ואמנות.

בן־ציון ח. אילון היה בין מייסדי „ארגון יוצאי ווהלין" ומוסדותיו והארגון שלנו, „ארגון יוצאי אוס־טראה בישראל". הוא ערך שלושה כרכים „ילקוט ווהלין", בהם פירסם מונוגרפיות על כ־170 קהילות שנכחדו וערך 15 ספרי־זכרון לקהילות יהודיות שנמחקו מעל פני האדמה ע"י הנאצים הארורים.

הוא היה משען נאמן ומסור לשרידי אוסטראה שנשארו בחיים. הוא ורעייתו מרים עסקו בהגשת עזרה לניצולי העיר באירופה ע"י משלוח חבילות מזון ובגדים וביתם שימש ככתובת לעולים החדשים של יוצאי אוסטראה, עסקו בקליטתם וסידורם בארץ וביתם שימש גם למפגשים של יוצאי אוסטראה. בן־ציון ח. אילון היה העורך של „פנקס אוסטראה", שיצא לאור בתש"ך — 1960, שהקדיש רוב זמנו ומרצו על מנת להקים מצבה לקהילת אוסטראה המפוארת, למען ידעו דורות הבאים את המקורות והשרשים של קודמיהם.

חברי ארגון יוצאי אוסטראה בישראל ידעו להעריך את בני־עירנו הדגול, שפעל הרבה למען הארגון בארץ ושמו לא יישכח בליבנו ונשמור את זכרו לעד.

בן־ציון ח. אילון ורעייתו מרים (מבית רוזנטל)
במסיבה של יוצאי אוסטראה

חיים פינקל

י. מרדכי נורדמן

ביראת כבוד וברחשי אהדה, אני מזכיר את דמותו הנעלה של המחנך הדגול יעקב מרדכי נורדמן, שעמד שנים רבות על משמרת החינוך העברי באוסטראה ובארץ.

מנהל בי"ס „עליות" ברמת־גן י.מ. נורדמן מדליק את המשואה ביום הזיכרון של קהילת אוסטראה

העלאת דמותו של המורה נורדמן, היא איפוא, לא רק חובה של תלמידים למורם, אלא צורך נפשי עמוק, שעדיין לא מצא את ביטויו. מחנך דגול, איש תרבות ונעים הליכות — זוהי מידתו וזהו שורש נשמתו.

י.מ. נורדמן לא היה רק מורה על־פי המושג המקובל, כי נפשו אצילה היתה. היתה לו הבנה עמוקה וסברה ישרה בתוספת בקיאות בכל חדרי החינוך.

שלושה היו שטחי־פעולה, להם הקדיש י.מ. נורדמן את חייו: **פעילות חינוכית, ציבורית וציונית.** חיבת־ציון היתה טבועה בנשמתו עד ימיו האחרונים. איש אציל־רוח, אידיאליסט, מסור בלב ובנפש להוראה ולפעילות ציונית. הוא ראה בתחומים אלה יעד ומשאת־נפש. הוא הקרין מאורו על סביבתו ואצל מרוחו היפה גם עלינו. הוא נטע על תלמי הלבבות הצעירים זרעים שנבטו ברבות הימים למעשים ציוניים להיחלצות מהגולה ועלייה לארץ־ישראל. תל־מיד־חכם ומשכיל, איש מידות, עדין־נפש היה נורדמן. הוא ניחן בפיקחות פסיכולוגית מדוייקת ובשיעוריו השתדל להקנות לתלמידים השקפת עולם יהודית מבוססת על ערכי המסורת היהודית.

רק מי שחי באוסטראה בתקופה שבין שתי מל־חמות העולם, ידע להעריך את האיש, אשר חינך דור שלם של תלמידים בטרם עלה הכורת על אוסטראה עם מוסדות החינוך היהודי שעיצבו את עולמנו הרוחני והחברתי, על רקע האווירה המיוחדת של אוסטראה, ספוגת התרבות היהודית והעברית כאחד. עם המשמעות שלה לגבי כל פרט ופרט, היה נורדמן דמות מופת להזדהות, לתיקון המידות

ולשאיפה לשלמות. מקורי היה י.מ. נורדמן בכל דרכיו. כל ימי חייו הצטיין כמחדש בלימודים הומניים. נוצרו יחסי אהבה וקשר נפשי עמוק בין התלמידים לבין המורה נורדמן. הוא היה אחד המורים העברים הידועים בימים ההם באוסטראה. באישיותו האצילה והדינמית, השפיע על חוג רחב של תלמידים.

לפתח בתלמיד את הרצון ואת האימון ביכולתו של התלמיד לשחות לבדו בים התלמוד ומדעים אחרים. נורדמן היה שופע אופטימיות, אביר המעש, היה מסור בלב ובנפש לתלמידיו והאציל עליהם מרוח המסורת היהודית ונטע בליבותיהם את אהבת הארץ והשפה העברית.

המורה י. מ. נורדמן בפגישה עם תלמידיו (במרכז)
עומדים מימין לשמאל: מוסי קריידבורד, חיים פינקל, חיים סחיש, אסתר שפירא־גוטרמן, אליעזר סטול (שתיל), אברהם רוזנטל, טניה ליקיכמכר־ונדריגר, אריה שוכמן־שחם, מרים וינשלבוים, איזי ברונשטיין

הכניס בהם רוח רעננה וכל ימי חייו הוא שאף לפתח, לשפר ולשכלל את הקיים וגם להרחיב ולהשלים את החסר.

י.מ. נורדמן היה מן המורים המודרניים שהיה בעל תנ״ך, מסור על ברכי המסורת העברית, המוארת באור ההשכלה. הוא היה מורה ומדריך בחסד עליון. נורדמן ידע לא רק להקנות ידע לתלמידיו ולקשר אותם בעבותות אהבה למקצועות שלימדם: תנ״ך, היסטוריה יהודית וספרות עברית, אלא עורר בליבם את הרצון להעשיר ולהשלים את ידיעותיהם בכוחות עצמם.

תפקידו של מורה לפי גירסתו של י.מ. נורדמן,

היתה לי הזכות הגדולה להיות תלמידו וידידו. היכרתיו כמורה באוסטראה בשנות נעורי הראשונות, והיכרתיו גם כעסקן ציבורי נלהב. בהוראה ובעסקנות ציבורית־ציונית לא ידע ליאות.

יעקב מרדכי נורדמן הגיע לאוסטראה ממרחקים ובזמן קצר ביותר התערה בחיי העיר, לימד בבתי־ספר ממלכתיים וגם בגימנסיה הפולנית הממשלתית, בה הוא לימד דת יהודית לתלמידים יהודים בהתאם לחוק הפולני ובהתאם לתקנו.

למעשה, בזמן השיעורים שלו הוא לימד היסטוריה יהודית ותנ״ך. זוכר אני ששעוריו היו מלווים בדברי חז״ל ופתגמים ממיטב הספרות העברית. שיעוריו

הפכו לחוויה מרתקת לרוחנו המתגברת. הוא היה אמן הניסוח המבריק וההגדרה הבהירה של מושגים מפולפלים. התלמידים הוקסמו ממנו ואהבוהו.

הציבור היהודי באוסטראה — המבוגר והציוני — ראה בו נציג נמרץ שמסוגל לייצג אותם במוסדות ציבוריים־ממלכתיים בכישרון ובכבוד בפני השלטון המקומי. נורדמן נבחר למועצת העיר בבחירות כלליות בין יתר 16 נבחרי היהודים מתוך 24 הנציגים בעיריית אוסטראה ושירת בנאמנות את האינטרסים החיוניים של תושבי היהודים באוסטראה.

לתנועה הציונית הרביזיוניסטית באוסטראה תרם רבות מידיעותיו הרחבות, לקידום התנועה בעיר וכולם העריכוהו והעריצוהו. נתברך נורדמן במידה רבה של שקידה והתמדה, אבל לא הפגין את ידע־נותו, רק כאשר נדרש לשאת את דברו לנאום

נורדמן ידע שאדמת הגולה בוערת מתחת רגליו ועשה הכל לעזוב את הגולה, לעלות ארצה ולהשת־תלב בין בוני הארץ. ואכן, הוא הגשים את חלומו, עלה ארצה ומיד השתלב במערכת החינוך. פה, בארץ, התמסר כולו לחינוך העברי ולתרבות היהו־דית. עמד שנים רבות בראש מוסדות חינוך וחינך מאות חניכים בוני־הארץ. היה שמח לראות שעם גלי העלייה, הגיעו גם מאות תלמידיו לשעבר שרואים אותם היום בכל מיני מקומות: בקיבוצים, בצה"ל ובמפעלים שונים, הם לא שכחו את מורם נורדמן.

למרות ידיעותיו הרחבות, השלים את ידיעותיו באוניברסיטה העברית בירושלים, וזה למרות שבשנים האחרונות סבל ממחלה קשה שהציקה לו והתישה את כוחותיו.

מנהל בי"ס „עליות" ברמת־גן י.מ. נורדמן נואם בזמן הטכס של אימוץ קהילת אוסטראה

באסיפות שונות בפני יהודים בשפות יידיש ועברית. הוא היה איש ציבור מובהק, מחונן באינטליגנציה רחבה ובעל ידיעות עמוקות בשטחים רבים, אבל בעיקר היה מסור בלב ובנפש להוראה ולעבודה ציבורית־ציונית. הפיץ אור־תורה על במות ציבוריות בהן הופיע כמרצה לוהט על נושאים תנ"כיים וספ־רותיים שונים.

ידיד נאמן וישר היה נורדמן. הוא לא סבל שקר בחיים ובכל מקום שמצא סטיה מן האמת והיושר, השתדל להוציא את האמת לאור. הוא היה מאותם המועטים, אשר הטבע חננם בתכונות הנפש המושכת תשומת־לב הסובבים אותם. היה איש עקרונות ולפי־הם הוא חי ופעל עד ימיו האחרונים.

למרות עיסוקיו הרבים לא שכח את קהילת אוס־

טראה, בה הוא היה קשור בכל נימי נשמתו. לכולם היה לאב אוהב, למנחם עדין ולחבר נאמן. הוא השתתף בשמחות המשפחתיות של יוצאי אוסטראה בארץ, שלא ויתרו עליו וראו בו כאחד האנשים הדגולים שפעל באוסטראה בין שתי מלחמות העולם.

בית־הספר „עליות" ברמת־גן שנורדמן היה מנהלו במשך שנים רבות, אימץ בהשראתו את קהילת אוסטראה וקדושיה וכל שנה בשנה, ביום י' בטבת התקיים בו טקס זכרון עם תוכנית מרשימה ומעניינת שהכינו התלמידים וצוות המורים והמורות. בטקסים הוזמנו נציגי קהילת אוסטראה שסיפרו על חיי הקהילה לפני שעלה עליה הכורת.

באימוץ קהילת אוסטראה ע"י בית הספר „עליות", התכוון נורדמן לטעות בתלמידים ובמורים ידע ממקור ראשון על חיי היהודים בקהילת אוסטראה לפני ובזמן השואה, ובזה היתה תרומתו של י.מ. נורדמן שקהילת אוסטראה תחיה ותמשיך להתקיים לדורות רבים.

זה היה האיש נורדמן וזו היתה דרכו בחיים.
יהיה זכרו ברוך.

י. מ. נורדמן (ראשון מימין) ביום הנצחת קהילת אוסטארה וקדושיה בביה"ס „עליות" ברמת־גן

משה טולפין

המורה משה טולפין היה אחד המחנכים הפו־פולריים ביותר באוסטראה, שחינך דורות רבים של נוער יהודי. תלמיד־חכם ודמות פופולארית בחוגי המשכילים היהודים בעיר שבנוסף לעבודתו כמורה

משה טולפין

לעברית, היסטוריה ולימודי־היהדות, היה גם עסקן־ציבור בעל יזמה ומרץ. משה טולפין היה אהוב ונערץ ע״י כל השכבות של היהודים בעיר.

התכונה שהבליטה את משה טולפין, היתה בראש וראשונה פשטותו, עממיותו, טוב־ליבו והאמונה העמוקה, מסור לאידיאלים שנשא בליבו לאורך כל דרך־חייו ועד נשימתו האחרונה עלי אדמות.

כבר מראשית דרכו כמחנך בהתחלת המאה ה־20, ניהל משה טולפין בית־ספר רוסי פרטי לנוער יהודי ואחר־כך כיהן כמורה בבית־הספר היהודי הממשלתי מטעם השלטון הרוסי, ולאחר מכן המשיך לעבוד כמורה מוסמך מטעם השלטון הפולני ובמקביל עסק גם בהוראה ב„תלמוד־תורה״. גדוש ומלא־תורה וחכמה היה טולפין. מוזגו בו השכלה רחבה כללית ויהודית וברוח זו חינך גם את בניו ד״ר שמואל טולפין ופרופ׳ יוקה טולפין, שהצטיינו כל אחד בפעילותם הציבורית־יהודית.

משה טולפין החדיר תודעה יהודית־לאומית ל־תלמידיו הרבים. כשמו כן היה — בר לבב, ציוניותו לבבית היתה, רצופה כולה אהבה ומסירות לרעיון הגאולה והצטיין בכל המידות הטובות והאצילות של עם ישראל. למרות היותו טרוד מאוד בעבודתו כמורה, נענה תמיד לכל קריאה להשתתפות בפעולה ציונית או ציבורית.

לעת זקנתו המשיך בעבודתו התרבותית־חינוכית כאחד מאספני הפולקלור היהודי וחוקר הלשון היהודית בשביל המכון היהודי המדעי בווילנה (איוו״א) ופרסם כמה עבודות־מחקר בתחום בלש־נות עברית־אידית. גם בערוב ימיו המשיך להפיץ את הלשון והתרבות העברית בין המבוגרים וכל תלמידיו וחניכיו וציבור גדול של מורים, מרצים ופעילי־תרבות יזכרוהו לטובה.

לייב שפילברג

ציוני־דרך של לייב שפילברג מקפלים בתוכם פרשת חיים רבי־פעלים, עמוסי תפקידים רבים ב־תקופות שונות בחייו. יליד אוסטראה העתיקה, בן למשפחה עניה, נתייתם בגיל רך מאביו ולייב הבכור בעודו נער, נרתם לעזרת אמו האלמנה הצעירה.

לייב שפילברג

עוד בשחר נעוריו, על ספסל הלימודים בבית־הספר, הלך שבי אחר הרעיון הציוני והיה אחד מהחבורה האקטיבית, אשר התקבצו באוסטראה וניהלו מאבק רעיוני עז עם עמיתיהם שנהו אחרי אידיאלים מהפכניים לפני ואחרי המהפכה הרוסית. כבר בימים ההם הצטיין **לייב שפילברג** בסגולותיו הרוחניות ובמרצו הרב, והיה מחבריו הפעילים של התנועה הציונית באוסטראה.

עוד בתקופה שלפני המהפכה הרוסית בשנת 1917 כשהפעולה הציונית היתה אסורה והתנהלה במח־תרת, קיבל שפילברג על עצמו תפקידים רבים והיה בין החברים הפעילים ביותר. דירתו שימשה מקום־כינוס של הועד הציוני ובביתו הוחזק גם חלק ניכר מהארכיון והמזכירות של התנועה, למרות הסכנה הכרוכה בדבר.

שפילברג השתתף בועידות ציוניות ובאסיפות חשאיות כנציג של הועד הציוני של אוסטראה. ואח־רי המהפכה עם עלייתם של הקומוניסטים לשלטון ברוסיה, כשהציונות נרדפה ע״י הבולשביקים, יצר שפילברג אפשרות לפעולה ציונית חשאית ופעל רבות לרעיון הציוני.

שפילברג התבלט כאישיות דינאמית וניהל תעמו־לה בעיר ובישובי הסביבה כבא־כוח של התנועה הציונית. היה איש עממי. בעל לב ער ורגיש ופעל למען הציונות מתוך הכרה פנימית, וכזה נשאר עד סוף ימיו.

פעולתו הציבורית הגיעה לשיאה בשנים שקדמו למלחמת העולם השניה, כאשר עמד בראש אגודת „ציון" באוסטראה והתמסר בעבודות ציבוריות שו־נות עד שעבר לגור לרובנה וגם שם המשיך ותרם ממרצו ומכשרונו. נוסף לתפקידו כמנהל סניף „צנ־טוס" בווהלין (חברה מרכזית לפיקוח על יתומים וילדים עזובים), היה פעיל בועד הקהילה ברובנה, היה מראשי „צעירי־ציון" ו„הפועל־הצעיר" ומילא תפקידים אחרים בתנועה הציונית.

בזמן השואה צורף ליודנראַט ועזר לרבים שנזקקו לעזרה והחיש הצלה ככל שהשיגה ידו.

נספה יחד עם יהודי רובנה בשנת 1942.

יעקב ליקיכמכר

עסקן ציבורי רב־פעלים, שהתמיד להמציא עזרה וסעד לידועי עוני וסבל. עדין־נפש ובעל מידות טו־בות, בעל דעה מיושבת שלא ידע ליאות בעסקנותו.

יעקב (קובקי) ליקיכמכר

השתתף כחבר בהרבה מפעלים וזכה להיות מיוצג למוסדות ציבור חשובים כמו: סגן יו״ר הקהילה, חבר הנהלת העיריה (לאַווניק), חבר ההנהלה של בית־החולים היהודי, בא־כוח של ההורים היהודיים בגימנסיה הפולנית בעיר. היה גם כן בין מייסדיו של הבנק העממי (לודובי) ויושב־ראש כבוד שלו ונוסף לתפקידים האלו, היה גם מבקר החשבונות הראשי של הקרן הקיימת לישראל וחבר הנהלת בית הספר „תרבות״. הודות לעמדתו בציבור, ביחוד אצל ה־שלטונות הפולנים בעיר, ניצל הזדמנויות רבות לגמול חסד לנזקקים.

אחרי כניסת הסובייטים לאוסטראה בספטמבר 1939 ואחרי שלבי הסובייטיזציה, הולאמו גם העס־קים הפרטיים שלו ע״י השלטונות והוא הסתדר בעבודה כמנהל חשבונות ראשי של מפעל העור בעיר החדשה. סמוך לפרוץ מלחמת ברית־המועצות — גרמניה ביוני 1941, ניצל את חופשתו על מנת לבקר את בתו טאניה, שעבדה בעיר לבוב במשרה ממשלתית, אך מפאת ההתקדמות המהירה של הגרמנים, לא הספיק כבר לשוב לאוסטראה והוא נמלט יחד עם בתו למרחבי ברית־המועצות. הם הגי־עו לעיר **בילגורוד** בסביבת חאַרקוב, שם הסתדר בעבודה כמנהל חשבונות בקואופרטיב של הנכים ובתו טאניה נתקבלה לאוניברסיטה בחארקוב. אך לא לזמן רב: גם לשם התקרבו הגרמנים ושוב נאלץ ליקיכמכר לברוח עם בתו מבילגורוד. אחרי טילטו־לים רבים, הגיע לקאזאכסטאן. כתוצאה מהתנאים הקשים ואפיסת הכוחות, נפל למשכב והוא כבר לא התאושש ממחלתו ונפטר בגלות קאזאכסטאן שבעת הקבורה בבית־העלמין בעיר דז׳מבול, ליוו אותו בדרכו האחרונה בתו טאַניה ובעלה ושמואל סונץ מאוסטראה.

זוסיה שמבן

בין הדמויות היחידות שאוסטראה נתברכה בהן, ראויה לציון אישיותו של **זוסיה שמבן**. דמות מיוחדת במינה של ריאליסטן, עסקן־ציבור במובנה הטוב של המילה, ער לכל מפעל ציבורי. מנעוריו ועד יומו האחרון היה מסור לרעיון של מפלגת „פועלי־ציון״ בלב ובנפש. היה נאמן בהליכותיו ולתפקידים שהמפ־לגה הטילה עליו. היה נואם בחסד עליון והופיע באסיפות פומביות בעיר ובסביבה מטעם מפלגתו. היה איש סגולה ובעל־פעלים מבורך בשדה הציבו־ריות היהודית באוסטראה.

בימי השואה האיומה היה בגיטו אוסטראה והוא מצא את מותו יחד עם בני־משפחתו מידי צמאי־דם גרמנים ואוקראינים.

אָסטראַהער יונגע טאַלאַנטן

אין די דרייסיקער יאָרן האָבן אָנגעהויבן שפּילן אַן אָנגזעענע ראָל אין אוסטראהא אייניקע פון יונגן דור, וואָס ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען וואָלטן זיי זיכער געוואָרן די שפּעטערדיקע כלל־טוערס, קהילה־פאַרוואַלטערס, מאַגיסטראַט־ראַטמענער אד״ג. אָבער צום גרויסן באַדויערן זיינען די דאָזיקע יונגע טאַלאַנטן אַכזריש אויסגעמאָרדעט געוואָרן.

יצחק אלפרוביץ

גדליה גדליבסקי

אוסטראה היתה אחת המבצרים של תנועת הצה״ר בווהלין. בתקופה האחרונה עד פרוץ מלחמת העולם השניה עמדו בראש התנועה הזאת מנהיגים צעירים

גדליה גדליבסקי

מוכשרים, כמו **גדליה גדליבסקי**, **ברוך (בוזי) חסיד**, **אבראשה אבלמן** ואחרים. היו אלה עמודי־התווך של התנועה הרביזיוניסטית בעיר. ביחוד רבתה השפעתו של **גדליה גדליבסקי**, סטודנט למשפטים באוניברסיטת וארשה. הוא היה מטובי העסקנים הציוניים באוסטראה ומנושאי דיגלה של הצה״ר בעיר. מאמין פנאטי בתורת ז׳בוטינסקי בכל נימי נפשו, ומחשבתו היתה נתונה כולה לרעיון הלאומי־ציוני ומסור בלב ובנפש לעם היהודי ולארצו.

כבר בהיותו תלמיד בגימנסיה הפולנית באוסטראה, התבלט בכישרונותיו הטבעיים והיה ידוע כמתמיד גדול, בקי בשפות ובספרות פולנית, רוסית, עברית והאידית. בעבודתו הציבורית־ציונית, עורר גדליבסקי כבוד ודרך־ארץ אפילו אצל מתנגדיו, הודות לרמתו המוסרית הגבוהה. נתגלתה בו מזיגה נפלאה של אינטליגנציה רחבה, פשטות עממית, אצילות, להט־נפש עמוק וכישרון ניתוח חד ומעמיק.

גדליבסקי היה סמל היושר הציבורי והאינטלקטואלי, בעל סבר ונוח לבריות, תמיד מוקף הערכה וחיבה מצד חברי התנועה הרביזיוניסטית. בשנות השלושים כאשר החלו החיים לעלות על מסלולם התקין ונתגבשו מחדש המסגרות החברתיות, נבחר גדליבסקי לעמוד בראש התנועה הרביזיוניסטית באוסטראה. השפעתו בתנועה היתה ניכרת, הוא הוא שידע להשיב בחריפות למתנגדיו בזמן ערבי־הפול־

מוס במועדוני העיר בין חברי הצה״ר ובין חברי מפלגות אחרות.

גדליבסקי היה האידיאולוג של הצה״ר באוסטראה. לימים התעלה לפאר העסקנות הציונית ותפס מקום מרכזי בין פעיליה הבולטים של התנועה הציונית בעיר. שכלו החריף, כשרו האירגוני הרב, יכולתו להתבטא ולשכנע את הזולת, הקנו לו השפעה רבה בקרב הנוער הלומד והעובד.

כבן שגדל בבית משכיל, נמשך גדליבסקי למדע. למד משפטים ושאף להרחיב את אופקי־מחשבתו. עיקר התעניינותו היו בעיות פילוסופיות ופוליטיות, שהיוו תוכן חייו. הוא היה אדם בעל הרצון העז והמרץ התוסס, שהדהים בידיעותיו הרחבות ובשכלו החריף. האנשים שמעו את הרצאותיו במשך שעות והתפעלו משטף רעיונותיו המקוריים, הערותיו ו־מסקנותיו. דבריו היו שזורים גווני אירוניה דקה ונאו־מיו עשו תמיד רושם רב בעיר והצטיין כנואם מוכשר וחריף. קבוצת העסקנים של הצה״ר בראשותו של גדליבסקי ניצלו בכישרון כל במה פומבית לטובת הרעיון הרביזיוניסטי.

בעקבות ההסכמים הסודיים בין גרמניה הנאצית לבין ברית־המועצות ב־23 באוגוסט 1939, סופחה ווהלין לברית־המועצות וחלה הסובייטיזציה וכל ה־כרוך בה לגבי מבנה החיים הציבוריים תחת המשטר הסובייטי ופעולתם של כל המפלגות הפוליטיות הופסקו כליל. התנועות הציוניות למיניהן, נחשבו בעיני הממשל הסובייטי כמוקדי פעילות נגד המשטר הקומוניסטי ורבים מפעיליהן נאסרו. באוסטראה נאסר אחד המנהיגים הרביזיוניסטים בוזי חסיד, הוא הועבר לבית־הסוהר בקייב ושם הוצא להורג ע״י ה־נ.ק.וו.ד. בשנת 1941.

הגלים הסוערים של הטרור הסטאליניסטי נגד פעילים ציוניים הורגשו על כל צעד ושעל. ידידיו של גדליבסקי ידעו שהוא נמצא ברשימה „השחורה" של ה־נ.ק.וו.ד., לכן יעצו לו לא להסתכן ולעבור ללבוב להמשיך את לימודיו בפקולטה למשפטים באוניברסיטה על מנת שיתרחק מעיניהם של המלשי־נים, שבוודאי מסרו לשלטונות הסובייטיים על פעי־לותו הציונית של גדליבסקי. ואכן הוא עבר ללבוב, סיים את לימודיו בהצטיינות וביום קבלת הדיפלומה של עורך־דין מוסמך, נאסר מיד ע״י ה־נ.ק.וו.ד. ו־הועבר לבית־הסוהר בלבוב, שם עונה קשות ע״י החוקרים. גדליבסקי עמד בגבורה בזמן החקירות הקשות והעינויים הפיסיים. חוקרי הנ.ק.וו.ד. לא הצליחו לשבור אותו פיסית ורוחנית. הוא הצליח להעביר לאשתו סוניה גריינימס פתקים מכתלי בית־הכלא על חוויותיו בזמן החקירות בלילות ועל ה־עינויים הקשים.

פרצה מלחמת ברית־המועצות — גרמניה ב־22 ביוני 1941. הגרמנים התקרבו ללבוב וסמוך לנסיגת הסובייטים מהעיר, הוצא גדליבסקי להורג ע״י ה־נ.ק.וו.ד. יחד עם האסירים הפוליטיים שנכלאו בבית הסוהר בלבוב.

כך נסתיימה פרשת־חיים עשירה מאוד, רבת־גוונים של אחד מטובי העסקנים הציונים באוסטראה.

משה סאַראַקאַ (קאַנאַדע)

ברוך (בוזי) חסיד

ברוך (בוזי) חסיד

אַ בחור מיט אַ גאָלדענעם כאַראַקטער און אַ זעלטן איבערגעגעבענער פריינט צו זיינע חברים איז געווען **בוזי חסיד**. ווער נאָר ס'האָט אים געקענט האָט נישט געקענט אים נישט ליב האָבן. אינטעליגענט, פיין, איידל, איז געווען פאַררעכנט אַלס בעסטער קענער פון געשיכטע צווישן אַלע שילער פון דער פוילישער גימנאַזיע. געווען אַ געענדיקטער אַדוואָקאַט פון דער קראָקאָווער אוניווערסיטעט, אַ מענטש פאַר וועמען עס האָט נישט עקזיסטירט קיין וויכטיקערע זאַך ווי די פאַרטיי. זייענדיק וויצע-פאָרזיצער פון דער רעוויזיאָניסטישער פאַרטיי אין אוסטראָה, האָט ער אַלע מאָל פאַרנאַכלעסיקט זיין פערזענלעכע קאַריערע צוליב דער געזעלשאַפט-לעכער אַרבעט.

✶

גלייך נאָך דער אָקופּאַציע פון אוסטראָה דורכן רוסישן מיליטער, איז ער צוליב אַ מסירה אַרעסטירט געוואָרן און איינגעזעצט אין תפיסה. שפּעטער איז ער אַרויסגעפירט געוואָרן פון אוסטראָה און פאַר-שיקט קיין רוסלאַנד. זייענדיק אין דייטשלאַנד, האָב איך געהערט פון אַ געוועזענעם זדאָלבונאָווער תושב, אַז אין קיעוו האָט מען בוזי חסיד פאַרמשפּט צום טויט און דערשאָסן. צי די ידיעה איז ריכטיק, אָדער נישט, אָבער צווישן די לעבדיקע איז ער זיכער נישטאָ.

נחום שוחט

ד"ר הרצל (גרישא) אודרמן

ד"ר הרצל אודרמן גדל וחונך באווירה ציונית מובהקת. אביו משה ואמו פייגה היו ציונים נלהבים עוד ברוסיה הצארית, לפני בואם להשתקע באוס־

ד"ר הרצל (גרישא) אודרמן

טראה, והם חינכו את ילדיהם ברוח זאת. ראוי לציין, כי שמו הנכון היה הרצל, שניתן לו על שם חוזה מדינת היהודים. מלבד לימודיו הכלליים בגימנסיה הפולנית למד בביתו משחר נעוריו גם מקצועות היהדות (תנ"ך, היסטוריה יהודית), לשון עברית וספרותה וכו'. גם גיסו ישראל פוגל, מורה לעברית ואחד מפעילי הציונות בעיר, השפיע עליו שפע רב של ידיעות.

מכאן השכלתו הרחבה ובקיאותו הרבה, שבאו לידי גילוי בפגישות ובאסיפות של הקן, שבהן ידע להרצות על מנדלי מוכר ספרים, שלום עליכם, י. ל. פרץ, שלום אש, סמולנסקין, ביאליק, טשרניחובסקי ואחרים. כן היה נואם בחסד עליון על אישים דגו־לים: הרצל, סוקולוב ווייצמן, על החסידות, השכלה וכו'. שום נושא לא היה זר לו, כי לכל נושא ידע להתכונן ע"י עיון יסודי בחומר הדרוש, ולפיכך שמעו אותו תמיד ברצון והעריכוהו כראוי לו.

הרצל אודרמן היה רומנטיקן בעל אצילות נפש וחירות פנימית. הוא ידע לקרב אליו חברים, לעודדם ולהדריכם, ורק טבעי על־כן שנעשה סיניור בינינו ואהוב על כולנו. רק מעטים בינינו יכלו לרשום לזכותם השפעה כהשפעתו על כל סביביו. אין צורך לאמר, שבגלל תכונותיו האישיות ומרצו השופע היה הרוח החיה בקן „השומר הלאומי" באוסטראה ופעיל ומפעיל בכל ענפי הפעולה. רק במקהלה הרצל לא השתתף, כי לא ידע לשיר ועל־כן הצטער צער רב, אהב אהבה עמוקה לשמוע שירים בכלל ועבריים או יהודיים בפרט. זכורני כיצד ביקש ממני (כותב הטורים הללו אירגן את המקהלה וניצח עליה), שארשה לו להצטרף למקהלה, ולו רק לשם עמידה בלבד.

הרצל אודרמן ניספה מידיהם הרצחניות של ה־„בנדרובצים", כנופיה אוקראינית שהשתוללה בחבל ווהלין ואוקראינה בזמן מלחמת העולם השניה.

חיים חרבש

אלימלך (מיניה) גריינימס

מיניה גריינימס היה בחיר־הנוער באוסטראה ו־במשך שנים לימד וחינך ושימש מורה־דרך לנוער בעירנו עד סופה המר. כמעט נכרי בא אלינו מבלי לדעת היטב את לשון האידיש, המנהגים והמסורת של יהודים, אך מצויין היה בלב רגיש ובנשמה עדי־נה. הגאווה הלאומית המושפלת והדיכוי הסוציאלי של המוני היהודים, חרשו חריש עמוק בליבו והכשי־רוהו למרד נמרץ נגד המצב הקיים.

כשהנטיה לפעילות ציבורית טבועה בו משחר ילדותו, קשר את גורלו עם תנועת־הנוער הראשונה באוסטראה — „השומר הצעיר״, שבה קיווה למצוא ולהמציא פתרון לבני־הנוער הנמקים בניוונם. כאיש האינטלקט והמוסר, התקדם מהר לשורות הקדמיות של הפעילות החברתית־תרבותית בעיר. הוא לא הסתפק במעמדו כמנהיג ומחנך בהשוה״צ, אלא נקרא להשפיע את השפעתו גם בכל ארגון אחר בעיר, כמו: „החלוץ״, „העובד״, „הליגה למען א״י העו־בדת״, „מועדון האינטליגנציה היהודית״ וכו׳. ובהיו־תו ניחן בכשרון־נאום מצויין, שמעו אותו ברצון ואף נשמעו לו.

נוסף על עבודת ההדרכה רבת־ההיקף, לא ידע ליאות גם בעבודה מעשית. היה פעיל בבית־הספר ומורה בגימנסיה „תרבות״, ערך משפטים ספרותיים ועוד, ועל הכל היה כתובת נאמנה לכל מטופל בבעיות לתקנו בעצה טובה ואבהית. ומה מאוד דאבה נפשנו, שמיניה גריינימס, שרחש אהבה כה רבה לארץ־ישראל ולעם ישראל, לא זכה לראות את המולדת המשוחררת, בנופלו מות גיבורים על אדמת נכר.

אלימלך (מיניה) גריינימס

מיניה גריינימס נולד בשנת 1911, גמר את הגימ־נסיה באוסטראה ואת הפקולטה למשפטים בווארשה. בימי מלחמת העולם השנייה לחם בשורות הצבא האדום ונפל בקרב בשדות סטאלינגרד בשנת 1942. הרבה שנים חלפו מאז מותו הפיסי, אך רוחו הכבי־רה עדיין חיה בקרב מוקיריו הרבים, שתמיד יזכרוהו בהערצה ובחיבה.

חיים פינקעל

בעטי אייזענשטיין-קשב

בעטי אייזענשטיין געהערט צו דעם דור, וואָס האָט אַדורכגעלעבט די חורבן־תקופה און ווי אַ געראַטעוועטע פון דעם גיהנום, האָט זי אויפגע־זאַמלט שיכטן מיט זכרונות, וואָס האָבן געדאַרפט

בעטי אייזענשטיין-קשב

זיך אויסלאָדן. אין דער קייט פון די דאָזיקע זכרו־נות, האָט זיך געפונען אַ רינג, וואָס איז געווען דער חשובסטער, וואָס האָט געדריקט אויף איר נשמה און זי האָט זיך גענומען אויסצופילן די מיסיע פון דער־ציילן, וואָס זי און די איבעריקע אָפּגעראַטעוועטע פון דעם חורבן האָבן אַדורכגעלעבט בימי־היטלר.

די ערשטע רעאַקציע ביי איר און ביי די אַלע וואָס האָבן אַדורכגעלעבט די חורבן־תקופה, איז געווען אַן עמאָציאָנעלע. דער געוואַלטיקער כעס קעגן די מאַסן־מערדער האָט זיך צעפלאַקערט, ווען זי האָט געזען דעם חורבן מיט אירע אייגענע אויגן, געזען וואָס עס איז פאַרבליבן פון דעם וויטאַלן, גייסטרייכן פוילישן יידנטום. אַלס היסטאָריקערין, האָט זי זיך גענומען צו אַ סיסטעמאַטישער זאַמלאַרבעט פון צונויפקלייבן גביית־עדות ביי די אָפּגעראַטעוועטע, געלייענט טאָגביכער, וואָס זענען געשריבן געוואָרן בעת דער נאַצישער אָקופּאַציע ביי פאַרשיידענע באַדינגונגען: אין קעלערן, אויף בוידעמס, אין די וועלדער, אין לאַגערן, אין געטאָס און פון דער דאָ־זיקער ספּאָנטאַנער כאַאָטישער מעמואַריסטיק האָט זי צונויפגעזאַמלט וויכטיקע מאַטעריאַלן און האָט עס צוגעגרייט צו אַ סיסטעמאַטישער היסטאָרישער פאָרשונג.

צוערשט האָט זי אָנגעהויבן צו שרייבן די געשיכטע פון איר געבורטשטאָט אָסטראָהַ, אָבער זי האָט די דאָזיקע אַרבעט נישט באַוויזן צו פאַרענדיקן, היות ווי זי האָט באַקומען אַ באַשטעלונג פון דער יידישער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע אין פוילן צו אָנשרייבן אַ פאָרשאַרבעט וועגן די ווידערשטאַנד־אַקטן מצד די יידן בעת דער דייטשישער אָקופּאַציע אין פוילן שטיצנדיק זיך אויף גביית־עדות, דאָקו־מענטן און פאַרשיידענע אַנדערע מאַטעריאַלן, וואָס עס האָבן זיך געפונען אין רשות פון דער צענטראַ־לער היסטאָרישער קאָמיסיע אין פוילן און אויפן סמך פון אירע אייגענע מאַטעריאַלן, וואָס זי האָט מצליח געווען צונויפצוזאַמלען לויט איר אייגענער איניי־

ציאַטיוו. אַזוי איז דערשינען איר זייער וויכטיק בוך אונטערן נאָמען: „די אונטערערדישע באַוועגונג אין די געטאָס און אין די לאַגערן", וואָס איז געווען אַ פּראָדוקט פון איר אומדערמידלעכער אַרבעט. דאָס בוך איז דערשינען אין פּויליש אין יאָר 1946 און איז פאַרזען מיט אַ ברייטער הקדמה פון דעם היסטאָריקער מיכאל ב. באָרוויטש.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע בוך, וואָס איז דערשינען אין פּוילן מטעם דער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע, ווו די מחברין האָט אין אַ ברייטער פאָרם אויפגעקלערט די גענעזיס פון די ווידערשטאַנד-אַקטן, וואָס האָבן געהאַט אַן אָרט אין פאַרשיידענע געגנטן אין פּוילן, הן מצד יחידים און הן מצד אָרגאַניזירטע גרופּן אין די געטאָס און טויטלאַגערן. איר בוך האָט געהאַט אַ זייער גרויסן אָפּקלאַנג אין דער יידישער וועלט מחמת זיין פאַקטאָגראַפישן כאַראַקטער און פאָרם פון די באַאַרבעטע דורך בעטי אייזנשטיין מאַטעריאַלן.

די דאָזיקע אַרבעט האָט זי נישט פאַרענדיקט מיטן אַרויסגעבן איר בוך אין פּוילן. זי האָט פאַרגעזעצט צו קלייבן נאָך מאַטעריאַלן אויף דער דאָזיקער טעמע, געפינענדיק זיך אין דייטשלאַנד אין די יאָרן 1947—1948, און זי האָט פאַרענדיקט שוין אין מדינת ישראל. אין „ספר אוסטראה" דרוקן מיר אַ טייל פון איר אַרבעט, וואָס איז פאַרבונדן מיט איר געבורטשטאָט אַסטראָה און וואָלין, וואָס איז געדרוקט מיט המשכים אין די ביכער „פון נאָענטן עבר" (בענדער דריי און פיר) אונטערן נאָמען „די יידן אין וואָלין", ווו זי ברענגט אויך וויכטיקע ידיעות, וואָס האָבן אַ שייכות צו אַסטראָה.

בעטי אייזנשטיין-קשב איז געבוירן אין יאָר 1912 אין אַסטראָה. אין דער שטאָט האָט זי געלערנט אין אַן אָנפאַנג-שול, שפּעטער האָט זי פאַרגעזעצט אירע לימודים אין דער פּוילישער גימנאַזיע. נאָכן ענדיקן די גימנאַזיע, האָט זי פאַרגעזעצט אירע לימודים אויף פּעדאַגאָגישע קורסן און נאָכן באַקומען דעם דיפּלאָם אַלס דיפּלאָמירטע לערערין, האָט זי געאַרבעט אַלס לערערין אין דער „תרבות"-שולע אין אַלעקסאַנדריאַ ביי ראָוונע, ווו זי האָט געאַרבעט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. גלייכצייטיק איז זי געווען טעטיק אין די ציוניסטישע קרייזן.

מיטן פאַרנעמען אַסטראָה דורך די סאָוויעטן אין סעפּטעמבער 1939, איז זי צוריקגעקומען קיין אַסטראָה צוזאַמען מיט איר מאַן יעקב קאַפּלאַן און אויך בעת דעם סאָוויעטישן פּעריאָד האָט זי געאַרבעט אַלס לערערין ביזן אויסברוך פון דער דייטש-סאָוויעטישער מלחמה דעם 22-טן יוני 1941.

אין אַסטראָהער געטאָ האָט זי זיך געפונען ביז דער ליקווידאַציע פונעם געטאָ, אין 1942. אויסנוצנדיק אַ גינסטיקע געלעגנהייט, איז זי אַנטלאָפן מיט איר מאַן פון דעם טויט-פּלאַץ און זיי איז געלונגען אַנצוקומען אין די וועלדער פון ניטישין, נישט ווייט פון אַסטראָה, ווו זי האָט זיך געפונען צוזאַמען מיט איר מאַן און איר שוועסטער שרה.

נאָכן אומקום פון איר מאַן, בעת ער איז געפאַלן אין אַ צוזאַמענשטויס מיט די דייטשן, איז בעטי אַריבער צוזאַמען מיט איר שוועסטער אין די וועלדער פון פאַלעסיע, ווו זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו אַ סאָוויעטישער פּאַרטיזאַנער-איינהייט. אַלס פּאַרטיזאַנער האָבן זיי געקעמפט ביזן באַגעגענען זיך מיט דער רויטער אַרמיי, זומער 1944.

נאָך דער באַפרייונג פון אַסטראָה, האָט זי זיך צוריקגעקערט מיט איר שוועסטער אין איר היימשטאָט. זי האָט אָבער נישט געקענט פאַרבלייבן אויף דעם בית-הקברות פון די יידן פון איר שטאָט. זי איז אַריבער קיין ראָוונע, שפּעטער קיין לובלין, וואַרשע און לאָדזש.

אין לאָדזש איז זי אַנגאַזשירט געוואָרן אַלס וויסנשאַפטלעכע מיטאַרבעטערין אין דער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע אין פּוילן און דאָ האָט זי זיך אַריינגעטאָן מיט לייב און לעבן אין זאַמלען מאַטעריאַלן וועגן דער חורבן- און מרידה-תקופה אין פּוילן. זי האָט זיך געטראָפן מיט פיל אָפּגעראַ-

יעטע פון דעם חורבן, פיל געפּאָרשט און גע־
בן, אינטערוויוירט אַנדערע ווי אַזוי צו קלייבן
ועריאַלן און ווי אַזוי זיי צו באַאַרבעטן אין אַ
עמאַטישער פאָרם.

עטי האָט זיך אַרויסגעוויזן נישט נאָר אַלס וואָ־
: היסטאָריקערין, נאָר אויך אַלס פעיקע שריפט־
שטעלערין. זי האָט פובליקירט פיל אַרטיקלען
פאַרשיידענע צייטונגען און צייטשריפטן, ווו זי ז
אַרויסגעבראַכט, בעיקר, די ליידן און פּיין פון
יידן בעת דער היטלער־תקופה. איר צווייטער
איז געווען שבתאי קשב, אַ פובליציסט אין „דנ
בעטי איז געשטאָרבן דעם 15.2.86.

: רייציס

דב (בוריס) רייציס

ת נעוריו בילה דב באוסטראה. לאחר הפלישה
מנית לברית־המועצות, כשהחרדה והבהלה הקי־
את יהודי העיר, התחילו רבים לברוח מזרחה,
סביב בכיות פרידה ומבטי־יאוש.

: לא הצליח לברוח מהעיר וכשהגרמנים כבשו
אוסטראה, הוא לא פיקפק לרגע, שהמוצא היחיד
הבריחה ליער ולהצטרף אל הפרטיזנים, שפעלו
ות בסביבה, ואכן הוא עזב את הבית ולאחר
ולים רבים וסבל רב, ברח ליער והצטרף
גה פרטיזנית והוא רק בן 15. בפלוגת הפרטי־
הצטיין כלוחם נועז והמפקדה הפרטיזנית הטילה
תפקידים רבים שמילא אותם בהצלחה.

אחר תום המלחמה, חיפש דרכים איך להגיע
ץ־ישראל. הגיע לפולין והצטרף ל„בריחה" ש־
רתה העביר דרך גבולות הרבה עולים לארץ־
אל. במשך השנים שהיה בפולין היה חבר בהנהגת
ת הציונים הכלליים בוארשה. הוא פעל הרבה
התארגנות הנוער לעליה והחדיר בהם את
יון הציוני.

שנת 1950 עלה ארצה ופה בארץ עבד כמעט
שנים עם ילדים ונוער כמורה ומחנך במוסדות־
חינוך שונים כמו: כפר הנוער ניצנים, מגדיאל, נ
הנוער בן־שמן. את תפקידיו הרבים מילא באחר

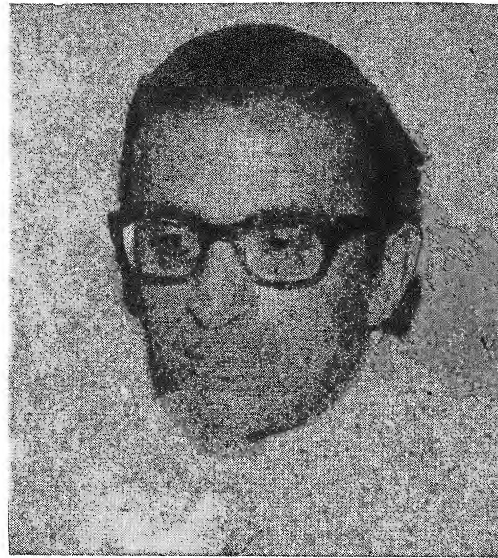
דב רייציס

מלאה והוציא לפועל את המוטל עליו. ישר־דרך ו
ונאמן למולדת וכציוני מסור חינך את הנוער בו
אהבת העם היהודי והמולדת.

חיים פינקל

ישראל בוקימר

ישראל (איזיה) בוקימר נולד באוסטראה למשפחה ציונית מכובדת ומושרשת בחיים הציבוריים בעיר, ממנה ספג את מיטב הערכים של יושר, ענווה ואהבת ישראל.

ישראל בוקימר

עודנו נער וכבר נמנה עם הפעילים של „החלוץ הצעיר". שנות השלושים היו שנות ההתעוררות החלוצית בין הנוער היהודי בפולין ובשנת 1935 יצא ישראל להכשרה בקיבוץ ע"ש בורוכוב בלודז' במטרה לעלות ארצה. היה בין החברים הבולטים בקיבוץ והצטיין באופי מוצק ובנאמנות לעקרונות הציוניים שבהם התחנך והאמין.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה, חזר ישראל לעיר רובנו, מקום מגורי משפחתו באותם הימים, כשהעיר היתה כבר תחת הכיבוש הסובייטי. הסיפוח של שטחי אוקראינה המערבית לברית-המועצות גרם לשינויים מרחיקי-לכת בחיי היהודים. מוסדות הציבור היהודיים נאלצו להפסיק את פעלותם ו-התנועות הציוניות למיניהן נחשבו בעיני המשטר הסובייטי כמוקדי פעילות נגד המשטר. אבל חרף חיסולן הרשמי של התנועות הציוניות, המשיך גרעין נאמן לפעול בתנאי מחתרת למען הציונות ובין הפעילים האלה היה גם ישראל.

הפעילות הציונית נתגלתה ע"י ה-נ.ק.וו.ד. וישראל עם חבריו נאסרו, נשפטו והוגלו למחנות כפייה בסיביר. ישראל נשפט ל-8 שנות מאסר ולאחר ריצוי עונשו הוגלה ל-8 שנים נוספות בצפון סיביר. שנות המאסר והגלות בצפון סיביר היו שנים של רעב, השפלה ומאבק בלתי פוסק עם התנאים הקשים ביותר, אבל התקווה להגיע אי-פעם לחופי ארץ-ישראל חיזקה את רוחו ונתנה לו כוח להתגבר על כל המכשולים והתנאים הקשים בגלות סיביר והם היו רבים.

בשנת 1958 זכה סוף סוף ישראל להגשים את חלומו: עזב את ברית המועצות — ארץ היסורים והסבל ולעלות ארצה יחד עם אשתו חנה ובנו היחיד. בהגיעו ארצה מצא את אחיו הבכור וקרו-בי משפחה אחרים והרבה חברים ששמחו לראו-תו בהשתקעותו במדינת ישראל.

כאסיר ציון, סייעה לו המדינה להסתדר בעבודה במקצועו כמנהל חשבונות. במקום עבודתו זכה ישראל להערכה רבה כבעל מקצוע מעולה, בעל-כשרון, יפי-הרוח ומופת לצדק ויושר. במגעיו עם אנשים, השאיר רוח טובה, ידידות וחברות, ואלה התכונות היו טבועים באופיו. ישראל לא הבליט את עצמו, היה איש ההתמדה והסדר, טהור-מידות, נעים-הליכות ובעל נפש עדינה ורוח אצילה.

שנותיו האחרונות עברו עליו בסבל רב, כתוצאה מהתנאים הקשים של עבודת-פרך, רעב וקור במח-נות כפייה ובגלות סיביר. כל זה ערער את כוחו-תיו ובריאותו. הוא נאבק במחלתו ולא רצה להיכנע, אך יסוריו שגברו עליו הכריעוהו בסוף.

נפסקו חייו של ישראל ופתיל חייו נקרע.

תהיינה שורות אלה משמרות את זכרו היקר ודמותו הנעלה תיזכר לטובה בקרב בני-משפחתו, חבריו וידידיו.

נטע שביט (בת לאה)

משפחת ישראל ואסתר זייגרסון

האולפן, או בית־האולפנה בערים ועיירות של מזרח־אירופה היה ה„חדר״ המסורתי שבו ינקו ילדי ישראל ממורשת התרבות וההיסטוריה של עמנו. שונים לאין ערוך היו התנאים בהם למדו תינוקות של בית רבן ב„חדר״ מאלו של בתי ספר כיום.

בבית־המדרש, אם ביחידות ואם בקבוצות, והחלו שמים לילות כימים ועוסקים בתורה. ראויים הם ה„מלמדים״ שנזכור אותם ונחזיק טובה להם.

אחד מבין ה„מלמדים״ הידועים והמכובדים ב־אוסטראה שניהל חדר „מתוקן״ בביתו, היה ר׳

ישראל זייגרסון, אשתו אסתר וילדיהם: צביה, בבצי, אהרון, משה, לאה ויצחק

התלמידים היו מסבים לשולחן ארוך, סידוריהם לפניהם, הרבי בחטרו מראה על האותיות המנוקדות ומלמדם להגות את ההגאים כהלכה, התלמידים חוזרים אחריו ומשננים אותם בצוותא. עם הזמן החלו לומדים חומש עם פירוש רש״י משעות הבוקר עד שעה מאוחרת בלילה לאור הנר ועששית־הנפט. וכך „זמן״ אחר „זמן״ עד שהגיעו ללמוד

ישראל בן יצחק ולאה זייגרסון, הידוע בין בני עירנו בכינויו „ר׳ ישראל פיאטקער״ (הוא נקרא כך על שם מקום מולדתו פיאַטקי).

סבי ר׳ ישראל ראה ב„חדר״ שלו את הצעד הראשון להקניית הלימוד חומש עם פירוש רש״י ותנ״ך. ה„חדר״ של סבי היה נבדל לטובה מ„חדרי״ מלמדים אחרים באוסטראה בסידוריו הפנימיים וב־

תוכנית לימודיו. הוא גידל דורות של תלמידים והשפעתו על תלמידיו היתה רבה. אף כי כ„מלמד" דרש מתלמידיו יחס רציני והוגן ללימודים, והיה ידוע כ„מלמד" קפדן ומטיל משמעת ב„חדר" שלו, היה מאיר פניו לתלמידים, היה מתייחס אליהם באהבה, ועל־כן כך היה מקרב ליבם לתורה. הילדים היו לומדים לא משום „מורא רבך כמורא שמים", אלא משום שיראים היו אותו והשתדלו שלא יכשלו בבחנו אותם. התלמידים היו גאים ברבם, התיחסו אליו בכבוד והערצה וראו את עצמם מאושרים שזכו לקבל תורה מפיו.

רצה הגורל וסבי ר' ישראל ניספה בגיטו אוסטראה בשנת 1941. יחד איתו ניספו סבתי אסתר בת בלומה ואהרון (מבית שוסטק) ושתי בנותיהם: **צביה** (ילידת 1902) ו**בפצי** (ילידת 1905). בנם **יצחק** (יליד 1915), היה פעיל בהוצאת יהודים ממחנה המוות מיידאנעק והצליח להציל כ־60 יהודים מציפורני הנאצים בסכנו את חייו. באחת הפעולות נתפס על־ידי הגרמנים והוצא להורג.

ניצלו ונשארו בחיים:

אהרון זייגרסון (יליד 1906). הוא גויס לצבא האדום עם פרוץ המלחמה ושולב ביחידות חיל־ההנדסה. בתום המלחמה שוחרר מהצבא ועלה ארצה בשנת 1948 מקפריסין. בתקופת השואה ניספו אשתו ובנו. בארץ נישא שנית ונולדו לו בת ובן.

משה זייגרסון (יליד 1908), נדד בזמן המלחמה ברחבי רוסיה יחד עם אשתו פרומה (ילידת 1912, מבית נפחן) ובנם מנחם (יליד 1937) ובתם רעיה הקטנה הגיעו ארצה ממחנה עקורים פרנוואלד (גרמניה).

הבת **לאה** (ילידת 1912) עזבה את אוסטראה בשנת 1939 והצטרפה לקיבוץ הכשרה בלויצק. עם כניסת הרוסים ללויצק עברה לווילנה משם בשנת 1941 עלתה ארצה. הצטרפה לקיבוץ „מחניים", פגשה את בעלה זאב, אליו נישאה עוד בקיבוץ הכשרה בלויצק. זאב הגיע ארצה בעליה בלתי־ליגאלית בשנת 1939. בקיבוץ נולדו שתי בנותיהם.

ד"ר מאַרק גריינימס

משפחות זייגערסאָן און גריינימס

אליעזר (**לאָזער**) **זייגערסאָן** איז געווען זייער אַקטיוו אין די רעליגיעזע קרייזן אין אָסטראָה און איז געווען זייער רעספּעקטירט פאַר זיין בקיאות אין דער תלמודישער וויסנשאַפט. ער האָט געוווינט אויף קראַסנאָגורסקי גאַס און האָט זיך פאַרנומען מיט מאַכן מעבל. אין אויגוסט 1941 איז ער אומגעקומען בעת דער ערשטער אַקציע אויף דער נייער שטאָט.

סימאַ און לאָזער זייגערסאָן האָבן געהאַט 5 קינדער. 2 זין האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה. סימאַ איז אומגעקומען בעת דער ליקווידאַציע פון געטאָ אין דער דריטער אַקציע אין אָקטאָבער 1942.

סיוני זייגערסאָן און בוזי זייגערסאָן־נאַגעל האָבן אַדורכגעלעבט די מלחמה אין רוסלאַנד. סיוני אַלס חבר אין בית"ר איז געווען זייער אַקטיוו אין דער באַוועגונג, האָט געשפּילט אין פוטבאָל און איז געווען אַ גוטער ספּאָרטלער. איצט געפינט ער זיך אין אַמעריקע.

בוזי זייגערסאָן־נאַגעל איז נישטאָ צווישן די לעבעדיקע און האָט איבערגעלאָזט צוויי טעכטער און זעקס אייניקלער.

דאָראָטי גריינימס (**דבורה זייגערסאָן**) האָט זיך געפונען אין אָסטראָהער געטאָ. האָט דורכגעלעבט צוויי אַקציעס און פאַר דער דריטער אַקציע איז איר געלונגען צו אַנטלויפן מיט איר צוקונפטיקן מאַן

מיט זיין פרוי קיין מינכען. שפּעטער האָבן זיי עמיגרירט קיין אַמעריקע וווּ ער האָט שטודירט אַלס דאָקטאָר, איצט לעבט ער אין דזשערסי צוזאַמען מיט זיין משפחה.

אליעזר (לאָזער) זייגרסון

סימה זייגרסון

מוסיה גריינימס אין די וועלדער און זיך אויסבאַהאַלטן צוזאַמען מיט אַנדערע מענטשן. אין דער צייט פון שווערע באַמבאַרדירונגען פון דייטשישע אַעראָפּלאַנען, איז זי פאַרוווּנדעט געוואָרן און אַ דאַנק אירע אַרישע פאַפּירן, איז זי געלעגן 8 חדשים אין סלאַוווּטער שפּיטאָל. זי און איר מאַן מאַרק גריינימס האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע אין יאָר 1947. זיי האָבן אַ טאָכטער לאָרין און אַן אייניקל סימון (סימה).

מאַרק (**מוסיה**) **גריינימס** האָט געלעבט אין אָסטראָהער געטאָ ביז 1942 און נאָך דער דריטער אַקציע האָט ער זיך אויסבאַהאַלטן צוזאַמען מיט זיין פרוי דבורקה. נאָך דער באַפרייונג דורך די רוסן איז ער מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי און האָט זיך געפונען אין מיליטער ביז 1945. נאָכן באַפרייען זיך פון מיליטער איז ער אַרויסגעפאָרן

סאָניע גריינימס (מאַרקס שוועסטער) איז אומגעקומען אין ראָוונע אין 1942. זי איז אַרויסגעפאָרן פון אָסטראָה אין 1939 מיט איר מאַן **גדליה גדלבסקי** קיין לעמבערג. גדליה איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די רוסן אַלס באַוווּסטער ציוניסטישער פירער. אַנדערע מיטגלידער פון דער פאַמיליע גריינימס ווי דער פאָטער **וואָלף גריינימס**, דער אַפּטייקער, האָט געהאַט אַן אַפּטייק אין אָסטראָה און איז געשטאָרבן אין 1935.

גרישע גריינימס (זון פון וואָלף גריינימס) איז געשטאָרבן אין אַמעריקע אין 1952. פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט ער שטודירט מעדיצין אין ווין און אין פּאַריז און האָט פּראַקטיצירט אַלס דאָקטאָר־מעדיצין אין אַמעריקע.

יענקל גריינימס, גבריאל גריינימס, אניה גריינימס, חיה־רחל און מיניה גריינימס זיינען אומגעקומען בעת דער שואה דורך די נאַציס.

ההרכב האישי של מועצת הקהילה

חליפות משנות ה־20 של המאה ה־20 ועד מלחמת העולם השניה

1. צבי בוקימר
2. משה הולברט
3. משה אבלמן
4. שמואל שרייער
5. זלמן גרשפלד
6. משה טולפין
7. יצחק ליזק
8. ברוך שפייזר
9. אברהם וילקר
10. יואל הורנשטיין
11. קלמן פרנקל
12. מרדכי רבינוביץ
13. זיגמונט זוסמן
14. סנדר גוניק
15. יואל פינקלשטיין
16. מנדל נתנזון
17. בצלאל ברמניק
18. שלמה קומדנט
19. חיים דוידזון
20. פיני טקסר
21. ברל לינצקי
22. איסאַק שפילברג
23. יוסף גלנץ
24. הרב ר' אפרים גוברמן
25. ר' יוסל ספרד
26. לייבוש ביבר
27. הרב גינזבורג

פעילי ונבחרי עירית אוסטראה (מגיסטרט)

1. אביגדור קמרמן — סגן ראש העיר באוסטראה בשנים 1931—1928.
2. משה אבלמן — חבר מועצת העיר
3. זיגמונט זוסמן — "
4. שלמה קומנדנט — "
5. בצלאל ברמניק — "
6. שלמה וילקר — "
7. י. מרדכי נורדמן — "
8. נחמיה גייערמן — "
9. גרישה בנד — חבר מועצת העיר
10. לייזר גינקר — "
11. יעקב גרינברג — "
12. יענקל ברונשטיין — "
13. לוי בריליאנט — "
14. מרדכי גורין — ראש מועצת העיר בשנים 1941—1939.
15. מנוס גוניק
16. סנדר גוניק

מנהיגי הדור הצעיר והתנועות הציוניות

1. ד"ר ישראל פרסמן
2. עו"ד מאיר כגן
3. ד"ר הרצל (גרישה) אודרמן
4. אלימלך (מיני) גריינימיס
5. גדליה גדלבסקי
6. אבראשה אבלמן
7. ברוך חסיד
8. אליהו קפלן
9. יעקב קפלן
10. דויזיק ברק
11. שלמה בוקימר
12. אברהם חרבש
13. יאָפּע כץ

מורים ומחנכים

תנחום ז'בין, המחנך הוותיק ומנהל בית הספר ה־ממלכתי באוסטראה.

משה טולפין, אחד המחנכים הוותיקים באוסטראה.

יוסף פינקלשטיין, היה מורה לעברית מודרנית באוסטראה להוראת שעה ובבית הספר „תרבות". כן היה חלוץ העיתונאים בעיר ופירסם בקביעות בעיתונות הווהלינית קורספונדנציות מהמתרחש בעיר וסיפורים רבים. ניספה עם אשתו, בתו פניה ובעלה ובנו סיצ'ה.

מרדכי קפלן (בן ר' ברלה הדיין), פעיל ציוני ומורה להיסטוריה עברית בסמינריון הממלכתי הפולני למורים. ניספה בשואה יחד עם בני משפחתו.

יעקב מרדכי נורדמן, מורה להיסטוריה עברית ב־גימנסיה הממלכתית הפולנית באוסטראה. פעיל ציוני וציבורי בעיר, חבר מועצת עירית אוסטראה. עלה ארצה בשנות השלושים, כיהן כמנהל בית הספר ברמת־גן ועסק בפעילות חינוכית וספרותית בעיר.

מרדכי משנה, ממשפחת רבנים מיוחסת. מורה לתנ"ך ועברית לשעות הוראה ובתלמוד־תורה באוס־טראה. פעיל ציוני ומזכיר קרן הקיימת בעיר. ניספה בשואה יחד עם אמו הרבנית ואחותו.

ר' משה שולבוג, מורה לתנ"ך בתלמוד־תורה ולשעות הוראה. נפטר לפני השואה בהשאירו משפחה ענפה שניספתה בחלקה בשואה.

מאיר־צבי פינקל, מורה לתנ"ך בתלמוד־תורה באוסטראה ולשעות הוראה. פעיל „המזרחי" בעיר ויו"ר חברת משניות. ניספה בשואה (1942־1941) עם אשתו ושתי בנותיו.

משה קריצ'מר, מורה לתנ"ך בתלמוד־תורה באוס־טראה ולשעות הוראה. ניספה בשואה יחד עם אשתו שרה.

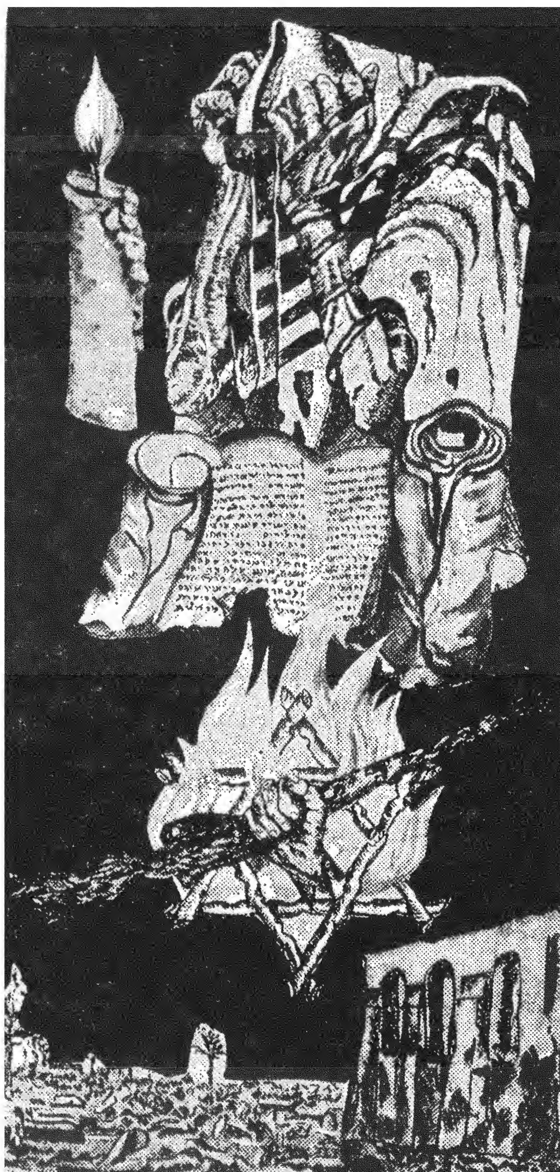
הינה רוזנשטרום — מורה בבית־הספר הממלכתי פולני. בת המורה הוותיק ר' משה שולבוג ואשת פעיל ציבורי בעיר הד"ר רוזנשטרום.

צילה באט, מורה בבית־הספר הממלכתי הפולני בעיר, ניספתה בשואה יחד עם בעלה.

פרק רביעי

השואה והגבורה

זכור את שואת ישראל

שמע, איש ישראל,
לקול הקורא אליך ממעמקים:
אל דמי לך, אל דומי.

עיירתנו בוערת

המחבר — מ. גבירטיג
המתרגם — צ. ברמאיר

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
עיירתנו המסכנת, העניה, בוערת!
נתרגזו רוחות של רוע
ומהרסות, הצת־פרוע,
הכל בוער כבר מסביב.

ואתם ניצבים ומביטים כך ביד חובקת!
ואתם רק נצבים ומביטים כך,
איך בוערת שלנו העיירת!

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
עיירתנו המסכנת, העניה, בוערת!
כבר הקרת כל־כולה
בלשונות של אש בולעה, —
הכל בוער כבר מסביב.

ואתם ניצבים ומביטים כך...
הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!

עלול לבוא הרגע והעיירת
תשתייר, חלילה, יחד עמכם
כמו אחרי הקרב, —
קורה משחרת ושוממת.

ואתם נצבים ומביטים כך...

הריהי בוערת, רחימאים, הריהי בוערת!
רק ידכם, ידכם היא המצלת!
אם יקרה היא כבבת העין,
קחו כלים, כבו, כבו־נא בידים,
כבו בדם, כבו מיד
והוכיחו כי לא אפסה היד!

אל תעמדו, רחימאים, כמו כך לתום, ביד חובקת!
אל תעמדו, אחים, כבו האש,
כי העיירה שלנו הבוערת!

יצחק קאַצענעלסאָן

דאָס ליד פונעם אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק

— ווי קאָן איך זינגען — אַז ס'איז די וועלט מיר וויסט ?
ווי קאָן איך שפּילן מיט פאַרבראָכענע הענט ?
ווּ זענען מיינע טויטע ? איך זוך די טויטע מיינע, גאָט, אין יעדן מיסט.
אין יעדן בערגל אַש : — אָ, זאָגט מיר ווּ איר זענט ?

שרייט אַרויס פון יעדן זאַמד, פון אונטער יעדן שטיין,
פון אַלע שטויבן שרייט, פון אַלע פלאַמען, פון יעדן רויך —
ס'איז אייער בלוט און זאַפט, עס איז דער מאַרך פון אייער ביין,
ס'איז אייער לייב און לעבן ! שרייט אַרויס, אַרויס, שרייט הויך !

שרייט אַרויס פון חיות־אינגעווייד אין וואַלד, פון פיש אין טייך —
איך וויל אַ געוואַלד, אַ וויגעשריי, אַ קול, פון אייך,
זיי האָבן אייך געהייסן. שרייט פון קאַלכאויוונס, שרייט קליין און גרויס,
שריי, אויסגעהרגעט יידיש פאָלק, שריי אַרויס !

אָ, ווייז זיך מיר, מיין פאָלק, באַווייז זיך, שטרעק די הענט
אַרויס פון גריבער טיף און מיילן־לאַנג און אָנגעפּראָפּט געדיכט.
שיכט אונטער שיכט, מיט קאַלך באַגאָסן און פאַרברענט,
אַרויף ! אַרויף ! שטייגט פון דער אונטערשטער, דער טיפסטער שיכט !

קומט אַלע פון טרעבלינקע, פון סאָביבאָר, פון אָשוויענטשים,
פון בעלזשיץ קומט, קומט פון פּאָנאַר און פון נאָר, פון נאָר, פון נאָר !
מיט אויגן אויפגעריסן, פאַרגליווערטע אַ געשריי, אַ געוואַלד און אָן אַ שטים,
פון זומפּן קומט, פון בלאָטעס איינגעזונקען טיף, פון פוילן מאָך —

קומט, געטריקנטע, צעמאָלענע, צעריבענע, קומט, שטעלט זיך אויס,
אין אַ קאַראַהאָד, אַ ראָד אַ גרויסן אַרום מיר, איין גרויסע רייף —
זיידעס, באָבעס, מאַמעס מיט די קינדערלעך אין שויס —
קומט, ביינער יידישע פון פּראָשקעס, פון שטיקלעך זייף.

אני הגבר, איך בין דער מאַן, וואָס האָט זיך צוגעקוקט, וואָס האָט געזען
ווי מען האָט די קינדער מיינע, מיינע פרויען, מיינע יונגע און מיינע אַלטע לייט
אין וועגענער געוואָרפן, ווי שטיינער זיי אַריינגעשליידערט דאָרט, ווי שפּען,
און געשלאָגן זיי גאָר אָן רחמנות און גערעדט צו זיי פאַרשייט.

און איצט? איר זענט וואַגאַנען, לאַסט־וואַגאַנען איצט, איר קוקט זיך צו,
איר שטומע עדות פון אַ לאַסט אַזאַ און פון אַזאַ אַ פיין און פון אַזאַ אַ נויט!
איר האָט זיך שטומע און פאַרמאַכטע צוגעקוקט, אָ, זאָגט וואַגאַנען, ווי
איר פירט, איר האָט דאָס פאָלק, דאָס יידישע, אַרויסגעפירט צום טויט?

די ערשטע אומצוברענגען זען׳ געווען קינדער, יתומימלעך פאַרלאָזענע, עס הייסט
דאָס בעסטע אויף דער וועלט, דאָס שענסטע וואָס די ערד, די פינצטערע, פאַרמאָגט!
אָ, פון די עלנטע יתומימלעך און קינדערהיימען וואָלט געוואַקסן אונדז אַ טרייסט.
פון די אומעטיקסטע, שטומע פנימלעך, די חושכדיקע, וואָלט געטאָגט אונדז,
וואָלט געטאַנצט!

זיי זען׳ געווען די ערשטע, די גענומענע צום טויט, די ערשטע אויף דער פור,
מען האָט געוואָרפן אין די וועגענער די גרויסע זיי, ווי הויפנס מיסט, ווי מיסט —
און אָוועקגעפירט זיי, אויסגעהרגעט זיי, פאַרניכטעט זיי, ס׳איז קיין שפור
פון זיי, פון מיינע בעסטע, ניט געבליבן מער! אַך ווי איז מיר און ווינד איז
מיר און וויסט!

עס וועט די זון מער אין איר אויפשטייג איבער קליין אַ שטעטעלע אין ליטע
אין פוילן ניט טרעפן שוין אַ ייד
אַ ליכטיקן אין פענצטער, אַן אַלטיטשקן, אַ זאָגנדיקן אַ קאַפּיטל תהילים און
אַ צווייטן גייענדיק אין שול —
עס וועלן אַלץ נאָך פויערן אין פורן אויף אַלע וועגן איר אַנטקעגן פאָרן, זיי
וועלן נאָך פאָרן צום יאַריד,
אַזוי פיל גוים — געוואַלד! מערער נאָך ווי פריִער! און דער מאַרק, דער מאַרק
איז טויט דער מאַרק איז פול און איז ניט פול!

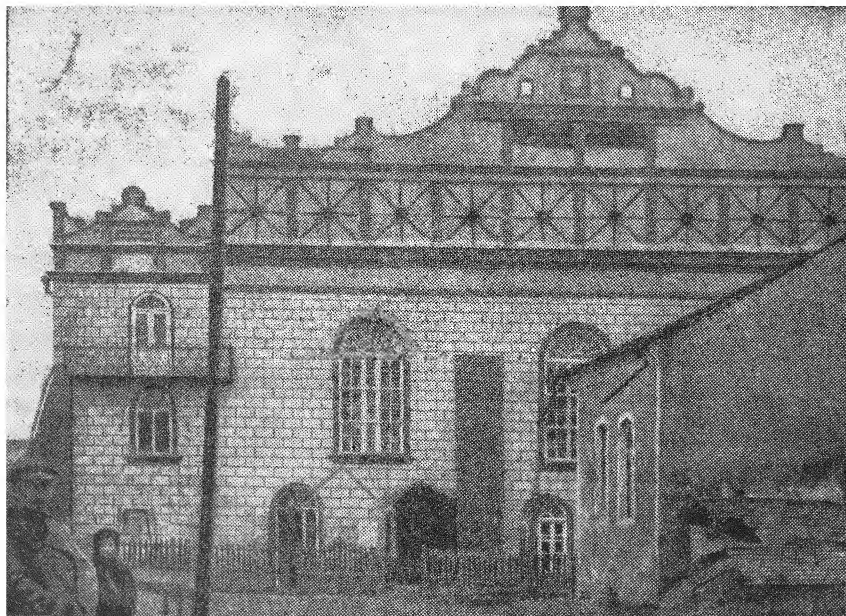
עס וועט אַ ייד ניט מער באַשיינען די יאַרידן ווייט אַרום, ניט מער באַלעבן זיי,
ניט מער אַריינבלאָזן אין זיי אַ גייסט

און ס׳וועט ניט מער צעפּאַכן זיך אַ יידישע קאַפּאָטע איבער מערק מיט זעק
קאַרטאָפל, מעל און קאַשעס, און אַ האַנט
אַ יידישע וועט ניט אַ הייב טאָן און אַ טאַפּ טאָן ווייך אַ הון, אַ קעלבל ניט קיין
גלעט טאָן... דאָס פויערל אַ שיכורער, ער שמייסט
זיין פערדעלע אין צער, ער שלעפּט די פולע פור צוריק אין דאָרף אַריין...
ניטאָ! ניטאָ קיין יידן מער אין לאַנד!

און קינדער יידישע — זיי וועלן זיך ניט אויפכאַפּן פון שלאָף שוין, פון חלומות
ליכטיק יעדן אין דער פרי —
ניט גיין אין חדר מער, ניט מער פאַרקוקן זיך אויף פייגעלער, ניט שטיפן מער,
ניט שפּילן זיך אין זאַמד,
אָ, יינגעלער, איר יידישע, אָ, שיינענדיקע אויגעלער! מלאכימלעך... פון וואַנען
איר? פון הי? און נישט פון הי!
אָ, שאַנקעוודיקע מיידעלער, איר ליכטיקע, איר ציכטיקע, כאַטש איינגעריבט
די פנימלעך און נישט פאַרקעמט.

ניטאָ זיי שוין! אַ, פרעגט ניט דאָרט אויף יענע זייטן ים, ניט זוך אויף כתרילעווקע.
ניט אויף יעהופּעץ... לאָזט געמאַך!
זוך ניט קיינעם, ניט די מנחם-מענדעלעך, די טוביה-מילכיקערס, די שלמה נגידס,
די מאַטקע גנבס. אַ ניט זוך!
זיי וועלן דיר, ווי די נביאים דיינע, ווי ישעיה, ירמיה, יחזקאל, ווי הושע, עמוס
פון דעם אייביקן תנ״ך
אַרויסוויינען אַזוי פון ביאַליקן, אַרויסריידן צו דיר פון שלום-עליכמען, פון
שלום אַשס אַ בוך.

עס וועט דאָס קול פון תורה זיך ניט לאָזן הערן פון ישיבות מער, פון קיין
בית-המדרש, און בחורימלעך בלאַס,
געאיידלטע אין לערנען, אין פאַרטיפן זיך אין דער גמרא, און פאַרטראַכטע זיך...
ניין, ניין, ניט בלאַס, עס איז אַזאַ אַ שיין!
פאַרלאָשן שוין... רבנים, ראשי ישיבות, יידן לערנער, גאונים דאַר און קוואַר
און שוואַך און אָנגעפּילט מיט ש״ס,
מיט פוסקים, קליינע יידעלעך מיט גרויסע קעפּ, מיט הויכע שטערנס, אויגן קלאָר —
ניטאָ זיין שוין, זיי וועלן מער ניט זיין.

חזית של בית הכנסת הגדול ע״ש המרש״א באוסטראה

אהרון וואַלדמאַן

די אויסגעמאָרדעטע יידישע אָסטראָה

פאָרוואָרט

דאָרף נאָוואָקראַיעוו, קרייז ראָוונאָ,
דעם 4־טן נאָוועמבער 1942.

היינט, זינט פונקט דריי וואָכן צוריק, בין איך צום וויפלסטן מאָל ניצול געוואָרן פון טויט, זינט עס הערשט ביי אונדז די היטלער־מגיפה. דעריבער הויב איך היינט אָן צו שרייבן די דאָזיקע זכרונות פון יענע פינצטערע טעג. איך, אהרון וואַלדמאַן, דער זון פון בערל און שרה־צביה, אַ ייד פון אָסטראָה, ווו איך האָב אַלע מיינע יאָרן געלעבט, זינט 1910, דאָס יאָר פון מיין געבורט, אויף וואָלאָווא־גאַס 3 און אין דער צייט פון געטאָ אויף מאָקרא־וואָלא 8. איך גיב צו ספּעציעל איינצלהייטן, כדי מ׳זאָל וויסן, אַז דאָס אַלעס איז אַ רעאַלע ווירקלעכקייט. אַז דאָס שרייבט אַ ייד, וועלכער האָט דאָס אַלעס איבער־געלעבט ממש אין פולן זין פון וואָרט. אַ ייד וועל־כער איז דערוויל, איך ווייס נישט אויף ווי לאַנג, געבליבן לעבן פון די געציילטע יחידי־סגולה פון איין יידישער שטאָט אָסטראָה, וועלכע האָט גע־ציילט ביז דעם אומגליק העכער 9.000 יידן, מיט אַ שיין נאָרמאַל יידיש לעבן.

אהרון וואַלדמאַן

איך שרייב די דאָזיקע זכרונות נישט צוליב זיך, אַז איך זאָל קענען פון זיי עפּעס געניסן, אָדער איך זאָל אַ דאַנק זיי באַוווסט ווערן, ניין! איך שרייב דאָס צוליב דעם, אַז ס׳זאָל בלייבן אַ דאָקומענט פון די דאָזיקע פינצטערע טעג, געשריבן פון אַ פשוטן יידן, וועלכער פּרעטענדירט נישט אויף קיין ליטע־ראַט, זשורנאַליסט, כראָניקער, אָדער היסטאָריקער.

רחשי תודה והוקרה

לחברנו אהרן וולדמן היקר
פליט החרב של העיר אוסטראה — ווהלין

שבעצם ימי השתוללות של חחיה הנאצית וכנופיות המרצ־חים האוקראיניים, שם נפשו בכפו וכתב בדם לבו יומן השואה והחורבן. לאחר שבדרך נס ניצל ממוות והגיע ארצה, מסר לארגון יוצאי אוסטראה בישראל את יומן הדמעות, שנכתב בדיוק אכזרי, אך באהבה אין קץ לעיר וליהודיה. בזה הוא הניח את היסוד לספר־הזכרון „פנקס אוסטראה“, ששאב מיומנו את הידיעות וההשראה להנצחת קדושי הקהילה המפוארת, לנו ולדורות הבאים.

ועד הארגון
של יוצאי אוסטראה
בישראל

„דבר“, יום ששי, 26.7.1963

איך וויל אַז אויב דער גורל וועט וועלן, און די דאָ־זיקע שורות וועלן אַמאָל דערזען די שיין פון אַ שענערן מאָרגן, זאָל מען זיך מיט זיי קענען באַנוצן און פון זיי אַרויסנעמען נאָר דאָס בעסטע. איך בין זיכער, אַז מיין שרייבן וועט פעלן אין פאָרם, אינ־האַלט, אָדער בכלל פאַכמענישקייט, דערפאַר אָבער, איז דאָס רעאַל רוי אַזוי ווי ס'איז געווען, אַזוי ווי מ'האָט עס דורכגעלעבט.

נאָר איין מאָמענט וויל איך באַטאָנען, אַז דאָס גרעסטע גליק פאַר מיר וועט זיין, אַז ווען מיינע זכרונות וועלן אַמאָל דורך עמעצן אַרויסגעגעבן ווערן, זאָלן זיי זיין אַזוי ווי איך שרייב זיי יעצט אָן שום ענדערונגען, אָדער באַאַרבעטונגען, ווייל נאָר ווען זיי וועלן זיין ווי אַמפּשוטסטן וועלן זיי טרעפן צום ציל. זיי וועלן טרעפן צום יידישן האַרץ, וואָס וועט זיי אויפנעמען, לערנען פון זיי און נעמען אַ מוסר־השכל אויף ווייטערע דורות, כדי צו פאַר־מיידן אַזוינע פינצטערע צייטן.

איבערהויפּט זאָלן יידן שטענדיק גלויבן אין זייער געשיכטע, יידישע איבערלעבענישן און יידישע פאַר־גאַנגענהייט, ווייל דאָס גרעסטע אומגליק אונדזערס איז געווען, וואָס מיר האָבן נישט געגלויבט אונדזע־רע אייגענע ברידער, יידן פון דייטשלאַנד, ווען זיי האָבן אונדז געוואָרנט פאַר דעם דייטש. און מיר יידן פון אוקראַינע האָבן עס אָפּגעפטערט מיט דער האַנט, מיטן יידישן בע־מע. איך שרייב דאָס אַלץ, כדי יידן זאָלן שוין סוף־סוף אָנהויבן גלויבן, אפשר וועלן זיי דערמיט אויף ווייטערע דורות פאַרמיידן אַזעלכע שרעקלעכע אומגליקן. און אויב די, וועלכע לייענען די דאָזיקע שורות, וועלן גלויבן און פון דעם זיך לערנען, וועט דאָס זיין דאָס גרעסטע גליק פאַר מיר, און מיין גרעסטער דאַנק פאַר די איבער־מענטשלעכע ליידן, וועלכע איך פיל בעת איך רוף אַרויס נאָך אַ מאָל אין מיין געדאַנק די גרויזאַמע סצענעס אויף איבערצוגעבן מיינע זכרונות.

איך שרייב די דאָזיקע שורות נישט נאָר מיט האַרץ און נערוון, נאָר ממש מיטן מאַרך פון מיין מוח. ס'וועט זיך נישט זיין שווער פאַרצושטעלן מיין לאַגע ביים שרייבן, ווען איך וועל נאָר זאָגן, אַז די דאָ־זיקע שורות שרייב איך אין אַ שייער פאַרשטעקט מיט שטרוי און יעדער קלענסטע נישט געשיקטע באַוועגונג קען מיר קאָסטן מיין לעבן. איך טו באמת תפילה צו גאָט, אַז ער זאָל מיר לאָזן לעבן כאָטש אַזוי לאַנג, אַז איך זאָל וואָס מער באַשרייבן און כאַראַקטעריזירן יענע טעג. מיין ווונטש וואָלט אַוודאי געווען, אַז איך פעזוענלעך זאָל קענען זיצן מיט פאַכלייט און באַאַרבעטן מיינע זכרונות.

מיינע זכרונות וועל איך שרייבן אין בילדלער, אָדער סקיצן, ווייל צום באַדויערן בין איך נישט אין שטאַנד צו שאַפן עפּעס גאַנצעס. ווען איך דערלעב אפשר אַליין זיי אַרויסצוגעבן, דאַן וואָלט איך געקענט פון זיי עפּעס מער שאַפן. איך מאַך אויפמערקזאַם, אַז פאַר די דאַטן און ציפערן בין איך פאַראַנטוואָרטלער, ווייל ס'איז מיר זייער שווער זיך צו דערמאָנען אַלץ גענוי, אָבער קיין גרויסע אונטערשיידן וועלן זיכער נישט זיין, ווייל אַלץ איז מיר נאָך קלאָר און פריש אין געדאַנק. נאָר איין זאַך וויל איך באַטאָנען, אַז דאָס זעלבע וועגן וועלכן איך שרייב האָבן דורכגעלעבט נישט בלויז אוסטראַ־הער יידן, נאָר אויך יידן פון אַנדערע אוקראַאינישע שטעט, בלויז מיטן אונטערשייד פון דאַטן.

צוליב דעם, וואָס אוסטראָה איז געווען די לעצטע אויפן צעטל פון די שטעט, וועלכע זענען חרוב גע־וואָרן זענען דאָ געווען פיל פליטים פון אַנדערע שטעט, מיט וועלכע איך האָב געהאַט די מעגלעכקייט צו רעדן, און האָב זיך איבערצייגט, אַז דער אומגליק און איבערלעבענישן זענען געווען אומעטום די זעל־בע. איך האָב זיכער אין מיין פאַרוואָרט געזאָגט מער ווי עס פּאַסט פאַר איין פאַרוואָרט, נאָר איך האָב עס געמוזט זאָגן, כדי מען זאָל וויסן ביי וועלכע אומ־שטענדן איך האָב מיינע זכרונות געשריבן.

דער אָנהויב

דעם 22־טן יוני 1941 האָט אויסגעבראָכן דער דייטש־סאָוויעטישער קריג, האָט מען זיך אין אוס־טראָה בשום אופן נישט געקענט ריכטן, אַז שוין אין אַ פּאָר טעג אַרום זאָל דעם שונא זיך איינגעבן איבעררייסן די ערשטע פאַרטיידיקונגס־ליניע, אַ פּאָר הונדערט קילאָמעטער ווייט פון אוסטראָה.

דער קאַמף פאַר דער שטאָט איז געווען אַ שרעק־לעכער ס'וועט געווען זיין צו זאָגן, אַז די דייטשן האָבן אין משך פון 22.6 ביזן 26.6 דורכגעריסן די הויפּט־ליניעס און דורכגעוואָרפן דעם פראָנט אויף הונדערטער קילאָמעטער, דאַן ווען דער קאַמף פאַר אוסטראה האָט געדויערט גאַנצע 6 טעג. פאַרוואָס דער קאַמף איז געווען אַזאַ שווערער, זענען דאָ פאַרשיידענע סיבות און השערות.

אין משך פון גאַנצע זעקס טעג האָט די שטאָט איבערגעלעבט אַטאַקעס פון ביידע זייטן, כמעט יעדער שעה אַ שרעקלעכער לופט־אַנגריף, סיי פון סאָוועטישן און סיי פון דייטשישן לופט־פלאָט יעדעס מאָל האָבן אויסגעבראָכן גוואַלדיקע שריפות פון צינד־באָמבעס, איינגעפאַלן קעלערס מיט צענ־דליקער פאַרשאָטענע קרבנות, וועלכע האָבן זיך דאָרט באַהאַלטן, און אַזוי אָן אויפהער, מ'האָט נישט געקענט וויסן ווער ס'איז דער זיגער און ווער דער באַזיגטער אין די לעצטע טעג האָבן די סאָוויעטן געמאַכט אַ גוואַלדיקן אַנגריף; די סאָוויע־טישע טאַנקן זענען שוין געווען אין שטאָט און ס'האָט זיך געדאַכט, אַז אָט קומט שוין די הילף, נאָר דאַן איז אָנגעקומען אַ פרישער דייטשישער כוח און דעם אַנגריף אָפּגעשטויסן. די דייטשן האָבן אַריבערגעוואָרפן דעם פראָנט איבער דער פאַרטי־פיקאַציע־ליניע און ענדלעך די שטאָט אָפּגענומען.

ערשט מיטוואָך, דעם צווייטן יולי, האָבן זיך אָנ־געהויבן אַרויסווייזן מענטשן, וועלכע זענען גיך דורכגעלאָפן די גאַס, ווער נאָך וואַסער און ווער נאָך ברויט. דאָס בילד פון דער שטאָט איז געווען איין חורבן: רויכעריקע שריפות, רואינען און הרוגים... אויפן צווייטן טאָג איז באַלד אַרויס אַ מעל־דונג פון צייטווייליקן אויף גיך געשאַפענעם שטאָט־קאָמיטעט אין באַוווּסטן נוסח, אַז יידן זאָלן אָנטאָן אויף די אַרבל פון דער רעכטער האַנט אַ ווייסן באַנד מיט אַ בלויען מגן־דוד, די גאַנצע באַפעל־קערונג קען גיין אין גאַס ביז ניין אַזייגער, יידן בלויז ביז זיבן מיט דער דאַזיקער מעלדונג הויבט זיך אָן די היטלער־ממשלה מיט אוקראַינישער מיט־הילף, איבער דער שטאָט אוסטראה.

באַלד אין די ערשטע טעג איז אַרויס די פאַר־אָרדענונג וועגן צוואַנגס־אַרבעט פאַר יידן: אַז אַלע יידן, סיי מענער, סיי פרויען, אין עלטער פון 16 ביז 60 יאָר, ווערן אויפגעפאָדערט צו שטעלן זיך צו דער אַרבעט, פאַר נישט שטעלן זיך צו דער אַרבעט, וועט מען באַשטראָפט ווערן לויט די עקזיס־טירנדע מלחמה־געזעצן... אַכטונג צו געבן, אַז אַלע יידן זאָלן זיך צו דער אַרבעט שטעלן, איז באַשטימט געוואָרן די אויף גיך געשאַפענע אוקראַינישע מיליץ, וואָס איז באַשטאַנען פון באַוווּסטע פאָגראָמשטשי־קעס, וועלכע האָבן זיך נישט געקענט גענוג אָנ־זעטיקן מיט יידיש בלוט.

אין וואָס איז די אַרבעט באַשטאַנען?

ערשטנס האָט מען אָפּגערייניקט די שטאָט פון טרופּן. יאָ אַלץ הייסט טרופּן, נאָר ווער ס'האָט אַזוינע טרופּן נישט געזען, ווייסט בכלל נישט וואָס ס'הייסט מלחמה. טרופּן פאַרקוילטע, פאַרברענטע אין די שווידערלעכע פּאָזעס, וועלכע מ'קען זיך נאָר פאַרשטעלן, שוין לגמרי נישט ענלעך צו קיין מענטשן. צו אַ שטייגער אַזאַ מין אַרבעט ווי אַרויס־נעמען פון פאַרברענטע טאַנקען פאַרברענטע זעל־נער, ווען אַלעס איז אויסגעמישט, מוח מיט קער־פּער, קערפּער־טיילן מיט ברוכטיילן פון געווער א.א.וו. די צווייטע מין אַרבעט איז באַשטאַנען פון וואַשן די מיליטערישע אויטאָס. מילא וואַשן איז וואַשן, אָבער דאָס חוזק מאַכן און אָפּשפּאָטן. צו אַ שטייגער זען אַזאַ בילד, ווי אַ גרייז־גרויער ייד, מיט אַ שוואַרצער לאַנגער טוכענער קאַפּאָטע ליגט אויף דער ערד אַזוי אומגליקלעך און וואַשט אַ מיליטערישן אויטאָ. דער דייטשישער שאָפער רוקט אים די באַרשט צו שייערן דעם אויטאָ, און ער, דער אומגליקלעכער האָט אפילו נישט קיין באַגריף ווי מ'קריכט אַרויף אויף דעם אויטאָ. דאַן קומט אונטער אַ צווייטער דייטש און ווייזט דעם שאָפער ווי מיט יידן זיך צו באַגיין. ער הויבט אָן שלאָגן דעם גרייז־גרויען יידן אומברחמנותדיק און ווען דער קרבן פאַלט אַ פאַרחלשטער, נעמט ער מיט דער פּאָמפּע פון אויטאָ און שפּריצט אים אָפּ מיט וואַסער, און ווען יענער מונטערט זיך אויף, שלאָגט ער ווידער און אַזוי אָן אויפהער... שרעקלעך איז געווען צו זען ווי מ'האָט זיך נוקם געווען אין די

יידישע פרויען, וועלכע זענען געגאַנגען וואַשן און שייערן די פּאַדלאָגעס פאַר די קומענדיקע אַמטן. ווער איז דען בכוח איבערצוגעבן די פאַרשידענע פורעניותן, וועלכע די יידן זענען אויסגעשטאַנען ביי דער אַרבעט. נאָר דאָס איז נאָך אַלץ בלאָס קעגן דעם, וואָס יידן האָבן געליטן ערשט שפּעטער, ווען דאָס לעבן איז געוואָרן „נאָרמאַל"...

דער ערשטער גרויסער אומגליק
פּאָפּולער גערופן „דער ערשטער מאָנטיק"

...און אַזוי האָבן אוסטראַהער יידן אָנגעהויבן אַ לעבן פון שקלאַפן. אַ גאַנצן טאָג ביי דער פאַר-שאַלטענער צוואַנגס-אַרבעט, ביז מען האָט דער-לעבט דעם אָוונט, האָט מען זיך אין געהיים גע-זאַמלט און געטרייסט, אַז אפשר וועט פאַרט גאָט העלפן און די ישועה וועט דאָך קומען... אין אַזוינע שטימונגען האָבן די יידן אָפּגעלעבט 3 וואָכן, ביז, ביז... געווען איז עס י"א אב 1941 (דאָס יידישע יאָר געדענק איך נישט). תשעה באָב איז אויסגע-פאַלן שבת, אַזוי אַז מען האָט געפאַסט זונטיק. דאָס קינות זאָגן און פאַסטן זענען דאָס יאָר געווען זייער כאַראַקטעריסטיש. יעדער ייד, פריידענקער צו רע-ליגיעזער, זענען אַריין אין אַזאַ עקסטאַז, ווי קיין מאָל נישט. ערשט דאַן האָבן יידן פאַר זייער גאַנץ לעבן אַריינגעטראַכט אין דעם „איכה, ישבה"... און וואָס דאָס הייסט, אַז אַ פאָלק פאַרלירט אַן אייגן לאַנד, אַ קרוינשטאָט... אין אַזאַ אַטמאָספער און ביי אַזעלכע שטימונגען איז אַדורך דער גאַנצער זונטיק-דיקער טאָג. צייט צום טראַכטן איז געווען גענוג, ווייל זונטיק איז מען געווען פריי פון אַרבעט... מיט אַזוינע געדאַנקען איז יעדער צוגעפאַלן צו דער קישן און אויסגעווײנט זיין צובראָכן האַרץ...

צומאָרגנס, אַרום 4 אַזייגער פאַרטאָג האָט זיך דערהערט אַ שיסערייַ פון פאַרשידן געווער. מען איז אַראָפּ פון די געלעגערס און אָנגעהויבן אַרויס-קוקן דורך די שפּאַרונעס. מ'האָט דערזען ווי זעלנער פון „ס.ס." אין זייערע קאָלירטע שלענג-קאַסטיו-מען, לויפן אַרום איבערן שטאָט, ווער צו פוס און ווער אויף מאָטאָציקלען אָדער אין אויטאָס, אין פולער באַוואָפענונג. דער ערשטער געדאַנק איז געווען, אַז אפשר שטעלט זיך ווידער אַ פראָנט און די דייטשן טרעטן אָפּ. לאַנג האָט עס נישט געדויערט און מען האָט ערשט דערזען וואָס עס טוט זיך. זעלנער האָבן זיך אַריינגעריסן אין יידישע הייזער און אַרויסגעטריבן פון קליין ביז גרויס, אַלט און יונג, זיי לאָזן זיך נישט אָנטאָן, נאָר שרייען „לוס"... און „לוס"...

עס הויבן אָן צו פאַרפלייצן די גאַס אומגליקלעכע האַלב פאַרשלאָפענע יידן. עס הערן זיך געוויינען פון קינדער, קרעכצערייען פון אַלטע און קראַנקע, וועלכע מען שלעפּט מיט גוואַלד פון די שטובן. ווי-נישט-ווי שלעפּט מען צושלאָגענע צובלוטיקטע יידן, מיט ווייס-גרויע בערד, וועלכע זענען שוין באַפאַרבט מיט זייער אייגן בלוט. דער פעיקסטער כאַראַקטעריזאַטאָר וועט נישט אומשטאַנד זיין צו שאַפן אַזוינע שוידערליכע מאַסקעס ווי דאָס אויס-זען פון די צומימיתטע יידן. ווי נאָר די צעווילדע-וועטע „ס.ס."-לייט האָבן דערזען איין ייד מיט באָרד און פאות, האָבן זיי זיך געוואָרפן אויף אים ווי ווילדע חיות מיט אַ ברימערייַ: „איין טיפּישער יודע"... שוידערלעך איז געווען אָנצוקוקן דאָס אַרויסוואַרפן די קראַנקע פון יידישן שפּיטאָל, דאָס טרייבן פון מושב-זקנים. ווער ס'האָט נישט געקענט גיין פון די זקנים, האָט מען מערדערלעך געשלאָגן. ביי אַזעלכע און ענלעכע סצענעס האָט זיך פאַר-מירט דער גרויזאַמער צוג... אַלץ איז אויסגעשטעלט געוואָרן אין רייען אויף די טראָטואַרן, כדי נישט שטערן דעם פאַרקער פון „אַריער"... עס האָבן זיך אָנגעהויבן זאַמלען מחנות אוקראַינער, צו קוקן אויפן יידישן בייז-וווּנדער. ווער ס'האָט געקוקט מיט מיטלייד און ווער מיט שפּאָט און געלעכטער. די צושויער זענען באַלד באַלוינט געוואָרן מיט יידישע חפצים, מלבושים און געלט, וועלכע מען האָט גערויבט פריי. און אַזוי האָט גערירט דער צוג...

ווען איין גאַסן-צוג איז אַרויס אין צענטער פון שטאָט, איז באַלד צוגעקומען אַ צווייטע קאָלאָנע פון אומגליקלעכע יידן און אַלץ איז געשלאָסן גע-

ווארן אין אַ צוג פון יידישן פיין און לייד. דאָס גאַנצע אומגליקלעכע אוסטראה האָט אַלץ געצויגן אין דער ריכטונג פון דער ניי־שטאָט, אַלץ איז באַגלייט געוואָרן מיט קלעפּ און חוזק. פון די בריקן האָבן זיך די מערדער פאַרגינען אַריינצוואַרפן יידישע קראַנקע פרויען גלייך אין טייך, און די אומגליקלעכע זענען אויף די אויגן פון אַלע דער־טרונקען געוואָרן...

אויפן ראַנד פון שטאָט האָבן אָפּגעוואַרט דעם צוג אַ שפּאַליער פון יונגע צעווילדעוועטע אוקראַי־נער, וועלכע האָבן די יידן גרויזאַם צושלאָגן. ווען מען איז אָנגעקומען צום וואַלד זענען די גרעסטע טייל געווען צובלוטיקט. ביים וואַלד האָבן דעם צוג אויפגענומען „ס.ס."־לייט. ווער ס'האָט פּאַטאַגראַ־פירט און ווער ס'האָט געציילט די אומגליקלעכע און דער הויפּט פון דער באַנדע איז געשטאַנען און אָנטציקט זיך מיט זיין לעבעדיקן רויב. וויטער זענען געשטאַנען זעלנער, וועלכע האָבן גלייך „סאָרטירט", פרויען באַזונדער און מענער באַזונדער, פרויען מיט קינדער באַזונדער, אַלטע און נישט אַרבעטספעאיקע ווידער באַזונדער אויף איין פּלאַץ. די אַלע אָפּטיילונגען האָבן געשאַפן איין פירעק און אַזוי האָט געאַמעטריש אויסגעזען דער „פּלאַץ".

אַז מען איז געקומען אויפן פּלאַץ איז שוין גע־ווען גרויסער טאָג, אַלע זענען געווען אָן היטלען, מ'האָט געמוזט שטיין אויף די פיס און די זון האָט שרעקלעך געברענט, פון וויטן האָט מען געזען אַ מחנה פון 150 אוקראַינער, שטעטישע, מיט לאַ־פּאַטעס אין די הענט, זיי זענען געשטאַנען און געוואַרט... אין דער זעלבער צייט איז מען געזעסן אין שטאָט אין פעלד־קאָמענדאַטור: דער הויפּט פון „ס.ס.", דער פעלד־קאָמענדאַנט און די שטאָט פאַרוואַלטונג און האָבן זיך איבער אונדז געדונגען און אויסגעאַרבעט דעם פּלאַן, ווי אַזוי דורכצופירן די שחיטה, וויפל און וואָסער פאָרם.

דאָ אויפן פּלאַץ איז אויך געווען אומעטיק. נאָכן אויסשטעלן די אַרבעטס־פעיקע, לויט זייערע פּאָכן, האָבן זיי אַרויסגענומען די רבנים פון שטאָט, צווישן זיי איז געווען דער גרייז־גרויער אַלטער טריסקער רבי ז"ל מיטן זון און נאָך אַ צען מאָן, אויפן מיטן פּלאַץ און מען האָט זיך גענומען איבער זיי נוקם זיין. איינער פון די „ס.ס.", וועלכער האָט גערעדט פּויליש האָט זיך אָנגערופן צום אַלטן טריסקער רבי — „נו, כהן גדול: בענטש דיין פאָלק, ווייל ס'איז אַ גרויסע סכנה". דער רבי האָט גאָרנישט געענטפערט, נאָר ער איז געשטאַנען רויק ווי קיינ־מאָל גאָרנישט. און נישט ווי אים מיינט מען. דאָן האָט דער „ס.ס."־מאָן צו אים געזאָגט: „— נו אַלטער, זינג און טאַנץ!"... דאָן האָט דער רבי אָנגעהויבן צוערשט שטיל, דערנאָך אַלץ העכער און העכער זינגען אַ טייערן חסידישן ניגון, מיט התלהבות און ברען און טאַקע מיט אַ ריקודל. ווער ס'האָט דעם אויסדרוק פון זיינע אויגן נישט געזען, האָט קיין געטלעכעס נישט געזען. און אַזוי האָט דער אַלטיטשקער טריסקער געטאַנצט און גע־זונגען ביז צום סוף... דער עולם יידן איז אַלץ געשטאַנען און האָט נישט געוווסט וואָס ס'וועט זיין דער סוף פון דער בלוטיקער שפּיל, ווי ס'איז אָנ־געקומען דער הויפּט פון די „ס.ס."מיט דעם פעלד־קאָמענדאַנט. זיי האָבן געמאַכט אַן אינספּעקציע איבער די רייען, זיך אָנגעפרעגט וואָס פאַרא פאַכ־לייט עס שטייען, נאָכער געכאַפּט אַ בליק אויף דער מחנה קראַנקע און שוואַכע. ווען דער הויפּט פון די „ס.ס." האָט געזען אַז די מחנה פון קראַנקע איז צו קליין, איז ער געפאַלן אויף אַ המצאה: ער איז אַרומגעגאַנגען אַרום די פאַכלייט און גע־פרעגט אפשר איז עמעצער קראַנק זאָל מען אַרויס־גיין פון די רייען, יידן האָבן זיך געלאָזט כאַפּן אויף דער ווענדקע פון דעם מערדער און מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן פון אַלע רייען, דאָן האָט זיך דער הויפּט־מערדער אָנגערופן צום פעלד־קאָמענדאַנט: „און אַט מיט די דאָזיקע פוילע יידן ווילסטו בויען אוסטראה?" און געהייסן בילדן פון די אַלע קראַנקע אַ באַזונדערע קאָלאָנע. איינער פון די „ס.ס."־זעלנער האָט זיך אָנגערופן אויף פויליש: „דאָס איז די קאָלאָנע פון טויט!"

ווען די אומגליקלעכע יידן האָבן עס דערהערט, האָבן זיי געוואָלט צוריק לויפן פון דער קראַנקן־קאָלאָנע, אָבער ס'איז שוין געווען צו שפּעט, קיין צוריק איז נישט געווען... נאָכן אָפּטיילן די קראַנקע

איז געקומען אַ באַפעל: פרויען מיט קינדער אָפּשיקן אין שטאָט. דאָס צושיידן זיך פון די מענער און פאָטערס איז אוממעגלעך צו איבערגעבן, ווייל ס'איז אַדורך איין קלאַנג, אַז אַלע מענער וועט מען אויסשיסן. די פרויען מיט קינדער האָט מען פאַרמירט אין רייען און דעם גאַנצן צוג האָט מען געפירט אין שטאָט, וווהין מען פירט די מחנה אומגליקלעכע האָט קיינער נישט געוווּסט.

נאָך די שרעקלעכע איבערלעבענישן איז שוין פאַר יעדן איינעם געווען גלייכגילטיק, נאָר צוקומענדיק נענטער צו דער שטאָט, האָבן די פעלדזשאַנדאַרמען, וועלכע האָבן באַגלייט דעם צוג, געזאָגט צו אונדז: „שרעקט אייך נישט, מען פירט אייך אַ היים". און אַזוי איז עס געווען: ווען מען האָט אונדז אָפּגעלאָזט, האָט ערשט יעדער פון אונדז אַ טראַכט געטאָן: „נו, און וואָס איז מיט די, וועלכע זענען פאַרבליבן אויפן פּלאַץ"? נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט, ווייל אין דער זעלבער צייט האָט מען אויפן פּלאַץ אויסגעפירט די בלוטיק־שווידערלעכע מאַסן־עקזעקוציע איבער טויזנטער אומגליקלעכע, עלטערע קראַנקע און שוואַכע יידן!...

אַ זייגער 7 פאַרנאַכט, י"א אב (תש"א), דעם 4־טן אויגוסט 1941, האָט זיך אָנגעהויבן די גרויזאַמע בלוטיקע עקזעקוציע אויפן פּלאַץ ביים וואַלד איבער 3.000 אַסטראָהער יידן. נאָכדעם ווי מען האָט אַרויסבאַגלייט די אַרבעטספּעיקע מענער און פרויען אין שטאָט, האָט מען געגעבן אַ באַפעל צו די שוין פון פריער צוגעגרייטע קברנים און זיי האָבן אויסגעגראָבן דעם ערשטן ראָוו פון אַ 100 מעטער די לענג, 2 טיף און 2 די ברייט און עס האָט זיך אָנגעהויבן די בלוטיקע וואַקכאַנאַליע.

ווער איז דען אומשטאַנד צו באַשרייבן די סצענעס, וואָס האָבן זיך אָפּגעשטעלט צווישן די קרבנות, ווען זיי האָבן דערזען, וואָס מען גייט טאָן מיט זיי. ווי נאָך דער קבר איז פאַרטיק געוואָרן, האָט מען זיך אַ נעם געטאָן צו די קרבנות. אָך און וויי איז געווען די, וועלכע האָבן דערלעבט אַזוינס צו זען און אפילו צו הערן. צוערשט האָט מען זיך אַ נעם געטאָן צו די מענער. „ס.ס."־זעלנער זענען אַרויסגעגאַנגען מיט שטעקנס פאַרבויגן ביי די הענטלער און אַזוי האָבן זיי דעם קרבן פאַרטשעפּעט מיט דעם שטעקן ביים האַלדז און געשלעפּט ביז צום גרוב.

יעדער אָפּטיילונג צו 20 מאַן האָט מען צוגעשלעפּט צום גרוב, אָוועקגעשטעלט צום גרוב, אָוועקגעשטעלט האַרט ביים ראַנד פון ראָוו און אונטן אַרום זיינען געשטאַנען זעלנער, ווער מיט מאַשין־געווער און ווער מיט אויטאָמאַטישע ביקסן. זיי האָבן די קרבנות אויסגעשאָסן אַזוי, אַז דער אומגליקלעכער איז אַריינגעפאַלן גלייך אין ראָוו אַריין. פאַרענדיקט מיט די 20 קרבנות אויף גיך, צו טויט אָדער בלויז פאַרוווּנדעט, זענען באַלד צוגעלאָפן די מקברים, פויערים מיט לאָפּאַטעס, און ווי ס'איז פאַרשאָטן, אַבי פון אויבן. דערנאָך האָט מען זיך גענומען צו די ווייטערדיקע 20, און אַז ס'איז פול געוואָרן איין שיכט, האָט מען די דערשאָסענע אָוועקגעלייגט גלייך אויפן צווייטן שיכט און אַזוי אַן אַן אויפהער...

אין דער זעלבער צייט זענען די מיטהעלפערס, די אוקראַינישע מיליץ, אויך נישט געשטאַנען ליידיק. זיי זענען אַרומגעגאַנגען צווישן דער מחנה פאַרמשפטע און זיך איבער זיי שרעקלעך נוקם געווען. זיי האָבן אַראָפּגעריסן פון זיי די מלבושים, צוגענומען ביי וועמען געלט, ביי וועמען צירונג, אַרויסגעשלעפּט פּריצייטיק קרבנות, וועלכע האָבן זיך געוואָלט באַהאַלטן כאָטש אויף אַ ווייל ביי יענעם אונטער די פּלייצעס, כדי נישט צו זען דעם אומגליק און די יסורים וואָס האָבן זיי דערוואַרט. נאָך די אוקראַינישע תלינים האָבן דווקא אַזעלכע אַרויסגעשלעפּט און די ערשטע געשיקט צום גרוב. נישט געלאָזט אַפילו געזעגענען זיך אויף אייביק מענער מיט פרויען, עלטערן מיט קינדער א.א.וו. אַז ס'איז פול געוואָרן די ערשטע גרוב, האָט מען אויסגעגראָבן די צווייטע, פּאַראַלעל דער ערשטער, און די שחיטה איז אָנגעגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער...

ווער איז דען אומשטאַנד אַפילו אַ קלייניקייט איבערצוגעבן וואָס ס'האָט זיך אָפּגעטאָן און אָפּגעשפּילט דאָרט. אַ מאַמע האָט קוים אויסגעבעטן ביי די מערדער, אַז זי זאָל קענען איר דערוואַקסענעם זון פון אַ יאָר צוואַנציק אַליין צופירן צום גרוב, ווייל ער איז ערשט נאָך אַ לונגען־אָנצינדונג

און קען נישט גיין, זאָל מען אים נישט פייניקן און שלעפן. און די מאַמע האָט דעם זון אַליין צו־געפירט און די מערדער האָבן אים אומגעבראַכט און די מוטער איז געזעסן נישט ווייט פון גרוב און אַלעס צוגעזען, און געוואַרט אויף איר אייגענער ריי.

פון דער צווייטער זייט האָט מען געזען ווי פרויען, וועלכע האָבן געזען אַז מ׳נעמט שוין זייערע מענער, זענען זיי זעלבסט אויפגעשטאַנען, צוגעגאַנגען צו די מערדער און געבעטן מען זאָל זיי דערלויבן שטאַרבן, און די מערדער זענען געווען בלויז אין איינצל פאַלן אַזוי „גרויסמוטיק״ און דערלויבט...

מען האָט געזען שפּרייזן מאַן און ווייב אונטער די אָרעמס צום גרוב אומגעבראַכט צו ווערן. מיין אייגענע מוטער, וועלכע מען האָט געוואָלט גענצליך אַ היים שיקן צוזאַמען מיט די אַרבעטספּעציקע, ווייל זי האָט נאָך גאָר יונג אויסגעזען, איז ווען זי האָט דערזען, אַז מען פירט מיין פאָטער צום גרוב, האָט זי גענומען מיין פאָטער אונטערן אָרעם און צוזאַמען זענען זיי אומגעקומען.

ביי אַזעלכע גיהנום־סצענעס האָט זיך געצויגן די עקזעקוציע ביז שפּעט אין אָוונט. אַ זייגער 9, ווען פון דער מחנה אומגליקלעכע זענען נאָך געבליבן אויפן פּלאַץ אַ 500 פרויען און אַ 100 מענער, איז אָנגעקומען דער הויפּט פון די ס.ס. און געגעבן אַ באַפעל, די מענער אומברענגען און די פרויען אַ היים שיקן.

צווישן די פרויען זענען געווען אַזעלכע, וועלכע זענען שוין געווען אויסגעטאָן און געלעגן אין טויטן־גרוב און נאָר געוואַרט אויפן שאָס. אָט די האָט מען אויך פון גרוב אַרויסגעצויגן... די פרייד פון די „באַגנעדיקטע״ איז שווער איבערצוגעבן, ווייל געווען איז עס חיה׳שע פרייד און מענטשלעכע געפאַלנקייט. און ווען אָט די מחנה „באַגנעדיקטע״ זענען געקומען אין שטאָט, האָט מען זיך ערשט דערוווּסט וואָס מען האָט אָפּגעטאָן מיט די געבליבענע אויפן פּלאַץ, און וואָס פאַר אַן אומגליק ס׳איז געשען.

אַ שווידערלעכע נאַכט איז צוגעפאַלן. פון אַלע צוראַבירטע יידישע הייזער האָט מען געהערט אַ יאָמער און אַ געוויין, עס האָבן געקלאָגט יתומים און אלמנות, קרובים און פריינד, אַלץ האָט באַוויינט די 3000 קדושים.

אין דער זעלבער נאַכט זענען אַרומגעגאַנגען אוקראַינישע מיליץ־לייט, געקלאַפּט מיט די קאָלבעס אין די פאַרחושכטע יידישע טירן און געשריגן אַז מען טאָר נישט וויינען. יאָ, אַפילו וויינען האָט מען נישט געלאָזט, ווען אין האַרץ האָט געברענט אַ העלישער ווייטיק, ווען דאָס גאַנצע וועזן האָט געברענט מיט אומבאַהאָלפענעם צאָרן... אויפן צווייטן טאָג האָט מען אפילו מורא געהאַט הויך צו רעדן דערפון וואָס ס׳איז געשען.

באַגינען בין איך געווען אויפן „פּלאַץ״...

אַ פּלאַץ פאַרוואָרפן פיל מיט איינציקע שיך, טליתים מיט תפילין, דאָקומענטן פון נאָענטע מענטשן, אַ מענטעלע פון אַ ספר־תורה... און אַ ביסעלע ווייטער האָבן זיך געצייכנט 3 גרויסע שרעקלעכע גריבער, 3 קברים עטוואָס באַערדיקט פון אויבן מיט געלער זאַמד, פון וועלכן ס׳האָבן אַרויסגעשטעקט קוטשמעס פון פרויען־האָר, מענטשלעכע פאַרביילטע הענט און פון די זייטן פון די קברים האָבן אַרויסגעשטראָמט ריטשקעלעך מיט וואַרעם אומשולדיק יידיש בלוט פון קדושים.

אין די קברים זענען געלעגן איבער 3000 יידן פון אָסטראָה. דאָס זענען געווען די שענסטע און בעסטע פון שטאָט: רבנים, לערער, אינטעליגענץ, איבערהויפּט עלטערע מענטשן. מיט די 3 קברים איז פאַרענדיקט געוואָרן בלויז דאָס ערשטע קאַפּיטל פון אומברענגען אַ יידישן ישוב.

שחיטה־געלט...

דאָרף נאָוואָקראַיעוו, דינסטיק, 17־טן נאָוועמבער 1942.

נישט אַנדערש ווי דער טייוול אַליין האָט צוגעטראַכט פאַר די אָסטראָהער יידן אַזאַ „סורפּריז״, אַז פונקט 2 טעג פאַרן ערשטן בלוטיקן מאַנטיק, זאָל אַרויס די פאַראָרדענונג, אַז אַלע יידן מוזן אַריינטראָגן אין משך פון 3 טעג דער ווערמאַכט זייער גאַנץ גאָלד, זילבער, איידלשטיינער, אויסלענ־

דישע וואַליוטע א.א.וו. פּאַר געפינען ביי יידן עפּעס פון די אויבנדערמאָנטע זאַכן קומט טויט־שטראָף. אַזוי אַז נאָך דער שחיטה איז געבליבן בלויז איין טאָג אויסצופילן דעם באַפעל.

אָה! דו שרעקלעכער נקמה׳דיקער יידישער גורל: פונקט אויף צו מאָרגנס נאָך דער שחיטה, ווען די אויגן זענען נאָך געשוואָלן פון געוויין און יאָמער, אין דער צייט, ווען ביי די פרישע קברים שטייט אַ סאַניטאַר־קאָמיסיע און באַשיט די גריבער פון די קדושים מיט זאַמד און קאַלך, ווייל דאָס אומשולדיקע בלוט זידט און זעצט אַדורך — גראָד דאַן מוזן די איבערגעבליבענע יידן אַריינטראָגן שחיטה־געלט פאַרן אומברענגען זייערע שענסטע און בעסטע, הייליקסטע און טייערסטע, קינדער און עלטערן!

ווער איז דען אומשטאַנד איבערצוגעבן וואָס עס האָט דאַן געפילט אַ צובלוטיקט יידיש האַרץ, צוזעענדיק ווי צוויי רייען יידן, איבערהויפּט פרויען (ווייל מענער האָבן געמוזט זיין ביי דער אַרבעט) שטייען מיט קוישן און מיט האַנט־זעק, גרייט אַריינטראָגן זייער פאַרמעגן, זייערע משפּחה־אוצרות־שחיטה־געלט פאַרן נעכטיקן אומגליק, פאַר דעם וואָס ערשט נעכטן זענען פרויען געוואָרן אלמנות און קינדער יתומים!

ביי די זייטן פון די רייען שטייען די תלינים פון נעכטן, ס.ס.־לייט, און מאַכן אָרדענונג, מען זאָל זיך חלילה נישט שטופּן. דאָס איז אַלץ אויף דער הויפּט־גאַס פאַר דער פעלד־קאָמענדאַטור. עס גייען דורך נישט־יידן, שטעלן זיך אויף אַ ווײלע אָפּ און קוקן... און קוקן... שווער צו זאָגן וואָס די קריסטן האָבן דאַן וועגן אונדז געטראַכט. ס׳איז שווער צו קריסטאַליזירן אפילו אונדזערע דאַמאָלסטיקע געדאַנקען וועגן אונדז זעלבסט, וואָס זענען אין די רייען געשטאַנען.

וואָלט נישט פיל שענער און מוטיקער געווען, ווען יעדע יידישע פרוי וואָלט געהאַלטן אין איר קויש אַ שטיק געווער און וואָלט זיך געוואָרפן אָפּצורעכענען מיט די מערדער פאַרן נעכטיקן אומשולדיקן פאַרגאָסענעם בלוט? צי האָט זיך ווער פון זיי פאַרטראַכט, אַז ווען זיי זאָלן געווען שפּענדן נאָר אַ טייל פון זייער פאַרמעגן, וואָס זיי טראָגן יעצט שחיטה־געלט, פאַרן אויפבוי פון אונדזער נאַציאָנאַלער היים, וואָלט זיכער נעכטן געווען אויפן פּלאַץ וויניקער כאָטש מיט טויזנט יידישע קרבנות...

דערווייל רוקן זיך די רייען פרויען אַלץ נענטער און נענטער צום אַריינגאַנג און מען גיט אָפּ נישט בלויז ווערטפולע זאַכן, נאָר פאַמיליען־אוצרות פון גאַנצע דורות, טייערע האַרציקע ספּעציפישע יידישע חפצים! אמת, אַסטראַהאַן איז נישט געווען קיין רייכע יידישע שטאָט, אַסטראַהאַן איז געווען איין אָפּגעקומענע נגידות׳טע, און דערפאַר האָט מען צווישן די חפצים נישט געזען קיין מאָדערנע צירונג און בּיזשוטעריע, נאָר אַלץ איז געווען פון צוריק מיט דורות, כאַראַקטעריסטישע יידישן זאַכן.

ווען די זאַכן זענען צוגעקומען צו די אָפּנעמער (ד״ר בער ס.ס.־פירער, ד״ר פילאָזאָפיע, שפּעטערדיקער געביטס־קאָמיסאַר פון ראָוונע, וועלכער האָט אויף זיין געוויסן דאָס אומברענגען פון העכער 20.000 ראָוונער יידן), האָט ער אַלס הויפּט מיט נאָך 4 ראַסיסטן פון דער בלאָנדער ראַסע, פון דער בעסטיע מיט זייערע בלוטיקע פינגער אַרומגעטאַפּט יעדן חפץ און אַלס מבינים און „קולטור־קענער״ באַצייכנט און אָפּגעשאַצט פון וועלכן יאָרהונדערט דער חפץ שטאַמט...

אַה! וויי צו די אויגן, וועלכע האָבן צוגעזען ווי עס רוקן זיך צו די פרויען צום טיש, און יעדע נעמט אַרויס, פון זעקעלע און ווער פון טאַשן־טיכעלע איר צירונג, אירע בענטש־לייכטער. געוויס אַ ירושה פון אַן עלטער־באָבען, וועלכע פלעגט פאַר ליכטבענטשן אַריינוויינען אין די ליכט איר גאַנץ יידיש פרום האַרץ. אָט די לייכטער האָט איר אייניקל געבראַכט שחיטה־געלט! אָט שטייען פיל קידושבעכערס, שיינע גראַווירטע, פון וויפל שמחות און קידושן קענען זיי דערציילן, און דאָ וואַרפט מען זיי אַזוי ברוטאַל אין די קאַסטנס... אָט שפּיגלען זיך די מערדער אין אַ יידישער חתונה־קייט, אפשר דריי מעטער די לענג און לאַכן אַזוי ציניש...

אָה! דו טייערע יידישע גאָלדענע קייט! ווען דו וואָלסט געקענט רעדן, וואָס וואָלסטו דערציילט די גזלנים? ס׳וואָלט גענוג געווען ווען דו דערציילסט פון דער חתונה, ווען מען האָט דיך אַלס מתנה

געגעבן צוריק מיט דורות, אפשר וואָלטן די רוצחים אַזוי נישט געלאַכט, און אפשר וואָלטן זיי פאַרשטאַנען אַז אָט די קייט ווייסט צו דערציילן פון פיל, פיל יידישע איבערגאַנגען, סיי אין ליידן און סיי אין פריידן, און יידן זענען דאָך געבליבן אַ פאָלק נאָר אַלע פורעניותן און נאָך אַלע שחיטות!

אָט וואַלגערט זיך אויפן טיש אַ זילבערן בשמים־ביקסעל, אַזוי פאַרשעמט און אַזוי עלנט. די מערדער קוקן דערויף ווילד און וויסן נישט וואָס דאָס איז פאַר אַ יידיש שטיק „געווער". אויך דאָס „ביקסל" וואָלט דערציילט פון טייערע יידישע שבת־צונאַכטסן, פון הייליקע מלוה־מלכות, ביי וועלכע מען האָט דערציילט פון בעל־שם־טוב, גוטע יידן און סתם דברי־תורה, זיכער שענער און קולטורעלער ווי די שאַפונג פון אַ נאַריש בלוטיקער „ראַסן־טעאָריע" אומצוברענגען די מענטשהייט...

פון ווייטנס קוקט אַרויס אַ זילבערנע פסחדיקע „קערה" מיטן אויפשריפט פון גאַנצן סדר. וויפל צענדליקער „סדרים" האָט די „קערה" איבערגעלעבט! ביי וועלכע מ'האָט דערציילט וועגן יציאת־מצרים, און דאַכט זיך, אַז אויך יעצט, ווען זי ליגט שוין די „קערה" אַזוי פאַרשעמט אין אַ ווינקל פון קאַסטן, שרייט זי אַרויס: „יידן, זייט נישט געפאַלן ביי זיך! עם ישראל חי! איר וועט נאָך די בלוטיקע פורעניות אויך איבערקומען! וויפל מושלים זענען שוין אין משך פון יאָרהונדערטער געווען און זענען אָפגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט, אָבער יידן זענען געווען און וועלן זיין!"...

אָט אַזוי, דאַכט זיך, רעדט יעדער יידישער חפץ אַרויס באַזונדער, און דאַן קומט ערשט פון די שולן, בתי־מדרשים און קלויזן. דאָס טייערסטע און הייליקסטע שול־זילבער האָט מען אויך געמוזט ברענגען, פאַרן דערמאָרדן אויף אַ שרעקלעכן אופן די אָסטראָהער רבנים, דיינים, רביים, שוחטים און סתם טויזנטער פרומע יידן.

ווער ס'האָט נישט געזען ווי די תליינים האָבן ממש געגאַפט, ווען זיי האָבן דערזען די „כתר־ס" פון די ספרי־תורות פון דער אַלטער אָסטראָהער גרויסער שול, וועלכע זענען אַלט געווען העכער 500 יאָר. זיי האָבן געגלאַנצט מיט די גזלנישע אויגן און נישט געוווּסט וואָס דאָס איז... זיי האָבן אַלץ געשאַצט אַלס אַלטערטימלעכקייטן, און דאַכט זיך, אַז אַפילו זייערע פאַרשטיינערטע הערצער האָבן זיך אויך אַ ריר געטאָן, ווען זיי האָבן געוואָרפן די „כתר־ס" אין די קאַסטנס און יעדער „כתר" האָט זיך צוקלונגען מיט די פיל איידעלע גאָלדענע גלעקלעך, ווי ער וואָלט דערציילט, אַז קרוינען האָבן געטראָגן די יידישע מלכים.

מיט אַזאַ קרוין איז באַצירט געווען דער קאָפּ פון יידישן דוד המלך, וועלכער האָט אַזוי געשיקט אומגעבראַכט גליתן, און ווי דער „כתר" וואָלט געזאָגט: „גרויסט זיך נישט נאַרישע גזלנים, מיט אייער צייטווייליקן זיג איבער מיין אומשולדיקן פאָלק, עס וועט נאָך ווידער קומען אַ צייט, ווען דאָס יידישע פאָלק וועט נאָך ווידער געבן דער וועלט און דער גאַנצער מענטשהייט גרויסע גייסטיקע אוצרות, און אַלע וועלן נאָך מיט פאַראַכטונג דערמאָנען דעם אומווירדיקן נאָמען פון אייער פאַרשאָלטן פאָלק, וואָס האָט זיך פאַרמאָסטן אומצוברענגען דאָס אייביק לעבנדע פאָלק ישראל!"

אָט האָלטן די גולמס עץ־חיים־ס, קוקן און שטוינען, זיי קענען זיך נישט פאַרשטעלן, אַז ווען דאָס זילבער איז געגעבן געוואָרן אין אַ מקום־קדוש און בעת מען פלעגט עס באַנוצן איז די יידישע שמחה געווען אַזוי גרויס, אַז לעבערלעך זעט אויס די פרייד פון די גזלנים בעתן מאָרדן יידן!...

און אַזוי רוקן זיך אָן אויפהער די רייען מיט פאַרשידענע יידישע און רעליגיעזע חפצים. גאַנצע 6 גרויסע קאַסטנס אָנגעלאָדענע מיט יידישע טייערע הייליקע חפצים. די קאַסטנס זענען ספּעציעל באַשטעלט געוואָרן צו דעם צוועק. מען האָט זיי אָנגעפילט פול מיט אונדזערע טייערע חפצים (חוץ דעם וואָס די בעלי מתעסקים האָבן צוגעלקחנט פאַר זיך). ס'איז פאַרפאָרן אַ גאַר גרויסער לאַסט־אויטאָ אויף וועלכן מ'האָט אויפגעלאָדן די 6 קאַסטנס מיט יידישע און רעליגיעזע חפצים... און אויפן „פּלאַץ" זענען איבערגעבליבן 3 גרויסע שווייגנדיקע קברים פון אונדזערע אָסטראָהער קדושים!

אָט אַזוי האָבן מיר באַצאָלט אונדזער שחיטה־געלט!

שפעטער האָט מען זיך ערשט דערוווּסט, אַז פּראָ־פּאָרציאָנעל האָט אַסטראָהע אַריינגעטראָגן פּיל מער פון אַלע אַנדערע שטעט.

די צווייטע גרויסע „שטילע" שחיטה גערופן „דער צווייטער מאַנטיק"

דאַרף נאָוואָקראַיִעוו, 18טן נאָוועמבער 1942.

נאָכדעם ווי די יידן האָבן שוין באַצאָלט פאַרן ערשטן פּאָגראָם, פלעגט מען זיך אויסשטעלן יעדן פרימאָרגן פאַר דער פעלד־קאָמענדאַטור אין די רייען לויט די פאַכן, און ס'פלעגט אַרויסגיין דער האַר און הערשער איוף לעבן און טויט, איבערציילן די „קעפּ" פון די שקלאַפן און זיי פאַנאַנדערטיילן צו דער שווערער אַרבעט... אין יענע טעג, ווען מענטשן מיט שוואַכן כאַראַקטער האָבן זיך געוואָלט ווי עס איז איינרעדן און טרייסטן מיט נעכטיקע טעג, ווי למשל אַז ס'איז געשען אַ טעות, וואָס מ'האָט אַסטראָהע אָנגענומען פאַר איין סאָוויעטישער שטאָט און דערפאַר האָט מען זיך אַזוי בלוטיק אָפּגערעכנט מיט די יידן.

אָט, אין יענע טעג, פונקט צו די שלושים פון דער ערשטער שחיטה, איז אומגעריכט געקומען די צווייטע „שטילע" שחיטה. נישט געקוקט דערויף, וואָס קריסטן, וועלכע פלעגן קומען אין קאָנטאַקט מיט זעלנער פון דער פעלד־קאָמענדאַטור, פלעגן צווישן זיך מורמלען און וואָרענען די יידן, אַז עס וועט נאָך קומען אַ צווייטער מאָנטיק, האָבן זיך אַסטראָהער יידן גאָרניט געמאַכט דערפון און קיין אַכט נישט געלייגט.

דער 8טער סעפּטעמבער 1941 איז געווען אַ טריבער האַרבסטיקער מאָנטיק. דער זייגער איז געווען 6 אינדערפרי, ווען יידן זענען שוין געווען גרייט אַרויסגיין ווי יעדן טאָג צו דער אַרבעט, האָט מען דערזען ווי איבער די גאַסן גייען אַרום זעלנער פון „ס.א" (זאָנדער־אָפּטיילונג) אין גומענע רעגן־מאַנטלען מיט שטאָלענע העלמען, גייען אַרום שטיל. נאָר אין די יידישע שטובן גייען אַריין אוקראַיִנישע מיליץ־לייט און שיקן אַלע יידן, חוץ פרויען מיט קינדער, צו דער אַרבעט אויפן טאַרטאַק. אַלץ איז צוגעגאַנגען שטיל, אָן געשריי, אָן שיסעריי אָדער שלאָגן, די יידן האָט מען נישט געפירט, נאָר מען האָט זיי געהייסן אַליין גיין אויפן טאַרטאַק... איבער די גאַסן האָבן פאַטראָלירט זעלנער פון „ס.א.", יידן זענען שוין געווען פסיכיש און פיזיש אַזוי דערשלאָגן, אַז ווען מען האָט געזאָגט גיין, איז מען געגאַנגען...

קיינער האָט זיך אַפילו נישט געפרוּווט פאַר־טראַכטן, וואָס הייסט אַ גאַנצע שטאָט מענטשן זאָלן גיין אַרבעטן אויפן טאַרטאַק!? וואָס קענען דאָרט טאָן אַזויפיל מענטשן? אַלזאָ, נישט טראַכטנדיק, אָן חקירות, האָבן אַלע געשטראָמט צום טאַרטאַק. ערשט אין די שפעטערע שעה'ן האָבן זיך מענטשן געכאַפּט, אַז עפעס איז נישט אַלץ אַזוי אומשולדיק. יידן האָבן זיך געפרוּווט באַהאַלטן און נישט וועלן גיין, דאַן האָט מען שוין אָנגעהויבן צו שיסן, נאָר אַלץ אין לופטן, און קיין קרבנות זענען נישט געווען.

ווען מען איז געקומען אויפן פּלאַץ, האָט מען דערזען, אַז מען איז גאָר נישט אויפן טאַרטאַק, נאָר אויף אַ דערבייאיקן פּלאַץ פון אַ גאַרבערייַ, וועלכע האָט געהערט צו דער פאַמיליע לייבעל. אַ פיר־קאַנטיקער פּלאַץ אַרומגערינגלט מיט אַ הויכן פאַר־קאָן און אַרומגעשטעלט געדיכט מיט מיליץ, וועלכע האָט אַכטונג געגעבן אַז קיינער פון די יידן זאָל נישט אַנטלויפן. מען האָט באַלד געקענט זען, אַז אַלע יידן זענען אויפן פּלאַץ נישטאָ, געווען זענען נאָר אַ 3000 יידן, מענער און פרויען און יוגנט אין עלטער פון 15 ביז 20 יאָר. די איבעריקע זענען אויפן פּלאַץ נישט געווען, זיי האָבן זיך ווי עס איז באַהאַלטן, ווייל מען האָט נישט שטרענג געזוכט.

ווען דער עולם יידן איז שוין געווען פאַרזאַמלט אויפן פּלאַץ, און מער איז שוין קיינער נישט גע־קומען, האָט דער הויפּט פון „ס.א." געמאָלדן, אַז אַלע וועלן אָפּגעשיקט ווערן אויף 10 טעג אויף אַרבעט. די יידן האָבן אויך דאָס אָנגענומען פאַר איין גוטער מטבע, אַבי מען זאָל נאָר נישט הרגע־נען... איינער פון די יידן האָט זיך אָנגערופן, אַז זיי האָבן נישט מיטגענומען מיט זיך קיין שפּייז, דאַן האָט אַ זעלנער זיך אָנגערופן: „זאָרגט נישט, איר וועט דאָרט באַקומען אַזאַ שפּייז, וואָס איר האָט

אין אייער לעבן נישט געגעסן"... די ווערטער פונעם זעלנער זענען געוואָרן אויפפּאַלנד, נאָר ליידער איז שוין געווען צו שפּעט, ווייל מען איז שוין געווען ליידער אין „פּולאַפּקע" און קיין צוריק איז נישט געווען.

אויפן פּלאַץ האָט זיך אָנגעהויבן אַ צערעמאָניע פון סאָרטירן אויף גרופּן און גרופּקעלער: לויט פּאַכן און עלטער, פּאַרהייראַטע און פרייע, לויט וויפל קינדער א.א.וו. און אַז אַלעס איז שוין געווען גרופּירט האָבן אויפן פּלאַץ אָנגעהויבן אַריינפּאָרן גרויסע שוואַרצע לאַסט־אויטאָס, פּונקט ווי ריזיקע בית־הקברות עגלות...

מען האָט אָנגעהויבן אַריינפּאַקן צו 30 מאַן אין יעדער אויטאָ. ביים אַריינגאַנג זענען שוין געשטאַנען באַוואָפנטע זעלנער און קיינעם נישט אַרויסגעלאָזט פון אויטאָ. ווען עמעצער האָט זיך געוואָלט געזעגענען מיט אַן אייגענעם, אָדער נאָענטן האָבן די זעלנער געזאָגט אַז ס'איז איבעריק... „ווייל אַלע וועלן זיך טרעפן אויף דער נאָענטסטער באַן־סטאַציע"... ווען איין קאַלאָנע אויטאָס איז אָפּגעפאָרן, האָט שוין לאַנג נישט געדויערט און דורך אַ מינוט 40 האָבן זיי זיך צוריקגעקערט נאָך פרישע מענטשן. און אַזוי אָן אויפהער...

אין שטאָט האָבן די קריסטלעכע דירעקטאָרן זיך געכאַפּט וואָס עס טוט זיך, אַז מען נעמט צו אַלע יידישע אַרבעטער און פאַכלייט פון די פאַבריקן און אונטערנעמונגען און אַלעס וועט בלייבן שטיין, זענען זיי אַוועק צום שטאָט־קאָמענדאַנט און אינטערוועניִרט, אַז מען זאָל איבערלאָזן כאָטש די נויטיקע פאַכלייט. די אינטערווענץ האָט געווירקט. כאָטש ס'איז שוין געווען אַביסל צו שפּעט, ווייל דער גרעסטער טייל פאַכלייט זענען שוין געווען אַוועקגעפאָרן. דאָך האָט מען אַ טייל, וועלכע זענען נאָך געווען אויפן פּלאַץ, באַפרייט און געלאָזן אין שטאָט, און אויף אַזאַ אופן זענען דאַן ניצל געוואָרן אַ 500 יידן. ווען מען האָט די גליקלעכע אָפּגעשיקט אין שטאָט איז אויף דעם פּלאַץ ווייטער אָנגעגאַנגען דאָס עקספּאָרטירן.

די „אַקציע" איז געגאַנגען זייער שנעל אַזוי אַז אַזייגער 2 נ.מ. ווען דער הויפּט פון די „ס.א." האָט געמאַכט דעם חשבון וויפל ער האָט אָפּגעשיקט אויטאָס און געזען, אַז ס'איז שוין דאָ די „נויטיקע צאָל", האָט ער די רעשט געהייסן גיין אַ היים. די איבערגעבליבענע זענען געווען אַממערסטן פרויען און עלטערע מענער. אַ היים געגאַנגען זענען פון פּלאַץ אומגעפער אַ 300 יידן.

ווען מען איז געקומען אין שטאָט האָט מען ערשט דאַן באַטראַכט וואָס פאַר אַ פריש אומגליק ס'איז געשען. מען האָט דאַן ערשט פאַרשטאַנען ווי געשיקט די מערדער האָבן צוגעגרייט די „שטילע שחיטה", אַז די יידן האָבן זיך שטיל, אָן רעש און אָן פּחד איבערגעגעבן די מערדער זעלבסט אין די הענט אַריין. די דאָזיקע בלוטיקע שפּיל האָבן דורכגעפירט נישט מער ווי אפשר 25 זעלנער פון „ס.א." מיט דער מיטהילף פון דער שטאָטישער מיליץ...

אויפן צווייטן טאָג האָבן די יידן אָנגעהויבן נאָכגיין נאָך די שפּורן פון די אויטאָס, און נאָכגעפרעגט ביי די פּויערים פון די אַרומיקע דערפער, אפשר האָט ווער פון זיי געזען ווו מען האָט געפירט די יידן? אָבער נישט אַלע האָבן געוואָלט זאָגן דעם אמת, און גענוי האָט טאָקע קיינער פון זיי נישט געוווּסט, נאָר פּויערים וואָס האָבן געוווינט נישט ווייט פון וואַלד ביים דאָרף ניטישין, 12 קילאָמעטער פון אָסטראָה, האָבן דערציילט, אַז דעם גאַנצן טאָג האָט מען געהערט אַ שיסעריי אין וואַלד...

דאַן האָט מען געשיקט ספּעציעלע שליחים על־טערע פּויערים, צו וועלכע מען האָט דאָך געקענט האָבן אַביסל צוטרוי, וועלכע זענען געקומען און האָבן דערציילט, שווערנדיק זיך ביי זייער לעבן און קריסטלעכער אמונה, אַז אין מיטן וואַלד שטייען פאַרשיט 2 גרויסע גריבער, ווו מען זעט די שפּורן פון פריש־דערמאָרדעטע קרבנות. וויפל ס'זענען דאָרט באַגראָבן מענטשן האָט מען נישט געקענט דערגיין דעם אמת. עס האָט אָפּגעקאָסט אַ פאַרמעגן עפּעס זיך צו דערוויסן, נאָך אַלץ אומזיסט. אויף אַזאַ אופן האָבן די היטלערס גזלנים דורכגעפירט די צווייטע „שטילע שחיטה".

אַ גרויזאַם אומגליק, וואָס איז אַפילו נישט באַוויינט געוואָרן. שאַ, שטיל, מיט קאַלטער גזלנישער אויסגערעכנטקייט, האָבן די דייטשן צום צווייטן מאָל

אומגעבראַכט אַ דריטל פון די יידן פון אָסטראָה. מיט דער צווייטער שחיטה האָט אָסטראָה פאַרלוירן די בעסטע און שענסטע יוגנט און דערוואַקסענע. געבליבן איז אַ קיבוץ פון קליינע קינדער און פרויען, מיט בלויז 300 אַרבעטספעיקע מענער. פונקט צו די „שלושים" פון דער ערשטער שחיטה, איז אַדורך דער צווייטער בלוטיקער שניט פון דער „שטילער שחיטה".

„כל־נדרי"

דאָנערשטיק, 19־טן נאָוועמבער 1942

דער לוח האָט געטאָן זיינס... אין שרעקלעכע צרות און ליידן איז אַוועק אַ טאָג נאָך אַ טאָג, ביז ס'האָבן זיך אָנגערוקט די „ימים־נוראים". וועגן די דאָזיקע „ימים־נוראים" וואָלט מען געקענט שאַפן גאַנצע ווערק, נאָר ווער איז עס בכוח שוין יעצט דאָס צו טאָן, ווען די וווּנדן בלוטיקן אַזוי פריש... און דער־פאַר וויל איך דערמאָנען בלויז דעם „כל־נדרי". מען האָט ווי עס איז אָפּגעשטופּט דעם ראש־השנה, יעדער ביי זיין שווערער אַרבעט. ווער ניט־ווער האָט געדאַוונט אין דער שטיל ביי זיך אין שטוב און אָפּגעקומען מיט זאָגן „אַ גוט יאָר!". ס'האָבן זיך אונטערגערוקט די עשרת ימי־תשובה, כאָטש אויף וואָס יידן האָבן אייגנטלעך געדאַרפט תשובה טאָן היינטיקן יאָר ווייסט אפשר נאָר איין גאָט אין הימל. ביז עס האָט זיך דערנענטערט דער ערב יום־כיפּור...

חוץ דער יידישער צעבראָכענער אַלגעמיינער שטימונג פון צרות און ליידן, האָט זיך דער דאָזיקער ערב יום־כיפּור בכלל אויסגעצייכנט מיט אַן אַל־געמיינער געדריקטער שטימונג אין דער גאַנצער שטאָט. אויף דעם טאָג איז געווען באַשטימט אַן איבערבליק פון פערד און וועגן פון גאַנצן ראַיאָן. פונקט דאָן ווען די שטאָט איז געווען פול מיט פויערים פון די אַרומיקע דערפער און דער רעש פון פערד און וועגענער איז געווען אין לשער, האָבן זיך איבערן שטאָט פלוצלינג צופליגן נערוועז פיל דייטשישע אַעראָפּלאַנען און האָבן דורכאַנאַנד געקרייזט איבער דער שטאָט.

באַלד האָט זיך דערהערט אַ שטאַרק קנאַלן פון אויפרייסן. די שטימונג איז געוואָרן אָנגעשטרענגטער און פול מיט פחד. די פויערים האָבן זיך אָנגעהויבן צולויפן פון שטאָט און ס'איז געוואָרן אַ פּאַניק. ווען מען האָט אָנגעפרעגט ביי דער מאַכט, האָבן זיי אויסמיידנדיק געענטפערט, אַז ס'איז גאָרנישט, מען רייסט אויף סאָוויעטישע בעטאָן־פאַרטיפיקאַציעס. די שטאָט האָט דעם ענטפער אָנגענומען נישט מיט קיין איבעריקן צוטרוי און יעדער האָט זיך געטייטשט ווי אים איז געפעלן. און באמת האָט זיך טאַקע שפּעטער אַרויסגעוויזן, אַז נישט ווייט פון אָסטראָה האָבן דאָן סאָוויעטישע פּאַראַשוטיסטן דורכגעפירט זייער דיווערסיע־אַרבעט.

אָט ביי דער שטימונג איז אָנגעקומען דער ערב יום־כיפּור. נישט געקוקט דערויף איז אַ פאַרשטייער פון יודנראַט, ה' זאַפּראַן, אַוועק צום אָרטס־קאָמענ־דאַנט און געבעטן, אַז מ'זאָל באַפרייען אויף דעם מאָרגנדיקן טאָג די יידן פון דער אַרבעט. דער אָרטס־קאָמענדאַנט האָט אויף דעם קלאָר נישט גע־ענטפערט און גוזאָגט: „טוט ווי איר ווילט!"...

די יידן האָבן דערהערט דעם ענטפער, איז יעדער דערשטוינט געוואָרן. נישט אַנדערש, נאָר אונדזער גורל איז שוין געחתמעט געוואָרן, אַז וואָס מיר זאָלן נישט טאָן, איז שוין אַלץ איינס... נאָר נישט געקוקט אויף אַלעמען, איז ווען ס'האָט זיך אָנ־גערוקט דער פאַרנאַכט, האָט קיינער ביי זיך נישט געקענט פועלן. אַז ער וועט זאָגן „כל־נדרי" אין שטוב אָן אַ מנין. עס מעג זיין וואָס ס'וויל זיך, און „כל־נדרי" איז „כל־נדרי"...

ס'האָבן זיך געפונען פיל יידן, וועלכע האָבן מסכים געווען דערלויבן איינצואָרדענען מנינים ביי זיך אין די הייזער אויף אָפּצוריכטן „כל־נדרי", און מיט וויפל מסירות־נפש איז געווען פאַרבונדן אין יענע טעג איינצואָרדענען אַ מנין איז לייכט זיך צו פאַר־שטעלן.

אויך איך בין אַוועק צו אַזאַ מנין צו „כל־נדרי". דער מנין איז געווען אין אַ קליין הייזעלע פאַררוקט אין אַ אונטער־געסל, צווישן אַ לאַבירינט פון צעש־טערטע מלחמה־חורבות. אין אַ שטיבל פאַרקלאַפּט די פענצטער און טירן מיט ברעטער און פאַרשטעקט

די רעשטלעך שויבן מיט בעטגעוואַנט, האָבן זיך שטיל און בגניבה אַריינגעשלייכט אַ דריי מנינים יידן און אייניקע פרויען פון די נאָענטע הייזער. אין דרויסן איז ארומגעגאַנגען אַ וואַך און אַכטונג געגעבן אויף אַלע זייטן, אַז קיינער זאָל חלילה נישט אַנקומען.

אַזוי ווי ס׳איז נאָר פינצטער געוואָרן, האט מען אָנגעצונדן ליכט, מענער האָבן אָנגעטאָן טליתים, דער חזן דעם קיטל, און מען האָט זיך גענומען אָפּריכטן „כל־נדרי״־תפילה, און ווען דער חזן האָט אָנגעהויבן מיטן ימים־נוראים׳דיקן נוסח „על דעת המקום ועל דעת הקהל״... האָבן זיך די פרויען נישט געקענט איינהאַלטן און האָבן אנגעהויבן צו וויינען, נאָר באַלד האָט מען זיי האַסטיק איבערגעריסן: „שא, שטיל! דאַכט זיך אַז מען גייט״...

ווי מען האָט זיך עטוואָס באַרואיקט, האָט מען פאַרגעסן אין דער געפאַר, וואָס לויערט פון דרויסן, און אין גאַנג פון דער תפילה איז מען ביסלעכווייז אַריין אין אַ מיסטיש רעליגיעזן עקסטאַז און מען האָט אָנגעהויבן אונטערהאַלטן דעם חזן אַלץ העכער און שטאַרקער. מיט אַזויפיל אויפריכטיקער אמונה און התלהבות... נאָר פון צייט צו צייט איז איבער־געריסן געוואָרן די תפילה דורך וואָרענונגען פון דער דרויסן וואַך. און אַזוי ביז גאָט האָט געהאָלפן און מען האָט פאַרענדיקט דעם „כל־נדרי״. צו איז דען עמעצער אומשטאַנד איבערצוגעבן ווי יעדער פון אונדז האָט זיך געפילט נאָך דעם דאָזיקן „כל־נדרי״ ?...

און זאָלן זיך די אומות העולם טראַכטן פון אונדז וואָס זיי ווילן, נאָר דאָס וועלן זיי מודה זיין, אַז קיין שום פאָלק אין דער וועלט וואָלט נישט געגאַנגען אָפּריכטן תפילות צו זיין גאָט, ווען נאָר מיט שעהען צוריק האָט מען געזען וואָס ס׳איז געטאָן געוואָרן מיט זיינע רביים, רבנים און כלי־קודש! נאָר מיר יידן זענען אַפילו דורך דעם אויך נישט צובראָכן געוואָרן! און אפשר איז דאָס אונדזער סוד און יסוד צוליב וואָס מיר עקזיסטירן. ווייל דער יידישער פאָלקס־קיום איז געגליכן צו דעם גוף פון אַ וואָ־רעם, וואָס ווען מען ברענגט אום איין טייל, דאַן לעבט דער צווייטער... נישט געקוקט דערויף, וואָס אין משך פון געציילטע טעג איז פון אָסטראָהער יידישן ישוב געבליבן אַ דריטל, דאָך האָבן זיי זיך אין דער אמונה זייערער נישט געבראָכן, באַוויזן האָבן עס יידן מיט אָפּריכטן דעם הייליקן „כל־נדרי״...

ערב דעם אומקום

(דער „יודענראַט״ און זיינע מיטגלידער)

דאָנערשטיק, דעם 19־טן נאָוועמבער 1942

ווען דאָס לעבן האָט זיך נאָך די ערשטע 2 שחי־טות עטוואָס „נאָרמאַליזירט״, איז לויט דער פאַר־אָרדענונג פון דער מאַכט געשאַפן געוואָרן דער „יודענראַט״.

איך וועל פאַרצייכענען בלויז דעם לעצטן „יודענ־ראַט״, ווייל די פריערדיקע זענען צוליב די שחיטות געווען אַזוי קורץ, אַז זיי קענען אפילו נישט באַ־צייכנט ווערן און מען קען גאָר ווייניק זאָגן וועגן זיי.

דער „יודענראַט״ איז געווען פאַר די מאַכטהאָ־בער דער יידישער אַדרעס פאַר אַלע מיני אָנגעלעגנ־הייטן. די מאַכט, די דייטשישע און די שטעטיש־אוקראַינישע, האָבן נישט געוואָלט האָבן צו טאָן מיטן יידישן יחיד, נאָר וועגן וואָס ס׳האָט זיך נישט געהאַנדלט, איז מען באַלד געקומען צום „יודענ־ראַט״. נאָך איבערהויפּט איז דער „יודענראַט״ גע־ווען די עקספּאָזיטור פאַר דער מאַכט, צושטעלן אַלץ וואָס זיי האָבן געפאָדערט פון די יידן. און צו־שטעלן האָבן יידן געדאַרפט פון אַ שאַכטל שוועב־פאַסטע ביז אַ קאַראַקולנעם מאַנטל. און פאַר יעדער קלייניקייט איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך דער „יו־דענראַט״. אַז אַ יידישער שוסטער, אָדער שניידער האָט נישט געמאַכט וועלכע עס איז באַשטעלונג, האָט מען דעם „יודענראַט״ געשלעפּט אַלס „זאַ־לאָזשניקעס״. היינט די קאָנטריבוציעס און קאָפּ־שטייער, וואָס יידן האָבן געצאָלט, דאָס האָט שוין אַלץ געמוזט צושטעלן דער „יודענראַט״.

ווען די ליידן פון אַלע יידן זענען געווען גענוג גרויס, איז עס פאַר די „יודענראַט״־מיטגלידער,

געווען פיל טיפער און טראַגישער. ווען יעדער ייד איז אָפּגעקומען מיט דעם וואָס ער זעלבסט האָט באַצאָלט זיין שטייער אָדער ער האָט אָפּגעגעבן זיין חפץ, האָבן נאָר די „יודענראַט"־מיטגלידער גע־מוזט עס אַלץ צוטראָגן און שטיין פּנים־אל־פּנים מיט די מערדער...

אין דער צייט, ווען ס'איז געווען „רואיק" און יעדער ייד האָט געטראַכט עפּעס פאַר זיך, דאַן האָבן די 'יודענראַט'־מיטגלידער אָפּגעהאַלטן זיצונ־גען און געטראַכט ווי צו זאַמלען און ביי ווען די שטענדיק פרישע באַשטעלונגען. היינט אין דער צייט, ווען אין שטאָט איז געוואָרן אַ פּאַניק, און דאָס זייער אָפּט, ווען יעדער האָט געכאַפּט זיין נאָענטן און געלאָפן ווי עס איז זיך באַהאַלטן, זע־נען די „יודענראַט"־מיטגלידער אַרומגעלאָפן צו די „מאַסגעבנדע פאַקטאָרן" זיך נאָכפרעגן, און ווען זיי האָבן זיך עפּעס דערוווּסט, האָבן זיי עס באַלד צו־וויסן געגעבן די יידן.

מיט וויפל מסירות־נפש איז געווען פאַרבונדן זייער יעדער אַרויספאָר אין געביטס־שטאָט זדאָל־בונאָוו! ווער קען דען וויסן וואָס ס'האָט געהייסן איין אַרויספאָר אויסער דער שטאָט, אַפילו ווען מ'האָט געהאָט אַ ספּעציעלע דערלויבעניש? ווען די וועגן זענען געווען פול מיט דייטשן און אוקראַיני־שער מיליץ, וואָס ווען נאָר זיי האָבן געזען אַ יידן האָבן זיי זיך אין אים שרעקלעך נוקם געווען.

און וויפל האָט מען זיך איינגעשטעלט צוליב דעם, וואָס מען האָט געפירט טריפה זאַכן, ווי למשל, גאָלד פוטערס א.א.וו. באַשטעלונגען פאַר די מאַכט־האָבער, וועלכע פלעגן פאַר דעם באַוויליקן צו זאָגן ווי עס האָלט מיטן גורל פון די רעשט אַסטראָהער יידן. היינט וויפל מאָל זענען זיי געווען איינגעשטעלט מיטן לעבן צוליב דער קינאה פון איין „גדול" צום צווייטן, ווייל ס'האָט זיך אים געדאַכט, אַז ער באַ־קומט ווייניקער „כאַבאַר" פון יענעם! אָט פאַר די „חטאים" איז אַלץ געווען שולדיק דער „יודענראַט"... און ווער איז דען אומשטאַנד אַלץ אויסצורעכענען, וואָס די „יודענראַט"־מיטגלידער האָבן געהאָט אויסצושטיין סיי פון דער מאַכט און סיי פון די יידן אַליין!...

אַסטראָהער געטאָ

ווען די ווינטער־חדשים פון יאָר 1942—1941 זע־נען אַוועק, זענען צוזאַמען מיט אַלע גוטע „פרילינגס בשורות" אָנגעקומען די בשורה, אַז מען טרייבט אונדז אין געטאָ. שוין אָפּגערעדט דערפון, וואָס אַ גאַנצן ווינטער האָט מען געלעבט אין שרעק, ווייל „גוטע פריינד" פלעגן יעדעס מאָל קומען זאָגן, אַז אָט־אָט וועט מען אונדז פאַרשפּאַרן אין געטאָ, און געטאָן האָבן זיי עס כדי צו קענען אויסנאַרן ביי יידן וואָס מער יידיש גוטס.

וואָס דאָס הייסט טרייבן אין געטאָ האָט יעדער ייד גוט געוווּסט. געהייסן האָט עס, אַז מען רינגלט אַרום יידישע הייזער און אין משך פון 10 מינוט מוז מען זיין אין געטאָ, און וואָס מען באַוויזט מיט־צונעמען אין די 10 מינוט, נאָר אויף זיך און מיט זיך, אָט דאָס איז אַלץ, און אין איינינקע מינוט איז מען פאַרבליבן אָן גאָרניט און אָן שום שפּייז אַפילו אויף די ערשטע טעג.

נאָך לאַנגע באַמיונגען און אָפּצאָלן מיליאָנען „כאַבאַר", האָט דער יודנראַט געפּועלט, אַז דאָס אַריין אין געטאָ פון די אַסטראָהער יידן זאָל אויס־פאַלן ווי אַמבעסטן. אַז מען זאָל כאָטש האָבן די מינימאַלע מעגלעכקייט מיט זיך עפּעס פאַרנעמען. און אָט ביי דער אַטמאָספער איז די אַסטראָהער יידן געגעבן געוואָרן אין חודש יוני 1942 איין עכטע געטאָ.

אויסגעפאַלן איז עס אין ערגסטן שטאָט־קוואַרטאַל, וועלכער האָט אַממערסטן געליטן פון מלחמה־פייער און חורבן, ווייט אָפּגעריסן פון שטאָט־מאַרק, אַז יידן זאָלן נישט קענען חלילה „אַריינשמוגלען" קיין שפּייז. די הייזער זענען אויסגערעכנט געוואָרן אויף מער ווי 10 מענטשן אין איין צימער. די גאַנצע געגנט איז אַרומגערינגלט געוואָרן מיט אַ הויכן שטעכיקן דראָט און פון אַלע זייטן וואָרנונג־שילדן מיט אויפשריפטן אין דער אוקראַינישער שפּראַך:

„פאַר פאַרלאָזן די געטאָ, ווערט מען מיטן טויט באַשטראָפט".

„ספּעציעל געביט".

דער „יודענראַט" האָט דורכגעפירט דאָס באַזעצן די יידן אין געטאָ.

און אַזוי האָבן 3000 אָסטראָהער יידן אָנגעהויבן צו לעבן אַ לעבן פון געטאָ. דאָס ערשטע מאָל האָט מען באַלד אָנגעהויבן צו ליידן הונגער, ווייל קיין שום שפּייז האָט מען נישט געקאָנט אַריינפירן.

אָבער ערגער פון אַלעמען זענען געווען די מאַראַ־לישע ליידן. אַ געטאָ אין אַ גרויסער שטאָט איז גע־ווען אַ שטאָט־קוואַרטאַל אַרומגערינגלט מיט אַ גאַר הויכן שטיינערנעם פּאַרקאַן און נישט די געטאָ־מענטשן האָבן געזען וואָס עס טוט זיך אין דער אויסערלעכער וועלט, און נישט די אויסערלעכע וועלט האָט געקענט זען וואָס עס טוט זיך אין געטאָ. דאַקעגן אין אָסטראָה איז עס געווען מער ווי שרעק־לער, ווען דורכן פּלויט האָט מען געקענט זען אַלעס וואָס ס׳טוט זיך אין דרויסן. די געטאָ איז געווען ווי צוטיילט אויף צוויי חלקים און אין מיטן איז געלאָפן אַ שאָסיי מיט אַ הויפּט־גאַס, דורך וועלכער ס׳זענען אַלע געפאָרן און געגאַנגען, און אָט די אַלע האָבן געהאַט די מעגלעכקייט צוקוקן דאָס לעבן אין געטאָ.

אַה! ווי נידעריק און שפּלדיק האָט מען זיך גע־פילט, ווען מען איז געשטאַנען ביים געטאָ־פּלויט, אַרומגערינגלט און אָפּגעזונדערט ווי חיות, און אויסגעקוקט פון דער פאַרשפּאַרעניש ווי אויף דער צווייטער זייט פון געטאָ איז דאָס לעבן זיך געפלאָסן נאָרמאַל אַזוי ווי קיינמאָל גאָרנישט... ווי שרעקלעך האָט מען זיך געפילט, ווען מען האָט געזען דורכ־פאָרן איין היימישן פויער פון דאָרף, דער זעלבער פויער פאַר וועלכן ס׳איז געווען אַ כבוד ערשט מיט טעג צוריק ווען דו האָסט מיט אים גערעדט אַ וואָרט, און היינט פאָרט ער דורך און וויל אַפילו נישט געבן קיין קוק אין דיין זייט, ווייל דו ביזט דער פאַרשאָלטענער געטאָ־יודע און ער דער „אַריער" פון היטלערס גנאָד. אָט די איבערלעבענישן זענען געווען ערגער פון פיל אַנדערע ליידן, וועלכע מען האָט אין געטאָ געליטן.

יידישע מיליץ

צוגלייך מיט דער יידישער אויטאָנאָמיע אין דער פאָרם פון אַ געטאָ, האָט מען אויך באַשאַנקען די יידן מיט אַן אייגענער מיליץ. אָסטראה האָט פאַר־מאָגט 5 מיליץ־לייט, אַפילו מיט אַ ספּעציעלער אוניפאָרם: שוואַרצע היטלען מיט געלע ראַנדן, אויף וועלכע ס׳איז געווען אַן אויפשריפט אין דער דייטשישער שפּראַך: „יודישער אָרדנונגס־דיענסט" און מיט אַ געלן באַנד אויפן אָרעם. די יונגעלייט האָבן זיך גלענצנד צוגעפּאַסט צו זייער אויפגאַבע, און ווען ס׳איז נאָר נויטיק געווען, האָבן זיי געקענט מקיים פּסק זיין, אַפילו דעם חשובסטן בעל־הבית פון שטאָט. ערשטנס האָבן זיי אַכטונג געגעבן אַז יידן זאָלן נישט עובר זיין אויף די „געזעצן", ווי צום ביישפּיל: נישט גיין אויפן טראָטואַר, נישט אַרויס חלילה פון געטאָ, נישט גיין אין מאַרק פאַר דער באַשטימטער צייט, אָפּגעהיט אַז מען זאָל זיך צושטעלן צו דער אַרבעט ווער ס׳האָט באַקומען אַ „נאַריאַד" א.אַ.וו. היינט דורכפירן רעוויזיעס ביי יידן, כדי צושטעלן די נוטיקע זאַכן פאַר די באַשטע־לונגען. און דאָס איז נישט אָנגעקומען גרינג.

נישט איינמאָל האָבן זיי געמוזט אָנקומען צו גוואַלט־מיטלען, כדי אַרויסבאַקומען ביי אַ יידישער פרוי אַ שראַנק, אַ בעט און דאָס גלייכן, וואָס נישט קוקנדיק אויף אַלץ האָבן יידן זיך נישט געוואָלט צושיידן מיט די „חפצים". אויך האָבן די מיליץ־לייט געמוזט איינמאַנען קאָפּ־שטייער, און בכלל פאַרשידענע קאָנטריבוציעס, וועלכע מען האָט אויף יעדן אַרויפגעלייגט.

טאָג ווי נאַכט פלעגן אָט די מיליץ־לייט אַרום־לויפן און זיין באַשעפטיקט, און ס׳איז זיי גאָרנישט געווען וואָס מקנא צו זיין אויף זייער אַרבעט... היינט וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין פון קללות און בזיונות, נאָר דאָס איז נאָך אַלץ גאָרנישט קעגן די מאַראַלישע ליידן, ווען זיי האָבן געמוזט גיין ברענגען יידן אַלס „זאַלאָזשניקעס", וועלכע מען האָט געמוזט צושטעלן אין זשאַנדאַרמעריע, און מ׳האָט קיינמאָל נישט געוווסט צו וועלן זיך אומ־קערן. ווי עס זאָל נישט געווען זיין, זענען זיי געווען „העלדן", ווען זיי האָבן געקענט האַלטן אַ עדה יידן פון 3000 מענטשן, אין אַזאַ שרעקלעכער צייט אין וועלכער ס׳איז אָרדענונג.

מ׳האָט זיי געדאַרפט באַוווּנדערן, ווען מ׳האָט גע־זען גיין אַ מיליץ־מאַן און פירן אַן אַלטיטשקן בלינדן יידן פון אַ יאָר 80 פון „מושב־זקנים", אַלס „זאַ־

לאַזשניק". דער זקן גייט און בעט זיך: „איך וויל זיין אַ קרבן פאַר דער גאַנצער שטאָט, אַבי ס'זאָל שוין קיינער מער נישט ליידן"... און דער שומר זיינער גייט און וויינט... ווער איז דען אומשטאַנד אויסצו־רעכענען, וואָס אָט די „יידישע גזלנים" האָבן אַלץ אויסצושטיין פון די יידן און פון די דייטשן צו־זאַמען.

אברהם דער „בעל־מופת" און זיין ספר'ל

נאָך די ערשטע צוויי שחיטות מיט די 5.500 קרב־נות, ווען די אַלגעמיינע שטימונג איז געווען אַזוי געדריקט און דערשיטערט, ווען דאָס לעבן אין שטענדיקער פּאַניק און דערוואַרטונג פון טויט איז געווען מער ווי גרויזאַם, האָט זיך ביים פאָלק דער־וועקט אַ פּסיכאָלאָגישער דראַנג צו עפּעס הויכעס און איבערנאַטירלעכעס. יעדער איז געוואָרן נישט נאָר גלויביק נאָר אַבערגלויביק, און מען האָט גע־וואָלט מיט גוואַלט אַראָפּרייסן פון הימל אַ נס, וואָס זאָל רעטן! און דאַן האָט דאָס פאָלק אָנגעהויבן צו זוכן אַ „נביא", זאָל זיין ווער ס'איז, אַבי ער זאָל קענען עפּעס זאָגן און מיט עפּעס טרייסטן!...

אין יענע טעג האָט מען אַנטדעקט אברהם דעם שוחט פישל דעם רב'ס זון. מעגלעך אַז ס'איז געווען קעגן זיין אייגענעם ווילן, אָבער וואָס האָט ער געקענט טאָן. ווען אַ עדה פון איבער 3000 יידן זע־נען צו אים געקומען און געפּאָדערט: דו מוזט ווערן אונדזער מנהיג און ברענגען אַ נס! איז פון זיך זעלבסט האָט ער אָנגעהויבן אַרויסשווימען אויף דער אויבערפלאַך פון זיין פרישן „באַרוף" אַלס בעל־מופת... אָט אַזוי האָט זיך געשאַפן אַרום אים אַ קרייז פון אָנהענגער, וועלכע פלעגן מפרסם זיין אַלע זיינע אויסווייזן און אויספירן, אַז אָט־אָט און ס'וועט קומען די ישועה. ביי יעדער געלעגנהייט פלעגט ער האַלטן גאַנץ גוטע דרשות, פון וועלכע מען פלעגט לעקן די פינגער, ווייל אַלץ איז געווען דורכגעוועבט מיט גלויבן און האָפענונג.

איינער פון די „הויפּט־וואָפנס" פון אברהם דעם שוחט איז געווען איין אַלט קבלה־ספר'ל, אין וועלכן ס'זענען געווען אויסגערעכנט אַ 60 פאַרשידענע פראַגן, ווי למשל, צו וועל איך בלייבן לעבן? וואָס טראַכט יענער וועגן מיר? ווו געפינט זיך מיין קרוב? א.א.וו. און לויט אַ געוויסן אופן, ווי דאָס ספר'ל האָט געוויזן, האָט מען אויף די פראַגן געקענט געפינען אַ תשובה. ס'איז כדאי געווען צו זען ווי אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ווען איבערן קאָפּ זענען געפלויגן פליענדע טורעמס און ווען דער שונא האָט אונדז אומגעבראַכט נישט מיט קיין „שם המפורש", נאָר דווקא מיט עכטע מאָדערנע אויטאָ־מאַטיש געווער און קוילן, זענען מיר יידן געגאַנגען זוכן אַ תשובה און רעטונג אין אַ פּאַרצייטיק קליין קבלה־ספרל...

ווער איז דען אומשטאַנד איבערצוגעבן די סצע־נעס, וואָס האָבן זיך אָפּגעשפּילט בעת מען איז גע־גאַנגען זיך „טרעפן". מען האָט געקענט זען ווי עס שטייען לאַנגע רייען פון יידן, אַלט און יונג, מענער און פרויען, מיט אַ הייליק און מיסטיש פייער אין זייערע אויגן און וואַרטן מיט אומגעדולד, מען זאָל קענען אַריינקומען און באַקומען אַ תשובה פון ספרל. און וועמען האָט מען דען דאָ נישט געזען צווישן די וואַרטנדע? אָנהויבנדיק פון דער פאַרבליבענער אינטעליגענץ, ווי דאָקטוירים, אַפּטיי־קערס ביז בית־הקברות יידענעס פון אַ יאָר 90. אויב דער ענטפער איז געווען אַ באַפרידיקנדער, איז מען פון שטוב אַרויס אַ צושטראַלטער, אַ צופרידענער, פול מיט האָפענונג, אַז אָט ווערט מען שוין גע־האָלפן. טאָמער איז די תשובה נישט געווען קיין פאָלקאָם קלאָרע, האָט מען געהייסן קומען אין 3 טעג אַרום, זיך ווידער טרעפן. היינט קוים איז גע־פאַלן חלילה גאָר נישט קיין גוטע תשובה, איז דער מענטש אַרויס אַ רעזיגנירטער און אַ פאַרצווייפלטער, גלייך צום אונטערגאַנג. ס'האָט נישט געהאָלפן פאַר יענעם קיין שום אויפקלערונג און קיין טרייסט, אַלץ איז געווען גאָרנישט קעגן דעם ספרל!...

און מען האָט דווקא געפרעגט דאָס ספרל נישט נאָר אין פריוואַטע אָנגעלעגנהייטן, נאָר אויך וועגן אַלגעמיין יידישע פראַגן. אַז ס'איז אָנגעקומען אין שטאָט אַ נייער מושל, איז מען באַלד אַוועק צו אברהם דעם שוחט און געהייסן פרעגן ביים ספרל, וואָס טראַכט דער רשע וועגן אונדז? און צו וועט

ער גוט באַהאַנדלען די יידן? איז אין שטאָט געוואָרן אַזאַ פּאַניק, אַז עמעצער האָט דערציילט, אַז מען גייט שוין גראָבן גריבער פאַר אונדז, איז מען באַלד געלאָפן אַנפרעגן ביים ספרל, און דאָס האָט אויף אַלעס געענטפערט און געטרייסט. אָט אַזוי האָבן יידן געהאָפט אויף אַ ישועה פון אַ קליין קבלה־ספרל... אַלץ האָט דאָס ספר׳ל געטראָפן, נאָר וועגן דעם גרעסטן אומגליק, וואָס איז נאָך פאַרגעשטאַנען, וועגן דעם האָט דאָס ספר׳ל געשוויגן...

דער פולשטענדיקער סוף פון דער יידישער אַסטראַה

פרייטיק דעם 20־טן נאָוועמבער 1942

ווען ס׳זענען אַריבער די ווינטער־חדשים פון יאָר 1941־42 און ס׳האָט זיך אַ ווייז געטאָן די פרילינג־זון, האָבן זיך יידן גאָרנישט געפרייט. ווי דער ווינטער איז געווען שווער צוליב מאַנגל אין עסן, קליידונג און באַהייצונג, דאָך האָבן יידן זיך ווי עס איז אַביסל באַרואיקט נאָך די אומגליקן, נישט רעדנדיק פון די זייער אָפטע טויט־שרעקן און פּאַניקעס.

דער שניי מיטן פראָסט האָבן אַלעס פאַרגליווערט, אַסטראַה איז געווען אָפּגעריסן פון דער אַרומיקער וועלט און דאָס האָט באַרואיקט. יידן האָבן געהאָפט, אַז אפשר וועט דער ווינטער פאַרט ברענגען עפּעס גוטע ענדערונגען? אפשר וועט דאָך דער שונא געבראָכן ווערן!?... און ווען דער ווינטער איז אַדורך מיט גאָרנישט און מען איז אַרויס נאָך אָפּגעשוואַכטע זענען באַלד געקומען נייעס פון פרישע „יידן־אַקציעס און ליקווידאַציעס.

אין חודש מאַי 1942 האָט דערעפנט דעם „סעזאָן" דאָס שטעטל האָשטש, 30 קילאָמעטער פון אַסטראַה, ווו מען האָט אויפן ערשטן מאָל אומגעבראַכט 1.200 יידן. אַסטראַה איז אויפגעציטערט געוואָרן און מען איז באַלד אַוועק אין קרייז קיין זדאָלבונאָוו אָנפרעגן ווי עס האַלט. דאָרט פלעגט מען שטענדיק ענטפערן בלויז אויף טערמינען, ווי למשל, אַז „פאַר דעם חודש גאַראַנטירט מען"... און אַזוי כסדר...

נאָכער איז געקומען אַ ידיעה, אַז ראָוונע האָט מען שוין אויך אויסגעשאָכטן און אַזוי האָט מען אויסגעשאָכטן קרעמעניצער קרייז, נאָכער לוצקער קרייז, ביז ס׳זענען נאָך פאַרבליבן ווי אַן אינדזל דובנער און זדאָלבונאָווער קרייזן. אויף אַלע אָנפראַגן פון אונדזערע „גוטע פריינד" איז געקומען די תשובה, אַז אַסטראַה מיינט מען נישט... ביז אין חודש סעפּטעמבער האָט מען שוין אומגעבראַכט דובנער קרייז אויך. זדאָלבונאָווער קרייז איז געבליבן דער איינציקער אויף גאַנץ וואָלין און אוקראַינע.

די טראַגעדיע איז געווען שרעקלער, ס׳איז נישט געווען ווו צו לויפן, ווייל אומעטום איז געווען „יודען ריין", און יעדער טאָג האָט זיך דאַן געצויגן ווי גליענדיק בליי אויף די יידישע נשמות. מען איז שוין געווען רעזיגנירט און מען האָט געבעטן עס זאָל שוין קומען וואָס שנעלער, ווייל ס׳איז געווען אוממעגלער צו לעבן אין שטענדיקער דערוואַרטונג...

ממש אין די לעצטע טעג פאַרן אומגליק האָבן זיך געוויזן נישט קיין גוטע סימנים. די יידישע אַרבעטער, וועלכע האָבן געאַרבעט ביים לאָדן קאַרטאָפל אויף דער סטאַנציע אָזשענין, האָבן איבערגעגעבן, אַז לעצטנס היט זיי שטרענג אָפּ די מיליץ. ביז מאָנטיק דעם 12־טן אָקטאָבער 1942 האָט איינער פון די צושטעל־אינספּעקטאָרן געזאָגט די אַרבעטער: „זייט וויסן, אַז היינטיקע וואָך וועט מען אומברענגען אַסטראַה. פאַרנאַכט דעם זעלבן טאָג זענען צום יודענראַט צוגעפאָרן אין זייער קאַטש דער קרייז־לאַנדווירט, דער הויפּט זשאַנדאַרמעריע־קאָמענדאַנט קאַמאַראָווסקי און דער אוקראַינישער קאָמענדאַנט טקאַטשענקאָ.

זיי האָבן אַרויסגערופן דעם פּרעזעס פון יודענראַט ה׳קאָמענדאַנט, האָבן אָפּגעשמועסט אַ פּאָר „לויפנדיקע יידישע פראַגן". געגעבן פרישע באַשטעלונגען צו שאַפן מעבל און געהייסן אַלעס צוגרייטן ביזן 15טן אָקטאָבער. אגב זענען זיי אַלע געווען אין זייער אַ געהויבענער שטימונג און דער לאַנדווירט האָט זיך אפילו געוויצלט און געזאָגט, אַז ער איז צופרידן פון די אַסטראַהער יידן, ווייל זיי האַלטן זיך רואיק און זענען נישט נערוועז...

דער וויזיט האָט זיך פאַרענדיקט און יידן האָבן זיך באַלד באַרואיקט, ווייל יעדער האָט דאָך געזען און געהערט ווי אַלעס איז „נאָרמאַל און אין בעסטן

אָרדענונג"... און דער עולם איז זיך צוגאַנגען רואיק שלאָפן... ס'איז גאָר קיינעם נישט איינגעפאַלן, אַז דער גאַנצער וויזיט פון דער סוויטע איז געווען טייוולאָניש באַאַרבעט, אַז מען זאָל די יידן באַרואיקן און זיי זאָלן נישט וויסן וואָס עס הענגט איבער זייערע אומגליקלעכע קעפ און די אַרבעט איז די מערדער געלונגען.

ווען יידן זענען אויף צומאָרגנס אויפגעשטאַנען פרי כדי צו גיין ווי שטענדיק צו דער אַרבעט, זענען די ערשטע אַרויס יידישע פרויען פוצן די גאַסן. זיי האָבן גלייך דערזען, אַז די געטאָ איז אַרומגערינגלט דורך מיליץ, וועלכע האָט קיינעם נישט אַרויסגעלאָזט. די פאַניק איז געוואָרן זייער גרויס: אַ לויפעניש, אַ באַהאַלטן זיך, נאָר די פאָליציי איז געשטאַנען רואיק אויף יענער זייט פון געטאָ־פלויט. פאַר יעדן איז שוין געווען קלאָר וואָס עס גרייט זיך, מען האָט שוין פאַרשטאַנען דעם נעכטיקן וויזיט און די זיסע רייד... ליידער איז שוין געווען שפעט צו טראַכטן, ווייל אַלע זענען שוין געווען פאַרשפאַרט אין געטאָ און אַרומגערינגלט דורך דער פאָליציי.

זייגער 8 איז צום יודענראַט צוגעפאָרן קאָמאַראָווסקי און האָט איבערגעגעבן דעם ה'קאָמענדאַנט, אַז ער האָט באַקומען אַ באַפעל, אַז אַלע יידן מוזן זיך ביז 12 בייטאָג צושטעלן אויפן פלאַץ אונטערן טאַרטאַק און מען זאָל מיט זיך מיטנעמען אויף 2 טעג עסן און וועמען מען וועט געפינען באַהאַלטן, וועט מען שיסן אויפן אָרט...

נאָך אים איז צוגעפאָרן דער לאַנדווירט און זיך געהייסן אָפגעבן אַלע רשימות פון די יידישע אַרבעטער. פון דעם יודענראַט זענען די „געסט" אָפגעפאָרן באַטראַכטן דעם „פלאַץ". און יידן האָבן זעלבסט, אָן שום ווידערשטאַנד און אָן שום צוואַנג אָנגעהויבן צו גיין אויפן פלאַץ פון זייער אייגענער לויה... שרעקלעך איז געווען צו זען ווי די אומגליקלעכע האָבן געשטראָמט אויפן „פלאַץ", טאַטעס און מאַמעס האָבן געפירט זייערע קינדער ביי די הענטלעך צום אומברענגען. מען איז געגאַנגען און ביטער געוויינט אויפן גרויסן אומגליק...

אין שפיץ פון דעם שרעקלעכן טויט־צוג איז געגאַנגען דער יודענראַט מיטן פרעזעס ה'קאָמענדאַנט, און נאָך זיי האָבן געשטראָמט די עדה אָסטראָהער יידן. אָט אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס „פרייוויליקע" גיין ביז זייגער 12 בייטאָג. אייניקע יידן האָבן זיך נאָך געקערט אין דער צייט צוריק אין די שטובן נאָך שפייז, און מען האָט נישט געשטערט, אייניקע האָבן זיך באַרעכנט און באַהאַלטן. ערשט נאָך 12 האָט די אוקראַינישע מיליץ איבערגענומען די „אַקציע" אין אירע הענט. קודם איז די מיליץ, וועלכע איז ביז דאַן געשטאַנען אויסערן פלויט, אַריין אין געטאָ און אָנגעהויבן צו זוכן אין די שטובן, און וועמען זיי האָבן נאָר געפונען, האָבן זיי גלייך דערשאָסן, אָדער אין בעסטן פאַל אָפגעפירט אויפן „פלאַץ". פון „פלאַץ" האָט מען שוין קיינעם נישט צוריקגעלאָזט. און די, וועלכע האָבן נאָר געפרוווט צו אַנטלויפן זענען גלייך דערשאָסן געוואָרן. און עס זענען שוין געווען די ערשטע קרבנות פון בלוטיקן שניט. אָט אַזוי איז אַדורך דער ערשטער טאָג דינסטיק ווי אויך די ערשטע נאַכט פון דערוואַרטן דעם טויט.

ווען ס'איז געקומען דער פרימאָרגן האָט יעדער געטראַכט און געפרעגט, אויף וואָס וואַרטן די תלינים? און ווי לאַנג וועט מען נאָך וואַרטן? און געוואַרט האָט מען צוליב דעם, וואָס די הויפט־תלינים זענען געווען פאַרנומען מיטן אויסמאָרדן די יידן אין די איבעריקע שטעט פון ראַיאָן. נאָכן אָפפאַרטיקן זיך דאָרט האָבן זיי לויטן פלאַן געדאַרפט קומען קיין אָסטראָה — די לעצטע. מען האָט ספעציעל צונויפגעזאַמלט די אָסטראָהער יידן מיט 3 טעג פריער, ווייל קוים וועט מען זיך דערוויסן וואָס עס טוט זיך אין אַנדערע שטעט, וועט מען זיך צולויפן.

יאָ! אין מיטן צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ווען מענטשן קלערן צוליב הומאַניטאַרע געפילן, ווי לייכטער אומצוברענגען בהמות, און ווי צו פאַרגרינגערן דעם טויט פאַר דעם ערגסטן מערדער און פאַרברעכער: אָט אין דער זעלבער צייט, האָט מען צונויפגעטריבן 3000 יידן, פרויען און קינדער, אַלטע און קראַנקע, פאַר וועלכע ס'איז נישט געווען קיין סוד, אַז זיי וואַרטן אויפן שרעקלעכן טויט, מיט גאַנצע 3 טעג פריער און געלאָזט זיי וואַרטן אין די ערגסטע ליידן אויפן טויט!...

2 טעג און 2 נעכט האָבן די אָסטראָהער 3000 יידן געוואַרט אויף זייער ביטערן סוף. ביז מיטוואָך, דעם 14 אָקטאָבער 1942 זענען ענדלעך אָנגעקומען די מערדער. זיי זענען צוגעפאָרן צום פּלאַץ, דער לאַנדווירט האָט אַ רוף געטאָן דעם ה׳קאָמענדאַנט און אים איבערגעגעבן אַז די יידן דאַרפן אַוועקגעבן דאָס וואָס זיי האָבן באַהאַלטן פון בעסערע זאַכן, ווי גוטע אָנצוגן, פּויליש לעדער אויף זוילן, פיינע מעבל א.אַז.וו. און דאַן האָבן די ס.ס.-לייט אָנגעוויזן, אַז מיר זאָלן אויפשרייבן, וואָס יעדער וועט אָנגעבן און מיר זאָלן עס זאַמלען. ווען די רשימה איז פאַרטיק געוואָרן זענען מיר 5 יידן אונטער דער באַגלייטונג פון זשאַנדאַרמען אַוועק אין געטאָ צו זאַמלען די זאַכן.

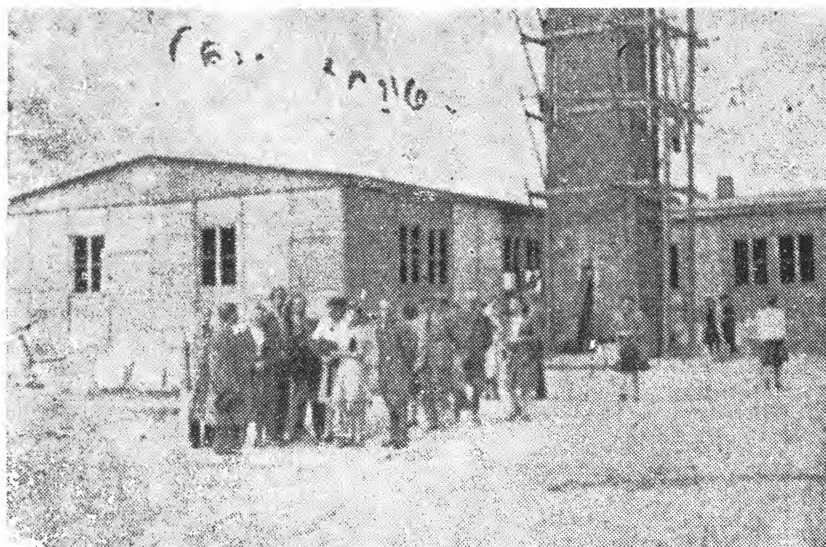
אַ גאַנצן טאָג זענען מיר אַרומגעגאַנגען און גע־זאַמלט די זאַכן. ווען מיר האָבן שוין פאַרנאַכט־צו געהאַט געענדיקט, האָט זיך ה׳קאָמענדאַנט געווענ־דעט צום לאַנדווירט, אַז מען זאָל אונדז אָפּפירן צוריק אויפן פּלאַץ צו אונדזערע אייגענע און דאָרט ווו אַלע יידן זענען פאַרבליבן. דער הויפּטמאַן פון די ס.ס.-לייט האָט אונדז געהייסן אַלעס פאַרפּאַקן און מיר האָבן אָנגעלאָדן 2 אויטאָס מיט די בעסטע און שענסטע זאַכן שוין נישט רעכענענדיק דאָס, וואָס די תלינים האָבן באַלד אויפן אָרט צוראַבירט און צוטיילט די אוקראַינער. און ווען אַלעס איז שוין פאַרטיק געווען צום אָפּפאָרן, האָט דאַן דער הויפּטמאַן אַ ווינק געטאָן צום לאַנדווירט אויף אונדזער אַדרעס, עפּעס אַ זאָג געטאָן, מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז ער גיט אַ באַפעל אַז מען זאָל אונדז דאָ, אויפן אָרט אומברענגען !...

די תליינים האָבן אונדז צוגעפירט צו דער וואַנט פון דער גרויסער מהרש״א-שול, אונדז אויסגע־שטעלט אין אַ ריי. געווען זענען מיר 4 יידן: אברהם קאָמענדאַנט; משה מאָס פון פאַר אַ שטע־פער, זיאָמע בראַנדזוליעס אַ דאָראָזשקאַזש, און איך. (איינעם פון די פינף האָט גראָד דאַן אַ זשאַנ־דאַרם אַוועקגערופן, ווען מען האָט אונדז געהייסן דערשיסן). מען האָט אונדז געהייסן זיך אויסדרייען מיטן פנים צו דער וואַנט, און דער אָנפירער פון דער עקזעקוציע האָט אַ זאָג געטאָן: „איינס, צוויי״, און איידער ער האָט נאָך באַוויזן צו זאָגן „דריי״, האָב איך זיך אַ ריס געטאָן פון דער וואַנט און בין אַנטלאָפן !...

נאָך די געשעענישן פון טאָג בין איך שוין מער אויפן פּלאַץ נישט געווען... איך האָב זיך נאָך שפּע־טער דערוווּסט פון אַ פּוילישער פרוי, וועלכע האָט געערעדט מיטן אינזשיניער קוליעשאַ, וועלכער האָט באַאַרבעט און געגראָבן די ברידער-קברים פון דער לעצטער ליקווידאַציע פון אָסטראָהער יידן. געווען זענען זיי אין וואַלד אויף דער נייער שטאָט. די עקזעקוציע האָט מען אויסגעפירט דאָנערשטיק דעם ד׳ מרחשון, תש״ג, 14-טן אָקטאָבער 1942.

כנס ניצולי אוסטראה ביום הזיכרון הרביעי לחיסול גיטו אוסטראה

קבוצת ניצולי השואה על יד הארובה של הקרמטוריום במחנה המוות מיידאַנק, ביניהם ניצולי אוסטראה אהרון ולדמן וז'ניה אייזנברג

ביקור במחנה המוות מיידאַנק על יד ערימות עצמות של קדושי אוסטראה
משמאל לימין, למטה: ז'ניה אייזנברג ואהרון ולדמן

סימה קליפּאַץ׳

17 חדשים אין א בונקער אין אַסטראַה

זונטיק דעם 22טן יוני 1941 האָבן זיך דערטראָגן צו אונדז קלאַנגען, אַז די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אַ מלחמה קעגן די רוסן. די דאָזיקע קלאַנגען האָבן ביי אונדז אַרויסגערופן אַ גרויסע בהלה, היות ווי מיר האָבן נאָך געדענקט דעם אָנהייב פון דער דייטש-פּוילישער מלחמה אין סעפּטעמבער 1939. דאָן זיינען צו אונדז אין אַסטראַה אָנגעקומען פיל פּליטים פון מערב און צענטראַל-פּוילן און זיי האָבן שוין דערציילט, וואָס די דייטשן טוען מיט די יידן.

אויף די גאַסן אין אַסטראַה האָבן זיך אָנגעהויבן קלייבן גרופּן יידן און יעדער איינער האָט אָנגע־הויבן „קאָמענטירן" די לאַגע: אייניקע האָבן גע־זאָגט, אַז די רויטע אַרמיי איז שטאַרק און וועט גיך אָפּטרייבן די דייטשן צוריק, אַנדערע זיינען גע־ווען מער פּעסימיסטיש און זיינען געווען איבערגע־שראָקן. און ווירקלעך, האָט מען געזען די פאַר־זאָרגטע פּנימער פון די סאָוועטן, וועלכע זיינען גע־ווען ביי אונדז אין שטאָט און זיי האָבן זיך גענומען פּאַקן די זאַכן, גרייט זיין צו אַנטלויפן פון אַסטראַה.

בייטאָג האָט מען שוין געהערט די רעדע פון מאָלאָטאָוון, וואָס האָט גערעדט אין ראַדיאָ צום רוסישן פאָלק, אַז די דייטשן האָבן מצליח געווען צו פאַרנעמען אַ גרויסן שטח און אַז די רויטע אַרמיי פירט שווערע קאַמפן קעגן די דייטשישע אַגרע־סאָרן. די לעצטע ווערטער זיינען געווען, אַז היטלער וועט האָבן נאָפּאָלעאָנס מפּלה... אָבער פאַר די יידן איז דאָס געווען אַ קנאַפּע נחמה. מיר האָבן געוווּסט וואָס עס קען פּאַסירן מיט די יידן, אויב חס וחלילה זיי וועט זיך איינגעבן צו פאַרנעמען די שטאָט.

דערווייל האָט זיך אין שטאָט געשפּירט אַ גרוי־סער כאַאָס. די אוקראַאינער און די פּאָליאַקן האָבן אויסגעקוקט אויף דעם מאָמענט, ווען די דייטשן וועלן פאַרנעמען אַסטראַה און זיי וועלן זיך אָפּרע־כענען מיט די יידן. דערווייל האָבן שוואַרצע עלע־מענטן פון דער אונטערוועלט אָנגעהויבן צו ראַ־בירן די סאָוועטישע מאַגאַזינען און קראָמען. אין שטאָט זיינען שוין אָנגעקומען פיל פּויערים פון די דערפער מיט זעק גרייט צו ראַבירן דאָס יידישע האָב און גוטס. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און מיר האָבן געזען ווי די ערשטע מאָטאָריזירטע דיי־טשישע מיליטער-טיילן זיינען אַריינגעטראָטן מיט גרויס פאַראַד קיין אַסטראַה. טאַנקען און האַרמאַטן האָבן זיך געצויגן אָן אויפהער. מיר האָבן שוין פאַרשטאַנען, אַז אַזאַ ריזיקער כוח וועט נישט לייכט זיין צוריק אַרויסצוטרייבן. מיט גרויס שרעק האָבן מיר געוואַרט וואָס דער מאָרגן וועט אונדז ברענ־גען.

אַזוי האָבן זיך געצויגן טעג און נעכט ביז דער ערשטער אַקציע אין אויגוסט 1941. די דייטשן האָבן אַרויסגעפירט אַלע יידן פון דער שטאָט אין וואַלד אַריין און זיי האָבן באַפוילן אַלע זאַכן איבערלאָזן. באַלד אויפן אָרט האָבן זיי געמאַכט אַ סעלעקציע: די אַלטע מענטשן האָבן זיי צוגענומען און די יונגע האָבן זיי איבערגעלאָזן.

אין אַ מאָנאַט אַרום, דעם צווייטן טאָג נאָך תשעה באָב איז פאָרגעקומען די צווייטע אַקציע. אין דער דאָזיקער אַקציע האָט מען שוין גענומען אַלע יונגע. מיר איז געלונגען זיך צו ראַטעווען בעת דער דאָ־זיקער אַקציע, היות ווי איך האָב געוווינט מיט אַ

קוזין וואס האט געהאַט אַ ראַוועך און די אוקראַי־נישע מיליץ האט געדאַרפט האָבן די ראַוועדן, האָבן זיי געזאָגט, אַז אונדז זאָל מען נישט נעמען און אַזוי זיינען מיר פאַרבליבן ביז נאָך דער צווייטער אַקציע.

מיר האָבן געוווינט אין אַ קוואַרטאַל, ווו מען האט אונדז פאַרשפאַרט. יעדן טאָג האט מען אונדז גע־פירט אויף שווערע אַרבעטן אונטער אַ שמירה אין שטאָט. אַלע טאָג פלעגן קומען דייטשן אין יודנראַט און פלעגן נעמען אַרבעטער אויף פאַרשיידענע אַרבעטן.

איך האָב געאַרבעט אַלס באַאַמטע אין יודענ־ראַט. דער פרעזעס איז געווען אַברהם קאָמענדאַנט. די לאַגע פון די יידן איז געווען זייער אַ שווערע. די שפייז־זאַפּאַסן האָבן זיך געענדיקט, און קויפן ביי פויערים שפייז־אַרטיקלען איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. אין שטאָט האָבן געווילדעוועט די אוֹ־קראַינער, וואָס האָבן אָפּגעלאַכט פון די יידן און פאַראויסגעזאָגט די יידן אַ שוואַרצן סוף. מיר האָבן געלעבט אין גרויס שפּאַנונג נישט וויסנדיק וואָס דער מאָרגן וועט אונדז ברענגען.

אין אָקטאָבער 1942 איז פּלוצים די געטאָ אַרום־גערינגלט געוואָרן פון פיל דייטשן און אוקראַיִנישע מיליץ. דאָס האט אָנגעזאָגט די ליקווידאַציע פון די אַסטראָהער יידן. אין דער נאַכט פון דער שרעקלע־כער אַקציע איז מיין מאַן געווען באַהאַלטן ביי זיי־נעם אַ חבר אין אַ באַהעלטעניש און אין דער זעל־בער נאַכט, איז ער געקומען צו מיר און געזאָגט, אַז מיר גייען צו אַ פּוילישער באַקאַנטער משפחה שטשאַווינסקי, וואָס לעבט הינטער דער שטאָט און אפשר וועט אונדז געלינגען ביי זיי זיך אויסבאַ־האַלטן. בעת דער דאָזיקער אַקציע איז אומגעקו־מען מיין מוטער.

מיר זיינען אָנגעקומען צו דער משפחה שטשאַ־ווינסקי שטאַרק באַזאָרגט. די פרוי שטשאַווינסקי האט אונדז אָנגעקוקט און האט אונדז זייער וואַרעם אויפגענומען. זי האט אונדז געטרייסט, אַז מיר גע־פינען זיך אין זיכערע הענט און זי מיט איר משפחה וועלן אַלץ טאָן כדי אונדז צו ראַטעווען פון טויט.

אירע טרייסט־ווערטער האָבן אונדז אַ ביסל באַ־רואיקט.

די ערשטע זאַך איז געווען אויסצוגראָבן פאַר אונדז אַ בונקער, ווו מיר זאָלן קענען זיין אַ לענגע־רע צייט. די זעלבע נאַכט האָבן מיר אַלע אָנגעהויבן צו גראָבן אַ באַהעלטעניש. נאָך אַן אינטענסיווער גראַבונג, איז די באַהעלטעניש געווען פאַרטיק. אין דער באַהעלטעניש איז געווען אויסגעבויט אַ פּרי־טשע אויף מיין לענג און אויף מיין מאַנס הויך. אַזוי אַז ווען ער האט זיך אויסגעגלייכט האט ער גע־האַלטן די פיס צונויפגעוויקלט און אויב ער האט געוואָלט אויסגלייכן די פיס, האט ער געמוזט אויפ־שטיין. אין רעזולטאַט פון לאַנגע חדשים ליגן און נישט קענען זיך באַוועגן, האט ער באַקומען אַ פוס־קראַנקהייט פון וועלכער ער ליידט ביזן היינטיקן טאָג.

די באַהעלטעניש איז געווען נישט קיין גרויסע און מיר האָבן געליטן פון אַ מאַנגל אין לופט. דאָס שטענדיקע ליגן און נישט קענען זיך באַוועגן, האט אונדז זייער באַשווערט. עסן פלעגט מען אונדז ברענגען נאָר דאַן, ווען די בעלי־בתים אונדזערע פלעגן גיין געבן עסן די בהמות. מיר האָבן נישט געוווּסט פון קיין טאָג און נישט פון קיין נאַכט. מיר האָבן נישט געקענט אַרויסגיין פון דער באַהעלטע־ניש צו כאַפּן פרישע לופט, ווייל די דינסט זייערע וואָס איז געווען אַן אוקראַיִנקע איז געווען פאַר־בונדן מיט די באַנדעראָווצעס און זי האט נישט גע־טאָרט וויסן אַז אירע בעלי־בתים באַהאַלטן אויס יידן ביי זיי. די דינסט האט אויך געהאַט קליינע קינ־דער פון וועלכע מיר האָבן זיך געדאַרפט היטן, אַז זיי זאָלן אונדז נישט באַמערקן.

יעדעס מאָל, ווען מען פלעגט אונדז ברענגען אין דער שטיל עסן, האט מען אונדז שטרענג פאַר־זאָגט, אַז מיר זאָלן ליגן שטילערהייט, נישט רעדן צווישן זיך אויפן קול, כדי די דינסט מיט אירע קינ־דער זאָלן אונדז נישט באַמערקן.

איינמאָל האָבן אונדז די בעלי־בתים אָנגעזאָגט, אַז די דייטשן גייען אַרום זוכן אין אַלע שטיבער. זיי האָבן מורא געהאַט טאָמער וועלן זיי אונדז אַנט־דעקן, דאַן וועלן די דייטשן אַלעמען אומברענגען.

טאַדעק, זייער זון, האָט אונדז אין דער שטיל ביי־נאַכט אַוועקגעפירט אין אַ סטאַדאָלע צו אַ פרעמדן גוי, מיר זאָלן ביי אים זיך אויסבאַהאַלטן ביז מען וועט אונדז קענען צוריק ברענגען צו זיי.

ליגנדיק אין דער באַהעלטעניש האָבן מיר שטענדיק געטראַכט וואָס וועט זיין דער סוף? צי וועלן מיר איבערלעבן די שווערע מלחמה־צייט און דערלעבן די באַפרייונג? די דאָזיקע האָפענונג אַז מיר וועלן ווען עס איז דאָך באַפרייט ווערן, האָט אונדז געגעבן מוט און כוח איבערצולעבן די שווערסטע צייט פון אונדזער לעבן. מיר האָבן געוווּסט, אַז אין אָסטראָה זיינען שוין מער קיין יידן נישטאָ, אַלץ איז פאַרברענט, אַ פולשטענדיקער חורבן.

עס האָט זיך נישט געוואָלט גלויבן, אַז מיר זיינען די לעצטע יידן פון אונדזער ליבער שטאָט.

אין משך פון די 17 חדשים, וואָס מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי דער פוילישער משפחה שטשאַווינסקי, האָבן מיר גענאָסן פון זייער אַ גוטער באַציאונג צו אונדז. דאָס זיינען געווען נאָבעלע מענטשן, אמתע חסידי אומות העולם, וואָס האָבן איינגעשטעלט זייער לעבן כדי אונדז צו ראַטעווען פון אומקום און מיר וועלן זיי קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

אָנפאַנג 1944 האָבן אונדז די בעלי־בתים אָנגעזאָגט, אַז די דייטשן ליידן גרויסע מפלות אויף די פראָנטן און אַז די רויטע אַרמיי גייט פאָרויס. ס'איז נישט אויסגעשלאָסן, אַז אינגיכן וועלן מיר באַפרייט ווערן פון אונדזערע ליידן און פיין. און ענדלעך איז די צייט געקומען.

ליגנדיק אין דער באַהעלטעניש האָבן מיר געהערט אַ שטאַרקע שיסעריי פון האַרמאַטן. די שיסעריי איז יעדעס מאָל געוואָרן אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער און אין איין העלן פרימאָרגן, זיינען אַריין צו אונדז אונדזערע רעטער און האָבן אונדז אָנגעזאָגט, אַז די דייטשן אַנטלויפן פון שטאָט אין גרויס פאַניק. אָבער נאָך דעם ווי די דייטשן האָבן פאַרלאָזן די שטאָט, האָבן גענומען די מאַכט אין זייערע הענט די באַנדעראָווצעס. זיי האָבן שטאַרק גערודפט די פאָליאַקן און זיי האָבן צו זיי געשאָסן.

די באַנדעראָווצעס האָבן פאַרנומען די טורמע, אַלע פאָליאַקן האָט דער גלח פאַרנומען אין טורמע.

אונדזערע רעטער זיינען אַריין צו אונדז אין דער באַהעלטעניש און האָבן אונדז געזאָגט אַזוי: „מיר גייען אַוועק ווייל עס וועלן קומען די באַנדעראָווצעס און זיי וועלן אונדז אויסשיסן", מיר האָבן נישט קיין אַנדער ברירה, ווי אַוועקגיין פון שטוב און זיך אויסבאַהאַלטן צוזאַמען מיטן גלח.

מיין מאַן איז אין דער שטיל אַרויס פון דער גרוב און אַז ער האָט געזען אַז עס איז שטיל, האָט ער מיר געזאָגט, אַז מיר מוזן פאַרלאָזן אונדזער באַהעלטעניש, ווייל מיר זיינען פאַרבליבן אָן אונדזערע רעטערס און מיר וועלן אויסשטאַרבן פון הונגער. מיר זיינען אַרויס פון דער גרוב, דורכגעגאַנגען דורך דער שטאָט שטילערהייט, אַז קיינער זאָל אונדז נישט באַמערקן. אויפן גאַס האָבן מיר נישט געטראָפן קיין לעבעדיקן נפש, אַלץ איז געווען פאַרברענט. מיר האָבן געזען, אַז מיר האָבן נישט וווּהין צו גיין, זיינען מיר ווידער געגאַנגען צוריק אין אונדזער גרוב.

אונדזער שטוב איז געווען פאַרברענט, די שטאָט איז איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט, ביז עס זיינען אָנגעקומען די פאַרטיזאַנער. ערשט ווען די פאַרטיזאַנער האָבן זיך באַוויזן אין שטאָט, האָבן מיר געקענט אַרויסגיין פון אונדזער גרוב. מיר האָבן זיך באַגעגנט מיט די פאַרטיזאַנער און מיר האָבן זיי דערציילט וועגן אונדזערע איבערלעבענישן בעת דער נאַצישער אָקופאַציע. איך מיט מיין מאַן האָבן נישט געקענט גיין, מיר זיינען שוין געווען אָפּגעוויינט פון שטעלן טריט, פונקט ווי דאָס בלוט אין די פיס איז פאַרגליווערט געוואָרן.

מען האָט מיך צוגענומען אין שטאָטישן שפיטאָל און מיין מאַן האָבן זיי אַוועקגעלייגט אויף אַ פור און מען האָט אים אַוועקגעפירט אין מיליטער אַ קראַנקן און צעבראָכענעם מענטש.

ביסלעכווייז זיינען מיר געקומען צו די כוחות. איך בין פאַרבליבן אין שפיטאָל. די דירעקטאָרין פון שפיטאָל איז געווען מיינע אַ חברטע, נינאַ סאַכאַלאַשווילי, אַ גרוזינקע, איך האָב צוזאַמען מיט איר פאַרענדיקט די מיטל־שול. זי האָט מיר געבראַכט אַ קליידל און האָט מיך איבערגעלאָזט אַרבעטן ביי איר אין שפיטאָל. נאָך דער באַפרייונג האָבן זיך אין

אָסטראָה צונויפגעקליבן אַ הייפעלע אָפּגעראַטע־וועטע יידן, אַלע האָבן פאַרלוירן זייערע משפחות. אין דער צייט איז פאָרגעקומען די רעפּאַטריאַציע קיין פּוילן. שפּעטער איז געקומען מיין מאַן פון מי־ליטער און מיר זיינען אַוועקגעפאָרן קיין לעמבערג. דאָרט איז געוועזן מיין ברודער זיאַמע, וואָס איז גע־קומען פון רוסלאַנד. שפּעטער האָט מען אים אַרעס־טירט אונטער דער באַשולדיקונג אַז ער האָט אָרגאַ־ניזירט אַ ציוניסטישע אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע אויפן לעמבערגער אוניווערסיטעט, ווו ער האָט שטודירט און מען האָט אים פאַרשיקט אין אַ לאַ־גער אין קאָמי א.ס.ס.ר ווו ער איז געזעסן ביז 1956, ווען ער איז באַפרייט געוואָרן אין רעזולטאַט פון דער אַמנעסטיע נאָך סטאַלינס טויט. אין דעם זעלבן יאָר איז ער געקומען קיין פּוילן און אין סעפּטעמ־בער 1956 איז ער אָנגעקומען אין לאַנד. אויך דער צווייטער ברודער איז געקומען פון רוסלאַנד קיין פּוילן און איז שפּעטער אָנגעקומען אין לאַנד מיט דער שיף „אַלטאַלענאַ”.

איך מיט מיין מאַן זיינען פון לעמבערג אַנטלאָפן קיין פּוילן אין 1956, ווייל אונדז האָט געדראָט אַז מען וועט אונדז אַרעסטירן, ווייל מיינער אַ ברודער איז פאַררעכנט געוואָרן אַלס קאָנטער־רעוואָלוציאָ־נער. ווען מיר זיינען אָנגעקומען קיין פּוילן האָבן מיר אָנגעהויבן זוכן אונדזערע רעטער, די משפּחה שטשאַווינסקי, וואָס איז אויך אַרויסגעפאָרן קיין פּוילן, אָבער אונדז איז נישט געלונגען צו געפינען זייער אַדרעס און מיר האָבן פאַרלוירן זייערע שפּורן.

איך וויל באַמערקן, אַז נאָך דעם ווי די רוסן זיי־נען אָנגעקומען קיין אָסטראָה, האָבן זיי אַרעסטירט דעם עלטערן זון פון דער משפּחה שטשאַווינסקי אונטער דער באַשולדיקונג, אַז ער האָט געהערט צו דער פּוילישער א.ק. איך בין גלייך אַוועק אין דער נ.ק.וו.ד. און האָב זיי דערציילט, אַז ער און זיין משפּחה האָבן אונדז געראַטעוועט פון טויט, איינ־שטעלנדיק זייער לעבן אין סכנה. מיינע דערקלע־רונגען האָבן געהאָלפן און די נ.ק.וו.ד. האָט אים באַפרייט.

דאָס איז געווען פאַר אונדז אַ גרויסע סאַטיס־פאַקציע, וואָס מיר האָבן געקענט טאָן פאַר אונ־דזערע רעטער און אָפּצודאַנקען זיי פאַר דאָס אַלץ וואָס זיי האָבן געטאָן פאַר אונדז און אַ דאַנק זיי זיינען מיר געבליבן לעבן.

לעצטנס האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז איינער פון שטשאַווינסקיס זין געפינט זיך אין דייטשלאַנד און מיר באַמיען זיך אָנצובינדן מיט אים קאָנטאַקטן און מיר מאַכן אויך באַמיונגען אַז דער יד־ושם זאָל אָנערקענען די משפּחה שטשאַווינסקי אַלס חסידי אומות העולם.

קבוצת נשים מאוסטראה בכנס של שארית הפליטה במינכן אחרי מלחמת העולם השניה

שורה למטה: סוניה ולדמן, בתיה ניסנגולץ־שטירנברג, פרומה נפחן־זייגרסון, דבורה זייגרסון־גריינימס, אשתו של סיומה ראשטיק, ברוניה ולדמן, דוציה רוסליבקר, פייגלמן, מינדל טייטלבוים — קופייקי, דורה באנד־סורוקה.

שמואל קליפּאַץ'

אונטער דער דייטשישער אָקופּאַציע אין אָסטראַה

אַ פּאָר חדשים פאַרן אויסברוך פון דער דייטש־סאָוועטישער מלחמה בין איך מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי. פון אָסטראַה בין איך געשיקט געוואָרן אין אַ מיליטערישער טייל, וואָס האָט זיך געפונען אויף מאַנעווערס ביי דער גרענעץ. מיר האָבן געפילט אַ גרויסע שפּאַנונג אויף דער גרענעץ, אָבער קיינער האָט זיך נישט פאָרגעשטעלט אַז עס וועט אויסברעכן אַ מלחמה.

זונטיק פאַרטאָג, דעם 22־טן יוני 1941, האָבן די דייטשן אויפגעעפנט אַ שטאַרקע שיסעריי אויף אונדז, באַגלייט מיט שווערע באָמבאַרדירונגען. מיר האָבן באַקומען אַ באַפעל אָפּצוטרעטן. די דייטשן האָבן פאָרסירט פאָרויס און ביי אונדז איז געווען אַ גרויסע פּאַניק. אויף אונדזער פראָנט־אָפּשניט איז געווען אַ גרויסער כאַאָס, די אַרמיי איז זיך צעפאַלן.

איך האָב געזען, אַז איך קען אַריינפאַלן אין געפאַנגענשאַפט צו די דייטשן, בין איך אַוועק צופוס פון וולאַדימיר־וואָלינסק אַהיים קיין אָסטראַה. ווען איך בין אָנגעקומען אין שטאָט, איז דאָס פּונקט געווען פאַר דער ערשטער אַקציע. איך בין אָנגעקומען אין אָוונט און פאַרטאָג האָט מען אַרויסגעטריבן אַלע איינוווינער פון דער שטאָט און מען האָט צוזאַמענגענומען אַלעמען אויף אַ פּלאַץ הינטערן וואַלד. אַרום און אַרום זיינען געווען אויסגעשטעלט קוילנוואַרפערס און די דייטשן האָבן אָנגעהויבן סעגרעגירן די יידן: די אַרבעטס־פעאיקע באַזונדער און די נישט אַרבעטס־פעאיקע באַזונדער. איין טייל האָט מען אַוועקגעפירט צוריק אין שטאָט אַריין און די צווייטע טייל איז געבליבן אויפן אָרט. דאָרט זיינען שוין געווען פאַרטיק אויסגעגראָבענע גריבער און אויפן אָרט האָט מען אויסגעשאָסן אַ 2000 יידן.

נאָך דער אַקציע האָט מען די איבערגעבליבענע יידן צעטיילט ווו יעדער איינער דאַרף אַרבעטן. מיך האָט מען געשיקט אַרבעטן אין דער שטאָטישער עלעקטראָווניע. דער דירעקטאָר פון דער עלעקטראָווניע איז געווען אַ פּאָליאַק שטשאַווינסקי. ער איז געווען אַ גאַנץ אָנשטענדיקער מענטש, אַ ליבעראַלער קריסט און צווישן אונדז האָבן זיך געשאַפן גאַנץ גוטע באַציאונגען. ער האָט געוווינט הינטער דער שטאָט. היות ווי איך בין פון פאַך אַ סטאָלער, האָט ער מיך געבעטן איך זאָל מאַכן פאַר אים אייניקע אַרבעט.

איך האָב געטראָגן אַ געלע לאַטע ווי אַלע יידן. אין יענער צייט האָבן די יידן זיך נאָך געקענט באַוועגן אין שטאָט, היות ווי דאָס איז נאָך געווען פאַר דער אַנטשטייונג פון געטאָ אין אָסטראַה.

ווען איך בין געקומען צו שטשאַווינסקין אין שטוב, האָט מיך זיין פרוי זייער גוט אויפגענומען. זי אַליין איז געוועזן אַ רוסישע, אַ גוטהאַרציקע, נישט קיין אַנטיסעמיטקע. מיר האָבן זיך פאַנאַנדערגערעדט, זי האָט שטאַרק באַדויערט, וואָס מיר ליידן אַזוי פון די דייטשן. זי האָט מיר געזאָגט, אַז די צייטן פאַר יידן איז איצט זייער אַ שווערע און מען קען נישט וויסן וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען. אַזוי אַז אויב עס וועט זיך שאַפן אַ שווערע סיטואַציע פאַר יידן, זאָל איך קומען צו זיי אין שטוב און זי וועט אונדז ראַטעווען.

איך האָב וועגן דעם דערציילט מיין פרוי סימאַ און מיר האָבן געהאַפט, אַז די משפּחה שטשאַווינ־

סקי וועט אונדז אפשר אַרויסהעלפן אין אַן עת־צרה. די גאַנצע צייט האָב איך געאַרבעט אין דער עלעקטראָווניע אַלס סטאָלער. מיר האָבן געליטן הונגער, אָבער מ׳האָט זיך ווי עס איז אַן עצה געגעבן. די גויים זיינען געשטאַנען הינטער די פּלויטן און האָבן אין געהיים פאַרקויפט שפּייז־אַרטיקלען.

שפּעטער האָט מען אַריינגעטריבן אַלע יידן אין אַ געטאָ. די קריסטלעכע איינוווינער האָט מען אַרויסגעטריבן פון זייער ראַיאָן און אין זייערע שלעכטע הייזער האָט מען אַריינגעטריבן די יידן. אַרום און אַרום געטאָ האָט מען פאַרצוימט מיט אַ פּלויט און די געטאָ האָבן געהיט פּאָליציאַנטן פון דרויסן.

אַלעמען האָט מען געטריבן אויף אַרבעט. אַלע האָבן געמוזט אַרבעטן מענער און פרויען. יעדן פרימאָרגן האָט מען געפירט צו דער אַרבעט אין שטאָט. די יידן האָבן געאַרבעט ביי די סאַמע שווערסטע פיזישע אַרבעטן, מען האָט צוזאַמענגעלייגט שטיינער, פאַנאַנדערגענומען צעשטערטע הייזער און געאַרבעט האָט מען אונטער אַ וואַך.

איך פלעג גיין יעדן טאָג צו דער אַרבעט אין עלעקטראָווניע און געאַרבעט ביי מיין פאַך אַלס סטאָלער. קיינער פון אונדז האָט נישט געהאַט קיין אילוזיעס וואָס די דייטשן קענען טאָן מיט די יידן. מיר האָבן געוווסט, אַז נאָך איין אַקציע וועט קומען אַ צווייטע און דער סוף וועט זיין פולשטענדיקע פאַרניכטונג. אָבער וואָס האָט מען געקענט טאָן? קיין רעטונג איז נישט געווען. מיר האָבן געלעבט מיטן איצטיקן טאָג און געוואַרט אויף ניסים.

אָבער יידן זענען נישט געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט. אייניקע יוגנטלעכע זיינען אַנטלאָפן אין וואַלד, אייניקע האָבן גענומען מאַכן באַהעלטענישן אין די הייזער כדי זיך אויסצובאַהאַלטן אין אַן עת־צרה, ווען עס וועט זיין אַן אַקציע.

די אוקראַיִנישע פּאָליציאַנטן וואָס האָבן באַוואַכט די געטאָ האָבן געוואַרט אויף דער געלעגנהייט, ווען זיי וועלן באַקומען דעם סיגנאַל, ווען זיי וועלן נעמען אויסהרגענען די יידן. אָבער דערווייל האָבן זיי געראַבירט, געשלאָגן און זיך איזדעקעוועט איבער די אומגליקלעכע יידן אין געטאָ. זיי האָבן צוגענומען אַלץ וואָס עס פלעגט זיי געפעלן ווערן און בעת זיי פלעגן זוכן ווערטפולע חפצים און גאָלדזאַכן, וואָס זיי האָבן געמיינט אַז די יידן באַהאַלטן אויס, האָבן זיי אויך געפונען די באַהעלטענישן. די אוקראַיִנער האָבן די באַהעלטעניש גלייך צעשטערט און דערביי געשלאָגן מכות רצח.

אַמערסטען האָט געווילדעוועט דער סאַדיסט פּעטראָוו. ער האָט נישט געקאָנט רוען ווען ער האָט נישט געהרגעט קיין ייד. דאָס איז געווען אַ בלוט־דורשטיקער מערדער. פאַר די פּוילישע צייטן איז ער געווען דער פורמאַן פון מאַגיסטראַט, ער פלעגט פירן דעם בירגערמייסטער. אויף זיין געוויסן האָט ער געהאַט נישט איין דערהרגעטן ייד. נאָך דער מלחמה איז ער אַנטלאָפן צוזאַמען מיט טקאַטשענקאָ, דעם קאָמענדאַנט פון דער פּאָליציי אין אָסטראַה.

אַזוי האָבן מיר געלעבט ביז דער דריטער אַקציע, וואָס איז פאָרגעקומען אין אָקטאָבער 1942.

די אַקציע האָט זיך אָנגעהויבן מיט דעם, וואָס מען האָט פּלוצעם קיינעם נישט אַרויסגעלאָזן פון געטאָ. די וואָס האָבן געדאַרפט אַרויסגיין צו דער אַרבעט, האָט מען נישט געפירט צו דער אַרבעט. אַלע זיינען פאַרבליבן אין געטאָ. דאָס האַרץ האָט אָנגעזאָגט, אַז עפּעס דאַרף פאָרקומען, אָבער וואָס האָט קיינער נישט געוווסט.

פון אַלע זייטן געטאָ איז געווען אַ פאַרשטאַרקטע וואַך פון דייטשן און אוקראַיִנישער פּאָליציי גרייט צו געבן אַ טויט־קלאַפּ די יידן אין געטאָ. יידן וואָס האָבן געהאַט צוגעגרייט אַ באַהעלטעניש האָבן זיך גענומען אויסבאַהאַלטן. די דייטשן האָבן פּלוצלינג באַפוילן, אַז אַלע יידן דאַרפן זיך פאַרזאַמלען אויף אַ פּלאַץ, אָבער ביז אַלע יידן האָבן זיך צונויפגעזאַמלט, האָבן די דייטשן און אוקראַיִנער שוין גענומען שיסן. אייניקע האָבן געפּרוּווט אַנטלויפן, אָבער מ׳האָט זיי דערשאָסן לויפנדיק אויפן וועג.

בעת ס׳איז פאָרגעקומען די דריטע אַקציע, בין איך שוין נישט געווען אין געטאָ. איך האָב זיך אויסבאַהאַלטן אין א באַהעלטעניש אונטער דער ערד. ביינאכט האָב איך גענומען מיין פרוי און מיר זיינען אַוועק צו שטשאַווינסקין. דאָרט ביי אים אין

שטאַל איז געווען היי, זיינען מיר אַריינגעקראָכן אין די היי. אָפּליגנדיק אַ שטיקל צייט אין די היי, האָב איך איבערגעלאָזט מיין פרוי און איך בין אַריין צו שטשאַווינסקין אין שטוב און איך האָב דערציילט זיין פרוי, אַז מען הרגעט אויס אַלע יידן אין געטאָ און איך האָב געבעטן אַז זי זאָל אונדז ראַטעווען. איך האָב איר דערמאָנט איר צוזאָג, אַז זי וועט גרייט זיין אונדז צו ראַטעווען אויב די דייטשן וועלן נעמען אומברענגען די יידן אין אָסטראָה.

די פרוי שטשאַווינסקי איז געווען זייער גערירט פון מיין שלעכטער בשורה, איך האָב באַמערקט טרערן אין אירע אויגן. איך האָב גלייך געזען, אַז זי וועט איר צוזאָג מקיים זיין. זי האָט גלייך צוגעגרייט עסן און גלייך האָט זי באַשלאָסן, אַז מען דאַרף בויען אַ באַהעלטעניש. דער פּאַסיקסטער פּלאַץ איז געווען אונטערן אויוון ווו מען באַקט ברויט. דער אַריינגאַנג אין דער באַהעלטעניש דאַרף זיין ווו די בהמות עסן, ווייל דאָרט איז דאָ פיל היי און שטרוי.

מיר זיינען גלייך צוגעטראָטן צו דער אַרבעט. איך האָב געגראָבן און די פרוי שטשאַווינסקי האָט געטראָגן די ערד און עס צעשאָטן אַזוי, אַז מען זאָל נישט דערקענען, אַז מען גראָבט דאָ אַ בונקער. אַ גאַנצע נאַכט האָט זי געטראָגן די ערד ביז פאַרטאָג ווען די באַהעלטעניש איז שוין געווען פאַרטיק. זי האָט אונדז געגעבן ברעטער כדי מיר זאָלן מאַכן אַ פּריטשע אויף וועלכער מיר זאָלן קענען ליגן. אָבער דער געלעגער איז געווען קורץ פאַר מיר, האָב איך אַרויסגענומען שטיינער פון אויוון און דאָרט האָב איך געהאַלטן מיינע פיס. אָבער ליגנדיק האָב איך געפילט אַז מיין בלוט ווערט פאַרגליווערט אין די פיס פון נישט באַוועגן זיך.

די פרוי שטשאַווינסקי פלעגט אונדז ברענגען עסן יעדן טאָג, ווען זי פלעגט גיין געבן עסן די בהמות. די באַהעלטעניש איז געווען זייער גוט פאַרמאַסקירט און אַ זייטיקער מענטש האָט איר נישט געקאָנט באַמערקן. דערווייל מוז איך באַטאָנען אַז דער בעל־הבית אַליין שטשאַווינסקי האָט וועגן אונדזער באַהעלטעניש נישט געוווּסט. זיין פרוי האָט דאָס געטאָן אויף איר אייגענער אחריות. אויך אירע קליינע קינדער האָבן נישט געוווּסט וועגן אונדז, נאָר אירע עלטערע זין האָבן געוווּסט און האָבן געשוויגן און קיינעם נישט דערציילט. ווען די פרוי שטשאַווינסקי פלעגט קראַנק ווערן, פלעגט אונדז ברענגען עסן איינער פון אירע עלטערע זין. זיי האָבן זיך שטענדיק אינטערעסירט ווי אַזוי מיר קומען אויס אין דער באַהעלטעניש, וואָס אונדז פעלט און מיט וואָס זיי קענען אונדז העלפן.

מיר פלעגן זיך וואַשן בלויז צוויי מאָל אין יאָר: אויף ניי־יאָר און אויף פּסח. זי פלעגט אונדז ברענגען וואַרעמע וואַסער און מיר פלעגן זיך אַרומוואַשן.

ביי איר אין שטוב איז געווען אַ דינסט, אַן אוקראַאינקע, אַ גרויסע אַנטיסעמיטקע און זי האָט געהאַט אַ פאַרבינדונג מיט די באַנדעראָווצעס און פאַר איר האָבן מיר זיך אַלע געדאַרפט זייער שטאַרק היטן. ווען די פרוי שטשאַווינסקי האָט אונדז געדאַרפט אַריינטראָגן וואַרעמע וואַסער כדי מיר זאָלן זיך אַרומוואַשן, פלעגט זי אַוועקשיקן איר דינסט אויף זייער יום־טוב און דאַן האָבן מיר זיך געקענט אָן מורא וואַשן.

עסן פלעגן מיר באַקומען 3 מאָל אין טאָג. מיר האָבן געגעסן דאָס וואָס די משפּחה שטשאַווינסקי האָט געגעסן, אָן קיין שום אויסנאָם. זי האָט דאָס אַלץ געטאָן מיט גרויס ליבשאַפט, וויסנדיק אַז זי שטעלט איין איר לעבן און דאָס לעבן פון איר משפּחה אין סכנה, אָבער זי איז געווען גרייט אויף אַלץ, כדי אונדז צו ראַטעווען פון אומקום.

נישט איינמאָל פלעגן אַריינקומען צו איר אין שטוב דייטשן און אוקראַאינער. שטשאַווינסקי אַליין איז געווען אַ גוטער מעכאַניקער, פלעגן קומען צו אים דייטשן, ער זאָל צורעכט מאַכן אַ שרייב־מאַשינקע, אָבער קיינעם איז נישט איינגעפאַלן אַז ביי זיי באַהאַלטן זיך אויס צוויי יידן.

אַזוי האָבן מיר זיך געפונען אין דער באַהעלטעניש ביז די באַנדעראָווצעס זיינען געקומען. אין יענער צייט האָבן די באַנדעראָווצעס אויך געהרגעט פּאָליאַקן און בכדי זיך צו ראַטעווען, האָבן זיי געמוזט אַנטלויפן פון שטוב אין וואַלד. אַזוי זיינען מיר געבליבן אַ גאַנצע וואָר אָן עסן. ביינאַכט פלעג

איך אַרויסגיין אומבאַמערקטערהייט פון דער באַהעלטעניש און גיין צונויפקלייבן קוקורוזע, וואָס זיינען וואָס אַן אמת געווען אויסגעטריקנטע, אָבער פונדעסטוועגן האָבן מיר עס געהאַלטן אין מויל און מיט דעם זיך געקוויקט, אַנדערש וואָלטן מיר אויסגעגאַנגען פון הונגער.

איך האָב זייער געליטן אויף די פיס. פון נישט קענען באַוועגן זיך, האָב איך נישט געקענט רירן מיינע פיס. די גאַנצע צייט זיינען מיר געלעגן אָן קיין שום באַוועגונג.

ווען ס'איז פאַרגעקומען די באַפרייונג און די סאָוועטן זיינען אַריין קיין אָסטראָהּ, אין פעברואַר 1944, האָבן מיר לאַנג אין שטאָט נישט געקענט פאַרבלייבן. מען האָט מיך גלייך מאָביליזירט אין סאָוועטישן מיליטער און היות ווי איך האָב שוין אַמאָל געדינט אין מיליטער, האָט מען מיך לאַנג נישט געהאַלטן אויף איבונגען און מען האָט מיך אָוועקגעשיקט אויפן דריטן ווייסרוסישן פראָנט אין מזרח־פּרייסן. אין איינע פון די קאַמפן בין איך פאַרוווּנדעט געוואָרן. איך האָב געדינט אין אַרטילעריע, ביז איך האָב זיך דעמאָביליזירט סוף 1945 פון דער אַרמיי. פאַר דעם האָט מען מיך געשיקט אויף דער גרענעץ פון יאַפּאַן. דאָרטן זיינען מיר געשטאַנען ביז די מלחמה מיט יאַפּאַן האָט זיך געענדיקט.

נאָכן באַפרייען זיך פון מיליטער, בין איך געקומען צוריק קיין אָסטראָהּ, דאָס איז געווען אין דעצעמבער 1945. איך בין לאַנג נישט פאַרבליבן אין שטאָט און איך מיט מיין פרוי סימאַ זיינען מיר אָוועקגעפאָרן קיין לעמבערג, אָבער אין לעמבערג האָבן מיר מורא געהאַט צו זיין, ווייל די נ.ק.וו.ד האָט אַרעסטירט מיין פרויס ברודער פאַר אַנטי־סאָוועטישער טעטיקייט. עס האָט געדראָט אַ סכנה, אַז אויך אונדז זאָל מען אַרעסטירן, דעריבער האָט איר ברודער, וואָס איז געווען טעטיק אין דער „בריחה" געטאָן אַלץ, אַז מיר זאָלן וואָס שנעלער פאַרלאָזן רוסלאַנד. מיר זיינען געווען אַ שטיקל צייט אין פוילן, אין גליוויץ און אין יאָר 1956 זיינען מיר אָנגעקומען אין לאַנד.

זייענדיק אין פוילן האָבן מיר געפּרוּווט אויפזוכן די משפחה שטשאַווינסקי — אונדזערע רעטער, אָבער אָן דערפאָלג. מיר האָבן זיי געזוכט אין פוילן אין פאַרשיידענע ערטער, אָבער אונדז איז נישט געלונגען צו געפינען זייערע שפּורן.

אונדזער מענטשלעכער חוב איז געווען זיי צו געפינען און אָפּדאַנקען וואָס זיי האָבן איינגעשטעלט זייער לעבן און אונדז געראַטעוועט פון אומקום. דאָס זיינען אמתע חסידי אומות העולם, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן מענטשלעכקייט אין אַ צייט, ווען אַלץ אַרום איז געווען שוואַרץ און פאַרדאַרבן און יידיש לעבן איז געווען הפקר, זיי האָבן מיר צו פאַרדאַנקען אונדזער לעבן.

לעצטנס האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז איינער פון די עלטערע זין שטשאַווינסקיס געפינט זיך אין דייטשלאַנד און מיר האָפן אים צו געפינען און אָנבינדן מיט אים אַ קאָנטאַקט. אונדזער יידישער און מענטשלעכער חוב איז, אַז דער יד ושם זאָל זיי אָנערקענען אַלס חסידי אומות העולם און אונדזער האָפענונג און טרוים איז צו קענען זיי אָפּדאַנקען פאַר אַלעם גוטס וואָס די דאָזיקע נאָבעלע משפחה האָט געטאָן פאַר אונדז און אויסגעשטרעקט אַ מענטשלעך האַנט, געראַטעוועט פון טויט, נישט האָבנדיק פאַר דעם קיין שום מאַטעריעלע סאַטיספאַקציע.

בעטי אייזענשטיין־קשב

די יידן אין וואָלין 1941 - 1944 *

הקדמה

די דאָזיקע אַרבעט איז באַזירט כמעט הויפּטזאַכלעך אויף די דערקלערונגען פון עדות, פון יידן וואָס האָבן אליין מיטגעמאַכט די אַלע ניין און פערציק אָפּטיילונגען פון דייטש־אוקראַינישן גיהנום אין וואָלין. און דאָ דאַרף געזאָגט ווערן: אויך די דערקלערונגען פון אונדזערע אייגענע עדות גיבן נישט קיין קאָמפּלעט בילד פון דעם לעבן און אומקום פון די יידן אין דער היטלעריסטישער תקופה. וואָס מער צייט עס גייט אַוועק, אַלץ מער ווערן וויכטיקע פּרטים פאַרגעסן, פליען אַרויס פון זכרון. אָבער, אפילו אין דער צייט פון די געשעענישן גופא, האָבן נישט אַלע יידן פון אַ געטאָ געוווּסט, געקענט וויסן וועגן אַלע געשעענישן.

אייניקע ביישפּילן:

איך האָב אַליין געזען, ווי די דייטשן האָבן פאַרברענט די ספרי־תורה פון דער שול אויף טאַטאַרסקע־גאַס אין אָסטראַה. שפּעטער, אין אַ געניוג לאַנגער צייט אַרום, האָב איך וועגן דעם אויסגעפרעגט אָסטראָהער יידן, אָדער מענטשן וואָס זיינען צו יענער צייט געווען אין אָסטראָה. פון זעקס פּערזאָן, וועלכע איך האָב אויסגעפרעגט, האָבן בלויז דריי געוווּסט וועגן דער דאָזיקער טאַט, די אַנדערע דריי האָבן נישט געהאַט קיין אַנונג וועגן איר. עס איז גאַנץ מעגלעך, אַז זיי האָבן וועגן דער זאַך קיינמאָל נישט געוווּסט, אַפילו נישט ווען זי איז פאָרגעקומען. עס איז אָבער אויך מעגלעך, אַז זיי האָבן געוווּסט און האָבן שפּעטער פאַרגעסן.

אין דובנע האָט מען בשעת דער אקציע פון „יודען־ריין” געלאָזן 35 ספּעציאַליסטן. באַלד דערנאָך, אין פאַרלויף פון די נאָענטסטע 2 וואָכן, האָט מען פאַרניכטעט פינף און צוואַנציק. פון די געלאָזענע צען זיינען דריי אַנטלאָפן און די געבליבענע זיבן זיינען אויף צומאָרגנס נאָכן אַנטלויפן אומגעקומען. פון די דריי אַנטלאָפענע זיינען צוויי געבליבן לעבן. און בלויז די דאָזיקע צוויי האָבן געוווּסט אַלץ וואָס איז נוגע דעם גורל פון די ספּעציאַליסטן. די אַנדערע יידן, וואָס זיינען געבליבן לעבן, ווייל זיי זיינען אַנטלאָפן פון דובנע ביים אָנהויב פון דער אַקציע, האָבן געקענט גאָר נישט וויסן וועגן דעם, אַז אין אָנהויב האָט מען געלאָזן פינף און דרייסיק ספּעציאַליסטן, אַז מען האָט שפּעטער דערהרגעט דעם רוב און געלאָזן בלויז צען.

אין קאָוועל איז אויפן אומקום־פּלאַץ פאָרגעקומען אַן אינצידענט, וואָס איז אויסגעוואַקסן צו אַן אַקט פון אַ געוויסן ווידערשטאַנד, אָבער פון קאָוועלער אומקום־פּלאַץ איז קיינער נישט ניצול געוואָרן אַחוץ איין עדות, און דער דאָזיקער אַקט וואָלט געבליבן אַבסאָלוט אומבאַקאַנט, ווען נישט שעיה פּאָטשאַר, וועלכער האָט גענייט מלבושים פאַר דעם געביטס־קאָמיסאַר — מאַנטאַל.

היות ווי מאַנטאַל האָט נאָך געהאַט אין דער אַרבעט ביי דעם יידישן שניידער פּאָטשאַר אייניקע מלבושים, האָט ער פּערזענלעך אַרויסגעפירט שעיה פּאָטשאַרן פון פּלאַץ, נאָך דעם ווי דער דערמאָנטער

* פון נאָענטן עבר, ניו־יאָרק 1957 (אויסצוגן פון אַ גרעסערער אַרבעט).

אינצידענט איז פאַרגעקומען. פּאַטשאַר איז געזעסן ביים קאָמיסאַר אין אַ פאַרמאַכטן צימער און האָט דאָרט גענייט פאַרן קאָמיסאַר ביז פעברואַר 1943. דעמאָלט ווען ער האָט שוין געוווסט, אַז די אַרבעט ענדיקט זיך, אַז זיין סוף דערנענטערט זיך, איז ער גליקלעך, און אין דער ריכטיקער צייט, אַנטלאָפן...

פון ראָוונע האָבן זיך אין דער צייט פון דער אַקציע, אין אויגוסט 1942, געטראָגן קלאַנגען, אַזוי אויך איבער אַ ריי שטעט און שטעטלעך אין דער סביבה, אַז אין ערשטן טאָג פון דער אַקציע האָט מען פון אַ שטאָק אין געטאָ אַראָפּגעוואָרפן אויף די דייטשן און אוקראַאינער גראַנאַטן און מען האָט זיי געשאָסן.

די קלאַנגען זיינען געקומען פון ראָוונער קריסטן, און לויט די דאָזיקע קלאַנגען זיינען פון די יידישע הענט אומגעקומען איין דייטש און צוויי אוקראַאינער־מיליציאָנערן. אייניקע דייטשן אָדער אוקראַאינער זיינען געוואָרן פאַרוואונדעט. יידן, עדות פון דעם דאָזיקן ווידערשטאַנד־אַקט, זיינען נישט געבליבן. קיין ייד וואָס איז ניצול געוואָרן פון ראָוונע, קען וועגן דעם דערמאָנטן אַקט נישט וויסן.

אויב אַ ייד האָט זיך איינגעגעבן אַרויסצובאַקומען פון געטאָ, האָט ער געקענט טראַכטן נאָר וועגן זיין אַנטלויפן, וועגן זיין אייגענער רעטונג. ער האָט גאָר נישט געהאַט די מעגלעכקייט נישט פסיכיש און נישט טעכניש, זיך צוצוקוקן צום אַרום. היות עס זיינען אָבער נישטאָ קיין עדות פון דעם אַקט, קען מען פאַרשטייט זיך גאָרנישט וויסן וועגן די הכנות צו אים, וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרן אין דער שטרענגער קאָנספּיראַציע.

ווער קען, בכן, וויסן וועגן די אַלע פאַרבערייטונגען, שוועריקייטן, אַקטן פון קליינעם ווידערשטאַנד, וואָס זיינען פאָרגעקומען און עס זיינען פון זיי נישט געבליבן קיין שום עדות?!

איך, ווי יעדער געראַטעוועטער ייד פון דעם לעצטן חורבן, האָב אין אָנהויב, נאָך דער רעטונג, פאַרבונדן מיין לעבן בלייבן מיט דער פליכט אויסצופילן די מיסיע פון דערציילן. אין האָב אָנגעהויבן פון שרייבן די געשיכטע פון מיין שטאָט אָסטראָה. אין 1945—1946 האָב איך אָנגעהויבן, אין אויפטראַג פון דער יידישער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע אין פוילן, צו זאַמלען מאַטעריאַלן, גביית־עדות, וועגן ווידערשטאַנד־אַקטן מצד יידן אין דער צייט פון דער דייטשישער אָקופּאַציע. די דאָזיקע מאַטעריאַלן זיינען שפּעטער דערשינען אין אַ בוך אויף פוילישער שפּראַך אונטערן נאָמען „די אונטערערדישע באַוועגונג אין די געטאָס און אין לאַגערן".
מאַטעריאַלן צו דער אַרבעט, וואָס איז יעצט אין דעם לייענערס האַנט, האָב איך אָנגעהויבן צו זאַמלען נאָך אין 1946 אין פוילן. איך האָב די אַרבעט פאַרגעזעצט אין דייטשלאַנד אין די יאָרן 1947—1948 און האָב זי פאַרענדיקט שוין אין מדינת ישראל אין פאַרלויף פון יאָר 1949 ביז צום איבערגעבן מיין אַרבעט צום דרוק.

ווען איך בין צוגעטרעטן צו באַאַרבעטן די מאַטעריאַלן, און דאָס איז געווען אין אַ צייט, ווען פאַר דעם רוב געראַטעוועטע פון דעם גרויסן שטורעם, איז זייער עקאָנאָמישע עקזיסטענץ אין דער קאַטאַסטראָפע שוין געווען אַ האַלב־פאַרגעסענע און האַלב־פאַרלאָשענע זאַך, האָב איך ווידער אַ מאָל פון דאָס ניי איבערגעלעבט דאָס איבערגעלעבטע. קעגן מיין איינגענעם ווילן בין איך איבערגעטראָגן געוואָרן צוריק אין יענע צייטן, איך האָב זיך פאַראייניקט מיט די, וואָס זיינען שוין מער נישטאָ — איך האָב זיך פאַראייניקט אין דעם גרויזאַמען ווייטיק, אין דעם אומגעהויערן צער, פאַר וועלכן עס זיינען נאָך נישט געבוירן געוואָרן קיין ווערטער.

אָפט האָבן מיר בשעת דעם שרייבן און באַאַרבעטן די מאַטעריאַלן אַרומגענומען ציטערן. זייער שווער איז עס געווען צו גראָבן זיך אין די זכרונות, צו באַשרייבן מיט פשוטע, טאָג־טעגלעכע מענטשלעכע ווערטער זאַכן, וואָס זיינען אַזוי כלל נישט פשוט, אַזוי נישט טאָג־טעגלעך.

טייל מאָל איז עס פאַר מיר פאָרגעקומען ווי אַ פראַפאַנאַציע צו וועגן, מעסטן, אָפּשאַצן, רואיק באַטראַכטן, קריטיקירן, שרייבן וועגן תהומותדיקע ליידן פון הונדערטער און טויזנטער וועלטן, וואָס זיינען אויף אַזאַ אופן חרוב געוואָרן. איך האָב זיך נישט איין מאָל געשטעלט די פראַגע: צי איז עס נישט קיין חוצפה, אַז אַ פשוטער בשר־ודם זאָל

זיך וואָגן צו מאָלן, צו באַשרייבן די קאָשמאַרן, דעם ווייַ, דעם ציטער פון אַ מענטש, וואָס איז פאַראור־טיילט געוואָרן צום אונטערגאַנג, פון הערצער, וואָס קוקן דורך אויגן אויסגעזעצטע פון שרעק צו זייער אייגענעם אומקום. צי דאַרפן נישט די הימלען אַראָפּשיקן אַ מעכטיקן מאַן, אַ נביא, אַ טרייסטער, וואָס זאָל זיין ביכולת צו געבן אַן אויסדרוק פאַר דעם תהומותדיקן ווייַ, דעם אומגעהויערן צער.

נישט איינמאָל האָב איך מיך שטאַרק און לאַנג פאַרטראַכט און געהאַט ספקות. אָבער ווען איך האָב אויפן וואָגשאָל געלייגט די שרעק פאַר מיין חוצפּה און אויף דער אַנדערער וואָגשאָל די אַבסאָלוט זיכערע מעגלעכקייט פון פאַרדרייען און פאַרטושן, פעלשן די געשיכטע פון אונדזער לעצטן חורבן, דאָס אויסקרימען דעם מענטשלעכן פּנים פון אונדזערע נאָענטסטע — אַ זאַך, וואָס איז אפשר נאָך ערגער ווי דאָס דערמאָרדן זיי — האָב איך פונדעסטוועגן דאָך באַשלאָסן מיין דאָזיקע אַרבעט צו דערפירן ביז צו אַ סוף. דער דאָזיקער באַשלוס איז אין מיינע אויגן אויסגעוואַקסן צו אַן אַבסאָלוטער נויטווענ־דיקייט, צו אַ מאָראַלישער פליכט, נאָך מיין געש־פּרעך מיט די אוקראַאינער אין אַ באַן־וואַגאָן אין דייטשלאַנד.

איך האַלט מיין דאָזיקע אַרבעט און אַזוי בעט איך זי באַטראַכטן פון יעדן לייענער, ווי אַ באַשיי־דענעם צושטייער צו דעם מאָנומענטאַלן ווערק וועגן אונדזער גרויסער טראַגעדיע אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, וואָס וועט, וואָס מוז, פריער אָדער שפּעטער אַנטשטיין.

דער אויסברוך פון דער רוסיש־דייטשישער מלחמה

דעם 22־סטן יוני 1941 איז אויסגעבראָכן די רוסיש־דייטשישע מלחמה. גלייך אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה, האָט זיך אָנגעהויבן אַ מאַסן־עוואַקואַציע פון די סאָוועטישע אַמטן, די מיליץ און אַלע מזרח־מענטשן, וועלכע האָבן פאַרנומען וועלכע ס׳איז, אַמטן. אין וואָלין זיינען געווען — אין קעגנ־זאַץ צו אַנדערע ניי־באַזעצטע געביטן דורך די סאָוועטן — מעגלעכקייטן צו עוואַקואירן אויך די ציווילע באַפעלקערונג. אין די באַנען וואָס זיינען געגאַנגען אויף מזרח, האָט מען געגומען יעדן איי־נעם וואָס האָט זיך נאָר געמעלדעט. די גרענעצן זיינען ברייט צעעפנט געוואָרן פאַר אַלע. מען האָט געקאָנט זיך באַוועגן מיט דער הילף פון אַלע לאָקאָמאָציע־מיטלען.

ווער האָט זיך עוואַקואירט אַהוץ די סאָוועטישע מענטשן? די אוקראַאינער און פּאָליאַקן האָבן זיך נאַטירלעך נישט גערירט פון זייערע ערטער. פאַר זיי איז אָנגעקומען די געהאָפטע שעה. און מיט יידן? עס זיינען געלאָפן, אין דער ערשטער ריי מענטשן, וואָס האָבן זיך געהאַט אָנגאַזשירט אין פּאָליטישער אַרבעט ביי די סאָוועטן, וואָס האָבן געדינט אין דער מיליץ און וואָס האָבן זיך באַוויזן איינצוהאַנדלען פּערזענלעכע שונאים ביי דער נישט־יידישער באַ־פעלקערונג און האָבן געהאַט געגוגנדיקע סיבות מורא צו האָבן פאַר נקמה. עס איז אויך געלאָפן אַ געוויסער פּראָצענט יונגע מענטשן, אין מיליטער־עלטער — צוליב די פאַרשיידנסטע אויסרעכענונ־גען — טייל מאָל קעגנזעצלעכע איינע צו דער אַנדערער. און עס זיינען אויך געלאָפן פּליטים פון דער דייטשישער זייט, וואָס האָבן געדענקט די דייטשן פון זייער באַזעצן פּוילן און וואָס זיינען שוין איין מאָל פאַר זיי אַנטלאָפן. די מערהייט יידן איז געבליבן אויפן פּלאַץ און דאָס צוליב די פאַר־שיידנסטע סיבות.

יידן האָבן זיך, נאָך אַלעם, נישט אָפּגעגעבן קיין רעכענונג וואָס היטלער באַדייט פאַר זיי. אמת טאַקע, מיט צוויי יאָר צוריק האָבן די פּליטים פון דעם לינקן ברעג בוג זיך אָנדערציילט די גרויזאַמסטע זאַכן פון די דייטשן, זייערע שרעקלעכע אַכזריותן לגבי די יידן, אָבער מען האָט זיך איינגערעדט, אַז דאָס שלעכטע איז שוין פאַרביי. זיינען דאָך פיל פּליטים געפאָרן צוריק אין זייערע אַלטע מקומות, צום דייטש. הייסט עס, אַז זיי, וויסנדיק וואָס עס טוט זיך אונטער דער דייטשישער הערשאַפט, האָבן בעסער געוואָלט בלייבן אונטער דער דייטשישער הערשאַפט, האָבן בעסער געוואָלט בלייבן אונטער דעם דייטש, איידער זיך פּלאָגן אונטער דער באָלשעוויסטישער הערשאַפט.

אין פֿאַרלויף פֿון די קאַרגע צוויי יאָר וואָס עס האָט געהערשט די פֿריינדשאַפֿט צווישן די באָלשע־וויקעס און די היטלעריסטן, האָבן די סאָוועטישע צייטונגען נישט דערמאָנט קיין איין שלעכט וואָרט וועגן די דייטשן, נישט געשריבן מכוח די גרויליקע מעשים, וואָס די דייטשן זיינען באַגאַנגען אין פּוילן, טשעכיען, לגבי דער באַפֿעלקערונג בכלל, און לגבי די יידן בפֿרט. זיך עוואַקויִרן האָט באַדייט אַ לעבן פֿון נע־ונד זיין, האָט באַדייט — הונגער און קעלט, אומגליק. אויפֿן נאָרמאַלן זיץ־פּלאַץ האָט יעדער, ווי עס זאָל נישט זיין, געהאַט אַ שטיקל דאַך איבער קאָפּ.

צו דעם אַלעם איז צוגעקומען די אויסרעכענונג, אַז די מלחמה וועט דאָך נישט דויערן אייביק. און מען האָט גערעכנט, אַז אַלס סאָוויעטישער בירגער וועט ער דאָך אויך נאָך דער מלחמה בלייבן איזאָלירט, אַזוי ווי ער איז געווען ביז דער מלחמה, וועט נישט האָבן קיין שום קאָנטאַקט מיט אויסלאַנד, וועט קיין מאָל נישט האָבן די מעגלעכקייט זיך ארויסצורייסן פֿון זיין גיהנום און קומען אין דער וועלט אַריין; ער וועט האָבן פֿאַר זיך בלויז צוויי צילן און וועגן: בלייבן אַ לעבן־לאַנג, אַ גייסטיקער און פֿיזישער אַרעסטאַנט, אָדער — באַגיין זעלבסטמאָרד, אָבער ביי די דייטשן האָט מען געדרונגען, וועט מען נאָך דער מלחמה האָבן אַ מעגלעכקייט, ווי עס זאָל נישט זיין זיך אַרויסצובאַקומען פֿון זיי און אַוועק אין דער וועלט.

די דאָזיקע אַלע באַטראַכטונגען האָבן גורם געווען דערצו, אַז דער רוב יידן אין וואָלין האָט זיך נישט גערירט פֿון די פּלעצער.

די אוקראַינער און די יידן

עס איז אוממעגלעך אָפּצוטיילן די באַנדעראָווצעס פֿון דער אוקראַינישער באַפֿעלקערונג. מעגלעך און אפֿשר אויך וואַרשיינלעך, אַז צווישן די אוקראַינער זיינען געווען אויך נישט באַנדעראָוועצעס, אָבער זייער צאָל איז געווען זייער אַ קליינע און זי איז נישט געווען ביכולת צו ענדערן דאָס אַלגעמיינע בילד.

מען קען זאָגן מיט דער פֿולסטער אָביעקטיווקייט, אַז דאָס אוקראַינישע פֿאָלק איז באַשטאַנען פֿון באַנדעראָוועצעס און זייערע סימפּאַטיקער. אין יעדן פֿאַל, קיין אַקטיווע קעגנער האָבן די באַנדעראָוועצעס נישט געהאַט. די באַנדעראָוועצעס זיינען געווען די טאָן געבער אין גאַנצן אוקראַינישן לעבן, און זעלבס־פֿאַרשטענדלעך, אַז זיי האָבן — אין דער מאָס וואָס דאָס איז בכלל נויטיק געווען צווישן די טראַדיציאָנעל־אַנטיסעמיטישע אוקראַינישע מאַסן — פֿאַרמירט זייער באַציאונג צו די יידן, מיט די באַנדעראָוועצעס, וואָס זיינען געווען פֿריער טעטיק נאָר אין אונטערגרונט, האָבן זיך יידן געטראָפֿן צום ערשטן מאָל ערשט נאָך די ליקווידאַציע־אַקציעס. ביז דער דאָזיקער צייט האָבן יידן אין די געטאָס געזען די אוקראַינער אין דער אַדמיניסטראַציע אין מיליץ, אָדער אין דער מאַסע פֿון דער ציווילער באַפֿעלקערונג. דעריבער קענען מיר דעם טערמין „באַנדעראָוועצעס" אין באַציאונג צו יידן באַנוצן ערשט נאָך די אַקציעס פֿון „יודען־ריין".

די קאַרגע צוויי יאָר פֿון דער סאָוועטישער הערשאַפֿט האָט צוגעגאָסן אייל צו דער טראַדיציאָנעלער שנאה, וואָס די אוקראַינער האָבן געפֿילט צו די יידן אין משך פֿון הונדערטער יאָרן, דאָס אידענטיפֿיצירן יידן מיט קאָמוניסטן האָט נישט געהאַט אין זיך קיין עלעמענטן פֿון נייעס.

אַ היפּשע צייט האָבן די יידן און ספּעציעל די וואָס האָבן געהאַט צו טאָן מיט דער באַפֿעלקערונג, געפֿילט, אַז עס טראָגט זיך אַ שרעקלעכע לאַווע, אַ ווולקאַן־מאַסע, וואָס וואַרט אויף דער געלעגנהייט אויסצוברעכן און זייען אַרום זיך טויט און פֿאַרניכטונג. די יידן וואָס האָבן פֿאַרנומען אַרויסגערוקטע פּאָזיציעס אין סאָוועטישע אַמטן, וואָס האָבן געהאַט צו טאָן מיט דער באַפֿעלקערונג, ווי למשל, דער פֿינאַנס־אַמט, דער אַמט פֿון צושטעלן תבואה און בהמות — צושטעלונג און די אַנדערע ענלעכע אינסטיטוציעס, האָבן זיך גלייך עוואַקויִרט צוגלייך מיט דער סאָוועטישער אַדמיניסטראַציע.

אויב זיי האָבן דאָס נישט געטאָן, זיינען זיי געווען

געצווּונגען זיך אַריבערטראָגן אין אַזוינע ערטער, ווּ מען האָט זיי נישט געקענט, אין קעגנפּאַל זיינען זיי געוואָרן די ערשטע קרבנות. אין די ערשטע טעג האָט מען זיי צוגענומען פון די הייזער און זייט דעמאָלט איז פאַרשווּנדן יעדער צייכן פון זיי. אָבער דער צאָרן פון די אוקראַאינער האָט זיך כּלל נישט באַגרענעצט בלויז אויף די דאָזיקע יידן, און אין די ערשטע טעג פון דעם באַזעצן דאָס לאַנד דורך די דייטשן איז דורך וואַלין אַריבער אַ כוואַליע פון פּאָגראָמען.

דאָס אוקראַאינישע פאָלק איז געווען איבערפולט מיט שנאה צו די יידן און מיט אַ ווילן אין זיי נקמה צו נעמען. דער גרויער אוקראַאינישער מענטש, דער שכן, דער נעכטיקער מיטאַרבעטער, דער קונה, האָט זיך געענדערט נישט צו דערקענען אים. קיינער האָט זיך נישט מודה געווען אין זיין באַקאַנטשאַפט מיט אַ ייד, שוין אָפּגערעדט, אַז זיי האָבן נישט אָנערקענט קיין פריינדשאַפט. אַפילו די פריינדלעכסטע באַציאונגען, אין וועלכע זיי האָבן ערשט נעכטן פריער געלעבט מיט די יידן, האָבן זיך מיט איין מאָל אויסגעלאָזן.

זיי האָבן צו יידן אַרויסגעוויזן גרויס פאַראַכטונג, זיי האָבן אָפן מאַניפעסטירט זייער העכערקייט דורך נישט וועלן זיי אַפילו באַמערקן, אָפּט האָבן זיי אויף דער גאַס געשלאָגן יידן. אין די ערשטע פּאָר וואָכן, ווען דאָס גיין אויפן מאַרק איז פאַר יידן נאָך נישט געווען פאַרבאָטן, האָט די באַפעלקערונג נישט געוואָלט פאַרקויפן קיין יידן קיין לעבנס־מיטל — פּראָדוקטן, יידן האָבן דעמאָלט, אין זייער נאַיוויטעט אינטערוועניִרט ביים אוקראַאינישן קלער און ביי די אוקראַאינישע אַמטן, בעטנדיק הילף. מען האָט גערעדט צו די געפילן פון די אוקראַאינישע איינפלוס־רייכע פּערזענלעכקייטן, אַז זיי זאָלן אַנזאָגן זייערע באַקאַנטע און זייערע מיטגלידער פון די רעליגיעזע קרייזן און זייערע גלויביקע, אין די אַמטן און אין צערקוועס, זיי זאָלן רחמנות האָבן אויף די יידן, ווייל אין קעגנפאַל האָבן מאָטיווירט די יידישע פאַרשטייער און גערעדט צום געוויסן פון די אוקראַאינישע פירער, דראָט די יידן אַ הונגערטויט.

נאָך דער תקופה פון דעם ערשטן פאַרשיכּרן זיך מיט די דעמאָנסטראַציעס, האָט זיך די כוואַליע פון שנאה און פאַראַכטונג צו די יידן אויסערלעך גע־לינדערט. דאָס איז אָבער פאָרגעקומען נישט אונטער דעם איינפלוס פון דעם קלער און פון דער אוקראַאינישער אַדמיניסטראַציע, וועלכע האָבן פשוט אויסגעלאָכט די נאַיוויטעט פון די יידן צו קומען צו זיי מיט אַזעלכע אָנקלאָגעס און מיט בעטן הילף, נאָר אונטערן דרוק פון די געשעענישן, פון דער אַנטוויקלונג פון דער דייטשישער פּאָליטיק.

דער אוקראַאינער האָט אַלץ מער און מער אויפּ־געהערט זיך צו פילן ווי אַ פריץ, ווי דער הער פון דער לאַגע, פאַרקערט, אין דער מאָס ווי ס'האָט זיך בולט אַרויסגעוויזן וואָס עס זיינען די כוונות פון דעם אמתן הער פון דער סיטואַציע — די דייטשן, האָט זיך דער גרויער אוקראַאינער אָנגעהויבן פילן אַ פאַרשעמטער און אָפּגענאַרטער און האָט אַליין אָנגעהויבן אַראָפּלאָזן זיין הויך־אויפגעהויבענעם קאָפּ.

די געפילן פון זיין זעלבסט־זיכערקייט און הערשונג האָבן זיי אָנגעהויבן פאַרלירן גלייך אין די ערשטע טעג, ווען זיי האָבן געזען ווי די דייטשן פייניקן די רוסישע קריגס־געפאַנגענע, ווי מען טרייבט זיי ווי די בהמות, הונגערן זיי אויס, דער־הרגענען אָן קיין שום רחמנות און געוויסנסביסן, אַז קיין שום חשבון. דאָס נישט האַלטן די פאַרזיכע־רונגען מכוח אַ זעלבסטשטענדיקער אוקראַאינע, דאָס אַרעסטירן באַנדעראַן, האָט פאַרענדיקט דעם פּראָ־צעס, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן פריער. אָבער די דאָזיקע ענדערונג, וואָס איז אַריינגעטראָטן אין די קעגנזייטיקע באַציאונגען צווישן די אוקראַאינער און די דייטשן, האָט ווייניק־וואָס געענדערט אין דער פּרינציפּיעלער פראַגע און באַציאונג פון די אוק־ראַאינער צו די יידן. זיי האָבן בלויז אויפגעהערט אָפן בקול־רם זיך צו אַפּישירן מיט זייער האַס קעגן די יידן, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן אין דער ערשטער צייט, ווען זיי האָבן געוואָלט מיט אַלע מיטלען נאָכצוטאָנצן די דייטשן, זיי אַרויסווייזן ווי ווייט זיי זיינען מיט זיי, ווי שטאַרק זיי געפעלט דער דייטשי־שער דרך, ווי גרויס עס איז זייער סאָלידאַריטעט מיט זייערע באַפרייער.

די באַציאונג פון דער באַפעלקערונג צום יידישן האָב און גוטס

די הויפט־פאַראינטערעסירונג פון דער באַפעלקערונג האָט זיך צענטראַליזירט אין דער ליידנשאַפט רייך צו ווערן פון די יידן. גלייך אין די ערשטע טעג נאָכן באַזעצן דאָס לאַנד פון די דייטשן, האָט די באַפעלקערונג, ווער אינגאַנצן בפרהסיה און ווער האַלבוועגס, פאַרשטעלט און שעמעוודיק, גערויבעוועט ביי יידן זייער האָב און גוטס און אפילו איבערגעשטיגן איינער דעם אַנדערן מיט רויבן.

די אינדיווידועלע רויבערייען זיינען פאָרגעקומען אומעטום און האָבן נישט געהאַט קיין שום שייכות מיט די אָרגאַניזירטע רויבנפאַלן. די אָרגאַניזירטע, געמיינזאַמע רויבאַנפאַלן האָבן געטראָגן אויף זיך אַ צייכן פון אַן אידעע, די אינדיווידועלע אָנפאַלן האָבן כמעט תמיד געהאַט בלויז אַ פּערזענלעכן כאַראַקטער. אוקראַינער זיינען גאַנץ איינפאַך אַריינגעקומען אין אַ יידישער שטוב, האָבן געעפנט די שאַנק, קאַסטנס, קאָמאָדעס און זיך גענומען וואָס זיי האָבן געוואָלט און וואָס ס׳איז זיי געפעלן געוואָרן. דאָס זעלבע האָבן געטאָן אינדיווידועלע אוקראַינער־מיליציאַנערן. אַריינקומענדיק אין דער יידישער שטוב, האָבן זיי גלייך געפאָדערט זייגערלעך, מלבושים, וועש און דאָס גלייכן. אויך וועגן די רויבערייען האָבן יידישע פאַרשטייער אינטערווענירט ביי די אַמטן. אין דעם פאַל האָבן די אינטערווענצן געהאַט פּאָזיטיווע רעזולטאַטן. די דייטשן זיינען געווען פאַראינטערעסירט אין יידישן פאַרמעגן נישט ווייניקער ווי די אוקראַינער און זיי האָבן שאַרף פאַרבאָטן די באַפעלקערונג און די אוקראַינישע מיליציאַנערן צו „באַזוכן״ יידישע שטובן און עפּעס וואָס פון זיי נעמען. זיי האָבן אָנגעזאָגט, מען זאָל זיי מעלדן וועגן יעדן באַזונדערן פאַל. די רויבערייען זיינען טאַקע, אַלס כלל, אָפּגעשטעלט געוואָרן.

ווי לאַנג דאָס צוראַבירן יידיש פאַרמעגן איז אָנגעגאַנגען אָן אַ שטראָף, ווי לאַנג מען האָט געקענט נעמען אָפן, ווי לאַנג די איינציקע דאגה איז געווען, אַז דער שכן זאָל נישט זיין געשיקטער און אויסכאַפּן דעם יידנס פאַרמעגן, ווי לאַנג דאָס וואָס עס האָט געהערט צום ייד, האָט געהערט צום נישט־ייד, אַזוי לאַנג איז פאַר יידן געווען כמעט אוממעגלעך צו קויפן לעבנס־מיטל ביי די נישט־יידן, אָדער אויסצובייטן זאַכן אויף לעבנס־מיטל. ערשט ווען דאָס קויפן לעבנס־מיטל ביי די נישט־ יידן, אָדער אויסצובייטן זאַכן אויף לעבנס־מיטל. ערשט ווען דאָס ראַבירן יידיש, פאַרמעגן איז געוואָרן אוממעגלעך, ערשט אַז די באַפעלקערונג האָט זיך איבערצייגט, אַז די אמתע בעלי־בתים זיינען די דייטשן און נאָר זיי זיינען „יורשים״ פון יידישן פאַרמעגן, זיינען ערשט דעמאָלט די אוקראַינער געקומען צום שכל, אַז זיי זיינען נאָך נישט די איינציקע בעלי־בתים און דעמאָלט האָבן זיי אָנגעהויבן צו האַנדלען מיט יידן, דורכפירן טראַנזאַקציעס.

מ׳האָט אָנגעהויבן קויפן ביי יידן זאַכן, אויסבייטן און אויסנאַרן. אין רעזולטאַט פון דער געשאַפענער נייער סיטואַציע איז די באַפעלקערונג געוואָרן מער און מער פאַראינטערעסירט אין אָנהאַלטן קאָנטאַקטן מיט יידן, אָנהאַלטן מיט זיי באַציאונגען, האַנדלס־באַציאונגען, אַדאַנק דער ענדערונג, דעם פאַרבאָט פון די דייטשן צו ראַבעווען און זייער ווילן אַליין אַלץ אַריינצובאַקומען אין זייערע הענט אַריין זיינען די יידן, באַגרענעצטע ביז צו דער לעצטער מעגלעכקייט אין זייער פּערזענלעכער פרייהייט און אין דער מעגלעכקייט זיך צו באַוועגן, פאַרמשפּטע דורך די דייטשן צום טויט, געווען אין דער לאַגע אויסצומיידן דעם הונגער־טויט, וואָס די דייטשן וואָלטן גערן אויף זיי געבראַכט.

דער אוקראַינישער פּויער האָט זיך קאָנטאַקטירט מיט דעם ייד צוליב איינע פון די פיר ווייטערדיקע סיבות :

1. קויפן און אויסבייטן זאַכן ;
2. אויסנאַרן זאַכן און געלט ;
3. פאַרקויפן זיינע פּראָדוקטן צו די העכסטע שוואַרצע פּרייזן ;
4. אויסנוצן די יידישע ספּעציאַליסטן, בעלי־מלאכות, אַז זיי זאָלן פאַר זיי מאַכן כלערליי נויטיקע אַרבעטן.

אין די מערסטע פאַלן פלעגט מען די האַנדלס טראַנזאַקציעס דורכפירן אויף די אַרבעט־פּלעצער, מחוץ דער געטאָ. יידן האָבן מיטגענומען אויף די

אַרבעט־פּלעצער זייערע חפצים, דערהויפּט בגדים, די אוקראַינער האָבן אַהין געבראַכט זייערע פּראָדוקטן. די זאַכן זענען שטענדיק, ביי אַלע טראַנזאַקציעס, אַוועקגעגעבן געוואָרן פאַר גאָר נישט, ממש בחינם, פאַר אַ קוואַנטום פּראָדוקטן וואָס איז נישט געשטאַנען אין קיין שום פּראָפּאָרץ צו דער אמתער ווערט פון דעם פאַרקויפטן חפץ.

עס האָט אויך זייער אָפט געטראָפן, אַז דער קויפער האָט כלל נישט באַצאָלט אפילו דעם בחינמדיקן פּרייז וואָס ער האָט זיך פאַרפליכטעט צו באַצאָלן דעם געקויפטן חפץ. אין דעם מערסטנטייל פאַלן, דערהויפּט ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ ווערטפולן חפץ, איז צווישן די ביידע צדדים אָפּגעמאַכט געוואָרן, אַז די פּראָדוקטן וועלן דעם ייד איבערגעגעבן ווערן ראַטעסווייז.

פיל מאָל האָט דער קונה נישט געהאַט די גאַנצע פּראָדוקטן וואָס ער האָט געדאַרפט געבן, אָבער מער נאָך ווי דאָס, איז כמעט אין אַלע פאַלן דער פאַרקויפער נישט געווען ביכולת צו נעמען דעם גאַנצן קוואַנטום מיט איין מאָל. מען האָט נישט געקענט אַריינטראָגן מיט איין מאָל קיין סך פּראָדוקטן. עס איז תמיד געווען אַ סכנה, אַז ביים געטאָ־טויער וועט די וואַך די פּראָדוקטן אַוועקנעמען, שוין נישט ריידנדיק דערפון וואָס דאָס געפינען אַ גרעסערן קוואַנטום פּראָדוקטן האָט געדראָהט מיט טויט. אַז דאָס נישט האַלטן וואָרט מצד די אוקראַינער, אָפּנאַרן און נישט אָפּגעבן די צוגעזאָגטע פּראָדוקטן, איז געוואָרן אַ מאַסן־דערשיינונג, האָבן יידן אָנגעהויבן בעסער פאַרקויפן זייערע זאַכן פאַר געלט, ברענגען דאָס געלט אין געטאָ אַריין און דאָרט קויפן פּראָדוקטן, אפילו פאַר העכערע פּרייזן.

דאָס האָט געווירקט אויף דעם וווקס פון שוואַרצן האַנדל אין די געטאָס גופא. די אוקראַינער האָבן אויפגעהערט זיך צו טרעפן מיט די יידן ביי דער אַרבעט און עס האָט זיך פאַרשטאַרקט דער שמוגל פון לעבנסמיטל־פּראָדוקטן אין געטא אַריין דורך די אוקראַינער און יידן. דערהויפּט איז געשמוגלט געוואָרן פלייש, מעל, סאַכאַרין, פעטס א.ד.ג.

אַ ספּעציעלע קונסט איז אַנטשטאַנען צווישן די אוקראַינער: אויסצונאַרן ביי יידן זאַכן. די דאָזיקע קונסט איז אויסגעפירט געוואָרן אונטער די פאַרשיידנסטע אויסריידן. יידן האָבן ספּעציעל אין דער ערשטער תקופה, געוואָלט פאַרזיכערן זייערע בעסערע זאַכן. אין געטאָ, האָבן זיי געדרונגען, זיינען די זאַכן נישט זיכער.

אין פאַל פון אַנטלויפן פון געטאָ, אָדער פון פאַרשטעקן זיך, האָט מען געמוזט איבערלאָזן אַלע זאַכן וואָס זיינען געווען אין געטאָ. אַנדערש האָט מען געטראַכט, איז מיט זאַכן וואָס געפינען זיך מחוץ דער געטאָ, ביי קריסטן, וואָס האָבן מסכים געווען צו באַהאַלטן ביי זיך יידיש אייגנטום. פון אַזעלכע זאַכן, האָט מען געגלויבט, וועט מען קענען געניסן ווען נאָר מען וועט וועלן. מען האָט אויך געגלויבט, אַז אַ זאַך וואָס וועט זיך געפינען מחוץ דער געטאָ וועט זיין לייכטער צו פאַרקויפן, איידער אַ זאַך וואָס מען וועט מוזן פון געטאָ אַרויסשמוגלען.

כדי צו לאַקירן ערגעץ ווו די בעסערע זאַכן, האָבן יידן זיך פאַרשטענדיקט מיט קריסטן, מיט געוועזענע שכנים, גוטע פריינד, באַקאַנטע. דערהויפּט זיינען דאָ געקומען אין באַטראַכט געוועזענע דינסטן, אַמען און קונים. יידן האָבן פאַרשטייט זיך, געזוכט די קריסטן, אָבער אויך די לעצטע האָבן שטאַרק געזוכט זיך צו קאָנטאַקטירן מיט די יידן. אין אַ גלייכער מאָס מיט די אוקראַינער האָבן אויך אַנדערע קריסטן, וואָס האָבן געלעבט אין וואָלין, אַרויסגעוויזן אַ גיריקייט צו יידישע זאַכן.

פונקט ווי יידן האָבן געוואָלט אַוועקגעבן זייערע זאַכן מיט דער האָפענונג זיי אַזוי־ערנאָך אָפּצוראַטעווען, אַזוי האָבן די קריסטן געזוכט צו באַקומען די זאַכן מיט דער כוונה זיי צוצונעמען פאַר זיך. יידן האָבן אָפּגעגעבן קאָסטבאַרע חפצים, זייער בעסער מעבל, פאָרטעפּיאַנען, אַנדערע מוזיק־אינסטרומענטן, בעסערע מלבושים, פוטערוואַרג און טייל מאָל בעסערע וועש; דאָקטוירים האָבן אָפּגעגעבן זייערע אינסטרומענטן און איינריכטונגען. די ערשטע פאַלן פון אָפּגעבן די זאַכן, און ספּעציעל מעבל, האָט זיך אָנגעהויבן גלייך ווי עס איז קלאָר געוואָרן, אַז עס וועלן געשאַפן ווערן געטאָס און עס האָבן זיך אָנגעהויבן אונטעהאַנדלונגען מיט די מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונגען מכוח די געטאָ־שטחים. אַנ־

דערע זאַכן האָט מען אָוועקגעגעבן די קריסטן אין פאַרלויף פון דער גאַנצער צייט פון דער עקזיסטענץ פון דער געטאָ — כמעט ביז צו דער ליקווידאַציע.

נאָך אין דער געטאָ־צייט האָט שוין אָפט פּאַסירט, אַ ייד האָט נישט באַקומען צוריק פון „זיין" קריסט די זאַך וואָס ער האָט אים אָוועקגעגעבן אויף צו באַהאַלטן. ווען ער האָט זיי געבעטן צוריק, אין דעם רוב פאַלן איז די אָפּזאָג־תשובה געווען אַ דיפּלאָמאַטיש־אויסמיידנדיקע, ווי למשל, מען קען די זאַך איצט נישט אַרויסגעבן צוליב די שכנים, וואָס וועלן עס פּלוצעם דערזען; אַז מען מוז די שכנים פריער דערצו פאַרבערייטן; אַז מען דאַרף ערשט די זאַך אַרויסנעמען פון דער באַהעלטעניש און דאָס דאַרף נעמען אַ טאָג, צוויי דריי.

דאָס אָפּגעבן זאַכן קריסטן איז פאָרגעקומען אויך צוליב אַנדערע סיבות, יידן האָבן אָוועקגעגעבן טייערע זאַכן און געלט און אַזויערנאָך זיך פאַרזיכערט אַן עווענטועלע באַהעלטעניש אין אַ פינצטערער שעה. יידן האָבן געשלאָסן מיט קריסטן אָפּמאַכן, לויט וועלכע דער קריסט האָט געדאַרפט מאַכן ביי זיך אַ באַהעלטעניש און די יידן האָבן געדאַרפט קענען זיך דאָרט באַהאַלטן אין אַ נויט־פאַל.

דער אָפּצאָל פאַר אַן עווענטועלער באַהעלטעניש, אַזוי געראופענער בונקער, האָט בכלל נישט געהאַט קיין גרענעץ. מען האָט פאַר דער דאָזיקער באַהעלטעניש כסדר געצאָלט און געצאָלט, געגעבן זאַכן און געצאָלט מיט געלט ממש. נאָר אַ זייער קליינער פּראָצענט קריסטן, וואָס האָבן געשלאָסן די דאָזיקע אָפּמאַכן, האָט דאָס געמיינט אויף אַן אמת. מערסטנטייל האָבן זיי אָפּגענאַרט די יידן.

געווען נאָך אַן אַנדערער, זייער אָריגינעלער אופן ווי אַרויסצונאַרן זאַכן פון די יידן. אין די צייטן פון טיילווייזע ליקווידאַציעס, אָדער פון דער ענטגילטיקער ליקווידאַציע, ווען עס האָבן זיך גענומען אַרומטראָגן קלאַנגען וועגן באַפאַרשטייענדיקע אַקציעס, ווען די יידן האָבן, זעלבסטפאַרשטענדלעך, זיך געפונען אין דער סאַמע גרעסטער נערוון־שפּאַנונג, האָבן קריסטן, אָפט מאָל אין גאַנצן אומבאַקאַנטע, זיך אַריינגעגנבעט אין יידישע הייזער, זיך אַרומגעקוקט, זיך אויסגעזוכט מיט די אויגן עפּעס אַ זאַך און האָבן פאַרגעשלאָגן דעם ייד, זיי די זאַך צו פאַרקויפן, אָדער גאָר שענקען.

זייערע פאַרשלאָגן האָבן זיי, ווי געוויינלעך, „מאָטיווירט" מיט לאָגישע אַרגומענטן: „אייך וועט מען דאָך סיי ווי סיי אויסשחטן, איר זעט דאָך, איז נישט בעסער, אַז מיר זאָלן דאָס האָבן, איידער עס זאָל אַריינפאַלן אין דייטשישע הענט?"

יידן האָבן געוויינלעך רעאַגירט אויף אַזעלכע פּראָפּאָזיציעס מיט דער גרעסטער אויפרעגונג. עס האָט אויך פּאַסירט, אַז די זאַך, וואָס דער נישט־געבעטענער גאַסט האָט פאַרלאַנגט, האָט מען פאַרניכטעט אין זיין אַנוועזנהייט. אַנדערע האָבן מיט שטילשווייגן אָפּגעפּאַטערט די פאַרשלאָגן, טייל מאָל האָט מען די זאַך אָפּגעגעבן פאַר אַ ביסל שפּייז.

יעדע אַקציע איז פאַר דער קריסטלעכער באַפעלקערונג, אין דעם פאַל דערהויפּט פאַר דער אוקראַינישער, געווען אַ גוטע געלעגנהייט אַרויסצווייזן זייער ספּריטנעקייט און כיטרעקייט און אויסמיידן און אומגיין די פאַרשריפטן פון די דייטשישע אַמטן, וואָס זיינען נוגע דעם יידישן פאַרמעגן.

ווי באַקאַנט, איז געווען ווי צום שטרענגסטן פאַרבאָטן זיך צוצונעמען יידיש פאַרמעגן, און פאַר עובר זיין אויף דעם דאָזיקן פאַרבאָט האָבן געדראָט זייער האַרבע שטראָפן. נישט געקוקט אָבער דערויף, האָט די קריסטלעכע באַפעלקערונג זיך אַריינגעגנבעט אין די געטאָס, בשעת די פאַרשיידנסטע אַקציעס, ווען די יידישע שטובן זיינען געווען געלאָזן אויף הפקר, טיר און טויער זיינען געווען אָפן, און אַרויסגענעמען וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזן. בשעת די ליקווידאַציע־אַקציעס, ווען עס איז זיי געגעבן געוואָרן דער לעצטער שאַנס זיך אַנצוראַבעווען יידיש פאַרמעגן, האָבן זיי דאָס געטאָ איינשטעלנדיק זייער לעבן.

טאָג און נאַכט זיינען זיי אַרומגעגאַנגען אין די חרובע, פאַרלאָזענע געטאָס, נאָך דער ליקווידאַציע, טראָץ דעם וואָס די געטאָס זיינען געהיט געוואָרן דורך אוקראַינישער מיליץ. זיי האָבן דאָרט געזוכט באַהאַלטענע אוצרות, וואָס לויט די קלאַנגען וואָס

זיינען געווען פאַרשפּרייט צווישן דער באַפעלקערונג, האָבן די יידן פאַרגראָבן, פאַרשטעקט אין זייערע הייזער. זיי האָבן אויפגעבראָכן שטיגן, דילן, איינגעוואָרפן אויוונס, דורכגעבראָכן הויפן. טייל מאָל האָבן זיי, זוכנדיק טויטע אוצרות, זיך אָנגעטראָפן אויף לעבעדיקע יידן, וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין בונקערס.

זיי האָבן אַרויסגעגנבעט פון די הייזער בעטגעוואַנט, איבערצוג, מלבושים; אַרויסגעריסן פענצטער, טירן; צענומען ווענט און אַרויסגעטראָגן און אַהיימגענומען בוי-מאַטעריאַל. קיין זאַך האָט זיי ניט געקענט צוריקהאַלטן פון ראַבעווען, פון אַרויסטראָגן פון געטאָ; נישט די שטרענגע פאַראָרדענונגען פון די דייטשן, נישט די ספּעציעלע וואַך, וואָס האָט די געטאָ געהיט, און אפילו נישט די באַוואָפנטע דייטשן, וואָס פלעגן אַריינפאַלן אויף קאָנטראָל אין געטאָ און אויפכאַפּן די שולדיקע.

די דייטשן האָבן געשאָסן אויף די וואָס האָבן פּרובירט אַנטלויפן, נישט שטיין בלייבנדיק אויף זייער רוף. זיינען טאַקע צווישן די געטאָ-רויבער די „שאַבראַווניקעס", ווי מען האָט זיי גערופן, געווען פיל קרבנות, אָבער אויך דאָס האָט זיי נישט צוריקגעהאַלטן פון „שאַברעווען". די מיליץ און די דייטשן האָבן אין די געטאָס אַרעסטירט די „שאַבראַווניקעס". מען האָט זיי אַזוי לאַנג געהאַלטן אין אַרעסט ביז עס האָט זיך אָנגעקליבן אַ גרעסערע צאָל. דעמאָלט האָט מען זיי אַרויסגעפירט, אין אַ זונטיקטאָג אָדער אין אַנדערע קריסטלעכע חגא'ס, אויסגעשטעלט אין רייען, געגעבן אין די הענט אַריין שטעקנס מיט גרויסע אויפשריפטן: „מיר זיינען גנבים — מיר האָבן באַגנבעט די געטאָ!, אַ שאַנד אונדז!" און נאָך אַזעלכע ענלעכע אויפשריפטן.

אַזוי האָבן זיי דעפּילירט איבער די גאַסן פון די שטעט. די דאָזיקע „דעפּילאַדעס" האָבן נישט דערוועקט אין דער באַפעלקערונג קיין געפיל פון חרפה. זיי זיינען נישט גרייט געווען צו רעזיגנירן צוליב חרפה פון די רייכטימער פון געטאָ, וואָס זייער פּוערישע, פּרימיטיווע פאַנטאַזיע האָט זיי אויסגעמאָלט אין די מיסטעריעזסטע פאַרבן.

אַלע שוועריקייטן, מיט וועלכע זיי האָבן זיך אָנגעטראָפן אויף זייער וועג פון אויסראַבירן די געטאָס, האָט זיי געפירט בלויז צום באַשלוס, אַז מען מוז זיך אומגיין מיט מער ספּריטנעקייט און נישט אַריינפאַלן אין דער נעץ, וואָס די דייטשן און די אוקראַינישע מיליץ האָבן פאַר זיי צוגעגרייט. זיי פלעגן מאַכן אונטערגראָבונגען פון דער אויסערלעכער זייט פון געטאָ, און דורך די דאָזיקע אונטערגראָבונגען זיך אַריינבאַקומען אינעווייניק. די גרעסטע באַוועגונג פלעגט זיך אַנהויבן ביינאַכט, ווען די דייטשן פלעגן נישט וואַגן אַריינצוגיין אין די געטאָס מחמת פינצטערקייט.

די שטאָטישע באַפעלקערונג פלעגט זוכן הויפּטזאַכלעך גאָלד, זילבער, בריליאַנטן, און אַנדערע חפצים. די דאָרפישע מענטשן זיינען געווען נישט וויניקער גיריק אָבער וויניקער איבערקלייבעריש. זיי האָבן געזוכט זאַכן, מלבושים און אפילו בוי-מאַטעריאַלן.

אַ ספּעציעל גרויסן אָנטייל אין דעם „שאַברעווען" האָט געהאַט די יונגט — 12-16 יאָריקע. עס איז דערציילט געוואָרן, למשל, אַז אין ראָוונע האָט אַ גרופּע שטאַרק כיטרע און „אונטערנעמערישע" יונגעלייט פון דער דערמאַנטער עלטער זיך ספּעציאַליזירט אין אויסגעפינען באַהעלטענישן אין די ווענט, שענק, אויוונס און אַנדערע פּלעצער, ביז זיי זיינען געוואָרן הענדלערס פון גאָלד, וואַלוטע און קאָסטבאַרקייטן.

די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט אויך געהאַט די מעגלעכקייט איינצוהאַנדלען די זאַכן וואָס זיינען דורך דער מאַכט אָפיציעל צוגענומען געוואָרן פון די יידישע הייזער, נאָך דער ענדגילטיקער ליקווידאַציע. די זאַכן זיינען פאַרקויפט געוואָרן צו שפּאָט-ביליקע פּרייזן אין די ספּעציעלע פאַרטיילונג-קראָמען, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן פאַר דעם צוועק.

אָבער אין די דאָזיקע קראָמען זיינען געווען הויפּטזאַכלעך אויסגעסאָרטירטע זאַכן, נאָך דעם ווי די דייטשן האָבן שוין איבערגעקליבן און די בעסערע זאַכן צוגענומען. און אַלס צוגאָב האָט מען דאָך נאָך געמוזט צאָלן פאַר די דאָזיקע זאַכן. אָבער נישט אַלע פון דער באַפעלקערונג האָבן געקענט געניג

„שאַברעוועו" אין די געטאָס. פּויערים פון ווייטערע דערפער, למשל, האָבן נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו קומען ביינאַכט אין די געטאָס.

עס זיינען אויך געווען וויניקער דרייסטע און עס זיינען געווען אזעלכע, וואָס אַלץ איז זיי געווען צו ווייניק. זיינען דעריבער פאַר די פאַרטיילונג־קראָמען געשטאַנען טאָג און נאַכט לאַנגע רייען מענטשן. מען האָט געהאַלטן אין איין קויפן און נישט זאַט ווערן. אויך די מערק און יאַרידן זיינען געווען איבער־געפולט מיט יידישע זאַכן.

מען האָט זאַכן פאַרקויפט אָן אַ ברעקל חרפּה, מען האָט זיך נישט גערעכנט דערמיט, וואָס עס זיינען דאָרט אויך געווען זאַכן פון רעליגיעזן קולט. טלתים האָט מען פאַרקויפט אַלס מאַטעריאַל פאַר פרויען־קליידער, עס איז געוואָרן אַ מאָדע צו טראָגן קליידלעך פון דעם מאַטעריאַל. יריעות פון ספר־תורות האָט מען פאַרקויפט אויף זוילן און קלעצ־לעך; רעליגיעזע ספרים זיינען פאַרקויפט געוואָרן אויף פּאַק־פּאַפּיר; די בתים פון תפילין האָט מען פאַרקויפט אויף אַש־בעכערס...

אַ טייל פון יידישן אומבאַוועגלעכן פאַרמעגן איז געבליבן אויסער די גרענעצן פון די געטאָס, ווי הייזער, קראָמען און דאָס גלייכן. דאָס דאָזיקע פאַרמעגן האָט זיך געפונען אונטער דער אויפזיכט פון די מוניציפּאַלע אינסטאַנצן און איז געווען באַזעצט דורך די דאָזיקע אינסטאַנצן, זייערע מיט־גלידער און דורך די פּאָליציאַנטן, דורך ציווילע אוקראַינער און דורך דייטשן.

די איינוווינער פון די דאָזיקע הייזער האָבן גע־וואָלט פאַרזיכערן זייערע רעכט אויף אייגנטום און אָפּקויפן עס ביי די מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונגען. נאָך דער אַקציע פון „יודען־ריין" זיינען די פאַר־וואַלטונגען צוגעטראָטן צו פאַרקויפן די יידישע אומ־באַוועגלעכע גיטער. אויך די אומבאַוועגלעכע גיי־טער, וואָס האָבן זיך געפונען אין תחום פון די געטאָס, זיינען נאָך דער ענדגילטיקער ליקווידאַציע אַריבערגעגאַנגען אין רשות פון די הייזער פון געטאָ.

די „שאַבראָווניקעס" האָבן פיל הייזער דעמאָלירט אין דער צייט פון זייער „אַרבעט". און מען האָט אויך „געשאַברעוועט" מיט גאַנצע הייזער, אָדער אויף צו פאַרברייטערן די ווירטשאַפטן. מען האָט געשלעפּט פון די געטאָס פענצטער, טירן, דילן, דעכער און אין פיל פאַלן האָט מען גענומען אַפילו ציגל.

נאָך דער אַקציע פון „יודען־ריין". האָבן זיך פיל דערפער אין גאַנצן איבערגעבויט. אַנדערע האָבן זיך אויסגעברייטערט אויף גאָר אַ גרויסן אופן. פון בוי־מאַטעריאַל פון די געטאָ־הייזער זיינען אויפ־געקומען נייע, שיינע הייזלעך, אַרום זיי זיינען געש־טאַנען ווירטשאַפטלעכע בנינים.

די זעלבסטפאַרוואַלטונגען האָבן זיך נישט געקענט קיין עצה געבן מיט דעם פאַרניכטן פון „זייער" אומבאַוועגלעך פאַרמעגן. זיי האָבן געהאַלטן באַצאָלט שומרים, וואָס האָבן געדאַרפט אַכטונג געבן, אַז די „שאַבראָווניקעס", זאָלן נישט אַ תל מאַכן פון די געטאָ־הייזער, אָבער די שומרים האָבן ווייניק וואָס געקענט העלפן. נישט קענענדיק זיך שיצן פון דער גיציקייט פון דער באַפעלקערונג האָבן זעלבסטפאַרוואַלטונגען אָנגעהויבן אַליין פאַרקויפן די הייזער פון די געטאָס, אויף צו וווינען אין זיי, אָדער אויף אַליין זיי פונאַנדערנעמען. ווער עס האָט געקויפט אַ הויז אויף צו וווינען אין אים, האָט עס געמוזט אַליין היטן, אַז עמעצער אַנדערש זאָל עס נישט פונאַנדערנעמען.

אין פרילינג 1943 זיינען די פּאָליאַקן, וואָס זיינען אַנטלאָפן פון די דערפער, געגאַנגען אין די שטעט. די אוקראַינישע זעלבסטפאַרוואַלטונגען האָבן, אונ־טערן דרוק פון די דייטשן, געמוזט זיי באַזעצן אין די האַלב־חרובע יידישע קוואַרטאַלן. מיט דעם אַליין האָבן זיי אויף אַ דירעקטן אופן אָפּגעהיט דאָס איבערגעבליבענע געטאָ־פאַרמעגן און ממילא גע־בראַכט נוצן די זעלבסטפאַרוואַלטונגען; זיי האָבן ווי עס איז רעפּאַרירט די האַלב־חרובע הייזער און זיי אָפּגעהיט פון אַ דעפיניטיוון חורבן.

אין וואָלין זיינען נישט געווען קיין מיליאָנערן, קיין יידישע גרויסע גבירים. עס איז געווען אַ געווי־סער פּראָצענט פאַרמעגלעכע מענטשן, דער גרעס־טער רוב פון דער יידישער באַפעלקערונג אין וואָלין איז באַשטאַנען פון מיטעלע און קליינע סוחרים. אַ

געגוג גרויסער טייל פון די יידן אין וואָלין איז אין די לעצטע יאָרן פון דער עקזיסטענץ פון דער פּוילישער רעפּובליק געוואָרן פּאופּעראַזירט. ביים אויסברוך פון קריג איז אין וואָלין געווען אַ גרויסער רעזערוואָר פון יידן, וואָס האָבן זיך קוים־קוים געהאַלטן אויף דער מאַטעריעלער אויבערפלאַך.

און פּלוצעם, אין דער צייט פון דער דייטשישער הערשאַפט אין וואָלין, זענען די יידן אויסגעוואַקסן אין די אויגן פון דער באַפעלקערונג אויף גרויסע גבירים. און ווירקלעך, מ'האָט פון די יידן אומאויפהערלעך פאַרלאַנגט. זיי האָבן נישט נאָר געגעבן נאָר אויך אַליין פאַרגעלייגט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן: די רעזערוון זיינען גאָר אומאויסשעפּלעך. פון וואַנען האָט זיך דאָס גענומען?

די יידישע ישובים אין וואָלין זיינען געווען זייער אַלטע. יידן זיינען דורות־לאַנג געזעסן אויף די ערטער. כמעט יעדער ייד האָט געהאַט אַ שטיקל הייזל, מעבל און איינריכטונגען פון פאַרשיידנסטן כאַראַקטער. אין פאַרלויף פון לאַנגע יאָרן פון לעבן האָט זיך יעדער מענטש, ווי עס איז נישט געווען, זיך איינגעהאַנדלט וועש, מלבושים, מעבל, געפעס, געקומען צו עפּעס. זאַכן זיינען איבערגעגאַנגען בירושה פון דור צו דור, פון טאַטע צו קינד. גאָלדענע און זילבערנע מטבעות און משפחה־צירונג זיינען פון ווייטע דורות אַריבער צו אייניקלעך און אוראייניקלעך.

יעדע נייע משפחה האָט צוגעגעבן עפּעס נייס צום משפחה־אוצר: אַ גאָלדן זייגערל, אַ פוטער, אַן אַלטע, מיוחסדיקע מטבע. אין אַ נאָרמאַלער צייט האָט קיין רייד נישט געקענט זיין וועגן פאַרקויפן משפחה־צירונג אָדער פּערזענלעכע זאַכן, טראָץ דעם וואָס אָביעקטיוו גענומען האָבן זיי טייל מאָל געהאַט אַ ווערט.

מען האָט די זאַכן אויסגעהיט צוליב סענטימענט. אין די מערסטע פאַלן וואָלט דאָס אפילו נישט געהאַט קיין ווערט, מען וואָלט דאָס געוואָלט פאַרקויפן. אַנדערש איז עס געוואָרן אין דער צייט פון דער מלחמה. אַלץ וואָס אַ ייד האָט נאָר געהאַט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מקור אויפצוהאַלטן דאָס חיות.

פון דער אַנדערער זייט, איז יעדע זאַך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ זאַך, וואָס האָט געררייצט די גייציקייט און קנאה פון דעם נישט־ייד. יידן האָבן אַרויסגענומען פון די באַהעלטענישן די טייערסטע משפחה־אוצרות, צו וועלכע מען איז געווען צוגעבונדן. דאָס זעלבע מיט די פּערזענלעכע זאַכן.

מיט אַ רואיק, סטאָאישן געפיל, אַן סענטימענטן, האָט מען אַלץ געוואָרפן פאַר דער גיריקער מאַסע. מ'האָט גאָרנישט געלאָזן; גאָרנישט איז געווען טייער. מען האָט זיך געזאָגט: „וועלן מיר בלייבן לעבן, וועלן מיר ווידער צו וואָס קומען, וועלן מיר נישט איבערלעבן, ווער דאַרף דאָס האָבן?"

די דייטשן און דאָס יידישע פאַרמעגן

די דייטשן האָבן, פון סאַמע אָנהייב, נישט צעטרענצלט דאָס יידישע האָב און גוטס. אין די ערשטע אַקציעס האָט מען די יידן דערלויבט צו שלעפּן פּעק מיט זיך, וואַליזקעס מיט זאַכן, אפילו אויב דאָס שלעפּן די פּעק האָט צערודערט די אָרדענונג, און די פּעק האָבן פאַרנומען צופיל פּלאַץ אין די אויסזידלונגס־אויטאָס.

אין פיל ערטער, אין די באַקאַנטמאַכונגען וועגן די ערשטע אַקציעס (צום ביישפּיל: אין ראָוונע, קאָסטאָפּאָל און אין אַנדערע שטעט), האָט מען יידן געעצהט מיטצונעמען ביז 15 קילאָ באַגאַזש. די יידן, האָפנדיק, אַז זיי גייען טאַקע אין אַנדערע מקומות, האָבן מיט זיך מיטגענומען די טייערסטע זאַכן, און די קלענסטע, כדי צו האָבן מיט זיך עפּעס אויף אַ שוואַרצער שעה.

אויף דעם אופן האָבן זיך די טייערע חפצים אריינבאַקומען אַן מי און אָן קיין שום ספּעציעלן אָנשטרענגונג אין די הענט פון די דייטשישע מערדער. אַ חוץ די דאָזיקע טייערע זאַכן, זיינען אויף די פאַרניכטונגס־פּלעצער געבליבן בערג קליידער און שיך. אַלע זאַכן האָבן די דייטשן נאָך די אַקציעס אויפגעלאָדעוועט אויף משא־אויטאָס און ערגעץ אַוועקגעפירט. אין די הענט פון דער אוקראַינער־מיליץ און פון דער נישט־יידישער באַפעלקערונג

איז אַריינגעפאַלן בלויז אַ מינימאַלער טייל פון די קופּעס מלבושים.

נאָך יעדער אַקציע איז געבליבן פיל גוטס פון די משפּחות, וואָס זיינען אין גאַנצן אומגעקומען. בנוגע דעם דאָזיקן פאַרמעגן האָבן זיך אַרויסגע־וויזן קעגנזעצלעכע טענדענצן מצד די אוקראַינער און דייטשן. די דייטשן האָבן געוואָלט לאָזן די זאַכן וואָס לענגער אונטער דער יידישער אויפזיכט. וואַר־שיינלעך, זעענדיק אין דעם אַ מיטל צו פאַרזיכערן פאַר זיך די זאַכן נאָך דער ענטגילטיקער ליקווי־דאַציע פון דעם געבליבענעם רעשט יידן (יידן איז, ווי דערמאָנט אויף אַנדערע ערטער, געווען אָפיציעל פאַרבאָטן אַרויסצוטראָגן עפּעס וואָס פון געטאָ, צו פאַרקויפן אָדער אויסבייטן). די אוקראַינער, דאָקעגן, די ציווילע אוקראַינישע פאַרוואַלטונגען האָבן געהאַט מער שאַנסן זיך צונעמען אַ טייל פון די זאַכן, ווען זיי האָבן געהאַט איבער זיי די אויפזיכט, ווען זיי האָבן פאַרוואַלטעט מיט דעם גוטס וואָס איז געבליבן אָן בעלי־בתים און אָן יורשים. פון די טענדענצן און איינפלוסן, וואָס עס האָבן געהערשט אין דעם אָדער אַנדערן אָרט, איז אָפּהענגיק געווען די אַנטוויקלונג פון אַ גאַנצער ריי געשעענישן אין ייד׳שן לעבן.

דאָס זעלבע איז געשען ביים אַנטשטיין פון די געטאָס. די דערלויבעניש מיטצונעמען מיט זיך דאָס גאַנצע באַוועגלעכע פאַרמעגן, אָדער נאָר אַ טייל דערפון, אָדער בכלל גאָר נישט, איז אָפּהענגיק געווען פון ווילן און איינפלוס פון די אוקראַינישע זעלבסט־פאַרוואַלטונגען. פון דעם יאָ — אָדער נישט דערלויבן מיטצונעמען מיט זיך די זאַכן אין געטאָ איז אויך אָפּהענגיק געווען דער טערמין, וואָס איז די יידן געגעבן געוואָרן אויף אַריבערצוגיין אין געטאָ. אין די לעצטע פאַזעס פון דער עקזיסטענץ פון די געטאָס, ווען מען האָט די יידן ענגער צו־זאַמענגעקוועטשט, ווען מען האָט אַריבערגעפירט יידן פון פאַרשיידענע געטאָס אין איין געטאָ אַריין, האָט מען זיי, אָפט, אויך אָנגעזאָגט מיטצונעמען מיט זיך זייער גאַנץ האָב און גוטס.

אָפט האָט מען פאַר אַן אַקציע די נישט גענוגנד־פאַרצוימטע געטאָס אויף דאָס ניי פאַרצוימט, — פעסטער זיי אַרומגערינגלט. מען דאַרף אָננעמען, אַז דאָס איז געמאַכט געוואָרן הויפּטזאַכלעך, כדי צו באַשווערן דאָס אַנטלויפן פון געטאָ, אָבער וואַר־שיינלעך, האָט אין דעם אויך געשטעקט דער ווילן אָפּצוהיטן דאָס קאָנצענטרירטע פאַרמעגן.

דאָס אַרומצוימען אויף ס׳ניי די געטאָס פאַר אַן אַקציע איז פאָרגעקומען הויפּטזאַכלעך אין די געטאָס וואָס האָבן געהאַט אַ נאָמען אַלס רייכע (צום בייש־פּיל: קאָוועל, טוטשין), נאָך דעם ווי מ׳האָט די יידן אַרויסגעפירט פון די געטאָס האָט מען די געטאָס חדשים־לאַנג, ביז מען האָט זיי אַרויסגעפירט דאָס גאַנצע באַוועגלעכע פאַרמעגן. פון מאָמענט פון אָנ־הייבן די אַקציעס ביז צום פאַרענדיקן די עקזע־קוציעס פלעגן די געטאָס היטן די „שוואַרצע״ מי־ליציע, דאָס הייסט, די אוקראַינישע. זיי, אוקראַינער, געדענקענדיק די „עוולות״, וואָס די דייטשן זיינען לגבי זיי באַגאַנגען ביים פאַרטיילן דעם רוב פון די פריערדיקע טיילווייזע אַקציעס, זייענדיק זיכער אַז אויך דאָס מאָל וועט קיין שום בעסערע זאַך נישט אַריינפאַלן אין זייערע הענט אַריין, אויב זיי וועלן גיין מיטן „רעכטלעכן״ וועג און וואַרטן אויף דער חלוקה וואָס די דייטשן וועלן מאַכן, האָבן גענומען איבערטרייבן די דייטשן אין כיטרעקייט...

היות אין דער צייט פון די ליקווידאַציע־אַקציעס זיינען געווען די בעלי־בתים פון די געטאָס און פון די זאַמלפּונקטן, ווו מען האָט די יידן צוזאַמענ־געטריבן, האָבן זיי גלייך פון סאַמע אָנהייב, ווי נאָר זיי זיינען אַריינגעקומען אין די געטאָס, נאָך איידער זיי האָבן אָנגעהויבן אויספירן זייערע פליכטן צו טרייבן די יידן אויף די זאַמלפּונקטן, אָנגעהויבן ראַבירן און שלעפּן פאַר זיך וואָס איינער האָט געקענט.

מיטן חשבון אַרויסצובאַקומען פון די יידן וואָס מער ווערטפולע ווערט־זאַכן, וואָס זיינען נאָך פאַר־בליבן ביי די יידן. זיי האָבן צוגעזאָגט אַרויסצולאָזן אויף דער פריי פאַרן פרייז פון אָוועקגעבן זיי די זאַכן. די צוגערויבטע אָדער אויסגענאַרטע זאַכן האָבן די שוואַרצע פּאָליציאַנטן גלייך אָוועקגעגעבן צו מיטגלידער פון זייערע משפּחות, וועלכע האָבן שוין געוואַרט אויף דעם אויף דער דרויסנדיקער זייט פון די געטאָ־צוימען. אַפילו אויף די טויטפלעצער, דאָס

הייסט אויף די פּלעצער פון וואַנען מען האָט די קרבנות אָפּגעפירט צו דער עקזעקוציע, האָבן די אוקראַינישע פּאָליציאַנטן נאָך אַלץ אויסגענאַרט פון יידן געלט, גאָלד, ווערטזאַכן, מלבושים און אַנדערע זאַכן פון די וואַליזקעס, וואָס יידן האָבן דאָך מיט זיך מיטגענומען. זיי האָבן אויך אָפּגעגעבן וואָס זיי האָבן נאָך געהאַט פאַר אַ טרונק וואַסער, פאַר אַ ביסן ברויט.

דאָס וואָס די אוקראַינער זיינען געווען פאַרנומען מיטן אויסנאַרן און אַרויסטראָגן דאָס אַנגערויבטע פאַרמעגן, האָט אין אַ געוויסער מאָס אָפּגעווענדעט זייער אויפמערקזאַמקייט פון די לעבעדיקע יידן, דעמאָלט האָט זיך געלאָזט באַמערקן די ריזיקע אַפּאַטיע פון די פאַרזאַמלטע יידן צו אַלעם אַרום און אייגענעם לעבן. אַ סך, אַ סך יידן האָבן נישט געוואַרט אויף דעם, אַז די אוקראַינישע פּאָליציאַנטן זאָלן טרייבן, נאָר האָבן זיך אַליין, אויפן רואיקסטן אופן, גלייך עס וואָלט געווען די נאַטירלעכסטע זאַך, אָן באַגלייטונג פון די צעווילדעוועטע אוקראַינער, אַוועק אויף די אַנגעוויזענע ערטער.

נאָכן אויסליידיקן די געטאָס פון די יידן, האָט די שווארצע מיליציע פאַרטראָטן אַנדערע אוקראַינישע פּאָליציאַנטן, פון ספּעציעלער פאָרמאַציע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן פאַר דעם צוועק. די דאָזיקע פאַרמאַציע האָט געהיט די געטאָס אַזוי לאַנג ביז זיי זיינען אויסגעליידיקט געוואָרן פון די מאַטעריעלע גיטער. דעמאָלט ערשט זיינען די געטאָס אַריבער צו דער פאַרוואַלטונג פון די אוקראַינישע מוניציפּאַלע אָרגאַנען.

דאָס גאַנצע באַוועגלעכע פאַרמעגן פון די יידן אין די געטאָס איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין ספּעציעלע סקלאַדן, וואָס זיינען פאַר דעם צוועק געשאַפן געוואָרן. אַ ספּעציעלער פּערסאָנאַל — פון אוקראַינער — איז געווען באַשעפטיקט ביים סאָרטירן, גלייכלייגן און פּאַקן די זאַכן. די בעסטע זאַכן, ווי וואַלוטע, בעסערע מעבל־זאַכן, די פאַרשיידנסטע אינסטרומענטן, גוטע מלבושים, קאַווע, טיי און דאָס גלייכן, איז אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין דייטשלאַנד. און עס פאַרשטייט זיך, אַז אַנגענומען צו ווערן צו דער אַרבעט אין די דערמאָנטע סקלאַדן איז באַטראַכט געוואָרן צווישן די אוקראַינער אַלס די בעסטע קאַריערע, וואָס מען האָט נאָר געקענט מאַכן.

צוווייטראַנגיקע זאַכן האָבן די דייטשן פאַרטיילט צווישן דער אוקראַינישער מיליץ און צווישן די אוקראַינישע באַאַמטע. דריטראַנגיקע זאַכן זיינען אָפּגעשיקט געוואָרן אין די פאַרטיילונגס־קראָמען, ווו יעדער איינער האָט זיי געקענט קויפן.

טראָץ דער גוטער שמירה מצד די דייטשן, זיינען דאָך אין די הענט פון דער באַפעלקערונג אַריינגעפאַלן פאַרמעגנס. עס איז נישט באַוווסט אויף וואָס פאַרא אופן די בונקערס און די סקלאַדן פון די באַנדעראַווצעס זיינען פול געוואָרן מיט זאַכן פון די געטאָס. אויך די אוקראַינישע מיליציאַנטן, די אוקראַינישע דיגניטאַרן און זייערע חברים און משפחות, וואָס זיינען אַנטלאָפן קיין דייטשלאַנד פאַרן אַנקומען פון די סאָוועטן און האָבן זיך שפּעטער אַרומגעדרייט אויפן שטח פון באַזיגטן מערב־דייטשלאַנד אַלס אויסגעוואָרצלטע „די־פּי־ס״ („דיספּלעיסד פּוירסנס״) האָבן, לויט די רייד פון זייערע חברים און באַקאַנטע וואָס זיינען געבליבן אין דער היים, מיטגעפירט מיט זיך וואַליזעס מיט גאָלד און בריליאַנטן, וואָס זיי האָבן אַרויסבאַקומען פון די געטאָס בשעת זייער ליקווידאַציע.

די אוקראַינער און די פאַרניכטונג פון יידן

אין די ערשטע עטלעכע חדשים נאָכן באַזעצן אוקראַינע דורך די דייטשן, ווען עס האָט זיך די אוקראַינער אויסגעוויזן, אַז זייערע אינטערעסן דעקן זיך מיט די אינטערעסן פון די דייטשן, זיינען זייערע כוונות און ווילן אין באַצוג צו די יידן געווען אין גאַנצן אידענטיש מיט די כוונות און ווילן פון די דייטשן. און נאָך מער ווי דאָס: די אַגרעסיווע, חוצפּהדיק־אַבסאָלוט־פיינטלעכע שטעלונג פון די אוקראַינער צו די יידן האָט זייער אָפט אַרויסגערופן ביי יידן דעם געדאַנק, אַז די אוקראַינישע באַפעלקערונג העצט די דייטשן קעגן די יידן און פירט זיי צו זייערע אַנטי־יידישע מעשים.

די פּאָגראָמען האָבן די אוקראַינער איינגעאָרדנט אין גאַנצן אויף אייגענער האַנט אָן דער באַטייליקונג פון די דייטשן. די ערשטע אַקציעס, וואָס די דייטשן האָבן אויסגעפירט, זיינען פאָרגעקומען ביי דער פולער מיטאַרבעט פון די אוקראַינער. אָן דער אַקטיווער מיטהילף פון דער באַפעלקערונג וואָלטן זיי פאַר קיין שום פאַל נישט באַוויזן אַדורכצופירן די ערשטע אַקציעס, וואָס זיינען פאָרגעקומען איידער די יידן זיינען נאָך געוואָרן איזאָלירט און פאַרשפאַרט אין די געטאָס.

עס האָבן זיך דערצו געמוזט געפינען מענטשן דאָרטיקע, וואָס האָבן די דייטשן אָנגעוויזן אויף יידישע הייזער און אויף יידן אליין. פאַרשטייט זיך, אַז די דייטשן האָבן די יידן נישט דערקענט בלויז לויטן אויסערלעכן אויסזען. יידן אָן דער יידישער אָפּצייכענונג האָבן די דייטשן נישט דערקענט אפילו אין די צייטן פון די ליקווידאַציעס, ווען די איבערלעבונגען און די צייט האָבן שוין באַוויזן אַרויפצולייגן זייער חותם אויף דער יידישער פיזאָנאָמיע און אויף דעם יידס פאַרהאַלטן זיך.

דעם מגן־דוד האָט דער ייד נישט געקענט אַראָפּנעמען, נאָר צוליב מורא פאַר די אוקראַינער אַז זיי זאָלן אים נישט דערקענען און איבערגעבן אין די הענט פון די דייטשן אָדער אים אַליין אַרעסטירן, אָדער גאָר דערמאָרדן.

פון דער גאָר ערשטער צייט אָן האָבן די אוקראַינער מיט גרויס פלייסיקייט מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן. אין די ערשטע אַקציעס האָבן זיי נישט דערלאָזן, אַז אַ וועלכער ס'איז ייד זאָל זיך פאַרשטעקן, זאָל אויסמיידן די אַקציע. נאָך מיט מער פלייסיקייט ווי די דייטשן אַליין, האָבן זיי געטריבן די יידן אויף די זאַמלפונקטן, האָבן גענישטערט אין די קעלערן און אויף די בוידעמער.

אין די ערשטע אַקציעס האָבן זיי איבערגעשטיגן די דייטשן מיט זייער אַכזריות, מיט זייער סאַדיזם, עס זיינען געווען פאַלן, אַז דייטשן וואָס האָבן צוזאַמען מיט די אוקראַינער געטריבן יידן אויף די זאַמלפונקטן, האָבן זיך גאָר אָנגענומען פאַר די יידן, וועלכע די אוקראַינער האָבן געשלאָגן און מאַלטערירט.

בשעת די ערשטע אַקציעס פלעגן אוקראַינער אין ציוויל — די מיליץ איז צו יענער צייט נאָך נישט געווען מונדירט — זיך פריי באַוועגן, זיך אַרומדרייען צווישן די יידן. האָבן געבראַכט יידן און זיי צוגעשטעלט צו שוין פאַראַנענע גרופּעס, זיינען אַוועק זוכן נייע גרופּעס. זיינען אומגעגאַנגען אויף זאַמלפונקט, האָבן זיך אויסגעקוקט קרבנות צווישן די פאַרזאַמלטע יידן, האָבן זיי אַרויסגעצויגן פון המון, זיי געשלאָגן ביז צום פאַרלירן דאָס באַוווּסטזיין, אָפּט ביז צום טויט. קאַטעווענדיק זייערע קרבנות, האָבן זיי געשריען: „דו פאַרפלוכטער יודע, אַט האָסטו פאַר דעם באַטקאַ פּעטלוראַ! פאַר „זאָל לעבן סטאַלין!" פאַר דער „ראַטנפאַרבאַנדישער אוקראַינע".

עס פאַרשטייט זיך, אַז די נאָמענטלעכע אַקציעס, איבער דער אינטעליגענץ און איבער יידישע קאָמוניסטן, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין די ערשטע וואָכן, האָבן געקענט פאָרקומען איינציק און אַליין אונטערן באַדינג, אַז די אוקראַינישע באַפעלקערונג זאָל אָנווייזן נעמען. מיטן פאַרערגערן זיך פון די באַציאונגען צווישן די אוקראַינער און די דייטשן, מיטן אַראָפּגיין פון דער באַנדעראַ־אָרגאַניזאַציע אין אונטערגרונט, איז אין דער אוקראַינישער פּראָגראַם בנוגע די יידן נישט פאָרגעקומען קיין שום ענדערונגען.

פון דער דאָזיקער צייט אָן, האָט די נאַציאָנאַלע אוקראַינישע אָרגאַניזאַציע אָנגעהויבן פאַרניכטן יידן אויף צוויי וועגן: ערשטנס האָבן זיי אין דעם פונקט ווייטער מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן. (זייער מעגלעך, אַז אויסער דעם קאַמף מיט די קאָמוניסטן איז די צוזאַמענאַרבעט ביי דער פאַרניכטונג פון די יידן געבליבן דער איינציקער שטח אויף וועלכן די אוקראַינער זיינען ווייטער געגאַנגען האַנט ביי האַנט מיט די דייטשן). אומאָפּהענגיק פון דער דאָזיקער צוזאַמענאַרבעט, האָבן זיי, אָנהייבנדיק פון יאָר 1942 געהאַט אַן אייגענעם פּלאַן פון פאַרניכטן יידן.

אַזוי איז, בשעת די ערשטע אַקציעס, די גאַנצע אוקראַינישע באַפעלקערונג געווען אַקטיוו אין קאַמף מיט די יידן. בכל אופן — מיט זייער קליינע אויסנאַמען, זיי זיינען געשטאַנען אויף דער וואַך, אַז אַ

ייד זאָל נישט אַראָפּנעמען די געלע לאַטע, זאָל נישט פאַרלאָזן די געטא; זיי האָבן געהאָלפן ביים אויסזוכן פאַרבאַהאַלטענע יידן.

אין דער צייט פון אַן אַקציע האָבן אַלע געפּלאָגט און געיאָגט יידן וואָס זיינען אַנטלאָפן. אין דער צייט פון „רו" אין געטאָ איז געווען אָך און וויי צו אַ ייד, וואָס האָט געוואָלט פאַרבלייבן אויסערן געטאָ. אָבער ווי לאַנג די געטאָס האָבן עקזיסטירט און יידן זיינען געזעסן, האָט די באַפעלקערונג טראָץ אַלעמען דאָך אָנגעהאַלטן קאָנטאַקטן, דאָס זיינען געווען אַמאָליקע און נייע באַקאַנטע. אַפילו מיליציאָנערן — הן די אָפיציעלע מאַכט און הן די נישט אָפיציעלע באַנדעראָוועצעס — האָבן געהאַט „זייערע" יידן אין די געטאָס, פון וועלכע זיי האָבן גענומען כאַבאַר און געצויגן זאַכן. נישט איין פאַרביסענער באַנדעראָוויעץ האָט זיך אַריינגעגנבעט אין געטאָ אַריין, כדי אָנצוהאַלטן מיט „זיינע" יידן האַנדלס־באַציאונגען.

דער אמת איז, אַז אַ סך יידן האָבן זיך איינגערעדט, אַז „זייער" גוי איז אַן אָרנטלעכער מענטש און אַז פאַר די אַלע מאַטעריעלע גיטער, מיט וועלכע זיי באַוואַרפן זייערע פריינד, וועלן זיי, די פריינד, זיי נישט פאַרראַטן, האַלטן וואָרט און פאַרשטעקן אין אַ צייט פון אַ גרויסער סכנה.

אָבער דער רוב יידן האָבן די זאַכן געזען אין זייער גאַנצן שוואַרצן ליכט און זיך אָפּגעגעבן אַ גענויעם חשבון דערפון, אַז עס איז נישט צו דערוואַרטן קיין שום גוטס פון די אוקראַינישע „פריינד" זייערע. די פאַקטן האָבן באַשטעטיקט די דאָזיקע פעסימיסטישע פאַרויסזאָגונגען. „פליטים" האָבן זיך נישט געקענט דורכקריגן דורך די דערפער און וועלדער; נאָך אַן אַקציע האָבן יידן זיך נישט געקענט אויפהאַלטן אין דער אומגעגנט קיין איין און איינציקן טאָג. דעריבער איז די אַלגעמיינע שטימונג אין די געטאָס געווען: נישט פאַראַנען זיך נאָך וואָס, צו וואָס און וווהין צו רירן, מען מוז זיצן און וואַרטן אויפן גורל צוזאַמען מיט אַלע.

אָבער, אין אָנבליק פון טויט, אויג־אויף־אויג מיט דער גרויסער שרעק, האָבן מענטשן זיך געריכט לויט די אינסטינקטן. יידן זיינען אַנטלאָפן, דער רוב יחידים, און אַפילו אַזעלכע מענטשן וואָס האָבן קיין מאָל פריער נישט געטראַכט וועגן אַנטלויפן. דאָרט, אין יענע ווייניקע געטאָס ווו עס איז נאָר געווען עפּעס אַן אָנרעגונג אויף צו אַנטלויפן, זיינען יידן אַנטלאָפן מאַסנווייז. וואָס איז געווען דער גורל פון די דאָזיקע אַנטלאָפענע?

אַ מענטש וואָס האָט זיך באַהאַלטן אין דער געגנט, אַפילו נאָר איניקע טעג, האָט נישט געקענט אויסהאַלטן אָן אַ וועלכן ס'איז קאָנטאַקט מיט דער באַפעלקערונג, אַפילו ער האָט געהאַט אַ זאַפּאַס שפּייז, געלט און זאַכן. ער האָט געמוזט האָבן אַ טרונק וואַסער, וואַשן אַ העמד, זיך אָנוואַרעמען, אויסטריקענען די נאַסע מלבושים (די אַקציעס פון „יודען־ריין" אין וואָלין זיינען פאָרגעקומען האַרבסט 1942), און ווען דער זאַפּאַס עסנוואַרג האָט זיך געענדיקט, האָט ער געמוזט קויפן אדער אויסבעטלען אַ ביסן.

די אוקראַינישע באַפעלקערונג, ווייניק וואָס זי האָט נישט געגעבן דעם ביסן ברויט, האָט נישט אַריינגעלאָזט אין כאַטע זיך אָנוואַרעמען, נאָר זי האָט געיאָגט און אויסגענישטערט היימלאָזע און אומבאַהאָלפענע. זיי האָבן פאַרהאַלטן יעדן אָנגעטראָפענעם ייד און אים איבערגעגעבן אין די הענט פון דער דייטשישער אָדער אוקראַינישער מיליץ.

אין זייער פיל פאַלן האָבן די ציווילע אוקראַינער אַליין דערמאָרדעט די געכאַפּטע יידן. די דאָזיקע באַציאונג פון דער באַפעלקערונג צו די אַנטלאָפענע פון די געטאָס האָט גורם געווען דערצו, אַז אַ סך פון זיי זיינען אין זייער לעצטער פאַרצווייפלונג אַוועק צוריק אין די געטאָס. זיי זיינען אַזויערנאָך געוואָרן די קרבנות פון די ענדגילטיקע ליקווידאַציעס.

אויך די יידן, וואָס זיינען זיך צעלאָפן אין די וועלדער נאָך די אַקציעס, זיינען פאַר דער אוקראַינישער באַפעלקערונג, פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קוואַל פון מאַטעריעלע געווינסן. די דאָזיקע יידן זיינען געווען גוט אָנגעטאָן, האָבן זיך פאַרבערייט מיט גוטע שוכוואַרג, אַז זיי זאָלן קענען אויסהאַלטן די שווערע באַדינגונגען פון אַרומפּלאָנטערן זיך אין וועלדער, טייל מענטשן האָבן זיך אויך געהאַט פאַר־

זען מיט פויערישע גוטע פוטערס. אויסער דעם האָבן די וואָס זיינען אַוועק פון די געטאָס אין די מיינסטע פאַלן געהאַט מיט זיך צו ביסלעך געלט און זאַכן.

איז טאַקע זייער אָפט פאָרגעקומען, אַז פויערים וואָס האָבן אָנגעטראָפן אַזעלכע יידן, האָבן פון זיי קודם־כל צוגענומען אַלץ וואָס זיי האָבן געהאַט. טייל מאָל האָט מען די האַלבנאַקעטע און גאַנץ־באָרוועסע געלאָזן גיין אויף דער פריי. אין פיל פאַלן האָבן זיי די געטראָפענע יידן אַליין געהרגעט אָדער איבערגעגעבן אין די הענט פון דער דייטשי־שער זשאַנדאַרמעריע.

נאָך דער אַקציע פון „יודען־ריין", האָבן די דייטשן באַשטימט אויסצייכענונגען פאַר יעדן צוגעשטעלטן ייד — צוקער און אַנדערע פּראָדוקטן, וואָס האָבן אויסגעפעלט — און דאָס איז געווען נאָך אַ סיבה, אַז די אוקראַינער זאָלן די יידן כאַפּן און איבערגעבן אין די הענט פון די דייטשן.

וואָס איז געווען דער גורל פון די יידן, וואָס האָבן זיך געהאַט צוגעגרייט באַהעלטענישן ביי די אוקראַי־נער פאַרן פרייז פון געלט, ווערטזאַכן און דאָס גלייכן? זיכער האָט זיך געפונען אַ פּראָצענט אוק־ראַינער — אַ מינימאַלער ביז גאָר — וואָס האָט געהאַלטן זיינע פאַרפליכטונגען און אויף אַן אמת אויסבאַהאַלטן ביי זיך דעם ייד, „זיין ייד". אָבער אַלס כלל האָבן די יידן, וואָס האָבן זיך ארומ־געבלאָנקעט אין די וועלדער, געוווסט אַז זיי דאַרפן זיין ספּעציעל פאָרזיכטיק בנוגע יענע אוקראַינער ביי וועלכע זיי האָבן מיט צוטרוי געלאָזט זייערע זאַכן, אָדער האָבן מיט זיי אָפּגעמאַכט זיך ביי זיי צו פאַרבאַהאַלטן.

אין בעסטן פאַל האָבן די אוקראַינער, וואָס האָבן פאַר געלט און ווערטזאַכן צוגעזאָגט וואָס זיי האָבן צוגעזאָגט, נישט אַרויסגעלאָזט די יידן אויף זייער שוועל, נישט איבערנעמענדיק זיך אײַנגאַנצן דערמיט, אַז זיי האָבן וואָס גענומען, צו עפּעס זיך פאַרפליכ־טעט. אָבער אין די מיינסטע פאַלן האָבן זיי געוואָלט זיין זיכער מיט די זאַכן, וואָס זיי האָבן געהאַט אין זייער רשות. און כדי צו זיין זיכער האָבן זיי דעם ייד אַליין דערמאָרדעט אָדער איבערגעגעבן אין די הענט פון די דייטשן.

פאַר די אוקראַאינישע מאַסן איז אין פאַרלויף פון די יאָרן פון דער פאַרניכטונג פון די יידן געוואָרן נאַטירלעך און זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז יידן האָבן פאַרדינט די פאַרניכטונג און אַז זיי זיינען דערצו באַשטימט. דער ווייטערדיקער עפּיזאָד אילוסטרירט די פסיכישע האַלטונג פון דער אוקראַאינישער באַ־פעלקערונג לגבי די יידן.

איניקע טעג נאָכן צוריקקומען פון די סאָוועטן קיין וואָלין, אין פעברואַר 1944, זיינען צוויי טוט־שינער פרויען, עסיא זילבערבערג מיט אירער אַ חברטע, וועלכע האָבן זיך געהאַט אויסבאַהאַלטן ביי פויערים אין דאָרף פּאַסטוני, 12 קילאָמעטער פון טוטשין, אַוועק, איבערגעטוענע אַלס פויערטעס, אין שטעטל אַריין, כדי געוויר צו ווערן, צי זיי מיט זייערע משפחות קענען שוין פאַרלאָזן דאָס באַהעל־טעניש און אַרויס אויף דער פריי.

אין טוטשין, אין צענטער פון שטאָט, האָט זיי דערקענט אַן אַרטיקער פויער, האָט ער זיי ביידע אָנגעכאַפּט פאַר די אָרבל, האָט זיי צוגעפירט צו אַ רויט־אַרמייער, וואָס האָט זיך געפונען אין דער נאָענט. און האָט אים אָנגעוויזן אויף די צוויי פרויען: „אָט זיינען צוויי יידישקעס!"

די באַנדעראָווצעס און די יידן

די באַנדעראָווצעס האָבן געהאַט אַן אייגענעם פּלאַן פון מאַכן אוקראַינע „יודען־ריין". זייער פּלאַן האָט זיך אייגנטלעך מיט גאָר נישט אונטערגעשיידט פון דעם דייטשישן פּלאַן, פון וועלכן ער איז געווען אַ פּשוטע קאָפּיע. זיי האָבן אָנגעהויבן דורכפירן זייער פּלאַן נאָך אין זומער 1942, ווען די יידן זיינען נאָך געווען אין די געטאָס, אונטער דער הערשאַפט און קאָנטראָל פון די דייטשן.

די באַנדעראָווצעס האָבן געפילט אַ גרויסן דוחק אין ספּעציאַליסטן, באַרופס־אינטעליגענץ, ספּעציעל דאָקטוירים, דענטיסטן און אַפּטייקערס. זיי האָבן נישט געהאַט קיין מענטשן, וואָס זאָלן קענען מאַכן אַ ריכטיקן באַנדאַזש אַ פאַרוווּנדעטן סאָלדאַט, לינ־דערן דעם שמערץ, האָבן זיי טאַקע באַשלאָסן צו גע־

ווינען פאַר זיך יידישע דאָקטוירים, דענטיסטן, קראַנ־קן־שוועסטערס.

דורך דער פאַרמיטלונג פון די אוקראַינישע מי־ליציאַנטן אין געטאָס האָבן זיי זיך פאַרבונדן מיט יענע יידן אין געטאָ, וועלכע זיי האָבן געוואָלט געווינען פאַר זיך. די אוקראַינישע מיליציאַנערן האָבן „פריינטשאַפטלעך" איבערגערעדט די יידן, זיי זאָלן פאַרלאָזן די געטאָ און אַוועקגיין מיט זיי אין די דערפער, אין די וועלדער. יעדער מיליציאַנער האָט אַ געוויסע צייט געשפילט די ראָלע פון אַ פריינד, האָט געמאָלט אין שוואַרצע פאַרבן דעם סוף פון געטאָ, און האָט צוגעזאָגט גילדענע בערג אין די וועלדער אָדער אין די דערפער: לעבן און אַרבעט.

די געטאָ־יידן זיינען געווען אַזוי שטאַרק איזאָ־לירט, אַז זיי האָבן נישט געהאַט קיין ריכטיקע אינ־פאָרמאַציעס וועגן דעם וואָס איז פאָרגעקומען אַרום זיי, אין די וועלדער און דערפער. זיי האָבן קיין אַנונג נישט געהאַט וועגן דעם, אַז עס עקזיסטירן ספּעציעלע באַנדעראָווסקע אָרגאַניזאַציעס און האָבן גאָר נישט געוווסט וועגן זייער טעטיקייט.

פאַר זיי האָט דאָס דאָרף, באַדייט איין זאַך: די אַרטיקע באַפעלקערונג, דער אוקראַינער. די פראָ־פאָזיציעס פון די אוקראַינישע מיליציאַנערן האָבן, פאַרשטייט זיך, אויסגעזען אין די אויגן פון די יידן שטאַרק מאָדנע און זייער פאַרדעכטיק. אָבער פון דער אַנדערער זייט, איז געווען שווער זיך זיי אַקעגנצושטעלן און נישט אָנצונעמען דעם שאַנס וואָס זיי האָבן געגעבן צו ראַטעווען דאָס לעבן.

ווי לאַנג די געטאָ האָט עקזיסטירט, ווי לאַנג זי האָט ווי־עס־איז געזשיפעט, האָבן יידן נישט גערן פאַרלאָזן די געטאָ, כדי צו גיין צו די אוקראַינער אין די וועלדער, זיי האָבן זיך נישט לייכט דערצידירט אויף צו פאַרלאָזן די יידישע סביבה און אויסבייטן זי אויף דער פיינטלעכער, אוקראַינישער.

ספּעציעל איז די דעציזיע אָנגעקומען שווער פאַר דעם מענטשן־עלעמענט וואָס די אוקראַינער האָבן געוואָלט אַרויסנעמען פון די געטאָס. דער דאָקטאָר, דער דענטיסט, די קראַנקן־שוועסטערס האָבן אין געטאָ געהאַט פאַרזיכערטע אַרבעט־פלעצער און „גוטע" אַרבעט־צייגענישן. איז טאַקע די אויפגאַבע פון די מיליציאַנערן ניט געווען קיין לייכטע. זיי האָבן אויסגעניצט די שווערע מאָמענטן אין געטאָ — טעג פון שרעק, פּאַניק, שמועות וועגן דער נאָענטער ליקווידאַציע פון געטאָ און דאָס גלייכן, כדי צו באַווירקן די אַנטשפּרעכנדיקע מענטשן צו פאַרלאָזן די געטאָ. אין אַזעלכע מאָמענטן האָבן זיך טאַקע געוויסע מענטשן דעצידירט צו גיין מיט זיי. דאָס זיינען געווען על־פּי־רוב איינזאַמע מענטשן, אָן משפּחות. זיי פלעגן די מיליציאַנערן אַרויספירן אין געהיים פון די געטאָס.

די אַרויסגעפירטע פון די געטאָס האָבן געאַרבעט אין באַנדעראָווסקע פעלד־שפּיטאָלן אַ גענוג לאַנגע צייט: ביז עס האָט זיך דערנענטערט די רויטע אַרמיי, דעמאָלט זיינען זיי ליקווידירט געוואָרן דורך ברוטאַל־געבער.

מיט די באַנדעראָווצעס האָבן זיי זיך געוויינלעך געטראָפן צום ערשטן מאָל אויג־אויף־אויג ערשט נאָך די אַקציעס פון „יודן־ריין". די געראַטעוועטע יידן פון די געטאָס האָבן זיך לייכט אָפּגעגעבן אַ רעכענונג דערפון, אַז די מענטשן וואָס זיי טרעפן אָן, טראָגן דעם וואָס זיי זיינען נישט מתדירט און טראָגן דעם וואָס זיי זיינען בלויז באַוואָפנט טייל־ווייז, זיינען נישט בלויז צופעליק אָרגאַניזירט. דאָס איז געווען קענטיק לויט די באַפעלן, וואָס די עלטסטע צווישן זיי האָבן אַרויסגעגעבן די ייִנגערע און לויט די באַריכטן וואָס זיי האָבן אָפּגענומען איינער פון צווייטן.

דעמאָלט, האַרבסט 1942, אין דער תקופה פון דער ליקווידאַציע פון די געטאָס, ווען יידן זיינען געלאָפן פון איין געטאָ אין דער צווייטער אַריין, זיינען אויף די וועגן, שטעגן און סטעזשקעס געשטאַנען באַנדע־ראָווצעס, האָבן פאַרהאַלטן די אַנטלאָפענע יידן און זיי אַוועקגעפירט אין זייערע שטאָבן ווו זיי האָבן זיי דאָרט דערמאָרדעט.

נאָך דעם ווי וואָלין איז געוואָרן „יודען־ריין", די געטאָס האָבן אויפגעהערט צו עקזיסטירן, האָבן יידן, געראַטעוועטע פון דער לעצטער אַקציע, נישט האָבנדיק פאַר זיך קיין קאָנקרעטן וואַנדער־ציל — אַ נאָך־עקזיסטירנדע געטאָ — זיך גענומען צעלויפן איבער די וועלדער. אָבער די באַנדעראָווצעס

האבן דערגרייכט צו די באהעלטענישן פון די יידן אין די וועלדער און זיי דארט דערמארדעט.

ווינטערצייט, ווען די פוסטריט פון די יידן, נישט פארשיט פון שניי, אדער ווייניק פארשיט, זיינען געווען א גוטער וועגווייזער צו די ערטער ווו די יידן האבן זיך געפונען, האבן זיי, די באנדעראווצעס, נישט געדארפט אנקומען צו קיין שום טריקס, כדי אויסצוגעפינען ווו די יידן האבן זיך געפונען.

אין אנדערע פעריאדן פון יאר, האבן זיי זיך באניצט מיט שפיצלער, כדי די יידן ארויסצוטארן. אין ראיאן פון קאפיטשאווא און אריאנאווא, האבן זיי אויפגעדעקט אייניקע באהעלטענישן פון יידן, אין וועלכע עס האבן זיך געפונען מער ווי התדערט נפשות. דאס איז זיי געלונגען אויף פאלגנדן אופן: זיי האבן אין די וועלדער צעווארפן בריוו, צעטלען אין וועלכע זיי האבן אויסגעדריקט זייער רחמנות צו די יידן, האבן זיי צוגעזאגט לעבן און רו אין די דערפער.

פון דער ווייטנס האבן זיי באאבאכט ווהין די יידן מיט די בריוו גייען. עס איז געגנתג געווען אויפצודעקן איין ייד, כדי דאס באהעלטעניש זאל דעמאסקירט ווערן. עס זיינען געווען פאלן — טאקע אין די ערשט דערמאנטע מקומות — ווו די יידן האבן נישט ארויסגעגעבן זייער באהעלטעניש א לאנגע צייט. ערשט אז זיי האבן אנגעהויבן אויף אן אמת צו גלויבן, אויפן גרונט פון דעם וואס מען טשעפעט זיי נישט אזא לאנגע צייט און מען האלט זיי אין רופן צו גיין אין די דערפער, זיינען זיי ארויס, געטריבענע פון הונגער און האפענונג, און דעמאלט האט זיי דערוואַרט דער טויט פון די הענט פון זייערע „פריינד".

דער אופן פון מארדן יידן דורך די באנדעראווצעס איז נישט געווען קיין איינפאכער. זיי האבן זיך נישט באנוגנט מיט צונעמען ביים ייד דאס לעבן. די פרויען האבן זיי אפגעשניטן די ברוסטן, די מענער — די געשלעכטלעכע ארגאנען. מען האט די קרבנות אויסגעשטאכן די אויגן, מען האט פשוט געשניטן פון די מענטשן לעבעדיקע שטיקער. דער קרבן איז דורכגעגאנגען די אימהדיקסטע יסורים.

פרילינג 1943, זיינען זיי געפאלן אויף דעם געדאנק נאכצומאכן די דייטשן און ארויסניצן די יידישע ספעציאליסטן. לויטן מוסטער פון די דייטשן, האבן זיי אנגעהויבן סעגרעגירן די געכאפטע יידן, ארויסנעמען פון זיי די ספעציאליסטן בעלי־מלאכות: שניידערס, שוסטערס, גארבערס, בלעכערס און דאס גלייכן. די עצם פארעם פון דער סעגרעגאציע איז געווען די זעלבע וואס די דייטשן האבן געהאט איינגעפירט.

אויף איין זייט האט מען געשטעלט די ספעציאליסטן, אפט מאל מיט זייערע פאמיליעס, אפט מאל אן זיי, אפהענגיק פון דער שטימונג פון די סעגרעגירער. אויף דער צווייטער זייט האט מען אוועקגעשטעלט די נישט־ספעציאליסטן. די נישט־ספעציאליסטן האבן זיי גלייך דערמארדעט, די ספעציאליסטן זיינען אוועקגעפירט געווארן אין די וועלדער אדער דערפער און באשעפטיקט זיי אין זייער פאך.

טראץ דעם וואס די באנדעראווצעס זיינען דערגאנגען צו די טיפענישן פון די וועלדער, האבן זיי נישט געקענט אויפכאפן אלע יידן. אין זייער געיעג נאך יידן, האבן זיי אויך געלערנט פון די דייטשן: זיי וועלן שוין מער נישט מארדן קיין יידן, מחמת זיי האבן מיט די יידן א געמיינזאמע שפראך... א געמיינזאמען שונא — די דייטשן.

אויסער דעם האבן זיי מודיע געווען, אז ענגלאנד און אמעריקע האבן זיך אנגענומען פאר די יידן און האבן זיי פאראווערט צו מארדן יידן, דעריבער קען יעדער פארבאהאלטענער ייד ארויס פון באהעלטעניש און זיך באווייזן אן פחד.

די דאזיקע דערקלערונגען פון די באנדעראווצעס האבן דערגרייכט אין די סאמע טיפסטע באהעלטענישן אין די וועלדער. היות דאס מאל האבן זיי טאקע די יידן נישט געמארדעט, האבן די יידן אנגעהויבן ארויסקריכן פון די באהעלטענישן. די באנדעראווצעס האבן קאנצענטרירט די ספעציאליסטן אין וואלד, אין ספעציעלע לאגערן, און זיי האבן אויסגעניצט די יידישע ארבעטס־קראפט. פאכמענער האבן געארבעט אין זייערע פאכן, אנדערע אויף די פעלדער. לויט דער דייטשישער סיסטעם האבן זיי געפירט א רעגיסטער פון יידן, ציילונגען (ראפארטן), האבן איינגעפירט א קאלעקטיווע

פאַראַנטוואָרטלעכקייט, געוואָרנט אויב איינער וועט אַנטלויפן אָדער זיך פאַרשולדיקן, וועלן אַלע דערפאַר טראָגן די אחריות. די ענדגילטיקע ליקווידאַציע פון די דאָזיקע לאַגערן איז שטענדיק געגאַנגען האַנט־ביי־האַנט מיט דער דערנענטערן זיך פון דער רויטער אַרמיי.

אין פיל ערטער איז די קאָנצענטראַציע פון יידן געוואַקסן גאַר שטאַרק, מחמת יידן אַליין האָבן געצויגן דאָרט ווו עס זיינען געווען יידן. אין פאַריצק למשל, זיינען אין אַפּריל 1943 געווען אין לאַגער פון די באַנדעראָווצעס 44 יידן, וועלכע האָבן דאָרט געאַרבעט. זיי זיינען גוטוויליק אַרויס פון די באַהעלטענישן אין די וועלדער.

דער 13־טן מאַי זיינען שוין אין דעם דאָזיקן לאַגער געווען 100 יידן, מחמת עס זיינען צוגעקומען דאָרט אַהין יידן פון דער גאַליצישער שטאָט סאָקול. די דאָזיקע אַלע יידן האָבן די באַנדעראָווצעס ווי געוויינלעך, גענומען אין אָקטאָבער 1943 צו דער אַרבעט און אַנשטאָט צו פירן צו אַרבעט — זיי אויסגעמאָרדעט.

אין וואַלד לעבן דעם דאָרף ראָזשישצע, אין דער געגנט פון אַנטאָנאָווקע, האָבן געלעבט „אויף דער פרייי" 200 יידן. ראָזשישצע איז געווען אַ גרויסער באַנדעראָווסקער צענטער און דער צענטער האָט אָנגעטאָן די יידן גרויסע צרות. זומער 1943 זיינען די דייטשן באַפאַלן דעם צענטער פון צוויי זייטן, פון קאַסטאָפּאָל און פון טוטשין, און האָבן דאָס דאָרף פאַרניכטעט. די יידן זיינען זיך דעמאָלט צעלאָפן און האָבן גענומען ציען קיין קודרינקי, 30 קילאָמעטער פון טוטשין, ווו עס האָט אויך עקזיסטירט אַ יידישער לאַגער.

אין קודרינקי זיינען געווען קאָנצענטרירט 400 נפשות, אין אָנפאַנג האָבן זיי געלעבט אין וואַלד, ווען עס איז געוואָרן אין וואַלד זייער קאַלט, האָבן די באַנדעראָווצעס דערלויבט די יידן זיך צו באַזעצן אין די פאַרלאָזענע הייזער פון די פּאָליאַקן. אין קודרינקע זיינען געווען צוויי פּוילישע ישובים, איינער ווייט פון דעם אַנדערן אומגעפער 2 קילאָמעטער. די יידן האָבן זיך באַזעצט אין די דאָזיקע פּוילישע הייזער לויט די שטעט פון וועלכע זיי האָבן געשטאַמט (טוטשינער, אַלעקסאַנדריער, קאָסטאָפּאָלער, מיענדזיזשעצער (מעזריטשער) און אַנדערע.

די ערשטע תקופה פון דער דייטשישער אָקופּאַציע האָבן באַנדעראָווצעס די יידן רעגיסטרירט, געציילט און אַזוי ווייטער. מיטן דערנענטערן זיך פון דער רויטער אַרמיי, דעצעמבער 1943, האָבן זיי אַרומגערינגלט די יידישע הייזער ביינאַכט און דערמאָרדעט אַלע יידן, אַחוץ 17 נפשות, וועמען עס איז געלונגען זיך צו ראַטעווען.

שארית הפליטה מאוסטראה במינכן

שורה ראשונה, מימין לשמאל: לובלינסקי, מוסי סורוקה, שמואל שטירנברג, מנדל סירובר, לייזר לודומירסקי, סיומה רשטיק מוסי גריינימס.

שורה עליונה, מימין לשמאל: איסק גולדנברג, פייסי פינקלשטיין, אברהם גוטמן, מולי וישניבצקי, לייזר טייטלבוים

די ערשטע תקופה פון דער דייטשישער אקופאציע אין וואלין

וואלין האבן די דייטשישע ארמייען פארנומען אין די סאמע ערשטע טעג פונעם מלחמה־אויסברוך מיטן ראטנפארבאנד. פונקט ווי עס האט פאסירט בעת דער דייטשישער אפענסיווע אויף פוילן אין סעפטעמבער 1939, זיינען אויך בעת זייער אנגריף אין אוקראינע אין 1941, געווען פאלן, ווען שטעט און דערפער וואס זיינען געלעגן ווייטער צו מזרח־צו, זיינען פארנומען געווארן פריער ווי ישובים, וואס זיינען געלעגן מערבדיק.

אזוי, למשל, איז לודמיר (וולאדימיר־וואלינסק) פארנומען געווארן שוין דעם 23־סטן יוני, דאס הייסט, אויפן צווייטן טאג פון דער מלחמה, אסטראה — דעם 25־סטן יוני (ביי דער שטאט זיינען במשך פון עטלעכע טעג נאך אנגעגאנגען קאמפן), ראוונע האבן די דייטשן באזעצט דעם 29־טן יוני און קרעמעניץ ערשט דעם 2־טן יולי.

אין די באזעצטע שטעט האט זיך געשאפן א מין דאפלטע מאכט: פון איין זייט זיינען די בעלי־בתים געווארן די דייטשישע פעלד־קאמענדאנטן און דאס סטאציאנירנדיקע דייטשישע מיליטער; פון דער אנ־דערער זייט, האבן די אוקראינער זיך דערפילט ווי מאכט־האבער און מיט דער הילף פון זייער מיליץ אנגעהויבן איינפירן זייערע פאראדקעס.

די אוקראינער באפעלקערונג, האט דער עיקר זיך ארגאניזירט ארום די ניי־געשאפענע זעלבסט פאר־וואלטונגען. אין די דערפער און אין די ישובים, וואס זיינען געלעגן אן א זייט, ווו די דייטשן האבן א לענגערע צייט וועגן זיי זיך נישט געדאגהט, זיינען די אוקראינער געווען פון קיינעם נישט געשטערט אליינהערשער.

די ערשטע אנטי־יידישע מעשים מצד די דייטשן — און אוקראינער — זיינען געווען: דאס אפיציעלע באגרענעצן אין זייערע בירגערלעכע רעכט. דער פארבאט פאר א יידן זיך אריבערציען פון איין ארט אויף א צווייטן; יידן איז פארבאטן געווארן זיך צו באווייזן אויף דער גאס פאר זון־אויפגאנג און נאך זון־אונטערגאנג, אנהאלטן יעטוועדן קאנטאקט מיט א נישט־יידן, דאס גיין אויף טראטוארן. קורץ דערויף איז אויך געקומען דער צוואנג צו טראגן אויפן ארעם א ווייסן באנד מיט א בלויער מגן־דוד (דעם באנד האט מען שפעטער געמוזט פארבייטן מיט א געלער לאטע) און איבער אלץ דעם, האט פון די סאמע ערשטע טעג פון דער דייטשישער אקופאציע געד־ריקט דער שטארקסטער צוואנג: די אבליגאטארישע ארבעט. אין דער אמתן, זיינען די יידן, מיטן מאמענט וואס די דייטשן האבן באזעצט די געגנט, געשטעלט געווארן אין א מצב פון א קאמפלעטער רעכטלאזי־קייט: יעדער דייטש און יעדער אוקראינער האט מיט א יידן געקאנט טאן, וואס אים האט זיך פארוואלט.

דייטשישע סאלדאטן האבן סתם זיך געלאזן וווויל־גיין איבער יידן. זיי האבן געשלאגן, געפייניקט, דערנידעריקט און באראבעוועט. די ערשטע עטלעכע וואכן האבן די דייטשן גופא, געטריבן די יידן צו דער ארבעט און דערביי, ביים מינדסטן אויסרייד, געש־לאגן מכות רצח: זיי האבן געשלאגן, אויב א ייד האט פאר זיי נישט אראפגענומען דאס היטל, און אנדער מאל, אויב ער האט יא אראפגענומען דאס היטל; זיי האבן געשניטן ביי יידן די בערד, אראפ־געצויגן פון זיי די מלבושים, די שיך: זיי האבן געצוווּנגען יידן צו טאנצן און זינגען, האבן געפיי־ניקט יידישע מיידלער, אונטערגעצונדן בתי־תפילה, פארברענט ספרי־תורה'ס, סתם יידישע הייזער גע־לאזט אוועקגיין מיטן רויך. און אט די אלע פיינע מעשים האבן די דייטשישע סאלדאטן לרוב אויפ־געוומען מיט זייערע פאטאגראפישע אפאראטן.

די אוקראינער, באזונדערס זייער מיליץ, האבן נאכגעטאן די דייטשישע נגישות, טיילמאל בשותפות מיט די דייטשן, צומאל אויף אייגענעם חשבון, כדי צו געבן א באגריף פון די דייטש־אוקראינישע פאר־ברעכנס, וועלן מיר דא פארצייכענען א פאר ספעצי־פישע פאלן.

אין קרעטבורג האט א יידיש מיידל מיטן נאמען טייבל (איר פאמיליע־נאמען האבן די עדות נישט אנגעגעבן) געשטעלט די אוקראינער אן אקטיוון ווידערשטאנד, זי האט זיי אפגעשטויסן פון זיך און זיך פארטיידיקט מיט א מעסער אין די הענט. די צוויי

אוקראַינער, מיליציאָנערן, **דעמיטראָ לאָשוק** און **קאָליאַ גאָנטשאַרוק**, האָבן מיט ווילעס דערשטאָכן דאָס מיידל אויפן אָרט. אין ליובאָמל און אין טוטשין האָבן די דייטשן אין אַ שבת געצוואונגען די יידן צו פאַרברענען ספרי־תורה׳ס. אין הולאָבל, קאָוולער ראַיאָן, האָבן די דייטשן אין די ערשטע טעג פון זייער באַזעצן די שטאָט, אָנגעטראָפן אויף דער גאַס ·פיר יידן מיט בערד און זיי אָן אַ פאַרוואָס און אָן אַ פאַרוועז דערשאָסן אויפן אָרט. די נעמען פון די אומגעבראַכטע קרבנות זיינען געווען: **כריזמאַן, ווײנער, דוד קאַץ, און פנחס רעזשענסקי**. אין מיזאָטש האָבן די דייטשן אָנגעצונדן ביי אַ יידן די באָרד.

אין פאָריצק האָבן דייטשן, צוזאַמען מיט אוקראַינער, אונטערגעצונדן מיט ברען־באָמבעס דרייסיק יידישע הייזער. אין אָסטראה האָבן זיי פאַרברענט די ספרי־תורה׳ס פון דער שול אויף טאַטאַרסקע־גאַס.

ביינאַנד מיט רציחות פון דעם מין, זיינען יידישע ישובים געוואָרן אַן אַרענע פאַר אינדיווידועלע רויבערייען. אַלע האָבן גערויבט: דייטשן, אוקראַינער מיליציאָנערן און סתם אוקראַינער. מען פלעגט זיך אַריינרייסן אין יידישע הייזער בייטאָג און צונעמען וואָס מען האָט נאָר געוואָלט. מיט רעוואָלווערן אין די הענט, פלעגט מען אויך פאָדערן זאַכן, וואָס האָבן זיך געפונען פאַר די אויגן.

ניצולי אוסטראה אחרי מלחמת העולם השניה

אוקראַינישע אַקציעס

אין פאַרלויף פון חודש יולי 1941 האָט די אוקראַינישע באַפעלקערונג איינגעאָרדנט אָרגאַניזירטע מאַסן רויב־אָנפאַלן און פּאָגראָמען אויף יידן. נישט תמיד אָבער, קאָנען די עדות זיך דערמאָנען די גענויע דאַטעס פון די דאָזיקע רויבערייען און פּאָגראָמען, זיי געדענקען בלויז דעם חודש: יולי. מען דאַרף אָננעמען, אַז די דאָזיקע אַקציעס זיינען געווען פאַרבונדן מיט די פּעטלורע־פייערונגען — דעם 6טן יולי. אין גרויסע מאַסן, אָרגאַניזירטערהייט האָבן די אוקראַינער טאָג און נאַכט פאַרפּלייצט די יידישע גאַסן און געגנטן אין די שטעט און שטעטלעך, אַרויסגעטראָגן פון די יידישע הייזער זאַכן, אָנגעשטאָפּט די זעק, אויפגעלאָדן אויף פורן און ערגעץ אַוועקגעפירט.

אַן אוקראַינער, וואָס האָט גערויבעוועט ביחידות, אויף אַן אינדיווידועלן אופן, האָט זיך, אין אַ געוויסער מאָס, אויסגעהיט פון זיינע שכנים, און בגניבה האָט ער אַוועקגעטראָגן די גערויבטע זאַכן. די וואָס האָבן גערויבט בחבורותא, האָבן נישט געפילט קיין שמץ פון אַ געפיל, אַז זיי טוען אַ פאַרברעכן, אַז זיי טוען עפּעס וואָס איז קעגן געזעץ. פאַרקערט, דאָס פאַרהאַלטן זיך פון די רויבער איז געווען שטאַרק חוצפּהדיק, ווי פון מענטשן וואָס זיינען זיכער מיט זיך, גלייך ווי זיי וואָלטן אויסגעפילט אַ נאַציאָנאַלע פליכט. בשעת די רויבערייען האָבן זיי דעמאָלירט אַ סך יידישע הייזער, געשלאָגן יידן מכות רצח, און טיילמאָל אויך באַגלייט די רויבערייען זייערע מיט מאָרדן אומגליקלעכע מענטשן.

אין אַ טייל שטעט זיינען די רויבערייען באַגלייט געוואָרן מיט פּאָגראָמען אין אַ ברייטן סטיל, לויטן נוסח פון די פּעטלורע־פּאָגראָמען אין די יאָרן 1918—1921. ביי די דאָזיקע רויבערייען, האָט מען קיין דייטשן נישט געזען. מיט די אַלע אַקציעס האָבן אָנגעפירט די אוקראַינישע נאַציאָנאַלע אַקטיוויסטן, וואָס האָבן איצט פאַרנומען אָנגעזעענע פּלעצער אין דער מיליץ און אין די זעלבסט־פאַרוואַלטונגען.

די דאָזיקע כוואַליע אוקראַינישע מאַסן־רויבערייען און פּאָגראָמען, האָט זיך אָדורכגעטראָגן דורך די דערפער און קליינע שטעטלעך אין וואָלין. אין די גרעסערע צענטערס, ווו עס האָבן סטאַציאָנירט דייטשן און עס האָבן זיך געפונען דייטשישע אַמטן, האָבן די רויבערייען נישט אָנגענומען קיין דעמאָנסטראַטיוון כאַראַקטער.

אויפן גרונט פון דעם דאָזיקן חילוק צווישן די רויבערייען אין די דערפער און קליינע פּונקטן און צווישן די רויבערייען אין די גרעסערע ישובים, און אויפן גרונד פון אַ גאַנצער ריי סימנים, קאָן מען אָננעמען, אַז די דאָזיקע רויב־אַקציעס זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן און אָדורכגעפירט געוואָרן אויסשליסלעך דורך די אוקראַינער אַליין, אָן דער אינספּיראַציע פון די דייטשן.

אסתר מאָטל (פאַמיליע־נאָמען נישט אָנגעגעבן) פון גלינקאַ, האָט זיך איינגעגעבן אין פּעטלורע־טאָג צו אַנטלויפן פון אַ פּאָגראָם אין גלינקאַ און אָנצוקומען קיין ראָוונע. אין דעם דאָזיקן טאָג זיינען אין ראָוונע, ווי אומעטום, פאָרגעקומען גרויסע אוקראַינישע מאַניפעסטאַציעס. אסתר מאָטל האָט זיך אַריינבאַקומען צווישן המון דעמאָנסטרירנדיקע, אָנגייענדיק ווי אַן אוקראַינקע. די דעמאָנסטראַנטן זיינען צוגעגאַנגען צום הויז ווו עס האָט זיך געפונען די דייטשישע קאָמענדאַטור. זיי האָבן אין עקסטאַז געשריען: „נידער מיט דער יידישער קאָמונע! שלאָגן זיי! שלאָגן די יידן! מאָרדן זיי!”.

צו די דעמאָנסטראַנטן איז אַרויס אַ דייטש, קענטיק אַ דיגניטאַר, וואָס האָט אויפגענומען אַ דעלעגאַציע פון די דעמאָנסטראַנטן. נאָכן אויסהערן די דעלעגאַציע, האָט דער דיגניטאַר געהאַלטן פאַר די דעמאָנסטראַנטן אַ רעדע אויף דייטש, וואָס אַן איבערזעצער האָט גלייך אויפן אָרט איבערזעצט אויף אוקראַיניש. דער דייטש האָט זיך אָפּגעזאָגט געבן אַ דערלויבעניש צו מאַכן אַ פּאָגראָם אויף יידן, מאָטיווירנדיק זיין אָפּזאָג מיט דער געפאַר, וואָס עס באַשטייט אין אַריינפירן אומאָרדענונג אין דער צייט פון אַ מלחמה. ער האָט פאַראָרדנט, אַז דער המון זאָל זיך רואיק פונאַנדערגיין.

אויפן שאָסיי נישט ווייט פון דאָרף זדאָמישלע, קאָוולער ראַיאָן, האָט אַ גרופּע דורכפאָרנדיקע דייטשן, דעם 9־טן יולי פאַרהאַלטן אַכט באַוואָפנטע

אוקראַינער פון דאָרף קראַסקאָ. די פּויערים האָבן שטאָלצע און מיט זעלבסטזיכערקייט געמאָלדן די דייטשן, אַז זיי גייען הרגענען יידן. די דייטשן האָבן די דאָזיקע פּויערים דערהרגעט אויפן אָרט. די באַשרייבונגען וועגן פאַרלויף פון די רויב־אַנפאַלן אין שטעטל מאַניעוויטש און ראַטנאָ, באַשטעטיקן אויך די השערה, אַז די אוקראַאינישע רויב־אַנפאַלן ווי אויך די פּאָגראָמען פון יענעם חודש יולי זיינען געווען אינספּירירט, אָרגאַניזירט און אויסגעפירט דורך די אוקראַאינער אַליין.

יידן פון די ישובים ווו די פּאָגראָמען זיי־ען פאָר־געקומען, זיינען אַנטלאָפן פון זייערע ערטער. נאָך אַ געוויסער צייט איז אַ טייל יידן, שטענדיקע איינ־וווינער פון די ישובים, צוריקגעקומען אין זייערע מקומות. עס זיינען, אָבער, געווען ערטער, דערפער און קליינע ישובים, וואָס זיינען געבליבן יידן־ריין פון סאַמע דער ערשטער צייט פון דער דייטשישער אָקופּאַציע, פון דער צייט פון די אוקראַאינישע אַק־ציעס אָן; יידן האָבן זיך אַהין נישט מער צוריק־געקערט.

דייטשישע אַקציעס

די דייטשישע אַקציעס האָבן זיך אָנגעהויבן גלייך אין די ערשטע טעג נאָכן באַזעצן דאָס געביט דורך דעם דייטשישן מיליטער. אין יענער צייט האָבן יידן נאָך נישט געהאַט קיין אָנונג וועגן דעם טערמין „אַקציע". די ערשטע געשעענישן פון אַן אַקציע־כאַראַקטער האָבן יידן באַצייכנט מיטן אַלטן טראַ־דיציאָנעלן נאָמען „פּאָגראָם", אָדער מיט נאָך אַן עלטערן טערמין־„שחיטה".

מען האָט די דאָזיקע ערשטע אַקציעס כאַראַק־טעריזירט לויט לאָקאַלע סימנים. אין **אָסטראָה למשל**, האָט מען די ערשטע אַקציע גערופן **דער ערשטער מאָנטיק"**, כדי צו אונטערשיידן פון דער צווייטער אַקציע — דעם „צווייטן מאָנטיק". אין מעזיריטש (מיענדזיזשעץ), האָט מען די ערשטע אַקציע אָנגע־רופן **„דער בלוטיקער שבועות"**.

דעם טערמין „אַקציע", האָבן יידן איבערגענומען פון די דייטשן און האָבן זיך אָנגעהויבן מיט אים באַנוצן. מען האָט זיך מיט דעם באַגריף באַדינט שוין בשעת די אַקציעס פון טיילווייזער ליקווי־דאַציע, אָבער בשעת די אַקציעס פון דער ענדגיל־טיקער ליקווידאַציע איז דער דאָזיקער טערמין שוין געווען באַקאַנט ביי אַלע יידן.

דער באַגריף „כאַפּעריי", איז דורך די יידן געוואָרן באַנוצט (ווי אַזוי די דייטשן האָבן די דאָזיקע מעשים זייערע גערופן איז נישט באַוווסט) מחמת דעם, וואָס ער האָט צום בולטסטן כאַראַקטעריזירט דעם כאַראַקטער פון דער דאָזיקער אַקציע.

דייטשן, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין די ערשטע אַקציעס, זיינען געוויינטלעך אָנגעקומען אויף מאָטאָ־ציקלען, האָבן שרעקלעך הויך געשריען און האָבן זיך פאַרהאַלטן ווי טייוולאָנים. יידן האָבן זיי גערופן „די שדים". מ'האָט זיי אידענטיפיצירט מיט דער ס.ס. מחמת זיי האָבן געטראָגן גרוי־גרינע מונדירן, אויף די העלמען און אויף די פּאַסקעס האָבן זיי געהאַט טויטן־קעפּ און אויף דעם אָרעם דעם צייכן: ס.ס.

בעת די ווייטערדיקע אַקציעס, האָט מען ביי די דייטשן באַמערקט אויך אַנדערע אָפּצייכענונגען. מיט דער צייט האָט מען שוין געוווסט וועגן דעם אָנטייל פון די דייטשישע אַמטן אין צוגרייטן די אַקציעס און אין אַדורכפירן זיי, ווי למשל, דער „געביטס־קאָמי־סאַריאַט". ערשט אויף דעם נירנבערגער פּראָצעס איז קלאָר געוואָרן, אַז אין יאָר 1941 האָבן די דייטשן געשאַפן ספּעציעלע אָפּטיילונגען, די אַזוי־גערופענע „אייזנזאַץ־גרופּן", וואָס זיינען פאַרטיילט געוואָרן אויף אַלע געביטן, וואָס האָבן זיך ביז צום קריגס־אויסברוך געפונען אונטער דער סאָוועטישער הערשאַפט.

די הויפּט־אויפגאַבע פון אָט די טיילן איז, צווישן אַנדערע, געווען דאָס אַדורכפירן די פאַרניכטונג פון די יידן. דער פאַרניכטונגס־באַפעל האָט געדאַרפט אַדורכגעפירט ווערן אונטערן אויסרייד פון „שיצן דעם רוקן". מיטגלידער פון די „גרופּן", האָבן זיך רעקרוטירט פון די פאַרשיידענע פאָרמאַציעס, וואָס זיינען געשטאַנען אונטערן באַפעל פון דעם „רייכס־זיכערהייט־הויפּט־אַמט", אונטער דער אָנפירער־שאַפט פון הימלערן אַליין.

אין דער תקופה פון די פעלד־קאָמענדאַטורן, זיינען אָרגאַניזירטע מאָרדן איבער דער יידישער באַפעל־קערונג אויסגעפירט געוואָרן דורך די דאָזיקע „איינזאַץ־גרופּן". מיטן איבערנעמען די מאַכט דורך די געביטס־קאָמיסאַרן, זיינען די „איינזאַץ־גרופּן" אויטאָמאַטיש פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַפּטיילונגען פון דער אַרטיקער ס.ד. („זיבערהייטס־דינסט"); זיי האָבן דאָס דורכגעפירט די ליקווידאַציע פון די יידן ביז צום סוף.

אין פאַרלויף פון דער הערשאַפט פון די פעלד־קאָמענדאַטורן, זיינען אויף יידן אַדורכגעפירט געוואָרן די וויטערדיקע פיר קאַטעגאָריעס אַקציעס:

א. נאָמענלאָזע אַקציעס אויף יחידים.

ב. אַקציע אויף דער אינטעליגענץ, אַנפירערשאַפט פון דער יידישער געזעלשאַפט און קאָמוניסטן.

ג. קאָפּרייען.

ד. מאַסן־אַקציעס פון טיילווייזער ליקווידאַציע.

נישט אַלע אַקציעס זיינען אַדורכגעפירט געוואָרן אויף אַלע פלעצער. עס בלייבט נאָך ביז איצט אַ סוד, צי דער „כאַראַקטער" פון די אַקציעס איז אויך געווען געפּלאַנט, צי ער איז געווען בלויז אַ צופעליקייט. פונקט ווי עס איז ביז איצט נישט אויפגעקלערט געוואָרן צי איז דער אויסוואַל פון די ישובים פאַר דער אָדער אַנדערער אַקציע געווען אַ פּלאַנמעסיקע זאַך, צי בלויז אַ צופאַל.

אין דער תקופה וועגן וועלכער עס רעדט זיך איצט, זיינען די אַקציעס אַדורכגעפירט געוואָרן דער עיקר אויף מענער, און דאָס דערהויפּט אויף מענער וואָס זיינען געווען אין אַרבעטסעלטער; דעריבער טאַקע האָט זיך עס געלייגט אויפן שכל פון די געב־ליבענע, אַז די יונגע און געזונטע אַוועקגעפירטע זיינען גענומען געוואָרן צו אַרבעט ערגעץ ווו.

די צאָל יידן וואָס זיינען אומגעקומען אין די איינ־צלנע אַקציעס קאָן נישט גענוי באַשטימט ווערן. די ציפערן וואָס ווערן אָנגעגעבן דורך די לעבן־געבלי־בענע עדות קאָן מען נישט באַטראַכטן פאַר מאָסגע־בנדיקע. די וואָלינער יידן אַליין האָבן קיינמאָל נישט געפירט קיין סטאַטיסטיק פון די אומגעקומענע. די פאַרשטייער פון די אוקראַינישע זעלבסט־פאַרוואַל־טונגען וואָס זיינען תמיד געווען אויף זאַמל־פּלעצער, האָבן נאָטירט די צאָל דערמאָרדעטע אָדער איבערי־קנס, האָבן יידן, אין אַלגעמיין, אַפילו זיך צו שטאַרק נישט באַמיט צו באַקומען די דאָזיקע ציפערן.

די נידערשלאַגנקייט און פולשטענדיקער רעזיג־נאַציע זיינען געווען אַזוי טיף, אַז מען האָט נישט געהאַט קיין שום אינטערעס צו קיין שום זאַך. בנוגע די ציפערן וואָס מען האָט אין איניקע שטעט באַקו־מען פון די זעלבסט־פאַרוואַלטונגען, קאָן מען אָננע־מען, אַז זיי זיינען ריכטיקע.

אין אַרכיוו פון דעם נירנבערגער גרויסן פּראָצעס, ווי אין פּראָצעס פון די „איינזאַץ־גרופּן", געפינען זיך באַריכטן פון די דאָזיקע גרופּן צו דעם „רייכס־זיכערהייטס־הויפּטאַמט" וועגן דער צאָל דערמאָר־דעטע יידן און געוויסע פונקטן, ביי געוויסע אַקציעס, אויך זיינען אין די באַריכטן פאַראַנען סומירונגען פון די דערמאָרדעטע יידן אויף אַ געוויסן שטח, ביז אַ געוויסן טערמין, אָבער בכלל גיבן די דערמאָנטע באַריכטן נישט קיין קלאָר בילד וועגן דער גאַנצ־קייט פון דער יידן־פאַרניכטונג אויפן שטח פון דעם פאַרמלחמהדיקן רוסלאַנד און ממילא אויך נישט וועגן דעם אויסמאָרדן פון די יידן אויף וואָלין.

נאָמענלאָזע אַקציעס אויף יחידים

אין יולי און אין די ערשטע טעג פון אויגוסט 1941, זיינען קליינע גרופּן דייטשן מערסטנטייל צו איין פּערזאָן אויף מאָטאָציקלען, צוגעפאָרן צו אַ גאַנצער רייע דערפער אין פאַרשיידענע פּאָוויאַטן. אין די דערפער האָבן די אַרטיקע סאָלטיסן (די דאָרף־פאַרוואַלטער) צוזאַמענגערופן אַלע יידישע איינוווינערס אויף איין אָרט.

די צוזאַמענגערופענע האָט מען אַוועקגעשטעלט אין רייען, און פון זיי האָבן די דייטשן אויסגעקליבן אַ געוויסע צאָל מענטשן: יעדן צווייטן, דריטן, פינפטן, זיבעטן, אָדער גאָר צענטן. די אויסגעקלי־בענע האָבן זיי דערשאָסן אויפן אָרט. מען האָט אויך דערשאָסן יידן, אויף וועלכע די אַרטיקע אוקראַינער האָבן ספּעציעל אָנגעוויזן. דער עיקר זיינען ווי דערמאָנט, אין די אַקציעס אומגעבראַכט

געוואָרן מענער. ווו־נישט־ווו, ווי, למשל, אין מיליָ־אָטין, זדאָלבונאָווער ראַיאָן, איז דער גורל געפאַלן אויך אויף פרויען און קינדער.

אין האָשטש האָט מען אוועקגעשטעלט אין אַ ריי הונדערט און פופציק יידן, וואָס זיינען געווען באַשעפטיקט ביים בויען אַ בריק, און מען האָט דערשאָסן יעדן צענטן. אין לובאָמל האָט מען, אייני־קע טעג נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן, פאַראָרדנט אַלע יידן זיך שטעלן אויפן מאַרק, דאָרט האָט מען זיי געהייסן זיך אויסשטעלן אין רייען און מען האָט דערשאָסן פינף מאַן: **שמואל שוסטער, שטרייכער, געלינטער, שמואל וויינגאַרטן** און **מאיר צייליגנגאָלד**.

נאָמענטלעכע אַקציעס אויף אינטעליגענטן און קאָמוניסטן

אין די ערשטע וואָכן נאָכן באַזעצן וואָלין זיינען אין אַ גאַנצער ריי שטעטלעך אַדורכגעפירט געוואָרן אינדיווידועלע אַקציעס, וועלכע האָבן געמאַכט דעם איינדרוק פון נקמה־אַקטן, אויף אינטעליגענטן, פאָ־ליטישע אַנפירערס און קאָמוניסטן.

אין אַ סך פאַלן האָט מען צו די באַטרעפנדיקע פערזאָנען געשיקט אויפפאָדערונגען זיך צושטעלן אין דער „אופראַווע" (דער אוקראַינישער זעלבסט־פאַר־וואַלטונג), אָדער אין דער דייטשער קאָמענדאַטור. אין אַנדערע פאַלן האָט די מיליץ אַרויסגענומען די דאָזיקע מענטשן פון זייערע היימען, אָבער אין די דאָזיקע אַקציעס זיינען אומגעקומען נישט נאָר אינ־טעליגענטן און קאָמוניסטן. עס זיינען געווען פאַלן, אַז אויך יידן וואָס האָבן נישט געהערט צו קיין איינער פון די דאָזיקע צוויי קאַטעגאָריעס, זיינען אומגעבראַכט געוואָרן אויף אַ נאָמענטלעכן אופן. דאָרט האָבן די אוקראַינער, וועלכע האָבן געהאַט פערזענלעכע חשבונות מיט אַ יידן, זיך מיט אים אָפּגערעכנט אויף אַזאַ אופן.

אין אָסטראָה למשל, זיינען אין דער קאָמוניסטן־אַקציע אומגעקומען **מיטיא זילבערשטיין**, וועלכער איז בעת דער סאָוועטישער הערשאַפט געווען אַ באַאַמטער אין שטייער־אַמט. **סיאָמאַ טאַבאַטשניק**, דעם זון פון דאָקטער טאַבאַטשניק האָט מען דער־מאָרדעט דערפאַר, וואָס ער האָט מיט יאָרן צוריק באַליידיקט זיינעם אַ שול־קאָלעגע — אַן אוקראַינער. אַ חוץ זיי זיינען אין אָסטראָה אומגעקומען נאָך אייניקע מענטשן.

אין קאָסטאָפּאָל האָט מען אין אַ נאָמענטלעכער אַקציע דערמאָרדעט דעם דאָרטיקן תושב **פעלדמאַן**, זיין זון און איידעם. אין קאָריטניצאַ זיינען דער־מאָרדעט געוואָרן צוויי יידישע משפחות: **פירשל** און **פעלדמאַן**. אין אושצילאָג זיינען דעם 24־טן יולי דערמאָרדעט געוואָרן אויף דעם אינדיווידו־עלן אופן דריי יידישע משפחות. אין די לעצטע פאַלן האָט מען אויך אומגעבראַכט די פרויען מיט די קינדער.

אין טוטשין האָט די אוקראַינישע מיליץ פונאַנ־דערגעטראָגן (דעם 18טן יולי 1941) נאָמענטלעכע אויפפאָדערונגען צו פינף און צוואַנציק יידן (וואָס די עדות באַצייכענען זיי ווי „די קאָפּ־מענטשן"), אַז זיי זאָלן זיך שטעלן צו דער „אופראַווע". די אויפ־פאָדערונגען זיינען געווען אונטערגעשריבן פונעם פאַרזיצער פון דער טוטשינער אופראַווע — שצער־באַניוק. די אַלע פינף און צוואַנציק פערזאָן האָבן זיך צוגשטעלט. מיליציאָנערן האָבן זיי אַוועקגעפירט הינטער דער שטאָט און דאָרט זיי געהייסן אויס־גראָבן גריבער. נאָכדעם ווי די גריבער זיינען געווען פאַרטיק, זיינען אָנגעקומען דייטשן און אַלע פינף און צוואַנציק מאַן דערמאָרדעט.

אין קאָרעץ האָט מען, אין דער צווייטער וואָך נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן, אַרעסטירט אַ געוויסע צאָל יידן אַלס קאָמוניסטן און זיי דערמאָר־דעט אויפן פראַוואָסלאַוונעם בית־הקברות.

אין דער חגא „די שוויענטאַ פּרעציסטאַ" (יולי 1941), האָבן אוקראַינער צוזאַמענגעטריבן אין אַ סטאַדאָלע אַריין עטלעכע צענדלינג יידן און האָבן זיי דערמאָרדעט אין דאָרף סיטני, צוויי קילאָמעטער פון קאָרעץ. פינף טעג שפּעטער האָבן זיי ווידער אַמאָל צונויפגענומען ביי אַ צוויי צענדלינג יידן, פון די „קאָפּ־מענטשן" און זיי דערמאָרדעט אין דער־מאָנטן דאָרף — סיטני.

אין קאָוועל האָט מען אין די ערשטע וואָכן

אַרעסטירט פופצן אַנפירנדיקע יידן, צווישן די אַרעס־טירטע האָט זיך געפונען דער אָרטיקער רבי פון דער טריסקער דינאַסטיע — וועלוועלע טווערסקי. די יידן פון קאָוועל און פון ווייטערע און נענטערע קהילות האָבן צונויפגענומען גרויסע געלט־סכומים און אַ מענגע ווערט־זאַכן, כדי אויסצוקויפן דעם רבין. אַ ריי „מאַכערס" און מעקלערס, דייטשן און אוקראַי־נער, האָבן צוגעזאָגט באַפרייען דעם רבין פאַר דעם אויסלייז־געלט. האָבן אָבער צוגענומען דאָס געלט און די ווערט־זאַכן און דער רבי איז סיי ווי סיי דערמאָרדעט געוואָרן. די דערמאָנטע קאָוולער אַרעסטירטע זיינען דערמאָרדעט געוואָרן לעבן באַנ־קערס מיל.

אין **מאַטשעיאָוו**, האָט מען אין דער ערשטער וואָך דערמאָרדעט צוויי בחורימלעך. אין אַ פּאָר טעג שפּעטער — אַנדערע פיר דערוואַקסענע.

אין **מיעלניעץ** האָט מען אין די ערשטע טעג אַרעסטירט פינף פערזאָן — געוועזענע קאָמוניסטן — פון זיי דריי יידן און צוויי אוקראַינער. די אַלע פינף זיינען באַגראָבן געוואָרן לעבעדיקערהייט, הינטער דער שטאָט.

אין **ראַדזשיווילאָוו** זיינען אומגעבראַכט געוואָרן דרייסיק מענטשן לויט אַ נאָמענטלעכער **ליסטע**. צווי־שן זיי צוויי פּרויען — ווי **קאָמוניסטקעס**. **צווישן די** קרבנות איז געווען דער רב יקירא, די גזעלשאַפט־לעכע עסקנים לעוויטאַן און **כאַמאַד**. **אין באַרעמל** זיינען אומגעבראַכט געוואָרן זיבעצן **יונגע בחורים**, וועלכע זאָלן כלומרשט האָבן געווען קאָמוניסטן.

אין **אַסטראָזשעץ** האָט מען אומגעבראַכט דעם עסקן **אהרן רעסיטשוק**. אייניקע טעג **שפּעטער** האָבן זיי דערמאָרדעט **דוד שטיינשניידערן, לייזער קורניקן, אברהם אייזנבערגן** און נאָך פיר פערזאָן. **אין קאָזין** האָט מען דערמאָרדעט 6 פערזאָן לויט אַ נאָמענט־לעכער רשימה.

אין **קרעמעניעץ** האָט מען צוזאַמענגעבראַכט די יידישע אינטעליגענץ אויף אַ פאַרזאַמלונג **אין גאָרטן** טיוואָלי, ווו עס האָט זיך געפונען אַן **אָפיציעלער** אַמט. אויף דער דאָזיקער פאַרזאַמלונג האָט מען כלומרשט געזאָלט באַשליסן וועגן שאַפן **שולן**, שפּיטעלער און אַ גאַנצע ריי אַנדערע אינסטי־טוציעס פאַר דער יידישער באַפעלקערונג.

ניצולי אוסטראה אחרי מלחמת העולם השניה

אויף דער דאָזיקער באַראַטונג האָט מען פאַר־בעטן די דאָקטוירים, לערערס, בוכהאַלטערס און פאַרשיידענע גוזעלשאַפטלעכע טוערס. עס האָבן זיך צוגעשטעלט הונדערט און זיבעציק מענטשן. אַלע זיינען אומגעבראַכט געוואָרן. אויפן אָרט האָט מען זיי דערהרגעט און באַגראָבן.

אין ווישנאָוויץ און אין לאַנאָוויץ האָט מען אַרעס־טירט אַ צאָל פּערזאָנען, צווישן צען און צוואַנציק, און זיי אַוועקגעפירט אין אַ נישט־באַוווּסטער ריכ־טונג. אין קאַסטאָפּאָל האָט מען דערשאָסן זעקס מענטשן, צווישן זיי צוויי דאָקטוירים. אין לודוויפּאָל האָט מען אַרעסטירט זיבן פּערזאָן, וועלכע מען האָט דערשאָסן אין לוביטשאַנקאַ נישט ווייט פון דעם קאַטוילישן בית־הקברות.

אין אָסטראָה האָט מען אַרעסטירט דעם קאָמוניסט פּאַטאַשניק, וועלכער האָט זיך אויפגעהאַנגען אין דעם קעלער פון דער קאָמענדאַטור. אין פּיטשאַיעוו האָט מען אַרעסטירט און דערשאָסן צוויי יידן.

אַלע אומגעקומענע, אין די אַקציעס וואָס זיינען אָנגעגעבן אין דעם לעצטן קאַפּיטל, זיינען אומגע־בראַכט געוואָרן לויט נאָמענטלעכע רשימות, אָבער, די עדות האָבן נישט תמיד געדענקט די נעמען פון די קרבנות.

כאַפּעריייען

אין די חדשים יולי־אויגוסט 1941 זיינען אין אַ סך שטעט און שטעטלער פאַרגעקומען כאַפּעריייען פון די יידן, וועלכע זיינען פאַרשטייט זיך אומגעבראַכט געוואָרן. אין איינציקע שטעט און שטעטלער זיינען די כאַפּעריייען פאָרגעקומען בלויז איין מאָל, אין אַנדערע ערטער, צו צוויי און אַפילו צו דריי מאָל. בשעת די כאַפּעריייען האָט מען געזוכט און גענומען נאָר מענער. אָבער אין אָסטראָזשעץ האָט מען אויך געכאַפּט פיר פרויען. און אין לובאָמל האָט מען בשעת דער צווייטער כאַפּעריי גענומען אויך פרויען און אַפילו קינדער.

די כאַפּעריייען האָבן זיך אָפּגעשפּילט אויף פאָלגנ־דיקן אופן: אין משך פון טאָג, הויפּטזאַכלעך פאַר־נאַכט, ווען יידן זיינען געקומען צוריק פון דער אַרבעט, האָבן זיך אין יידישע געגנטן אָדער אין די פונקטן פון וואַנען יידן פלעגן אַוועקגיין צו דער אַרבעט און זיך צוזאַמענגעקומען ביים צוריקקערן פון דער אַרבעט, אָפּגעשטעלט לאַסט־אויטאָס. ביי יעדן אויטאָ זיינען געשטאַנען עטלעכע דייטשן און אוקראַאינער. זיי האָבן פאַרהאַלטן די יידן און זיי אויפגעלאָדן אויף די אויטאָס. זיי האָבן נאָטירט די צאָל פון די פאַרהאַלטענע. די מאַשינען זיינען אַוועק־געפאָרן מיט אַ באַשטימטער צאָל מענטשן און נאָך אַ קורצערער אָדער לענגערער צייט זיינען זיי צוריק־געקומען ליידיקע...

אין יענער תקופה, האָבן יידן שוין געוווּסט, וואָס אַזאַ „מאַשין" באַטייט, און מיטן באַוויזן זיך פון די מאַשינען פלעגן זיי זיך ווי ווייט מעגלעך, פאַרש־טעקן, אויף וויפל דאָס האָט זיך זיי איינגעגעבן. אין פאַל, ווען די צאָל געכאַפּטע איז נישט געווען „גענו־גענט", פלעגן די דייטשן און אוקראַאינער אַריינגיין אין די יידישע הייזער און פון דאָרט אַרויסשלעפּן מענטשן. די אויפגאַבע פון די אוקראַאינער, וועלכע האָבן אַסיסטירט די דייטשן, איז געווען אָנוויזן די יידישע הייזער און די יידן אויף דער גאַס.

טראָץ דעם וואָס די יידן האָבן דעמאָלט שוין געטראָגן אָפּצייכענונגען, ווייסע בענדער, אויף דעם לינקן אָרעם, וואָלטן די דייטשן נישט געקאָנט אונטערשיידן צווישן אַ יידן און אַ נישט־יידן.

אין האָראָכאָוו ווו די דייטשן האָבן געכאַפּט, אַליין, אָן דער הילף פון די אוקראַאינער, האָבן זיי געכאַפּט הונדערט און אַכציק מענטשן, פון זיי בלויז הונדערט און אַכט יידן, דער רעשט, צוויי און זיבעציק מענטשן, זיינען געווען אוקראַאינער. די געכאַפּטע האָט מען אַוועקגעפירט אויף, די ערטער הינטער דער שטאָט, ווו עס זיינען געווען צוגעגרייט גריבער. דאָרט, אויף בערגלעך, האָבן זיי דערוואַרט דייטשן מיט פולעמיאָטן, אַזוי ווי בשעת די שפּעטער־דיקע אַלגעמיינע אַקציעס, זיינען די קרבנות צוגע־גאַנגען מיט די פּנימער צו די גריבער און פון הינטן האָט זיי באַשאָסן אַ פולעמיאָט, אַזוי אַז זיי זיינען אַריינגעפאַלן אין די גריבער. די טויטע קערפּערס האָבן זיי אַנגעלייגט אין שיכטן.

די גריבער זיינען געווען פון פריער אויסגערעכנט אויף א געוויסער צאל קרבנות, לויט דער צאל וואס ס'איז געווען באשטימט דעם טאג אומצוברענגען. אין מערסטנטייל זיינען די גריבער פאר די געכאפטע געגראבן געווארן גאנץ נאענט צו דער שטאט. בלויז אין איניקע פלעצער האט מען נאך דער מלחמה נישט געקאנט פעסטשטעלן ווו די גריבער האבן זיך געפונען.

עס זיינען געווען פאלן, ווען די געכאפטע האט מען סעגרעגירט ערגעץ־ווו אויף א פלאץ, און א טייל פון די געכאפטע האט מען אפגעשיקט אהיים.

אין ראוונע זיינען אין יולי און אויגוסט פארגעקומען צוויי אזעלכע כאפערייען, עס זיינען אין זיי אומגעקומען קרוב צוויי טויזנט מענטשן — אלע מענער. זיי זיינען אלע באגראבן געווארן אויף דער ביאלער גאס (אוליצא ביאלא) נישט ווייט פון דער בריק.

אין קאוועל זיינען אין יולי־אויגוסט פארגעקומען דריי כאפערייען. אין דער ערשטער כאפעריי האט מען גענומען נאר יונגע און שטארקע מענער. די קרבנות פון דער דאזיקער כאפעריי זיינען באגראבן געווארן לעבן דער ציגעלניע אויף גורקי. ביי דער צווייטער כאפעריי האט מען אויך געכאפט יונגע מענער, וועלכע זאלן כלומרשט געווען זיין נויטיק אויף אומצובייטן די פריער געכאפטע, וועלכע מען האט געשיקט אויף „ארבעט". ביי דער דריטער כאפעריי האט מען גענומען ווער ס'איז נאר אונטערגעקומען אונטער דער האנט, אפילו אלטע לייט. די קרבנות פון דער צווייטער און דריטער כאפעריי האט מען דערמארדעט און באגראבן אין וואלד באכאוו.

אין מאניעוויטש האט די מיליץ פריער באזעצט אלע וועגן וואס האבן ארויסגעפירט פון שטאט, דערנאך זיינען אין שטאט אנגעקומען צוועלף לאסט־אויטאס, וועלכע האבן זיך אפגעשטעלט אויפן מארק.

די אוקראינישע מיליץ האט געכאפט די יידן פון די גאסן, ארויסגעצויגן פון די שטיבער און אוועקגעפירט אויפן מארק. אין מיטן מארק איז אויף א שטול געזעסן א גראבער דייטש.

די אוקראינער האבן צוגעפירט צום דייטש אלע געכאפטע, יעדער פון זיי האט זיך געמוזט אנידערלייגן פארן דייטש, וואס האט געשלאגן מיט א בייטש. יענעם טאג האט מען אין מאניעוויטש געכאפט דריי הונדערט און ניין און פערציק מענער (די גענויע צאל איז אנגעגעבן געווארן דורך דער מוניציפאלער פארוואלטונג — צו די דארטיקע יידן). אלע זיינען דאמאלט דערמארדעט געווארן און באגראבן געווארן נישט ווייט פון דער שטאט.

דעם זעלביקן טאג, קעגן אוונט צו, האט מען געכאפט נאך אכצן מענטשן, אבער נאך א שעה האט מען זיי אפגעלאזט, כלומרשט ווען דער קאנטיגענט מענטשן וואס איז נייטיק געווען צו דער ארבעט איז שוין געווען פארפולט.

אין מיעלניצא האט מען סוף יולי, געכאפט, עטלעכע הונדערט מענטשן. אויף דעם פונקט ווי מען האט די אלע פארזאמלט, האט מען אדורכגעפירט א סעלקציע. די פאכלייט האט מען מיט הינט אפגעטריבן אהיים; די נישט־פאכלייט האט מען דערמארדעט נישט ווייט פון קלויסטער.

אין דובנא איז די ערשטע כאפעריי פארגעקומען דעם 22־טן יולי. מען האט אויף דער גאס געכאפט הונדערט און פופציק מענטשן, אויף וועלכע מען האט אדורכגעפירט, אויפן תפיסה־הויף, א סעלעקציע. זעכציק מענטשן האט מען אפגעלאזט אהיים. די אנדערע ניינציק האט מען אוועקגעפירט אויפן יידישן בית־הקברות, צו די גריבער וואס זיינען דארט געווען צוגעגרייט.

די צווייטע כאפעריי איז פארגעקומען דעם 21־סטן אויגוסט. יידן האבן זיך דעמאלסט באהאלטן. האט מען זיי ארויסגעשלעפט פון די שטיבער, פון די פארשיידענע באהעלטענישן. די געכאפטע האט מען פארזאמלט אויפן מארק, פון וואנען מען האט זיי אפגעפירט אין דער שטאטישער תפיסה. פון דארט האט מען זיי גרופנווייז אפגעפירט אויפן יידישן בית־הקברות, ווו עס זיינען שוין געווען צוגעגרייטע גריבער. די דאזיקע כאפעריי האט געדויערט צען שעה. לויט ווי עס גיבן איבער עדות, זיינען אין יענעם טאג אומגעקומען טויזנט מענטשן.

אין אסטראזשעץ האט מען סוף יולי געכאפט

פערציק מענער און פיר פרויען. מען האָט זיי דערמאָרדעט אין יאַראָווער וואַלד.

אין **טאַרגאָוויצע** האָט מען אָנהייב יולי געכאַפּט הונדערט און דרייסיק מענער, מען האָט זיי אומגעבראַכט אין ראַמאַנסאָווא גורקאַ.

אין **זדאָלבונאָוו** זיינען געווען כאַפּערייען, די ערשטע, אָנהייב יולי, צווייטע — דעם 31־סטן יולי. אין ביידע פאַלן האָט מען געכאַפּט מענער אויף דער גאַס און זיי אַוועקגעפירט אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג.

אין **האָראָכאָוו** האָבן די דייטשן אַליין — דעם 25־סטן יוני — געכאַפּט די מענטשן אויף דער גאַס און שפּעטער זיי אַוועקגעפירט אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג. ווי דערמאָנט, זיינען צווישן די געכאַפּטע געווען אויך אוקראַאינער, וועלכע מען האָט מסתמא שפּעטער אַרויסגעלאָזט.

דעם 12־טן יולי איז פאָרגעקומען אַ צווייטע כאַפּעריי, ביי וועלכער עס זיינען צוגענומען געוואָרן דריי הונדערט מאַן און זיי זיינען אַוועקגעפירט געוואָרן אין אַן אומבאַקאַנטער ריכטונג.

אין **קיעשלין** האָט מען אין אויגוסט געכאַפּט פופציק מענער, וועלכע מען האָט אומגעבראַכט אין דעם דערבייאיקן פריצישן הויף.

אין **בערעסטעטשקאַ** איז אין אויגוסט געכאַפּט געוואָרן פיל מענטשן בעת אַ כאַפּעריי און מען האָט זיי דערמאָרדעט נישט ווייט פון שטעטל.

אין **לאָקאַטש** האָט מען אין יולי געכאַפּט הונדערט און פופציק מענטשן, זיי זיינען דערמאָרדעט געוואָרן אַ 2 קילאָמעטער פון שטעטל.

אין **לובאָמל** זיינען געווען צוויי כאַפּערייען: די ערשטע — אין יולי. מען האָט געכאַפּט דריי הונדערט מענטשן און זיי דערמאָרדעט אויפן אַלטן בית־הקברות. די צווייטע כאַפּעריי איז פאָרגעקומען דעם 2־טן אויגוסט. דעמאָלט זיינען דערמאָרדעט געוואָרן צוויי הונדערט און אַכציק מענטשן (צווישן זיי פרויען, זקנים און קינדער). זיי זיינען באַגראָבן געוואָרן אין וואַלד באַרקי, פיר קילאָמעטער פון שטאָט.

אין **לוצק** האָט מען דעם 29־טן יוני (ד' תמוז) געכאַפּט אויף די גאַסן און אַרויסגעשלעפּט פון די הייזער. מען האָט אַדורכגעפירט אַ סעלעקציע. אַלע עלטערע איבער פופציק יאָר, האָט מען אָפּגעפירט אַהיים.

אין **קאָלקי** האָט מען אין יולי אָנגעהויבן כאַפּן מענער אויף דער גאַס. יידן האָבן באַצייטנס דערהערט דערפון און די יונגע מענטשן האָבן באַוויזן צו אַנטלויפן פון שטעטל. האָט מען געכאַפּט אויף דער גאַס הונדערט און פופציק עלטערע מענטשן, וועלכע מען האָט דערמאָרדעט אויפן ברעג פון סטיר, אין דער ריכטונג פון ביאַליבאָרע. פיר און צוואַנציק זקנים פון די געכאַפּטע האָבן זיי לעבדיקערהייט אַריינגעוואָרפן אין סטיר און זיי באַוואָרפן מיט שטיינער.

אין **ראַזשישטש** האָט מען אין יולי געכאַפּט אויף די גאַסן הונדערט און פופציק מענער.

אין **זאָפּיובקע** האָבן, אין יולי, אוקראַאינער אַליין געכאַפּט הונדערט און פופציק מענער, זיי געטריבן צו דער באַן־סטאַנציע און זיי איבערגעגעבן אין די הענט פון די דייטשן, וועלכע האָבן זיי אַוועקגעפירט. אויפן וועג צו דער באַן־סטאַנציע זיינען געפאַלן אייניקע יידן פון די אוקראַאינישע הענט.

אין **וולאַדימירעץ** זיינען געווען צוויי כאַפּערייען. איינע אָנהייב יולי, די צווייטע — סוף פון דעם דאַזיקן חודש. ביי דער ערשטער ווי ביי דער צווייטער כאַפּעריי האָט מען געכאַפּט מענטשן אויף דער גאַס און אַרויסגעצויגן פון די שטיבער. די עקזעקוציע האָט מען אַדורכגעפירט אויף דעם תפיסה־הויף.

אין **פאָריצק** האָט מען אין אויגוסט געכאַפּט דרייסיק יידן און מען האָט זיי דערשאָסן הינטער דער שטאָט.

קיין **קאָסטאָפּאָל** זיינען דעם 16־טן אויגוסט (כ"ג אב) אָנגעקומען פיר לאָסט־אויטאָס. מען האָט געכאַפּט מענער אויף די גאַסן און מען האָט זיי אַרויסגעשלעפּט פון די שטיבער. די קרבנות האָט מען צונויפגעזאַמלט אין די קאַזאַרמעס. צוזאַמען האָט מען צונויפגעטריבן פיר הונדערט און זעקס און פערציק מענטשן, וועלכע מען האָט גרופּנווייז אַוועקגעפירט אויף דעם ספּאָרט־פּלאַץ הינטערן וואַלד און דאָרט זיי דערשאָסן.

אין דער דאָזיקער כאַפּעריי האָבן געגומען אַנטייל אַ גרויסע צאָל פּרעמדע — דאָס מיינט נישט קיין קאַסטאַפּאַלער — מיליציאַנערן, וועלכע זיינען גע־בראַכט געוואָרן ספּעציעל פאַר דעם דאָזיקן צוועק.

די אַקציע אין אָסטראָה י״א אב תש״א

אָסטראָה. מאָנטיק, דעם 4־טן אויגוסט (י״א אב תש״א), האָבן דייטשן און אוקראַינער אָנגעהויבן טרייבן די יידן פון די שטיבער. עס איז געווען גאַנץ פרי און די יידן זיינען נאָך געווען געשלאָפן. אַ סך יידן זיינען אַרויסגעטריבן געוואָרן אין זייער נאַכט־וועש. מען האָט די אַרויסגעטריבענע צו־זאַמענגעשטעלט אין רייען און זיי געטריבן אויף דער נייער שטאָט, הינטערן וואַלד, נישט ווייט פון פלאַץ ווו עס האָבן געוווינט די טעפּער.

אויפן וועג, פירנדיק די יידן צום טויט, האָבן זיי די אוקראַינער געשלאָגן מכות רצח. פון די שטיבער האָט מען אַרויסגעטריבן אַלע, נישט נאָר מענער, פרויען, קינדער און אַפילו קראַנקע; אפילו פּאַראַלי־זירטע האָט מען געצווונגען מיטשלעפּן מיט זיך. דאָסגלייכן האָט מען געצוואונגען יידן אַרויסצוטראָגן אַלע יידן פון די שפּיטעלער און זיי נעמען מיט זי.

אַ גאַנצן טאָג האָבן יידן זיך געפונען אויפן זאַמל־פּונקט, נישט וויסנדיק, אַז אַ פּאָר צענדלינג מעטער פון זיי געפינען זיך אויסגעגראָבענע גריבער, וואָס זיינען פאַר זיי צוגעגרייט געוואָרן. דער פּלאַץ איז געווען אַרומגעשטעלט מיט דייטשן און אוק־ראַינער. אָן אויפהער זיינען אויפן פּלאַץ געקומען אויטאָס, פון וועלכע עס זיינען אַרויסגעגאַנגען דייטשן און פאַרשטייער פון די אוקראַינער — דער „אופראַווע״ און אַנדערע.

ערשט נאָכמיטאָג האָט זיך אָנגעהויבן די סעלעק־ציע. מען האָט די יידן אויסגעשטעלט אין רייען, וועלכע האָבן פאַרביימאַרשירט פאַר די אויגן פון די דייטשן, און זיי האָבן פאַרטיילט די יידן אין פאַר־שיידענע גרופּעס. באַזונדער האָט מען געשטעלט ספּעציאַליסטן און אַרבעטס־פעאיקע מענער; באַזונז דער פרויען מיט קינדער ביז 12 יאָר און באַזונדער אַלטע און קראַנקע, אַזוי מענער ווי פרויען און קינדער.

די אָפיציעלע ווערסיע וועלכע די דייטשן און אוקראַינער האָבן פאַרשפּרייט אויפן פּלאַץ איז געווען, אַז די קראַנקע און אַלטע וועלן בלייבן אויפן אָרט, די אַרבעטס־פעאיקע מענער און פרויען וועט מען אָוועקפירן אויף אַרבעט. דעריבער האָבן מענ־טשן, וואָס האָבן שוין געהאַט אַדורכגעמאַכט די אָפיציעלע סעלעקציע, זיך געפּרוווט אַדורכגנבענען פון איין גרופּע אין דער צווייטער.

ספּעציעל האָבן מענטשן זיך באַמיט אַריינצובאַ־קומען אין די רייען פון די אַלטע און קראַנקע כדי מען זאָל זיי נישט אָוועקפירן ווער ווייסט וווהין. אַריינצובאַקומען זיך צווישן די אַלטע און קראַנקע איז נישט געווען שווער. די דייטשן וואָס האָבן געהיט די אַלטע און קראַנקע האָבן אַליין פאַר־געלייגט יידן פון די אַנדערע רייען, ספּעציאַליסטן און אַרבעטס־פעאיקע, אַריבערצוגיין צו די אַלטע און קראַנקע. זיי האָבן געזאָגט: ווער ס׳איז קראַנק, ווער ס׳פילט זיך נישט גוט, זאָל פריער באַרעכענען וווהין ער זאָל בעסער גיין, אויף וועלכער זייט...

פיר אַזייגער האָט מען אָפּגעשיקט אַהיים די מוטערס וואָס האָבן געהאַט קינדער. אַ שעה שפּע־טער האָט מען צו די פרויען צוגעשטעלט די געזונטע מענער און פרויען. דייטשישע קאָנוואָיען האָבן זיי אָפּגעפירט אין שטאָט אַריין און געהייסן זיך צוגיין אַהיים. די איבערגעבליבענע אויפן פּלאַץ: אַלטע, קראַנקע מענער און פרויען האָט מען אויסגעשטעלט אין רייען, אָן אונטערשייד פון עלטער און געשלעכט, צו פינף און צוואַנציק מאַן אין אַ קאָלומנע, און מען האָט זיי אָוועקגעפירט צו די גריבער, ווו מען האָט זיי באַגעגנט מיט קוילן פון מאַשינען־געווער.

די הריגה, איז אָנגעגאַנגען ביז 7 אין אָוונט. די יידן, וואָס זיינען געזעסן אויפן פּלאַץ און האָבן געוואַרט אויף זייער ריי, האָבן אַלץ געהערט און געזען. די וואָס זייער ריי איז געקומען, האָבן זיך געזעגנט און צעקושט מיט די וואָס זייער ריי האָט געדאַרפט קומען אין אייניקע מינוט אַרום.

פּלוצים, 7 אַזייגער, ווען אויפן פּלאַץ זיינען נאָך געווען פאַרזאַמלט עטלעכע הונדערט מענטשן, האָט

זיך באַוויזן עפּעס אַ דייטשישער דיגניטאַר און האָט אָנגעהויבן רעדן צו די יידן ווערטער פול מיט כעס און שנאה: — „איר, פאַרשאָלטענע יידן, וואָס האָבן אַרויסגערופן די מלחמה און וואָס פאַרשפּרייטן אַנשטעקנדיקע קראַנקהייטן! אייך דאַרף מען פאַרניכטן ביז צום סוף. אָבער מיר זיינען נישט אַזעלכע ווי איר, מיר זיינען אַדעל־לייט, דערפאַר באַפרייען מיר די פרויען. זאָלן זיי זיך תיכף ומיד צעגיין פון דאַנען!".

די איבערגעבליבענע פרויען, אַפילו די וואָס זיינען שוין געווען אויסגעטאָן, זיינען אַוועק פון פּלאַץ. מענער, אַפילו קינדער זיינען ווייטער געבליבן אויפן אָרט. וועגן דער דאַזיקער לעצטער גרופּע יידן, וואָס קיינער פון די יידן האָט נישט געזען ווי מען האָט זיי דערמאָרדעט, האָבן אָנגעהויבן קורסירן קלאַנגען, אַז מען האָט זיי אַוועקגעפירט ערגעץ ווו אויף אַרבעט. יידן האָבן געגלויבט אין די קלאַנגען טראָץ דעם, וואָס מיליציאָנערן און פּויערים האָבן דערקלערט, אַז זיי זיינען געווען אויף דעם פּלאַץ און האָבן געזען, אַז דער גורל פון דער לעצטער גרופּע איז געווען דער זעלבער וואָס דער גורל פון אַלע יידן וואָס זיינען נישט געשיקט געוואָרן אַהיים.

פּונקט צו די פיר וואָכן, ווידער אַמאָל אין אַ מאָנטיק, דעם 1־טן סעפּטעמבער 1941, ט׳ אלול תש״א, צווישן 7 אַזייגער און 8 אינדערפרי, האָבן אוקראַינישע מיליציאָנערן און ציווילע אוקראַינער גענומען טרייבן יידן פון די שטיבער אויף דעם פּלאַץ וואָס איז אין שכנות מיט דער זעג, דעם טאַרטאַק אויף דער וויעלבאָוונאַ גאַס. ביי דער דאָזיקער אַקציע איז דער טראָפּ געשטעלט געוואָרן אויף אַרבעטס־פעאיקע און יונגע מענטשן. זיי האָבן געזאָגט, אַז זיי דאַרפן מענטשן צו דער אַרבעט, אָבער גיין אויפן פּלאַץ האָט מען נישט געהייסן.

10 אַזייגער איז די גאַנצע נאָך לעבעדיקע יידישע באַפעלקערונג פון אָסטראָה שוין געווען אויפן פּלאַץ: יונג און אַלט, פרויען, מענער און קינדער. די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אויף דער שנעל אַדורכפירן אַ סעלעקציע. פון דער מאַסע האָט מען אַרויסגענומען יונגע און געזונטע מענער, עס זיינען אָנגעקומען לאַסט־אויטאָס אויף וועלכע מען האָט די אויסגעקליבענע מענטשן אַוועקגעפירט; די אויטאָס זיינען געקומען צוריק ליידיקע און ווידער האָט מען אויף זיי אָנגעלאָדן די מענטשן — יונגע, געזונטע און אַרבעטס־פעאיקע. אין יענער אַקציע האָט מען די ספּעציאַליסטן אויסגעטיילט פון די סתם אַרבעטס־פעאיקע און זיי געשטעלט באַזונדער.

חתונה במחנה פליטים אחרי השואה

די פירער פון די אַרבעטס־שטעלן (צו יענער צייט זיינען געווען בלויז קאָמונאַלע און דייטשישע אַרבעטס־שטעלן) זיינען געקומען אויפן פּלאַץ מיט רשימות פון זייערע אַרבעטער, און זיי, די אַרבעטער, מיט זייערע משפחות זיינען אַרויסגענומען געוואָרן פון די רייען וואָס זיינען געווען באַשטימט צום אַוועקפירן. דערהויפּט האָבן דאָס געטאָן עלטערן פון קינדער, וואָס האָבן נישט געוואָלט זייערע קינדער לאָזן אַוועקגיין אַליין ערגעץ ווו אויף אַרבעט, אָן אויפזיכט און הילף.

אויך פיל עלטערע אַרבעטס־אומפעאיקע מענטשן, דערפאַרענע פון דער פריערדיקער אַקציע, האָבן זיי געמאַכט דעם אָנשטעל פון יונגע. די דאָזיקע אַקציע האָט געדויערט ביז 3 אַזייגער. מיטן אָפּפאָרן פון דער לעצטער מאַשין, זיינען די דייטשן און די אוקראַינער אַוועק פון פּלאַץ, די יידן וואָס זיינען נישט אַוועקגעפירט געוואָרן, זיינען זיך צעגאַנגען אין זייערע היימען.

אין דער דאָזיקער אַקציע איז אומגעקומען כמעט די גאַנצע יוגנט פון דער שטאָט און זייער פיל קינדער. יידן האָבן אָפּגעשאַצט די שחיטה אויף צוויי טויזנט נפשות. די קרבנות זיינען אומגעבראַכט געוואָרן אין ניטישין, 7 קילאָמעטער פון אָסטראַהּ, אַ דאָרף וואָס ליגט שוין אויף דער געוועזענער סאָוועטישער זייט.

די אַקציעס פון „ענדגילטיקער" ליקווידאַציע
אָדער „יודענריין" אין וואָלין

דאָס פאַרטיילן די פאַרניכטונג פון די יידן אויף צוויי טיילן; אַקציעס פון טיילווייזער ליקווידאַציע און אַקציעס פון „יודענריין" איז בלויז געווען אַן ענין פון סימנים. אָבער די דאָזיקע פאַרטיילונג ווייזט אויס צו זיין אַ ריכטיקע, מחמת דעם פאַרשיידענעם כאַראַקטער פון אָט די צוויי סאָרטן אַקציעס און פון זייער פאַרלויף. אויך בנוגע דער צייט שיינט די דאָזיקע פאַרטיילונג צו זיין אַ ריכטיקע.

אַלע אַקציעס, וואָס זיינען פאָרגעקומען ביז אויגוסט 1942, האָבן געהאַט דעם כאַראַקטער פון טיילווייזער ליקווידאַציע. דעריבער דאַרף אויגוסט 1942 באַטראַכט ווערן ווי דער ווענדפּונקט אין דער געשיכטע פונעם יידישן אומקום אויף וואָלין און ווי אַן אָנהויב פון די אַקציעס פון „יודענריין".

טראָץ דעם, וואָס אין תוך גענומען, זיינען פיל שטעטלעך און דערפער געוואָרן „יודענריין" אַ סך פריער פאַר אויגוסט 1942 — דורך דעם אַריבער־טראַנספּאָרטירן די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אין אַנדערע שכנותדיקע ישובים.

יידן האָט מען קאָנצענטרירט אין איין געטאָ, אויפן שטח פון איין ישוב איידער די געטאָ איז נאָך אַנטשטאַנען, בשייכות מיט אַן אַקציע וואָס האָט געזאָלט פאָרקומען — אין דעם ישוב וווהין מען האָט די יידן אַריבערגעטראַנספּאָרטירט. ס'האָט אויך געטראָפן, אַז מען האָט יידן אַריבערגעפירט פון איין ישוב אין אַ צווייטן אָן וועלכן ס'איז צוזאַמענהאַנג מיט קאָנקרעטע געשעענישן. דאָס אָרט פון וואַנען מען האָט די יידן אַרויסגעשיקט איז געוואָרן יודנריין און קיין יידישער פוס האָט דאָרט מער נישט געטאָרט שטיין.

די דאָזיקע טראַנספּאָרטירונג פון יידן האָבן אויסגעפירט די אוקראַינישע ציווילע פאַרוואַלטונגען צוזאַמען מיט דער אוקראַינישער מיליץ, וואָס האָט די יידן אונטער אַ „קאָנוואָי", אַ שמירה, אַריבערגעפירט אין דער נייער געטאָ. געוויינטלעך פלעגט מען ביי אַזעלכע אַקציעס נישט דערלויבן מיטצונעמען מיט זיך קיין שום זאַכן, אָדער אין אַ גוטן פאַל, איז דערלויבט געוואָרן מיטנעמען מיט זיך עפּעס וואָס.

געוויינטלעך זיינען די דאָזיקע איבערטראַנספּאָר־טירונגען געווען באַגלייט מיט מענטשן־קרבנות, טראָץ דעם וואָס זיי זיינען נישט געווען באַגלייט פון קיין וויכטיקע אַקציעס. בלויז דריי יידישע קהילות אויף וואָלין זיינען געוואָרן „יודענריין" פאַר אויגוסט 1942 דורך אויסמאָרדן אַלע יידן אויפן אָרט.

קלעוואַן איז געוואָרן יידנריין אין דער אַקציע פון שבועות תש"ב, אין דער צייט ווען אַלע ישובים אין ראָוונער „געביט" האָבן אין יענער צייט דורכגעמאַכט בלויז אַקציעס פון טיילווייזער ליקווידאַציע.

אין שטעטעלע שאַצק, לובאָמלער „געביט", זיינען

אַלע יידן אומגעבראַכט געוואָרן אויפן אָרט דעם 23-סטן יוני 1942 (ח' תמוז תש"ב), אין דער צייט וואָס אין גאַנצן „געביט" זיינען די „יודענריין"־אַקציעס פאָרגעקומען ערשט דעם 1־טן אָקטאָבער 1942. און אין קיווערץ, לוצקער „געביט", זיינען אַלע יידן אויסגעמאָרדעט געוואָרן נאָך אין דער צייט פון די פעלד־קאָמענדאַטורן — אין מיטן זומער 1941.

זינט אויגוסט 1942, ווען די אַקציעס פון אַנטגילטיקער ליקווידאַציע זיינען געווען שוין אין פולן ברען, איז קלאָר געוואָרן, אַז די דייטשן באַמיען זיך אָפּצונאַרן די יידן און אָפּווענדן זייער אויפמערקזאַמקייט פון די הכנות וואָס זיי מאַכן צו דער טאָטאַלער פאַרניכטונג. אין יענע חדשים פלעגן די יידישע וואַרשטאַטן באַקומען גרויסע באַשטעלונגען וואָס דאָס אויספאַרטיקן זיי האָט געדאַרפט דויערן לאַנגע וואָכן.

איינצלנע דייטשישע דיגניטאַרן האָבן אויך באַשטעלט פאַר זיך פערזענלעך פאַרשיידענע זאַכן און, פאַרקערט ווי אין די געוויינטלעכע נאָרמאַלע צייטן, האָבן זיי נישט געדריקט, אַז די באַשטעלונגען זאָלן אויסגעפירט ווערן ווי אַמשנעלסטן. בלויז די אָרטיקע אוקראַינישע באַפעלקערונג האָט אויף יעדן קלאַנג וועגן אַ פאַרשטייענדיקער אַקציע, זיך געאיילט אָפּצונעמען ביי די יידן זייערע באַשטעלונגען.

די געטאָ־קאָנסומען, די געשעפטן וואָס האָבן פאַרקויפט יידן לעבנס־מיטלען, פלעגן געוויינטלעך פאַר אַן אַקציע באַקומען גרעסערע קוואַנטומס פראָדוקטן, ווי קאַרטאָפל, צוקער־ריבן און טיילמאָל אויך אַ ביסל קאַשעס. זייער אָפט האָט מען אויף אַ געטאָ, האַרט פאַר אַן אַקציע, אַרויפגעלייגט אַן עקסטראַ קאָנטריבוציע אין געלט. אָבער שטענדיק האָט מען דערביי געפאָדערט זאַכן — אָדער פראָדוקטן — אין אַזעלכע קוואַנטומס, וואָס זיינען פאַר דער געטאָ געווען ממש לעגענדאַר און אַבסאָלוט אוממעגלעך.

מען האָט, צום ביישפּיל, פאַרלאַנגט צושטעלן גאַנצע טאָנען קאַווע און טיי, לעדער, מאַנופאַקטור, אפילו טאָנען תבואה. מען האָט די אויפמערקזאַמקייט פון די יידן געווענדעט אויפן זאַמלען די זאַכן און פראָדוקטן און אויף אַזאַ אופן אָפּגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט, דעם געדאַנק פון דער קאַטאַסטראָפע וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין צוגרייטן.

חוץ דעם האָבן די דייטשן קאַטעגאָריש אָפּגעלייקנט יעדן קלאַנג וועגן אַקציעס וואָס האָט זיך פאַרשפּרייט אין געטאָ. די מאַכט האָט תמיד פאַרזיכערט דעם יודנראַט, אַז דאָ אין דער שטאָט וועט קיין אַקציע נישט זיין, ס'וועט אַלץ זיין רואיק.

אָבער, טראָץ די אַלע פאַרזיכטיקייטס־מיטלען וואָס די דייטשן האָבן אָנגענומען כדי איינצושלעפערן די יידן, האָבן זיי אָבער, אין אַ סך פאַלן, נישט באַוויזן צו דערגרייכן זייער ציל. אין דער דאָזיקער לעצטער תקופה האָבן יידן שוין געוווּסט, וואָס עס דערוואַרט זיי, וואָס עס באַטייטן דייטשישע הבטחות און זייער פּאָליטיק. די ידיעות וועגן די אַקציעס וואָס קומען פאָר אין די פאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך האָבן אויף דעם מעגלעך שנעלסטן אופן זיך פונאַנדערגעטראָגן און האָבן דערגרייכט ביז צו די סאַמע פאַרוואָרפנסטע קליינע ישובים, ווו נאָך יידן האָבן געלעבט.

אין יעדן יידישן ישוב, וואָס האָט נאָך עקזיסטירט צו יענער צייט, זיינען אומגעבראַכט געוואָרן צענדליגער פליטים פון אַנדערע געטאָס, וועלכע זיינען שוין ליקווידירט געוואָרן און זיי, די פליטים, האָבן געפּרוּווט זיך אַריינבאַקומען אין אַ געטאָ ווו יידן האָבן נאָך געלעבט. אַלע יידן, אפילו די וואָס זיינען ביז דעמאָלט געווען די גרעסטע אָפּטימיסטן, האָבן פאַרלוירן דעם גלויבן אין דער מעגלעכקייט צו בלייבן לעבן, צו ראַטעווען זיך פון דער קאַטאַסטראָפע.

מען האָט אין די געטאָס אָנגעהויבן צו רעדן וועגן אונטערציינדן, אַוועקלאָזן אַלץ מיטן פייער, וועגן אַנטלויפן. מען האָט געוווּסט, אַז קיין שום קאָנטריבוציע וועט שוין גאָר נישט העלפן און אַז עס איז אוממעגלעך צו צאָלן די אַרויפגעלייגטע קאָנטריבוציע אָדער אויספירן די „באַשטעלונגען".

ביי אַלץ דעם האָט קיינער נישט געהאַט דעם מוט נישט אויספירן די „באַשטעלונגען", וואָס די דייטשן האָבן באַשטעלט. דאָס נישט אויספירן די פאַראָרדענונגען האָט אָן שום ספק געמוזט ברענגען

מיט זיך פאַטאַלע רעזולטאַטן פאַר דעם גאַנצן יידישן קיבוץ, און קיינער האָט נישט געוואָלט נעמען אויף זיך די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דעם גורל פונעם כלל און ווערן די דירעקטע סיבה פון אַ קאַטאַסטראָפע.

נישט געקוקט אויף דער אַלאַרמירנדיקער לאַגע און דער האָפענונגסלאָזיקייט פון אַרום, האָט דאָך אין האַרצן געטליעט אַ פונק פון האָפענונג, אַז מען וועט געראַטעוועט ווערן, אַז עס וועט דאָך געשען אַ נס. דער געזונטער נאָרמאַלער מענטש טראָגט נישט, קאָן גאָר נישט טראָגן אין זיך דאָס בילד פון זיין אייגענעם אומקום. האָט מען דעריבער ביז צו דער לעצטער מינוט געקליבן, געזאַמלט און באַמיט זיך צוזאַמענשטעלן דאָס וואָס די דייטשן האָבן פאַרלאַנגט, און אין אַ סך פאַלן, איז מען אַפילו געגאַנגען צו דער אַרבעט ביז צו דער לעצטער מינוט. אין די לעצטע טעג פון דער אַקציע־אַגאָניע, האָבן יידן רעאַגירט פאַרשיידן. ס'זיינען געווען מענטשן וואָס זיינען געוואָרן אינגאַנצן אַפּאַטיש און נישט געוואָלט, נישט געקאָנט אונטערנעמען קיין זאַך צו ראַטעווען זיך; אַנדערע ווידער האָבן זיך געגרייט צו אַנטלויפן.

די אַקציעס פון ענדגילטיקער ליקווידאַציע האָבן זיך אָנגעהויבן אין אַ געוויסן טאָג און האָבן געדויערט אַזוי לאַנג, ביז עס איז אויסגעכאַפּט געוואָרן דער לעצטער ייד און ביז ער איז דערמאָרדעט געוואָרן. איינצלנע יידן האָט מען נאָך שפּעטער־צו תמיד אויסגעפונען און דערמאָרדעט — ממש ביז צום לעצטן מאָמענט ווען די דייטשן האָבן אָנגעהויבן זייער צוריק־צוג.

אין די אַקציעס פון אַנטגילטיקער ליקווידאַציע האָט מען פּרינציפּיעל געמאָרדעט יעדן ייד, אַרבעטנדיקע, ספּעציאַליסטן, ווי נישט־אַרבעטנדיקע. אָבער די דאָזיקע אַקציעס האָבן אויך געהאַט פאַרשיידענע וואַריאַנטן, אויך אין פּרט פון סעגרעגירן די קרבנות.

אַן אַנדערע קאָמפּליצירטע סיטואַציע האָט זיך, לרוב געשאַפן אין די געטאָס אין סאַמע לעצטן מאָמענט פאַר די אַקציעס פון ענדגילטיקער ליקווידאַציע. עס איז געווען אַ שרעק געמישט מיט אַ רואיקייט. פון אויבנאויף זיינען נישט געווען קיין סימנים, וואָס האָבן געזאָלט באַרעכטיקן אַן אומרו, דענערווירונג, וואָס האָבן געדאַרפט ברענגען בייזע מחשבות וועגן אַ נאָענטער קאַטאַסטראָפע. פון די דייטשן האָט מען נאָר געהערט ווערטער פון טרייסט און פאַרזיכערונג. און פּלוצים, מיט איינמאָל איז די געטאָ, אַרומגערינגלט געוואָרן דורך שטאַרקע אָפּטיילונגען פון אוקראַינישער מיליץ און מען האָט אָנגעהויבן טרייבן די מענטשן צום זאַמלפּונקט.

גלייכצייטיק מיטן טרייבן יידן צו די זאַמלפּונקטן, האָט זיך אָנגעהויבן דאָס זוכן בונקערס, דאָס אַרויסשלעפּן יידן פון זיי און אַוועקפירן צום זאַמלפּלאַץ. אין דער פּראָצעדור פון קאָנצענטרירן די יידן פון די געטאָס און ברענגען זיי צום פּלאַץ, האָט זיך באַטייליקט נאָר די אוקראַינישע מיליץ, וואָס האָט געאַרבעט אונטער דער קאָמאַנדע פון דייטשישע און אוקראַאינישע אָנפירער. דאָסגלייכן די שמירה אויף די זאַמלפּלעצער גופא איז געלעגן אין די הענט פון די אוקראַאינישע מיליציאָנערן. די אָרטיקע דיגניטאַרן, ווי די זשאַנדאַרמעריע, אָרטס־קאָמענדאַנטן, דער קאָמענדאַנט פון דער אוקראַינישער מיליץ, דער אָנפירער פון דער מוניציפּאַליטעט און אַנדערע, האָבן זיך געדרייט אין געטאָ, אויף די זאַמלפּונקטן און האָבן כסדר געגעבן אָנווייזונגען און באַפעלן זייערע מענטשן — די מיליציאָנערן.

די יידן וואָס זיינען פאַרזאַמלט געוואָרן אויף די פּלעצער האָבן דאָרט געוואַרט אַזוי לאַנג, ביז עס זיינען אָנגעקומען די לאַסט־אויטאָס מיט די דייטשן. דעמאָלט האָט מען אָנגעהויבן אויפלאָדן די מענטשן אויף די אויטאָס און זיי אַוועקפירן צו די פאַרניכטונגס־פּלעצער. אָבער אין אַ סך ערטער האָט מען די יידן געטריבן צו־פוס צו די פאַרניכטונגס־פּלעצער. דער אופן פון פאַרניכטן איז אין די אַלע אַקציעס געווען איין און דער זעלביקער.

ווען מען האָט אָנגעהויבן ברענגען די מענטשן צו די פאַרניכטונגס־פּלעצער, זיינען די גריבער שוין געווען פאַרטיק. אַראָפּגייענדיק פון דער מאַשין האָט יעדער געדאַרפט צוגיין צו אַן אָנגעוויזענעם פּלאַץ און אַויסטאָן זיך ביז נאַקעט, געוויינטלער האָבן דאָס געטאָן מענער באַזונדער און פרויען באַזונדער,

שפעטער האָבן זיי, שוין אויסגעטוענערהייט, זיך ווידער געשטעלט אין רייען, און נאָכן פאַרנאָטירן די צאָל, אָפּגעשיקט זיי צום גרוב. אַ דייטש מיט אַן אויטאָמאַט אין דער האַנט האָט געשאָסן די מענטשן וואָס זיינען געשטאַנען ביים ברעג פון גרוב.

אַזוי האָבן די אַקציעס אויף גאַנץ וואָלין געהאַט מער־וויניקער דעם זעלביקן פאַרלויף. עס איז כאַראַקטעריסטיש אַז אין די אַקציעס האָבן גענומען אָנטייל לפי ערך, ווייניק דייטשן — אייניקע צענד־לינג, ווי עס איז כאַראַקטעריסטיש דער איבער־גרויסער אָנטייל פון די אוקראַינער אין די עקזע־קוציעס — פיל־פיל הונדערטער. אַן אָפּטיילונג דייטשן איז בייגעווען נאָר בשעת דעם אויפלאָדן די יידן אויף די לאַסט־אויטאָס, זיי האָבן די יידן אָפּגעפירט צום פאַרניכטונגס־פּלאַץ און האָבן איבער זיי אויסגעפירט דעם מאָרד.

עס איז שוין דעמאָלט קלאָר געווען, אַז די זעל־ביקע גרופּע דייטשן, אַ מאַן 50־60 האָט געהאַט די אויפגאַבע אויסצופירן די פאַרניכטונג אין אַ געווי־סע צאָל פונקטן, פאָרנדיק פון איין אָרט צום צווייטן. געווייינטלעך איז זיי, מסתמא, געלונגען אַדורכצופירן זייער אַרבעט אין משך פון איין טאָג, פאָרנדיק פון איין נאָענטן ישוב צום צווייטן, אָבער אויב זיי האָבן נישט באַוויזן אויסצופירן אַלע מאָרדן אין איין טאָג, האָבן יידן, טיילמאָל, געוואַרט אויף די זאַמל־פּונקטן אייניקע טעג, ביז מען האָט זיי אוועקגעפירט צום אומקום, אויף פאַרניכטונגס־פּלעצער.

די איינצלנע יידן, וואָס די דייטשן און אוקראַינער האָבן אַרויסגעשלעפּט פון די באַהעלטענישן אין דער צייט וואָס די גרויסע מאַסע יידן איז נאָך געווען אויפן זאַמל־פּונקט, זיינען צוגעפירט געוואָרן צו דעם דאָזיקן פּלאַץ. די יידן ווידער וואָס מען האָט געפונען שפּעטער־צו, נאָכן טאָג פון דער עקזעקוציע, האָט מען געהאַלטן ערגעץ־ווו פאַרמאַכט ביז עס האָט זיך אָנגעזאַמלט אַ גרעסערע גרופּע, וואָס מען האָט דערמאָרדעט אויף דעם יידישן בית־הקברות, אָדער ביים ברידער־קבר פון דער געטאָ, אויב די גרוב איז נאָך געווען אָפן.

קבוצת ניצולי אוסטראה בטדז'יקיסטן (רוסיה) בימי מלחמת העולם השניה.
עומדים מימין לשמאל: גרישא בנד, פרל לרנר־פוטשניק, אבראשה פונר, חנה לודומירסקי, מיטיה שנפר, מרים לודומירסקי־ויינשלבוים (—). יושבים מימין לשמאל: משה חנציס, אתי טבצ'ניק־שנפר, זוסיה לודומירסקי, טבצ'ניק, מוסי סורוקה.
בשורה למטה מימין לשמאל: פוטשניק ופומה לודומירסקי

עס זיינען געווען געטאָס, פון וועלכע עס זיינען אַנטלאָפן אַ סך יידן. די דייטשן האָבן וועגן דעם געוווּסט. מעגלעך, אַז זיי האָבן דאָס געוווּסט פון דעם, וואָס די צאָל דערמאָרדעטע האָט געשטימט מיט דער צאָל יידן וואָס איז געווען אָנגעגעבן דורך די געטאָס צו באַשפּייזונגס־צוועקן. אין אַזאַ פאַל האָבן די דייטשן תמיד נאָך אַן אַקציע אָפיציעל מודיע געווען, אַז די אַקציע האָט זיך געענדיקט און די יידן וואָס זיינען געבליבן קאָנען זיך צוריק־קערן אין געטאָ אַריין און ווייטער אַרבעטן.

די דאָזיקע אַמנעסטיע האָט די יידן נישט אויס־געזען צו זיין נישט־באַגלויבעוודיק, מחמת ביז דעמאָלט איז תמיד געווען, אַז יעדער ייד וואָס איז ניצול געוואָרן פון אַן אַקציע האָט געקאָנט ווייטער אַרבעטן און לעבן. אָבער, אַפילו די יידן וואָס האָבן לגמרי נישט געגלויבט אין די דייטשישע הבטחות, האָבן אויך נישט געהאַט קיין אַנדער עצה ווי צוריק־קערן זיך אין געטאָ אַריין.

ווי שוין געזאָגט זיינען די אַקציעס פון דער אַנטגילטיקער ליקווידאַציע פאָרגעקומען אין די האַרבסטיקע חדשים, און די מענטשן, ספּעציעל יענע וואָס האָבן געהאַט קליינע קינדער און זיינען געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ, האָבן נישט געהאַט פאַר זיך קיין שום פּערספּעקטיוו חוץ צוריקגיין אין געטאָ אַריין. אויף צו זיכערן דעם טויט פאַר די יידן, וואָס האָבן זיך צוריקגעקערט אין געטאָ אַריין, האָט מען באַשטימט איניקע הייזער אין געטאָ, וועלכע מען האָט כלומרשט אויפסניי געשאַפן, מען האָט די יידן געגעבן פאַרהעלטנישמעסיק מער פריי־הייט ווי אין די פריערדיקע געטאָס, מען האָט זיי למשל, ווייניקער געהיט א.א.וו.

די צאָל פון די יידן האָט זיך אָנגעהויבן פאַרגרע־סערן, הערנדיק, אַז די יידן אַרבעטן ווידער, האָבן אַ דאַך איבערן קאָפּ, האָבן אַ סך יידן אַנטלאָפענע, וועלכע האָבן די זאַכן נישט געהאַט, נישט געקאָנט אַפילו אויסטריקענען זייערע דורכגענעצטע מלבו־שים — באַשלאָסן גיין צוריק אין די נייע געטאָ אַריין.

די פרוי מלמד, וואָס איז צוריקגעגאַנגען אין געטאָ טוטשין האָט דערציילט, אַז די יידן אין געטאָ האָבן זיך געוווּנדערט אויף איר, וואָס זי איז צוריקגעקו־מען. אויף איר פראַגע, פאַרוואָס זיינען זיי צוריק־געקומען, האָבן די יידן איר געענטפערט, אַז זיי זיינען געקומען „נאָך דעם טויט", דערפאַר, וואָס זיי האָבן נישט געהאַט קיין מוט אַליין צו הרגענען די קינדער און די אַנדערע נאָענטסטע און זיך אַליין און האָבן מער נישט קיין כוח אַריבערצוטראָגן דאָס אַרומשלעפּן זיך אין הונגער, קעלט, פייכטקייט און מאַוימדיקן שמוץ.

„איך האָב אין געטאָ דערפילט אַ מוראַדיקע אַטמאָספער פון יאוש" — האָט דערציילט פרוי מלמד. ביינאַכט האָט זי זיך אַרויסבאַקומען פון געטאָ מיט די קינדער און איז אַוועק צוריק אין וואַלד אַריין, מיט דער האָפענונג צו געפינען דעם מאַן, וועלכן זי האָט געהאַט פריער פאַרלוירן.

אָט די נייע געטאָס האָבן די אוקראַינישע מיליצ־יאָנערן איין טאָג, נאָך דעם ווי די געטאָ האָט עקזיסטירט עטלעכע וואָכן, אַרומגערינגלט און אַלע יידן פאַרניכטעט.

געווען ערטער, ווו די אַקציע האָט זיך, מיט הפסקות, געצויגן לאַנגע וואָכן; די געטאָס האָט מען געטיילט אין צווייען, אָדער פאַרקערט, פון צוויי געטאָס האָט מען געמאַכט איינע, איבערגעאַרבעט, פאַרמישט.

די טעמפּאַ פון די געשעענישן איז געווען אַזאַ שנעלע, טראָץ די הפסקות אין צייט, די מהומה און דער אומרו אַזעלכע גרויסע, אַז מען האָט נישט געקאָנט אָפּעטעמען און זיך אָריענטירן, וואָס פאַר אַ טייל פון דער באַפעלקערונג ווערט פאַקטיש ליק־ווידירט.

משפּחות האָבן זיך, אין דער אַלגעמיינער אומי־קער מהומה פאַלוירן, איין טייל איז שוין לאַנג ליק־ווידירט, אַן אַנדערער טייל איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין אַן אַנדער געטאָ. אין פאַרשיידענע געטאָס איז געווען צו מערקן אַ טענדענץ צו סעפּאַ־רירן אַרבעטס־פעאיקע מענטשן פון דער רעשט באַ־פעלקערונג און זיי באַזונדער אומברענגען.

ווי עס זעט אויס, האָבן די דייטשן געוואָלט אויף אַזאַ אופן אומשעדלעך מאַכן די כוחות, וואָס זיינען נאָך, ווי עס איז געווען פעאיק צו שטעלן אַ

ווידערשטאַנד. אָבער אין פֿאַרשיידענע שטעט האָט מען בשעת די אַקציעס אָפּגעזונדערט ספּעציאַליס־טן, מען האָט זיי אָבער תמיד פֿאַרניכטעט אין פֿאַר־לויף פֿון דער אַקציע. עס זיינען אָבער באַקאַנט פֿאַלן, ווען מען האָט געלאָזט אַ גרופּע, און אַפֿילו איינצלנע יידן פֿאַכמענער, וועלכע האָבן געהאַט אויסצופֿירן אַ געוויסע קאָנקרעטע אַרבעט. נאָכן אויספֿאַרטיקן די אַרבעט האָט מען זיי פֿאַרניכטעט.

אין פֿאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך פֿון לוצ־קער און לודמירער „געביטן" האָט מען געלאָזט גרעסערע גרופּן ספּעציאַליסטן אויף אַ לענגערער צייט. אין לוצקער געביט ביז דעצעמבער 1942, אין לודמירער געביט — ביז דעצעמבער 1943. אין יעדן פֿון דיביידע „געביטן" האָבן די לאַגערן פֿון די ספּעציאַליסטן וואָס מען האָט געלאָזט געהאַט אַן אַנדערן כאַראַקטער.

אין לוצקער געביט זיינען די לאַגערן געווען פֿון דעם סטאַנדאַרט־טיפּ פֿון אַרבעטס־לאַגערן, דאַקעגן אין לודמירער ראַיאָן איז עס געווען אַ לאַגער פֿון אַ כאַראַקטער, וואָס איז אינגאַנצן נישט געווען באַקאַנט אויף וואָלין. די דייטשן האָבן די דאָזיקע לאַגערן אָנגערופֿן „האַנטווערקער־גענאָסענשאַפֿטן". די יידן פֿון די דאָזיקע „גענאָסענשאַפֿטן" האָבן נישט געטראָגן קיין געלע לאַטעס און זיי זיינען אָפֿיציעל נישט געווען פֿון קיינעם געהיט.

די יידן וואָס זיינען געבליבן לעבן פֿון די דאָזיקע „גענאָסענשאַפֿטן" גיבן איבער, אַז זייער עקזיס־טענץ איז געווען אינגאַנצן „נישט אָפֿיציעל", מחמת דער גאַנצער געביט איז שוין אָפֿיציעל געווען „יו־דענריין" און עס איז געווען נישט דערלויבט, אַז עס זאָלן זיך דאָרט נאָך געפֿינען יידן. דעריבער האָבן זיי נישט געטראָגן קיין יידישע אָפּצייכענונגען און האָבן נישט געהאַט קיין אַרבעטס־באַשיינונגען מיט דעם בוכשטאַב „יאָט!".

אויב מען האָט ערגעץ־ווו איבערגעלאָזט יידן־ספּעציאַליסטן, איז דאָס פֿאַרגעקומען אויף אַ נאָמענ־טלעכן יסוד: דווקא די ספּעציאַליסטן און נישט קיין אַנדערע. אין משך פֿון דער צייט וואָס די גרופּע האָט עקזיסטירט, האָט מען שטרענג אַכטונג געגעבן, אַז עס זאָלן זיך צו זיי נישט אַריינבאַקומען יידן פֿון דרויסן. דאָס מיינט צו זאָגן, אַז די סיטו־אַציע איז געווען אינגאַנצן אַן אַנדערע ווי אין די פֿריערדיקע צייטן, ביי די אַקציעס פֿון דער טיילוויי־זער ליקווידאַציע, ווען אויך די ספּעציאַליסטן זיינען געווען אַן אַנאָנימע מאַסע.

די גענויע צאָל פֿון די געראַטעוועטע יידן איז ביז איצט נישט באַקאַנט. נאָך דער באַפֿרייונג איז נישט געפֿירט געוואָרן קיין רעגיסטראַציע פֿון די געראַטע־וועטע. אויסער דעם זיינען יידן נישט געפֿאָרן צוריק אין זייערע שטעטלעך, אויס מורא פֿאַר די באַנדע־ראָווצעס, נאָר זיי האָבן זיך קאָנצענטרירט אין די גרעסערע פּונקטן.

אין אַלגעמיין איז די לאַגע געווען אַזאַ, אַז וואָס שפּעטער די ליקווידאַציע־אַקציע איז פֿאַרגעקומען, אַלץ מער יידן האָבן זיך געראַטעוועט. מחמת ווי לאַנג די געטאָ האָט עקזיסטירט האָט דאָך יעדערער געהאַט מער שאַנסן צו בלייבן לעבן אין געטאָ, ווי מחוץ איר. דעריבער איז די גרעסטע צאָל יידן געבליבן לעבן אין לודמירער ראַיאָן — בערך צוויי הונדערט און פֿופֿציק נפֿשות.

דאָס גלייכן, ווי דערמאָנט, אין די געטאָס ווו אַ סך יידן זיינען זיך צעלאָפֿן אין דער צייט פֿון דער אַקציע, פֿון די זאַמל־פּונקטן און פֿאַרן גיין אויף די פּונקטן, און אַרום האָבן זיך געפֿונען וועלדער, האָבן זיי געהאַט מער שאַנסן צו בלייבן לעבן ווי אין די געטאָס, ווו די ליקווידאַציע־אַקציעס זיינען פֿאַר־געקומען פֿרי און עס איז געבליבן אַ לאַנגע צייט צו וואַרטן ביז דער באַפֿרייונג.

אין קרעמעניץ, למשל, זיינען געבליבן זיבן פּער־זאָן, אין קאָסטאָפּאָל, טראָץ די וואַלדיקע שטחים אַרום — בלויז 2—3 מענטשן. אַזוי פֿיל זיינען געבלי־בן אין קאָוועל, טראָץ דעם וואָס אין דאָזיקן „געביט" האָבן זיך געפֿונען אַ סך יידישע פּאַרטיזאַ־נער. עס זיינען פֿאַראַן שטעטלעך, פֿון וועלכע עס איז נישט געבליבן קיין לעבעדיקער עדות.

אין ראָוונע האָבן זיך, זיבן חדשים נאָך דער באַפֿרייונג, צונויפֿגעזאַמלט הונדערט און צוואַנציק יידן, פֿון זיי נישט קיין צוויי מנינים פֿון ראָוונע גופֿא, די רעשט איז געווען פֿון אַרומיקע שטעטלעך און גרעסערע שטעט אין וואָלין.

אין אַסטראַהאַ זיינען געבליבן צוזאַמען מיט די רעשטלעך פון די אַרומיקע דערפער, פערציק נפשות.

דער גרעסטער טייל יידן זיינען געבליבן אין לודמיר גופא, אַדאַנק דעם גליקלעכן און אומפּאַר־שטענדלעכן צופאַל, וואָס די דייטשן האָבן דאָרט געלאָזט די יידן אין דער „האַנטווערקער־געטאָ־סענ־שאַפט" ביז דעצעמבער 1943.

אַ סך פון די גרעסטעוועטע מענער זיינען מאָבי־ליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי און זיינען דאָרט געפאַלן, אויף די פאַרשיידענע פראָנטן.

מיטן דערקלערן די רעפּאַטריאַציע סוף 1944, לויט וועלכער אַלע יידן פון וואָלין האָבן געהאַט דאָס רעכט, ווי געוועזענע פּוילישע בירגער, זיך צו רעפּאַטריאירן קיין פּוילן, זיינען כמעט אַלע וואָלי־נער יידן אַוועק פון וואָלין קיין פּוילן. שפּעטער, אין יאָר 1948, האָבן יידן, וואָס האָבן זיך עוואַקואירט בשעת דער מלחמה פון וואָלין קיין טיף רוסלאַנד, אַנגעהויבן קומען צוריק פון דער עוואַקואַציע.

לויט די ידיעות, וואָס זיינען דערגאַנגען אין די לעצטע צייטן, געפינען זיך אין אַ סך ישובים צו איינציקע צענדליגע יידישע נפשות. דאָס זיינען געווע־זענע עוואַקואירטע און טיילוויז, יידן פון די אייגנט־לעכע סאָוועטישע געביטן פון פאַר דעם קריג פון 1939. דער עיקר זיינען יידן אויף וואָלין איצט קאָנצענטרירט אין די גרויסע שטעט.

שארית הפליטה של אוסטראה בקפריסין

שורה עליונה, מימין לשמאל: יהושע שוכמן, ליפה פינקלשטיין, יוני ברונשטיין, איציק מלינבוים, משה כץ, יצחק ולודבסקי, אהרון זייגרסון, שמואל קונין, מאיר בורשטיין.

שורה באמצע, מימין לשמאל: אליעזר גוברבליט, גיטלה צימרמן, משה קצ'קו ואשתו, יוסי רויכמן, יוסל'ה ויינגולד, יונתן בלכר, משה זילברשטיין, אהרון שטמל.

שורה למטה, מימין לשמאל: לייבל בוכטיגר, ניוני וישניבצקי, מישקה (פרטיזן מאוסטראה).

טובה (גיטלה) שטיינברג-ראובני

זכרונות מימי השואה

ככל שהשנים חולפות, מאז השואה האיומה, ליבי נוטה להפליג בזכרונות ולמרות שהם כרוכים במתח נפשי רב, הם קיימים, הם דחוקים בנבכי-הנפש, כלואים, אך קיימים וחיים, ובבוא שעת-רצון, דיה נגיעה קלה לעורר אותם והם קורמים עור וגידים; ובנסיבות נאותות נפתח סכר הזכרונות והדברים קולחים בשטף, בפרוטרוט, כאילו אך אתמול קרו, ולנגד עיני קמים האנשים שנרצחו באכזריות ושוב שרוייה אני באווירה של ימי השואה.

טובה (גיטלה) שטיינברג-ראובני

מן האדמה רוויית-הדם והמוות, צועקים קולות רבים — קולותיהם של הנרצחים, קולות אלה זועקים מקברי-האחים, שם באוסטראה, ומזעזעים בקול דממה דקה שבנפש, הם לא נרגעו אף רגע אחד.

ברצוני לספר ולו רק במקצת מן העינויים שעברו על יהודי אוסטראה. רק קומץ קטן מעירנו נשארו בחיים, הם אלה שהצליחו לברוח לרוסיה עם פרוץ המלחמה ואלה שלחמו כפרטיזנים ביערות, בשורות הצבא האדום וקומץ קטן שניצלו הודות לחסידי אומות העולם, אשר בהיותם נתונים באווירה וב־חברה של מרצחים, לא דבקה בהם שנאת ישראל, והם הושיטו יד־אחים תומכת בתקופת חיינו ה־אכזרית ביותר.

אני אחת מהניצולים האלה. חייבת אני לספר למען דורות הבאים ידעו מה עבר עלי בימי השואה הנוראה.

התקופה הסובייטית

מלחמת פולין — גרמניה שפרצה ב־1 בספטמבר 1939 היתה קצרה, ס"ה 16 יום. היו אלה ימים גדושים מתיחות ואימים, והנה אור ליום ל־17 בספ־טמבר 1939 נכנסו הטאנקים הרוסים לאוסטראה, כתוצאה מהברית שנכרתה בין גרמניה לבין ברית־המועצות (חוזה מולוטוב — ריבנטרופ). הצבא ה־אדום זרם בהמוניו יום ולילה לכיוון העיר בריסק ואחרי זמן קצר השתלט על כל מערב אוקראינה ובילורוסיה.

עד מהרה הוסדר המשטר החדש על כל משר־דיו. החל הנישול של המעמד הבינוני מעמדותיו הכלכליות. העשירים מיהודי העיר קיבלו הוראות לפנות את דירותיהם ובדירות אלו שוכנו משרדי

הממשלה ופקידים עם משפחותיהם שנשלחו אלינו מהמזרח. במקום חנויות פרטיות ומפעלים, אורגנו מפעלים ממשלתיים, קואופרטיבים, חנויות ממשל־תיות וכו׳. האוכלוסיה המקומית והיהודים קיבלו את הדין בלית־ברירה, אך בעיקר דאגו מה מביא להם המשטר החדש?

חיסול החיים הלאומיים היהודיים בא מאליו. השלטונות אף לא הוצרכו לנקוט אמצעים מיוחדים לשם כך. היהודים הבינו, שעליהם לנטוש את הפעי־לות הציבורית, שאינה מקובלת במשטר הסובייטי. חדלו להתקיים כל הארגונים הציוניים והאח־רים. אחר־כך התחילו מאסרים וחקירות במשרדי ה־נ.ק.וו.ד. ויהודים אחדים מראשי התנועות הציו־ניות נאסרו ונדונו לתקופות־מאסר ארוכות ונשלחו לבתי־סוהר שונים בסיביר הרחוקה.

בין הנאסרים היה ידיד־משפחתנו העו״ד **ברוך (בוזי) חסיד**, שעקבותיו נעלמו, נאסרו ראש הצה״ר באוסטראה **גדליה גדליבסקי**, **יוסף קליינמן** וחתנו **פייבל ברנשטיין** ואחדים מהעשירים בעיר.

אחי **משה שטיינברג**, שהיה פעיל בתנועת „הנוער הציוני" חשש, שגם הוא נמצא ב„רשימה השחורה" של ה־נ.ק.וו.ד. והוא החליט לברוח מן העיר כל זמן שזה עוד לא היה מאוחר. יחד עם קבוצת פולנים־מכרים, שגם הם חשו שהם עלולים להאסר, חצו את הגבול בין בריה״מ והגנרל־גוברנמנט והגיעו ל־קרקוב. הפולנים השיגו עבור אחי מסמכים פולניים על שם **לודביק רודניצקי** ובתור שכזה נרשם במרשם התושבים בקרקוב.

בעיר זו הכיר בחורה צעירה פולניה בשם **ויסיה**, הם התאהבו זה בזו, אבל היא לא ידעה שארוסה הוא יהודי וכשאחי סיפר לה על מוצאו היהודי, זה כלל לא הפריע לה, הם נישאו ובמשך חמש שנים, במשך כל שנות הכיבוש הנאצי, טיפלה בו במסירות על מנת להצילו ממוות, כאשר נשקפה לה ולבני־משפחתה סכנת־מוות.

היא ובני־משפחתה התגברו על הפחד והושיטו עזרה לאחי, תוך ידיעה שאם הם לא יעשו זאת, ירבץ מותו של אחי על מצפונם כל ימי חייהם. הם הצילו אותו מציפורני הנאצים והם חיים עכשיו חיים מאושרים באירופה.

תחת הכיבוש הנאצי

אור ליום 22 ביוני 1941 תקפה גרמניה בעוצמה רבה את ברית־המועצות ותוך זמן קצר התקדם הצבא הגרמני עמוק בתוך ברית־המועצות. האווי־רה היתה דחוסה ומלאת־אימים. הצבא האדום בורח ועוזב את קווי־ההגנה סביב אוסטראה.

הרוסים בורחים מי ברכב ומי ברגל, כולם בורחים בבהלה, היתה זו בריחה מבוהלת ועדיין לא ידענו למה כולם בורחים. מכל הצדדים שומעים יריות, זמזום של מטוסים שטסו מעל שמי העיר ומטילים פצצות. ברחובות מוטלים מתים, שריפות, ובעיר שולטת אנדרלמוסיה מוחלטת.

מיד עם כיבוש העיר בידי הגרמנים, החלה האוכ־לוסיה היהודית לחוש בכובד מגפו של האויב הגרמני. חיי היהודים היו הפקר. עם כיבוש העיר פירסמו הגרמנים הגבלות וגזירות שונות נגד היהו־דים. הם נצטוו לענוד על שרוול בגדיהם סרט לבן ועליו מגן־דוד כחול. נאסר על היהודים ללכת על המדרכות, והותר להם לצעוד אך ורק על הכבישים. כן הוטל עוצר לילה על כל האוכלוסיה החל משעה 9 בערב ואילו על היהודים אסור היה לצאת לרחוב החל משעה 7 בערב. המשטרה המקומית האוקראינית יזמה ולקחה על עצמה את המשימה לבדוק את אופן הציות לגזירות.

כדי שיהודי אוסטראה לא יוכלו להימלט מן ההשמדה, הקימה המפקדה הגרמנית גיטו ברובע העיר שנקרא „גרבלה". היהודים נצטוו לפנות את דירותיהם ולעבור לבתי הגיטו. כל יהודי הגיטו בגיל 16 עד 60 נדרשו להתייצב לעבודה. על אי־התייצבות לעבודה היה צפוי עונש חמור. כממונים על ביצוע הוראה זאת הוסמכה המשטרה האוק־ראינית.

המצב הורע מאוד, הציק לנו הרעב והמצב נעשה קשה ללא נשוא. הפכנו לעבדים לחוצים ומדוכאים. אחרי זמן מה הצלחתי למצוא עבודה כמלצרית במסעדה של השוטרים האוקראינים ואחותי מצאה עבודה כפקידה במשרדי היודנראט. הודות לעבודתי במסעדה יכולתי להביא קצת אוכל הביתה בשביל ההורים ובשביל אחותי.

רצה הגורל והכרתי במסעדה שוטר אוקראיני אחד בשם **בורצ׳אקובסקי**, סנדלר שעבד לפני ה־מלחמה אצל משפחת לולקה היהודית, שהיה להם בית־חרושת לנעליים באוסטראה. האיש הזה הכיר גם את משפחתי והוא היה מסתכן ומביא לנו מדי פעם מזון והיה מגיע מדי פעם על יד גדר הגיטו כדי לשמור על המגע עמנו. הוא גם הבטיח לי לעזור במידה אם אזדקק לעזרה.

כששמעתי דברים אלה לא ידעתי את נפשי; מי הוא האדם הזה הנכון להושיט יד־סועדת ליהודי נרדף בתקופה זו? המאורעות רדפו זה את זה ויום יום נתנסינו בחוויות חדשות. מיום ליום מתהדקת העניבה מסביב לגיטו. שום שכל ישר אנושי אינו מסוגל להעלות על הדעת שאמנם נכונים הגרמנים לטבוח אלפי אנשים.

האקציה ב־4 באוגוסט 1941

בשורות איוב בזו אחר זו החלו להגיע מכל קצווי וההלין על השמדות המוניות בכל מקום, בכל עיר ועיירה. והנה יום אחד בשובי מהעבודה פגשתי מכר נוצרי בשם **וולודיה פולישצ׳וק**. הוא סיפר לי, שהגיעו שמועות שהגרמנים מתכוננים לחסל את היהודים והציע לי לברוח מהגיטו. הוא הציע את עזרתו במידה שאהיה זקוקה לעזרה. לא הסכמתי להצעתו, לא רציתי להשאיר את ההורים ואת אחותי הצעירה בגיטו לנפשם.

והנה ב־4 באוגוסט 1941 כותר הגיטו ע״י כוחות גדולים של גרמנים ושל שוטרים אוקראינים. בגיטו הורגשה אווירת פוגרום. האקציה החלה עם אור הבוקר. הגרמנים והאוקראינים מתפרצים לדירות של היהודים, מוציאים את האנשים מהמיטות. את החולים מוציאים באלונקות מבית־החולים, יללות ובכי מר מסביב. את כולם מגרשים מבתיהם, אף אחד לא נשאר בבית. הגרמנים והשוטרים האוק־ראינים מבצעים את פעולתם במהירות ובאכזריות, במכות ודחיפות ברוטליות.

העמידו אותנו בעיר החדשה ושם עמדנו עד 4.00 אחרי הצהריים והלב חרד. יהודים העלו סברות בליבם, אולי מתכוונים הרוצחים רק לשדוד את בתי היהודים ועם תום ה„מלאכה" נשוחרר, אבל באותו הזמן פשטה שמועה על החלטת הגרמנים לחסל את כל החולים והזקנים.

התחילה הסלקציה. הגרמנים מחלקים את כל האנשים לשתי קבוצות. אף אחד לא יודע מה עומדים הגרמנים לעשות עם היהודים בשתי הקבו־צות. אנחנו עומדים ומחכים בחרדה מה צפוי לנו. אנחנו מוקפים מכל עבר והגרמנים והשוטרים האוק־ראינים מתרוצצים ושומרים על הסדר.

הוריה של גיטלה שטיינברג חיים ומלה (נספו באוסטראה)

אבי החליט ברגע האחרון להצטרף אל קבוצת החולים בהנחה שהגרמנים לא יגעו בחולים לרעה וכך הוא, אולי, יישאר בחיים, אבל לצערי הרב הוא טעה: את כל החולים והזקנים הובילו למקום הרצח וירו בהם. בין הנרצחים היה גם אבי היקר. אז ראיתי אותו בפעם האחרונה.

אבלים חזרנו לגיטו בלי האבא שלנו. מחכים לרעות, אולי אנחנו מחכים לסוף שלנו? עכשיו לא היה שום ספק שאפסה כל תקווה להישאר בחיים, נגוזו כל החלומות שהגרמנים ישאירו אותנו בחיים. אבל החיים נמשכים ואנחנו רעבים ומיואשים, מסתו־בבים כצללים בין כותלי הגיטו, שנצטמצם אחרי הטבח הנורא. הרבה בתים התרוקנו מיהודים. החיים

בגיטו נעשו קשים מיום ליום. בטירור בלתי־פוסק ביקשו הנאצים לחסל את יהודי הגיטו לא רק באופן פיסי, אלא להחניק כל מחשבה חיה ונסיון לעורר התנגדות מצד אלה שטרם הצליחו להוציאם להורג.

מיום ליום מתהדקת העניבה מסביב לגיטו. שום שכל ישר אנושי אינו מסוגל להעלות על הדעת, שאמנם נכונים הגרמנים לרצוח אלפי אנשים. המאורעות רודפים זה את זה ויום־יום נתנסינו בחוויות חדשות. נתקהו חושינו, נהיינו אדישים ושווי־נפש לצרות הכלל והפרט כאחד. טרגדיות פקדונו בזו אחר זו, כשהאחת נוראה מהאחרת וכולן יחד נערמות כהר צרות מהלך איימים. אך בימים קשים אלה הבריות בגיטו מנחמים זה את זה, שאולי בכל זאת יש תקווה לחיים, שאולי בכל זאת הגרמנים לא יבצעו רצח המונים.

האקציה ב־1 בספטמבר 1941

ב־1 בספטמבר בשעה 6.00 בבוקר היינו צריכים שוב להתייצב לעבודת־כפייה, אבל דרך החלונות אנחנו רואים שהגרמנים לבושים במעילי־גשם ו־בקובעי־פלדה מתרוצצים בחוצות הגיטו, דבר שעורר חשד. בעקבותיהם הגיעו שוטרים אוקראינים, הם נכנסו לבתים והחלו מגרשים את היהודים מ־בתיהם במרמה שצריכים להתייצב לעבודה. הלב ניבא רעות. אני לא יצאתי מהבית כדי לא להתייצב לעבודה.

בחוץ כבר שומעים יריות מנשק אוטומאטי בלי־הפסק. בחוצות נשמעים קולות־נפץ אדירים שמר־עישים את הגיטו כולו. אני יושבת ומתבוננת בחרדה למתרחש בחוץ. תפילה אחת היתה בליבי, שהגר־מנים לא יתחילו ברציחות. אני רואה אנשים אחוזי־פחד וחרדה מתרכזים בחוץ, והגרמנים והשוטרים האוקראינים מחפשים בכל בית, חצר, מחפשים יהודים שלא יצאו החוצה.

באותו הזמן ביקרה אצלנו רוזה, אשתו של לובה קורנבליט, שגם הוא הוצא להורג בזמן האקציה ב־4 באוגוסט. אמרתי לרוזה, שהחלטתי לא להתייצב לעבודה, כי יש חשש, שהיום עומדים הגרמנים לבצע אקציה בגיטו. הצעתי לה שנעלה בעליית הגג ונתחבא, אולי הגרמנים לא ימצאו אותנו.

לא טעיתי. הגרמנים החליטו להוציא להורג את כל הצעירים ואמנם הם בחרו את כל הצעירים מבין הקהל שעמד בחוץ והובילו אותם מחוץ לגיטו באמתלה ששולחים אותם לעבודה. אחותי חסיה עוד הספיקה לצאת מוקדם בבוקר למקום עבודתה במשרדי היודנראַט, טרם שהגרמנים אספו את ה־צעירים והיא ניצלה ממוות באותו יום.

כל היום ישבנו שנינו בעליית הגג ולמזלנו לא חיפשו אותנו וגם אנחנו ניצלנו ממוות באותו יום. היו אלה ימי־הרג וחורבן בטרם חיסולם הסופי של יהודי אוסטראה. אחרי רצח הצעירים, החיים נמש־כו איכשהו בגיטו. יום־יום היינו יוצאים לעבודה קבוצות יהודים בליווי „משגיחים" אוקראיניים, מצו־יידים ברובים ובאלות.

חיסול הגיטו ב־15 באוקטובר 1942

באותו יום, ב־25 באוקטובר, היה יום קר וגשום. יצאה פקודה להיות מוכנים לעזוב את הגיטו. בהלה אחזה את כולנו, איש איש חיפש מוצא איך להינצל, אולם לשוא. הגיטו נהפך לכלוב סגור, מוקף כוחות מוגברים של גרמנים ושוטרים אוקראינים מזויינים בנשק רב. הגרמנים מגרשים את היהודים מהבתים. האמא שלי אחזות־בהלה יצאה מהבית לראות מה מתרחש בחוץ, אחותי חסיה הלכה למקום עבודתה במשרדי היודנראַט לחפש שם מקום הצלה.

נשארתי לבדי בבית. בחוץ שומעים צעקות, בכי, קללות נמרצות של הרוצחים. היריות גברו ביתר שאת, יללות וזעקות ממלאים את חלל האוויר, ו־באותו רגע נזכרתי בידידי הנוצרים, שהבטיחו לי לעזור בעת צרה. היתה זאת התקווה היחידה שאולי אקבל מהם עזרה ואשאר בחיים. אני רואה שה־משטרה האוקראינית מכתרת את הגיטו מכל הצד־דים, שלא נוכל להימלט ממנו החוצה. בין השוטרים האוקראינים היה גם ידיד בורצ'אקובסקי. החלטתי

לזחול בזחילה מהגיטו ובמקרה נתקלתי בבורצ'א־קובסקי, שחיפש אותי על מנת להציל אותי וכשראה שאני זוחלת בין המשמרות של השוטרים, התחיל להעסיק אותם בינתיים בשיחה כדי למשוך את תשומת־ליבם ממני, אבל לשוא: אחד מהשוטרים ראה אותי, ירה בי ופצע אותי בקרסולי. שכבתי על האדמה פצועה מבלי לתת אות־חיים. בחצות בחשכת הלילה, הצלחתי לחמוק מעיני השוטרים ובזחילה הצלחתי לעזוב את חומות הגיטו. הגעתי פצועה ורעבה לביתו של בורצ'אקובסקי.

חסיה שטיינברג (אחותה של גיטלה שטיינברג־ראובני), נספתה באוסטראה

במחבואים „בצד הארי"

כשהגעתי אל בורצ'אקובסקי, הוא הרגיעני, ניחמני ואמר לי, כי אין מקום לפחד, הוא ובני־משפחתו יעזרו לי, הם שותפים לגורלי. הוא היה אדם טוב־לב, שגילה נכונות לעשות כל אשר בידו להציל אותי ממוות. הוא הבין את חומרת־המצב, שהוא מסכן את חייו וחיי בני־משפחתו, אבל היה מוכן לסייע לי במצבי הקשה.

למחרת בבוקר ביקשתי את בורצ'אקובסקי שיגש לביתי בגיטו ויבדוק בעליית־הגג אם מישהו מבני־משפחתי מתחבאים שם. ואמנם הוא מצא בעליית־הגג את אימי ואת דודתי. הוא הבטיח להן שבחצות הוא יבוא לקחת אותן אליו. אבל לצערי הגדול כשהוא חזר לגיטו על־מנת לקחת אותן, הן כבר לא היו שם. הוא רק מצא תמונות מפוזרות על הריצפה. הוא אסף אותן והביא לי אותן במקום אימי ודודתי. כעבור מספר ימים נודע לי, שגם אחותי חסיה נתפסה ע"י הגרמנים יחד עם חברתה ושתיהן הוצאו להורג.

מות אימי ואחותי הביאני עד דכאון. חשתי כאילו ניקטעו איברים מגופי. ימים רבים התאבלתי על מותן, אבל עם זאת הגעתי למסקנה כי עלי להתעודד חרף אבדן אמי ואחותי. הייתי מזועזעת, אך יצר־החיים גבר עלי.

משפחת בורצ'אקובסקי היתה ענייה, אבל למרות המצוקה, הם השתדלו שלא אסבול חרפת רעב. אשתו איכרה חביבה וישרת־דרך, גילתה גם היא נכונות להציל אותי ממוות. היא אף השפיעה על בעלה לבל יירתע מפני הקשיים. חוץ ממני, הם החביאו גם קרובת־משפחה של משפחת טרכטמן, אירנה שמה, שנינו התחבאנו אצל משפחת בורצ'אקובסקי במשך כמה חודשים כשאנחנו מחליפות מקומות־מחבוא.

באותם הימים ביקרה אצל משפ' בורצ'אקובסקי פולניה, קסיה שמה והיא סיפרה, שהיא גם כן מחביאה בביתה את טרכטמן, והיא שומרת עליו. היתה זאת אישה שסיכנה את חיה במאמציה לסייע בכל יכולתה ליהודים באותה תקופה איומה. בערבים הארוכים ההם היינו מרבים לשוחח על מצבם של היהודים. גם אירנה היתה מלאת־בטחון, שהמלחמה תסתיים במפלתם של הגרמנים. בטחון זה הוא שהפיח בנו תקווה שנתגבר על הפורענויות, שנישרד בחיים.

פעם סיפרה קסיה שרווחות שמועות על משפחת בורצ'אקובסקי המסתירים בביתם שתי נשים יהודיות, כשהמשטרה האוקראינית ואף האוכלוסיה המקומית פתחו בחיפושים אחרי יהודים המסתתרים אצל נוצרים. נשקפה סכנה שייתפסו אותנו ב־

ביתו של בורצ'אקובסקי. היה ברור שאנחנו צריכות לעזוב את ביתו כל זמן שזה עוד לא מאוחר.

בורצ'אקובסקי היה נבון מאוד, היה ברצונו להציל אותנו, אך ירא מפני התרצאות החמורות. דין־מוות לו ולמשפחתו, אם ימצאו בביתו יהודים. באותו זמן השלטונות הכריזו, כי נוצרי המחביא יהודי בביתו, חייב מיתה. איום זה הפחיד אנשים רבים וטובים שהיו נכונים לסייע בידם.

ביקשתי את בורצ'אקובסקי שיילך אל וולודיה פולישצ'וק ושייספר לו שהוא מחביא אותי בביתו ועל הסכנה שצפויה לי אם הגרמנים או השוטרים יתפסו אותי בביתו. ואכן הוא נסע אל פולישצ'וק וזה בא מיד עם עגלה מלאה שחת. לפי בקשתי הוא גם הסכים לקחת את אירנה, כי לא רציתי להיפרד ממנה. הוא החביא אותנו מתחת ערמת השחת והגענו בשלום לביתו בכפר מושצ'ניצי. בדרך לכפר עצרו השומרים הגרמנים את העגלה והתחילו לחפש בשחת אם הוא לא מעביר דברים אסורים, אבל למזלנו הם לא מצאו אותנו וניצלנו ממוות בטוח.

ביום שלישי אחרי עזיבתנו את ביתו של בורצ'אקובסקי כיתרו הגיסטאפו את ביתו. ערכו חיפוש בכל הבית, אבל הם לא מצאו אותנו. בביתו של פולישצ'וק היינו 3 חודשים. לעתים קרובות היו מבקרים אותו אחיו שהיו מגוייסים בכנופיות של בנדרה הידוע לשימצה. היו אלה כנופיות שרצחו יהודים וגם פולנים. בכל פעם שהיה יודע על ביקורם, דאג פולישצ'וק להביא אותנו במחבוא בתחנת־הרוח שלו, כשאנו סובלות מקור ומרעב.

כשהביקורים של אחיו התחילו להיות יותר תכופות והמצב נעשה קטסטרופלי, היינו חייבות לעזוב את ביתו של פולישצ'וק ולחזור שוב אל בורצ'אקובסקי. ידענו תמיד שבמקרים של סכנת־מוות הכתובת הבטוחה זה אצלו. הוא הבין תמיד את חומרת המצב, תמיד היה מוכן לסייע ובכל הזדמנות לבוא לעזרתנו. ואכן הוא קיבל אותנו בידים פתוחות. הוא ראה מיד באיזה מצב אנחנו. הבחנו שהוא מתרגש מאוד ואז הביע את רצונו לדאוג לנו במשך התקופה האיומה. כאשר שמענו את הדברים האלה, לא ידענו איך להעריך את רוחב־הלב הזה של גוי, שמשרת כשוטר במשטרה האוקראינית, למרות שהיתה צפויה לו סכנת־מוות.

התחבאנו בביתו של בורצ'אקובסקי עד השחרור ע"י הצבא האדום ב־5.2.1944.

התיאורים שהעליתי על הנייר, הם כאין וכאפס לגבי המציאות המרה וכל אשר עבר עלי לא ימחה מזכרוני ותמיד הנני רואה לנגד עיני את יקירי, ההורים ואחותי היקרים שניספו מידי הנאצים הארורים ועוזריהם האוקראינים. במשך כל הזמן לא שכחתי את מצילי, את משפחת בורצ'אקובסקי ואת משפחת פולייצ'וק אשר להם אני חייבת את חיי, אשר סיכנו את חייהם כדי לחלציני ממוות. חובתי המוסרית, היא להביע את תודתי לאותם חסידי אומות העולם, אשר לא דבקה בהם שנאת ישראל והם הושיטו לי יד־תומכת בתקופת־חיי הקשים ביותר. בתקופת השואה האיומה.

משפ. שטיינברג באוסטראה.

יושבים מימין לשמאל: האב חיים שטיינברג, הבת גיטלה, האם מלי.

עומדים: הבת חסיה והבן משה

משה שטיינברג

מכתבה של בלומה שטירנברג

להלן מכתבה של **בלומה שטירנברג** ז״ל, אותו השאירה אצל שכנה פולניה בשם **פיוטרקובסקה** (תורגם מפולנית לעברית ע״י **נחום** (ניוניה) **שוחט**)

ה־3 בספטמבר 1941

„יקירי ואתה אישי, האהוב מעל הכל.

אני כותבת מכתב זה חודשיים לאחר לכתכם. הרבה עבר עלי משך זמן זה, ועתה צריך להיפרד מכם! אין ביכולתי לתאר לכם את גהינום חיינו. אשתדל, רק במילים ספורות, לספר לכם את השלבים העיקריים.

זה התחיל מיד לאחר צאתכם, ממש באותו יום. ביום ששי בבוקר כבר היתה העיר כבושה — אולם הקרבות נמשכו במשך ששה ימים. נדמה היה, שלא תישאר אבן על אבן. הצלחנו לעבור כל זה עם התינוק, תוך תלאות נוראות ויסורים קשים במרתפים ובכנסיה.

ידענו, כי החיים לא יהיו מתוקים, אולם היתה לנו תקווה, שיתנו לנו לחיות, ובמקרה הגרוע ביותר נמות מרעב. נמצאו אנשים טובים, אשר הביאו לנו פרוסת לחם עד שהכל יסתדר מעט. התחלנו למכור דברים כדי להשיג דברי מזון. היינו כל־כך מרוצים, כאילו הגרלנו פיס החיים. כך חיינו עד ה־4 ב־אוגוסט.

בבוקר אותו יום התחיל המחזה המחריד, ממש כמו במחזות דנטה. לא, לא נכון. דנטה לא היה מסוגל לעלות על דעתו מחזות מחרידים כאלה. בין שתי שורות של חיילים, חמושים במקלות, הובילו אותנו ליער; שם עמדנו על מגרש, שסביבו הועמדו מכונות יריה, ובשקט המתנו למוות.

מצאו שם את מותם 1900 איש. היתר חזרו הביתה. על מגרש זה השארנו את אבינו. לא קוננו

בלומה שטירנברג

הרבה על מותו. ההגיון הבריא אמר לנו, כי נשארנו לחיים יותר גרועים מן המוות.

אבל רצון החיים היה כה חזק, ששמחנו גם מחיים אלה. לא האמנו, כי צפוי לנו לעבור פעם נוספת

משהו דומה. תקופת חיים זו נמשכה ארבעה שבו־עות ובה „הפתעות" כגון: מסירת כסף וזהב, תשלום כופר בסך — 100,000 רובלים — בהמתנה שיארגנו עבורנו גיטו.

ב־31 באוגוסט פשטו שמועות, כי מחר יחזור המחזה, אותו כבר עברנו פעם. לא האמנתי, ובכל זאת המחזה חזר. הפעם מסרנו את רוסי, אשר היתה לנו „אבא" לאחר מות אבינו. היא היתה בעלת רצון חזק וכח גופני לכל: מכרה חפצים, השיגה אוכל, ניהלה את כל הבית ובנוסף לכך, הלכה יום־

תיארתי לכם עובדות יבשות בלבד, אך את רגשותי, לפעמים המטורפים, לא אצליח לתאר! ובעיקר, כאשר אני מביטה בבן. יקירי, לו היית יודע איזה ילד יפה הוא ונהדר. הלב מתפקע בחושבי, כי מחר אני בעצמי אשא אותו למנוחת עולמים והוא צוחק וצועק „מה"... (אי...) אין אלהים רוצה, שאזכה לשמוע ממנו „מהמו" (אמא). פעמיים הוא הציל את חיי, כי החזירו אמהות עם ילדיהן הקטנים, ועתה אני רציתי להצילו, אך אין כל אפשרות.

מימין לשמאל: בלומה שטירנברג, אחיה שמואל שטירנברג, האחיות ז'ניה ובלה שנפר

יום לעבודת כפיה, שנמשכה מ־שש בבוקר ועד שש בערב. היא סיימה את חייה שלשום, והיום אף אחד אינו משלה את עצמו, כי נלקחה כבר המנה ה־אחרונה.

היום פשטה שמועה, כי זה יהיה כבר למחרת. היות ולאחרונה כל השמועות מתאמתות, הרי שכבר היום אני נפרדת מכם.

רציתי להתנצר (רבים היו רוצים בזאת). הכמורה הנוצרית הלכה לבקש רשות לכך, אולם אין להם כל תקווה שיקבלו רשות כזאת — לפיכך יש להיפרד מהחיים.

האמא מחזיקה את עצמה די בגבורה; היא רק דואבת וכואבת על כך שאינה יכולה להציל את הילד, ועל כך שלא תראה אתכם יותר.

אני ואמא מנשקות חזק את כולכם ומבקשות, שאחרי שובכם — אל תתעכבו כאן, על אדמת הורינו. ברחו מזכרונות, מקום היסורים שלנו, כמו ממקום מגיפה. תבכו את מזלנו והשתדלו לסדר את חייכם.

ואתה, יקירי, איך שלא יהיה, תסדר את חייך, כי לחיים חוקים משלהם, אל תשכחני ולא את בנך הבכור, בו יכולת להיות גאה, לו אלוהים לא הוריד עלינו עונש כזה.

אנו מנשקים אתכם פעם נוספת ונפרדים מכם:

בלומה, אמא והבן

רבונו של עולם! חייתי עוד חודש שלם ושוב השליתי את עצמי בתקוה, אך לשווא. מחר יום־כיפור, ובאמת יום הדין עבורי ועבור ילדך הנהדר, יוסקה.

כל כך אין חשק למות!
הילד כל כך נהדר,
וכך למות!

למעלה עומד: שמואל שטירנברג
יושבים מימין לשמאל: מוסי סורוקה
ומוסי גריינימס

מרים קוקיל-לפידוס *

ביקורי באוסטראה בימי הכיבוש הנאצי

בסוף נובמבר 1941 נזדמנה לי אפשרות לנסוע לאוסטראה בעגלה כפרית. שילמנו כמובן לאיכר, שהוביל אותי לשם, מראש. אחותי לנה שהתגוררה קודם לכן באוסטראה, הפקידה שם אצל מכריה דברי ערך. תקוותה היתה שאקבל כל מה שהשאירה. אך אני חתרתי למשהו אחר. מטרתי היתה בראש ובראשונה להשיג שם תעודות (מזויפות) בשביל בני משפחתי, שהיו ברובנה, בעזרתו של רופא יהודי שעבד באותו זמן בעיריית אוסטראה, שהיתה לו גישה למסמכים וגם לחותמות העיריה. התעטפתי איפוא במטפחת כפרית גדולה (לא הייתי דומה ליהודיה) ויצאתי בקור עז לדרך. הגענו לאוסטראה בשלום.

באוסטראה נתקבלתי ע״י מכרים, בני משפחת קורשון, שעזרה לי בכל. משפחת קורשון התגוררה בבית קטן ברחוב טאטארסקי, לא הרחק מהמרכז המסחרי בו רוכזו לפני המלחמה בתי המסחר הגדולים והחנויות הקטנות של יהודים רבים. היהודים ששרדו אחרי האקציות באוסטראה, נכלאו כולם בגיטו. הם חיו בפחד מתמיד ולא ידעו מה ילד יום. (קהילת אוסטראה נמנתה עם הקהילות העתיקות של ווהלין).

האוכלוסיה בעיר היתה מגוונת מבחינת המוצא הלאומי: יהודים, פולנים, אוקראינים ורוסים. בשנת 1939 היה מספר היהודים בעיר כ־10,500 (בערך). אוסטראה נכבשה ע״י יחידות הוורמאכט בימים האחרונים של יוני 1941 ומיד התחילו הגרמנים ברדיפות היהודים. ב־4 באוגוסט 1941 נרצחו ע״י הגרמנים ועוזריהם האוקראינים כ־3000 יהודים. היתה זאת האקציה הראשונה. הטבח השני היה ב־1 בספטמבר 1941 כאשר נרצחו למעלה מ־2500 יהודי אוסטראה. ב־15 באוקטובר 1942 חיסלו הגרמנים את הגיטו סופית. ביום ההוא נרצחו שם כ־3000 נפש.

בשבועות הספורים שנשארתי באוסטראה היתה לי אפשרות להפגש עם בני נוער יהודי ששרדו אחרי האקציות באוסטראה. הם היו נפגשים לעתים קרובות. באחת הפגישות שהתקיימה בביתו של מוסי (משה) קוטוביץ׳, נכחתי גם אני. הכל היו מודאגים. דיברו על התארגנות, בריחה והתנגשות, אך היינו מודעים גם למצב חסר האונים. הגיטו היה סגור ומסוגר ובדומה למקומות אחרים באוקראינה המערבית, התיחסו רוב תושבי המקום האוקראינים ליהודים באיבה רבה וארבו להם יומם ולילה.

מכרי הרופא מילא בקשתי. הוא השיג תעודות בשביל בני משפחתי, אך לצערי לא השתמשנו בהן, לבסוף.

---

* מתוך ילקוט ווהלין מס׳ 40 עמ׳ 10.

אהרון וואַלדמאַן

„לא תרצח!"

וואָס ווייטער מיר דערווייטערן זיך פון די בלוטיקע יאָרן פון דער שואה, אַלץ בולטער און דערשיטערנדיקער דערוואַכן די זכרונות פון יענע פינצטערע צייטן, ווען די אוקראַאינישע רוצחים האָבן צוזאַמען מיט די דייטשישע מערדער געמאָרדעט יידן מיט אַן אומגלויבלעכער אכזריות. און וואָס ווייטער די צייט גייט אַוועק, אַלץ דערשיטערנדיקער שטייען אויף פאַר מיינע אויגן בילדער פון מאָרד איבער אומשולדיקע יידן פון אונדזער שטאָט אָסטראָה.

דאָס וואָס איך גיי איצט דערציילן, איז נישט בלויז אַן עפּיזאָד פון אַ בלוטיקער צייט, נאָך אויך אַן עדות פון דעם ווילקיר און מאָרד, וואָס האָט געהערשט אין יענע שואה־טעג. מיר האָבן זיך געפונען אין אַ סביבה פון יאוש און דעפּרעסיע. אין אַ צייט פון די לעצטע געראַנגלונגען פון די שארית־הפליטה פון אָסטראָהער געטאָ.

געווען איז דאָס אין די קאַלטע, פראָסטיקע ווינטער־חדשים פון יאָר 1943. אויפן גרויסן מתים־פעלד פון איין עק וואָלין ביז צום צווייטן, זענען שוין געלעגן טויזנטער דערמאָרדעטע יידן אין ברודער־קברים אין פאַרשיידענע ערטער, און צווישן די פילצאָליקע קדושים, אויך די קדושים פון אונדזער שטאָט אָסטראָה. די אוקראַאינישע רוצחים, ווערנדיק באַהערשט פון אַ פסיכישער היסטעריע פון מאָרדן יידן, האָבן קיינעם נישט געשאַנעוועט: נישט קיין קינדער, נישט קיין זקנים און נישט קיין קראַנקע מענטשן. ווו נאָר די רוצחים האָבן באַגעגנט אַן איינזאַמען ייד אין וואַלד, אָדער אין פעלד, ווו איינציקע יידן האָבן געפונען אַ באַהעלטעניש, אין אַ גרוב, האָבן זיי דערמאָרדעט אָן שום רחמנות אויף אַ בעסטיאַלישן אופן.

אַזוי האָט מען געטראָפן ליגן דערמאָרדעטע יידן אויף די וועגן פון כאַראָווסטשיזנאַ און אין אַנדערע ערטער. אין יענע טעג האָבן אונדז פויערים דערציילט, אַז אין טערעמנאָ אין וואַלד, בלאָנדזשען אַרום איינציקע יידישע פרויען, וועלכע זענען שוין געווען האַלבטויט און זענען שוין געווען אויסגעשעפּט פון הונגער און פון פיזישער דערשעפונג.

אין איינע פון יענע נעכט, האָבן מיר אַ גרופּע יידן באַשלאָסן אויסצוגעפינען די דאָזיקע האַלבטויטע פרויען און צוטיילן זיי הילף. מיר זענען אַרויס פון אונדזער לאַגער אין וואַלד און מיר האָבן זיך געלאָזן אויף די שפורן פון די פרויען, וועלכע זענען לויט די ידיעות וואָס זענען צו אונדז דערגאַנגען פון די פויערים, האָבן זיך געפונען נישט ווייט פון אונדזער וואַלד. נאָך פיל בלאָנדזשענישן, זענען מיר לויט די אָנגעגעבענע סימנים זיך דערקליבן צו אַ גרוב אין וואַלד טערעמנאָ, ווו ס'האָבן זיך געפונען דערמאָרדעטע יידן.

פאַר אונדזערע אויגן האָט זיך אַנטפּלעקט אַ שוידערלעך בילד: אין דער גרוב אין וואַלד פון וועלכער ס'האָט זיך דערטראָגן אַ שווערער גערוך פון אַ צעטאָן און אַ שטינקנדיקער גערוך פון מתים, ליגן דערמאָרדעטע יידן, אָבער אין דער פינצטער, האָבן מיר נישט געקענט זען ווער אין דער גרוב

געפינט זיך. מיר האָבן גלייך אָנגעצונדן אַ ליכט און פּאַר אונדזערע אויגן האָט זיך אָנפּלעקט אַ שווידערלעך בילד: אינמיטן דער גרוב איז געלעגן **ביילע אייוועמאַן**, וועלכע האָט געהאַלטן אַרומגענומען איר יינגל לאָלי אייוועמאַן. ביידע זענען שוין געווען טויט. אין איין זייט איז געשטאַנען **פּאַליאַ טרייבערמאַן**, וואָס איז שוין געווען נישט נאָרמאַל און האָט ארויסגעשריען אומפאַרשטענדלעכע ווערטער. נעבן איר איז געשטאַנען איר טאָכטער **זשעניאַ טרייבערמאַן**, וואָס איז צום גליק נאָך געווען ביים פולן געדאַנק, אָבער אינגאַנצן אַ דערשעפּטע און אַ גלייכגילטיקע צו איר טרויעריקן גורל. זי האָט אַלץ געוווּסט וואָס עס האָט פּאַסירט, אָבער זי איז נישט געווען אומשטאַנד אונדז צו דערציילן.

מיר האָבן צווישן זיך באַראַטן וואָס מיר קענען דאָ טאָן און וואָס פּאַראַ דרינגנדיקע שריט מיר דאַרפן אונטערנעמען כדי צו ראַטעווען דער נאָך לעבעדיקער זשעניאַ טרייבערמאַן פון טויט און ברענגען זי צו אונדזער לאַגער, וואָס האָט זיך געפונען אויף אַ מרחק פון קרוב 15 קילאָמעטער פון דער גרוב. איר מוטער פּאַליאַ האָבן מיר לײדער נישט געקענט נעמען מיט זיך אין אונדזער לאַגער, היות ווי זי איז אינגאַנצן נישט געווען נאָרמאַל און האָט די גאַנצע צייט געשריען הויך אויפן קול, אַזוי אַז עס איז געווען אַ געפאַר פאַר אונדז אַלעמען.

ס'האָט זיך געשטעלט די פראַגע, ווי אַזוי וועלן מיר קענען ברענגען זשעניען צו אונדז אין לאַגער. טראָגן זי אויף די הענט איז געווען שווער, ווייל זי איז נישט געווען אומשטאַנד צו גיין און דער וועג צו אונדזער לאַגער איז געווען ווייט. מיר האָבן באַשלאָסן, אַז מיר וועלן זיך איינשאַפן אַ טראָגבעטל (אַ נאָסילקע) און אויף צומאָרגנס וועלן מיר זי קומען נעמען.

דערווייל האָבן מיר איבערגעלאָזן פאַר זשעניען אַביסל שפּייז און וואַסער און מיר האָבן איר צוגעזאָגט, אַז מאָרגן, אין דער צייט, וועלן מיר קומען צוריק און מיר וועלן זי נעמען צו אונדז. אָבער פאַר אונדז איז געשטאַנען אַ שווערע דילעמע: וואָס טוט מען מיט דער נישט־נאָרמאַלער פּאַליען? נעמען זי מיט איר טאָכטער צו אונדז קענען מיר נישט און איבערלאָזן זי אין אַזאַ צושטאַנד ווי זי געפינט זיך, האָט באַדייט איבערלאָזן אַ לעבעדיקן מענטשן אויף הפקר און זי וועט אויסגיין אין אַ מאַטערנדיקן און לאַנגזאַמען הונגער־טויט.

מיר האָבן זיך באַראַטן צווישן זיך וואָס צו טאָן? נאָך אַ קורצער באַראַטונג זענען מיר געקומען צו דעם שווערן גורלדיקן באַשלוס, אַז ס'איז נישטאָ קיין אַנדער אויסוועג און מיר מוזן איר געבען סם, און אָפּסמען זי, כדי צו פאַרלייכטערן און פאַרגיכערן איר טויט. צווישן אונדז האָט זיך געפונען איינע אַ פרוי, וואָס האָט געהאַט ביי זיך אַ דאָזע סם, כדי עס אויסצוניצן, ווען ס'וועט נישט זיין קיין אַנדער אויסוועג און באַגיין זעלבסטמאָרד, כדי נישט אַריינצופאַלן אַ לעבעדיקע צו די רוצחים.

ס'איז אונדז געווען זייער שווער זי איבערצייגן, אַז זי זאָל מוותר זיין אויף דעם סם, כדי מיר זאָלן קענען אָפּסמען דער נישט־נאָרמאַלער **פּאַליאַ טרייבערמאַן** און באַפרייען זי פון אירע ליידן פון שטאַרבן אין שווערע אַנגסטן און דאָס וועט זיין פאַר איר אַ חסד און אַ דערלייזונג.

ווען נאָך אַ לאַנגן און שווערן ישוב־הדעת, האָט די פרוי ענדלעך מסכים געווען אונדז אפצוגעבן דעם סם, האָט זיך געשטעלט די האַרבע פראַגע: ווער וועט געבן דעם סם דער אומגליקלעכער פּאַליען? ווער וועט זיין דער אויספירער פון דעם טויט־אורטייל? ס'האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז קיינער פון אונדז האָט נישט געוואָלט עובר זיין אויף דעם געבאָט: „לא תרצח!". ווי ס'איז אָנגענומען אין אַזעלכע פאַלן, דאַרף מען וואַרפן גורל און אויף וועמען דער גורל וועט פאַלן, דער וועט דאַרפן אויספירן דעם טויט־אורטייל. מיר האָבן געוואָרפן גורל און אויף איינעם איז געפאַלן דער שווערער גורל...

אויף צומאָרגנס ביינאַכט, ווען מיר זענען צוגעקומען צו דער גרוב, האָבן מיר געטראָפן זשעניע טרייבערמאַן מיט פאַרוויינטע אויגן. מיר האָבן גלייך פאַרשטאַנען, אַז עס האָט עפּעס פּאַסירט. זשעניע האָט אונדז דערציילט, אַז איר מוטער איז אויסגעגאַנגען אין שווערע אַנגסטן. זי איז שוין געלעגן טויט. איר טויט האָט אונדז באַפרייט פון עובר זיין

אופן געבאָט פון די עשרת הדיברות: „**לא תרצח!**" — קיינער פון אונדז האָט נישט געדאַפט זיין דער מערדער פון דער אומגליקלעכער **פּאָליאַ טרייבערמאַן**...

מיר האָבן פאַרשאָטן די גרוב מיט די מתים און איינער פון אונדז האָט געזאָגט קדיש. אַרום אונדז זענען געשטאַנען די ביעראַזע-ביימער, וואָס זענען געווען די שטומע עדות פון דער שרעקלעכער טראַגדיע פון אַ גרופּע דערמאָרדעטע יידן דורך די אוקראַינישע רוצחים-בעסטיעס. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק ווי די שוואַרץ-ווייסע ביעראַזע-ביימער האָבן סימבאָליזירט אַן עדה יידן, וואָס זענען געשטאַנען איינגעוויקלט אין טלתים און האָבן צוזאַמען מיט אונדז — די שארית-הפליטה פון אונדזער שטאָט אָסטראָה געזאָגט דעם „**יתגדל ויתקדש שמה רבא**"...

✶

זשעניאַ טרייבערמאַן האָט זיך אָפּגעראַטעוועט **פון** דעם חורבן און האָט אַדורכגעמאַכט דעם **שווערן** וועג פון אַ וואָגלדיקן לעבן. זי לעבט איצט **אין** ראַטנפאַרבאַנד, אין דער שטאָט אָדעס. **זי האָט** אויפגעשטעלט אַ משפחה, איר מאַן איז **אַן אינזשי**-ניער, וואָס פאַרנעמט אַ וויכטיקן פּאָסטן. **זי שרייבט** זיך דורך מיט איר מומע **בראָניא צאַפּ** אין אַמעריקע מיט וועלכער זי האָט אַ רעגולערע בריוו-קאָרעספּאָנ-דענץ.

זשעניאַ טרייבערמאַן איז דער איינציקער **עדות** אויף וועמען ס'איז אויסגעפאַלן דער **גורל צו זען** דעם טויט פון איר מוטער און **דעם טויט פון ביילע אייזענמאַן** און איר זון לאָלי, דאָרט אין דער פינצטערער גרוב אין וואַלד טערעמנאָ.

ניצולי אוסטראה אחרי מלחמת העולם השנייה
השורה העליונה, מימין: הרשל חוטרנסקי, בוני ניטישינסקי, רעיה חוטרנסקי בצלאל לנדאו ואשתו.
השורה האמצעית מימין: מאיר רובינשטיין, הינדה שקולניק-רובינשטיין, טפלין ואשתו צילה, ליזה קפלן, מולקה וישניבצקי, ישראל רובינשטיין, משה מצוצקי.
יושבים מימין: ברוניה קידר, גב' חוטרנסקי (האם), דוד פישמן ואשתו, פנחס אולמן, זלטה שקולניק-מצוצקי.

חיים פינקל

בני אוסטראַה בתנועה הפרטיזנית ובצבא האדום

מספר אנשים אשר הצליחו להימלט מגיטו אוסטראה בימי הטבח, בהגיעם ליער היו שכולים, שבורים ורצוצים בגופם ובנפשם. היו אלה אנשים בלתי מזויינים ועל־כן מחוסרי־הגנה. בשהותם ביער החלו להתארגן בקבוצות קטנות על מנת להקל על קיומם.

התנאים ביער היו קשים, אך האנשים ידעו להסתגל לתנאי היער ולמצבים שונים. הם חלקו ביניהם את התפקידים ובמאורגן להלחם בכל הכוחות העויינים, הגרמנים ומשתפי־פעולה האוקראינים. כל הקבוצות הקטנות של יוצאי אוסטראה החזיקו קשר ביניהן וידעו על המתרחש אצל ניצולי אוסטראה הפזורים ביערות.

באותו הזמן היתה תנועת הפרטיזנים הסובייטית בחיתוליה ומשום־כך יכלו קבוצות קטנות למלא תפקיד חשוב. בהתחלה היו קבוצות הפרטיזנים חלשות מכדי לבצע פעולות פרטיזניות, אבל במרוצת הזמן, למדו כיצד לזנב באויב ולהסב לו אבידות כבדות. הפרטיזנים של יוצאי אוסטראה השתלבו במסגרת הפרטיזנית באותו הזמן, כשהם חדורים רגשות־שנאה ונקמה בלי גבול. הם התקיפו את הנאצים בכל הזדמנות, נלחמו באומץ באויב, למדו להרכיב פצצות, חיבלו בקווי הטלפון, פיצצו כבישים וגשרים והיו סיירים מצויינים, היות והיו נהירים להם כל דרך וכל שביל ביער.

וכך יצאו בני אוסטראה לפעולות פרטיזניות בלילות בסביבות **אוסטראה**, **שפטובקה**, **פליזנה**, **חורובשצ׳יזנה** ובמקומות אחרים. הם התנפלו על בית־חרושת לסוכר **בשפטובקה** ופיצצו גשרים בכביש הראשי שבין **לחוביץ וזסלב**.

בין הלוחמים הפרטיזנים היו גם נשים יהודיות וילדיהן שמילאו תפקידים חשובים, שהוטלו עליהן ע״י המפקדים הפרטיזנים. במיוחד מילאו משימות חשובות נשים בעלות מראה לא יהודי, כשהן מחופשות לפי הצורך. הן היו נוסעות מכפר לכפר ומעבירות ידיעות חשובות בעלי ערך מודיעיני למפקדה הפרטיזנית. הפרטיזנים יוצאי אוסטראה זכו לאותות הצטיינות מטעם המפקדה הפרטיזנית. חלק מהמצטיינים נפלו בקרב וחלק בני אוסטראה נשארו בחיים והם פזורים על פני ארצות שונות ובעיקר בישראל.

יעקב קפלן

יעקב הצליח לברוח מגיטו אוסטראה ליער יחד עם אשתו בתיה (בטי) אייזנשטיין ואחותה שרה אייזנשטיין והצטרפו ליחידת פרטיזנים שפעלה באיזור אוסטראה. יעקב היה פרטיזן מצטיין ופעל רבות לחיזוק המורל בין הפרטיזנים שמצבם הנפשי היה ירוד, לפני שיצאו לפעולות מסוכנות.

בעת התקפת־פתע של הגרמנים וכנופיות בנדרה האוקראינים הלאומיים על חטיבת הפרטיזנים בכפר פיווניאַ־גוראַ, בקיץ 1943 נפל יעקב מות גיבורים. אחרי השחרור הובא לקבורה ע״י חבריו הפרטיזנים בבית־הקברות באוסטראה ליד קברו של סבו ר׳ ברלה הדיין זצ״ל.

משה אוצר

נולד באוסטראה בשנת 1920. בשנת 1941 גויס על-ידי השלטונות הסובייטיים לצבא האדום. ימים ספורים לאחר פרוץ המלחמה בין גרמניה ובין ברית המועצות נפל בשבי הגרמנים. הוא הצהיר שאוקראיני הוא. מראה פניו ושליטתו המושלמת בשפה האוקראינית סייעו לו, וכך ניצל ממוות ודאי.

בינואר 1942 העבירוהו מבאראנוביץ למינסק. בדרך הצליח יחד עם עוד 5 רוסים להימלט ולהגיע ליער. כמה חודשים נדד לבדו ביער עד שבאפריל 1942 נתקבל בגדוד ע"ש „ז'וקוב" (חטיבה „צ'אפאַ־יוב"), שפעל אותה שעה באיזור קאפולי (קופיל).

ראשי הגדוד עמדו מיד על כשרונותיו הצבאיים ומינוהו למפקד כיתה. השתתף בקרבות בסטוריץ (איזור קאפולי) ובצוצוויץ' שעל יד האנצוויץ' (פולסיה) והשיג הרבה נשק בשביל הגדוד.

בשל סכסוך אישי עם מפקד הגדוד, וגם בשל האנטישמיות שהחלה לתת את אותותיה בגדוד עצמו, נאלץ בתחילת אוגוסט 1943 לעזוב את יחי־דתו ולעבור לגדוד היהודי של גילצ'יק, שאך הת־ארגן, שם מונה למפקד מחלקה.

ב־12 בפברואר 1944 יצא בראש מחלקתו, יחד עם החטיבה כולה, לארוב לגרמנים בדרך מינסק־סלוצק. המארב הצליח. 22 מכוניות ובהן 220 גרמ־נים הושמדו. משה לקח בשבי 2 חיילים גרמנים, ועל כך היה מועמד לאות־הצטיינות.

ב־10 במאי 1944 יצא עם מחלקתו למארב ב־כביש סטויפץ־ניסוויז' (מחוז נובוגרודק). הגיעה מכונית עם שוטרים ובקרב שפרץ בין המארב ובין השוטרים נפצע משה פצעים אנושים, ולמחרת הו־ציא את נשמתו.

החטיבה ערכה לו הלוויה רשמית. השתתפו כל היחידות. שלושה מטחי־אש ליוו את טקס הקבורה.

לכסיקון הגבורה, כרך א', עמ' 51

לייזר אוצר

היה פרטיזן מצטיין, השתתף בקרבות רבים נגד הגרמנים ועוזריהם האוקראינים. נפל בקרב נגד ה־גרמנים ביער. לפי גירסה אחרת — נורה בגבו בעת הקרב על ידי פרטיזן אנטישמי.

לכסיקון הגבורה, כרך ב' עמ' 162

יוסף גליצקי

ברח מגיטו אוסטראה, שם נרצחו הוריו ואחיו. הגיע ליערות והצטרף לגדוד פרטיזנים שפעל ביערות ווהלין. במשך שנה וחצי לחם תחת פיקודו של המפקד הרוסי אוטוכה. היה פרטיזן מצטיין והשתתף בקרבות רבים נגד האויב הנאצי.

לאחר השחרור גוייס לצבא האדום, נשלח לחזית והגיע עד לברלין. באחד הקרבות נפצע ושוחרר משרות צבאי. הגיע ארצה בעליה ב' דרך קפריסין. במלחמת השחרור לחם בחטיבת השריון של צה"ל. נמנה עם החברים הפעילים בארגוננו.

פסח אייזנשטיין

בזמן חיסול גיטו אוסטראה ברח אל יערות ה־סביבה ולאחר תלאות רבות הצטרף לגדוד פרטיז־נים שלחם ביערות ווהלין. הצטיין כמורה־דרך ב־יערות הסביבה וסייע רבות ללוחמים הפרטיזנים לפעול ביעילות נגד האויב. בכל נפשו ובכל מאודו התמסר לפעולות קרביות כשמראהו הלא־יהודי היה לו לעזר. לקח חלק בפעולות מבצעיות ובין חבריו הפרטיזנים יצאו לו מוניטין כחבר טוב, וכפרטיזן אמיץ.

לאחר השחרור התגייס לצבא האדום, נשלח ל־חזית, השתתף בקרבות רבים במסגרת יחידתו ה־צבאית ובאחד הקרבות נפל בגבורה.

מנדל טרייברמן

לאחר בריחתו מהגיטו מצא את דרכו ליער ו־הצטרף לגדוד פרטיזנים שפעל ביערות אוסטראה. השתתף בקרבות רבים והצטיין בהם. בין הפרטיזנים הצטיין בדאגתו לזולת ובמיוחד עזר הרבה ליהודי אוסטראה שנמלטו מהגיטו ליער וסבלו מחוסר־כל. הוא השיג עבורם מצרכי־מזון ושמר עליהם. הצט־יין בשיקול־דעת, בהגיון ובתפיסה מהירה.

לאחר השחרור התגייס לצבא האדום, נשלח ל־חזית ובאחד הקרבות נפל בגבורה.

יצחק קידר

בגיטו אוסטראה עבר את כל הזוועות יחד עם יהודי הגיטו. בזמן חיסול גיטו אוסטראה ברח ליער והצטרף לגדוד פרטיזנים רוסיים ומילא תפקידים חשובים וחיוניים. פעל במרץ בקרבות ולקח חלק בפעולות־נקם נגד משתפי־פעולה אוקראינים.

אחרי המלחמה היגר לארצות הברית, הקים מש־פחה ועומד בקשר הדוק עם ארגון יוצאי אוסטראה בישראל.

דבורה זייגרסון

לאחר בריחתה מגיטו אוסטראה ליער, נפצעה ברגלה והודות למראה הלא־יהודי שלה, קיבלה עז־רה רפואית בבית־חולים בעיירה סלאַבוטה. התחזתה כנוצריה ויחד עם בעלה ניוסה גריינימס הצליחו לק־בל תעודות מזוייפות כנוצרים והודות לתעודות האלו עברו את תקופת השואה בצד הארי.

לאחר המלחמה היגרו לארצות הברית, שם הקי־מו את ביתם.

דוד מלר

ברח מגיטו אוסטראה והסתתר בכפר „באַר" זמן מסויים עד שהגיעו למקום פרטיזנים רוסיים והצטרף אליהם. לחם כפרטיזן מצטיין ביערות ווהלין והש־תתף בקרבות רבים במסגרת פלוגתו הפרטיזנית.

לאחר השחרור פעל רבות כראש „הבריחה" בעיר לודז'. העביר יהודים רבים דרך הגבול של ברית המועצות לפולין ומשם לארצות אירופה. עזר ליוצאי אוסטראה להשתקם באופן זמני בפולין, עד שמצאו את דרכם למערב.

סוניה קריבושפקה

היתה בגיטו אוסטראה ועברה שם את כל ה־זוועות. בזמן חיסול הגיטו הצליחה לברוח ליער ובשל התנאים המיוחדים במחנה הפרטיזני, החליטה לא להצטרף אל הפרטיזנים והתקיימה ביער בודדה בעזרת הפרטיזנים היהודים יוצאי אוסטראה. יום אחד החליטה ללכת לאוסטראה מבלי להתייעץ עם מישהו מיוצאי העיר. בדרך לאוסטראה נתפסה על־ידי גרמנים ונרצחה באכזריות.

ברוניה צאַפּ

בתקופת האימים בגיטו אוסטראה נרצחו הוריה, בעלה, שני ילדיה וארבעה אחים ואחות. בזמן חיסול הגיטו ניצלה בנס עם ילדתה לינה בת הארבע. כשילדתה בזרועותיה בלבוש כפרי כאיכרה אוקר־אינית, נדדה ממקום למקום בכפרי הסביבה והודות לשליטתה בשפות רוסית ואוקראינית לא הוחשדה כיהודיה. בזמן התלאות ממקום למקום נפגשה עם קבוצת פרטיזנים רוסיים והצטרפה אליהם.

המפקדה הפרטיזנית הטילה עליה משימות מיוח־דות כמו סיור, בילוש ואיסוף חומר מודיעיני. ואכן ברוניה מילאה את התפקידים שהוטלו עליה בהצל־חה רבה. כשהיא לבושה בלבוש כפרי שאוחזת את ילדתה הקטנה בידיה, לא עוררה שום חשד כלפיה. היא שוטטה בסביבה, שמעה על המתרחש אצל החיילים הגרמניים, אספה עיתונים גרמנים שהיו חשובים מאוד למפקדה הפרטיזנית, ומסרה ידיעות חשובות בעלי ערך צבאי.

באחד הימים כשהיתה עם ילדתה ביער יחד עם הפרטיזנים של פלוגתה על שם „קומבאַט ואַסי־לנקו", הותקפו על־ידי כוחות גדולים של גרמנים שירו מכלי נשקם הרבים. הפרטיזנים הופתעו ולא היו מסוגלים להתגונן ולכן התפזרו לכל עבר. כש־היריות התחזקו וכדי לא להיפגע מכדורי האויב, כרעה עם ילדתה על האדמה הרטובה מבלי להר־אות סימני־חיים כדי לא למשוך את תשומת־ליבם של החיילים הגרמנים שהתרוצצו סביבן.

פתאום הרגישה שחייל גרמני בועט בחוזקה ב־מגפיו בגופה, אבל היא לא הגיבה. כשהחייל הגרמני שוכנע שהיא וביתה אינן בחיים, הפטיר לגרמני אחר שעמד בקרבת מקום: „דיעזע פראו איזט שאָן קאַפּוט!"... והם המשיכו בדרכם. כך ניצלו ברוניה וילדתה ממוות בטוח. מפקדת הפרטיזנים ציינה

לתהילה את ברוניה צאַפּ על התנהגותה האמיצה באותו יום.

לאחר המלחמה היגרה ברוניה יחד עם ביתה לארצות הברית, שם הן חיות עד היום הזה.

דורה בנד־סורוקה

לאחר שהגרמנים רצחו את הוריה בזמן חיסול הגיטו באוסטראה, הצליחה לברוח עם ילדתה ליער, שם עברה את כל התלאות הקשות.

עם תום המלחמה היגרה יחד עם בתה לקנדה. גם הבת שלה ניצלה מן התופת והן חיות שם עד היום הזה.

זינדל חודאַק

בזמן הכיבוש הנאצי הוא היה בגיטו אוסטראה ובזמן חיסול הגיטו, ברח ליער והצטרף אל גדוד פרטיזנים שפעל ביערות הסביבה.

בהיותו ביער פעל רבות כדי להציל יהודים רבים ממות. היה פרטיזן אמיץ ולוחם מצטיין. באחד הקרבות נפצע קשה ועבר ניתוחים רבים עד ש־החלים מפציעתו.

ביערות ווהלין נפלו מות־גיבורים פרטיזנים יוצאי אוסטראה והם:

שמואל צימרמן, ניוסיה קרשון, זליג וישקרמן ו־שלמה גורנשטיין.

יהי זכרם ברוך

בין הפרטיזנים יוצאי אוסטראה שלקחו חלק פעיל והצטיינו בפעולות פרטיזניות ביערות ווהלין היו גם: **אהרון ולדמן, יוסף ורבה, יואל קסל, בלומה שורק, גיטל צימרמן, פולה טרייברמן, פייבל אונטרגויז** ואחרים. הם ברחו מהגיטו ליער בזמן החיסול, נדדו ממקום למקום עד שהצליחו להצטרף לשורות ה־פרטיזנים והשתתפו בפעולות פרטיזניות שונות. הם מילאו בהצלחה את התפקידים שהוטלו עליהם ע״י המפקדה הפרטיזנית ותרמו את חלקם במלחמה נגד האויב הנאצי ועוזריהם האוקראינים של סטפן בנדרה.

בני אוסטראה שרתו גם בצבא האדום, לחמו בחזית ותרמו להנחלת המפלה למפלצת הנאצית. הם לחמו באומץ־לב ובמסירות־נפש בקרבות וגילו כשרונות צבאיים במלחמתם בחזית והם צויינו לשבח ע״י מפקדיהם. הם עוררו את גאוותם של יוצאי אוסטראה בעולם ובארץ.

בין הלוחמים בשורות הצבא האדום במלחמת העולם השניה היו יוצאי אוסטראה מבין אלה ש־התגייסו כחיילים עוד לפני המלחמה, או אלה שיצאו מן היערות אחרי השחרור וגוייסו לצבא האדום והמשיכו את לחימתם גם בחזית. חלק מהלוחמים בצבא האדום נפלו בקרב וקבריהם פזורים במקומות שונים, על אדמת ניכר.

אברהם (אבראשה) קוטל (ראה כתבתו)

יוסף מלצר

השתתף בקרבות בחזית סטלינגרד. בשנת 1944 עם התקדמות החזית מערבה, הגיע עם יחידתו הצבאית לאוסטראה ומצא את העיר שרופה וריקה מיהודיה. הוא השתתף בקרבות בשחרור הערים ויטבסק, וארשה וערים אחרות והיה בין הלוחמים שפרצו את הקווים בקרבות על כיבוש ברלין ב־2 במאי 1945. היה לוחם מצטיין ועוטר באותות הצ־טיינות רבים על לחימתו בחזית וקיבל גם מכתב־תודה מסטלין וממפקד הצבא הפולני הגנרל רולה ז׳ימרסקי. אחרי המלחמה נשאר בפולין, שם הקים את משפחתו.

בשורות הצבא האדום לחמו ונפצעו: **אליעזר פר־צ׳וק, בוריס ליכטנשטיין, גתיקמן, פרצמן, מינסקר,** הם עלו ארצה יחד עם משפחותיהם והם חברים בארגון נכי המלחמה בנאצים. בין הלוחמים בשורות הצבא האדום היה גם **ישעיהו שפטל** שהגיע לדרגת קצונה.

בין יוצאי אוסטראה שנפלו בחזית בזמן שרותם בצבא האדום היו:

לוני כץ — בנם של בני ובללה כץ מאוסטראה. נפל בקרב נגד הגרמנים בעיר **זדולבונוב**.

לוני כץ

פדיה כץ — אחיו של לוני, שירת בתור קצין בצבא האדום ונפל בקרב על אדמת אוסטריה בשנת 1945.

נפלו גם **יצחק מגל, יאשה רוזנשטרום, איציק זילברשטיין וקוקה־ישראל קוטל.**

יהי זכרם ברוך

עם תום מלחמת העולם השניה התגייסו בני אוסטראה לפעילות „הבריחה" בפולין ופעלו גם בארצות אחרות באירופה ומילאו תפקידים חשובים בהברחת יהודים מברית־המועצות לפולין ומשם ל־ארצות בהם פעלה „הבריחה". הם לקחו חלק פעיל בארגון העליה הבלתי לגאלית. בין הבולטים של פעילי הבריחה יש לציין במיוחד:

דוד מלר שהיה בין הפעילים המרכזים ב„בריחה" ותרם רבות לעלייתם של יהודים לארץ־ישראל. אחיו **יוסף מלר**, נתפס על ידי הבולשת הרוסית בזמן ביצוע משימות חשובות מטעם „הבריחה", נאסר וישב בבתי־סוהר בברית־המועצות שנים רבות עד לשחרורו.

זלמן שיינרברג, אחד הפעילים הבולטים ב„בריחה" בפולין. גם הוא פעל רבות להעביר יהודים רבים דרך הגבול מברית־המועצות לפולין ובזמן הפעי־לות נתפס על־ידי ה־נ.ק.וו.ד. וישב בבתי סוהר סובייטיים בעוון פעילות אנטי־סובייטית.

בין יוצאי אוסטראה שהיו פעילי „הבריחה" ב־פולין ובאירופה יש לציין את החברים שלנו: **אהרון ולדמן, דוד ויינשלבוים, פומה לודומירסקי, נח שיינר־ברג, דב רייציס ז"ל, בנימין זונשיין, יעל זונשיין (קצנבליט), חיים חרבש, חיים וירקרמן, דוד בורושק, בנימין ברנזון, ויליק ביבר, נחום שוחט, זלמן שוחט ואחרים. רובם** מפעילי „הבריחה" של יוצאי אוסטר־אה נמצאים בישראל.

ביבליוגרפיה:

לכסיקון הגבורה, כרכים א—ב, הוצאת יד ושם, 1968.

מיכאל גרינעס: „ווען דאָס לעבן האָט געבליט", בוענאָס־איירעס, 1954.

עדויותיהם של ניצולי אוסטראה החיים בארץ ובתפוצות.

אברהם קוטל

נקמתי

קיץ 1944.

המלחמה הפכה לחיים, חיים במלחמה. מכונת המלחמה פורצת קדימה באין מצור. שרשראות ה־ברזל של הטנקים הרוסיים מוחצות מתחתן את כל העומד להן למכשול. הצבא האדום שטוף בבולמוס הנצחונות שבחזית. הקווים הגרמניים מתפוררים ו־הצבא האדום רודף את הגרמנים הנסים על נפשם. כל יום מביא עמו ערים שנכבשו מחדש וכל יום שחולף מקרב את קיצו של הרייך השלישי.

באותם הימים בחזית, אתה חושב על הבית ש־היה, על המשפחה, על העיר אוסטראה בה נולדת, על חברים וידידים, איפה הם עכשיו?... עולים במחשבתי זכרונות של ילדות רחוקה, המעוררים בלבי רגשות וגעגועים עזים לעבר הרחוק, לבית החם, למשפחה העניפה. לעתים נדמה לך שרק אתמול זה היה השלישי בספטמבר 1940, בו יצאתי כמגוייס לשרת בצבא האדום.

*

בבית הורי היינו שבע נפשות. אבי אליעזר ז״ל היה סוחר יערות, אמי רבקה ז״ל, עקרת־בית, אַ „יידישע מאַמע״ במלוא מובן המילה. חמישה יל־דים היינו וכולנו חניכי „השומר הלאומי״, שהיה לאחר מכן „הנוער הציוני״. אחי הבכור מוניו (מרדכי) עזר לאבי בעסקיו, עד שהחליט בראשית שנות השלושים לצאת לקיבוץ של „הנוער הציוני״ ולמצוא דרך לעלות ארצה, אבל הוא לא הצליח

אליעזר ורבקה קוטל — ההורים של אברהם קוטל (ניספו בשואה)

לקבל את הסרטיפיקט המיוחל ונשאר בבית. הוא התחתן ב־1937 עם צביה ברל מהעיר סארני, שם בנה את ביתו ונולדו לו שני ילדים.

אחותי בבה ז״ל נשאה לאהרון גורפינקל מ־רובנה ושם התגוררה. אחותי ציפה־שפרה ז״ל, יצאה לקיבוץ של „הנוער הציוני" וגם היא לא קיבלה את הסרטיפיקט המיוחל, התחתנה עם ישראל גול־צקר מהעיירה מלינוב ושם גרה עד סופה המר. אני הייתי הרביעי לפי הגיל. אחותי הקטנה רחל ז״ל היתה בת 17 כשראיתי אותה בפעם האחרונה.

בברית־המועצות, ביניהם יהודים, לוחמים נועזים ואמיצים שרבים מהם נפלו בשדות הקטל האיום.

הארמיה ה־51 המפורסמת בחזית הדרומית נפג־עה קשות ורק שרידים נשארו ממנה. רק דם ואש ואדמה חרוכה רואות עיני, גושי פלדה שרופים, בתים הרוסים, הרבה נפגעים ופצועים ומסביבך מוות. זוהי מלחמה אכזרית.

אני נמצא באיזור קרץ־ייני קאלה. קרב קשה ומר על כל רחוב ובית, כשמאחורנו הים האזובי. בהתקפות החוזרות תחת אש כבדה של הארטי־

האחיות של אברהם קוטל: בבה, רחל ושיפרה (ניספו בשואה)

לעולם לא אשכח את הרגשות המעורבים בתקו־פת החופשה הקצרה באוסטראה בעת הפגישה עם בני־משפחתי היקרים, איתם נפרדתי עם כל אחד בטרם חזרתי ליחידתי הצבאית בחצי האי קרים. היה זה רק ארבעה ימים בלבד לפני פרוץ מלחמת ברית־המועצות גרמניה ב־22 ביוני 1941. וכי מי יכול היה לתאר לעצמו שביקורי זה אצל יקירי, יהיה הביקור האחרון. לבי, אכן, הרגיש וניבא רעות, אבל זה היה כל כך בלתי מובן...

✶

בדרכי במלחמה נגד הנאצים עברתי הרבה קרבות. נפגשתי עם הרבה אנשים בני עמים שונים

לריה הגרמנית ותחת מטר ההפצצות של חיל ה־אוויר הגרמני, ניסינו להתקדם, ניסינו לא לסגת, אבל לשוא! פגז נפל לידי וקיבלתי הלם, וכשחזרה אלי הכרתי, מצאתי את עצמי בסטניצה פשקובסקאיה על יד קרסנודר. היתה זו פציעתי הראשונה. הייתי אז חייל בבטליון הנדסה קרבית השלישי המיוחד, בארמיה ה־51.

עם התקדמותנו מערבה, נולדה תקווה חדשה לראות את יקירי. הדרך אמנם היתה עוד ארוכה, אבל התקווה בלב קיימת...

עם שחרור אוקראינה המערבית, שיגרתי מכת־בים לעיריות, בהן התגוררו בני משפחתי: **אוסטראה, סארני, מלינוב** ובקשתי מידע על גורלם של יקירי.

ימים רבים חלפו ותשובות אין... והנה ב־20 ביולי 1944 קיבלתי מכתב „משולש" המוכר לכל לוחם, אבל זה לא היה מכתב מאף עיריה, וגם לא מכתב מקרוב משפחתי, אלא מכתב מאדם לא מוכר לי. המכתב נשלח בסוף מארס 1944 והנה הוא בידי ומפחד אני לפתוח אותו. עוד קיוויתי שיקירי עודם בחיים ואולי יש במכתב בשורה טובה בשבילי ו־פתאום מישהו קורא לי בשמי: „התייצב מיד אצל המפקד!" פקודה יש למלא ואני רציתי כשהמכתב בידי וכולי נרגש.

כשהמפקד ראה אותי במצבי זה, הוא פלט: „מה אתך?" אבל לא הייתי מסוגל להסביר לו את סיבת התרגשותי, רק הושטתי לו את המכתב והוא התחיל לקרוא בקול רם שאשמע את תוכנו, אבל פתאום קולו נדם. הוא הסתכל עלי, על המכתב שבידו, התקרב אלי, חיבק אותי ואמר לי רק שתי מילים: „אנו ננקום!", החזיר לי את המכתב ו־התרחק. הרגשתי שזו בשורה רעה. זה קץ לתקוותי, קץ למשפחתי וביתי... עמדתי כמאובן.

לאחר שהתאוששתי, קראתי פעמים אין ספור את המכתב שנכתב בשפה הרוסית שמצידו השני החו־

III 44 г.

Многоуважаемый тов. Абрам [illegible]

Ваше письмо [illegible] в чужие Ваши руки... Я знаю судьбу Вашей семьи, считаю [illegible]. Семья Ваша [illegible] дети (имя) [illegible] и Ваши родители [illegible]. Акция уничтожения Евреев [illegible] в [illegible] 9 X-42 г.

[illegible] Ваши [illegible]. На [illegible] двух месяцев [illegible] в [illegible]. [illegible] о маленьком [illegible] ребенке [illegible] жизнь дорогого [illegible]. - Тогда двух месяцев [illegible] - [illegible] Очень [illegible] являюсь [illegible] правды. Ничего не [illegible] - [illegible] в [illegible]. - Вы меня не знаете так само как я Вас. [illegible] фамилия: Квасальшер Рахиль. Жила я [illegible] же улице, что семья Ваша, в кирпичном доме [illegible] (ближе школы). Осталась одинока... даже без [illegible] родственников.

Желаю Вам всего лучшего. Незнакомая

Рахиль

מכתבה של רחל האלמונית לאברהם קוטל שנכתב בשפה הרוסית בעיירה מליניוב במארס 1944, והגיע לחברו לנשק בעיר דז'אמבול, בו היא מבשרת על גורלם המר של בני משפחתו שניספו בשואה

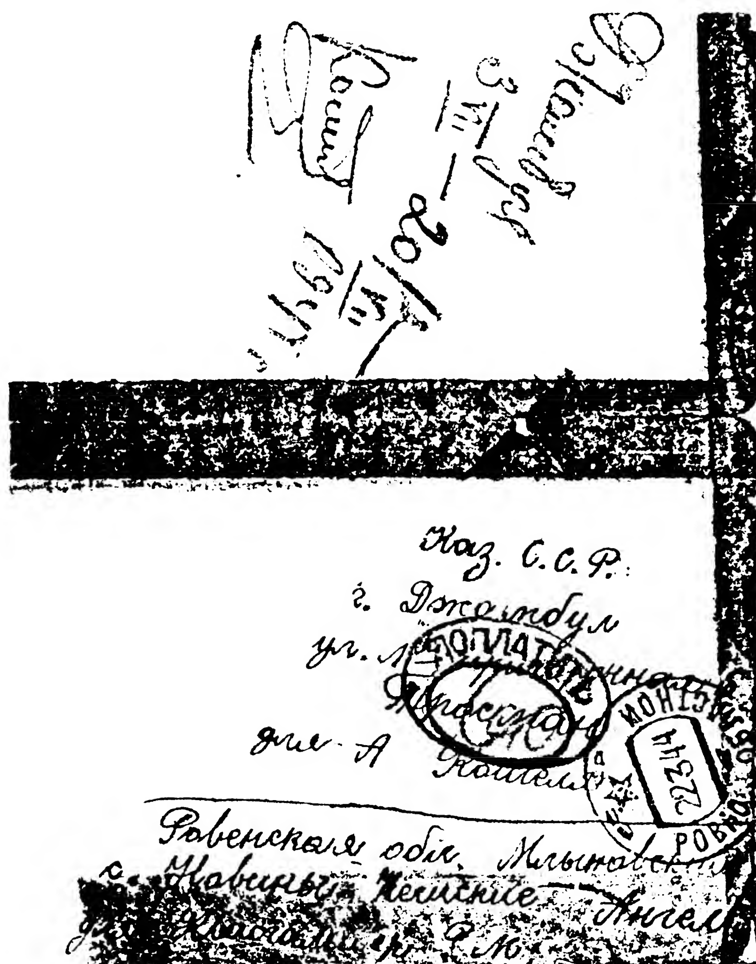
תמת: „נבדק על-ידי הצנזורה הצבאית, 22.3.44". והנה תרגומו של המכתב בעברית:

„חבר קוטל הנכבד מאוד!", מארס 1944
...מכתבך, למרבה הצער, הגיע לידיים זרות לך. אני היודעת את גורל משפחתך, רואה כחובה לענות. משפחתך, כלומר אחותך, גיסך ושני ילדיהם והוריך — אינם בחיים. פעולת־ההשמדה של היהודים במלינוב בוצעה ב־9.10.42. משפחתך הצליחה לברוח ליער וב־משך חודשיים הסתתרו בבונקר. תאר לך את העינויים שלהם עם תינוק קטן בן שנה, אבל בעד החיים משלמים ביוקר. אחרי חודשיים של קיום ביער, מצאו את הבונקר. צר לי מאוד שעלי להודיע לך את האמת המרה ה־זאת. אין מה לעשות — כל המאורעות השפי־עו על הבן־אדם כך, שהפך לאבן...

אינך מכיר אותי, באותה מידה שאיני מכירה אותך. שמי **קבסהלטר רחל**, גרתי ב־אותו רחוב בו התגוררה אחותך, בבית ה־בנוי לבנים, הבית השלישי מבית משפחתך (סמוך לבית־הספר). נשארתי בודדה... ללא קרובים.

אני מאחלת לך כל טוב..."

(—) רחל האלמונית

בדיקת מכתבה של רחל האלמונית ע"י הצנזור הצבאי ב־22.3.1944

קיבלתי הלם וכמה דקות לא יכולתי להתאושש. כמה פעמים קראתי את המכתב ונשבעתי בלבי שאנקום את דמם השפוך של יקירי, אין כבר ערך לחיי. הרצון לנקום עז ואני משתתף בקרבות עזים על אדמת פולין. יומיים לאחר קבלת המכתב מרחל, נפצעתי שנית, היה זה בסביבת מחנה-המוות מאייד־דנק. כדור פגע ברגלי הימנית. היו אלה ימים ש־נשמעו קריאות בחזית בקול רם: „קדימה לוואר־שה!" „קדימה לברלין!"...

לאחר ההחלמה בספטמבר 1944, פגשתי לראשו־נה את **מיכאל פסחובר**, יהודי לוחם מאודיסה. היתה זו פגישה מקרית. לאחר הפציעה שובצתי לחטיבת מילואים 151 שהתמקמה בפארק ע"ש לובומירסקי בעיר רובנה. את תוכן מכתבה המחריד של „רחל האלמונית" שמרתי זמן רב בכיס חולצתי הצבאית כקמע יקרה שתגן על חיי.

אני מסייר בשוק העירוני ופתאום הנני רואה סמל מעוטר ב„כוכב אדום", „דגל אדום" ועיטורים נוס־פים על חזהו. הוא נועץ בי מבט חד ופולט ספונ־טנית: „עמך?" — כן, עניתי: „עמך". — „ביזט אַ ייד?" — כן, „איך בין אַ ייד" — עניתי לו. תוך כדי שיחה הראיתי לו את מכתבה של רחל „ה־אלמונית". הוא קרא במהירות את המכתב, הסיר ממני את מבטו ושעה ארוכה שתק...

מיכאל פסחובר שירת ביחידה קרבית מיוחדת של משרד הפנים של ברית-המועצות (מ.וו.ד.), באותם הימים של התקדמות מהירה של הצבא האדום ונסיגת הגרמנים מהחזית, הרבה אוקראי־נים, משתפי-פעולה עם הגרמנים, תושבים מקומיים שהשמידו הרבה יהודים ירדו למחתרת. הם המשי־כו להרוג יהודים, שארית הפליטה שחזרו מהיערות ולחמו גם נגד המשטר הסובייטי. יחידתו של מיכאל לחמה נגד האויב המסוכן הזה, שניהל מלחמת גרי־לה, היה זה אויב מוסתר ומסוכן מאוד. בהמשך שיחתנו הציע לי לעבור ליחידתו. „זוהי הזדמנות בשבילך לנקום את דמם השפוך של יקיריך. אתה יליד המקום ואתה תביא תועלת רבה, אני מחפש לוחמים כמוך. יחידתי התמקמה בעירך אוסטראה וביחידה שלי ישנם גם מפקדים בכירים יהודים, אל תהסס, יקבלו אותך בזרועות פתוחות. אתה לחמת בחזית כל הזמן, בעירך שורצים מאות רוצ־חי בני-עמנו: האוקראינים של סטפן בנדרה, אנחנו בעזרתך נטפל בהם"...

קשה עלי ההחלטה. קשה לי לעזוב את יחידתי, איתה עברתי דרך ארוכה בחזית ושיש לי בה חברים לנשק רבים וטובים. איך אוכל להיות בעירי שאין בה יהודים? אין לי משפחה, איך אוכל לנשום פה כשמסביב רק הריסות וחורבות? מאידך, חשב־תי, אולי צודק מיכאל („מישקה"). הרי מישהו צריך לפרוע את החוב ולי ניתנת עכשיו הזדמנות בלתי חוזרת. בידי תהיה עכשיו האפשרות והיכולת לנקום ברוצחי משפחתי וברוצחי יהודי אוסטראה.

ההגיון ציווה עלי להצטרף ליחידתו של „מישקה" ולמחרת היום התקיימה כבר היכרות ביני לבין הקפיטן **סויבל** היהודי (אחיו נמצא בארץ). הוא היה המפקד של הבטליון המיוחד מס' 228 של בריגדת חיל הרגלים המיוחדת מס' 21. אחרי שיחה קצרה ובחינות קצרות, הוא אישר לי לעבור ליחידתו. תעודותי נלקחו ממני ונמסר לי פנקס חייל חדש, המעיד שאני משרת ביחידה מיוחדת זו, שבה שורר משטר ומשמעת צבאית חמורה. לא עבר זמן רב והייתי כבר מפקד של יחידה עצמאית ביחידה זו, כשהמפקדים מעניקים לי חופש-פעולה מלא.

למחרת היום לשהותי באוסטראה, יצאתי לסייר בשטח שפעם היתה כאן עיר יהודית. אני צועד למרכז העיר, אל ביתי דרך השדרה ע"ש מיצקיביץ. — היא של הגויים — שלמה, וככל שאני מתקרב למרכז, ההרס יותר גדול, ובמורד השדרה אני רואה את כל השטח בו שקקו פעם חיים יהודים. הכל הרוס, ריק.

בקצה השני של העיר, אני מגלה מרחוק שרידים של הקירות העבים והגבוהים של בית-הכנסת הגדול על שם המהרש"א שנבנה במאה ה-16. יהודים אינם פה, הלב מתכווץ עוד יותר וכולי נרגש כשאני מתקרב לביתי. רגלי לא נושאות אותי פנימה. אינני מסוגל להתגבר על המעצורים שבי. יודע אני שלא אפגוש כאן את יקירי. אני נכנס קודם לחצר הגדולה, המחסן הגדול עומד על תילו, אבל הגן

הגדול והגדר המקושטת והארוכה נעלמו. העצים נעקרו. אני מהסס להיכנס פנימה הביתה.

אני הולך עכשיו לפגישה עם העבר. אני עומד לפני דלת הכניסה ופעימות הלב מתחזקות ומתגברות. לחיצה על הידית והדלת נפתחת. עובר אני פרוזדור אחד — הוא ריק לגמרי. פותח דלת שנייה, פרוזדור שני — ריק לחלוטין. איזה שקט מחריד כאן! איזה דממת־מוות שוררת כאן!... אני פותח עוד דלת ואני כבר בחדר האוכל גדול־המידות, גם החדר הזה ריק, אין בו שום ריהוט. אני מתקרב לקמין, נשען עליו וכמו סרט חיי עובר מול עיני... ופתאום מישהו שואל: „היי, בחור צעיר, מי אתה, ומה אתה מחפש כאן?". הסתובבתי ורואה לפני שתי בחורות רוסיות צעירות המסתכלות על החייל החמוש הלא מוכר. — „מי אני?" — חזרתי בשאלה; „אני נולדתי בבית הזה, כאן גרתי וכאן גדלתי ואת מי שאני מחפש כאן, לעולם לא אמצא.." — „בוז'ה מוי!" (אלוהים שלי!) — התחילו הרוסיות לצווח, הן נכנסו מהר למטבח הסמוך והשאירו אותי לבדי.

מסתכל אני סביבי, הכל כל־כך מוכר לי פה, הרי פה נולדתי וגדלתי. עברתי לסלון, הוא ריק. פה עמד פעם השולחן ומסביבו כיסאות, וכאן תיקתק השעון הגדול וכאן... וכאן... אין יותר שום דבר. איזה ריקנות! והנה חדר השינה של הורי, גם הוא ריק, „גם חדרי הילדים ריקים" — חושב אני וברצוני להיכנס אל... חדרי, אבל רגלי נושאות אותי החוצה. הבטתי על הבית שלי על שתי קומותיו ויצאתי מהר החוצה. צעדתי לבית הסמוך השייך למשפ' פיודורוב. זוהי משפחה רוסית אצילית עוד מימי הצאר הרוסי. הכל פה כפי שהיה מאז שבאתי להיפרד מהם כשהתגייסתי לצבא האדום. בתם היחידה לוסיה היתה חברתה של אחותי בבה. היחסים בין שתי המשפחות היו מצויינים. רציתי לשמוע על גורל משפחתי ואכן מצאתי בבית את לוסיה ואמה וביקשתי מהן שיספרו לי מה ידוע להן על גורל יקירי.

הפגישה היתה נרגשת מאוד ופתאום מאחורי גבי אני שומע בכי של אישה נוספת. — „תכיר אַבראַשה" — אומרת יילנה פבלובנה־האם. „זוהי אסיה אשתו של המאיור שוואַרץ, הם גרים אצלנו".

במשך כשעתיים סיפרו לי הנשים הרוסיות על גורל משפחתי. אחרי גיוסי לצבא האדום, נאלץ אבי בגלל מעמדו כסוחר יערות לשעבר, לעבור לגור בעיירה מלינוב, שם התגוררה אחותי הנשואה שיפרה. באוסטראה נשארו אמי ואחותי הצעירה רחל, שנרצחה באקציה הראשונה באוסטראה. אמי עזבה את הבית ועברה אל אבי במלינוב. כל הרכוש שנשאר בבית נשדד ע"י השומר האוקראיני. כעת הבית נהפך לפעוטון וגן ילדים, וכמובן הולאם ע"י השלטון הסובייטי.

מוניו קוטל עם אמו רבקה ואשתו
(ניספו בשואה)

הייתי באוסטראה כחמישה חודשים ובעיר כבר ידעו שבנו של לייזר קוטל משרת בעיר. הגשתי בקשה לבית המשפט האזרחי שיכירו בי שאני היורש היחידי של משפחתי. ואכן בית המשפט פסק שאני אכן היורש היחידי של לייזר ורבקה קוטל. מסמך הקובע גם את מותם הטראגי של כל משפחתי.

בזמן סיורי בעיר בין חורבות הגיטו, פגשתי כמה יהודים בני־עירי וביניהם שלושה נכי המלחמה ב-

נאצים, כולם נמצאים בארץ: **גוטיקמן, פרצמן ו־מינסקר.** פגשתי גם את יוסף מ. חבר נעורים מספסל הלימודים בגימנסיה. הוא ריצה עונש של עשר שנים בבית הסוהר בעוון פעילות ציונית. אחרי עלייתי ארצה פגשתי אותו כאן בארץ.

בתוקף תפקידי, סיירתי בכיכר הגדולה שברחוב סאדובה, שם התקיים מאז ומתמיד יריד שבועי ו־השוק היה מלא איכרים. הסתובבו פה לא מעט אויבים של המשטר הסובייטי ופתאום אני שומע מישהו צועק באוקראינית: „הבן של לייזר קוטל כאן!"... זיהיתי אותו: היה זה סמקו בולוטניוק שעבד שנים רבות אצל אבי. כשהוא מחבק אותי הוא מספר לי על גורל משפחתי: „כשרצחו את אחותך, רחל, קיבלתי מסר מאביך ממלינוב להעביר אליו על העגלה שלי את אמך, העברתי אותה, וכשחזרתי שנית לאוסטראה כדי לקחת משהו מהחפצים, לא מצאתי כמעט כלום. העמסתי כל מה שניתן היה למצוא עוד בבית על העגלה, רציתי גם לקחת את הוריך אלי, אבל אבא לא הסכים, הוא לא רצה לעזוב את אחותך שיפרה ולא הסכים גם לזוז משם. מדוע הוא לא שמע בקולי?"

כעת כבר ידעתי איך הגיעה אמי למלינוב וגם הבנתי יותר טוב את תוכן מכתבה של רחל „האלמונית".

הקראתי לו את המכתב של רחל, ורק אז חשתי את הדממה שמסביבי. כולם הכירו פה את אבי לייזר, סוחר־היערות, שסיפק פרנסה למאות איכרים שהם חייבים לו את קיומם. גם בתוכי שאלתי את השאלה: מדוע אבי לא שמע בקולו של סמקו הזקן? אולי, אולי, היית נשאר בחיים? למה לא נסעת לסמקו, לכפרך חורוב על יד אוסטראה, בו נולדת? היה לי קשה מאוד להיות באותם הרגעים במחיצתו של סמקו הזקן, בשומעי את הסיפור העצוב והטראגי על גורלם המר של יקירי. איך לא התמוטטתי אז בשומעי את כל האמת המרה ששו־ברת את לבי ונשמתי עד היום? הודתי לו מקרב־לב על יחסו החם והאנושי כלפי בני־משפחתי באותם הימים הקשים.

כשנרגענו שנינו — צוויתי לו את כל הרכוש ששמר בשבילי והודעתי לו, שלטובת כל הכפר ותושביו, יהיה יותר טוב שרגלי לא תדרוכנה **שם,** כי בכפר הזה נרצח דודי **פסח קוטל** עם משפחתו הגדולה, יום לפני כניסת הצבא האדום.

פסח קוטל, אביה של סוניה קוטל־איינשטיין (ניספה בשואה)

למחרת ישבתי עם הורפינה בת־הכפר חורוב, שהיתה האומנת שגידלה אותנו ואחר כך את ילדי אחותי בבה. היא סיפרה לי: „אמא שלך שלחה אותי אל אחותך, בבה, לעזור לה לנהל את הבית. כשהגרמנים הוציאו את כל המשפחה והעמיסו אותם על המכונית לדרכם האחרונה, עליתי גם אני על המכונית. לא רציתי להפרד מהם, אבל חייל גרמני זרק אותי מהמכונית בכוח ואז נתליתי בשתי ידי בדלת האחורית של המכונית. הגרמני היכה בכת רובהו באצבעותי ושבר לי את כולן". היא הושיטה את כפות ידיה, אף אצבע אחת לא נשארה לה. צר היה לי על הזקנה הנאמנה הזו. נשבעתי לנקום גם עבורה, היא סיכנה את חייה והיתה מוכנה למות יחד עם בני משפחתי.

שבור ורצוץ אספתי את חיילי וחזרתי לקסרק־טין. רציתי לנקום ברוצחי משפחתי בעיירה מלינוב. ידעתי שהאוקראינים צמאי־הדם רצחו אותם. כמו כן רציתי למצוא את רחל „האלמונית" שלפי הערכ־תי היא נמצאת לא רחוק מכאן. וכשבקשתי ממפקדי לבצע פעולות־נקם, הם לא הסכימו לזה, נעשיתי

עצבני ובלתי נסבל ומצב רוחי היה ירוד ביותר, אבל ביחידה שלי התיחסו אלי בסובלנות רבה.

החלטתי לערוך ביקור אצל שומר־הבית שלנו. יצאתי לביתו חמוש, אבל היה זה מסוכן מדי להסתובב בחוצות העיר, כי כנופיות של בנדרה נמצ־אות לא מעט בסביבה. והנה אני כבר בביתו. אשת השומר יושבת ונדהמת כשמזהה אותי. היכן בעלך? שואל אני. — „הוא בחדר השני", היא עונה. — תקראי אותו מיד אלי. היא פותחת את הדלת ומכניסה אותו. מסתבר שהוא התעוור לחלוטין. על השולחן פרוסה מפה של אמי. על המיטה כר גדול ועליו ציפה ושתי אותיות גדולות — ר.ק. ברוסית. ראשי תיבות של שם אמי ומשפחתה רבקה קוטל. הדם עולה לראשי מרוב זעם ומבטי מופנה רק לאותיות הרקומות. הורדתי את הציפות מהכר, קרעתי את החלק העליון עם ראשי התיבות ושמתי את חתימות הבד בכיסי. את האותיות האלו רקמה אמי כשנישאה לאבי בשנת 1908. על המיטה אני

אברהם קוטל עם חברו לנשק מיכאל פסחובר

רואה כיסוי בצבע ירוק בהיר ואני מזהה מיד שזה אחד הכיסויים שהיו מכוסות שתי המיטות של הורי בחדר השינה שלהם.

קיפלתי את הכיסוי ונטלתי את שני הפריטים למזכרת... זה לא היה לכבודי כלוחם לטפל באנשים זקנים כפי שהייתי צריך לעשות. יצאתי מהבית כדי לא לראות את פרצופי האנשים השנואים עלי.

מטרתי עכשיו רק לנקום בגרורי הנאצים המקו־מיים שבמעשיהם המתועבים הוכיחו את שנאתם ליהודים. יצאתי לפעולות־נקמה וקיימתי את מצוות „גאולת הדם". רוצחי היהודים בכפרי הסביבה ידעו שאני בן אוסטראה, חייל בצבא האדום שבא לעשות „חשבון־נפש" עם רוצחי־משפחתי ושל יהודי אוסטראה. ידי הנוקמת השיגה אותם בכל מקום ורק מעטים מהם הצליחו להתחמק מנקמתי. פעולותי הבלתי „צבאיים" נודעו חיש מהר לממונים עלי והיו גם שדרשו להעמידני למשפט צבאי בעוון התעו־ללות באנשים מקומיים, ורק הודות לרב סרן שמואל שוואַרץ, יהודי מקיוב הועברתי ליחידה אחרת וכך ניצלתי ממשפט צבאי.

המשכתי את שרותי ביחידה צבאית שהתמקמה בגליציה המזרחית. המשכתי להשתתף בקרבות ופעולות נגד אויב אכזר שאין רואים אותו באופק. זאת היתה מלחמה בחזית שאינה חזית. במערכות אלו האויב מוסתר בתוך האדמה, ביער, בגורן, בחורבות, במרתפים והיכן לא? הוא מעורב באוכ־לוסיה המקומית שאוהדת לו. זה אויב ללא מדים. זאת היתה מלחמה מסוכנת מאוד ולא מעט לוח־מים שלנו שילמו בחייהם.

לא פעם הסתבכתי בגלל קשיחותי בפעולות־נקם. בכפר בוכארב על הנהר הורין לא רחוק מאוסטראה עמדה תחנת קמח גדולה שבעליהם היו יהודים: זוזיק רובין — חברי, אחותו והאם האלמנה. הטוחן המקומי שעבד אצלם החביא אותם תקופה מסויימת במחבוא וכשנגמר כספם — נגמרו גם חייהם. הוא רצח אותם. תושבי הכפר היו משתפי־פעולה עם הגרמנים. הכפר על כל תושביו נמחק מעל פני האדמה...

השתתפתי בפעולות רבות ומסוכנות והרגשתי הקלה בלב. המשכתי את שרותי הצבאי עד ה־13

בדצמבר 1946 ובסוף אפריל 1947 כבר הייתי בפולין שעל אדמתה לא רציתי להישאר. מטרתי היתה להגיע לארץ־ישראל ואכן בעזרת חברי מ„הנוער הציוני" עליתי ארצה באפריל 1948 ומיד גוייסתי לכוחות הבטחון. הוענקה לי דרגת סמל ראשון ונפלה בגורלי הזכות להשתתף במלחמת השחרור, במבצע קדש ותרמתי גם את חלקי במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים.

השנים היפות שלי בחיי עברו בעבודתי כאזרח עובד צה"ל בחיל הים. השתחררתי מעבודתי המכובדת הזו בחיל הים בגלל מצב בריאותי הירוד. נבחרתי לתפקיד מזכיר המחוז של ארגון נכי המלחמה בנאצים באיזור חיפה, ארגון שבו נפגשים לוחמים אנטי־נאצים לשעבר ואני נמצא תמיד בחברת חברים לנשק. בעבודתי בארגון זה רואה אני המשך שרותי למען החברים הלוחמים במלחמת העולם השניה.

שמונה־עשרה שנים חיפשתי את רחל „האלמונית" מיום קבלת מכתבה ביולי 1944 עד יולי 1962. שמעתי שהיא נמצאת בארץ וחיפשתיה בעקשנות עד שמצאתי אותה בביתה בחיפה. הפגישה היתה נרגשת מאוד וכשהושטתי לה את מכתבה בו היא מבשרת לי על אובדן משפחתי, הסתכלה על המכתב, עלי, וכשדמעות זולגות מעיניה, היא פולטת: — „זה, אכן, כתב־ידי", וכשהיא פורצאת בבכי מר שואלת: — „זה אתה? אליך כתבתי את המכתב הזה?" — כן עניתי, זה אני, אני חי והנה אני לפניך...

רחל הביעה צערה על ההודעה האכזרית אשר במכתב. אני הודיתי לה והוספתי: — תדעי, לך, רחל, שמכתבך זה ששלחת אלי שימש לי כקמע. נקמתי ברוצחי בני־משפחתי, ברוצחי בני־עירי אוסטראה, שנרצחו באכזריות בזמן השואה. וכשאני עומד מולה נרגש מאוד, שוב עובר לפני „סרט חיי": בית הורי, בו נולדתי וגדלתי, הפרידה מההורים ומבני־משפחתי ימים ספורים בלבד לפני פרוץ מלחמת ברית־המועצות גרמניה ב־22 ביוני 1941, כשגוייסתי לצבא האדום, הלחימה בחזית, הפציעות, פעולות־הנקם שלי ברוצחי בני־משפחתי ובני־עמי.

הקמתי משפחה בארץ, אבל הפצעים לא הגלידו ולא יגלידו לעולם. אני סוחב תמיד את העומס הכבד של השואה האיומה על גבי. זהו פצע עמוק שיישאר עד סוף ימי־חיי.

משה קצ׳קו ז״ל

משה קצ׳קו נולד בשנת 1914 באוסטראה להוריו מנחם וגולדה שניספו בשואה יחד עם כל בני המשפחה.

בצעירותו למד בסמינר הפדגוגי הפולני־ממלכתי באוסטראה ואחרי סיום לימודיו הוסמך למורה. משה נמנה עם התלמידים המצטיינים בסמינר ובמיוחד התבלט בלימודי מתמטיקה.

אחרי תום מלחמת העולם השנייה נשאר בודד מכל משפחתו העניפה. בשנת 1946 נשא לאישה את דבורה, ילידת העיר שאבלי (ליטא), אותה הכיר בזמן עבודתם המשותפת כמחנכים שהכינו את יתומי השואה לעלייה ארצה במסגרת „הקואורדי־נאציה״.

בשנת 1947 עלה ארצה עם אשתו דבורה יחד עם תלמידים יתומים ובהגיעם לחופי ארץ־ישראל, הוגלו ע״י האנגלים לקפריסין. במחנה בקפריסין המשיך את עבודתו החינוכית, הדריך נוער במשך כשנה במסגרת המוסד „עליית הנוער״.

בינואר 1948 עלה ארצה שנית עם אשתו יחד עם קבוצת הילדים החניכים שלהם שנקלטו זמנית במחנה העולים ברעננה, עד שסודרו באופן קבוע בקיבוצים שונים.

משה ואשתו השתקעו במושב מגדיאל ושם בנו את ביתם. בארץ לא עבד בשטח החינוך כמורה מפאת חוסר שליטתו בשפה העברית והסתדר ב־עבודה ב„תנובה״ כקופאי ולאחר מכן כמנהל חשבו־נות במחלקה הטכנית של „תנובה״.

היה איש צנוע ונעים הליכות, ישר־דרך ומצניע לכת. היה מעורה בחברת העובדים ומכובד על צוות העובדים ועל כל ידידיו הרבים. במקום עבוד־תו יצאו לו מוניטין כאחד העובדים המסורים לתפקידו, הצטיין בדייקנותו במילוי תפקידיו שהוט־לו עליו ע״י הנהלת „תנובה״ במקום עבודתו.

בזמן האחרון החלה הרעה במצב בריאותו ולמרות אזהרותיהם של הרופאים שטיפלו בו ובני משפחתו, המשיך במרץ את עבודתו, אבל מצב בריאותו התרופף והורע עד שנפל למשכבו ממנו לא קם יותר.

משה נפטר בחודש נובמבר 1985. השאיר אבלים אשתו, בת נשואה ונכדיו.

יהי זכרו ברוך
חיים פינקל

פרק חמישי

חללי מערכות ישראל

הלוחמים והנופלים מבני אוסטראה

שלחמו ונפלו בעד חירות העם והמולדת

תהילת נצח!

ר׳ יעקב־פישל פלדנקרייז ז״ל

מקדושי תרפ״א (1921)

ר׳ יעקב־פישל פלדנקרייז היה אחד מהגיבורים והקדושים של פרעות תרפ״א. הוא נולד בשנת תרל״ז (1876) להורים עשירים ואדוקים באוסטראה וקיבל חינוך תורני כדרך הימים ההם. נשא לאישה את דבורה בת ר׳ אברהמ׳לי מנכדי „ר׳ יונה דער גוטער". היא היתה אשת־חיל, שידעה לנהל עסקים בכישרון והאברך ר׳ יעקב־פישל היה מעיין בספר ועוסק בגבאות ובמעשי־צדקה.

עברו ימים וחלפו שנים, ופתאום (וזה היה בשנת 1906) הודיע יעקב־פישל לאשתו ולאביו, כי עז רצונו לעלות לארץ־ישראל, לראות את ירושלים עיר־הקודש ושאר המקומות הקדושים. תחילה התנגדו לכך מדאגה שלא יארע לו חס־ושלום מכשול בדרך, שכן אין הוא רגיל בנסיעות, אך כיוון שעמד על דעתו בתוקף, נאלצו להסכים.

כשהגיע ארצה נזדמן במקרה עם חבורת אנשים, שבאו לראות לא רק את ירושלים אלא גם את המושבות החדשות. והוא הצטרף אליהם. מתוך מגע עם המושבות העבריות התעורר בליבו יחס מיוחד למפעל התחיה, ובשובו לאחר חודשים אחדים לביתו היה מלא הערצה לאנשי־האדמה והטיף לחיבת־ציון ולישוב ארץ־ישראל.

במשך הזמן התחיל להתעניין גם בעסקים. אך לא לשם הרחבתם, אלא כדי לצמצמם. מובן שלא חסרו בבית התנגשויות דברים על רקע זה. אך הוא היה תקיף בדעתו והלך בדרך זו. בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה. אתה באו דאגות חדשות וגם אביו מת. אז נאותו בני המשפחה לרצונו העז של יעקב־פישל. הכרזת בלפור וסן־רמו עודדו אותו וחיזקו בו את ההכרה הציונית. עמד ומכר את בתיו כמעט בחינם. גזר על ימין ועל שמאל בעסקיו. כדי שלא יהיו עיכובים למימוש תוכניתו. ומשנודע לו באביב תר״פ על אפשרות עליה דרך וורשה — התחיל להמטיר מכתבים אל המרכז הציוני וביקש רחמים לאפשר לו עליה מיידית.

ארכה השעה לר׳ יעקב־פישל, שישב וציפה לתשובות המרכז הציוני, שאיחרה לבוא בגלל שיבושי דרכים בימים ההם. ויצא ברגל לוורשה, ושם קיבל במקום רשיון־עליה. דרכו היתה מלאה מוקשים ורק אחרי הרפתקאות ונדודים זכה להגיע בסוף חודש תשרי תרפ״א למחוז חפצו ובני־ביתו אתו. בארץ הרגיש את עצמו בתוך עמו ולאושרו לא היה גבול. ידידים בתל־אביב הציעו לו הצעות לסידור בעיר, אך הוא לא הטה אוזן ויצא לפתח־תקוה, שם התחיל לעבוד במשקו של יעקב קרול ואצל איכרים אחרים בקטיף, בחריש ובעבודות אחרות. על אף גילו (אז כבן 45) עבד בזריזות ובהתלהבות חסידית, ובמושבה ראו בו חלוץ־פועל העושה את עבודתו מתוך „שמחה של מצווה" ואהבה רבה לארץ.

כך עבר החורף הראשון על יעקב־פישל בארץ, והנה הגיעה לפתח־תקוה השמועה על הפרעות ביהודי יפו ועל הסכנה לתל־אביב. יעקב־פישל יצא לרחוב לחפש אנשים שילכו אתו לתל־אביב לעזרת אחים. אשתו התנגדה לדבר, אך הוא עמד על דעתו, שמחובתו ללכת, ויצא עם עוד חמישה בחורים, אנשי־רוח ובעלי־הכרה. רפפורט, אחד מחבריה זו שנפצע בדרך, מספר ב„הפועל הצעיר" גליון ט״ו, סיון תרפ״א:

„הלכנו בצעד מהיר מפתח־תקוה ליפו ופלדנקרייז האיץ בנו מפעם לפעם להחיש את קצב ההליכה, כשהוא עצמו צעד כל הדרך לפנינו. אחרי שעברנו את הגשר שעל־יד שרונה, ראינו מרחוק ערבים עם מקלות וסכינים הולכים לקראתנו. הוספנו ללכת לקראתם ובמהירות הרגילה, כדי שלא להראות בפניהם מורך־לב. פלדנקרייז התחיל לנפנף ולהכות במקלו העבה על ימין ועל שמאל, הגינונו על עצמנו כפי שיכולנו. בינתיים הלך מספר הערבים הלוך וגדול וקשה היה לעמוד בפניהם. אני וזכס היינו פצועים, דמנו שתת בלי הפסק והספקנו רק לראות את ארבעת הנשארים מבני חבורתנו רצים אל בין האקליפטוסים שלפני שרונה ומגינים על עצמם וההמון אחריהם. מה שהיה איתם אחר־כך לא נודע לנו. נמלטנו אל בית גרמני אחד ואחר־כך העבירו אותנו באוטומוביל לתל־אביב. שלושה מהיוצאים נפצעו והנשארים נהרגו. גויה אחת מתוך הגויות שנקברו בקברות־אחים בבית־הקברות הישן הוכרה על־פי המלבושים כגוייתו של ר׳ יעקב־פישל פלדנקרייז".

אכן, יש אנשים המתהלכים כחידה והם ומעשיהם נראים מוזרים, עד שבא המקרה השופך אור על דרכי חייהם ושאיפותיהם. אחד מאלה היה ר׳ יעקב־פישל פלדנקרייז, שחי חיי־טהרה ומת מות־קדושה מתוך אהבה לעם ולארץ.

יהי זכרו ברוך!

יצחק גור־אריה

ברוך־ליפא שטיינקריצר ז״ל

ברוך־ליפא שטיינקריצר גדל וחונך בעיר מולדתו אוסטראה. היה בנו של מלמד ששמו הלך לפניו כאדם שקט, צנוע וישר־הולך.

בעת שהרוסים כבשו את העיר בשנת 1939 גוייס לצבא האדום והשתתף במלחמת העולם השניה כלוחם אמיץ נגד הרוצחים הגרמניים. בתום המלחמה חזר לפולין ומשם נדד במחנות העקורים. שאיפתו היתה לעלות ארצה ולהתחיל בחיים חדשים, ואמנם זכה להגיע לחופי מולדת בשנת 1946.

הוא עבד כפועל־בנין, אך רצה להשתלם והתכונן לבחינות, כדי להתחיל בלימודים. אך המצב בארץ דחפו להפסיק את לימודיו ולהצטרף לשורות ה„הגנה". מה„הגנה" המשיך בצה״ל. לקח חלק בפעולות־קרב רבות והצטיין כחייל נאמן ועשוי לבלי־חת.

בהתקפת צבאותינו על חיל המצרים ליד אשדוד נפגע בכדורי האויב ונפל ביום כ״ה באייר תש״ח (3 ביוני 1948).

כבוד לזכרו!

אברהם זלצמן ז"ל

אברהם זלצמן (אברהמ'ל) נולד בשנת 1921 באוסטראה, בה גדל וחונך באווירה ביתית חמה, בסביבה עממית־לבבית נוסח וולהין. נסחף בזרם תנועת התחיה הלאומית, נכנס לקן „הנוער הציוני" ובו העשיר את תוכן חייו וחוויותיו. אך לנפשו התוססת צרה היתה מסגרת הקן באוסטראה והוא יצא לצ'נסטוחוב לחווה החקלאית של התנועה, והוא עדיין צעיר כבן 17. אך חזק בגופו ואיתן ברוחו וכוחו עמו בשריריו ובידיו.

מלחמת העולם השניה מצאה אותו במאבק הקיבוץ עם מאורעות הימים, במלחמה על הקיום ועל ההמשך — בדרך המובילה ארצה. קומץ חלוצים עקשנים לחם על העתיד תוך טלטולים ותלאות, נדודים ומחתרת ובתוכם גם אברהמ'ל הצעיר. לא כולם ניצלו, אך הוא זכה בגורל חי ושלם, בריא ורענן הגיע בשנת 1941 לאחר שמשפחתו הענפה הושמדה בגולה.

היה מראשוני התלמידים במוסד החינוכי החקלאי במגדיאל. הוא הפתיע את המנהלים והמחנכים בחריצותו וכשרונו. היה פועל טוב, אף התפתח ורכש ידיעות מועילות. באוירה זו של תורה ועבודה העמיקה הכרתו והיה לחבר נאמן בקבוצת ניצנים מראשיתה. ימי אל־עלמיין הגיעו, האויב איים על הארץ, מצפון סוריה הוישאית ומדרום מצרים. טובי הנוער העברי בארץ נחלצו לגיוס ואברהמ'ל בתוכם. שלוש שנים שירת אברהמ'ל ביחידת מגן בנאמנות ובהצטיינות וזכה לאהבה רבה מצד חבריו לנשק, שהתקשרו אליו בכל נימי נפשם. לאחר שחזר הביתה לקבוצתו היה מהר מאוד לכוח רציני בחיי המשק. ידו היתה בכל, בעל מרץ שופע ועולה על גדותיו ובחיוך נצחי על שפתותיו עבר דרך חייו...

אור לי"ב חשוון תש"ח, עת יצא בלילה לפגישה עם חברים לנשק, נרצח מכדור בוגדני שנורה מהמארב בכביש הדרום. במשך חייו הקצרים נלחם באויב בחזיתות שונות וקנה לו את חייו בגבורה ובזכות, אך עשה אותם קודש למשקו ולארצו. מצבות רבות לאברהמ'ל בניצנים — החורשה בה השקיע כוחות רבים, גינות הנוי שטיפח באהבה רבה, אף לילדי הקבוצה היה ידיד גדול. אכן המשק שלו היה, אך גם הארץ לו היתה: כל הר וגיא, כל משעול ושביל, הוא שוטט ותייר אותה לאורכה ולרוחבה. תמיד ער היה להגן על בטחונה. דרוך לכל צו ומוכן לכל פעולה.

אברהם שמע פעמי המשיח, אך לא זכה ליום התגשמות החזון, שבא אך זמן קצר לאחר מכן. משול היה לחייל שנפל בחזית מהכדור האחרון ערב הכרזת השלום. אך הרבים הנהנים מהשלום והחירות — בזכותו נהנים.

תהילה לזכרו!

דב (ברל) גרינס ז״ל

בשעה שהאויב האכזרי עמד בשערי אוסטראה החליט **דב** לעזוב את העיר ביחד עם הצבא הרוסי הנמלט. חיש־מהר נפרד מההורים הבוכים וביום 26 ביוני 1941 יצא לקראת גורלו הלא־נודע.

הדרך היתה ארוכה וקשה. יותר ברגל מאשר ברכב, בגלל האווירונים הנאציים, שהמטירו פצצות זורעות מוות על דרכי הנסיגה של הרוסים לאחר תלאות וטלטולים במשך חודשים רבים, הגיע עייף ורצוץ לקאווקאז ומשם לאוזבקיסטן, סבל מרעב וממחלות עד שיכול לאחוז שוב בנשק.

מצבת חללי צה״ל שנפלו בקרב על עירק־אל־מנשיה, ביניהם דב גרינס

כשוך אש המלחמה הצליח לחזור לפולין ושם הרגיש עצמו כיתום נעזב בבית־קברות גדול. בכאב צורב עזב את פולין החרבה ונדד לגרמניה, אולי ימצא מישהו ממשפחתו במחנות הפליטים. אך לצערו הרב היו כבר הוריו, אחותו וגיסו עם שני ילדיהם בין הקדושים שניספו באוסטראה. בהיותו מאומן בשימוש בנשק שימש במשרת שוטר במחנות הפליטים וכל אותו זמן לא חדל מלהתגעגע על בני משפחתו.

משהיו כבר ברשותו ניירות־המסע להגיע לאחיו בארגנטינה, שינה את דעתו, לא רצה עוד להוסיף „לערוך גלות" והחליט להצטרף לצבא העברי. נסע לבית ספר צבאי במינכן להשלים ידיעותיו וביום 15 באוגוסט 1948 עלה על אדמתה של מדינת ישראל כחייל מושלם. הוא שמח בליבו על כך, שעזב את אדמת אירופה הארורה ושנמצא בארץ היהודים. אך שמחתו לא ארכה זמן רב. הוא התגייס מיד לצה"ל ונשלח לחזית הנגב ובקרב על עירק־אל־מנשיה מת מות גיבורים ביום י"ג תשרי תש"ט (16 באוקטובר 1948).

בבית הקברות הצבאי ליד תל־אביב נטמנו עצמותיו תחת מצבה משותפת של שבעה גיבורים. דב גרינס היה אחד הגיבורים־הקדושים, שהקריב את חייו הצעירים על מזבח העם והמולדת.

יזהירו נא טורים אלה כנרות־נשמה מאירים.

שלום צימבל ז"ל

בן למשפחת עמלים ויגעי־כוח — סבלים ומובילי־קמח (מקאווקאז) מדורות, שעבדו קשה ומר להביא לחם ביתם. זקן המשפחה, **אייזיק צימבל** ממזריטש שליד אוסטראה הוריש לבניו אחריו עגלה וסוסים והכינוי „גריזאטא", והם המשיכו מעשי־אבות באוסטראה.

שלום צימבל, נכד למשפחה ענפה זאת — „גריזאטא הקטן", היה בן 12־13 בפרוץ מלחמת־העולם השניה, והוא גדל וחונך כנודד בין תועים בדרכי רוסיה האין־סופיות. בדרך נדודיו הגיע לכל מקום, ששם היה קיבוץ כלשהו של אנשי אוסטראה, שנמשך אליהם בכוח פנימי טמיר, אך חיש־מהר גבר בו כוח־הנדודים והלך פתאום כלעומת שבא פתאום.

בקיץ 1946 הגיע שלום למחנה האכלאנד (ליד פערנוואלד), שם ניסה „להתיישב" ולעלות עם אחד הקיבוצים לארץ־ישראל בתוכנית „עליה ב'". אך משום־מה נשר בדרך והגיע בחזרה למחנה בגרמניה, שם שימש כשוטר־מחנה. בכהונה זאת היה יעיל יותר על־שום כוחו וגבורתו הבלתי־רגילים. יום אחד אחז בעורפם של שני גרמנים ליד שער המחנה וחבט ראשיהם זה בזה עד שדמים בדמים נגעו.

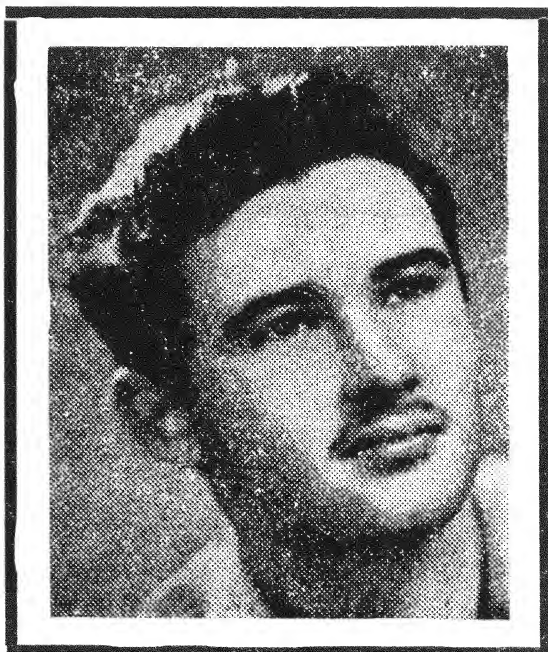
בשנת 1948 הוכרז במחנות היהודים בגרמניה על גיוס־רשות לצבא העברי. למרות חששותיו, שבמותו האפשרי יימחה שם וזכר למשפחתו שניספתה בשואה, התיצב לגיוס להראות לפולשים הערביים את נחת־זרועו הקשה. הוא נשלח לנגב להילחם נגד האויב המצרי ביחד עם עוד שני בחורים מאוסטראה, **ברוך ארביטמן ובערל גרינס**. באחת ההתקפות בחזית עירק־אל־מנשיה הומטר עליהם ברד של אש קטלנית. הראשון נפל בערל גרינס. אחריו נפגע שלום צימבל. אך הוא לא אמר הרף, כמשפט חיל שכבר מילא את חובתו. כוח האיתנים שתסס בו לא נתן לו להיכנע לפני ה„אראבט־שיקעס" ופצוע וזב דם הוסיף להילחם ככפיר־אריות עד שפצצת־מוות קרעה את שתי רגליו ושמה קץ לחייו.

כשוך סערת הקרב נאספו שני הגיבורים, בערל גרינס ושלום צימבל, והובאו לקבורה בבית־הקברות הצבאי שליד תל־אביב בין שאר גיבורי ישראל רבי התהילה.

אמנם־כן, חששו לא היה חשש־שוא, כדור עופרת קטן היה חזק יותר משני אגרופיו החזקים כקורנסים. תשמשנה שורות אלה שם וזכר לגיבור צעיר מבני אוסטראה, שריד אחרון למשפחה ענפה שהקריב את חייו בשדה־המלחמה לחירות ישראל.

יהי זכרו ברוך!

מוסיה סורוקה

דוד פישר ז"ל

דוד פישר נולד בישראל ביום 25 באוגוסט 1939 להוריו **שמואל וברוניה פישר**, שעלו ארצה בשנת 1936 מאוסטראה.

האב שמואל היה חניך תנועת־הנוער באוסטראה וקיבל „הכשרה" לעליה בקיבוץ „השומר־הצעיר" בדומברוביצה. על־פי הוראה של ההנהגה הראשית של השוה"צ בחר לו גם מקצוע מעשי — נהגות, שהוסיף להתמחות בו בעת שירותו הממושך בצבא הפולני. בגבור הקורס האנטישמי בפולין, החליט להקדים ולעלות ארצה, וכן עשה.

על הזוג פישר עברו חבלי־קליטה קשים, עד שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה. הקימו בית ונולד להם הבן דוד, יחיד ורך לפני אביו ואמו. מעתה הופנתה כל תשומת לבם לגידול הבן וחינוכו .בן 6 הוכנס לבית־ספר תיכון „גאולה", שם למד 12 שנה וביולי 1957 קיבל תעודת־הבגרות שלו. מאביו ירש דוד חיבה יתרה לארץ ובהיותו תלמיד בית־הספר שוטט בארץ לאורכה ולרוחבה, אם מאהבת אדמת המולדת ואם בתפקיד מדריך טיולים מטעם בית־הספר ומטעם „הצופים" שהיה מפקדם. ובכלל התפתח יפה מבחינה גופנית ומוסרית כאחד, היה בחור בריא, גבוה ויפה־תואר, ספורטאי ראשון בגימנסיה ובן מסור ונאמן לבית ולארץ — מקור של שמחה ונחת להורים.

כבעל־השכלה וספורטאי טוב, הציעו לו מדריכות בגדנ"ע, אך הוא ראה בכך השתמטות ממילוי חובה צבאית וסירב לקבלה, וביום 11 באוגוסט 1957 גוייס לשירות סדיר בצה"ל. מיד לאחר הקלט נשלח לאימוני טירונות ותקוותו עזה לגמור את האימונים וללכת לקורס קצינים בהתאם להשכלתו ולהכשרתו. בסבלנות למופת נשא את קשיי האימונים, אך הנה קרהו אסון ובאופן בלתי צפוי נהפכה הקערה של תקוות טובות לעתיד על פיה. בסך־הכל שבועיים אחרי גיוסו חלה פתאום קשה, הוכנס לבית־החולים וכעבור יומיים נפטר, ה' באלול תשי"ז (1957).

בכבוד צבאי לווה לעולמו בן יחיד ויקר להוריו השכולים וידיד־נפש נערץ ע"י חבריו ומכריו הרבים.

יהי זכרו ברוך

יגאל פישמן ז"ל

נולד ב־8.2.1952 בעפולה.

נפל ב־17.10.1976 בסיני.

יגאל נולד להורים רבקה ודב פישמן, פליטי ה־שואה, אשר עם עלייתם ארצה בשנת 1949 ממחנות הפליטים בגרמניה, התיישבו בעפולה וכאן בנו את ביתם.

יגאל למד והתחנך בבית־הספר היסודי בעפולה „יזרעאל" ועם סיומו חבש את ספסל הלימודים בבית־הספר התיכון המחוזי בעפולה בהנהלתו של מר ישראל מצנר.

כבר מילדותו הצטיין בלימודיו. היה נער ער ותו־סס ועיקר כשרונותיו במקצועות הראליים. בבית־הספר התיכון הגיע לציונים גבוהים במקצועות פי־סיקה ומתמטיקה וגמר את בית־הספר התיכון ב־הצטיינות.

תוך לימודיו נתגלה כנער אחראי ומסור, התחבב על חבריו בכיתה ותמיד היה מוכן להטות שכם ולהושיט יד עוזרת לחברים בכיתה שהתקשו בלי־מודים.

כחובב נלהב של כדורסל, היה פעיל במשחקים וארגן משחקי כדורסל בבית־הספר וזכה בתעודת הצטיינות על ארגון אליפות במשחקי הכדורסל ב־בתי־הספר בעיר.

אחרי קבלת תעודת הבגרות, נתקבל יגאל כ־סטודנט מן המנין לטכניון בחיפה והתחיל את לימו־דיו בשנת 1970 במסגרת העתודה האקדמאית ב־פקולטה להנדסה אוירונאוטית ולמד שם עד סוף שנת 1974.

אחרי סיום לימודיו בטכניון התגייס לצה"ל ונשלח כעתודאי לקורס קצינים, אותו סיים בחודש אפריל 1975.

לאכזבתו הרבה לא הוצב יגאל עם סיום קורס הקצינים לחיל־האויר לשרת במקצועו כפי שהובטח לכל חבריו העתודאים בוגרי הפקולטה, אלא נשלח לקורס מקצועי של קציני חימוש, אבל הוא לא ויתר בקלות על שירות בחיל־האויר ועשה מאמצים רבים לקבל העברה וכשלא הצליח, קיבל עליו את הדין בהתאם לתשובתו של קצין א.כ.א. ש„צה"ל לבד קובע את סידרי העדיפויות שלו לגבי שיבוץ מקצועי של קצינים בשירות סדיר"..

לאחר שהוסמך כקצין חימוש, הוצב יגאל ליחידת שריון בסיני, שם שירת קרוב לשנתיים. בחג שמחת תורה אשר היה זה יום שבת בשנה זו, היה בחופשה בבית וכדרכו נפגש ובילה עם חבריו. קשריו עם חבריו לכיתה מהתיכון היו עדיין חזקים והדוקים. עם הגיעו הביתה היתה השאלה הראשונה: „מישהו מהחבר'ה טילפן אלי?"

בבוקר יום א' ב־17 באוקטובר 1976 יצא מהבית עם אור ראשון בהשתדלו להגיע לטיסה הראשונה לסיני לפני הצהריים. למחרת בבוקר, ביום ה' הגיעתנו הבשורה המרה אשר נפלה עלינו כרעם ביום בהיר: „יגאל איננו!!!"

למרות שהלב והמוח אינם רוצים לקלוט את גודל האסון, האמת המרה היא — יגאל לא ישוב עוד לביתו.

נשמור את זכרו לעד
האב דב פישמן

נחום ברק ז"ל

נחום בן שרה וברוך נולד ב־30.9.54 בקרית־טבעון. כאן סיים את לימודיו בביה"ס היסודי והמשיך ללמוד בתיכון וסיים בו את חוק לימודיו.

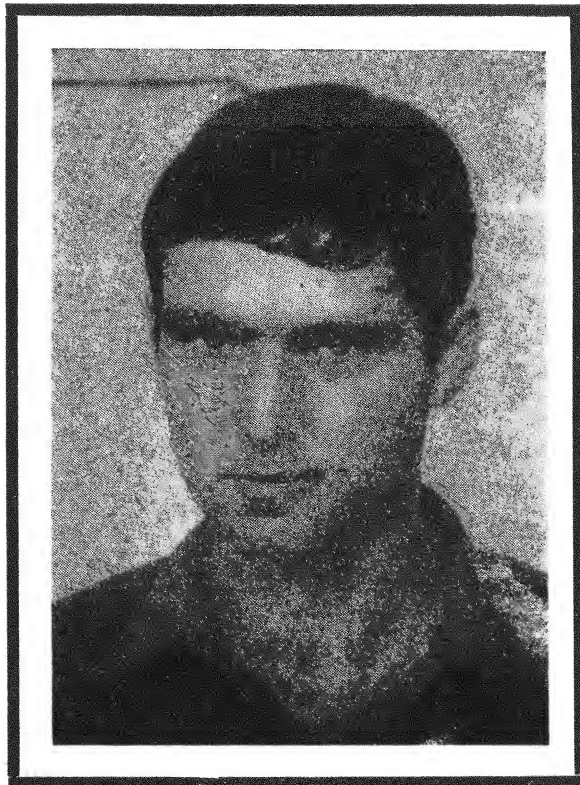
כבר מגיל צעיר היה נחום מעורה בכל סוגי ה־פעילות במקום מגוריו ובעיקר בפעילות חברתית וספורטיבית. היה נער הבולט בכשרונותיו. כל דבר עשה בשלמות ובדבקות להנאת מוריו, מחנכיו ו־חבריו. מוריו סיפרו עליו שהיה תלמיד מצטיין, שכל מורה משתוקק לראות רבים כמוהו בכיתה. היה ציר מרכזי בחיי החברה של כיתתו. היה תלמיד שקדן, ישר, נעים הליכות וצמא־דעת.

את מרבית זמנו הפנוי ומרצו הרב הקדיש בפעי־לות ספורטיבית, בעיקר בענף הטניס. כבר בגיל 13 זכה להגיע למקום הראשון באליפות הנוער הארצי בטניס ומאז צורף בקביעות לנבחרת הנוער הלאו־מית בענף זה.

נחום התגייס לצה"ל בראשית נובמבר 1972 ו־התנדב לשרת בחיל הצנחנים. אם כי לא היה אדם לוחם מטבעו, בחר דווקא בשרות קשה ומסוכן בחיל זה, שכן לדבריו „הרי מישהו צריך לשרת בחיל זה". הוא ראה את עצמו כ„המישהו" הזה, והיה גאה לשרת בחיל הצנחנים.

במלחמת יום־הכיפורים שירת בגדוד 890, פלוגה 7, והשתתף בקרבות הבלימה נגד המצרים בחזית סיני. ביום כ"א בתשרי תשל"ד (17.10.73), השתתף באחד הקרבות הקשים שהתחוללו ב„חווה הסינית". הוא נפגע ונפל במקום. הובא למנוחת־עולמים ב־בית־העלמין בקרית טבעון. לאחר נפילתו הועלה לדרגת רב טוראי.

במכתב התנחומים למשפחה השכולה כתב שר הבטחון משה דיין בין היתר: „נחום היה חייל מסור וחבר למופת. כל מי שהכירו־אהבו".

רות לזרובסקי מאיגוד הטניס בישראל כתבה ל־משפחה השכולה:

„הכרתי את נחום משנתו העשירית, כאשר הש־תתף לראשונה במפעלי איגוד הטניס. הכרתי אותו כבחור חרוץ וממושמע, כשרוני ושקדן ו־בעיקר — כספורטאי למופת".

מורתו לשעבר מביה"ס התיכון בקרית טבעון, מלכה, כתבה למשפחתו אחרי נפילתו:

„אהבתי את נחום, אהבתי אותו על אצילות־הנפש, על נועם הליכותיו, על סקרנותו הרבה להרחיב ולהעמיק את הידע שלו, על שהצניע לכת בקשריו עם הזולת, אהבתי את נחום האדם הטוב והישר".

איגוד הטניס בישראל ביחד עם התאגדות ה־ספורט „הפועל" בקרית טבעון הנהיגו תחרות טניס ארצית על שמו המתקיימת מדי שנה בשנה בקרית טבעון.

ימים ספורים לפני נפילתו כתב את מכתבו ה־אחרון למשפחתו:

אבא, אמא ואילה היקרים!
...השמש הלוהטת של הצהריים שקעה ורק עתה אפשר לנשום לרווחה. בינתיים האוייב היחידי נגדו יש להלחם — זו שמש הצהריים, שכמעט לא מותירה כל מקום של צל.
אצלנו, כנראה, מחכים שצה״ל יגיע לדמשק ו־אז...
בבוקר עוד חשבתי שארוכה הדרך, אם כי לא קשה. עתה כשעדיין לא חלפו עשרים וארבע שעות, השתנה אצלי ההערכה ומאוד מקווה ש־בשבת הבאה תהיה באמת שבת של שלום...
...הירח של ליל שישי כבר מתחיל לעלות והנרות חסרים. מלחמת יום־הכיפורים משכיחה כליל את חג הסוכות, אך אין להצטער — חג חדש ב־תהליך ההיווצרות״.

נחום.

בן 19 היה בנופלו.

יהי זכרו ברוך

ישראל ארבייטמן ז״ל

בשנות נעוריו התפתחה אצל ישראל אהבה מיו־חדת למולדת. אהבה בממדים גדולים יותר מאשר אצל חבריו. „מולדת צריך לאהוב, ובאהבה יש לעיתים קורבנות״, אמר פעם לאחד מחבריו, מבלי שידע עד כמה נכונים דבריו. אהבה זו למולדת הריצה אותו ליטול חלק במערכה הגדולה של המדי־נה הצעירה שנאבקה על חייה.

במלחמת תש״ח עם הבקעת המערך המצרי ב־איזור הדרום, כאשר כוחות צה״ל הסתערו על המצודה עירק אל־מנשייה התחוללו קרבות עזים. הגדוד בו שירת ישראל החל לנוע קדימה אל עבר הגיזרה. המצרים אתרו את תנועת הכוחות והנחיתו עליהם אש מרגמות עזה. כבר בהפצצות הראשונות נפגעו רבים. רסיס פצצה הלם בחזהו של ישראל ופצעו פציעה אנושה.

ביום כ״ו בכסלו תש״ט — 28.12.1948 נפל ישראל ונקבר בפלוג׳ה ואחר כך הועברה גופתו למנוחת עולמים בחלקה הצבאית של בית־הקברות בנחלת־יצחק.

יהי זכרו ברוך

סנדר גרינברג ז״ל

סנדר (זינדל) נולד ב־17.2.1929 באוסטראה להוריו יעקב ועטיל גרינברג.

בעודו בגיל רך התנסה בכל התלאות של מלחמת־העולם ושל שואת היהודים, שבדרך נס שרד בין הניצולים המעטים. לאחר השחרור יצא עם שרידי משפחתו ממקום הפורענות כשמגמת פניהם לארץ־ישראל. בזלצבורג שבאוסטריה סיים בית־ספר מקצועי של „אורט״ וקיבל הכשרה לעליה.

בדרך נדודיו הגיע לאיטליה, שם הצטרף ל„הגנה״, שפעלה בקרב הפליטים הצעירים ומשם העפיל לארץ. בתנאי החירום של הימים ההם, נלכד בדרך והועבר לקפריסין, שם הוחזק במחנה מעצר במשך תקופה ממושכת ושוחרר עם אחרוני העצורים בראשית ימי מלחמת השחרור. בארץ התגייס מיד לשורות הפלמ״ח וצורף לגדוד הפורצים „החיל״.

השתתף בפעולות הפלמ״ח, בהן הוכיח רוח־לחימה למופת ויצא מהן בשלום. אולם בפעולת־מחץ נועזת של גדודו בקרבת אבו־גוש נפצע פצעים קשים והועבר לבית־החולים בירושלים במצב אנוש. עמלם של הרופאים להציל את חייו עלו בתוהו והוא מת ב־29.9.1948 ובו ביום הובא לקבורה בקרית ענבים.

יהי זכרו ברוך!

שמואל קונין ז"ל

בן מיכאל ושיינדל, נולד בשנת 1921 באוקראינה. בעודו ילד קטן עברו הוריו לפולין והתיישבו באוסטראה. למד בבית־הספר העממי ואחר־כך המשיך לימודיו בגימנסיה. ידע שפות אחדות וגם שלט טוב בעברית. זמן מה עבד כנהג.

כשפרצה מלחמת ברית־המועצות — גרמניה ב־22 ביוני 1941 וכשהגרמנים התקרבו לאוסטראה, עזב את העיר עם קבוצת צעירים, כדי לא ליפול לידי הגרמנים. בברית־המועצות עברו עליו זמנים קשים, הצליח לסיים קורס לפקידות ואחר־כך התגייס לשורות הצבא האדום והשתתף במלחמה נגד הנאצים בחזיתות שונות.

בזמן המלחמה נשלח לקורס קצינים ואחרי גמר הקורס קיבל דרגת קצונה ומונה כמפקד מחלקה באחד הגדודים, שנשלח לחזית. הצטיין בקרבות רבים וקיבל אותות הצטיינות מידי הפיקוד הצבאי.

כשחזר עם הצבא האדום לפולין וכשנודע לו שהוריו וכל בני־משפחתו ניספו, החליט למצוא דרך לעלות ארצה. הוא ערק מהצבא האדום והצטרף לפעולות „הבריחה". בהיותו קצין בצבא שימש כ־מדריך צבאי ב„הגנה" במחנות־פליטים באיטליה. יחד עם שארית הפליטה האחרים הגיע ארצה ב־עלייה בלתי ליגלית, נתפס ע"י הבריטים והוגלה למחנות בקפריסין. גם במחנות בקפריסין המשיך לאמן ולהדריך חברים שהתכוננו לעלות ארצה.

בקיץ תש"ח ברח מהמחנה שבקפריסין יחד עם קבוצת חברים והצליח להגיע ארצה בסירה שנשלחה מטעם ה„הגנה". היה זה ב־17.7.48.

מיד עם עלייתו ארצה התגייס לצה"ל, נקלט ב־יחידה לוחמת, קיבל את התפקיד כקצין חבלה והשתתף בפריצת הדרך לנגב. באחד הקרבות על חוליקאת נפל מות־גיבורים ב־18.10.48. עצמותיו הועברו למנוחת עולמים בהר הרצל בירושלים.

כבוד לזכרו

לזכרו של שמואל קונין ז"ל

את שמואליק פגשתי באוסטראה בתום מלחמת העולם השנייה, לשם הגיע בתקווה למצוא את שרידי משפחתו. היתה זאת עיר הרוסה, ללא יהודים, הרחובות שוממים וחרבים ודומיה שררה בעיר כבבית־הקברות. אף אחד מבני משפחתו לא ניצל והוא היה המום.

אחרי שכל תקוותיו למצוא מישהו מהמשפחה

אפסו, והוא נשאר ערירי גמלה בליבו ההחלטה למ־צוא דרך איך להגיע לארץ-ישראל.

ביוני 1946 יצאנו מאוסטראה שלושתנו: אני, שמואל ומולקה גילר ז"ל בדרך נדודים רבת־הרפתקאות. הגענו לפולין ומשם לצ'כוסלובקיה, אוסטריה, איטליה והגענו סוף־סוף לחופי ארץ־ישראל במאי 1947 באניית מעפילים „התקווה". מיד בהגיענו ארצה נתפסנו ע"י הבריטים והוגלינו לקפריסין.

במחנות בקפריסין פגש שמואליק את בתיה (כיום בתיה שטרק) וקיווה להקים קן־משפחתי בבוא היום.

שמואליק היה חבר פעיל ומסור באימון ובהדרכה של ה„הגנה" בקפריסין. עשה מספר נסיונות לברוח מהמחנה, אך כל הנסיונות עלו בתוהו.

אחרי מאמצים רבים, אכן הצליח להתחמק מ־המחנה עם עוד 12 חברים ובסירה שנשלחה מטעם ה„הגנה" הגיע לארץ.

בארץ חיכתה לו ארוסתו בתיה. הם נשאו ושני־הם יצאו להתיישבות.

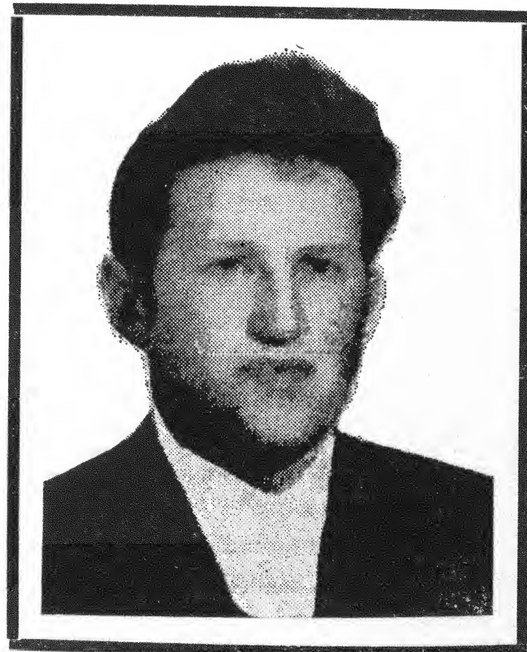
ב־17.7.48 התגייס לצה"ל, השתתף בקרבות כ־קצין־חבלה במבצע פריצת הדרך לנגב ונפל מות גיבורים בקרב על חוליקאת ב־18.10.48. הובא ל־מנוחת־עולמים בחלקה הצבאית בהר הרצל בירו־שלים.

ביוזמתה של בתיה ומשפחתה נערך מדי שנה טקס אזכרה לזכרו של שמואליק קונין על יד קברו בבית־הקברות בהר הרצל בירושלים.

יהי זכרו ברוך

י. בלכר

חיים דרוב ז"ל

רב"ט

דרוב חיים ז"ל

בן הירש (צבי) וצביה

נולד ברוסיה, 1935

עלה לישראל בשנת 1966

נפל במעוז חזיון

ליד תעלת-סואץ

הניח אשה — ויטה

ושני בנים — צבי ואריה

האם השכולה צביה דרוב

האחים חיים ויחזקאל דרוב

משפחת דרוב השכולה

המצבה על קברו של חיים דרוב ז"ל בהר הרצל בירושלים

אלמנתו של חיים דרוב ויטה, עם שני ילדיה צבי ואריה
על יד קברו בהר הרצל בירושלים

אברהם גטמן ז"ל

במשפחה קראו לו בומה (שם מקוצר) בהיותו בגיל עשר עלו הוריו ארצה והשתקעו באשקלון. היה ילד כשרוני. במהרה למד את השפה החדשה עברית ובביה"ס השתלב יפה בחברת התלמידים. בגיל מאוחר יותר גרנו בשכנות ואז התקרבנו יותר.

אברהם גדל במשפחה שכולם עברו את זוועות השואה ובנס ניצלו ממוות. בארץ סבלו מקשיי־קליטה כמו רבים מהעולים החדשים שעלו ארצה באותן השנים.

לאחר גמר לימודיו בביה"ס היסודי, המשיך את לימודיו בתיכון עירוני וממנו עבר ללמוד את המקצוע חשמלאות. הירבה לבקר אותנו ואהב לשחק עם הילדים שהיו מאוד קשורים אליו.

בזמן שרותו בצה"ל גמר קורס של מפקד טנק ושובץ ביחידת שריון במילואים. אחרי שחרורו מ־צה"ל עבד כחשמלאי באילת כדי לשפר מצבו הכל־כלי ולעזור למשפחתו. עבד במקצועו כחשמלאי, חסך כסף כדי לצאת לטיול לאירופה. אהב את המולדת החדשה בכל ליבו ובהיותו בחו"ל מיהר לחזור ארצה לפני המועד המתוכנן.

כשפרצה מלחמת יום־הכיפורים נקרא מיד ל־צבא. הוא לא הספיק להיפרד מאתנו ולא ידענו היכן הוא נמצא וגם לא שמענו ממנו דבר. לבסוף הגיעה הבשורה המרה על נפילתו ברמת הגולן ב־7.10.73.

זכרונותי מבומה קשורים מאוד באופיו. היה חביב מאוד על כולם, תמיד במצב־רוח מרומם, חייכני ואופטימי. קיווה לבנות משפחה בעתיד הקרוב, אך זה לא מומש.

קציני הצבא שבאו לבקר ביקור תנחומים את משפחתו אחרי נפילתו, סיפרו כיצד אהבוהו. היה חברי, ידידותי ותמיד היה מוכן לעזור לחבריו בלב ונפש.

זכור לי הביקור האחרון אצלי עם חברתו. ישבנו ושוחחנו. אף אחד מאתנו לא חשב שזה יהיה לו הביקור האחרון. קשה להאמין שבחור כמו בומה שלנו אינו בחיים.

זכרו לא ימוש מאתנו

דליה גילת — בת דודתו

אשקלון

מדברי חבריו הלוחמים של
אברהם גטמן ז״ל

שלמה אשכנזי:

את אברהם הכרתי בזמן תקופת שרות החובה בצה״ל. היכרותנו העמיקה במיוחד כשהשתתפנו יחד בקורס המט״קים (מפקדי טנקים). עם גמר ה־קורס השאירו אותו כמדריך באותו קורס של מט״קים ומאוחר יותר הצטרף לגדוד שלי בסדיר. היה זה גדוד מבצעי שחלק ממנו עוסק בהדרכה.

אברהם הצטרף מיד לפלוגה מבצעית ומאז עברנו יחד את כל השלבים: פעולות מבצעיות, קורסי הדרכה וכו׳. לאחר שחרורנו מהצבא, הוצבנו יחד לאותה פלוגה במילואים.

מיד עם פרוץ מלחמת יום־הכיפורים, הגעתי ל־בסיס שלנו לפניו. כשיצאתי בבוקר לדרכי אל ה־בסיס, פגשתי אותו וזו היתה, לצערי הרב, גם ה־פגישה האחרונה שלנו. מאוחר יותר התברר לי, שלמעשה לחמנו באותו קטע של החזית הצפונית ברמת הגולן.

אני הגעתי עם צוותי למחנה „נפח" שברמת הגולן. שהינו מספר שעות ובשעות הצהריים שמענו יריות מכיוון המחנה. בערב המשכנו לנוע לכיוון הבסיס. בפיקוד הוחלט שאנו חייבים להחזיק את מחנה „נפח" בכל מחיר.

כשהגענו לשם ראינו בפעם הראשונה טנקים שרו־פים שלנו. הבנתי שכאן היה קרב קשה בין הטנקים שלנו ולבין הטנקים של האויב הסורי. לא ידעתי מי הם האנשים שהיו בטנקים האלה, לאיזו פלוגה ולאיזה גדוד הם שייכים. רק למחרת בערב נודע לי מפי אחד הלוחמים שאברהם נפל במחנה „נפח". קשה היה לי להשלים עם המציאות המרה, להשלים עם העובדה שחברי הטוב, כבר אינו בחיים.

בכל התקופות שהייתי אתו ביחד, הוא היה אהוד על כל החיילים ביחידתנו. הוא התבלט בשטח הן מבחינה גופנית והן בזכות תכונות האופי שלו. היה צנוע, לא רצה להתבלט כמפקד, אבל תכונותיו ה־טבעיות עשוהו שכזה. היה חברי מאוד, תמיד אהב לעזור לאנשים וכמפקד טנק היה, לדעתי, הטוב ביותר בגדוד הן מבחינה מקצועית והן מבחינה אנושית. תמיד שימש דוגמה ומופת בשעות הקשות בקרב וביחסי חברות בשעות מנוחה. אברהם היה מפקד טנק מעולה, כאלה שצה״ל גאה בהם.

בתקופת השרות שלו לפני המלחמה התייחס לתפקידו כמפקד טנק ברצינות רבה. היה דואג שכל האביזרים בטנק יהיו במצב טוב. תמיד היה מדגיש שיש להכין את הטנקים למלחמה ושיש לדאוג ש־הכלי הזה ישמש נשק מעולה במלחמה בחזית. זה תפקידנו כלוחמי צה״ל וכלוחמי שריון.

אברהם היה איש צוות ולא מפקד מתנשא. הוא עבד הרבה ועשה הכל באופן המוצלח ביותר. הוא אהב למלא את תפקידו כמפקד טנק כראוי. יחסו אלינו היה יחס חברי מאוד. כל אחד מהטנקיסטים ביחידה שלנו הכירוהו טוב מאוד. אני לא חששתי אי־פעם לעלות אתו לטנק, למרות שהוא לא היה מפקד הטנק הקבוע שלנו. אני תמיד בטחתי בו.

לא משוש קרב היה בו ולא צהלת מלחמה, רק בטחון, שחוט של רצינות עמוקה משוך עליו. „ה־מלחמה בלתי נמנעת" — היה אומר תמיד — אינני יודע מה יהיה המחיר — אבל אנחנו צריכים להיות מוכנים לכל מחיר"... הנצחון גבה מאברהם את המחיר עד תומו. מלחמת יום־הכיפורים ניתקה את פתיל חייו.

קשה לי להשלים עם הרעיון שחברי הטוב, אברהם כבר אינו בחיים ותמיד כשאני נזכר בו, דמותו עומדת מול עיני, דמות של לוחם אמיץ, חבר טוב וריע נהדר.

יהי זכרו לנצח

על נפילתו של אברהם גטמן ז״ל

מספר איש צוות הטנק מנחם איתן:

מיד עם פרוץ מלחמת יום־הכיפורים הגענו למח־נה היציאה שלנו — מחנה נפתלי. כשאני הגעתי לבסיס, אברהם גטמן כבר היה במקום. השעה היתה 7 בבוקר ביום ראשון 7.10.73. כל אנשי הצוות שלי כבר חיכו שם. חיכינו לפקודות. המט״ק (מפקד הטנק) שלנו טרם הגיע לבסיס ולכן חיפשנו מט״ק אחר כדי שנוכל לצאת לדרך. מצאנו את אברהם, שצוותו עדיין לא הגיע והוא הסכים לפנייתנו להיות המט״ק שלנו.

מיד עם קבלת הפיקוד על צוות הטנק, הוא ארגן את כל ההכנות לקראת היציאה לדרך, כולל את הטנק, הנשק והתחמושת. הוא המשיך בארגון ה־דברים והתרוצץ לחפש ציוד. האמת היא שעוד לא ייחסנו למצב רצינות רבה, ובכל זאת רצינו להיות מצויידים כהלכה. משקפות לא השגנו וזה הפריע לאברהם, אשר טען כי ראייתו נחלשה.

בדרך צפונה הרבינו להתבדח וקיבלנו הסבר מפורט מאברהם על האיזור בו עתידים אנו להלחם באוייב הסורי. בשעות לפני הצהריים עברנו את גשר בנות יעקב והמשכנו בדרכנו. לפתע ראינו צלע הר בוער, חשבנו שזוהי שריפה, שהחום גרמה. לא עלה בדעתנו כלל שאלו פגזים סוריים שנפלו שם.

כשהמשכנו לכיוון מחנה „נפח״ ראינו זחל״ם הרוס ורק אז שוכנענו שהעניין רציני. נכנסתי מהר לתוך תאי בטנק והתחלנו לחפש כוחות אויב. ה־טנק שלנו היה הכוח היחידי בשטח. עלינו למעלה ביוחמה פרטית מבלי לקבל הוראות מהפיקוד. אברהם שאל בקשר את הסמג״ד לאן אנחנו צריכים לפנות והיכן עלינו להילחם. תשובתו היתה: „עלה למע־לה, שם כבר תפגוש בהם״...

הכוח העיקרי של החטיבה עלה דרך כביש ראש־פינה — קוניטרה. השיקול היה שהסורים ישטפו את הרמה מכיוון מזרח למערב, אך טעינו, הם פרצו פריצה בקצה הדרומי וחדרו מדרום לצפון.

המח״ט (מפקד החטיבה) נסע לכיוון קוניטרה והסורים באו מעליו. כשהגענו למחנה „נפח״ (לאו־רך ציר הנפט מדרום לצפון), גם הסורים כבר הגי־עו למקום. הם גמרו עם כיבוש ציר הנפט. ראינו טנק סורי אחד בשטח ומיד פגענו בו, מבלי שאנחנו ידענו שהמצב כה חמור.

באותו הזמן נאמר לנו בקשר ע״י המח״ט להיכ־נס לתוך המחנה, אבל הסורים כבר היו בתוכו. נכנסנו לבסיס במטרה לטהר אותו מהכוחות הסו־ריים. תוך כדי הכניסה שלנו למחנה ראינו שכל הבסיס מלא חיילים סוריים והבנו שכניסתנו לשם היא משימה בלתי אפשרית, זה איבוד לדעת. בכל הסביבה לא היה אף טנק ישראלי אחד. היססנו ושקלנו מה לעשות? להיכנס פנימה או לא.

אברהם אמר בפה מלא, שהקרב יהיה קרב אבוד לגבינו, הסורים עולים במספר רב על כוחותינו. נכנסנו בכל זאת לבסיס בעומק של כ־30—40 מטרים, היינו חשופים לגמרי.

עם קבלת פקודת האש מאברהם, יריתי מיד. שמעתי אותו אומר לי שהפגיעה היתה טובה. אבל שנייה לאחר מכן מבלי שהספקתי כלל לעמוד על המתרחש, שמעתי פתאום אותו צועק: „אוי!״... הבנתי שהוא נפגע ושהוא כבר אינו בחיים.

זהו אחד מסיפורי הגבורה של המלחמה אשר לא רבים מכירים אותם. זהו גם סיפור גבורתו של אברהם, הוא נכנס עם הטנק שלו לבסיס בידיעה ברורה שאין לו שום סיכוי לצאת משם חי. אני זוכר שהוא אמר לנו: „אני לא מאמין שנצא מפה, אבל אנחנו מוכרחים להיכנס ולנסות להלחם באוייב הסורי, אולי נצליח״...

הבסיס נכבש בחלקו על־ידי הסורים, הם לא התקדמו, הטנק שלנו חסם להם את ההתקדמות. הם הגיעו עד לאותו מקום שבו עמד הטנק שלנו ולא המשיכו יותר קדימה. זו היתה נקודתם האחרונה. הם פחדו כנראה ממארב של הטנקים שלנו.

אני זוכר כיצד אברהם חשב ותכנן איך להטעות את הסורים. הוא נתן לנו פקודה לירות בלי הרף לכל הצדדים, כדי שהסורים יקבלו רושם שמתקרב כוח ישראלי רציני לרמה ושהם בסכנת כיתור.

הטנק שלנו בשטח השפיע השפעה טקטית ופסיכולוגית גם יחד על הסורים. הם היו במבוכה רבה והיססו לפתח קרב באותה גיזרה. זה נתן לנו הזדמנות טובה להיכנס לתוך הבסיס והיסלנו מיד שלושה טנקים סוריים. הסורים היו במבוכה והם הגיעו עד למקום שבו אנחנו היינו. חצי משטח המחנה היה בידיהם וחציו השני נשמר על ידי הטנק שלנו.

באותו יום אחה״צ החלה ההתקפה הרצינית של כוחותינו ברמה, שהתחילו בהסתערות על כוחות האויב. השליטה היתה בידי כוחותינו והחלה ההדיפה הרצינית של הסורים. הם היו בפאניקה גדולה. הפגזים של הארטילריה והטנקים שלנו פגעו בול. הם עזבו ונסוגו מהמחנה מאותו המקום שבו אנחנו עצרנו אותם.

ההרעשה בכלי האש של הטנקים והארטילריה בתוספת הפצצה מן האוויר שהיתה אינטנסיבית מאוד והתכוונה להמם את הסורים, אכן הצליחה וגרמה להם אבידות קשות והביאה להכרעת האויב ו־ראשית הסתלקותו מהרמה.

ולכן חלקו של אברהם גטמן כמפקד הטנק והצוות שתחת פיקודו בהדיפת הסורים מרמת־הגולן היה רב וחשוב. אך לדאבוננו הוא שילם על כך בחייו.

זהו סיפור הגבורה של אברהם גטמן, לוחם שנזכור אותו כמופת וכאחד מדמויות הגבורה של לוחמי ישראל.

יהי זכרו ברוך!

דברים על אברהם גטמן ז״ל

זמן רב חלף מאותו יום שנפרדנו וקשה לי להשלים עם המציאות המרה שאברהם איננו, שלא אראה אותו יותר. אבד לי ידיד וריע.

תמיד ניצבת מולי התמונה כיצד הגיע אברהם אל ביתי בפעם הראשונה: בחור גבוה, רחב־כתפיים, שיער בהיר בלתדי ועיניים גדולות וחולמות, אך בתוך גופו התמיר, התכנסה לה נשמה עדינה ודואגת. אם הייתי אי־פעם במצב־רוח ירוד, ידע תמיד לנחם אותי ולעודד וכשנתקלתי בבעיה מסויימת, תמיד נחלץ לעזרתי בכל שעה משעות היום.

ערב ערב היינו נפגשים כל החברה בביתי וכל פגישה היתה מלווה בהתרגשות וציפיה. אהבנו לספר חוויות מתקופת הצבא ואברהם היה מצייר את הטנק שלו וכן את מקומו המדוייק בטנק.

עם סיום שנת הלימודים היה עלינו להיפרד ל־חודשים. אני נסעתי לטייל באירופה ואילו אברהם יצא לשרת את המולדת בצפון המדינה. הפרידה היתה קשה מאוד, למרות שידענו כי נשוב וניפגש.

בראשית שנת הלימודים נפגשנו שוב והשמחה היתה רבה, אך לצערי הרב גם קצרה. עם הישמע אות־האזעקה ביום־הכיפורים חלפה בי צמרמורת עזה וחשתי שמשהו רע עתיד לקרות לאברהם. מיד נזכרתי בציוריו ובסיפוריו כמפקד טנק. לא הייתי שקטה ביודעי מה תפקידו של איש שריון במלחמה. חברותי ניסו להרגיעני שהכל יעבור בשלום והוא יחזור בוודאי עם מלאי חדש של סיפורים מהמלחמה, אך לצערי הרב הבשורה המרה על נפילתו לא איחרה לבוא.

אברהם נפל בקרבות הבלימה ברמת הגולן.

יהי זכרו ברוך!

רותי מזרחי

חיים פינקל

ארגון יוצאי אוסטראה בישראל, דמותו ופועלו

ארגון יוצאי אוסטראה בישראל, דמותו ופועלו —
הימים ימי שלהי מלחמת העולם השנייה, האכזרית והאיומה, שזעזעה עד אימה את עמנו. עם בואם של שארית-הפליטה, האודים המוצלים מהשריפה הגדולה, התארגן קומץ אנשים מבין יוצאי אוסטראה בראשותם של זלמן גרשפלד, מרים ובן-ציון ח. אילון ז״ל, על מנת לדון כיצד לעזור לעולים החדשים מבני עירנו להיקלט בארץ ולבנות בה את ביתם החדש.

מייסדי הארגון הציבו להם כמטרה ראשונה הושטת עזרה קונסטרוקטיבית לעולים החדשים, תוך שימוש באמצעים המצומצמים שהיו בידם. ביתם של מרים ובן-ציון ח. אילון הפך לכתובת של הניצולים שעלו ארצה. בבית הזה מצאו אוזן קשבת, הן בתוקף תפקידם כפעילים בארגון והן מכוח מניעים מוסריים-אנושיים — התייחסו לניצולים בחמימות הלב ועזרו להם בכל יכולתם. הדאגה להכניס את שרידי אוסטראה למעגל החיים, הדריכה את חברי הארגון מאז יסודו.

בועד הראשון של הארגון נבחרו החברים: זלמן גרשפלד ז״ל כיושב-ראש, הזוג אילון ז״ל, פסח ברכמן ז״ל, בלה טולפין ז״ל, יעקב וריבה זיגר ז״ל, שלמה בוקימר ז״ל, שלמה שווארץ ז״ל, משה פינקל ז״ל, נתנאל רשטיק ז״ל, צבי מנדלצווייג ז״ל ו-יבלח״א פרידה קולפניצקי-גורין — אחת הפעילות הוותיקות של הארגון בעבר והיום, אהרון ולדמן, שרה ביבר-גוליק, יוסף גליצקי, אליעזר פרצ׳וק, חיים חרבש ואחרים.

בראשית דרכו דאג הארגון להנציח את העיר אוסטראה ע״י קביעת לוח-זכרון ב„מרתף השואה" שבהר-ציון בירושלים, בנוכחותם של רבים מבני העיר. נטעו עצים ב„יער הקדושים" מיסודה של הקרן הקיימת לישראל. מדי שנה ושנה נערכות אזכרות לזכר הקדושים. ליום הזכרון הכללי לקדושי אוסטראה נקבע יום י״ד באלול. בהשראת הועד המורחב יצא לאור ספר זכרון „פנקס אוסטראה" בעריכתו של בן-עירנו הסופר והמחנך בן-ציון ח. אילון ז״ל וזה נוסף לספר הזכרון של בן-עירנו בארגנטינה מיכאל גרינס, אחד ממנהיגי יהדות ארגנטינה שחיבר את הספר „ווען דאָס לעבן האָט געבליט" בשפת היידיש, שהופץ בהרבה עותקים בין יוצאי אוסטראה בישראל. ארגון יוצאי אוסטראה בארגנטינה רכש גם חדר בבית-החינוך לעיוורים בירושלים ע״ש קהילת אוסטראה.

מבין הפעילות השוטפת של הארגון יש לציין את הנוהג הקבוע שהפך כבר למסורת — שבת אחים גם יחד ליד שולחנות ערוכים ביום שמחת-תורה. לפגישות המסורתיות האלו באים רבים מבני אוסטראה מכל הארץ ומבלים בנעימים בשיחות רעים, בשירה בציבור.

הארגון נרתם בפעילות אינטנסיבית של בניית בית ווהלין, הוא „היכל יהדות ווהלין" שבו רכשנו חדר ע״ש קהילת אוסטראה.

אחרי פטירתו של היושב-ראש הראשון של ארגון יוצאי אוסטראה בישראל זלמן גרשפלד ז״ל, חל ריארגון של ועד הארגון. לועד סופחו כוחות חדשים ופעילים. כיו״ר הועד נבחר כותב טורים אלה. כחברי הועד פעלו מאז חברים שונים כגון: בלה טולפין ז״ל, פסח ברכמן ז״ל, ויבל״א פרידה גורין-קולפ-

ניצקי, אברהם פונר, שרה ביבר־גוליק, שרה שפייזר־צביאלי, מרים לודומירסקי־ויינשלבוים, בוריס ליכ־טנשטיין, אהרון ולדמן, יואל רובינשטיין, מרדכי בלכר, מנדל מירוצ׳ניק, יונה בלכר ודוד ויינשלבוים, שמתנדב לנהל את החשבונות של הארגון.

קהילת אוסטראה אומצה ע״י בית הספר „עליות״ ברמת־גן בהנהלתו של המחנך הוותיק מאוסטראה יעקב נורדמן ז״ל ומדי שנה בשנה התקיים טקס ההנצחה בהשתתפות תלמידי הכיתות הגבוהות ו־המורים של ביה״ס בהשתתפות יוצאי הקהילה. את קהילת אוסטראה אימץ גם כן ביה״ס „אורנים״ ברעננה ביוזמתה ובהשראתה של המחנכת הדגולה יהודית בן־אמיתי. תלמידי הכיתות הגבוהות של ביה״ס הוציאו חוברת רבת־תוכן לזכר קהילת אוס־טראה שנכחדה ע״י הנאצים הארורים י״ש.

הועד יזם פעולה ומגבית להנציח את קהילת אוסטראה והעיר ע״י הקמת מצבה מפוארת בבית־העלמין בחולון, בה הוטמנה אדמה מקבר־אחים באוסטראה שהביא עמו לארץ בן־עירנו אליהו דרמנסקי. יוצאי אוסטראה פוקדים את המצבה ומתייחדים עם זכרם של קדושיהם שניספו בזמן השואה.

בזמן האחרון הקדיש הועד את פעילותו למען הוצאת ספר חדש לקהילת אוסטראה, הוא „ספר אוסטראה״ ובו חומר רב־תוכן על הקהילה, אנשיה ומוסדותיה. חומר שנאסף באחרונה וטרם ראה אור.

הספר יוצא לאור הודות לעזרתם ותרומתם הנדי־בה של יוצאי אוסטראה בארץ, באירופה ובארה״ב. ברצוננו לציין את התורמים של יוצאי אוסטראה משה שטיינברג, דוד גילדנגורן, יצחק בלכמן ואחרים שמאפשרים לנו לנהל ולהמשיך את פעולתו הברוכה של הועד בישראל. ברצוננו להדגיש את התענינותו ועידודו של בן־עירנו משה שטיינברג שעומד לצידנו תמיד בכל מפעל שיוזם הועד.

חברי הועד של ארגון יוצאי אוסטראה בישראל:
עומדים מימין לשמאל: בוריס ליכטנשטיין, יואל רובינשטיין, פסח ברכמן ז״ל,
יושבים מימין לשמאל: שרה גוליק, בלה טולפין ז״ל, חיו״ר חיים פינקל,
פרידה קולפניצקי־גורין, שרה צביאלי.

הועד הראשון של ארגון יוצאי אוסטראה בישראל ופעיליו:

עומדים מימין לשמאל: משה פינקל, פסח ברכמן, שלמה בוקימר, חיים חרבש, יוסף גליצקי, מרים אילון, צבי מנדלצוייג, ריבה זיגר, יאשה זיגר, אליעזר פרצ׳וק, שלמה שווארץ.

יושבים מימין לשמאל: אהרון ולדמן, שרה גוליק, היו״ר **זלמן גרשפלד**, בן־ציון ח. אילון, סיומה רשטיק, פרידה קופלניצקי־גורין.

על רקע הקיר האמנותי בחדר אוסטראה בהיכל ווהלין:
מימין לשמאל: מרים וינשלבוים, מרדכי בלכר, שרה צביאלי, חיים פינקל, פרידה קולפניצקי, בוריס ליכטנשטיין, טובה ראובני (שטיינברג)

יו"ר הארגון חיים פינקל מקבל אורחים יוצאי אוסטראה מארה"ב ומארגנטינה

שרה גוליק בטקס הסרת הלוט מעל חדר אוסטראה בהיכל ווהלין, לידה בעלה, **אריה גוליק ז"ל**

פעילי הארגון של אוסטראה באולם הקריאה בהיכל ווהלין בגבעתיים.

היו"ר של ארגון יוצאי אוסטראה בישראל זלמן גרשפלד והסופר בן־ציון ח. אילון
בין פעילי הארגון בישראל

יו"ר הארגון חיים פינקל בפגישה עם הנשיא זלמן שז"ר בבית הנשיא בירושלים

פעילי ארגון אוסטראה בישראל בחדר של בית־החינוך לעוורים בירושלים
מתרומתו של ארגון אוסטראה בארגנטינה

כנס שמחת תורה של יוצאי אוסטראה בישראל

קריאת התורה בכנס שמחת תורה של יוצאי אוסטראה
מימין: החזן משה ארליכמן, אליהו דרמנסקי, בוריס ליכטנשטיין, יוסף גליצקי
ושמואל (ביבע) גוטמן

יו״ר הארגון חיים פינקל על יד המצבה של קהילת אוסטראה בבית־העלמין בחולון

ארגון יוצאי אוסטראה־ווהלין בישראל

הזמנה

לטכס גילוי המצבה לזכר קדושי אוסטראה
ולעצרת הזכרון השנתית

לציוו 40 שנה
לשואת קהילת אוסטראה
תשי״א - תשמ״א
1981 - 1941

אל יוצאי אוסטראה בישראל ובתפוצות

א. ג. נ.

הנכם מתבקשים לבוא להשתתף בטכס גילוי המצבה לקהילת אוסטראה וקדושיה, שיתקיים בבית הקברות בחולון ביום ראשון יד׳ באלול תשמ״א-13.9.81 **בשעה 4³⁰ אחה״צ בדיוק.**

מתאספים ע״י השער החדש של בית הקברות בחולון.

אוטובוסים מתל-אביב לבית הקברות בחולון: 92, 98, 8, 18, 40, 42

עם תום טכס גילוי המצבה יאסוף אוטובוס „אגד" מיוחד את האנשים לעצרת הזכרון בהיכל יהדות ווהלין בגבעתיים לציון — 40 שנה לשואה.

בשעה 6⁰⁰ אחה״צ תתקיים פגישת רעים עם כיבוד קל.

העצרת הזכרון תתחיל בשעה 7 בערב. נא להודיע לקרובים ולרחוקים מיוצאי אוסטראה בישראל שישלחו לנו את כתובותיהם.

מפאת חשיבות העצרת המיוחדת הזאת חובה על כל איש אוסטראה להשתתף בה, איש בל יעדר.

ועד הארגון

תכנית העצרת:

הדלקת נרות

העלאת זכרם של נפטרי אוסטראה בשנה האחרונה

המנחה: היו״ר **חיים פינקל**

דברים: **נחום שוחט**

יוסף גליצקי

יזכור: מפי החזן **שמואל גוטמן**

ועד ארגון אוסטראה
בישראל

בלה טולפין ז"ל מדליקה נרות זכרון לקדושי אוסטראה
שנספו בשואה

שרה צביאלי (שפייזר) מדליקה נרות זכרון לקדושי אוסטראה
שנספו בשואה

פרידה קולפניצקי־גורין מדליקה נרות זכרון לקדושי אוסטראה שנספו בשואה

מרים לודומירסקי־ויינשלבוים מדליקה נרות זכרון לקדושי אוסטראה שנספו בשואה

טובה ראובני־שטיינברג מדליקה נרות זכרון לקדושי אוסטראה שנספו בשואה

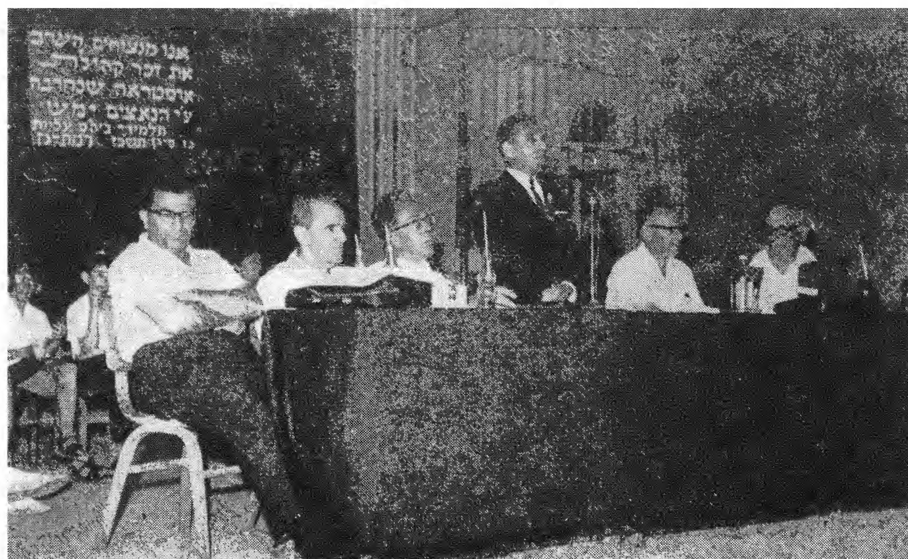

אהרון ולדמן מדליק נרות זכרון לקדושי אוסטראה שנספו בשואה

הכנס העולמי של יוצאי וולהין בהיכל יהדות וולהין בגבעתיים

**יו״ר הארגון ח. פינקל נואם בטקס אזכרה לקדושי אוסטראה ב־י׳ בטבת בביה״ס „עליות״ ברמת־גן
מימין: דב אלוני (נציג יד ושם), מ. נורדמן, בן־ציון ח. אילון, אריה אבטיחי, אברהם גל
מנהל בי״ס בסביון**

**יו״ר הארגון ח. פינקל נואם בטקס אזכרה לקדושי אוסטראה בי׳ בטבת בביה״ס „עליות״ ברמת־גן
מימין: מ. נורדמן, בן־ציון, ח. אילון, דב אלוני (נציג יד ושם), מלי גרשפלד (בוקימר)**

יו"ר הארגון חיים פינקל נואם בטקס הנצחת קהילת אוסטראה בביה"ס „עליות" ברמת־גן בי׳ בטבת

פינת אוסטראה בביה"ס „עליות" ברמת־גן

טקס אימוץ קהילת אוסטראה ע"י ביה"ס „עליות" ברמת־גן, בהשתתפות יוצאי אוסטראה

טקס הנצחת קהילת אוסטראה ע"י ביה"ס „עליות" ברמת־גן — בהשתתפות יוצאי אוסטראו

טקס אימוץ קהילת אוסטראה ע"י ביה"ס „עליות" ברמת־גן
ב־י' בטבת בהשתתפות יוצאי אוסטראה

י' בטבת יום הזכרון לקדושי אוסטראה בביה"ס „עליות" ברמת־גן

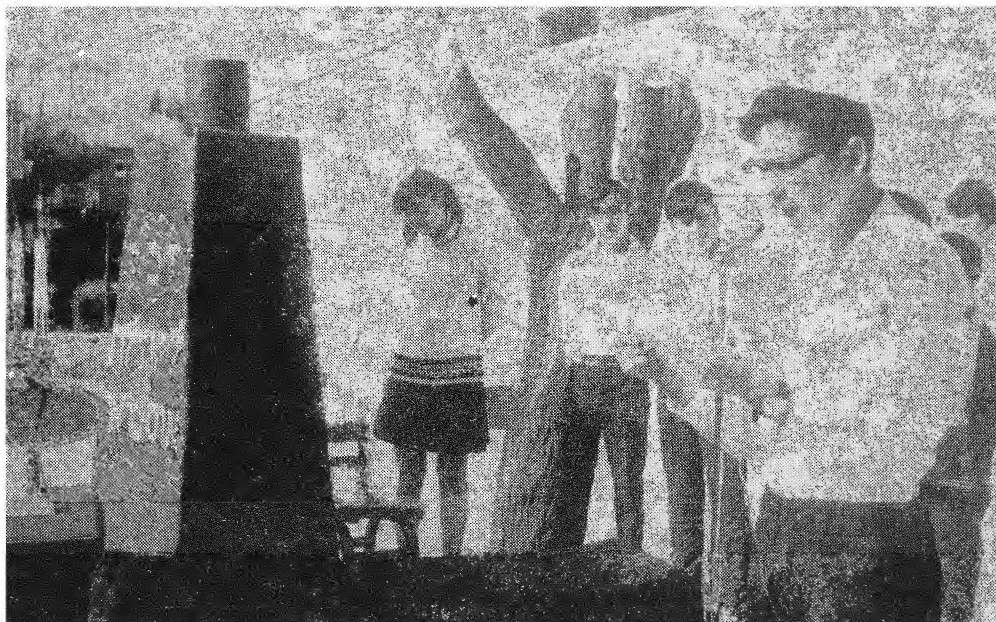
טקס אימוץ קהילת אוסטראה ע"י ביה"ס „עליות" ברמת־גן בהשתתפות
נציג יד ושם מר ד. אלוני ויו"ר הארגון חיים פינקל

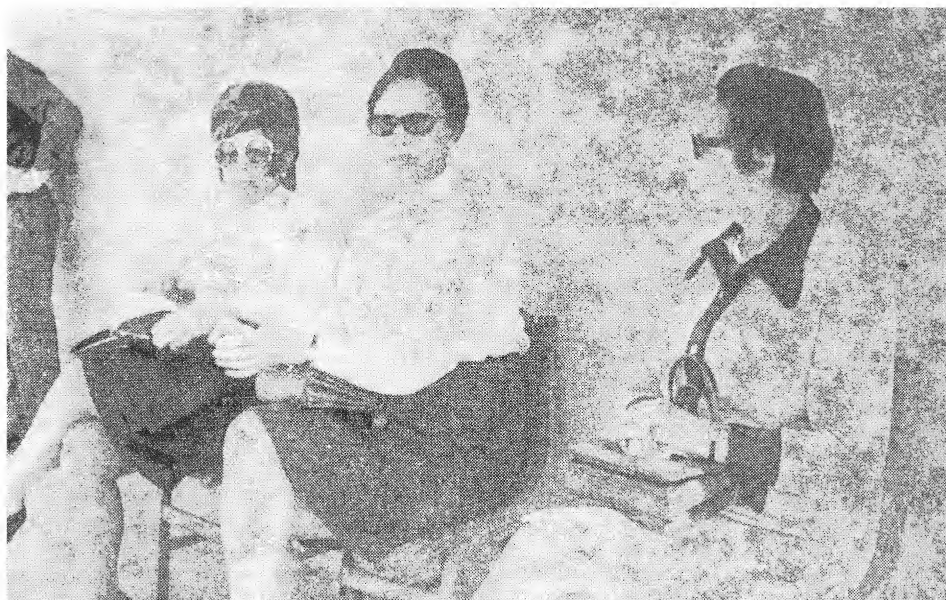
נציגת קהילת אוסטראה שרה ביבר־גוליק מדליקה נר־זכרון לקדושי אוסטראה בי' בטבת
בביה"ס „עליות" ברמת־גן בנוכחות מנהל ביה"ס מרדכי נורדמן

מקהלת ביה״ס „עליות״ ברמת־גן בזמן הטקס של אימוץ קהילת אוסטראה

יום אוסטראה בביה״ס „עליות״ ברמת־גן

נשי אוסטראה ביום הזכרון לקדושי קהילת אוסטראה

קבר־אחים ביער של העיר החדשה באוסטראה
עומדים על יד הקבר ניצולי השואה שייקה שפטל ואפרים גלסמן

משפחות יוצאי אוסטראה ובודדים

משפחת פינקל

ר' אלתר בן־ציון פינקל ז"ל, שו"ב מפוריצק, אביו של ר' מ.צ. פינקל

משפחת ר׳ מאיר־צבי פינקל ז״ל בשנות השלושים:
מימין לשמאל: הבן משה ז״ל, האם רחל־הינדה ז״ל, הבת גולדה ז״ל, האב ר׳ מאיר־צבי ז״ל, הבת טויבה ז״ל.
למעלה: הבן חיים פינקל

יצחק ושושנה פינקל, בנותיהם הלה בת־שבע ז״ל ואריאלה וקרובי משפחה שרה (סלציה) ויסברוט ונכדיה

חיים פינקל, רעייתו מרים ובני־משפחה

אברהם זוסמן ז״ל (אביו של חיים זוסמן)

הודל זוסמן ז״ל (האם של חיים זוסמן)

משפחת ברונפלד

עומדים מימין לשמאל: פנחס ויוניה ברונפלד, פנחס גירון ויצחק ברונפלד.
יושבים מימין לשמאל: אשתו של פנחס, אשתו של יוניה ובנם, אשתו של יצחק

המשפחות גירשטיין, זוסמן ופינקל בליל כלולות בתו של פנחס גירשטיין־גירון

משפחת יעקב גירשטיין ז"ל

למעלה: יעקב גירשטיין ז"ל עם שתי כלותיו
יושבים מימין: הבן פנחס, האם ניוניה (מבית ברום) והבן מוסי

יששכר מרנץ ואשתו בריינדל ז"ל (מבית וינטיור) —
אחותם של האחים גירשטיין

משפחת משה פינקל ז״ל במסיבת ידידים

משה פינקל ז״ל בשורות ה„הגנה״

מרים וחיים פינקל בחוג ידידים

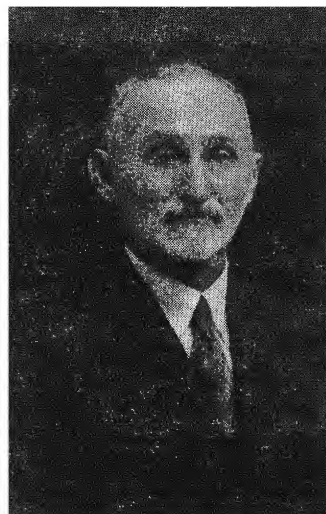

משפחות גירשטיין, פינקל, זוסמן ווינשטיין
עומדים מימין לשמאל: אברהם ורבקה וויינשטיין, האחים גירשטיין: ישראל, הרץ ויוסף עם נשותיהם, משה וסימה פינקל, חיים זוסמן.
יושבים: חיים פינקל ומרים, אשתו של ישראל גירשטיין

משה וסימה פינקל בחברת חברים יוצאי אוסטראה
עומדים מימין לשמאל: איזי ברונשטיין, אשתו מרים, משה וסימה פינקל, פסח גוז, זוסי לודומירסקי.
יושבים מימין לשמאל: מרים וויינשלבוים, טניה ליקיחמכר־ונדריגר, רות רוזנבלט־ספיר, דוד ויינשלבוים ושמאי רשטיק

משפחת יוסף קליימן

יוסף קליימן ז"ל, סוחר יערות,
הוגלה על־ידי הסובייטים לרוסיה
וניספה בסיביר

שרה קליימן ז"ל, אשתו
(נפטרה בארץ)

יוסף קליימן, אשתו שרה ובנם פנחס

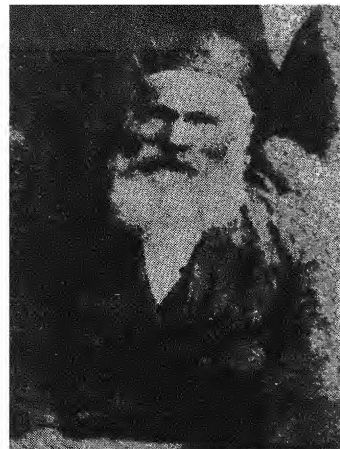

ניוניה ברנשטיין (מבית קליימן) עם בעלה פייבל ז"ל שהוגלה על־ידי הסובייטים לרוסיה וניספה בסיביר

ליובה קליימן ז"ל, אשתו של פנחס קליימן (ניספתה בשואה)

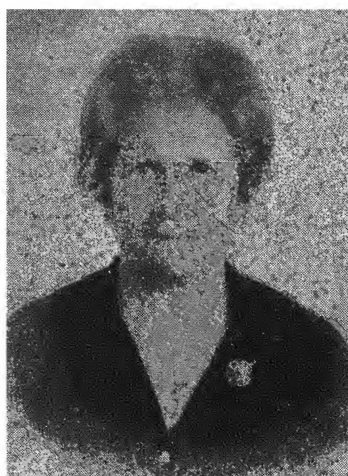
משפחת לודומירסקי

ר' וולף־בער לודומירסקי, ז"ל

רחל לודומירסקי ז"ל, אשתו

חנה לודומירסקי ז"ל

משפחת סורוקה בשנת 1934

מימין לשמאל: אינה סורוקה, דורה בנד־סורוקה, בסיק סורוקה ומוסי סורוקה

עומדים מימין לשמאל: מוסי סורוקה, אשתו דורה, ליובה לוקאץ', אשתו ואחותו

יוצאי אוסטראה במסיבה משפחתית בבית פוטשניק בראש השנה 1953
עומדים: ז'ניה אייזנברג ואברהם לרנר
יושבים מימין לשמאל: סיוני זייגרסון, דורה בנד־סורוקה, מוסי סורוקה, פוטשניק ואשתו פולה לרנר

קבוצת יוצאי אוסטראה בשנת 1947
עומדים: ד"ר מוסי גריינימס, דורה בנד־סורוקה
יושבים מימין לשמאל: דבורה זייגרסון, שמואל שטירנברג, מוסי סורוקה, בתיה ניסנגולץ־שטירנברג

מימין לשמאל: בייה גילבורד ובסיק סורוקה

משפחות דמב וקופייקיס

אלקה דמב־שכטר (נפטרה בארץ)

מניה דמב־כספי עם ילדי משפחות גיירמן לפני השואה

הנה דמב (למעלה) ובתיה ורבה (ניספו בשואה)

מוטל קופייקיס (ניספה בשואה)

מרים קופייקיס (ניספתה בשואה)

סוניה ושמואל ברשצ׳יבקה (הוריו של פסח ברושי)

קבוצת צעירים באוסטראה לפני המלחמה
בשורה העליונה עומדים מימין לשמאל: מוסי ליבשיץ, סיומה כגן.
יושבים מימין לשמאל: נפתלי בייטלר, ניוניה שיינברג, פסח ברושי (ברשצ׳יבקה), מאיר גרמן

משפחת פרייליך (מהעיר החדשה) ומשפחת דרמנסקי

יושבים מימין לשמאל: מרים ומוטל פרייליך (ניספו בשואה), ושני ילדיה של טוני־אטל דרמנסקי, האם טוני־אטל דרמנסקי, בבה־שבח (נעדר ברוסיה), לוסי־אליאס (ישראל), טוני־אטל דרמנסקי.
עומדים מימין לשמאל: הבת בבציה־פרייליך־תמוז (ניספתה בשואה), הבן זיונה פרייליך, ז״ל, הבן מוניה פרייליך, האב יענקל דרמנסקי, בתו רחל׳ה (ניספו בשואה).

קבוצת צעירים באוסטראה

עומדים מימין לשמאל: בוצי מיטשניק (ניספה בשואה), סיומה טבצ׳ניק (ארה״ב), מוסי בירברייר (ניספה בשואה), לזר טסנגולץ (ניספה בשואה).
יושבים מימין לשמאל: יחזקאל תמוז (ניספה בשואה), לוסי דרמנסקי (ישראל), ברל גרשנגורן (ניספה בשואה), פיני בירברייר (ניספה בשואה), שבח דרמנסקי (גורלו לא ידוע)

לאה פרייליך (אלמנתו של יוסף בוקימר) עם ילדתה
(ניספו בשואה)

משפחת מלמד, בנו של אפרים ר' פיניעס עם משפחתו

למטה מימין: האחיות מניה וזלטה שקולניק
למעלה מימין: הינדה רובינשטיין־שקולניק,
מינדי חוניסון.

חברת „גורדוניה" קוקה קצ'קו עם חבר
(ניספו בשואה)

בליל כלולות בתו של פנחס קורצקי, מימין הרב הראשי של נתניה, הרב לאו

נונה קריסטנשטיין־גיטמן (אלמנתו של אברהם גיטמן),
שורה קימלשוב, מוסי קוטיק

זלדה איכט (ניספתה בשואה)

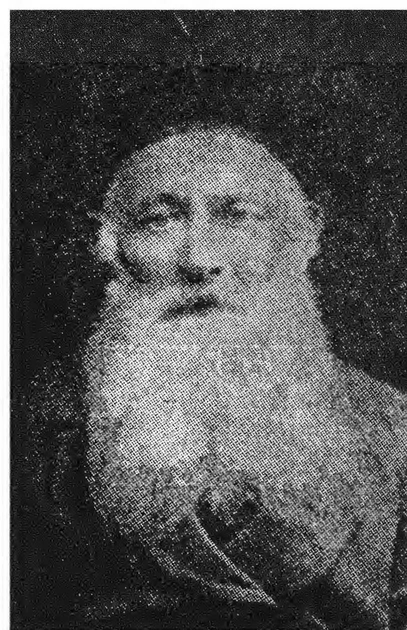
רחל ברומשטיין (מבית קנוניץ), אשתו
הראשונה של אברהם ברונשטיין
(דער קאטלער)

עובדיה ליכטנשטיין, בנו בוריס ואשתו אתיה

„דער זווילער חזן" עם משפחתו

ר' יעקב־יוסי מזיריצ'ר החזן
אביו של בן־ציון ח. אילון

איציק בלכמן, בנה של פניה
(פון דער פוטער)

פניה פינקלשטיין־שטוכמייסטר,
בתו של המורה יוסף פינקלשטיין

לנה וישניבצקי, חיה מושין־הרשמן, הינדה גירשטיין

הנוער חלומד באוסטראה בטיול בחורשה במבואות העיר בשנת 1932

בשורה העליונה מימין לשמאל: פסח ברשצ׳יבקה־ברושי, מוסיה ליבשיץ, שמעון מרגול, לייב רובינשטיין, (—), מנדל מירוצ׳ניק, בוני ברנזון, מנדל סירובר, מילי קרול, אהרוני גולדנפלד, בנימין חרולינסקי, ברוך ברק, (—), ליזה ליסמן־קוזיניץ, לנה כגן־גורנברג, (—).

בשורה שניה מימין לשמאל: דב רייציס, שרה אייזנשטיין־ברק, גרישה אייזנברג, (—), לוסיה שטיין, אנושקה גריינימס, אניוטה גלברסון־רייך, ריבה מלר, לוסיה גולדנפלד, (—).

בשורה השלישית מימין לשמאל: סימה שיינרברג־קלפץ׳, דוציה חסיד, פניה ליכטנשטיין, מינדל רוזנטל.
בשורה למטה מימין לשמאל: ברנזון, אריה סטלמן, נחום (ניוניה) שוחט, שאול ברנדל (מעיירה קלבן), (—).

כנס „הנוער הציוני" בשנת 1933
בשורה העליונה מימין לשמאל: איכט, (—), (—), א. סטלמן, (—), (—).
בשורה השניה, ראשונה משמאל: פייגה גדליבסקי, (—), פניה קרקר
בשורה השלישית, מימין לשמאל: מיקה טולפין־ברגר, דוד סטולרוב, גרישה רזניק, (—), דוד מלר, אלקה דמב־שכטר
בשורה הרביעית, מימין לשמאל: סוניה בבצ׳וק־סטולרוב
למטה, מימין לשמאל: (—), שרה שפירא־פיש, לוניה כץ

מוסיה קטוביץ ז"ל, פסנתרן
(ניספה בשואה באוסטראה)

ציפה קטוביץ ז"ל (מבית שיינפלד), אשתו
(ניספתה בשואה באוסטראה)

גוקון עם אשתו (ניספו בשואה)

אבראשה קטוביץ ז"ל, בנם של מוסיה וציפה
קטוביץ (ניספה בעיר קובל)

חברי „הנוער הציוני" באוסטראה בשנת 1932

השורה העליונה מימין לשמאל: ממציה גורנבוים, בוני ברנזון, גרישה רזניק, נחום (ניוניה) שוחט, מיקה טולפין־ברגר, שפרה בבצ'יוק־טולפין

בשורה השניה מימין לשמאל: (—), (—), סוניה שטרן, ד"ר גרישה אודרמן, שרה שפירא־פישי, ע. גולדנפלד, שפרה קוטל.

בשורה השלישית מימין לשמאל: (מחזיקי הסמל של „הנוער הציוני") לוניה כץ ומשה שטיינברג.

נוער מאוסטראה בקיבוץ־הכשרה של „הנוער הציוני" בעיר דובנה
בשורה העליונה, שישי מימין לשמאל: אריה סטלמן, בובה קוטל.
בשורה השניה, מימין לשמאל: מיקי טולפין־ברגר
בשורה השלישית, יושבות מימין לשמאל: מניה לוקאץ', השניה משמאל: פייגה גדלבסקי
למטה מימין: נח איכט

מוטל לרנר ז"ל (ניספה בשואה באוסטראה)

רבקה לרנר ז"ל (ניספתה בשואה באוסטראה)

מימין לשמאל: שייקה שפטל, מניה לרנר ופרוקופוביץ
(מנהל בי"ס מקצועי באוסטראה)

קיבוץ־הכשרה של „הנוער הציוני" בעיר רצין (פולין)
בשורה למטה משמאל: שרה שפירא־פיש ומאחוריה פייגה גדלבסקי

בשורה העליונה, מימין לשמאל: אברהם רוזנטל, קוקי קוטל, מנדל מירוצ'ניק, גרישא אייזנברג, בוני ברנזון
בשורה למטה, מימין לשמאל: אריה שחם (שוכמן), חנה אייזנברג, איציק בלכמן, יוכבד פינקל, הדס שוחט

תלמידי ביה"ס „תרבות" באוסטראה
מימין: יעקב לרנר (ישראל)
משמאל: עזריאל דנציגר (ניספה)

קבוצת צופים באוסטראה עם המורה יוסף פרלוק (שלישי מימין בשורה העליונה)

האב: ניסן לוקץ' ז"ל
ניספה בשואה באוסטראה

האם: שבע לוקץ' ז"ל
ניספתה בשואה באוסטראה

משמאל, מלמעלה למטה: זלמן פרלמוטר, יאשה קירשנר, איזיה לוקץ'

מימין לשמאל: גליה גכברג, מניה לוקץ', מוניה קצ'קו

מימין לשמאל: יאשה פוטשניק, צילה אוז'רובקר, ליובה דנצקר, חייקה פישמן, מניה לוקץ', מוטל קצ'קו.

מימין לשמאל: חייקה טוכבינדר, רעיה רוזנברג, אטקה רוזנטל, ליובה דנצקר, חייקה פישמן, צילה אוז'רובקר, מניה לוקץ'.

פיניה לוקץ'

מימין לשמאל: פולה פישמן, דוסיה וייסמן

רוזה זוסמן

בשורה העליונה, מימין לשמאל: אנשל טוכבינדר, רוזה טוכבינדר, ליובה פינקל, מניה לוקץ', גרישה רוזנטל, צילה אוז'רובקה, אטקה רוזנטל, ראובן טוכבינדר, רעיה רוזנברג, חייקה טוכבינדר, אבראשה פונר.

מימין לשמאל: מניה לוקץ׳, אטקה רוזנטל, פניה קרקר

שלמה קצ׳קו

מימין לשמאל: גרישה רזניק, מניה לוקץ׳, בציה פלדגוז, מאיר גרמן, ריבה פלדגוז, חייקה פישמן, ניוניה שיינברג

משמאל לימין: יצחק (איסאק) בן משה ובת־שבע פינקל, רעייתו שושנה (רוזיה) מבית חרל ונכדם שאול.

הנוער הלומד באוסטראה בזמן הטיול בתחנת־ביניים בתחנת הרכבת איבצ׳קוב.
בשורה למטה מימין לשמאל: יוסקה לוקץ׳, שלמה קומדנט — חבר מועצת עיריית אוסטראה, שרה אייזנשטיין, חייקה טוכבינדר, ליובה זקס, טבצ׳ניק, פלה גדלבסקי, גרישה אודרמן, פסח פרסמן, מאיר גרמן, חסיד, זינדל גרינס, סיומה כגן, ליובה שוכמן, חייקה דימרמן, רוזה חסידן דוציה גוניק, מוניו קצ׳קו, נלי זוסמן, דוסיה וייסמן ואחרים.

מימין לשמאל: דוד וינשלבוים, יהושע לרנר, דוד בלקר, חיים פינקל, (—),
חייקה קרייזלמן, משה רוזנבלט

מימין לשמאל: (—), אלקנה (קונע) גלמן (ארגנטינה),
משמאל לימין: הורי החתן חנציה ומשה־גרשון בריליאַנט.
באמצע: הזוג הצעיר

פרק שישי

הנצחות

יִזְכּוֹר

תִּהְיֶינָה דְמוּיוֹתֵיהֶם
הַקְּדוֹשׁוֹת וְהַטְּהוֹרוֹת
שֶׁל יַקִּירֵינוּ חֲקוּקוֹת
בְּלִיבּוֹתֵינוּ וּצְרוּרוֹת
עִם הַנְּשָׁמוֹת שֶׁל כָּל
קְדוֹשֵׁי יִשְׂרָאֵל
שֶׁנִּרְצְחוּ בַּשּׁוֹאָה
וּשְׁמוֹתֵיהֶם יָאִירוּ
לָנוּ אֶת הַדֶּרֶךְ
לַגְּאוּלָּה הַשְּׁלֵמָה

יזכור

לבני אוסטראה, הקדושים והטהורים אשר עונו ונרצחו
על־ידי הצוררים הגרמנים ועוזריהם האוקראינים.
אנו, עדת בני אוסטראה שנשארנו לפליטה,
מעלים בזה את זכרם הקדוש אשר יהא שמור
בלבותינו לנצח. יהיו נא דפים אלה לנר נשמה
ותהא נשמתם צרורה בצרור החיים
בתוך שאר קדושי ישראל.

א

אבלמן משה, אשתו בת־שבע ובנותיהם
שרה, מינה ורחל
אבלמן אברהם (אבראַשה)

אבנר לייזר ומשפחתו

אברהם בן ר' אייזיקל, אשתו ובנו

אברבוך בן־ציון
אברבוך גיטל
אברבוך חיה בת יוסף
אברבוך יואל ואשתו גיטל
אברבוך בלה והמשפחה

אודרמן משה ופייגה (ההורים)
ד"ר אודרמן גרישא (הרצל) הבן ואשתו אירקה

אוז'רובקר פנחס (דוד)
אוז'רובקר אסתר (דודה)
אוז'רובקר מאיר ובתו
אוז'רובקר יונה (הבן)
אוז'רובקר זיסל
הונצחו ע"י אהרון שפטל (קנדה)

אוטיקר מניה (מבית קריפיצר)
אוטיקר דוד (בעלה)
אוטיקר סיומה (בנם)
הונצחו ע"י אשר קריפיצר

אונטרויב מניה והרשל (הדוד והדודה)
אונטרויב בתיה וילדיה
הונצחו ע"י גיטל שיין־פישביין

אונטרויב הרשל (צבי), אשתו חייקה וילדיהם
אונטרויב לייזר, אשתו רחל ובנם
אונטרויב מוטל, אשתו רייזל ובתם מלכה

אוסטרובסקי אנושקה ומשפחתה

אוצר מנחם־מנדל בן גדליה (אבא)
אוצר פסיה בת הרב מזסלב ואשתו חנה (אמא)
אוצר משה בן־מנחם מנדל ופסיה (אח)
(לחם בשורות הפרטיזנים ונרצח על ידם)

אוצר שלמה בן מנחם־מנדל ופסיה (אח)
אוצר לייזר (נפל בקרב נגד הגרמנים ביערות) (אח)
הונצחו ע"י הבת והאחות חנה שבתאי

אוצר רייזל בת אברהם ורחל
אוצר ישראל בן גדליה
אוצר ביילה בת גדליה ובעלה
אוצר אליעזר בן גדליה ואשתו
הונצחו ע"י ליאון אוצר (אשקלון)

אוקסנגורן נטע
אוקסנגורן גצי וחנה וששת ילדיהם
אוקסנגורן זוסי ורוזי וילדיהם:
חנה, מנוס, לאה וישראל
אוקסנגורן חיים, אשתו וילדיהם: חנא ולאה
אוקסנגורן יהושע, אשתו וילדיהם: לאה ומנוס

אוקסנהנדלר אלבירט ורייזל
אוקסנהנדלר ריבה

אורנשטיין יואל

אטין ברוך בן דב־אריה
איטה (די סופרטע) ובנותיה: פרומה ולאה

איטקין אלי בן גודל (אבא)
איטקין ליבה בת פייבל (אמא)
איטקין ברל בן אלי וליבה (אח)
איטקין יענקל בן אלי וליבה (אח)
איטקין משה בן אלי וליבה (אח)
איטקין אברהם בן אלי וליבה (אח)
איטקין חנה בת אלי וליבה (אחות)
איטקין לאה בת אלי וליבה (אחות)
איטקין רייזל בת אלי וליבה (אחות)
איטקין סוניה בת אלי וליבה (אחות)
איטקין ציפי בת אלי וליבה (אחות)
איטקין נטע בן אלי וליבה (אח)
הונצחו ע"י משפ' איטקין מהרצליה

איכט שמואל (אבא)
איכט חנה (אמא)
איכט משה ואשתו רחל־לאה (אח)
איכט זלדה (אחות)

איכט דוד (דוד)
איכט חיה (סבתא)
הונצחו ע"י דב איכט

איכט דוד
איכט עזריאל ורחל ובתם פרלה
איכט פרידל ומירל
איכט רחל וטייבל(ילדיהם)
הונצחו ע"י נח איכט

איכט טוביה
איכט עזריאל
איכט משה, אשתו רחל־לאה וילדיהם:
איכט הרשל, אשתו שרה וילדיהם
איכט טייבל, בעלה משה גרינברג וילדיהם
איכט גולדה, בעלה אהרון שוורצמאן וילדיהם
איכט פסיה, בעלה גורלניק וילדיהם
אינטרגויז איציק
אינטרגויז פרל
הונצחו ע"י א. ולדמן

איידלשטיין אליעזר ואשתו פייגה
אייוונמן הרשל ואשתו הני־רחל וילדיהם
אייוונמן מנדל, אשתו בלה וילדיהם
אייוונמן סוניה
אייזי („די קאפ"), אשתו פסיה, בתם חנה,
בניהם: חנן, נח, מוטל ושתי בנות
הונצח ע"י מוכר מיכאל

אייזיפס אסתר
אייזיפס לאה
אייזיפס נחום ומשפחתו

אייזמן חיה
אייזמן מוניה ומשפחתו
אייזמן לייב ומשפחתו
אייזמן ראובן

אייזנברג שמאי (1896) (אבא)
נספה בימי השואה בעיר לבוב
אייזנברג מרים (1896) מבית סגל (אמא)
הושמדה במחנה טרבלינקי
אייזנברג אברהם (אבראַשה) (1912),
נרצח 1941 (אח)

אייזנברג גרישה (1918) (אח)
אייזנברג סאשה בנו בן ה־2 של גרישה
נהרג יחד עם הסבתא מרים אייזנברג
במחנה טרבלינקי
אייזנברג סידלצקה אסיה (1914) נהרגה
עם 2 ילדיה בעת בריחתה ליערות מיזוץ
אייזנברג רבקה (סבתא)
הונצחו ע"י בתם ואחותם ז'ניה רוגובסקי
ובעלה של אסיה, שלמה סידלצקי, ארה"ב

אייזנברג בלומה ומשפחתה
אייזנברג אהרון וחיה
אייזנברג יוסף ושפרה ובנם ישעיהו
אייזנברג מרדכי ומשפחתו
אייזנברג שלמה וממצי
אייזנברג אהרונצ'יק ואתל עם ילדתם
אייזנברג שמואל ובתו שיינדל
אייזנברג ישראל
אייזנברג לייב
אייזנשטיין פסח ואשתו רוזה
אייזנשטיין ישראל ואשתו בת־שבע ושני ילדיהם
הונצחו ע"י משה ארליכמן

אייזנשטיין צבי (הרשל אוז'ענינער)
בן מיכאל וחנה
אייזנשטיין ברכה בת אריה וטובה (אשתו)
אייזנשטיין חנא בן צבי וברכה
אייזנשטיין משה (מישקה) בן צבי וברכה
הונצחו ע"י בתם ואחותם שרה ברק
ובעלה ברוך

אייזנשטיין שלמה־זלמן בן גרשון ומרים
אייזנשטיין הינדה בת הירש ודבורה פלדנקרייז
אייזנשטיין בריינדל בת שלמה זלמן והינדה
הונצחו ע"י חיים ברזילי

אייזנשטיין מרדכי־אפרים (אבא)
אייזנשטיין שלמה (אמא)
אייזנשטיין גולדה (בתם)
הונצחו ע"י כלתם מירה אייזנשטיין
(מבית לודומירסקי)

אייזנשטיין וולקה (זאב) וחיה־ביילה
אייזנשטיין חנא ופסיה
אייזנשטיין מינדל, שיינדל ומשה
אייזנשטיין שלמה ובתו גולדה
אויסטייטשר יוסף ואשתו גיטל
אויסטייטשר מרים ובעלה גוליק

הונצחו ע״י פרידה גורין־קולפניצקי

אוסטרובסקי־זוסמן, המשפחה
אלטרמן יעקב וחסיה וילדיהם:
מרדכי, וועלוול, גיטל
אליקר פסח ואשתו שרה׳קה
ושני ילדיהם (מהעיירה מיזוץ׳)

הונצחו ע״י אברהם ביבר (ניו־יורק)

אלפרין אייזיק ורייזל וילדיהם:
אלפרין פרומה, בריינדל, גיטל ונעמה
אלפרין ישראל ואשתו שירה (דודים)
אלפרין אהרון בן ישראל ושרה (בן־דוד)
אלפרין מוניה בן ישראל ושרה (בן־דוד)
אלפרין משה בן ישראל ושרה (בן־דוד)
אלפרין איטה בת ישראל ושרה (בת־דודה)

הונצחו ע״י שרה ארסט מקיבוץ גבת

אלקיס מישה

הונצח ע״י א. ולדמן

חרב מאַנופולי
אפרים (דער סטאלער), אשתו אסתר ובתם הינדה
אפלבוים שרה בת חיים ואתי־רחל שטרן
הונצחו ע״י מלכה גולדפרב
אפשטיין אתל ופנחס
אפשטיין גיטל בת פנחס ואתל

הונצחו ע״י מניה לוקץ

ארבטמן ליובה־לייב ויהודית
ארבטמן חיים ומשפחתו
ארבטמן ברל ורחל ומשפחתם
ארבטמן מלך ולאה ובנם
ארבטמן בתיה וילדיה
ארבטמן שלמה ומלכה וילדיהם:
חיים, מלך, ברל וליובה
ארבטר חיים וגיטל וילדיהם

הונצחו ע״י מירה רוסיאנסקי

אפשטיין פנחס, אשתו אתל והבת גיטל׳ה
אפשטיין שמחה ואשתו
אפשטיין, הבן יוסף ואשתו וילדם
ארליכמן דוד־מרדכי בר׳ משה הכהן (אבא)
ארליכמן גיטל בת צבי (אמא)
ארליכמן בנימין־איסר, הבן,
ואשתו פניה (אח וגיסה)
ארליכמן גדליה בן דוד־מרדכי וגיטל (אח)
ארליכמן עובדיה בן דוד־מרדכי וגיטל (אח)
ארליכמן צבי־דב בן דוד־מרדכי וגיטל (אח)
ארליכמן דבוסיה ובנה בוזי
ארליכמן מירל וילדיה

הונצחו ע״י משה ארליכמן

אשכנזי יונה ושושנה
אשכנזי אליעזר
אשכנזי חנן
אשכנזי אתי

הונצחו ע״י פסח אשכנזי

ב

באביש ישראל בן אהרון (שכנים)
באביש לאה אשת ישראל
עם 4 בניהם ומשפחותיהם
באביש יוסף בן ישראל
באביש שרה אשת יוסף
באביש יעקב בן ישראל ואשתו
באביש ברל בן ישראל
באביש חיים בן ישראל
באביש חינדה בת דוד פינקל

הונצחו ע״י צבי ברוקרשצ׳יק

באט צילה, בת הרופא ד״ר באט
באט רוזלה בת הרופא ד״ר באט

באט דוד אשתו גלה (הורים)
באט שמואל לייב (הבן)
באט זינה וחיה'לה
הונצחו ע"י בלה פרשטנדיק מבית באט

באלין אהרון וזיסל ובנם לייזר
באלין אהרון וחנה
באלין אבא ומינדל
באלין זלדה וילדיה
באלין זוסי הבן
באלין רחל
באלין גיטל
באלין דוד וחסיה וילדיהם:
ינטה ושינדל עם בעלה
באלין הענע, נחמה וסיומה
באלין חנוך (הענעק) ולאה וילדיהם:
הניה, לייזר, אדל
באלין זיידל ורבקה
באלין יוקל וליבה
באלין משה ושרה'קה וילדיהם סיומה,
ואשתו יוסף
באלין עובדיה ומשפחתו
באלין שלמה וחיה ובתם

באנד זלמן ואשתו שרה
הונצחו ע"י בתם דורה סורוקה מקנדה

באס זינע ואשתו מרים
באס רחל והילדים רבקה וניוניה

בארד יצחק ושרה וילדיהם
בבצ'וק גדליה, אשתו, כלותיו ונכדיו
בבצ'וק דוד ויקר
בבצ'וק מאיר עם אשתו ובנו
בוימן איטה (מבית לרנר)
הונצחה ע"י יעקב בן מוטל לרנר

בוימבלט רבקה
בוכמן אהרון וגיטל,
הילדים יהושע, שרה ודובריש

בוכמן מוטל, אשתו וילדיהם
בוכמן שלמה ואחיו קונע (אלקנה)

בולוטינסקי ברושקה ובעלה
בולוטינסקי מלכה ובתה

בונגר גיטל (פרלמוטר) ומשה

הונצחו ע"י א. קוטל

בוצמן בתיה בת מרדכי (אמא)
בוצמן הרשל בן אפרים (אבא)
בוצמן צביה בת בתיה והרשל (אחות)

הונצחו ע"י רחל בוצמן

בוקימר יוסף (הבן) אשתו טניה וילדיהם
בוקימר פנחס ואשתו וילדיהם: שושנה ויהודה
בוקימר אבראַשה (אברהם)
בוקימר לאה (מבית פריליך) ובתה שושנה
בוקימר גולדה ושמעון רייזר
בוקימר גולדה, שרה ולייב בני משה ומלכה
הונצחו ע"י דב בוקימר

בורודבקי רוזה
בורודבקי שלמה ואשתו הניה

בורושק בן־ציון ורוז'קה (הורים)
בורושק עזריאל בן בן־ציון ורוז'קה
הונצחו ע"י האח דוד בורושק

בורשטיין ברכה והבת גיטל
בורשטיין צבי
בורשטיין חיה ובעלה עזריאל גורבץ'
בורשטיין פרידה בת צבי וחיה
בורשטיין אסתר (האחות)
בורשטיין מרדכי (האח)
הונצחו ע"י מאיר בורשטיין

ביבר יענקל ובײלה (הורים)
ביבר פניה (מבית לרנר) (אשתו)
ביבר גרשון (בן חצי שנה) (הבן)
ביבר בײלה (גיסת אבי) (דודה)
ביבר מניה ומני (בנותיה) (בנות־דודה)
ביבר חיים ומשפחתו (בנה) (בן־דוד)
ביבר איטקה ובעלה (אחיינים)
ביבר מלכה (דודה)

הונצחו ע״י אברהם ביבר (ניו־יורק)

ביבר חיים ובלומה
ביבר מישה (הבן)
ביבר מניה (הבת)

הונצחו ע״י א. קוטל

ביבר יעקב ובתו מיליה פלדנקרייז
ביבר לייזקה ואשתו ובתו
ביבר מלכה ואמה
ביבר חיים (גיס)
ביבר חנה (אחות)
ביבר דינה (אחיינית)
ביבר מנדל (אחיו)
ביבר משה (אחיין)
ביבר אבא (אחיין)

הונצחו ע״י אהרון וצפורה מלמד

ביבר חיה בת אײדל ודינה ברונשטיין (דודה)
ביבר מיכאל (דוד)
ביבר דינה בת מיכאל וחיה (בת דודה)
ביבר בלה בת מיכאל וחיה (בת דודה)

הונצחו ע״י יהודה ברונשטיין

ביבר בת־שבע (פינקל)
בת מנחם מנדל ומחלי ביבר
ביבר ליבוש בן מנחם מנדל ומחלי ביבר
ביבר פייגה (ליס)
ביבר מנדל בן לייבוש ופייגה
ביבר אסתר (אתי) ברייזמן
(בת מנחם מנדל ומחלי ביבר)

הונצחו ע״י שרה גוליק מבית ביבר

ביבר יוסף ואשתו
ביבר חיה (הבת)

הונצחו ע״י א. קוטל

בײגלמן אסתר

בײטלר אברהם בן נפתלי ורחל (אב)
בײטלר גיטל בת שרה ויונה (אם)
בײטלר שרה בת גיטל ואברהם (אחות)
בײטלר יונה בן אברהם וגיטל (אח)

הונצחו ע״י נפתלי בײטלר ז״ל

בײטש אברהם ודבורה
בײטש משה ויוסל והמשפחות
בײטש זלטה וילדיה
בײטש לײב אשתו וילדיהם
בײטש משה
בײטש גולדה וילדיה

בײטשמן מלכה ובעלה ניסל וילדיהם
בײטשמן גולדה וילדיה:
בײטשמן חיים־לײזר וסוניה וילדתם אסתר־בײלה
בײטשמן וולקה וחײה'קה וילדיהם:
בײטשמן ניוסיה בלומה ויוסף

הונצחו ע״י חיים גקמן וצפורה כץ

בײטשמן יעקב
בילינקר, המשפחות
בילוטינסקי לײב ושעפע

הונצח ע״י א. ולדמן

בינדר שמחה בן אברהם־זליג
בינדר רחל בת אפרים ושײנדל
בינדר אברהם־זליג בן הירש
בינדר הירש־אליעזר
בינדר שיקה וגיטל וילדיהם
בינדר חיה, אלי וסוסיה
בינס יחיאל וזלטה ושני ילדיהם
ביפמן הרשל ושרה וילדיהם

בירברייר איטה (אמא)
בירברייר זינה
בירברייר ביילה עם בעלה שמעיה צומר
וילדיהם: שלמה ואליעזר
בירברייר ישראל ואשתו פולי (דוד ודודה)
בירברייר ילדיהם: מוסי ופיני (בני־דודים)
בירברייר משה (בן־דוד)
בירברייר גולדה (בת־דודה)
בירברייר שמואל (דוד)
בירברייר רייזל (בת־דודה)
בירברייר דוד (בן־דוד)

הונצחו ע״י אליאס דרמנסקי

בישמן וולף
הונצח ע״י אברהם קורצקי

בכר משה וציופה ושני ילדיהם
בכר שלמה וחנה
בכר מושקי (משה), הבן, אשתו וילדם
בלכמן פניה והמשפחה

בלאכר ברל, אשתו מייטע וילדיהם
בלאכר לייזר, אשתו חיה והבן זיאמע
בלכר אברהם בן מרדכי
בלכר חיה בת צבי

המנציחים: גולדה ויגודמן (הבת)
מרדכי ויונה בלכר (הבנים)

בלכר שמחה

בלפר ישראל ואשתו טשרנה, אסתר
בלינדר בלומה והבת הניה דמב

הונצחו ע״י חוה שרל ובלומה גטמן

בלינדר חיה בלומה ובתה בתיה סודגלטר וילדם
בלינדר דבוסיה
בלינדר יעקב

הונצחו ע״י רחל שורצבלט

בלינדר שרה (אמא)
בלינדר רחל (אחות)
הונצחו ע״י פסיה בלינדר
מבואנוס־איירס

בלינדר הרשל והבת הניה
בלינדר ראובן, הבן ואשתו חנה וילדיהם
בלקר ראובן ואשתו
בלקר שמחה ואשתו
בנדל יעקב וסוניה ובתם מרים (מרוסיה)
בנדל שלום וריבה ובתם חסיה
בני שמאטיאר, המשפחה

בס יעקב בן מאיר ומרים (אבא)
בס חנה בת גרשון ושרה (אמא)
בס מאיר בן יעקב וחנה (אח)
בס מרים בת יעקב וחנה (אחות)
בס־קיילה בת יעקב וחנה (אחות)
בס גרשון בן יעקב וחנה (אח)
בס חייקה בת יעקב וחנה (אחות)
הונצחו ע״י רבקה ויוסף גליצקי

בסקס ראובן וצינה (מבית ליכטיקמן) וילדיהם
הונצחו ע״י קלמן שמש
מקיבוץ גבעת־חיים

בקר וועלוול ואשתו אודי
הונצחו ע״י משה ארליכמן

בר חנה
ברג נחמה בת שמחה
ברג זיסל בת חיים
הונצחו ע״י שמחה ורד

ברגר משה ורבקה
ברגר טניה, הבת
הונצחו ע״י שרה ארסט מקיבוץ גבת

ברגר שבח וריבה וילדיהם בלומה ופיני
ברגר מינדל בת חיים־ראובן (אמא)
ברגר משה בן שמואל (אח)
ברגר יצחק בן שמואל (אח)

ברגר שרה בת חיים־ראובן (דודה)
ברגר מלכה בת מוטל (בת דודה)
ברגר הניה (בת דודה)
ברגר שמוליק (בן דוד)
ברגר איזיק (בן דוד)
ברגר חוה (בת דודה)

הונצחו ע״י רחל ברגר (וירקרמן)

ברד ישראל וסוניה
ברום אהרון ורבקה
ברום דוצי (בנם)
ברודר הרשל (צבי)
ברודר בבצי (אשתו)
ברודר ראובן (בנם)

הונצחו ע״י א. ולדמן

ברון חיים וגננדל (הורים)
ברון פייגה (אחות)
ברון זוסיה (אח)

הונצחו ע״י יעקב ברון

ברונפלד גולדה (1885) ואחותה גיטל
(גולדה נספתה יחד עם נכדה שהחזיקה
בזרועותיה בזמן הפצצות של המטוסים
הגרמנים בכבישים בשנת 1941, בזמן
בריחתה מאוסטראה עם פרוץ מלחמת
רוסיה — גרמניה)

הונצחו ע״י הרץ ודינה גירשטיין

ברונשטיין נחמיה בן אידל ודינה (אבא)
ברונשטיין חיה
בת שלמה וטויבה קימלשוב (אמא)
ברונשטיין יעקב בן אידל ודינה (דוד)
ברונשטיין בבה (דודה)
ברונשטיין אידל בן יעקב ובבה (בן דוד)
ברונשטיין ישראל ובני משפחתו

הונצחו ע״י יהודה ברונשטיין

ברונשטיין משה־מרדכי, בן פסח (אבא)
ברונשטיין חיה־שרה, בת משה תבל (אמא)
ברונשטיין פסח, בן משה־מרדכי (אח)
ברונשטיין חנה, בת משה־מרדכי (אחות)
ברונשטיין טובה, בת משה־מרדכי (אחות)
ברונשטיין רחל, בת יוחנן וחיה קנוניץ
ברונשטיין חנה, בת אברהם ורחל (הבת)
ברונשטיין אסתר בת ישראל וינברוט
ברונשטיין יוסף, בן פסח (אחיין)
ברונשטיין חנה, בת יוסף (בת־דודה)
ברונשטיין אפרים זליג (קרוב משפחה)
ברונשטיין ינטה (קרובת משפחה)
ברונשטיין לייזר, בן אפרים
עם אשתו (קרובי משפחה)

הונצחו ע״י אברהם ברונשטיין

ברונשטיין אסתר ושני ילדיה
ברונשטיין אינדה (סבתא)
ברונשטיין פייגה (דודה)
ברונשטיין חיה־שרה (דודה)
ברונשטיין הלל (דוד, האח של אמי)
ברונשטיין קילה־רחל (אשתו, דודה)
ברונשטיין איטה (הבת)
ברונשטיין פסח בן הילל וקיילה־רחל

המנציחה: לאה גילר

משפ. ברוצקי

ברוקרשצ׳יק טעמה, בת צבי רוזנבלט
ברוקרשצ׳יק גרשון, בן יעקב

המנציח: הבן צבי ברוקרשצ׳יק

ברי נח (אבא)
ברי איטה (אמא)
ברי מינדל (הימלפרב) ובתה בת ה־16
ברי ריבה
ברי אתל
ברי זוסיה
ברי חנינא

הונצחו ע״י זליג ברי

ברייזמן לוי ואשתו אתי (אסתר)
ברייזמן דודל בן לוי ואתי
ברייזמן מיכאל בן לוי ואתי
ברייזמן הרשל, אשתו וילדיו
ברייזמן גודל, אשתו וילדיו
הונצחו ע"י חיים פינקל
וע"י שרה גוליק

ברילובסקי רחל וזלמן
ברילובסקי חיים בן רחל וזלמן

ברילנט נחמה, בעלה ושני ילדיהם (מיזוץ')
הונצחו ע"י אברהם ביבר (ניו־יורק)

ברילנט הרשל ושרה ובתם מינדל
ברילנט לוי
ברילנט קובקה

ברכמן משה בן אברהם ופייגה (אבא)
ברכמן רבקה בת ברוך וסוסיה (אמא)
ברכמן טויבה בת משה ורבקה (אחות)
הונצחו ע"י אברהם ברכמן

ברמן אפרים
ברמן דב וגולדה ובנם אפרים
ברמן דוצי יחד עם בעלה וילד (הבת)
ברמן בריינדל ובעלה
ברמן מני, רוסי ושרה
ברמן דוד
הונצחו ע"י א. ולדמן

ברניק טויבה בת מאיר
ברניק ישראל בן ברל
ברניק מניה בת ישראל וטויבה
הונצחו ע"י רבקה קירשנר

ברנדויין לאה'קה, בנימין, מנדל
ברנזון ניונציוק
עו"ד ברנזון מנדל ואיידל
ברנזון בוני (הבן)
הונצחו ע"י א. ולדמן ובלומה גטמן

ברק נחמה בת שמחה וזיסל (אמא)
ברק זיסל בת יעקב ונחמה (אחות)
ברק מיכאל בן ברוך וחנה (דוד)
ברק ציופה (אשתו)
ברק חנה (סבתא)
ברק אברהם בן ברוך וחנה (דוד)

הונצחו ע"י ברוך ושרה ברק

ברק דויזיק בן אהרון והוריו
ברק ליזה (בת פנחס והינדה) וב"ב
(קרובת משפחה)
ברק ללה (בת פנחס והינדה) וב"ב
(קרובת משפחה)
ברק משה ואשתו (בת פנחס והינדה)
קרובת משפחה
ברק אלטה
המנציחים: דוד וינשלבוים וברוך ברק

ברק אברהם
ברק פולה (אשתו)
ברק אתי (בתם)

הונצחו ע"י האח חיים סחיש

ברק וועלוול
ברק הינדה
ברק משה וכל משפחת ברק

ברקה ושיינדל (מהעיירה ניסכיז')

הונצחו ע"י חיים פינקל

ברק פיני והילדים: בוקי, משה ובני המשפחה.
ברק הינדה בת אפרים פוקס (דודה)
ברק ווענלוועל בן פנחס, פרצח ע"י אנשי פטלורה
ברק מיכאל בן פנחס
ברק ליזה בת פנחס (אשתו של ויינרמן מרובנה)
ברק ללה בת פנחס (המורה)

הונצחו ע"י דוד ויינשלבוים

ברקול שרה
ברקול ברל
ברקול חייקה
ברקול אנציה
הונצחו ע"י לילי בוימן (מבית ברקול)

ברשצ'יבקה סוניה בת פסיה ובצלאל
הונצחה ע"י חבן פסח ברושי

ג

גבאי אלתר ואשתו רבקה ובנם יוסל
גברניק מאיר בן ישעיהו (חבר)
הונצח ע"י אהרון ויקרמן

גדלבסקי פייגה
גדלבסקי שמואל ופרומה
גדלבסקי גדליה
גדלבסקי חיה
גוברבליט פיני אשתו ובנו ישראל

גוברמן חנה בת משה
הונצחה ע"י שרה פוקס מארגנטינה

גוברמן ר' אפרים הרב, ומשפחתו
גוברמן יוסי אשתו וילדיהם אדל וליובה
גוברמן הרשל ואשתו חייקה
גוברמן וולקה ואשתו גיטל

גודליס סימה ואחיה

גדליה המלמד ומשפחתו

גוז אבא וסוניה ובתם קלרה
גוז גיסיה (אחותה של מלכה זיבלט)

גוטמן יצחק ואשתו אסתר וילדיהם :
שלמה, פרל ודובה
גוטמן אהרון, אשתו זלטה וילדיהם :
מניה ודוציה
גוטמן יעקב וסוניה : וילדיהם : רוזה ויצחק
גוטמן גולדה, בנותיה סוניה וברכה
ומשפחותיהם
גוטמן רבקה ומשפחתה

גוטמן שמואל, אשתו גולדה ובנותיהם :
לאה וברכה
הונצחו ע"י מיכאל מופר

גוטמן משה
המנציח : א. ולדמן

גוטמן וולף
גוטמן פייגה
גוטמן רעיה
הונצחו ע"י גוטמן אלכס ונלה
(מבית זוקנמכר)

גוטרמן אליהו
המנציח : אהרון שפטל (קנדה)

גורבן יוסף
גוכברג משה וזלדה
גוכברג לייזר, אשתו גולדה ובתם
הונצחו ע"י א. ולדמן

גויכרמן צבי, אשתו איטה וילדיהם :
גויכרמן משה, יוסף, יחזקאל ומשפחותיהם
גויכרמן יוסף בן צבי ואיטה ומשפחתם (אח)
גויכרמן יחזקאל בן צבי ואיטה ומשפחתם (אח)
הונצחו ע"י אהרון וצפורה מלמד
(מבית גויכרמן)

גוכמן אהרון-לייב, אשתו בתיה וילדיהם
גוכמן שמואל (שרייבר),
אשתו מלי וילדיהם :
גוכמן ברל, חנא, חוה ומאיר
גולדארבייטר אליהו וילדיו
גולדארבייטר פרל
הונצחו ע"י א. ולדמן

גולדברג וועלוול, אשתו טויבה וילדיהם
גולדברג מניה

גולדנברג משה בן גרשון (1875)
גולדנברג דורה אשתו, מבית טקסר (1883)
המנציחה : בנם ד"ר פליקס גולדנברג

גולדנברג (המלמד מברסטצ'קו ומשפחתו)
גולדנברג קייפא, אשתו וילדיהם חנא ושרה
גולדנפלד אלעזר ואשתו טויבה
גולדנפלד אהרון בן אלעזר ואשתו
גולדנפלד זיאמה ואשתו ובנו גרישא
גולדשטיין מאיר ודבורה וילדיהם:
גולדשטיין אליהו, פנחס ואניה
גולדשטיין דבורה בת אברהם (חמות)
גולדשטיין דינה (גיסה)
גולדשטיין מניה (גיסה)
גולדשטיין אהרון (גיס)

המנציח: מיכאל מוכר

גוליק משה ושרה
גוליק רוזה הבת עם בעלה
ושלושת ילדיה (דוד ודודה)
גוליק בצלאל עם אשתו ושלושת ילדיהם
(בת־דודה)
גוליק יצחק הבן של משה ושרה (בן־דוד)
גוליק דוד בן בצלאל ואשתו חיסיה (הורים)
גוליק פרידל בן דוד וחיסיה ומשפחתו (אח)
גוליק ראובן בן דוד וחיסיה (אח)
גוליק בצלאל בן דוד ומשפחתו (אח)

הונצחו ע"י אריה ושייקה גוליק

גלון מאיר ופייגה עם שני ילדיהם מנסחיז'

המנציח: חיים פינקל

גולץ הירש ומלי ובנם דוצי
גולץ פרידל ואשתו
גולץ מלכה בת פרידל
גולץ חנה בת פרידל

הונצחו ע"י אנה ריגר

גולצהקר ישראל ומשפחתו

גולצמן אהרון ואשתו מניה, בתם בתיה ובנם
גולצמן אתל וילדיה: צבי, גולדה, בתיה, ופסיה
גולצמן שלמה וזיסל, הבת קיילה ובעלה גרב
גולצמן משה ובתו בתיה
גולצמן צבי, הבן

גוניק סנדר ומשפחתו
גוניק מנוס ומשפחתו מיטי, דוצי, בומה

משפ. גוניקמן

גוקון ואשתו פוליה

גורביין איציק בן יהושע ואסתר
ואשתו ברכה ובנותיהם שרה ואתל
גורביין ישעיהו ואסתר
גורביין דוצי בת יעקב יצחק וברכה (בת־דודה)
גורביין שרה (בת־דודה)
גורביין בריינדל בת ישעיהו ואסתר (דודה)
גורביין מוסיה גדליהו ובריינדל

הונצחו ע"י טובה רובינוביץ (צימרמן)

גורבץ עזריאל ואשתו חיה
גורבץ מרדכי
גורבץ פרידה ואסתר

הונצחו ע"י מאיר בורשטיין

גורביץ מתתיהו ואשתו
גורביץ עקיבא בן מתתיהו ומשפחתו
גורביץ שמואל בן מתתיהו ומשפחתו
גורביץ גולדה ומשפחתה
גורביץ צירל
גורביץ פדיה
גורביץ סאשא

גורביץ מישה, הוריו ואחיו

הונצחו ע"י א. קוטל

גורין חנה בת יצחק (סבתא)
גורין בלומה בת מרדכי
גורין לייב וחייקה וילדיהם גולדה וחיים

הונצחו ע"י פרידה גורין
(קולפניצקי)

גורינבוים יענקל וממציה
גורינבוים לייב (ברנדזולי) ובניו
זיאמה ופרל וילדיהם יוסל וזיסל
דוד ומשפחתו, הענק ואשתו,
קופל ואשתו יהודית

גורינביין הרש־לייב (החייט) וילדיו:
שעפה, אשר וילדיהם

גורינברג אהרון ואשתו
גורינברג זינה הבן ואשתו לינה
גורינברג חנציה (הבת)
גורינברג גנדל
הונצחו ע"י שיקה (יהושע) קציר
(מקיבוץ יד מרדכי)

גורלובסקי רחל (מבית פלדמן)
בת אנשל ומרים
גורלובסקי זלמן בן מלכה ורחל
גורלובסקי חיים בן רחל וזלמן

הונצחו ע"י מירה רוסיאנסקי (ישראל)
וע"י אברהם ביבר (ניו־יורק)

גורלניק שמחה, אשתו פסיה ובתם ביילצי
גורנשטיין מינדל
גורנשטיין מנחם
גורנשטיין חיים
הונצחו ע"י בלומה ויואל קסל

גורנשטיין שאול ופסל
(הוריה של ליובה קליימן)
גורנשטיין נינה (אחותה של לובה קליימן)
הונצחו ע"י ריבה ברנשטיין ובניה
יאשה וישראל

גורנשטיין חיים וטניה וילדיהם
גורנשטיין יוסי ואשתו גיטל־דבורה
גורנשטיין, הבנות: חנה וריסיה
גורנשטיין יוסף, אשתו ובניהם
גורנשטיין נחום, אשתו ובתו שרה
גורנשטיין שלמה ומאשה ובתם חיה

גיבל חיה, בנה יוסי ואשתו פייגה
גיבס יחזקאל ורחל וילדיהם: יעקב ומרדכי

גיטמן גולדה
הונצחה ע"י כלתה לאה גוטמן

גיטר יונטל (מנקר) ואשתו
גיטר ביילה, הבת, בעלה וילדיהם
גיטר חייקה, הבת

גיטרמן אליהו (בן־דוד)

הונצח ע"י אהרון שפטל (קנדה)

גילבורד בוזי והאח אברהם
גילבורד חייקה (די קצבטע)
גילבורד יאשה (יעקב), הבן
גילבורד איטקה, אשתו מבית אייזיפס (המורה)
גילבורד בייה בן חייקה
גילבורד בינה (בינה די קצבטע)
גילבורד יהושע, אשתו שרה וילדיהם: בתיה ורוזה
גילבורד ליבר
הונצח ע"י א. ולדמן

גילברד מלכה
גילברד רייזל בת פסח
גילברד שרה בת פסח
גילברד מאיר בן פסח
גילברד שמואל בן פסח
הונצחו ע"י משה ליפשיץ

גילדנגורן בנימין בן יוסף — שלמה
גילדנגורן ביילה בת אברהם מבית טבצ'ניק
גילדנגורן אהרון בן בנימין
גילדנגורן שלמה בן בנימין
גילדנגורן פייגלה בת בנימין
גילדנגורן רוזיה אשת הבן עשא
גילדנגורן גוטה
גילדנגורן חנה
גילדנגורן זאב בר' בנימין

הונצחו ע"י האחים עשא ודוד גילדנגורן

גילר בתיה, צביה ומאיה
גילר חנה
הונצחה ע"י הכלה לאה גילר

גילר בוצ'י אשת יואל בורשטיין
גילר ברל — אחיה של בוצ'י
גימלפרב אתל ובנותיה פייגה, מניה והניה
הרב גינזבורג ומשפחתו
גינקר לייזר בן אברהם והינדה
הונצחו ע"י משפ' משה ליפיץ

גיסר דוד־הירש ואשתו שרה וילדיהם
גיסר אלקה, אברהם, גיטל, לייבל
גיסר אהרון
גיסר אברהם
גיסר שלום
הונצחו ע"י אהרון־בר' גיסר מארגנטינה

גיסר שלמה ואשתו איידל וילדיהם:
גיסר יוסל, ינטה וניוניה

גיירמן סוניה (מבית טולפין)
גיירמן מיכאל (בעלה)
גיירמן ברוך־ברל וגדליה, ילדיהם

הונצחו ע"י יוקע (יעקב) טולפין (ארה"ב)
וע"י מרים ברגר (מבית טולפין) (ישראל)

גירשטיין הינדה בת פנחס ורחל (ילידת 1915)
הונצחה ע"י האחים הרץ,
יוסף וישראל גירשטיין

גכברג בריינדל, גליה ולילי
הונצחו ע"י פסח ברושי

גכטמן מלך, אשתו רחל ובנם פסח
גכטמן פרץ ואשתו
גכטמן חיים, אשתו מישקה וילדיהם: בוזי וסוני
גכטמן ברכה (מבית פרימברג) ובעלה גרשון
וילדיהם: קיילה ורייזל
הונצחו ע"י בלה רשף

גלברסון חיים (ראש הקהילה)
בן אברהם וגולדה (אבא)
גלברסון שרה'קה (אשתו),
בת משה וינטה (אמא)
גלברסון קלרה־צודנובסקי (הבת) (אחות)
גלברסון דוציה (אחות)
גלברסון דוד לייזקה בן אברהם וגולדה (דוד)
גלברסון צפורה (מבית אייזנברג)
ובנם זאב (בן־דוד)
גלברסון אברהם (סבא)
גלברסון גולדה (סבתא)
גלברסון וואווע (זאב) בן לייזר וצפורה

הונצחו ע"י פרידה גפני (מבית גלברסון)
וע"י אניוטה רייך (מבית גלברסון)

גלפרסון יחזקאל, הוריו, ובני המשפחה
הונצחו ע"י א. ולדמן

גלדשטיין משה, אשתו פסיה וילדיהם:
יעקב־יוסי ונחמה
גלדשטיין וועלוול, אשתו חיה וילדיהם:
גלדשטיין מניה, הניה, פייגה, שרה, טויבה

גלדשטיין שמואל שו"ב (קרוב משפחה)
הונצח ע"י ביילה גרינברג מקיבוץ גבת

גלדשטיין שאול ואשתו ליזה וילדיהם
גליזר מאיר ואשתו חוה ובתם אשת
שמואל מוצ'ניק

גליצקי בן־ציון בר' יצחק ושרה
גליצקי פייגה בת מנדל ומניה
גליצקי לובה בן מנדל ומניה
הונצחו ע"י יוסף ורבקה גליצקי

גליצקי פייגה בת חיה
גליצקי גיטל בת פייגה
הונצחו ע"י טובה רובינוביץ מבית צימרמן

גליקליכמן שרה ובתה

גלמן יוסף ואשתו שפרינצי וילדיהם:
גלמן אידל ופרידל
גלמן בת־שבע, בת אפרים, כלתו של הרב
ר' אליקים, מהעיר החדשה
גלמן רייזל ובעלה אברהם עם שתי בנותיהם
גלמן חיה־לאה, בעלה יהושע וילדיהם
(חיו בעיר לוצק)

הונצחו ע"י הבן־האח אלקנה גלמן ומשפחתו בארגנטינה ובישראל

גלמן עקיבא, אשתו רחל ובנם סיומה (אחות)
הונצחו ע"י חיים סחיש

גלנץ יוסף
גלנץ אלקה
גלסמן חנצי, בת ליברוינר
גלסמן גנגדל (בת) אירמן
גלסמן לייב (בן) אירמן
הונצחו ע"י אפרים גלסמן

גלר ברל, יענקל, לאה, רבקה, אינשל והרשל
גלר הרשל ואשתו גיטל וילדיהם: חיים, דוציה וגולדה
גלר טובה וילדותיה בתיה, צביה ומרים
הונצחו ע"י בלומה ויואל קסל

גמר אברהם (הגיס)
גמר מרדכי בן אברהם ורחל
הונצחו ע"י גורוס בלומה, מבית רונדל
גמרמן פרידה ובתה דורה
הונצחה ע"י אברהם ביבר (ניו־יורק)
גנדלברג צביה, אסתר וחיים
הונצחו ע"י מניה לוקץ

גנדלברג חיים וניוניה, אמה צביה ואחותה אסתר
גנדלברג משה ומשפחתו
גנדלברג צירל
גנדלמן — המשפחות
גנדלמן יחיאל ומשפחתו
גנז אליעזר בן נחום וזלטה
גנז אליהו
גנז ראובן
הונצחו ע"י לאה פטרושקה ואברהם קורצקי

גנטיס יהושוע והמשפחה
גנטיס מוני וקוקה וילדם

גננדיס איסר ורייזל וילדיהם
גננדיס מיכאל ובת־שבע
גננדיס שרה ועליזה, בנותיהם
גננדיס יעקב וזאב, בניהם
הונצחו ע"י יואל רובינשטיין

גנצברג טויבה בת חורגת במשפחת מצוצקי
גצנזון זלמן ואשתו מינדל (דודים)
גצנזון סיומה (דוד)
גצנזון נטע (בת־דוד)
גצנזון פייגה (בת־דודה)
גצנזון בריינדל (דודה)
הונצחו ע"י שיין גיטל פישביין

גצנזון מניה (מבית שוכמן) ובעלה נטע
גצנזון בומה ולייב, בני נטע ומניה
הונצחו ע"י שחם אריה ושוכמן יהושע

גרב אפרים ואשתו שיינדל ובנותיהם ביילה ושבע
גרב זינה, אשתו המנוחה של חיים גרב
גרב ברל (הבן)
גרב רייזל (האחות)
הונצחו ע"י חיים ויעקב גרב

גרב יוסל ואשתו קיילה ובנם שמחה
גרובמן פלטיאל ואשתו רייזל ובניהם:
גרובמן וולוול ואיציק
גרובר יוסף ובוזקה (דודים)
גרובר גרישה ואחותו בטי (בני־דודים)
הונצחו ע"י יצחק לודומירסקי

גרוסמן חייקה ואני

גרטיבל חיה־לאה ובעלה ישעיהו ושתי בנותיהם
(מן העיר לוצק)
הונצחו ע"י האח אלקנה גלמן (ארגנטינה)

גרימל משה, בנה של פרל יסין־גרימל
גרימל אברהם

הונצחו ע״י צבי יסין

גרינבוים אידיס

הונצחה ע״י אלכס ונלה גוטמן

משפ. גרינבלט

גרינברג מוני (רייציס) ומשפחתו
גרינברג אתל
גרינברג פרומה
גרינברג אירמן בן יעקב
גרינברג אלי בן יעקב

הונצחו ע״י זוסיה גרינברג

גרינברג פישל, בן לייזר־וולף, הרב וראש הישיבה
גרינברג מלכה בת אברהם פרליוק (אשתו)
גרינברג אברהם בן פישל — ומלכה
גרינברג שרה בת שמואל השו״ב
גרינברג בוזיה ורביצקה, בנות שמואל שו״ב
גרינברג לייזר־וולף (הסבא)

הונצחו ע״י ביילה גרינברג מקיבוץ גבת

גרינברג משה וטייבל וילדיהם

הונצחו ע״י ליאון סיניאבסקי מארגנטינה

גרינברג יוסף ופניה (מבית בוצמן) ושתי בנותיהם:
גרינוולד נחמה — המשפחה

הונצחו ע״י רחל בוצמן

גריינימס סוניה בת וולף והסקה
גריינימס וולף (אשתו וילדיהם)
גריינימס חיים ומשפחתו
גריינימס פאליק ופייגה
גריינימס גבריאל
גריינימס חנושקה (הבת)
גריינימס מיניה (מלך), הבן

הונצחו ע״י ד״ר מרק גריינימס, ארה״ב

גרינס איציק, אשתו ריבה ובנם
גרינס בנימין ואשתו שרה

גרינס שלמה ואשתו רבקה
(הוריו של מיכאל גרינס) (ארגנטינה)
גרינס אתל הבת ובעלה שלמה אוקסנגורן
ילדיהם: משה ואברהם

גרינס זינדל ומשפחתו
גרינפלד אברהם ואשתו פרל
גרינפלד זכריה (בנם)

גרינפלד משה (בנם)

הונצחו ע״י מלכה פנקס

גרינצברג יוסף ופניה (מבית בוצמן) ובנותיהם

גריץ שרה וילדיהם פייגה ומניה

גרינשפן משה ואשתו אדל (הדוד והדודה)
גרינשפן נתן, איתמר, זיסל ושלמה
(ילדיהם) (בני־דודים)
גרינשפן אייזיק ומשפחתו (דוד)
גרינשפן יעקב (דוד)

הונצחו ע״י חיים סחיש

גרינר ישראל

הונצח ע״י א. ולדמן

גרכמן בן־ציון ואשתו חיה
גרכמן גולדה, הבת ובעלה
גרכמן פרל, הבת ובעלה מיכאל גלנץ ושני ילדיהם
גרכמן נחמה בת אליעזר

גרמן מאיר (מיורצ׳ק)
גרמן מוזיה ואחיותיו: חייקה ואסתר
גרמן פניה ואחותה גולדה
משפ. גרץ
גרצוולף מוני

הונצח ע״י א. ולדמן

גרשנגורן הרץ, אשתו ובנו ברל
גרשנגורן וולף ואשתו בוזי

גרשנגורן פסח, בן וולף ובוזי ואשתו ובנו
גרשנגורן יענקל ומשפחתו

גרשנזון רחל
גרשפלד לייב ואשתו שרה

ד

דער „דאשעק", הרבי של „חדר" הילדים
אשתו ריבה
בתם סימה עם בעלה יוסל וילדיהם
בתם השניה סוניה ומשפחתה
בנם יענקל

הונצחו ע"י חיים פינקל וע"י מיכאל מוכר

דוידזון מרים (חמות)
דוידזון אברהם (חמי)
דוידזון שמואל (הבן) (הגיס)
דוידזון ביילה, אשתו (הגיסה)
דוידזון חיים (הגיס)
דוידזון סוניה, אשתו (הגיסה)
דוידזון הרשל (הגיס)
דוידזון צביה (הגיסה)

הונצחו ע"י קלרה דוידזון

דומב שרה
דומב סיונו

דוסקטש מאיר ואשתו חנה

דוקוטליבר יצחק ואשתו בלה (סבא וסבתא)
דוקוטליבר ולקה עם אשתו וילדיהם
(דוד ודודה)
דוקוטליבר אלטה עם בעלה משה שדה
וילדיהם (דודה ודוד)
דוקוטליבר אהרון ואשתו מניה (הורים)
דוקוטליבר סיוניה (אח)

הונצחו ע"י דוקוטליבר יוסף (מושב קדרון)

דורפמן שמואליק ואשתו דבורה
דיכטר אברהם, אשתו צפורה וילדיהם
דיכטר יענקל, אשתו וילדיהם
דיכטר לייב ואשתו הינדה
דימרמן מלכה

דמב אביגדור ואשתו חנה
דמב לייב, אשתו מרים וילדיהם
דמב שלום ואשתו מישקה
דמב הניה בת ציון ושרה (אחות)

הונצחו ע"י חוה שרל

דמב אביגדור וחנה (הורים)
דמב שמחה (אח)
דמב יוסף (אח)
דמב דוד (אח)

הונצחו ע"י אהרון דמב

דנסקר חנה ובנה משה
דנסקר לייזר, אשתו ובתם מניה
דנציגר עזריאל (חבר מבי"ס)

הונצח ע"י יעקב בן מוטל לרנר

דקטר נחום־זאב בן זלמן וקיילה (אבא)
דקטר פייגה בת ישעיהו ופרומה (אמא)
דקטר קיילה בת נחום־זאב ופייגה (אחות)

הונצחו ע"י ישעיהו דקטר

דרוב הרשל ובניו סיומה ואידל

הונצחו ע"י הגיסה בלה רשף

דרוקר גצל ואשתו
דרוקר יצחק ואשתו
הבן — דרוקר ישראל ואשתו מלכה וילד
הבת דרוקר רוזי ובעלה בובע שניידר עם ילד
הבת דרוקר חוה ובעלה ברכמן
הבת דרוקר בתיה
דרוקר אייזיק

דרוקר הרשל
דרוקר פסיה
דרוקר בבה
דרוקר ישראל
דרוקר חנה
דרוקר אלימלך
דרוקר דוד
הונצחו ע"י בלומה ויואל קסל

דריקר ישראל בן אליעזר (חברים)
דריקר חוה
דריקר בתיה
הונצחו ע"י אנה ריגר

דרביאנסקי טייבל
המנציחים: אריה ושושנה דרביאנסקי

דרוב פיני, אשתו יהודית ושלושת בנותיהם
דרוגיטשין הינדה, לייב וצילה
דרוגיטשין פישל, אשתו שיקה וילדיהם:
אברהם, משה ויאשקה
דרוגיטשין ברוך, אשתו אידה ובנם מוניק
דרטבה מרדכי בן אברהם וסוסי (אבא)
דרטבה ריבציה (אמא)
הונצחו ע"י בנימין ומרים צלניק (ארגנטינה)

דרמן בוזיה, הוריה ואחיה
הונצחו ע"י א. קוטל

דרמנסקי פנחס, אשתו זלטה וילדיהם: (דוד)
דרמנסקי איטה
דרמנסקי יצחק
הונצחו ע"י אליהו דרמנסקי

דרניצה איסר, אשתו וילדיו
דרניצה אליהו ואשתו גולדה
דרניצה זיאמה, אשתו לאה וילדיהם
דרניצה יוסל, אשתו וילדיו
דרניצה שמואל, אשתו וילדיהם

ה

הכט יעקב, אידה, משה
הוכמן דוד ואשתו טויבה וילדיהם: נפתלי ואריה
הולברט איזיה ואחיו (ילדי משה הולברט)

הולץ פרידל ורוסי ובנותיהם: מלכה וחנה
הונצחו ע"י משה ארליכמן

הולצמן גרישא ואשתו סוניה וילדיהם:
ברכה ומשה
הולצמן הרש ואשתו רייזל ובתם סוניה
הולצמן שושנה בת משה ניסנהולץ
הונצחו ע"י שלמה ויינשטיין

הייבנמן מנדל ובילה ובנם לולי
(בילה נפטרה מרעב ביערות)
הייבנמן סוניה (אחותו של מנדל הייבנמן)
הלפרין ישראל ואשתו שרה וילדיהם:
הלפרין משה
הלפרין איטה
הלפרין חיים
הלפרין אהרון
הלפרין אייזיק ולאה
הרטנשטיין ואשתו
הונצחו ע"י שרה הרסט (קיבוץ גבת)

השוחט ר' וועלוול מקרסנוגורה

הורביץ סוניה מבית שטמל (אחות)
הורביץ חיים (גיס)
הורביץ משה'לה (בנם)
הונצחו ע"י אהרון שטמל

הורנשטיין דוד־הרש, אשתו וילדיהם
הורנשטיין יוסף, אשתו וילדיהם

הייכברג בתיה וילדיה: יוסף, מינדל, דוציה

הלמן ואשתו

הרשל (דער שטריקנדרייער), אשתו רבקה ובתם

ו

וארך איידל
וגמייסטר ביילה, מלה, רבקה, ברוך, בנימין
הונצחו ע"י שרה גוליק (מבית ביבר)

וגמייסטר רוזה עם בעלה ושלושת ילדיה
הונצחו ע"י אסתר וקלרה (מבית שפירא)

וגמייסטר פסיה
הונצחה ע"י א. ולדמן

משפ' וסקוביניק
ויגודמן חנה וילדיה: מלכה, שמואל, וולף ואסתר
ויגודמן זליג ואשתו ממציה וילדיהם: מלכה, דובה
ויגודמן חיים ואשתו איטקה ותינוקם
ויגודמן חנה וילדיה:
ויגודמן ניוניה, יענקלה, מישקה
ויגודמן רייזל ובעלה סנדר ושני ילדיהם:
ויגודמן דבורה ויענקלה
הונצחו ע"י צפורה כץ

ויגודמן חיים, שרה, מישקה, חייקה, שמואל, ציליק, אסתר
הונצחו ע"י ינטה ויגודמן־פלדמן

ויגודמן שמואל בן יעקב
ויגודמן אסתר בת דב (פינקל)
ויגודמן מלכה בת יעקב
ויגודמן חנה בת יעקב (קורצקי)
הונצחו ע"י משפחת יעקב ויגודמן

ויגרייזר (שטריימיש) בלומא (אמא)
ויגרייזר פנחס בן צבי (אבא)
הונצחו ע"י אהרון אביגור־ויגרייזר

וידרא נתן־נטע ואשתו פייגה ובנם יוסף
וידרא (הבן) יצחק, אשתו וילדיו
הבת וידרא ז'ניה (שיינדל) עם בעלה ישעיהו זייד וילדיהם
הונצחו ע"י בנם ואחיהם צבי וידרא

וידרמן חיה
וייטמן שמחה וילדיו דוד וזיאמה
וילקר שלמה ואיטה וילדיהם
וינטיור ברוניה
הונצחה ע"י שרה גוליק (מבית ביבר)

וינוקור לאה בת יעקב (דודה)
הונצחה ע"י משפ' וירקרמן

וינוקור גולדה
וינוקור איטה וילדיה: חיים, זוסי, חייקה
וינוקור ברל ובתו מחלי עם בעלה שמואל קונין
וינוקור שלמה (הבן)
וינוקור שמואל ואשתו סוניה (הבן השני)
וינוקור אברהם ואשתו אתל
וינוקור משה, אשתו ביילה ושני אחים
וינוקור אברהם־הירש, אשתו שרה ובנותיהם: בתיה וליבה
וינוקור זינדל ואשתו גולדה
וינוקור שמואל, הבן ואשתו אדל
וינוקור יוסי, הבן, אשתו בבה וילדיהם: דוצי, משה מוניק
וינוקור אברהם־הירש, אשתו שרה וילדיהם: ליבה, בתיה, יעקב, דב, באבע ורחל
וינוקור מאיר ובתו מניה
וינוקור יוסי, אשתו בתיה וילדיהם
וינוקור לייב ואשתו לאה'קה
וינוקור משה, אשתו ראסקה וילדיהם
וינוקור שיינצי וילדיה: פייגה, שמואל מניה
וינקלר פניה בת אליהו וריבה פונר (אחות)
וינקלר ארנולד בן יעקב ופניה (אחיין)
הונצחו ע"י אברהם ועליזה פונר
וע"י מנשה ליכטיקמן

ויינר שבתאי (אבא)
ויינר ינטה בת אברהם והינדה (אמא)
ויינר גודל בן שבתאי וינטה (אח)
ויינר יעקב בן שבתאי וינטה (אח)
ויינר חנה בת שמאי וינטה (אחות)
ויינר נתן בן שבתאי וינטה (אח)
ויינר סימה בת שבתאי וינטה (אחות)
הונצחו ע"י אברהם ויינר (נצרת עלית)

וינר יונה, אשתו ובתם סוניה
וינר יענקל ואשתו דינה
ויינר בר־ציון (מוכר תבואהניק) אשתו גיטל וילדיהם:
ויינר סוסל, רחל, מוטל, עם אשתו וילדיהם
ויינר וולף ואשתו רייזל וילדיהם:
ויינר יונה ואשתו חנצי
ויינר ברל ואשתו סוניה
ויינר רייזל בת מרדכי ומני (דודה)
ויינר סוניה בת יונה וחנצי (בת־דודה)
ויינר זיסל

הונצחו ע״י זוסיה גרינברג

וינר יעקב
וינר אידס
וינר דינה
וינר ליבר ואשתו
וינר חנצי ובתה
וינר חייקה עם בעלה ושני בניה
וינר אתל וילדיה
וינר מלכה עם בעלה מאיר גוכמן וילדיהם
וינר אסתר עם בעלה יענקל גביטש וילדיהם
וינר גרשון
וינר שעפע אשתו וילדיהם
ויינרמן ליזה
ויינרמן משה בנה
ויינרמן סיומה בנה
וינשטיין אברהם ואשתו טייבל ובנותיהם:
בת־שבע וסוניה
וינשטיין סוניה

הונצחו ע״י שלמה וינשטיין

וינשטיין יצחק (מיליטינר שוחט), אשתו דבורה ובניהם:
וינשטיין הרשל ויעקב
וינשטיין שלמה ואשתו אלטה וילדיהם:
וינשטיין ריבה, בת־שבע וליובה
וינשטיין יענקל

הונצחו ע״י אברהם וינשטיין

וינשלבוים רייזל, בעלה ובתם חוה
וינשלבוים יחיאל ואשתו חיה
וינשלבוים דוד ואשתו מלכה וילדיהם
וינשלבוים זיסל ובעלה ובני משפחה
וינשלבוים מנדל ומשפחתו
וינשלבוים טוביה, אשתו אתל והילדים
וינשלבוים שלום ומשפחתו
וינשלבוים גרשון ואשתו בתיה

וינשלבליט לייזר ואשתו חנה
וינשלבליט דוד (הבן) ואשתו אלטע ושני ילדיהם
וינשלבליט פייגה (הבת)
וינשלבליט רבקה וילדיה:
וינשלבליט אסתר, יוכע, בתיה, פייגה, דוד

ויינשנקר דוד ואשתו וילדיו
ויינשנקר לייב עם אשתו וששת ילדיהם
ויינשנקר לייבוש ואשתו רחל
ויינשנקר ברל (הבן) ואשתו ליזה
ויינשנקר דבורה (הבת)

וייסמן ישראל, אשתו שרה והבת דוציה

וייסגלוז חנא (עו״ד) ואשתו פלורה

הונצחו ע״י אברהם ביבר (ניו־יורק)

וייסגולד חנה (מקוסטופול)

הונצחה ע״י אברהם ביבר (ניו־יורק)

וירקרמן משה בן מאיר
וירקרמן הרשל בן מאיר (אבא)
וירקרמן דבוסיה
וירקרמן רייזל בת יעקב (אמא)
וירקרמן יעקב בן הרשל (אח)
וירקרמן לייב בן הרשל (אח)
וירקרמן רחל (אחות)
וירקרמן משה (אח)
וירקרמן דבוסיה בת הרשל (אחות)

וירקרמן עקיבא בן מאיר (דוד)
וירקרמן רוחציה (רחל) בת הרשל (אחות
וירקרמן בריינדל בת יעקב (דודה)
וירקרמן דובה בת עקיבא (בת דודה)
וירקרמן ליבה בת עקיבא (בת דודה)
וירקרמן מעכל (מיכאל) בן מאיר (דוד)
וירקרמן יאכה בת ברל (דודה)
וירקרמן מאטל (מרדכי) בן מיכאל (בן דוד)
וירקרמן רחל בת מיכאל (בת דודה)

הונצחו ע"י אהרון וירקרמן

וירקרמן דוד, אשתו וילדיו
וירקרמן הניה
וירקרמן מאיר ואשתו רייזל
וירקרמן רייזלה בת לייזר־וולף ושיינדל (אמא)

הונצחו ע"י עליזה ואברהם פונר

וישניבסקי לאה ויעקב

הונצחו ע"י מיכאל טולפין

וישקרמן חיים ואשתו מלכה וילדיהם:
וישקרמן סוניה, בינה, זליג ומנדל

הונצחו ע"י שמואל קרסנופיור

וישקרמן ברײנה־חיה, בנה יוסף, אשתו וילדיו
וישקרמן דוד ואשתו, אמא ביילה והאחות חנצי
וישקרמן לייב וילדיו
וישקרמן מוטי, אשתו וילדיהם
וישקרמן משה ואשתו בתיה וילדיהם
וישקרמן זליג

הונצח ע"י א. ולדמן

וישניבצקי זיידל ואשתו
וישניבצקי בני (הבן) ואשתו וילדיהם
וישניבצקי רביטשקה (הבת)
וישניבצקי לייב ואשתו חוה ובתם
וישניבצקי פסל פינקלשטיין עם בעלה וילדיהם
וישניבצקי שמחה ואשתו צביה וילדיהם
וישניבצקי יצחק
וישניבצקי שמואל ואשתו ביילה

וישניבצקי ישראל משה ואשתו רבקה וילדיהם
וישניבצקי יונטל, הרשל, מינדל, פייגה, שרה, וולף

ולדמן ברל ואשתו שרה־צביה
ולדמן אביש ואשתו גיטל
ולדמן אברהם ואשתו בתיה
(ההורים של ברוניה ולדמן)
ולדמן מרדכי בן אברהם ובתיה ואשתו מלכה־לאה
ולדמן רבקה בת מרדכי ומלכה־לאה
ולדמן מאיר בן אברהם ובתיה
ולדמן פסח בן אברהם ובתיה ואשתו גיסיה
ולדמן משה בן אברהם ובתיה ואשתו צביה
ולדמן הרשל (צבי) בן משה וצביה

הונצחו ע"י אהרון ולדמן

ולדמן קוקו

הונצח ע"י ליובה יאסין (מארגנטינה)

ולף אלברט, אשתו וילדיהם: דוד, נח ומשה
ועלוול בעל־העגלה, אשתו ביילה וילדיהם:
פסל וחייקה
ולטמן אברהם (אבראשה)
וסלר בבה
וסלר ליפא
וסלר מאני
וסלר שיקה (יהושע)
וסלר יוסף

וסרמן רוזה

הונצחה ע"י א. קוטל

וקסלר שמואל־בער
ורבה ברל, אשתו חיה־לאה ובנם ישראל
ורבה פסח עם אשתו וילדם
ורבה יוסל, אשתו וילדיהם
ורבה משה, אשתו פייגה וילדיהם:
ורבה בתיה־ביילה, חסיה, דבורה, רוזה ואסתר
ורבה נטע, אשתו גולדה וילדיהם:
ורבה פייגעלע
ורבה סוניה, בעלה אברהם קפלן וילדיהם
ורבה פייגה ובנה גצל

ורבה לייזר, אשתו מינדל וילדיהם:
ורבה שרה, ריבה, לאה, רייזי
ורד לייזר־יוסי ואשתו שיינדל־רוסי

ורד זלטה (הבת), בעלה יחיאל בינס וילדיהם
ורד מאיר (הבן), אשתו ליובה וילדם
(ממשפחת דאנסקר)
ורד אנה
ורד טוביה בן מאיר (אבא)
ורד קרייסל בת שמחה (אמא)
ורד זיסל בת טוביה וקרייסל
ורד דוציה בת טוביה וקרייסל (אחות)
ורד פרל בת טוביה וקרייסל (אחות)

הונצחו ע״י שמחה ורד

ז

ז׳בין תנחום מנהל בית־ספר באוסטראה
ז׳בין בוריס
זברין משה בן זאב ובתו ינטה (דוציה)

הונצחו ע״י זאב ויגודמן

זולוטובסקי לוסיה, ליוניה, פאולינה, מאשה
זולוטובסקי אנה (אמא)
זולוטובסקי איליה (הבן)
זולוטובסקי לואיזה

הונצחו ע״י פסח ברושי

זונשיין יעקב, אשתו בריינדל ובניהם אלי ופייבל
זוסמן חוה וילדיה (הסבתא)
זוסמן בריש ואשתו חסיה (קופרשטיין)
זוסמן אברהם ואשתו הודל (גירשטיין)
ובתם יוכבד (לולה)
זוסמן אליעזר ואשתו שולה (הלפרין) וילדיהם:
שרה ומשה
זוסמן חנציה ובעלה בנימין מילפירר
זוסמן שרה
זוסמן פנחס
זוסמן סלומון (סיוניה)
זוסמן לוסיה
זוסמן סאַשאַ
זוסמן בומה
זוסמן מיקי
זוסמן אבא
זוסמן זיגמונט
זוסמן מאיר
זוסמן העשע ואשתו
זוסמן רוזה (הבת)

הונצחו ע״י חיים זוסמן וא. קוטל

זוסמן נלה ואחותה
זוקנמכר מוניה ואשתו לאה
זוקנמכר משה־שמואל ושרה
זוקנמכר יוסי, רייזי, גיטל, יענקל, טולה לייב,
דוצי, מונקה
זוקנמכר אידס (יהודית)

הונצחו ע״י אלכס ונלה גוטמן

זוקנמכר הינדה, בתה בתיה ובנה דוד וילדיהם

הונצחו ע״י אהרון דמב (החתן)
זכאי שמואל (הבן)

זוקנמכר מאני (הסנדלר)

הונצח ע״י א. ולדמן

זיבלט פסח ואשתו מלכה (מבית בנימין גוז)

הונצחו ע״י שמואל מזורק

זיגלבוים יענקל, אשתו וילדיהם
זייגרסון ישראל בן יצחק הכהן ולאה (אבא)
זייגרסון אסתר בת אהרון ובלומה שוסטק (אמא)
וילדיהם: צביה, בבצי ואיציק (יליד 1915)

הונצחו ע״י פרומה ומשה זייגרסון (הבן)
וע״י לאה (הבת) ובתה נטע שביט

זייגרסון לוזר בן משה ולאה (אבא)
זייגרסון סימה בת יוסף ודבורה (אמא)

הונצחו ע״י בתם דבורה וחתנם
ד״ר מרק גריינימס

זייגרסון צ׳רנה (מבית קריפיצר) (אחות)
זייגרסון חיים (בעלה) (גיס)
זייגרסון שושנה (בתם) (אחיינית)
הונצחו ע״י אשר קריפיצר

זייגרסון יוסל
זייגרסון רייזל, בתה עם בעלה וילדיהם

זייד וולקה ובני משפחתו
זייד יהושע וז׳ניה עם משפחתם

זילברשטיין ישראל, אשתו מלכה וילדיהם:
מוסיה, טניה עם משפחתה, חיה עם משפחתה,
חנא עם משפחתו, תולה (נפתלי) ומשפחתו
ואיציק, שנפל כחייל בצבא האדום ב־1941
הונצחו ע״י מרים וינשלבוים

זילברשטיין בלומה בת רחל (אמא)
זילברשטיין מרים בת בלומה ויוסף (אחות)
(אשת המורה מרדכי קפלן)

הונצחו ע״י האחים מאיר וגרישה זילברשטיין (מקיבוץ יד מרדכי)

זילברשטיין לייב עם אשתו ובנם מוטל
זילברשטיין ישעיה, אשתו וילדיהם
זילברשטיין מוטי
זילברשטיין מיטיה
זילברשטיין סוניה
זילברשטיין פייגה בת משה (קרובים)
זילברשטיין משה וילדיו:
זילברשטיין פייגה (הבת), עם בעלה לייב חרפק
וילדיהם: הרשל, סוניה ופרומה
זילברשטיין ווולוול וסוניה (הבת)
זילניצקי אליהו ואננה וילדיהם: מניה, בלה,
יוסף ואליעזר
הונצחו ע״י משה ארליכמן

זלמיש יעקב
זלמיש אברהם
זלמיש ליבר

זלצמן טוביה (טעוול) ואשתו חוה, וילדיהם:
זלצמן מנשה ואשתו חיה והילדים הינע ובלומה
שבתאי, מנדל,ביילה, רחל ומלכה
גב׳ זינגר ובנותיה: פייגה־חיה
זינגר יצחק וטובה
זינגפיין יוסף (בלעכער) ואשתו פרומה ושני בניהם
זינגפיין יוסל ובתו פרל
זינגפיין יוסל־דוד וילדיו: שיקע, יצחק ביילה אתל
זליג (דער שמש) אשתו, ילדיו, אחיותיו ומשפ׳
זלצר אסתר ובנה יצחק
זלצבוך ישעיהו, אשתו ברכה ובנו יוסף
זלצבוך שלמה, אשתו יוכה ושני ילדיהם
זלקינד ובתו טניה

זמטשוק יוסף־דוד, אשתו פסיה וילדיהם:
זמטשוק גיטל, אברהם, העניק
זמטשוק אחיותיו דינה ואתל
זמטשוק בומה

הונצחו ע״י מניה לוקץ

זנד גרוינים ואשתו חנה וילדיהם: דוד וסימה
זנד הרץ ודבורה ובנותיהם: בלומה וריבה

ד״ר זלסבסקי ומשפחתו

זפרן יהושע (דוד)
זפרן ברכה (דודה)
זפרן טייבל (בת־דודה)
זפרן נחמה (בת־דודה)
זפרן גולציה (בת־דודה)
זפרן, אחיהם (בן־דוד)
זפרן דורה (בת־דודה)
הונצחו ע״י חיים פינקל

זץ זינע ואשתו מרים וילדיהם
זץ חנא ואידיס וב״ב
הונצחו ע״י קלרה דווידזון

זקס בוזיה
הונצחה ע״י א. ולדמן

זקצר ליובה, אשתו וילדיהם

זשקיביץ מאיר (דוד)
זשקיביץ שרה (דודה)
זשקיביץ טייבל (בת־דודה)
זשקיביץ שמואל (דוד)

הונצחו ע"י חיים פינקל

ח

חבינסקי משה, אשתו פרידה וילדיהם:
אבראשה וללי
חודלס רוני
חודלס אלי וזיסל ושני ילדיהם

הונצחו ע"י שמואל וסימה קליפץ

חודק פייגה וילדיה:
חודק יצחק
חודק פרל ובעלה
חודק אידס ובעלה
חודק זינע ואשתו

חוטין ישראל
חוטרנסקי (כל בני המשפחה)

חוניסון יהודית (פון די לימענעס) וילדיה:
גולדה ולייבוש ואשתו חנה

הונצחו ע"י מאיר והינדה רובינשטיין

חזין פייגה (מהעיר החדשה) ובני משפחתה
חזין אברהם בן מלכה ויצחק
חזין דוד ואשתו בלקה וילדיהם:
חזין פסח בן ה־16

הונצחו ע"י פרומה נוביק

חוה בערישעס ואחותה
חסיד בוזיה (עו"ד) וכל משפחתו
חסיד פניה, בנה סיומה, בתה רוזה ובעלה צבי ספקטור

חורובסקי יהודה (אידל)
חורובסקי חנה־איטה וגנסיה
חורובסקי מוטל, אשתו וילדיהם
חורובסקי פייגה עם בעלה וילדיהם
חורובסקי הרשל ומשפחתו
חורובסקי נטע
חזן ביילה
חזן רחל
חיה (די לעקעכמאכערין) עם בעלה, בנותיה, חתניה, כלותיה ונכדיה
חייטמן לייזר ואשתו טויבה וילדיהם:
מאיר ואבראשה
חייטמן משה
חייטמן אסתר ומשפחתה
חיים דער טראמבאניסט
חיימיניס מרדכי בן ישראל ושרה (אבא)
חיימיניס הינדה בת אידל ופסיה (אמא)
חיימיניס שרה בת מרדכי והינדה (אחות)
חיימיניס טוניה־איטה בת מרדכי והינדה (אחות)

הונצחו ע"י משה ויהודית חיימיניס

חלם יוסף, אשתו רייזל וילדיהם: בתיה, מניה
חלם אתל וילדיה: אסתר, אידל עם אשתו מוני ופישל
חנציס משה
חנציס רוזה
חמוט קהת (קאס) עם אשתו ובתו אסתר
חרבש ברוך ואשתו רוסי ביילה וילדיהם:
חרבש יענקל ואשתו שיינה־מירל וילדיהם:
דוציה וועוע וחנה
חרבש שלומה ואשתו חייקה וילדיהם: ינטה, רחל וחיים־אלי
חרבש הרשל ואשתו ממציה (מרים) וילדיהם:
(איציק)־בוזי ואלי־חיים
חרבש טשרנה ובעלה שמואל זינגרמן וילדיהם:
ינטה ואסי
חרבש ליבה בת ברוך ורוסי־ביילה

הונצחו ע"י אברהם וחיים חרבש וסוניה ולדמן

חרולינסקי בתיה ויעקב (סבתא וסבא)
חרולינסקי צבי ואשתו חוה לבית ברום (הורים)
בת שיינדל וחיים
חרולינסקי גרשון ואשתו פסיה (דוד)
הונצחו ע"י בנימין חרולינסקי

חרפק פאני ובעלה לייב ושלושת ילדיהם
הונצחו ע"י משה ארליכמן

חרפק אברהם ואשתו עם ילדיהם
חרפק אהרון ואשתו שרה־מינדל
חרפק בני ואשתו גיסיה וילדיהם: מני, חיה, מינדל
חרפק לייב, אשתו פייגה וילדיהם: הרשל ופרומה
חרפק משה, אשתו וילדיהם
חרפק זינדל וריסיה־צביה וילדיהם: לייב, מאיר
עם אשתו רייזל וילדיהם: יענקל, גיטל, מנדל

חרפש אפרים, אשתו וילדיו
חרפש שלום, אשתו לאה ובתו שרה
הונצחו ע"י בלה רשף

ט

טבצ'ניק נחום (ד"ר), אשתו פרידה ובנם סיומה
טבצ'ניק אפרים ואשתו חייקה
טבצ'ניק דאשה (פון דער זייף)
טבצ'ניק שלום, אשתו פייגה וילדם
טבצ'ניק שלמה, אשתו וילדיו
טבצ'ניק אשר

טברסקי (הרב) ר' אברהם־ניו, הרבנית פייגה'לה
(בת הרב ר' יוסל'ה ספרד מקונייב) וילדיהם
טברסקי (הרב) ר' אהרון, הרבנית פרידה
(בת הרב ר' יוסל'ה ספרד מקונייב) וילדיהם
הונצחו ע"י חיים פינקל

טוביס ליזה (מורה בבית־ספר „תרבות") ואמה
טוול דער מאקאוואז
טוכבינדר איציק, אשתו וילדיהם: חייקה ואנשל
ובני משפחותיהם
טוכבינדר חייקה, רוזה, אנשל וראובן

טוכבינדר שלום ופייסי (פסח)
טולטשין ישעיה ואשתו ברכה ובניהם:
משה ושלמה

טולפין אהרון ואשתו אסתר וילדיהם:
יוסף ואיטה
טולפין גדליה ואשתו רבקה
טולפין (הבת) רחל ובעלה מוטל ליכטיקמן
ובתם שרה
טולפין והילדים: לאה, ביילה והרשל
טולפין שרה בת גדליה ורבקה
הונצחו ע"י מיכאל טולפין (מקיבוץ יגור)

טולפין יונטל ואשתו לאה'לה
טולפין ברוך בן יוקע ודבורה
טולפין זלטה בת יוקע ודבורה
טולפין יוסל ואשתו איטה
טולפין יוקה, אשתו דבורה וילדיהם: רחל, גדליה
טולפין משה־זכריה בן גדליה,
נולד ב־1869 (אבא)
טולפין חיה־לאה, אשתו, נולדה ב־1871 (אמא)
טולפין סוניה, נולדה ב־1901 (אחות)
הונצחו ע"י פרופ' יעקב טולפין (ארה"ב)
וע"י מיקי (מרים) ברגר (מבית טולפין)

טולצ'ינסקי (הרוקח) ומשפחתו
טייטלבוים משה
טייטלבוים בת־שבע בת חייקה (אמא)
טייטלבוים חנה בת משה וילד (אחות)
טייטלבוים לאה בת משה וילד (אחות)
הונצחו ע"י אלי טייטלבוים מארגנטינה

טיסמניצר אייזיק ואשתו
טיסמניצר ישראל
טיירבוים יוסף
טיירבוים הרשל ואשתו ניוניה וילדיהם:
חאמה'לה וחיה'לה
טיירבוים ישראל והמשפחה
טלבנשטרן רחל וזינדל

הונצחו ע"י מלכה גולדפרב מבית שטרן

טלבנשטרן אברהם, אשתו שיפקה וילדיהם
טלבנשטרן יצחק, חסיה ומוטל
טלבנשטרן גדליה, אשתו חנה וילדיהם:
משה, בריינדל ומרים

טנצר קופל שו"ב מפוריצק (דוד)
טנצר רבקה בת ר' אלתר שו"ב פינקל (דודה)
טנצר מניה,שלושת בנותיה,
בנה ובעלה (בת־דודה)
טנצר ברוך ובני ביתו (בן־דוד)
טנצר אשר, אשתו פייגה
ושלושת ילדיהם (בן־דוד)
טנצר גולדה ומשפחתה (בת־דודה)
טנצר טייבל ומשפחתה (בת־דודה)
טנצר מוניה בן רבקה וקופל שו"ב (בן־דוד)
טנצר זלטה בת קופל שו"ב ובעלה (בת־דודה)
טנצר פוסיה בת קופל שו"ב (בת־דודה)
ניספו בגיטו פוריצק

הונצחו ע"י חיים פינקל

טסלר בנצי, אשתו וילדיהם
טסלר זליג, אשתו וילדיהם
טסלר יענקל ואשתו חנה
טסלר אהרון

טסנגולץ והמשפחה
טסנגולץ משה, אשתו רייזל וילדיהם:
יחזקאל ואליעזר, חיקה ופייגה

הונצחו ע"י אהרון טסנגולץ

טפלין שלום בן יצחק ושיינדל
טפלין טויבה בת ברוך
טפלין שרה בת שלום
טפלין פסיה בת שלום
טפלין שאול בן שלום
טפלין שיינדל
טפלין אברהם
טפלין שמאי בן שלום
טפלין שמואל בר' יצחק
טפלין פרידה

הונצחו ע"י רחל שווארצבלט (מבית טפלין)

טקסר פיני
טקאץ' (כל המשפחה)
טרטקובסקי שמעון
טרטקובסקי ניוניה
טרייבר הרשל, אשתו ריבה וילדיהם:
נפתלי, אסתר ואתל
טרייבר שלמה־איצי, אשתו שרה וילדיהם:
יעקב ורבקה
טרייבר פנחס, אשתו לאה וילדיהם
טרייבר זלדה
טרייברמן חיים־יוסף ואשתו שרה
טרייברמן משה, הבן
טרייברמן לובה, הבן ואשתו פולה
טרייברמן אלטה
טרייברמן גולדה, קיילה
טרייברמן אפרים ואשתו (בנו של חיים יוסף)
טרייברמן מנדל (דאג במסירות נפש ליהודי
אוסטראה שנמלטו מן הגיטו ליערות ושמר
עליהם מכל רע. השיג עבורם מזון ומצרכים
אחרים. נפל בחזית כבר אחרי השחרור.
טרייברמן דובה ומשפחתה
טרייברמן הרשל, אשתו וילדיו
טרייברמן שייקה (ישעיהו)
טריפלינג אברהם
טריפלינג שיינדל
טריפלינג דבוסיה

הונצחו ע"י בת רחל שורצלט מבית טפלין

טרכטמן רוזה
טרכטמן יאשא (הבן) ואשתו גוטה ובתם
טרכטמן וירה (הבת) עם בעלה צמח כגן ובתם
טרכטמן ניוניה
טרכטנברג אפרים
טרכטנברג ישראל ואשתו מישקה
טרכטנברג וולף

טרפוס אברהם ומוסיה ובניה: ציופה ומרדכי
ומשפחותיהם

הונצחו ע"י משה סימס ומשפחת אוריון

טרפוס שמאי ואשתו שרה מבית ניסנגולץ
וילדיהם: יוניק ודוד (דודי)
טרפוס מרדכי

טשורני פייגה (מבית קצנבלוט) בת לאה
ודוד־נח, דודה, אחות האב, ילידת 1880

הונצחה ע״י שיקע־יהושע קציר

טשיז׳יק יוסף ואשתו זלדה וילדיהם:
מוסי, שפסל, מוני, לייבל
טשרניס משה, אשתו ובנותיו בוזיה ובײלה

י

יחיאל דער רופא והמשפחה
ינובר טובה בת אפרים פוקס (דודה)
ינובר דוד בן שאול (בן־דוד)
ינובר חנה בת שמואל־וולף (בת־דודה)

הונצחו ע״י שרה זינגר מארגנטינה

ינובר דוד ואשתו שרה וילדיהם: טניה ובבה
ינובר חנה (ברניק) ומשפחתה
ינובר יעקב, אשתו וילדיהם
ינובר סימה ובתה חנה
ינושיבקר משה
ינושיבקר יוסקה
יוסכין ברינדל (אחות גרשון ברוקרשצ׳יק)

יוסכין יצחק, בעלה
יוססכין שרה־טובה
יוסכין ציריל־רבקה בת יצחק ובריינדל

הונצחו ע״י צבי ברוקרשצ׳יק

יסין יוסף (אח)
יסין דב, אשתו וילדו (אח)
יסין פרל (גרומל) ובניה (אחות)

הונצחו ע״י צבי יסין
וליובה בת אליעזר יסין מארגנטינה

יענקל בערישעס, אשתו, בנו, כלתו ונכדו
יענקל דער האשטשער בעל העגלה ומשפחתו
יענקל רימער ואשתו, בתו בוזקה ובעלה

כ

כגן קיילה
כגן הרשל בן ליפא וקיילה (אבא)
כגן מלכה בת לייב ושרה (אמא)
כגן מאיר בן הרשל (עו״ד) (אח)

הונצחו ע״י שלמה כגן — הבן
ובוזיה סובה — הבת

כגן יודל
כגן יעקב (דוד)
כגן איצל (בן־דוד)
כגן איציק
כגן דבורה (בת־דודה)

הונצחו ע״י מיכאל מוכר וע״י ארדמן קיילה

כגן מוני, אשתו וילדיהם: דבורה, יודל ויצחק

כהן יעקב־בר, אשתו ביילה וילדיהם: רייזל ויוסף

כץ אבא, אשתו פייגה וילדיהם: סומה, סוניה,
יענקל ואשתו ליזה
כץ יופא, הבן ואשתו חייקה
כץ טוביה, אשתו וילדיהם
כץ לאה (אשתו השניה של יעקב זונשיין)
כץ מוני, אשתו ובתו
כץ מיכאל בן נפתלי
כץ דובה בת יעקב ואסתר
כץ ינטה (גליז) בתם

הונצחו ע״י לאה פטרושקה ואברהם קורצקי
וע״י משה כץ

כץ יצחק בן פסח (דוד)
כץ זלדה בת יחזקאל ושרה שיינדל (דודה)
כץ יוסף בן יצחק וזלדה (בן־דוד)
כץ יחזקאל בן יצחק וזלדה (בן־דוד)
כץ רחל בת יצחק וזלדה (בת־דודה)

הונצחו ע״י בצלאל לנדא

כץ פייגה בת חיים ואתי־רחל שטרן (אמא)
כץ אברהם (אבא)
הונצחו ע״י מלכה גולדפרב מבית שטרן

כץ סיוני
כץ אדלה
הונצחו ע״י א. ולדמן

כץ משה בן נפתלי (אבא)
הונצחו ע״י משה כץ

כץ יוני בן בני ובלה
(נפל בזמן השואה בזדולבונוב)
כץ פדיה בן בני ובלה (היה קצין בצבא האדום,
נפל על אדמת אוסטריה ב־1945)
כץ טובה

ל

לובושיץ גיטל ובנה מוסי
לובושיץ אליהו בן יצחק ומלכה
הונצחו ע״י יצחק לודומירסקי

לודומירסקי וולף־בער
לודומירסקי רחל וילדיהם:
לודומירסקי לייב
לודומירסקי מינדל ואשתו
לודומירסקי שלמה
לודומירסקי מוטל
לודומירסקי דוד
לודומירסקי גולדה (אשתו)
הונצחו ע״י זוסיה לודומירסקי וילדיו:
מרים וינשלבוים, פומה לודומירסקי

לויפר משה בן אהרון וחיה (אבא)
לויפר מרים בת מוטי וקיילה (אמא)
לויפר אהרון בן משה ומרים (אח)
לויפר חיים־שמואל, אשתו ובתו (דוד)
הונצחו ע״י מניה־מינדל שולדרמן

לולקי סנדר, אשתו אסתר וילדיהם:
לולקי מלכה
לולקי ניוניה
לולקי בוזי
לולקי (האח) ומשפחתו

לונדון שלמה־זלמן (אב)
לונדון גולדה בת מרים (אם)
לונדון חיה בת דוד והמשפחה (סבתא)
לונדון מישקה בת חיים (אחות)
לונדון לאה
לונדון בריינדל
לונדון אהרון
לונדון לובה (אח)
הונצחו ע״י מאיר לונדון

לונדון דוד ואשתו רחל
לונדון שרה ובעלה אשר בסקיס וילדיהם

לוקטש ניסן בן יוסף ופרומה ואשתו בת־שבע
לוקטש יחזקאל בן יוסף ופרומה ואשתו באבה
לוקטש ריסיה בת יחזקאל ובאבה בת דודה
לוקטש יואל ואשתו שרה וילדיהם:
לייב, פייגה ומוסיה
הונצחו ע״י מניה לוקטש

לוקטש בנימין יואל בן יוסף ופרומה (אבא)
לוקטש שרה בת שמואל ופייגה (צפורה) (אמא)
לוקטש לייב בן בנימין יואל ושרה (אח)
לוקטש פייגה בת בנימין יואל ושרה (אחות)
לוקטש מרדכי (מוסיה) בן בנימין
הונצחו ע״י יוסף לוקטש

לחוביץ׳ יצחק בן אידל ופסיה (דוד)
לחוביץ׳ וולף בן אידל ופסיה (דוד)
הונצחו ע״י יהודית ומשה חיימיניס

לחובצקי הרשל ואשתו, וגיסתו אלקה

ליזק פייגה ומרים
ליזק בייבע
ליטווין מאשה (חברה)
ליטווין גולדה (חברה)
הונצחו ע״י שרה גוליק

ליבשיץ (ברנזון) אדית
המנציח: פרופ׳ מרק (מוסיה) ליבשיץ

ליטינסקי בריינדל בת משה ורוזה (סבתא)
ליטינסקי גולדה בת נפתלי וטש׳רנה (אחות)
ליטינסקי יוסף בן נפתלי וטש׳רנה (אח)
ליטינסקי יצחק בן נפתלי וטש׳רנה (אח)
ליטינסקי סוניה בת נפתלי וטש׳רנה (אחות)
הונצחו ע״י אורי פסח ליטינסקי
ומירה רוסיאנסקי

ליטינסקי עקיבא ומשפחתו
הונצחו ע״י משפחת גיסר מארגנטינה

ליטינסקי בן־ציון, אשתו בלומה וילדיהם:
ליטינסקי חנה ומשה
ליטינסקי יעקב בן בן־ציון ובלומה ואשתו חוה וילדיהם
ליטינסקי מיכאל, גולדה, בתיה, משה ובנימין
ליטינסקי בריינדל ובתה גיטל ובעלה חיים ארבטר עם ילדיהם
ליטינסקי הרשל, אשתו וילדיהם
ליטינסקי יענקל ואשתו
ליטינסקי מיכאל, אשתו וילדיהם
ליטינסקי נפתלי, בתו שרה ובעלה הרשל פרילא וילדיהם ברוך ויוסי
ליטינסקי שמואליק, אשתו ושלושת ילדיהם
לייבוביץ׳ איציק
לייבוביץ׳ וולף
לייבל בן־ציון, אשתו פייגה וילדיהם: דבורה, פנחס, יוסף, חנה, בעלה נפתלי גרמן ובנם יצחק
לייבל חוה
לייפל אנשל עם המשפחה
לייפל עזריאל עם אשתו וילדיהם
לייפל הינדה (בת־דודה)
לייפל חנה
הונצחו ע״י מאיר והינדה רובינשטיין

ליכטיקמן (המלמד) ואשתו ריבה, בנו יעקב ובתו סימה עם בעלה יוסל וילדיהם בתם השניה סוניה ומשפחתה

ליכטיקמן ירמיהו עם אשתו חסיה וילדיהם:
שלמה, ברכה ומאטל
ליכטיקמן מנשה (דער רימער) עם אשתו וילדיהם
ליכטיקמן יוסף בן מנשה (הבן)
ליכטיקמן אתל בת מרדכי
ליכטיקמן רייזל בת יוסף (אחות)
ליכטיקמן אדל בת יוסף (אחות)
ליכטיקמן ירמן בן מנשה (דוד)
ליכטיקמן בתיה בת צבי (דודה)
ליכטיקמן חנה בן מנשה (דודה)
ליכטיקמן ינטה בת מנשה (דודה)
ליכטיקמן טויבה בת מנשה (דודה)
הונצחו ע״י מנשה ליכטיקמן

ליכטיקמן רחל בת גדליה ורבקה ובעלה מרדכי
הונצחו ע״י מיכאל טולפין

ליכטיקמן חיים (1913) (קרוב משפחה)
ליכטיקמן אפרים וחוה מבית טולפין
הונצחו ע״י קלמן שמש מקיבוץ גבעת חיים

ליכטמן דב ואשתו חיה (דער זווילער חזן)
סבא וסבתא
הונצחו ע״י הנכד אהרון אביגור (ויגרייזר)

ליכטנשטיין מאניה
ליכטנשטיין רייזל
ליכטנשטיין מינדל
ליכטנשטיין, אשתו ובתם ליזה גוכברג
ליכטנשטיין יוסל, אשתו חייקה וילדיהם (חייט)
הונצחו ע״י יואל רובינשטיין

ליכטנשטיין מוטל בן שבתאי ומינדל (דוד)
ליכטנשטיין זלטה (אשתו) (דודה)
ליכטנשטיין ליזה בת מוטל וזלטה (בת־דוד)
ליכטנשטיין שפסל בן מוטל וזלטה (בן־דוד)
ליכטנשטיין מינדל (סבתא)
ליכטנשטיין יוסף (החייט)
ליכטנשטיין לייבקה
ליכטנשטיין פני
ליכטנשטיין אסי
הונצחו ע״י בוריס וליובה ליכטנשטיין

ליכטציער מלכה וילדיה לייב ורעיה
לינצקי ברל ואשתו אסתר
לינצקי יעקב ואשתו (הבן)
לינצקי מניה בת אליהו וריבה פונר (אחות)
לינצקי מיכאל בן ברל (גיס)
לינצקי איזיה בן מיכאל ומניה (אחיין)
לינצקי סוניה בן מיכאל ומניה (אחיין)
הונצחו ע"י אברהם ועליזה פונר

ליס אברהם, אשתו נחמה וילדם טולי
ליס גיטל וילדיה: נינויה ויוסל
ליס ליבה (אחות)
ליס יואל, אשתו רחל ובתה שושנה
ליס רייזל ובתה אסתר
ליפיץ שלמה־זלמן, אשתו פרל וילדיהם:
ראשל, ראובן
ליפיץ אשר (בנם) וכל בני המשפחה
הונצחו ע"י משה ליפיץ

לייפל שמחה
ליפשיץ טעוול (טוביה), אשתו מינדל וילדיהם
ליצרמן (ד"ר), אשתו ליזה וילדיהם:
מוטק, אברהם, הענע

ליקיכמאכר יעקב ואדלה (ההורים)
ליקיכמאכר וואווע (זאב) (אח)
ליקיכמאכר יודל ופרידה (הסבא והסבתא)
הונצחו ע"י טניה ונדריגר (מבית ליקיכמאכר)

למפרט יענקל, אשתו וילדיו
לנדא זאב בן זיבל־דוד (אבא)
לנדא רחל בת יחזקאל ושרה־שיינדל (אמא)
לנדא גיטל בת זאב ורחל (אחות)
לנדא הינדה בת זאב ורחל (אחות)
לנדא צפורה בת זאב ורחל (אחות)
הונצחו ע"י בצלאל לנדא

לנדא יחזקאל ופרידה
לנדסברג יוסף
לנדסברג ריבה

לנדר רחל (1915) בת חיים ושרה
הונצחה ע"י גיסתה ליזה לנדר (חולון)

לנגמן אברהם ואשתו פריידל
לנצמן (הבת), שיינה עם בעלה וילד
הבן יוסף, אשתו ובנותיהם
שרה, פרומה, זיסל
הונצחו ע"י אנה ריגר

לסטיק דוד־אהרון בן חיים (דוד)
לסטיק פסיה (דודה)
לסטיק משה בן פסיה ודוד (בן־דוד)
הונצחו ע"י ברכה מנדיוק

הרב ר' אברהם לרנר (שומסקער רבי) עם אשתו
וילדיהם: ישראל, פיני, ועלוול, לייזר, רייזל
לרנר חיים עם אשתו וילדיהם
לרנר רוחצי ובניה: מוטל, חייקה ורוזה
הונצחו ע"י אברהם ביבר, ניו־יורק

לרנר מוטל (אבא)
לרנר רבקה (מבית שינפלד) (אמא)
הונצחו ע"י יעקב לרנר

לרנר אשר ואשתו תמה (ההורים)
לרנר יהושע (אח)
לרנר מכלי (אחות)
לרנר ישראל ודובה (מבית רפופורט)
לרנר נפתלי ובניו
לרנר יעקב, אשתו בת־שבע ובנם דוד (דוציה)
הונצחו ע"י פולה לרנר־פוטשניק (קנדה)
אהרון ואברהם לרנר (ארצות־הברית)
יעקב בן מוטל לרנר (ישראל)

מ

מאירסון רבקה בת איטה ואשר מוכר (אחות)
מאירסון גרשון (גיס)
מאירסון לאה בת רבקה וגרשון (אחיינית)
מאירסון רוזה בת רבקה וגרשון (אחיינית)

הונצחו ע"י אריה ושושנה דרביאנסקי

מוטשן ברל, אשתו איידל ובנם:
מוטשן שלמה, אשתו בוני בת יוסף ושרה וילדיהם
הונצחו ע"י ברכה מנדיוק

מוטשניק יוסף, אשתו פסיה וילדיהם
מוטשניק ישראל (דוד)
מוטשניק שיינדל (דודה)
הונצחו ע"י אהרון שפטל (קנדה)

מוטשר חיה וילדיה: סוניה, רוזה ויהודית
מוטשר בן־ציון בן אברהם וחיה (גיס)
הונצחו ע"י אהרון וצפורה מלמד

מוכר איטה בת יוסף וברקה קליש
מוכר בתיה בת איטה ואשר
מוכר חיים בן איטה ואשר ואשתו הניה
מוכר (לאה) לילה בת חיים והניה
מוכר רבקה, בעלה גרשון ושני ילדיהם
הונצחו ע"י אריה ושושנה דרביאנסקי

מוכר יעקב־זינדל בן צבי־אריה (אבא)
מוכר חיה בת מנדל (אמא)
מוכר שפרה בת אברהם ודבורה (אשתו)
מוכר יעקב בן מיכאל ושפרה (הבן)
מוכר שרה וחיים, בת מיכאל ושפרה (הבת)
מוכר שרה בת יעקב־זינדל (אחות)
הונצחו ע"י מיכאל מוכר

מוסמן מרדכי, נספה בזמן השואה באוגוסט 1941 (אבא)
מוסמן חיה, נספתה בזמן השואה באוקטובר 1942 (אמא)
מוסמן מנדל, נספה בזמן השואה באוקטובר 1942 (אח)
מוסמן רחל, נספתה בזמן השואה באוקטובר 1942 (אחות)
מוסמן חיים ועוזי, בניה של מוסמן רחל (אחיינים)
מוסמן רוזה ובנה אפרים
הונצחו ע"י שמשון מוסמן

מושין פרידה בת גדליה טולפין (אמא)
מושין וועלוול (זאב) בן חיים ופרידה (אח)
מושין לנה, אשתו, בת של בני ווישניבצקי (גיסה)
מושין זיסלה, בת וועלוול ולנה (אחיינית)
הונצחו ע"י חיה הרשמן (מבית מושין)

מזורק אברהם־יהונתן, אשתו רייזל וילדיהם: צפורה ושלום
הונצחו ע"י שמואל מזורק

מיטשניק יוסף, אשתו פסיה והילדה בוזי
מיטשניק שמאי ואשתו חנה (ההורים)
מיטשניק מנוס, אשתו וילדיהם (בן)
מיטשניק אהרון, אשתו איטה וילדיהם (בן)
מיטשניק חיים, אשתו וילדיהם (בן)
מיטשניק פייבל, אשתו ציפה וילדיהם:
מיטשניק אהרון ואשתו אתל (הורים, אח וגיס)
מיטשניק חיה (אחות)
מיטשניק פסיה וחיים (סבתא וסבא)
מיטשניק שמואל בן חיים ופסיה (דוד)
מיטשניק ברל, אשתו ובתם בת־שבע (דוד)
הונצחו ע"י דבורה הכטנטל (מיטשניק)

מיטשניק שפרינצה (פון דער גאז) ובתה פרומה ונכדתה שרה'קה

מייזל מלכה

מיליטינר ישראל ואשתו רחל והבן

מילפר, כל המשפחה

מירוצ'ניק חיים־משה ובלומה (הורים)
הונצחו ע"י בנם מנחם־מנדל מירוצ'ניק

מירוצ'ניק — טבצ'ניק סרל עם בעלה וילדיהם
מירוצניק יוסף ואשתו סוניה (מבית פרנקל)
מירוצ'ניק לייב ואשתו צילה ובנם אברהם
מירוצ'ניק פנחס

מישנה מרדכי, אמו ואחותו (המורה והמזכיר של ק.ק.ל. באוסטראה)
הונצחו ע"י חיים פינקל

מלובני ומשפחתו
הונצחו ע"י אברהם ויינשטיין

מלינבוים רחל, נולדה ב־1900 (אמא)
מלינבוים פייגה, נולדה ב־1925 (אחות)
מלינבוים מיכאל (אח)
מלינבוים מאיר (אח)
מלינבוים שלמה, נולד ב־1898 (דוד)
מלינבוים קיילה, נולדה ב־1903 (דודה)
מלינבוים חיה, נולדה ב־1930 (בת־דודה)
מלינבוים שיינדל, נולדה ב־1926 (בת־דודה)
מלינבוים לייבל, נולד ב־1917 (בן־דוד)
הונצחו ע"י גדליה מלינבוים (ארה"ב)
וע"י פרופ' יעקב טולפין (ארה"ב)

מלמד אהרון ואשתו מישקה
מלמד משה־ברוך וחיה
מלמד מוניה בן משה־ברוך וחיה
מלמד אריה לייב בן משה־ברוך וחיה
מלמד יהודה בן משה־ברוך וחיה
הונצחו ע"י לאה קורצקי מבית פטרושקה

משפחת מלמד ארקה ומישקה
הונצחו ע"י חיים גקמן

מלמד גדליה בן ליפא ושרה (אבא)
מלמד מלכה בת יחזקאל וחוה (אמא)
מלמד אברהם בן גדליה ומלכה (אח)
מלמד ליפא בן גדליה ומלכה (אח)
מלמד רחל בת גדליה ומלכה (אחות)
מלמד חוה בת גדליה ומלכה (אחות)
מלמד לייב בן גדליה ומלכה (אח)
הונצחו ע"י אהרון וצפורה מלמד

מלמד אפרים בן פנחס וגולדה (אבא)
מלמד רבקה בת אליעזר (אמא)
מלמד בן־ציון בן אפרים ורבקה (אח)

מלמד משה בן בן־ציון
מלמד אדלה בת משה מלמד (גיסה)
מלמד טובה בת יוסף ובתיה
הונצחו ע"י יוסף מלמד

מלמד נחמן, אשתו מלכה וילדיהם:
מלמד שמואליק
מלמד הינדה
מלמד רבקה
מלמד שרה ובני משפחותיהם

מלמוד בומה
הונצח ע"י א. קוטל

מלר הניק, אשתו חיה־שרה ובתם ריבה
מלצר גצל, אשתו גולדה וילדיהם נפתלי ודוציה
מלצר הרשל (צבי)
מנדיוק גדליה וחיה
הונצחו ע"י חיה סגינהור

מנדיוק זאב בן משה וגנסיה (אבא)
מנדיוק חיה־אתל בת יצחק וגולדה רויזנטוך (אמא)
מנדיוק לייב־ראובן בן זאב וחיה־אתל (אח)
מנדיוק ליבה (גלישיבר) בת זאב וחיה־אתל (אחות)
מנדיוק רחל בת זאב וחיה־אתל (אחות)
מנדיוק ינטה בת זאב וחיה־אתל (אחות)
מנדיוק שרה בת זאב וחיה־אתל (אחות)

הונצחו ע"י חיים מנדיוק

מנדיוק אריה בן צבי וגיטל
מנדיוק לייזר בן צבי וגיטל (גיס)
מנדיוק מוסי בת צבי וגיטל
מנדיוק רחל בת צבי וגיטל (גיסה)
מנדיוק יעקב בן צבי וגיטל
מנדיוק פרל בת אורן (גיסה)
מנדיוק גיטלה בת יעקב ופרל (אחיינית)
הונצחו ע"י ברכה מנדיוק

מנדלצווייג שמואל
מנדלצווייג ברוך־אשר (הבן)
מנדלצווייג חיה (הבת)
מנדלצווייג ריבה (הבת)
הונצחו ע"י א. ולדמן

מנל יענקל ואסתר ובני־משפחתם
הונצחו ע"י אפרים גלסמן

מנל יצחק, נפל בזמן הקרבות בצבא האדום
ביערות בילוצרקבה על יד קייב (אוקראינה)
(לפי עדותו של בוריס ליכטנשטיין)

מס משה
מצוצקי ברל ובלה (הורים)
מצוצקי דבורה ויצחק
מצוצקי יוסף ואשתו
מצוצקי מוני, אשתו וילדיהם
מצוצקי אידל
מצוצקי נוסי ובעלה
הונצחו ע"י משה ודוד מצוצקי

מרגול משה בן אליעזר ואשתו שינדל
בת אביגדור (הורים)
הונצח ע"י בנם שמעון מרגול

מרגוליס (כל המשפחה)

מרגושס איטה
הונצחה ע"י משה שטיינברג
וע"י אחותו טובה ראובני

מריאנר שלמה בן יעקב ושרה (אבא)
מריאנר אסתר בת פנחס (אמא)
מריאנר יעקב בן שלמה ואסתר (אח)
מריאנר זיסל בת יעקב ורחל (אשתו)
הונצחו ע"י מרדכי מריאנר

מרנץ שפרה (אחותו של יששכר), ילידת 1910
(בת־דודה)
מרנץ יששכר, יליד 1900 (גיס)
מרנץ בריינדל (וינטיור), ילידת 1905 (אחות)
הונצחו ע"י האחים הרץ, יוסף וישראל גירשטין

נ

נגל חיה בת ברוך
נגל איזבלה בת יעקב
נובק (גב') וילדיה: רייזל, זיידל, פייגה וצירל
נודלמן שיינה־פרל, פסח ושיקה
נודלמן בנימין

נויחס נחמיה ורחל אח ואחות מאיבניץ) ואמם

הונצחו ע"י חיים פינקל

נוסינובה והמשפחה (רופאת שיניים)

ניטישינסקי יצחק בן פסח וגולדה (אבא)
ניטישינסקי רחל, אשתו (אמא)
ניטישינסקי אתל (אחות)
ניטישינסקי סימה (אחות)
ניטישינסקי ישעיהו (אח)
ניטישינסקי גרשון (דוד)
ניטישינסקי שרה (דודה)

הונצחו ע"י ניטישינסקי ברוך

ניסנבוים שמואל
ניסנבוים לייב
ניסנבוים יהושע
הונצחו ע"י אהרון ולדמן

ניסנגולץ טייבל, בעלה סמסון ובתם רחל'ה
ניסנגולץ מאיר־חיים ואשתו בת־שבע בת פנחס
ניסנגולץ נחמה בת חיים ובת־שבע
ניסנגולץ אברהם, אשתו דחה וילדיהם:
ניסנגולץ איטה
ניסנגולץ בתיה
ניסנגולץ חיה
ניסנגולץ מטל
ניסנגולץ יצחק

ניסנגולץ לוי, אשתו שיינדל וילדיהם:
ניסנגולץ שרה־זיסל
ניסנגולץ אתל
ניסנגולץ צבי
ניסנגולץ דוציה
ניסנגולץ נחמה

הונצחו ע"י אתקה ומרדכי אוריון

נכנזון דוד, אשתו רחל וילדיהם
נכנזון נחמה ואייזיק
נכנזון שבח, אשתו מרים וילדיהם
נפחן צבי בן משה (אח)

המנציחה: פרומה זייגרסון (מבית נפחן)

נחנזון מנדל, אשתו שרה'לה וילדיהם:
ברכה ויענקל
נחנזון דוד בן מנדל ורחל (אבא)
נחנזון חנא ומשפחתו (בן דוד וגאלה) (אח)
נחנזון אידל ומשפחתו (בן רחל ומנדל) (דוד)
נחנזון שבח ומשפחתו (בן רחל ומנדל) (דוד)
נחנזון זוסי ומשפחתו (בן רחל ומנדל) (דוד)
נחנזון משה ופסיה וילדיהם (דוד)
נחנזון סימה ומשפחתה (דודה)

הונצחו ע"י פרומה נוביק

נתנזון אייזיק ואשתו חנה
נתנזון מוטל ומשפחתו
נתנזון פיני ומשפחתו
נתנזון משה־אהרון עם משפחתו
נתנזון ריבה, בעלה וילדיהם
נתנזון לייב וטובה (דודים)

הונצחו ע"י קלרה דוידזון

ניסנגולץ אבא בן משה וחייקה
ניסנגולץ דבורה ומשה
ניסנגולץ הרשל וסוניה

ס

סגינהור שאול (חותן)
סגינהור פייגה (חמות)
סגינהור אברהם (גיס)
סגינהור חייקה (גיסה)
סגינהור דובה (גיסה)

הונצחו ע"י חיה סגינהור

סגל חוה (אמא)
סגל לייב (אבא)
סגל שיקה (אח)
סגל אסתר (גיסה)
סגל בני בן חוה ולייב (אח)
סגל גולדה בת חוה ולייב (אחות)
סגל ירוחם בן חוה ולייב (דוד)
סגל פייגה ורייזל (דודה)
סגל אברהם בן ירוחם ופייגה (בן־דוד)
סגל שייע־ישעיהו בן ירוחם ופייגה (בן־דוד)
סגל יוסל וגולדה בן ירוחם ופייגה (בן־דוד)
סגל בתיה בן ירוחם ופייגה (בת דודה)

הונצחו ע"י סגל אביגדור

סגל שמעון, יעקב, רחל ויוסף
סגל שרגא־פייבל בן שלמה (אבא)
סגל אסתר בת יחזקאל (אמא)
סגל רחל בת שרגא־פייבל (אחות)
סגל דוד, בעלה של רחל (גיס)
סגל חוה בת שרגא־פייבל ואסתר (אחות)
סגל חנן בן שרגא־פייבל ואסתר (אח)
סגל שלמה בן שרגא פייבל ואסתר (אח)
סגל בלה בת פסח (גיסה)
סגל מרדכי בן שרגא־פייבל ואסתר (אח)
סגל בריינדל בת שרגא־פייבל ואסתר (אחות)

הונצחו ע"י סגל יחזקאל

סגל סנה, אשתו וילדיו
סגל לייבצי, אשתו ובתו גולדה
סגל שיקע, אשתו אסתר ובתה בתיה עם בעלה אברהם
סגל הרשל, אשתו שיינדל וילדיהם

סגל יענקל, אשתו פייגה וילדיהם
סגל פיצי ובנותיה
סגל שלמה ובילה וילדיהם
סגל שיינדל ובעלה פאליק ביבר וילדיהם
סגל מטל
סגל רחל וילדיה: יענקלה ויוס'לה

סובה טויבה ובניה: יצחק, דב, ובת

סודק לייב (אבא)
סודק בתיה בת מוניש (אם חורגת)
סודק חוה בת לייב ורנה (אחות)
סודק מוניש בן לייב ובתיה (אח)
הונצחו ע"י יהודית ומשה סודק

סודגלטר ברל וצייטל
סודגלטר יוסף וצפורה
סודגלטר שלמה־דוד
סודגלטר הניה
הונצחו ע"י רבקה וינשל

סונץ שיינדל וילדיה
סוקנוב ברל, שימקה, דורה, סוניה
סורוקה מיטיה, אשתו וילדיהם יאשה וחנה

סחיש אריה־לייב ואשתו רחל (הורים)
סחיש דוד, אשתו ושני ילדיהם (אח)
סחיש איתמר (אח)
סחיש אדל ושלמה וילדיהם: רחל, צילה ודוד
הונצחו ע"י חיים סחיש

סטבקר סנדר ואשתו רייזל וילדיהם: יעקב ודובה,
הושמדו בווארשה
הונצחו ע"י
חיים גקמן, לאה פטרושקה, אברהם קורצקי

סטול פיניה (פנחס) ובנותיו: בלומה, קיילה
ופניה
הונצחו ע"י הבן, האח אליעזר שתיל
סימס אברהם, אשתו חיה וילדיהם:
יעקב, שרה, שייקה, ברל ודוד

סימס ברוך ואשתו מיני וילדיהם:
הרשל, לאה'קה, חנה, ישראל, קיילה, בוזיה
סימס אלי (אלק) ורייזל (שושנה), בנם אבא,
ובתם פסל
הונצחו ע"י פסח ברושי

סימס ברל, אשתו וילדיהם
סימס הרשל, אשתו ובנם מוטקה
סימס אברהם בן משה־פנחס
סימס חנה, בת דוד ורבקה
הונצחו ע"י משה סימס

סימס ישראל (דוד)
סימס רייזל (דודה)
סימס לאה'קה (דודה)
סימס הרשל בן ברוך ומוני
(פון די בורשאקעס) (דוד)
סימס שמאי (דוד)
סימס זלטה (דודה)
סימס מרדכי (בן־דוד)
סימס הרשל בן ליבר (האח של סבא) (דוד)
סימס קיילה (דודה)
הונצחו ע"י יעקב ברון

סירובר משה, אמו ובני משפחתו
סיניאבסקי (המשפחה) אהרון, אשתו ריסיה
וילדיהם: נחמן, מניה, חיה, חוה, לייבל
ויתר בני המשפחה
הונצחו ע"י ליאון סיניאבסקי מארגנטינה

סירוצ'ניק רייזל ושלמה ו־3 ילדיהם
סלפוי איציק, אשתו דינה (דרביאנסקי)
ובתם תמר
סמיק משה ואשתו סוניה
סמסון לייבל ואשתו טייבל (מבית חיים ניסנגולץ)
סנדלר מנוס, האח אבא ואשתו וילדיהם
סנדברג אהרון, אשתו וילדיהם:
אברהם, יודל, מניה ולאה'קה
ספיר סופי
ספיר אברהם
הונצחו ע"י אברהם רוזנטל

ספקטור נחמן, אשתו זיסל ובנם נטע
ספקטור מרדכי
ספרד, הרבנית, אלמנתו של הרבי מקיניב
ספרד ר׳ לייבלה (הבן)
ספרד נחה (הבת)
ספרד ר׳ יוסלה ובני משפחתו (בנו של ר׳ אלתרוני)
ספרד ר׳ וועלוועלע ובני משפחתו
ספרד רייזלה
ספרד פריידלה
ספרד ר׳ נחומצ׳י
ספרד רבקהלה
(בני המשפחה של הרבי ר׳ אלתרוני)

המנציח: חיים פינקל

סרבר משה
סרבר מוטל ורחל (מבית לרנר)
סרבר זלטה ומניה (הבנות)
סטולר חיה, אחותו של אבי ברל (דודה)
הונצחה ע״י בלה רשף (מבית קריבושפקה)

סטולרוב פימה

פ

פוגל מיכאל ואשתו גיטל

פודשבה אלקנה ואשתו חיה־לאה
פודשבה בני הבן ואשתו וילדיהם

פוטשניק לייב (בן ישראל ושיינדל)
פוטשניק טייבל מבית שינפיין
פוטשניק ישראל
הונצחו ע״י דוד פוטשניק

פולוביניק אברהם
פולוביניק איצי ואשתו אסתר
פולוביניק ראובן ואשתו וילדיהם

פולטורק דב ולאה ובתם פרל

פויגלמן אסתר־ביילה (דודה)
פויגלמן הבן, ברוך, אשתו חייקה ושלושת ילדיהם
פויגלמן דבורה וילדיה (בני־דודים)
פויגלמן יעקב (דוד)
הונצחו ע״י מאיר והינדה רובינשטיין

פונר אליהו בן שמעון וחוה (אבא)
פונר ריבה בת אייזיק (אמא)
פונר ברוניה בת יוסף וגניה (אשה)
פונר אוגניוש בן אברהם וברוניה (בן)
הונצחו ע״י אברהם ועליזה פונר

פוצמן נחום (חייט) עם אשתו וילדיהם
פוקס יעקב בן יונה
פוקס חיה בת שלום (אשתו)
פוקס אתל
פוקס חנה
פוקס אסתר
פוקס רייזל
הונצחו ע״י רחל שורצבלט מבית טפלין

פוקסמן לייזר ואשתו רייזל ובנם
פוקסמן שמואל, אשתו וילדיהם
פוקסמן הבת ובנה יאשקה
פורטנוי דוד ואשתו בלה ובנותיהם להא וחיה
פורטנוי ריקל, בלומה
פטרושקה זוסיה בן מרדכי ופרידה (דוד)
פטרושקה חסיה בת אלקנה וחיה־לאה
פודשבה (דודה)
פטרושקה הרשל־צבי בן זוסיה וחסיה (בן־דוד)
פטרושקה אברהם בן זוסיה וחסיה (בן־דוד)
פטרושקה יעקב בן זוסיה וחסיה (בן־דוד)
הונצחו ע״י לאה קורצקי מבית פטרושקה

פטרושקה יצחק בן בנימין
ואשתו דבורה (דוד־דודה)
פטרושקה רבקה בת בנימין (דודה)
הונצחו ע״י ישראל שמוקלר

פטרושקה שרה בת זוסיה וחיה (אמא)
פטרושקה זלטה בת שרה ואליעזר (אחות)
פטרושקה אברהם בן משה ואתל (בן־דוד)

פטרושקה יהודה בן משה ואתל (בן־דוד)
פטרושקה חיה־לאה בת משה ואתל (בת־דודה)
פטרושקה טובה בת משה ואתל (בת־דודה)
פטרושקה גולדה בת משה ואתל (בת־דודה)
פטרושקה יעקב בן מרדכי ופרידה (דוד)
פטרושקה בריינדל (דודה)
פטרושקה בנימין בן יעקב ובריינדל (בן־דוד)
פטרושקה יצחק (בן־דוד)
פטרושקה אריה (בן־דוד)
הונצחו ע״י לאה פטרושקה־קורצקי

פייגלמן יעקב (דוד)
פייגלמן בלה (דודה)
פייגלמן אסתר (דודה)
פייגלמן ברוך וחיקה (בני־דודים)
פייגלמן דבורה וילדיה (בני־דודים)
הונצחו ע״י מאיר והינדה רובינשטיין

גב. פינקלשטיין ובנותיה: בתיה, אדל
פידל אייזיק ואשתו פסי
פידל מוטל (הבן), אשתו וילדיהם
פידל וועווע, אשתו וילדיהם
פידל לייזר, אשתו גיטל וילדם
פידל משה, אשתו חנה (לייפל) וילדיהם
פידלר פייגה, בנה מאיר, אשתו של מאיר וילדיהם
פידלר, הבת בת־שבע ויינר
פידלר טמה וילדיה: אשר, מוני ומניה
פידלר מוני ומשפחתו
פיאלקה והמשפחה
פיכל העשע ואשתו
פיכל אלטע ובעלה
פילד ניונציק
פיינזילברג ריבה וחיים
פייטל אברהם, אשתו מיכל ואחות גרינה
פיין, ליבה, משה ומנדל

פייניגר שלמה (גיס)
פייניגר חנה (סחיש) והבנים: (אחות)
פייניגר פנחס ומשפחתו (אחיין)
פייניגר דוד ומשפחתו (אחיין)
הונצחו ע״י סחיש חיים

פיינשטיין יחזקאל
פיינשטיין זלטה (הבת), בעלה וילדיהם
פיינשטיין שמואל (הבן), אשתו וילדיהם

פינקל דוד, אשתו מרים וילדיהם
פינקל אתל, מינדל, שרה, חיה, ברל, נחום ומשפחותיהם
פינקל מאיר־צבי־זאב (בן ר׳ אלתר בן־ציון, שו״ב וטויבה) (אבא)
פינקל רחל־הינדה בת ר׳ דוד וגולדה (אמא)
פיקנל טויבה בת ר׳ מאיר־צבי־זאב ורחל־הינדה (אחות)
פינקל גולדה בת ר׳ מאיר־צבי־זאב ורחל־הינדה (אחות)
פינקל משה בן ר׳ דוד וגולדה (דוד)
פינקל גולדה ובנה טוטי (דודה)
פינקל ר׳ אלתר שו״ב ובנו חיים
פינקל בריינדל (אשת ר׳ אלתר בן־ציון) (סבתא)

הונצחו ע״י חיים פינקל

פינקל משה (בעקער), אשתו רייזל וילדיהם:
פינקל פריידה, לייזר ואשתו הניה
פינקל הבן ליובה (לייב)
פינקל משה (קאסיר) חתתנו של ר׳ מנדל ביבר
פינקל יוכבד בת משה ובת־שבע
פינקל אברהם בן משה ובת־שבע
פינקל מעכלי (מיכל) בת משה ובת־שבע
פינקל חיסיה בת משה ובת־שבע
הונצחו ע״י שרה גוליק מבית ביבר

פינקל לאה בת גדליה ורבקה (אחות)
פינקל הרשל צבי, בעלה (גיס)
הונצחו ע״י מיכאל טולפין

פינקלשטיין אברהם־אהרון (ראש הקהילה) ואשתו חנה
פינקלשטיין הבת אידה ובעלה אברהם ויינר
פינקלשטיין הבן ישראל, אשתו טוני ובתם חסיה
פינקלשטיין הבן מוני, אשתו פסיוטה ובנם
פינקלשטיין רוזה ואחותה פוליה

פינקלשטיין דוד, אשתו הניה ובנם משה
פינקלשטיין חיים, אשתו חוה וילדיהם
פינקלשטיין יואל, אשתו בתיה־טויבה ובנותיהם:
פינקלשטיין רוזה, סוניה, אתל והניה
פינקלשטיין יונטל, אשתו פרל וילדיהם
מלך והרשל
פינקלשטיין מוטי ואשתו רייזל (בעיר החדשה)
פינקלשטיין יוסף (המורה) אשתו מינה
פינקלשטיין הבת פניה ובעלה דוד שטולמייסטר
פינקלשטיין הבן יהושע (סיטשע)
פינקלשטיין ניוניה, הבן יעקב והבת ברוינה
פינקלשטיין אתל

פינקלשטיין מרים

הונצחה ע״י א. ולדמן

פיפר חנה וילדיה

הונצחו ע״י גיטל שיין־פישביין
וחנה שבתאי (מבית אוצר)

פישביין פישל (סבא)
פישביין בתיה (סבתא)
פישביין חיים וילדיו פישל ובתיה (אבא)
פישביין בתיה־רבקה בת אלי ואודי (אמא)
פישביין רוזה ויוסף (דודה)
פישביין בתיה׳לה בת יוסף ורוזה
פישביין פישל׳ה בן יוסף ורוזה (בן־דוד)
פישביין שמחה בן דוד וחנה (בן־דוד)

הונצחו ע״י גיטל שיין־פישביין

פישביין דוד בן אפרים ובתיה
פישביין חנה בת שלמה ובלה סודגלטר
פישביין בתיה בת דוד וחנה

הונצחו ע״י רחל פישביין־בנקיר

פישביין דוד בן פישל (אח)
פישביין חנה (אשתו) (גיסה)
פישביין חיים ואשתו (אח)
פישביין רוזה ובעלה (אחות)
פישביין מניה ובעלה (אחות)

הונצחו ע״י שאול פישביין (ארגנטינה)

פישמן מוטל ואסתר
פישמן רבקה בת מוטל ואסתר
פישמן רייזל בת מוטל ואסתר
פישמן סיניה בת מוטל ואסתר

הונצחו ע״י פולה אודרברג מבית שמבן

פישמן (המורה) ומשפחתו
פישמן לייב ומשפחתו
פישמן יוסף, אשתו סוניה בת שעיה רויזן וילדיהם
פישמן אברהם, אשתו בלה והבת פרומה

הונצחו ע״י חיים פינקל

פישמן יוסל ואשתו אטל
פישר איציק, אחיו של שמואל פישר (גיס)

הונצח ע״י יעקב בן מוטל לרנר

פישר דוד (דוד פילר)
פישר יוסף, אשתו אסתר וילדיהם: איטה ויעקב
פליט פרל ובנה יוני
פליקופ פנחס, אשתו אתי ובנם ישראל
פלדגאוז אלי בן אברהם

הונצח ע״י שרה זינגר (מארגנטינה)

פלדגאוז בטי (בתיה)
פלדגאוז ריבה

הונצחו ע״י א. ולדמן

פלדהקר בומקה (סטודנטית)

הונצחה ע״י א. קוטל

פלדמן אנשל בן וולף ורחל־לאה (אבא)
פלדמן מרים בת אהרון ובריינדל (אמא)
פלדמן הסיה וילדיה (סבתא)
פלדמן חיה־דבורה בת וולף והסיה (דודה)
פלדמן הינדה בת ולף והסיה (דודה)
פלדמן שמלקה בן וולף והסיה, אשתו בבצי,
בנם שלמה ובתם ויטל (דוד)
פלדמן אהרון בן אנשל ומרים (אח)
פלדמן יוסל, באבע, בריינדל

הונצחו ע״י מירה רוסיאנסקי

פלדמן אברשה, אשתו רייזל וילדיהם:
משה, מלכה ,ליבה וקונה (אלקנה)
פלדמן בתיה וילדיה ניוסיה, דוצי, יענקל
פלדמן משה, אשתו בריינדל ובנם מנדל
פלדמן נחמיה ואשתו פסל
פלדמן (הבן) אפרים, אשתו וילדיהם
פלדמן (הבת) פניה ובעלה שמחה־לייבל וילדם

פלדנקרייז דבורה (סבתא)
הונצחה ע״י חיים ברזילי

פלדנקרייז לובה בת זאב
הונצחה ע״י אברהם וינר

פלדנקרייז מקס (מוטל) ואשתו מרים בת יענקל ובײלה ביבר
פלדנקרייז ליובה (בן שתים־עשרה וחצי) (הבן)
פלדנקרייז צפורה (בת עשר) (הבת)
פלדנקרייז שמואל, אשתו חנה ובנם מוני
פלדנקרייז ישראל ואשתו גולדה עם בתם (מעיר לוצק) (דודים)
פלדנקרייז זיסל בת ביילה (מבית ביבר) (מעיר לוצק) (אחיינית)
הונצחו ע״י אברהם ביבר (ניו־יורק)

פלדנשוואלב ויקטור, אשתו רחל וילדיהם:
מוסי, דוציה
הונצחו ע״י בוריס וליובה ליכטנשטיין

פלמן יוסף בן דב (אבא)
פלמן שרה־רבקה בת חיים (אמא)
פלמן יעקב בן דב (דוד)
פלמן רחל (דודה)
פלמן חיה בת יעקב ורחל (בת־דודה)
פלמן שרה בת יעקב ורחל (בת־דודה)
פלמן אריה בן יעקב ורחל (בן־דוד)
פלמן בן־ציון בן דב (דוד)
פלמן פרל בת דב (בת־דודה)
פלמן חייקה בת דב (בת־דודה)
הונצחו ע״י ברכה מנדיוק

פלדמן פריידה ובנותיה: דובה ופרל
פמילנט והמשפחה
פלץ ינטה, בתה ובנה
פלצמן פרל ודובה (בנות של יהושע ופרידה)
פפר חיים ורייזל (בני קיילה ורייזל שפירא)
הונצחו ע״י קלילה ארדמן

פפר גדליה, אשתו פריידה וילדיהם:
דוד, פייגה־רייזל ומשפחותיהם
הונצחו ע״י אריה־לייב פפר (ארגנטינה)

פפר חנה וילדיה
פפר חיה
פפר יענקל (טורטשינער שניידער), אשתו, בניהם, כלותיהם, בנותיהם, חתניהם ונכדיהם
פצ׳ניק יוסף והרשל (גרישה)
פפרמן והמשפחה
משפחת פקר: מלכה, זיוניה, ליובה וזיסל
הונצחו ע״י חיים גקמן

פרבשטיין דוד
הונצח ע״י א. ולדמן

פרויד מוטק, אשתו חייקה וארבעת ילדיהם
פריזנט לייזר ואשתו מרים
פרילא אברהם, אשתו דבורה וילדיהם:
יענקל ויצחק
פרילא סוסיה
פרילא מנדל ואשתו
פרילא יורי (הבן), אשתו וילדיו
פרילא משה
הונצחו ע״י יצחק לודומירסקי

פרייליך גיטל (אלמנתו של שלום) (אמא)
פרייליך רחל ובעלה לייב שפילברג (אחות וגיס)
פרייליך שלום (בנם) (אחיין)
פרייליך משה־אהרון בן גיטל ושלום (אח)
פרייליך אסתר, אשתו (גיסה)
פרייליך שולמית, בתם (אחות)
פרייליך מירל־לאה (אלמנתו של יוסף בוקימר) וילדתם שרה (אחות)

פריליך סוניה־שרה בת גיטל ושלום
ובעלה אריה (אחות וגיס)
פריליך פסי־בלומה (אחות)
הונצחו ע"י יוסף (יוני) פריליך (ארה"ב)

פריליך מוטל ומרים
פריליך ממציה (הבת)
הונצחו ע"י מוניה פריליך (ארה"ב)

פרליוק משה
פרליוק יוסקה (הבן), אשתו וילדיו
פרליוק אהרון (הבן) ארה'קה
הונצחו ע"י א. ולדמן

פרימברג טייבל (ממשפחת איכט) (אחות)
הונצחה ע"י דב איכט

פרימברג פסיה (האם)
פרימברג מולקה (הבן)
הונצחו ע"י הבת בלה ובעלה דב רשף

פרישברג סופיה בת ישראל

פרלמן יעקב, אשתו בתיה וילדיהם: חנה ואליעזר
הונצחו ע"י רחל שווארצבלט (מבית טפלין)

פרלמן צבי ואשתו מטה
הונצחו ע"י א. ולדמן

פרלמוטר קיילה (אוביילה)
הונצחה ע"י חיים גקמן

פרלמוטר רבקה
הונצחה ע"י בלה רשף
(מבית קריבושפקי־פרימברג)

פרלמוטר יענקל, אשתו וילדיהם
פרלמוטר נחמן ואשתו מילכה
פרלמוטר שמשון ואשתו דינה
פרלמוטר סימה
פרנקל בלה (אחות של יעקב ליקיכמכר) (דודה)
פרנקל ליאון, בעלה (דוד)
פרנקל פליקס, בנם (בן־דוד)
הונצחו ע"י טניה ונדריגר מבית ליקיכמכר

פרנקל קלמן (ממשפחת זוסמן) ובנותיו
פרנקל גרישה, הבן
פרנקל ברל ואשתו חינה
פרנקל סוניה
פרנקל מלכה
הונצחה ע"י חיה סגינהור

פרנקל חנוסיה
ד"ר פרסמן והוריו
פרסמן פסח, אחיו
הונצחו ע"י חיים פינקל

פרצוק שמואל, אשתו ברכה וילדיהם:
יוכבד ובינה ועוד שני ילדיהם ששמותיהם
לא ידועים
פרצמן משה, אשתו דורה ובתם זוסיה
פרצמן פייסי, אשתו, בניהם ובנותיהם
פרצמן צפורה
פרצמן מרדכי ומשפחתו
פרצמן הרשל ואשתו
פרצמן רייצל ומשפחתה
הונצחו ע"י אברהם פרצמן

פרצמן זוסי
פרצמן עזריאל
הונצחו ע"י א. ולדמן

פרצמן דוד
פרצמן יעקב
פרצמן יוסף ומשפחתו
פרצמן אהרון ומשפחתו
הונצחו ע"י לילי בוימן־ברקול

פרצמן משה ואשתו ינטה, מנכבדי העיר,
סבא וסבתא
הונצחו ע"י נכדותיהם:
פרידה גפני (ואניוטה) רייך מבית גלברסון

פרקוס חיים, אשתו חנה וילדיהם

צ

צאפ אביגדור ואשתו אידה
צאפ יוסף
צאפ פימה (הבן)
צאפ לאלה (הבת)
צאפ בתיה
צ׳ודנובסקי קלרה (מבית גלברסון)
צווימן ברל, אשתו ריבה וילדיהם: ליפא וריסל
צווימן גיטל
צווימן ישראל ואשתו בריינדל (מבית סחיש) (אחות וגיס)
צווימן משה
הונצח ע״י א. ולדמן

צויימן ברוך וחיה
הונצחו ע״י אפרים גלסמן

צ׳יז׳יק יוסף וזלדה
ציטרינל יעקב ואשתו רחל ובתם חנה
צימבל יענטה (גריזוטע)
צימבל לייב (הבן), אשתו בתיה וילדיהם
צימבל חיים
צימבל אברהם־לייב
צימבל גיטל
צימבל מנדל
צימבל שלום
צימבל ישעיהו
צימבל אתל
צימבל וולף
הונצחו ע״י מאיר לונדון

צימירינג גיטל בת מרדכי ורחל
הונצחו ע״י יצחק לודומירסקי

צימרמן פרץ, אשתו, ובנם, כלתם ונכדיהם
צימרמן משה ואשתו אדל
צימרמן נחמה ובניה:
צימרמן מנדל ואשתו
צימרמן ברל ואשתו
צימרמן לאה (לבית גורביין) בת ישעיהו ואסתר (אמא)
צימרמן שמואל בן אברהם ולאה (אח)
צימרמן שיינדל בת אברהם ולאה (אחות)
הונצחו ע״י טובה רובינוביץ (מבית צימרמן)
צלניק שלמה ורחל (הורים)
צלניק הבן, יוסף ואשתו ינטה (אח)
צלניק הבן, בנימין ואשתו שרה (אח)
צלניק הבן, שלמה ואשתו רחל (אח)
צלניק הבת ינטה (אחות)
צלניק הבן, פנחס (האח)
צלניק הבן, ראובן (אח)
הונצחו ע״י בנימין ומרים צלניק מארגנטינה

צלניק אדל וילדיה: מרים והרשל
צלניק חנה וילדיה: רחל מאטל, ינטה
צלניק שמחה, אשתו חיה־טובה וילדיהם:
שרה, אברהם, שמואל ושפרה
ציקמן ברוך ואשתו רייזל
ציקמן שלום ומיכאל
צסין והמשפחה

ק

קוגנט בערל ואשתו הענע וילדיהם
קוזיר ירמיהו (אורמן), אשתו טשרנה ובתם

קוזשניצר מאיר, אשתו שרה׳קה ובנם הרשלה
קוזשניצר חנה, בעלה וילדיה
הונצחו ע״י לאה גילר

קוטל צילה
קוטל גורפינקל בעבע
קוטל גולצהקר ציופה
קוטל פסח ומשפחתו
קוטל מוסיה והמשפחה
קוטל קוקה
קוטל יצחק והמשפחה
קוטל ביילה
קוטל זלמן וחמשפחה

קוטל זיסל ובעלה
קוטל אסתר
קוטל אליעזר ורבקה (ההורים)
קוטל מוניו, הבן, אשתו צילה ושני ילדיהם
קוטל בבה, הבת ובעלה אהרון גורפינקל וילדיהם
קוטל ציופה־שפרה הבת ובעלה ישראל גולצהקר וילדיהם
קוטל רחל, בת הזקונים

הונצחו ע״י הבן והאח אברשה קוטל

קוטל פסח ואשתו רחל
קוטל מוסיה והמשפחה
קוטל קוקה־ישראל (נפל בשורות הצבא האדום)

הונצחו ע״י סוניה קוטל־איינשטיין

קוטיק חיים (אבא)
קוטיק בבציה (אמא)
קוטיק בתיה (בת)
קוטיק רוזה ובעלה (בת)
קוטיק אברהם (בן)
קוטיק ריבה (בת)
קוטיק מוסיה (בת)

הונצחו ע״י חיים גקמן

קוטלר יעקב, יוכבד וילדיהם
קוטלר מלכה
קוטלר קיילה
קויפמן גרשון ואתל (דוד ודודה)
קויפמן סוניה, בתם (בת־דודה)
קויפמן פייגה, בתם (בת־דודה)
קויפמן בת־שבע, בתם (בת־דודה)

הונצחו ע״י שיין גיטל (פישביין)

קולצ׳ינסקי בלה (בת־דודה)

הונצחה ע״י חיה סגינהור

קומדנט אברהם ומשפחתו
קומדנט שלמה, אשתו רוזה ומשפחתם
קומדנט בוזקה ואחיה לובה

הונצחו ע״י א. קוטל

קונין אבא, אשתו צפורה וילדיהם
קונין אברהם, אשתו וילדיהם
קונין מלכה, האחות
קונין אסתר והוריה
קונין הרשל
קונין לייב ומשפחתו
קונין מאלי, בעלה וילדיה
קונין מיכאל ואשתו שיינדל וילדיהם:
דוציה ושמואל

הונצחו ע״י שמואל קרסנופיור

קונדל יענקל, אשתו ואחותו לאה׳קה
קונדל פסל

קוס שלמה, אשתו ובתו
ד״ר קופיט ואשתו ד״ר קמיניצ׳נה פרידה

קופיט רחל, בית יסין
קופיט בצלאל, בעלה ושתי בנותיהם

הונצחו ע״י צבי יסין

קופייקה הרשל ואשתו פסיה
קופייקה מוטל, אשתו מייטה ושני ילדיהם
קופייקה יוסף, אשתו רבקה וילדיהם:
יוכבד, יענקל, צביה, שרה
קופייקה שמואל, אשתו יהודית וילדיהם:
רייזל, רבקה, גולדה ושאול

קופרשטיין יעקב (יאשקע)
קופרשטיין אפרים ואשתו
קופרשטיין אייזיק ואשתו

קצ׳יקה (הנערה מקב. „יהודית" בגורדוניה באוסטראה והוריה וכל שאר הנספים של אותה הקבוצה בתק׳ השואה)

הונצחו ע״י חיים פינקל

קורגן גדליה ובריינדל
קורגן מוסיה (הבן)

הונצחו ע״י יואל רובינשטיין

קורין מנדל וילדיו
קורמן שלמה בן חיניה ומשה־יעקב (דוד)
קורמן קלרה (מבית גרינס) (דודה)

הונצחו ע״י יהושע־שיקה קציר
מקיבוץ יד מרדכי

קורן חוה בת יוסל ושרה
הונצחה ע״י ברכה מנדיוק

קורוסטובסקי רבקה־לאה (אמא)
קורוסטובסקי זאב (אבא)
קורוסטובסקי שרה (אחות)
קורוסטובסקי יהודה (אח)
קורוסטובסקי דב (אח)
הונצחו ע״י חיה טגנר

קורטשק אורן ואשתו (החייט)
קורטשק משה (הבן)
קורטשק יוסף (הבן)
קורטשק בתיה (הבת)
קורן קוקה, בת אידל ודינה ברונשטיין
ובעלה נחמיה
קורן ליוניה (בנם)
הונצחו ע״י יהודה ברונשטיין

קורנבליט דוד־ליפא ואשתו
קורנבליט יוקל ואשתו מלכה
קורנבליט חיים (הבן), אשתו וילדיהם
קורנבליט בלומה ובעלה יצחק וילדיהם:
קורנבליט לייב (לובה) ושמעון בני יוקל ומלכה
קורנבליט מיכאל ואשתו בלומה
קורנבליט וועווה

קוריס ברל

קורצקי (כץ) דובה (גיסה)

קורצקי חיה בישמן (גיסה)
קורצקי מישקה מלמד (גיסה)
קורצקי חנה ויגודמן (גיסה)
קורצקי רחל סגל (גיסה)
הונצחו ע״י לאה פטרושקה ואברהם קורצקי

קורצקי בוזיק עם אשתו
הונצחו ע״י ורד שמחה

קורצקי חנה בת יעקב
הונצחה ע״י יעקב ויגודמן

קורצקי פייסי־אייזי, אשתו אסתר ובנם בני

קטוביץ מוסיה וצילה (מבית שינפלד־הפסנתרן)
קטוביץ אברשה, הבן
ד״ר קטוביץ ואשתו ד״ר אלקה קטוביץ
קטוביץ סיוניה, הבן

הונצחו ע״י יעקב בן מוטל לרנר ואהרון ולדמן

קטשקה הרשל, אשתו וילדיהם
קטשקה בוזי, אשתו וילדיהם
קטשקה מוטל ואשתו צירל ובתם טייבל ובניהם:
קטשקה דוד, אשתו וילדיהם
קטשקה טובל, אשתו וילדיהם
קטשקה מושקה, אשתו וילדיהם
קטשקה מנחם, אשתו גולדה וילדיהם:
קטשקה שמואל, דב, יחזקאל, ברוך, מרדכי וחיים
קטשקה ראובן ואשתו דבורה ובניהם:
שלמה, מוטל, מוניה ומשפחותיהם

קידר איצי, אשתו וילדיהם
קידר הרשל, אשתו וילדיהם
קידר חיה ובריינה
קידר יוקה, אשתו וילדיהם
קידר ישראל, אשתו וילדיהם
קידר ליפא, אשתו ושני ילדיהם
קידר משה, אשתו רבקה וילדיהם
קידר פרווה, בעלה ניסל וילדיהם
קידר ניוסיה, לאה, רבקה ודבורה
הונצחו ע״י פסיה בלינדר

קידר שמואל, אשתו וילדיהם
קידר מלכה וילדיה (אחותו של שמואל)
קיטיישר מלכה, בעלה וילדיהם
קימלבליט וואלף וילדיו אסתר ודובה
קימלמן ברוך, אשתו וילדיהם

קימלמן יצחק ואשתו סוסיה וילדיהם:
זליג ויעקב
קימלמן מיכאל ואשתו ריסיה
קימלמן סנדר, אשתו וילדיהם
קימלשוב בני ואשתו הניה ובנם הרשל (צבי)
הונצחו ע״י שושנה מיכאלי (מבית קימלשוב)

קימלשוב וולף
קימלשוב נחמה
קימלשוב שלמה, אשתו טויבה ובתם
קימלשוב חייקה ברונשטיין ובעלה
הונצחו ע״י פרידה גורין־קולפניצקי

קייסר מוטל ואשתו אסתר־חיה וילדיהם:
קייסר רייזל, לייבל (הבן), אשתו וילדיהם
הונצח ע״י נחום קיסר

קיפר צדוק
קיפר טייבל
הונצח ע״י א. ולדמן

קיפרשטיין סוסיה ובנם צדוק
קיקשטיין שלמה ואשתו לאה ובנם:
יוסל ואשתו מינדל
קירז׳נר לייבוש (דוד)
קירז׳נר רחל (דוד)
קירז׳נר שרה (בת־דודה)
קירז׳נר יעקב (בן־דוד)
הונצחו ע״י מלכה גולדפרב (מבית שטרן)

קירז׳נר ינטה
הונצחה ע״י מאיר בורשטיין

קישקה זוסי, אשתו וילדיו
קישקה איצי ואשתו חיה
קישקה שמואליק, אשתו וילדיהם
קישקה נחום, אשתו גיטל ושני ילדיהם

קלורפיין יוני והמשפחה
קלורפיין מוסיה והמשפחה

קלייטמן יצחק, אשתו והילדים
קלייטמן מנדל עם אשתו וילדיהם
קלייטמן שלמה וילדיו: בוזיה וליונה
קלייטמן רייזל
קלייטמן מיכאל (החזן) והמשפחה

קליימן יוסף
קליימן פנחס (הבן) ואשתו ליובה וילדיהם:
ישראל וחיה־אלה
הונצחו ע״י ניוניה־ריבה ברנשטיין (מבית קליימן)

קליימן יוסל (דער מאלער) עם אשתו ובניהם
קליימן הרשל ויענקל
קליימן ליומה
קליימן ז׳ניה
הונצחו ע״י א. ולדמן

קליניצר יוסל עם אשתו ובנם
קלדורף רוצי (רחל), הבת טניה והבן עוזר
קלדורף ישעיהו עם אשתו ושני ילדיהם
קלדורף שאול, אשתו אדל, בתם אסתר
קלדורף ישעיהו עם אשתו ושני ילדיהם
קליקא משה בן דב ושיינדל (אבא)
קליקא פייגה בת יוסף והניה (אמא)
קליקא בוזיה בת משה ופייגה (אחות)
קליקא פניה בת דב ושיינדל (דודה)
הונצחו ע״י מלך כרמלי

קליפצ׳ ציפורה (אמא)
קליפצ׳ נוח וחיה
קליפצ׳ וולף (אח)
הונצחו ע״י שמואל וסימה קליפצ׳

קנטור קיילה וילדיה
קסל רייזל וילדיה: מוטל ומניה
קסל אשר, אשתו פריידל ובתם מניה
קסל רבקה עם בעלה ובתם
קסל מרדכי
הונצחו ע״י יואל ובלומה קסל

קפלן אברהם ומשפחתו

קפלן מרדכי (בן הדיין ר' ברלה) ובנו יוסף
הונצחו ע"י הגיסים מאיר וגרישה זילברשטיין מקיבוץ יד מרדכי

קפלן יעקב (נכדו של הדיין ר' ברלה),
נפל בשורות הפרטיזנים
קפלן זוסיה ובניו: אלי ויענקל
קפלן משה (בנו של הדיין ר' ברל'ה)
הונצחו ע"י ארגון יוצאי אוסטראה בישראל

קפלן פיני, אשתו שרה־ינטה וילדיהם:
גולדה, בתיה, טמה, אברהם ושמעון
קפלן מניה

קצב מעני
קצב יוסף
הונצח ע"י א. ולדמן

קוצוביי משה והמשפחה
קוצוביי חיה

קצלר שמאי ואשתו
קצלר שפרה וחייקה (בנותיהם)
קצלר יעקב (הבן)
קצלר משה (הבן)
קצלר ציראל וילדה (הבת)
הונצחו ע"י דוציה ז'ק ולאה פורייטר

קוקוי־ולדמן והמשפחה
הונצחו ע"י יסין ליובה בת אליעזר

קצמן דוד ואשתו
קצמן משה (בנם)
קצנבליט שלמה־זלמן בן דוד־נח ולאה,
יליד 1886 (אבא)
קצנבליט שרה בת חיניה־רייזל ומשה־יעקב,
ילידת 1890 בהושט (אמא)
הונצחו ע"י בניהם
מרדכי קציר מקיבוץ אשדות־יעקב
וע"י יהושע (שיקה) קציר מקיבוץ יד־מרדכי

קצ'קה ראובן ודבורה ובניהם: משה, שלמה ומוני
הונצחו ע"י שמואל וסימה קליפר'

קעק שרה ובנה צוניה (יצחק)
קעק גרשון, בן מרים
קעק חייקה ובני משפחתה

הונצחו ע"י מרים ופרל קיעק (מארגנטינה)

קרויט שמחה ואשתו מניה ובתם
קרול יוסף ואשתו שרה
קרול מיליה (הבת)
קרול סוניה (הבן)

הונצחו ע"י אהרון ולדמן

קרופ חיים ואשתו בבציה
קרופ פייגה ואפרים (בניהם)
הונצחו ע"י שמואל קרסנופיור

קריבושפקה איטה וילדיה: חנה, פרומה ולאהקה
קריבושפקה שלמה (אבא)
קריבושפקה פסיה (אמא)
קריבושפקה פייגה (אחות)
קריבושפקה סוניה (אחות)
קריבושפקה יעקב (אח)
הונצחו ע"י דוד ובלה רשף (רעננה)

קריידבורד אליעזר ומינדל (הורים)
קריידבורד מרגולה (אחות)
הונצחו ע"י בנם והאח מיכאל קרייבוט

קריסטנשיין משה ושרה (הורים)
קריסטנשיין אפרים (אח)
קריסטנשיין אסתר (אחות)
קריסטנשיין ברכה (אחות)
קריסטנשיין אלקה (אחות)
הונצחו ע"י הבת לאה גוטמן

קריפיצר פנחס ברי' שמעון (אבא)
קריפיצר נחמיה (אח)

הונצחו ע"י אשר קריפיצר (הבן־האח)

קריצ׳מר משה׳קה (המורה) (בן־דוד)
קריצ׳מר שרה׳קה, אשתו בת ר פנחס (בת־דודה)
הונצחו ע״י חיים פינקל

קרישטל לייב ואשתו פייגה־לאה
קרישטל שלמה (הבן)
קרישטל שרה (הבת)

קרמזי והמשפחה
קרסנופיור מיכאל, נחה, רסקה, צביה

קרפל ברכה, בת גרשון ברוקרשצ׳יק
קרפל ישראל שו״ב בעלה וילדיהם
הונצחו ע״י צבי ברוקרשצ׳יק

קרפל משה ובילה־פייגה
הונצחו ע״י פרידה גורין־קולפניצקה

קרנר לאה וילדיה יוסף ולייב וכל בני המשפחה
קרנר רוזה־רודמן

קרפנשפאן נח
קרפנשפאן חנינה וגיטל ובתם דורה

קרקר פניה ובני משפחתה

קרש חנא
קרש ישעיהו ואשתו
קרש פנחס, אשתו דוציה ובנם ניוסיה

ר

רבינוביץ מוטל ואשתו רחל ובניהם:
רבינוביץ אברהם ומשפחתו
רבינוביץ אשר ומשפחתו
רבינוביץ שלום ובנותיו שרה וסוניה והבן נח
הונצחו ע״י בלה רשף

רבינשטיין יעקב ואשתו ינטה ובנותיהם:
סוסל, מרים, גיטל, מייטה ובעלה יואל־צבי פרלמוטר
רבינשטיין פייגה, שרה, רביטשקה ובוזיה

רביץ מוטל בן אברהם (סבא)
רביץ אתל (סבתא)
רביץ לייבוש בן מוטל (אבא)
רביץ פרל בת יוסי (אמא)
רביץ צביה בת לייבוש ובעלה (אחות)
רביץ בלה בת לייבוש (אחות)

הונצחו ע״י חיה סגינהור

רדוגושטשר וולף, אשתו וילדיהם

רדוטמן זאב ואשתו בתיה
רדוטמן יוסל, אשתו ובנותיו ובנו:
רדוטמן אלצ׳י, אשתו רוזה וילדיהם

רובינשטיין יעקב בן אברהם־יצחק (אבא)
רובינשטיין טובה בת יוקל ניסנגולץ (אמא)
רובינשטיין אברהם בן יעקב (אח)
רובינשטיין מניה
רובינשטיין גיטל בת ישראל (גיסה)
רובינשטיין ישעיהו בן אברהם (אח)
רובינשטיין הינדה בת שמואל (גיסה)
רובינשטיין שרה בת אברהם (אחיינית)
רובינשטיין נחמה (אחיינית)
רובינשטיין חיה (גיסה)
רובינשטיין מרים בת ישעיהו (אחיינית)
רובינשטיין אברהם בן ישעיהו (אחיין)
רובינשטיין נחמן בן יעקב (אח)
רובינשטיין ישראל בן יעקב (אח)

הונצחו ע״י מאיר והינדה רובינשטיין

רובינשטיין פרומה וילדיה פייגה ואתל

הונצחו ע״י יואל רובינשטיין

רובינשטיין אברהם בן חרשל ואסתר (אבא)
רובינשטיין לאה־לינה בת אסתר (אמא)
רובינשטיין רחל בת אברהם ולאה (אחות)
רובינשטיין שרה בת אברהם ולאה (אחות)
רובינשטיין יעקב בן אברהם ולאה (אח)
הונצחו ע״י דוד רובינשטיין

רובינשטיין רבקה (לבית קורמן) בת חיניה־רייזל ומשה־יעקב (אחות אמי)
רובינשטיין מוטל ורבקה ובנם (דודים)
רובינשטיין משה (בן רבקה ומוטל) (בן־דוד)
הונצחו ע״י יהושע־שיקה קציר
מקיבוץ יד־מרדכי

רובינשטיין שייקע
רובינשטיין חיה־שרה
הונצחו ע״י גולדה ויגודמן
ופרידה גורין (קולפניצקי)

רובינשטיין יוסקה
הונצח ע״י א. קוטל

רודמן רבקה, בתה רוזה ובנה משה
רוזי׳ק פרץ, אשתו וילדיהם
רולין רייזל ובנה שאול
רוזנבלט יודל (יהודה) בן ראובן ורחל (אבא)
רוזנבלט רייזל (שושנה) בת לייזר (אמא)
רוזנבלט אפרים־בנימין בן יהודה ורייזל (אח)
הונצחו ע״י משה רוזנבלט (הבן)
ואהרון שפטל מקנדה (הבן־דוד)

רוזנברג מרדכי, אשתו וילדיו
רוזנברג יענקל בן משה (דוד)
רוזנברג פייגה בת חיים־ראובן (דודה)
הונצחו ע״י רחל ויירקמן מאוסטרליה

רוזנטל משה ואסתר (הורים)
רוזנטל הרשל ואשתו אוניה מבית ליזק ובנם איזיה (אח)
רוזנטל אתל ובעלה אברהם ספיר ובתם מינדל (אחות)
רוזנטל מינדל בת משה ואסתר (אחות)
הונצחו ע״י אברהם רוזנטל

רוזנטוך יחיאל ומשפחתו

רוזנשטרום הענע (המורה), אלמנתו של ד״ר רוזנשטרום

רוזנשטרום יאשה (יעקב) הבן, נפל בצבא האדום ב־1941
הונצחו ע״י חיים פינקל

רוטנברג ז׳ניה והמשפחה
רויטנברג סיומה ואשתו עליזה
רויטמן אברהם חיים, אשתו פסל וילדיהם:
רויטמן חייקה וישראל
רויטמן טייבל ומשפחתה
רויטנברג הרשל ואשתו לאה וילדיהם:
רויטנברג משה ודבורה (אח ואחות)
רויטנברג טוביה (טיוול), אשתו אתל
רויטנברג וולף ומניה (הילדים)
רוזנשטיין אברהם ואשתו פייגה־בריינה
רוזנשטיין אידל (יהודה), בנם ואשתו גיטל
רוזנשטיין משה׳לה בן אידל וגיטל
הונצחו ע״י פרידה גורין (קולפניצקי)

רוטמן שמואל ופסיה (ההורים)
הונצחו ע״י רבקה רוטמן־זעירה

רויכמן צייטל
רויכמן חיים ואשתו
הונצחו ע״י יוסף רונן, הבן והאח

רומברג יוסל ואשתו רחל־לאה וילדיהם:
חייקה, חנה ואברהם
רומברג פייביש ואשתו פסיה

רונדל בת־שבע, בת גרשון ושרה (אמא)
רונדל־גמר רחל בת יעקב ובת־שבע והמשפחה (אחות)
רונדל שלמה וחיה ושלושת ילדיהם
רונדל בצלאל ושני ילדיו
רונדל שרה אוקסנגורן ובתה (בת יעקב ובת־שבע)
רונדל פרל ובעלה גרשון לנגר וחמשת ילדיהם
הונצחו ע״י גורוס בלומה מבית רונדל
וליובה יסין (ארגנטינה)

רונדל מוני
הונצח ע״י א. ולדמן

רונין שאול בן נחום ורייצה (אח)
הונצחו ע"י חוה אבן־טל ממושב בית־עובד

רוסליבקר לייב (ליאון) ואשתו שיינדל
רוסליבקר שורה
רוסליבקר מיטיה
רוסליבקר חסיה
רוסליבקר גרישה

רופמן זינדל ואשתו חסיה
רופמן טייבל, הבת
רופמן אפרים הבן, אשתו וילדיו
רופמן ישראל, אשתו וילדיו

רזניק שמאי, אשתו חוה והבת שרה
רזניק גרישה

ריביץ זלטה בת זכריה ורוזה (בת־דודה)
ריביץ זכריה בן יוסף (דוד)
ריביץ רוזה בת דב (דודה)
ריביץ יוסף בן זכריה ורוזה (בן־דוד)
הונצחו ע"י ברכה מנדיוק

ריביץ צבי, בן זכריה ורייזל (בן־דוד)
ריביץ זלטה בת משה ואתל פטרושקה (בן־דוד)
ריביץ אריה בן הרשל וזלטה (בן־דוד)
ריביץ אברהם בן הרשל וזלטה (בן־דוד)
ריביץ בלומה בת הרשל וזלטה (בת־דודה)
ריביץ יונה בן הרשל וזלטה (בן־דוד)
הונצחו ע"י לאה קורצקי

רייביץ דבורה
רייביץ בוצי (הבן)
רייביץ דוציה (הבת) ובתה זלטה
רייביץ דוד, אשתו וילדיו
רייביץ הרשל ואשתו גולדה וניוניה
הונצחו ע"י חיים גקמן

רייביץ זכריה ואשתו מניה־רייזי
רייביץ יוסל, הבן, אשתו וילדיו
רייביץ ללה
רייביץ לייבוש, פרל, צסיה, בלה, מוטל, אתל
ריזר משה ואשתו, בנם ובנותיהם

ריזר ישראל
רייזמן אדל והאחות ציופה ברג
רייך פרל
ריכטר מלכה בת מנחם מנדל
ריכטר ניסן־אהרון בן נחמיה
רימר קלמן
רייצי ובנו איצי (יצחק)
רייף לייב, החזן ומשפחתו

רייציס אברהם בן פאליק (אבא)
רייציס נחמה (אמא)
הונצחו ע"י בנם דב רייציס

רייציס טייבל ומשפחתה
ריקמן שלמה
ריקמן זיידל ומשפחתו
רכליס וולף ואשתו לאה
רכליס שלמה, הבן ויתר בני המשפחה
רכטמן איטה בת יהודה־יודל ופסיה (דודה)
רכטמן אוניה בת איטה ויעקב (בת־דודה)
רכטמן סוניה בת איטה ויעקב (בת־דודה)
הונצחו ע"י משה ויהודית חיימיניס

רמיש מאיר ואשתו חיה טויבה
רפפורט — המשפחה
רשטיק זלמן ואשתו שפריציה
רשטיק חיים, אשתו חסיה ושלוש בנותיהם

ש

שאול (פון די בולקעס) ואשתו אלקה

שגם יעקב ואשתו חנציה
שגם ליובה ובעלה נטע חורובסקי ובתם שרה'לה
שגם משה ופייגה (הוריה של ליובה)

שדה משה בן אברהם ואשתו אלטה ובתם יהודית

שובקס והמשפחה

שליבקס אסתר

שורגא וולף (רדוגושטשר)

שוחט מאיר ואשתו שיינדל וילדיהם:
לייבל, נחמה ובײלה
הונצחו ע"י נחום וזלמן שוחט

שוחט מוטל וילדיו: שמשון, בוזי, שאול, משה ובלה שרין
הונצחו ע"י לאה קורצקי

שוכמן ישראל ואשתו חנה
שוכמן מניה (הבת) עם בעלה נטע גצנזון וילדיהם: אריה ואברהם
הונצחו ע"י שוכמן יהושע ושחם אריה

שוכמן שרה־רבקה, בתה הינדה ובעלה יאשה שיינפלד וילדיהם
שוסטר שרה וילדיה: מניה ולייזר
שוסטר אברהם (דוד)
שוסטר אודי בת מוטי וקיילה (דודה)
שוסטר אייזיק בן אברהם ואודי (בן־דוד)
שוסטר חינה בת אברהם ואודי (בת־דודה)
שוסטר ברל בן אברהם ואודי (בן־דוד)
שוסטר זליג בן אברהם ואודי (בן־דוד)
שוסטר ניסן בן אברהם ואודי (בן־דוד)
הונצחו ע"י שולדרמן מניה־מינדל

שופמן משה, אשתו מילי ובנם שמואל
שווארץ מרדכי, זיסל, איטה, פנחס
שווארץ זיידל
שווארצמן אהרון, אשתו גולדה וילדיהם
שטולמייסטר בתיה ואברהם (בת חוה ולייבל סגל)
הונצחו ע"י אביגדור סגל

שטולמייסטר ברל ואשתו רחל
שטולמייסטר אברהם (הבן) ואשתו סוניה
שטולמייסטר דוד (הבן) ואשתו פניה
שטילר הרש, אשתו גרינה ובנם יקיר
שטייגמן אפרים בן שמריהו
שטיין־שכטמן חנה בת נתן־נטע (אחות)
שטיין שרה ומני בת נתן־נטע (אחות)

שטיין קונע־אלקנה, אשתו וילדיו (אח)
אביגדור קצב
הונצחו ע"י לייב שטיין מאגרנטינה (הגיס)
שטיין יוכבד בת אברהם ורבקה (אמא)
שטיין מרים בת שמאי ויוכבד (אחות)
שטיין אסתר בת שמאי ויוכבד (אחות)
שטיין חוה בת שמאי ויוכבד (אחות)
שטיין משה בן שמאי ויוכבד (אח)
שטיין שמאי
הונצחו ע"י הרשל־צבי שטיין

שטיין־ליבשיץ לוסיה, בנה אליעזר
אימה חנה ואחיותיה רגינה ורעיה
המנציח: פרופ' מרק (מוסיה) ליבשיץ

שטיינברג חיים ואשתו מלי ובתם חסיה
הונצחו ע"י משה שטיינברג (הבן והאח)
וע"י טובה ראובני (הבת והאחות)

שטיינברג ינטה וילדיה
שטיינקריצר לובה־אריה (בן־דוד)
הונצח ע"י אהרון מלמד

שטמל איטה (די קצבטע)
שטמל משה ואשתו, בניהם ובנותיהם ומשפחותיהם
שטמל יהודית בת שרה ואהרון (אמא)
שטמל יעקב בן יהודית ומשה (אח)
שטמל הינדה
שטמל גולדה ומשפחתה
הונצחו ע"י אהרון שטמל

שטמל משה ואשתו בתיה
שטמל דוד (בנם הבכור)
שטמל פסח (בנם)
שטמל גיטל (בתם)
שטמל פסיה עם ילדה (בת)
שטמל לאה
הונצחו ע"י לאה גילר

שטרום איידל וילדיה בריינדל ופריידה
שטרום ברוך (סיניצר), אשתו אתל וילדיהם:
לייזר ומאיר
שטרום חנה (סטדניקר)
שטרום ברל
שטרום משה, אשתו בתיה וילדיהם:
יצחק, לייזר, פרל
שטרום מנדל, אברהם, יענקל, ישראל, בבציה
שטרוימן חנה
שטריימל משה, אשתו ובתו דוציה
שטריימל מלכה ובעלה
הונצחו ע"י אברהם פרצמן

שטריימל דוד
שטריימל רחל
שטריימל דוציה
שטריימל קולי
הונצחו ע"י א. ולדמן

שטריימיש דבורה בת חיה ודב ליכטמן
שטריימיש לוזר (אליעזר)
שטריימיש יוסף
הונצחו ע"י אהרון (אביג) אביגור (ויגרייזר)

שטרן חיים בן־ציון, אשתו אתל־רחל
(הסבא והסבתא)
שטרן ברל (הבן), אשתו בבציה וילדיהם:
סוניה, חוה, לייב ומומה
שטרן פייגה (הבת)
שטרן פסיה ומשה־יצחק (דוד ודודה)
שטרן רבקה (דודה)
הונצחו ע"י גולדפרב מלכה (מבית שטרן)
וע"י יצחק לודומירסקי

שטרן לייב, אשתו ושני ילדיו
שטרן משה, אשתו גיטל ושלושת ילדיהם
שטרן לאה בת דוד נתנזון ובעלה אשר שטרן
וילדיהם
הונצחו ע"י פרומה נוביק

שטרן משה־יצחק ואשתו רבקה וילדיהם:
שטרן ברל

שטרן נפתלי
שטרן אסתר
שטרן פייבל
שטרן פסיה וילדיהם:
שטרן רחל
שטרן זיינביל
שטרן אריה
שטרן חיים
שטרן פייגה, בעלה וילדיה

שטרנברג חנקה
שטרנברג וואלף, אשתו קיילה וילדיהם:
מיה ורחל

שטירנברג מנדל, אשתו שרה'קה וילדיהם:
פייגה, פרל (פולה)
שטירנברג ראסקה, יעקה, בלומקה, והילד דוד
הונצחו ע"י בתם ואחותם מרוסיה (מחולון)

שטרנברג ישראל ואשתו מרים

שטרנגולד בלנקה, ואביה השחקן

שטרנפלד מוטל
שטרנפלד קלמן, הבן
שטרנפלד־דוידזון רבקה, הבת ובעלה
שטרנפלד חיה
שטרנפלד־רייך ברכה, הבת ובעלה

שינבאום מרישה בת מני

שינדלקרויט איצי עם אשתו וילדיו

שיינברג אברהם ואשתו אידה

שייניס — האחים: הרשל וזיאמה עם המשפחות
שייניס שרה

שיינמן יוסף בן מרדכי
שיינמן סוסיה (אשתו)
שיינמן שמעון בן יוסף וסוסיה
שיינמן זינה (אשתו של שמעון) ושתי בנותיהם
שיינמן בן־ציון בן מרדכי
שיינמן אדל (אשתו)
הונצחו ע"י פרידה גורין (קולפניצקי)

שינפלד יעקב
שינפלד הינדה והילדים: מיכאל ונח
הונצחו ע"י יעקב בן מוטל לרנר

שיינברגר מרים
שיפקה (די שניידערקע)
שיקר רבקה בת מיכאל (סבתא)
שיקר משה בן חיים־ראובן (דוד)
שיקר מיכאל בן חיים־ראובן (דוד)
שיקר שרה בת יוסל (דודה)
שיקר אסתר בת יוסל (דודה)
הונצחו ע"י רחל וירקמן (אוסטרליה)

שיקר הירש ואשתו שיינדל (בן־דוד)
שיקר בתיה בת הירש, בעלה אלי ובתם ליובה (אחות)
שיקר סוסיה בת הירש ובעלה יהושע ובתם שיינדל (אחות)
שיקר ווعלוול בן הירש
שיקר פסח בן הירש
שיקר מיכאל בן הירש
הונצחו ע"י רבקה רוטמן־זעירא

שכטמן בנימין
שלום עליכם וכל המשפחה
שליין אהרון
שמוליק שוחט עם בנותיו, חתניו ונכדיו
שמישקיס שלום ואשתו הניה
שמישקיס סימה (הבת)

שמבן גיטל בת חיה־שרה ויוסף־לייב (לבית אלבין)
שמבן צפורה בת גיטל ואהרון שמבן
שמבן זוסיה בן נטע ואיטה
שמבן רחל, אשתו (מבית שיינמן)
שמבן חנה בת זוסיה ורחל
שמבן לוסי בת זוסיה ורחל
שמבן הרשל־צבי בן נטע ואיטה
שמבן ציפי בת נטע ואיטה
שמבן יצחק בן נטע ואיטה
הונצחו ע"י פולה (שיפרה) אודרברג (לבית שמבן)

שמוקלר אהרון, אשתו איטה וילדיהם: מינדל ואיזק
שמוקלר בני (דוד)
הונצחו ע"י ישראל שמוקלר

שמידמן שלמה, אשתו בילה ובנם אברהם
שמרליס יעקב־יוסי, אשתו דבורה וילדיהם

שמש יעקב וברכה וילדיהם (הורים)
שמש אהרון־לייב (אח), נולד ב־1922
שמש חוה (אחות), נולדה ב־1927
שמש רוזה (אחות), נולדה ב־1933
שמש אלה (אחות), נולדה ב־1936
הונצחו ע"י קלמן שמש מקיבוץ גבעת־חיים

שניידר רוזי (דריקר)
שניידר יצחק
שניידר ניונציק
הונצחו ע"י אנה ריגר

שניידר דוציה ומניה והוריהם
שניידר אשר ודינה
הונצחו ע"י שרה גוליק (מבית ביבר)

שניידר פופה

שנפר אליעזר ואשתו (בני־דודים)
שנפר ז'ניה (בתם) (בת־דודה)
שנפר בלה (בתם)
שנפר אסתר
הונצחו ע"י חיים פינקל

שנרק משה
שנרק חיה־פרל
שנרק בלה
שנרק שלמה
הונצחו ע"י יואל ובלומה קסל

שפטל משה ופרידה (ההורים)
שפטל שמואל־גרשון (דוד)
שפטל אסתר־רחל (בת־דודה)
שפטל חנה (בת־דודה)
שפטל פריידה (בת־דודה)
הונצחו ע"י אהרון שפטל (קנדה)

שפילברג איסאק
שפילברג חנה
שפילברג לייב
שפילברג גולדה
שפילפויגל משה־לייב (אבא)
שפילפויגל שרה־אסתר (מבית אלטמן) (אמא)
שפילפויגל רחל בת משה־לייב (אחות)
שפילפויגלביילה בת משה־לייב (אחות)
הונצחו ע"י בנימין שפילפויגל (ארגנטינה)

שפילפויגל אייזיק ואשתו ובנותיהם
שפילפויגל בוזי (הבן)
הונצחו ע"י חיים פינקל

שפייזר ברוך
הונצח ע"י שמחה ורד

שפייזר יעקב־משה בת מיכאל (אבא)
שפייזר דבורה בת מרדכי (אמא)
שפייזר מיכאל בן יעקב־משה (אח)
שפייזר גדליהו בן יעקב־משה (אח)
שפייזר יצחק בן מיכאל (דוד)
שפייזר רייזל (דודה)
שפייזר לייבל בן יצחק (בן־דוד)
שפייזר יוקל בן יצחק (בן־דוד)
שפייזר רייצי בת יצחק (בת־דודה)
שפייזר בנימין בן יצחק (בן־דוד)
שפייזר מיכאל בן יצחק (בן־דוד)
שפייזר ישראל בן יצחק (דוד)
שפייזר שיינדל (דודה)

שפייזר וועלוול (בן־דוד)
שפייזר ברל
שפייזר גיטל (בת־דודה)
שפייזר אסתר (בת־דודה)
הונצחו ע"י שרה צביאלי (שפייזר)

שפייזר אריה־לייב בן אברהם (גיס)
שפייזר חנה בת יעקב־זינדל מוכר (אחות)
שפייזר חנן בן אריה־לייב וחנה (בן אחות)
הונצחו ע"י מיכאל מוכר

שפיץ ראובן ואשתו בתיה בת הינדה
הונצחו ע"י זכאי שמואל

שפירא ניסן בן אליעזר, נספה בגיטו אוסטראה ב־9.8.1941 (אבא)
שפירא חסיה־פרידה בת בצלאל, נספתה בחודש ספטמבר 1942 (אמא)
שפירא ליפה עם ב"ב
הונצחו ע"י אסתר שפירא־גוטרמן
וע"י קלרה שפירא־חרמוני

שץ נחמיה
שצ'וגול (הגברת) ובני משפחתה
שצ'וגול משה ומינה וילדיהם יענקל ואחרים

שרובשטיק הרשל (צבי)

שרייער אברהם (בעל בית המרקחת)
שרייער טאטיאנה (לאה) (אשתו)
שרייער פדיה (הבן, הרופא)
שרייער דימה (הבן, הרוקח)
שרייער ריבה, אשתו של דימה
הונצחו ע"י פסח ברושי

תמוז והמשפחה
הונצחו ע"י אליאס דרמנסקי

נחום (ניוניה) שוחט

דוד מלר ז"ל

ביום ששי, ט"ו בטבת, תשמ"ז (16 בינואר 1987), הלך לעולמו דוד מלר ז"ל וביום ראשון, 18 בינואר ליוינוהו, בני משפחתו, מאות מידידיו, חבריו ומכיריו בדרכו האחרונה למנוחת-עולמים בבית הקברות שבמורד הר הכרמל המוריק בחיפה.

מותו של דוד, אבדה כבדה לבני אוסטראה ולי אישית אבד אחד מחברי היקרים, חבר נעורי וידיד-נפש יקר מאוד. חש אני צורך נפשי מיוחד להעלות את דמותו של דוד ולפרוע חוב של כבוד לחברי היקר שאיננו.

דרך ארוכה עברנו ביחד בשדה הפעילות הציו-נית מאז ימי נעורינו באוסטראה. היכרותנו הקרובה ביותר התחילה באחת השבתות של ינואר 1930 בביתו של הרצל (גרישה) אודרמן ז"ל — בנו של אחד מראשי מפלגת הציונים הכלליים בעירנו אוסט-ראה דמהרש"א, אותה מפלגה שבראשה עמד המנ-היג הדגול של יהדות פולין בין שתי מלחמות העולם — מורנו ורבנו, יצחק גרינבוים ז"ל.

בחנוכה תר"צ החמן גרישה אודרמן לוארשה להשתתף בכינוס המועצה הארצית של תנועת ה-נוער הכלל-ציונית „השומר הלאומי" — תנועה שנקראה לאחר מכן „הנוער הציוני". עם שובו מוארשה, הזמין גרישה לביתו מספר חברים — תלמידי הגימנסיה הפולנית וסמינר המורים הממ-לכתי באוסטראה והציע לנו להקים גם בעירנו קן של תנועת „השומר הלאומי". אחרי שהסביר לנו את מהותה ודרכי פעולתה של התנועה, שוכנענו וקבלנו את הצעתו ומיד ניגשנו במרץ-נעורים רב ובהתלהבות לגיוס חברים לשורות הקן וארגון קבוצות וגדודים, בעיקר מקרב הנוער הלומד וזאת למרות האיסור החמור לתלמידי מוסדות-החינוך הממשלתיים להצטרף לתנועת נוער כלשהי.

תרומתו של דוד מלר בגיוס חברים לתנועה וגיבוש הקן היתה רבה במיוחד. הוא היה הרוח החיה ואחד מראשי הקן שהתבלט בכושר מנהיגותו כאחד המדריכים המוכשרים בתנועתנו באוסטראה.

לאחר שגרישה אודרמן — ראש הקן סיים את הגימנסיה הפולנית ויצא ללמוד רפואה באיטליה, נבחר דוד מלר כראש הקן במקומו, היות והוא עמד בראש המחנה של המחנכים והודות לכושר מנהי-גותו ולמסירותו לתנועה שלנו. הוא היה הפעיל והנמרץ בארגון הטיולים בחיק הטבע ומחנות הקיץ, כי היה אחד מאתנו שדאג לחנך את הנוער שבקן שלנו גם לשומריות וצופיות, וזה בנוסף לחינוך היהודי-הציוני.

רב היה חלקו של דוד בחינוך חברי הקן. הוא הטיף את רעיון הציונות בין הנוער שבעירנו, כי האמין כי אין מקום אחר בעולם שיכול לשמש כמיפלט ומקלט לעם היהודי, מלבד ארץ ישראל. באספות בקן הוא ביטא את האהבה העזה לקנייני האומה, לרוח ישראל, למסירות לעם היהודי ולארץ ישראל. רק הודות לחינוך הציוני הזה, עמדו רוב החניכים שלנו בזוועות המלחמה האיומה וזכו למצוא דרכם לארץ ישראל — חלום שאיפותנו.

הודות לכישוריו הרבים ומסירותו לתנועה, נקרא דוד למלא תפקידים אחראיים נוספים, כגון: לשמש סגן יו"ר מפלגת הציונים הכלליים בעירנו, כחבר בועדי הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד, בחוג הדרמטי הציוני ותפקידים אחרים.

בשנים 1934—1937 נבחר דוד כחבר הנהגת הגליל של „הנוער הציוני" בווהלין, לאחר מכן נקרא לעבודה בהנהגה הראשית של התנועה בוארשה, שם גם למד משפטים באוניברסיטה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בשנות המלחמה ידע דוד סבל רב ותלאות רבות: עבר את כל הזוועות בגיטו, ברח ליערות והצטרף לשורות הפרטיזנים שפעלו ביערות ווהלין ולחם נגד האויב האכזרי עד השחרור. נדמה לי שדרך חייו בתקופה הזאת, שהיתה סוגה בקוצים דוקרניים ומכאיבים ביותר, הטביעו את חותמם בעיצוב דמותו ואישיותו לקראת הגשמת שאיפותיו הלאומיים־הציוניים.

במחצית הראשונה של 1944, לאחר שהגרמנים נסוגו מהחלק המזרחי של פולין דאז (אוקראינה ובײלורוסיה המערביים) והצבא האדום התקדם מערבה, יצא דוד יחד עם פרטיזנים אחרים מן היערות, הגיע לרובנה ומשם מצא את דרכו ללובלין, שם הוקמה הממשלה הפולנית הזמנית בחסותה של ברית המועצות. בממשלה הזאת שימש כשר, הציוני הוותיק ד"ר אמיל זומרשטיין, ששוחרר לפני כן מהכלא הסובייטי.

כציוני נאמן, חזר דוד יחד עם חברים אחרים לפעילות נמרצת והפך מיד לאחד מהפעילים הבולטים. הוא היה אחד מאלה שהקימו בלובלין את הוועד היהודי המרכזי שבראשו עמד ד"ר א. זומרשטיין ז"ל, ובראש וראשונה את המפלגה הציונית „איחוד". עתה התחילה בפולין תקופה חדשה בפעילות הציונית, בעלת אופי שונה לגמרי מזו שהיתה לפני המלחמה. התנועה הציונית באותה התקופה שמה לה למטרה העליונה, לאור המציאות החדשה שנוצרה, להוציא מפולין ומברית המועצות את שארית הפליטה ולהעלותם בכל דרך אפשרית לארץ ישראל.

לעבודה הזאת היה הכרח לחפש בכל מקום אפשרי את השרידים של פעילי המפלגות ותנועות הנוער הציוניות ולגייסם לפעילות זאת. חיפשו אותם בין יוצאי הגיטאות, היערות ומחנות ריכוז, בין הפרטיזנים ומבין אלה שניצלו במחבואים בצד הארי, וכך נוצר ההכרח למצוא דרכים שונות להגיע גם לפעילים נוספים הפזורים ברחבי ברית המועצות ולהביאם לפולין בהקדם האפשרי. היתה זו משימה קשה, רבת־סכנות באותה התקופה שקדמה לרפטריאציה מברית המועצות. גם בשטח פעילות זו התגלה דוד כאחד הבולטים והמובילים.

במוסקבה הוקם בעת המלחמה הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי שבראשו עמד השחקן היהודי המפורסם שלמה מיכאלס. באביב 1945 יצאו דוד מלר ומר גריס למוסקבה כנציגי הוועד היהודי המרכזי שבלובלין על מנת להיפגש ולשוחח עם אנשי הוועד היהודי האנטי־פאשיסטי בענין יהודי פולין, המפוזרים ברחבי ברית המועצות.

דוד מלר וגריס נפגשו במוסקבה גם עם אנשי „אגודת הפטריוטים הפולניים" ושם במשרדי האגודה, הצליחו בדרך כלשהי לגלות את שמותיהם ומקומות הימצאם של חברים מוכרים להם כפעילי תנועות הנוער הציוניות מלפני המלחמה. זאת היתה מטרתם העיקרית.

עם שובם ללובלין גייסו ושלחו שליחים עם הרשימות הללו לרחבי ברית המועצות, במטרה להיפגש עם אותם חברים ולהפנותם בדרך־לא־דרך חזרה לפולין ולגייסם לפעילות אקטיבית־ציונית.

שליחים אלה, שחלק מהם היו גם בחורות, שהולבשו במדים של קציני הצבא הפולני החדש והם צוידו בתעודות־מעבר מזוייפות, כאילו הם נוסעים לחפש קרובי־משפחה בלבד במקומות שונים בברית המועצות. רוצה אני לציין שגם אלי בבוכרה שבאוזבקיסטן (שם שימשתי כמנהל בית־הספר התיכון הפולני, בו למד הנוער של יהודי פולין) נשלחה ע"י דוד מלר אחת השליחות עם שמות וכתובות של חברי תנועתנו מלפני המלחמה, אשר היו אז בברית המועצות.

כך התחילה עוד ברובנה אותה האפופיאה ששמה „הבריחה", אשר רשמה דף מפואר בתולדות העפלה והעליה ב' מאירופה לארץ ישראל. דוד מלר היה אחד מבין הראשונים שהקימו והפעילו באותם הימים את ארגון „הבריחה" ושימש חבר בוועד המרכזי של „הבריחה".

בשובי לפולין מצאתיו כל כולו טרוד בעבודת „הבריחה" ובהנהגה הראשית של תנועת „הנוער

הציוני עקיבא" בלודז', תנועה שדוד מלר היה אחד ממקימיה ומראשיה ואחד הפעילים במרכז „איחוד" בוארשה.

כל מי מחניכי ופעילי התנועה שהגיע לפולין, צורף מיד על ידו לעבודת קודש זו, וזאת היתה אז עבודה רבה מאוד ודחופה. היתה אז התקופה של הריפטריאציה הגדולה של אזרחי פולין לשעבר מברית המועצות וביניהם שרידי יהדות פולין. הגל הגדול של הריפטריאציה הביא רבבות יהודים מברית המועצות לפולין וביניהם אלה שהוגלו לבתי סוהר ולמחנות עבודה בשנים 1939—1941 בעוון פעילות ציונית וגם אלה שברחו לרוסיה מיד עם פרוץ מלחמת גרמניה ברית המועצות. כן חזרו גם יהודי פולין המערבית, אשר גם הם נשלחו בשנים 1939—1940 למחנות עבודה וליערות סיביר.

ארבע שנות „הבריחה" ותנועת „הנוער הציוני — עקיבא" בפולין אחרי מלחמת העולם השנייה, הן פרק חשוב במאבקים של המוני שארית הפליטה לחיים חדשים. בין הפעילים והמובילים בעבודה קדושה זו, היה דוד מלר אחד מהבולטים והמסורים. לחבריו הרבים, ידידיו ומכיריו הושיט יד חמה ו־עזרה בעת הצורך.

אחרי שהסתיימה העבודה בפולין, עבר דוד עם יתר מנהיגי התנועה שלנו לפריז וגם שם הועסק בעניני עליה ושימש גם כחבר „המרכז לעליה באי־רופה ואפריקה".

בשנת 1950 עלה עם משפחתו לישראל שעל כינונה חלם ופעל. כאן בישראל מצא את מקומו בשרות המדינה וכעבור זמן מה נתמנה — הודות לכישוריו — כמנהל המחוז של מס רכוש וקרן פיצויים במשרד האוצר, שם הוא מילא את תפקידו עד צאתו לגימלאות.

מיותמים אנו ואבלים על שהלך מאתנו בטרם עת והוא איננו עוד בינינו. הוא זכה להיטמן באדמת המולדת — ארץ חלומותיו ושאיפותיו.

נזכור את דוד יקירנו. דמותו הנעלה תשאר חרותה בלב כולנו. חסרונו בקרבנו יורגש עוד הרבה זמן.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

חברי ההנהגה הראשית של תנועת הנוער הציוני „עקיבא" ופעילי „הבריחה" בפולין בשנים 1945—1949

יושבים מימין לשמאל: נחום בלומנקרנץ, יוחנן כהן, דוד מלר ז"ל, מקסימיליאן טאוכנר, הלל זיידל, דוד שיף, צבי קיומל. **בשורה העליונה עומדים מימין לשמאל:** אלתר גרסון, נחום (ניוניה) שוחט, דן גורן, מנחם קוינדה.

אהרון איכט ז״ל
(ארגענטינע)

יזכור

(געווידמעט די קדושים פון אַסטראַה)

צווישן די זעקס מיליאָן קדושים, אומגעקומענע אין דער שרעקלעכער שואה, געפינען זיך 10.500 קדושים פון אונדזער שטאָט אַסטראַהא און יעדעס מאָל, ווען מיר דערמאָנען זיך וועגן די טראַגיש־פאַרשניטענע לעבנס פון אונדזערע אַסטראַהער קדושים, דאַרפן מיר אין דעם יאָרצייט, אַנצינדן נישט צוויי יאָרצייט־ליכט, נאָר 10.500 פאַר זייערע ליכטיקע נשמות, וועלכע זענען אומגעקומען על קידוש־השם.

ווער פון אונדז געדענקט נישט די יום־טוב טעג אין אַסטראַה. ווען ס׳איז געקומען ראש־השנה און יום־כיפור, האָבן די אַסטראַהער יידן אָנגעפילט די שולן אין שטאָט און אין יענע גאָטספאַרכטיקע טעג, האָט מען נישט געזען קיין יידן אין די גאַסן פון דער שטאָט. איצט איז אַסטראַה ריין פון יידן, נישטאָ די מתפללים, נישטאָ די יידישע ימים־טובים, אַלץ איז חרוב, אַ מדבר, נאָר זייער הייליקער אָנדענק איז פאַרבליבן אין אונדזערע הערצער.

און יעדעס מאָל, ווען מיר זענען מזכיר די נשמות פון די אַסטראַהער קדושים, שוועבן אויף פאַר אונדז די הייליקע געשטאַלטן פון די רבנים און די רביים־גדולי התורה בראש מיט הרב **אפרים גובערמאַן, הרב גינסבורג, אַנאַפּאָלער רב, שימסקער** רבי, ר׳ **שמחהלע, דער טריסקער רבי, ר׳ פישל גרינבערג,** (ראש הישיבה), ר׳ **אלתרתיס זין וועל־וועלע און יאָסעלע,** און ר׳ **יאָסעלעס** ספרדס זין, זיי זענען געגאַנגען מחנתוויז צו **תשליך. זיי זענען** אָבער אויך געטריבן געוואָרן דורך די נאַצישע רוצחים און אוקראַינישע מערדערס צו דעם הריגה פּלאַץ און זייערע נשמות זענען אויפגעגאַנגען צום הימל, אומקומענדיק אויף קידוש־השם.

10.500 אַסטראַהער יידן פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה האָבן פאַרפולט די שטאָט. ווען ס׳איז געקומען שמחת־תורה, זענען זיי געגאַנגען הקפות אין מהרש״א — שול און אין אַנדערע שולן מיט צענדליקער ספרי־תורה אין די הענט. ווער געדענקט נישט דאָס טאַנצן פון טריסקער רבין (ר׳ **יאָסעלעס** איידעם) מיט דער ספר־תורה אין דער „קלויז״, ווו דער מהרש״ל, האָט אָנגעשריבן אַ פירוש אויף די פיר טיילן פונעם שולחן־ערוך און דער בעל ט״ז, מחבר פון „טורי הזהב״ האָט דאָרט געדאַוונט. אַט די דאָזיקע גדולי־התורה האָבן אָנגעפירט אין משך פון 25 און 30 יאָר מיט דער ישיבה אין אַסטראַה. אויך ביים שימסקער רבין (אַן אָפּשטאַמיקער פון ר׳ פּנחסל קאָריצער), ווי אויך ביי ר׳ **אלתרתי און ביי ר׳ יאָסעלען,** האָבן יידן געדאַוונט מיט דבקות.

פון שטאָל און אײַזן דאַרפן מיר זיין, אַז מיר קענען אַריבערטראָגן דעם צער און ווייטיק נאָך אונדזערע טײַערסטע יידן, וועלכע מיר האָבן פאַרלוירן אויף אייביק, בראש מיטן וויצעבירגערמייסטער, ד״ר פילאָזאָפיע ר׳ **קלמן פרענקעל** (זון פון ר׳ **יעקב פרענקעל**), וועלכער איז געווען דער מוהל פון פראָפעסאָר **זיגמונד פרויד** און די 16 יידישע ראַטמענער:

טאָלפין און פרוי **ראָזענשטראָם**, די **פאָלקסשול**, די שטאָטישע ישיבה, די **תלמוד־תורה**, די **ישיבה אויפן** נאָמען פון מהרש״א. מ׳הערט שוין נישט **דעם גמרא־**ניגון פון די שאַרפע קעפּ **פון די ישיבה־בחורים.** נישטאָ מער די ביבליאָטעק **אויפן נאָמען פון צבי** בוקימער. נישטאָ די **פאָלקס־ביבליאָטעק, דער קרן** הקיימת לישראל, וואָס האָט **יאָר־יערלעך דורכ־**געפירט דעם „דואר" פון צעשיקן **לשנה־טובות און**

אַבעלמאַן משה,
אײַזענבערג שמאי (גוט־באַזיצער),
גאַניק סענדער,
גאָרין מאָטל (נפטר געוואָרן אין ישראל),
גייערמאַן מיכאל (לערער, טאָלפינס איידעם),
גינקער לייזער,
וויגאַדמאַן חיים,
זוסמאַן העשל.

בערנשטיין פײַוול,
גאַניק מאַנוס (אַדוואָקאַט),
זוסמאַן זיגמונד,
סאַנצע שמואל,
פערקוס חיים,
פינקעל משה,
קאַמעדאַנט שלמה,
שרייער אברהם (מלוכה־ראַבינער), **אַפּטייקער.**

קהילה־פרעזידיום:

גאַלפּערסאַן חיים (ראש־הקהל),
פינקעלשטיין יואל (וויצע ראש־הקהל),

דאַווידזאַן חיים (סעקרעטאַר),
ספרד יאָסעלע (קאַסיר).

נישטאָ מער דער סוחרים־פאַראיין, האַנט־ווערקער־פאַראיין, הויזווירטן־פאַראיין, אַרבעטער פאַראיין, האַנדלס און ביוראָ אַנגעשטעלטע פאַראיין, סוחרים־באַנק, פאָלקס־באַנק. נישטאָ מער דער בית־היתומים. אויף די דאָזיקע מאַסקן־בעלער האָבן זיך אויסגעטיילט מיט זייערע קאָסטיומען **נוני רייציס־גרינבערג, ראָזאַ לוקאַטש, פאַליאַ שטערנ־בערג** און אַנדערע. דער בית־היתומים האָט געט־ראָגן דעם נאָמען פון די עלטערן פון **ד״ר בערנאַרד קאַהן** (ערן־פרעזידענט פון „דזשאָינט"), וועמענס שוועסטערקינד **סאָפיאַ פרישבערג** איז געווען פרע־זידענטין און די צווייטע פרעזידענטין איז געווען **מרים האַלבערט.**

נישטאָ מער דער יידישער שפּיטאָל, דער **„טאָז"**, די יידישע מלוכה־שול מיט די דערציערס **זשעבין,** מכתבי־ברכה. ס׳קומט שוין מערנישט **פאַר דער** „חנוכה־שוק" מיט די קיאָסקן **פון תוצרת־הארץ.** נישטאָ די שיינע יוגנט און פאַרבעטענע געסט בעת דער פייערלעכער דערעפענונג און **שליסונג פון** „דעם חנוכה־שוק", וואָס האָט געמאַכט **אַן אויסער־**געוויינלעכן אײַנדרוק אין שטאָט.

נישטא מער די ציוניסטשע **אָרגאַניזאַציעס** און פּאַרטייען, וואָס האָבן דורכגעפירט **אַזאַ שטאַרקע** אָרגאַניזירטע טעטיקייט אויף **אַלע געביטן פון יידישן** לעבן. נישטאָ דער ברית הצה״ר, **וועלכער האָט** אַדורכגעפירט „ליטעראַרישע **משפטים" ווי דוד** פרישמאַנס „יזכור", שעקספּירס **„שיילאָק"** (דער סוחר פון ווענעדיק), „**אוריאל דע אַקאָסטאַ**", „קרייצער־סאָנאַטע" און אַזוי **ווייטער. ס׳קומען שוין** מער נישט פאַר קיין רעפעראַטן. **אויף די טעמעס**

ווי: „הערצל און זשאַבאָטינסקי", „אַגראַר־רעפאָרם", „קרן קיימת, זיין באַדייטונג, אַנטוויקלונג און פּערספּעקטיוון" א.א.וו.

ס'גייען שוין מער נישט אין מהרש"א־שול אוני־פאָרמירטע יוגנטלעכע און דער בית"ר מיטן „ברית החייל" מיטן אָרקעסטער צו די יאָרצייטן פון הערצל, זשאַבאָטינסקי און ביאַליק. נישטאָ שוין מער די אָנפירערס פון די פּאַרטייען און יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן אין משך פון יאָרן אָנגעפירט מיט דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט און שטאָט און צווישן זיי אַזעלכע אָנפירערס: פון „מזרחי", דער תלמיד־חכם משה אַבעלמאַן, בערל ליענצקי־דער מורשה פון קק"ל, הרב משנה — דער סעק־רעטאַר פון קק"ל. פרוי אַבעלמאַן פון אגודת נשים ציוניות, חיים דאַווידזאָן פון דער ליגע פאַרן אַר־בעטנדן ארץ־ישראל, אברהם בוקימער פון די אַלגע־מיינע ציוניסטן. ד"ר ישראל פּרעסמאַן פון „החלוץ", פון „הנוער הציוני", די סטודענטן פון יורידישן פאַקולטעט יאַפע כ"ץ, **דוד שטולמײַסטער, פאַני פינקלשטיין** א.א. פון ברית הצה"ר און בית"ר, **בוזי חסיד**, סטודענטן פון יורידישן פאַקולטעט **גדליה גדאַליעווסקי, ליאָווע פינקעל, מישאַ אייזענשטיין, אַברהם אײַזענבערג** (זון פון גוט־באַזיצער), ד"ר פון עקאָנאָמישע וויסנשאַפטן, **חנא אייזענשטיין**, סטודענט פון מעדיצין און רבנות **משה סיראָווער**, דער מפקד פון בית"ר **אַבראַשאַ אַבעלמאַן**, פון פּאָליטעכניקום **ראובן טוכבינדער**, לערערין **בלומאַ שטירנבערג, סאָניאַ גריינימס, ליובאַ שאַגאַם** א.א.

דאָס איז געווען אַ פּרעכטיקע אינטעליגענץ, וואָס האָט זיך אינטעגרירט אין פּאָליטישן און געזעלשטפטלעכן לעבן און האָבן פאַרשײַנט דאָס יידישע לעבן אין שטאָט. און נישט צופעליק איז מנחם בעגין באַגײַסטערט געוואָרן פון אָט דער אינטעליגענץ, ווען ער האָט צוויי מאָל באַזוכט אָסטראָהע און שרייבנדיק וועגן דעם אָנדענק פון ד"ר שמשון יוניטשמאַן, האָט ער זיך אויסגעדריקט:

„וואָס פאַר אַ יאָר דאָס איז געווען־געדענק איך שוין נישט. די גענויע דאַטע ווייס איך זיכער נישט, אָבער דאָס איז געווען אין איינע פון די ערשטע דרײַסיקער יאָרן, ווען שמשון און איך האָבן צוזאַמען באַזוכט אין דרומדיקן עק פון פוילן, אין דער געאָגראַפיש־פאַר־וואָרפענער, אָבער שײַנענדיקער מיט יידישער אינטעליגענץ אָסטראָהע. וואָס פאַר אַ וואונדער־באַרע יוגנט איז געווען אין יענער גרענעץ־שטאָט און וואָס פאַר אַ פײַנע אינטעליגענץ האָט זיך קאָנצענטרירט דאָרט אין בית"ר. מיר האָבן דאָרט געהאַט אַ מאַן־חסיד איז געווען זיין נאָמען, איינער פון די אויסגעצייכנטע מענטשן, וועלכע איך האָב באַגעגנט אין מײַן לעבן און איך האָב זוכה געווען צו אַרבעטן גאָט־צו־דאַנקען אין פאַרלויף פון אַ דור מיט זייער פיל פּרעכטיקע מענטשן און צווישן זיי דער וואונדערבאַרער מענטש בוזי חסיד — און ער איז שוין אויך נישטאָ צווישן די לעבע־דיקע. ער האָט אויסגעהויכט זיין ליכטיקע נשמה אין אַ סאָוויעטישער תפיסה ערגעץ־ווו אין דעם ווײַטן און קאַלטן סיביר. ער איז געווען צווישן די זייער פיל וואונדערבאַרע ציוניסטן, וועלכע זענען געכאַפּט געוואָרן דורך דער סאָוויעטישער מאַכט, מ'האָט זיי אַרעסטירט, פאַרטריבן אין דעם סאָוויעטישן גלות און צום סוף זענען זיי פאַרטיליקט געוואָרן".

דאָס איז אַן אָפּשאַצונג פון אַ ציוניסטישן מנהיג אויך וועגן אונדזערן אַ בן־אָסטראָהע בוזי חסיד — איינער פון אונדזערע יונגע טאַלאַנטן, וואָס האָט אַרויסגעשײַנט אויף דער אָסטראָהער אויבערפלאַך און האָט טראַגיש פאַרענדיקט זיין יונגן ברויזנדן לעבן פאַר זיין ציוניסטישער טעטיקייט, ערגעץ־דאָרט אין אַ סיבירער תפיסה.

איך זאָג איצט מיין „יזכור" נאָך אונדזער חרובער שטאָט אָסטראָהע, נאָך אירע וואונדערבאַרע יידן, נאָך דעם גייסטרייכן יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, נאָך די טראַדיציאָנעלע יידן, נאָך אַלעמענס הייליקע געשטאַלטן, וועלכע לעבן בלויז אין אונדזער זכרון. זאָלן זיי אַלע פאַראייביקט ווערן אין אונדזער יזכור־בוך „ספר אוסטראַה".

התוכן

פרק ראשון

אוסטראה היהודית ותולדותיה

פרק שני

זכרונות

פרק שלישי

אישים ודמויות

פרק רביעי

השואה והגבורה

פרק חמישי

חללי מערכות ישראל

פרק שישי

הנצחות

dumny, gdyby Pan Bóg nie zesłał na nas takiej kary.

Całujemy Was jeszcze raz i żegnamy, Bluma, Mama i syn.

Boże jedyny! Żyłam jeszcze cały miesiąc i znów łudziłam się nadzieją, ale, niestety. Jutro Sądny Dzień i naprawdę Sądny Dzień dla mnie i Twego cudnego chłopczyka, Jośka. Tak bardzo się nie chce umierać. Dziecko jest takie cudne... i tak umierać...

"Akcje i Wysiedlenia"
Dr. Józef Kermisz
1946
Warszawa - Łódź - Kraków

Bluma Sztirnberg

dawać rzeczy, zdobywając za nie produkty.

Byliśmy tak zadowoleni, jakbyśmy wygrali najlepszy los na loterii życia. Tak żyliśmy do 4 sierpnia. Rano tego dnia miała miejsce scena niemal dantejska. Nie, nieprawda, Dante nie potrafiłby takich okropności wymyślić. Srodkiem szpaleru "ludzi", uzbrojonych w laski, prowadzili nas do lasu, gdzie staliśmy na placu, obstawionym karabinami maszynowymi, i spokojnie oczekiwaliśmy śmierci. Znalazło tam śmierć jednak tylko 1900 osób, reszta wróciła do domu. Na placu zostawiliśmy Ojca. Nie opłakiwaliśmy go długo. Zdrowa logika mówiła nam, że zostaliśmy na życie gorsze od śmierci. Ale instynkt życia był tak silny, że cieszyliśmy się i z tego życia. Nie wierzyliśmy, że przyjdzie nam jeszcze przeżyć coś podobnego.

Ten etap życiowy trwał 4 tygodnie, "urozmaicony" takimi momentami, jak oddaniem złota i srebra, uiszczeniem kontrybucji w sumie 100.000 rubli i oczekiwaniem, że urządzą nam getto. 31 sierpnia zaczęły się szerzyć pogłoski, że jutro powtórzy się scena już raz przeżyta. Nie wierzyłam, a jednak powtórzyła się. Tym razem oddaliśmy Rosię, która po śmierci tatusia była naszym Ojcem. Ona miała siłę woli i siłę fizyczną na wszystko. Sprzedawała rzeczy, zdobywała jedzenie, prowadziła cały dom i w dodatku chodziła codziennie do przymusowej pracy, która trwała od 6-ej rano do 6-ej wieczór. Ona zakończyła swoje życie przedwczowaj, a dzisiaj nikt już się nie łudzi, że to była wzięta ostatnia rata... Dzisiaj rozniosła się pogłoska, że odbędzie się to jutro, a ponieważ ostatnio wszystkie złe pogłoski się sprawdzają, żegnam się dzisiaj z Wami.

Opisałam Wam suche fakty, ale swoich uczuć, czasem obłąkańczych, nie potrafię opisać! Zwłaszcza, gdy patrzę na syna. Kochany, gdybyś wiedział, jakie to piękne i cudne dziecko. Serce pęka, gdy pomyślę, że jutro go sama zaniosę na wieczny odpoczynek. A on się śmieje i krzyczy: "ma". Nie chce Bóg, żebym dożyła usłyszeć od niego pełne "mamo". Dwa razy on mi ratował życie, bo odsyłali matki z małymi dziećmi, a teraz ja jego chciałam uratować, ale nie ma sposobu. Chciałam przyjąć chrześcijaństwo /wielu by tego chciało/, więc duchowieństwo poszło prosić o pozwolenie, ale nie mają nawet nadziei, żeby pozwolili, to też trzeba pożegnać się z życiem.

Mama trzyma się bardzo dzielnie, rozpacza tylko z tego powodu, że nie może uratować dziecka, no i że Was nie zobaczy. Ja i mama całujemy Was wszystkich mocno i prosimy, żebyście po powrocie nie zatrzymali się na ojcowiźnie.

Uciekajcie od wspomnień, od miejsca naszych męczarni, jak od miejsc zadżumionych. Popłaczcie nad naszym losem i postarajcie się urządzić swoje życie. A Ty, Kochany, jakkolwiek urządzisz swoje życie, bo życie ma swoje prawa, nie zapomnij o mnie i o swym pierworodnym, z którego byłbyś

LIST BLUMY SZTIRNBERG

List, pisany przez Blumę Sztirnberg, nauczycielkę z Ostroga Wołyńskiego do męża i rodzeństwa, wstrząsa do głębi opisem kilku "suchych faktów" oraz rozpaczy matki, która nie jest w stanie uratować swego "pięknego i cudnego dziecka". Zbolała autorka daje wyraz - jak sama mówi - "uczuciom czasem obłąkańczym", zwracając się do najbliższych, aby "uciekali od wspomnień", od miejsca naszych męczarni, jak od "miejsc zadżumionych".

Odpis listu, pisanego "po drugim poniedziałku" /drugiej akcji/, która podobnie jak pierwsza akcja odbyła się w dzień poniedziałkowy /1.IX.41.r./, znajduje się w posiadaniu p. B. Ajzensztajn, oryginał zaś pozostał u p. Piotrkowskiej, Polki, u której autorka go zostawiła, celem doręczenia adresatom.+

3.IX.1941 r.

Kochani i Ty nadewszystko ukochany mężu! Piszę ten list dwa miesiące po Waszym odejściu. Dużo przeżyłam przez ten czas, a teraz trzeba się z Wami pożegnać! Nie mogę opisać Wam całej gehenny naszego życia. Postaram się tylko w kilku słowach opowiedzieć Wam główne etapy. Zaczęło się zaraz po Waszym odejściu, tego samego dnia. Rano w piątek miasto już było zajęte - ale boje w samym mieście trwały przez sześć dni. Zdawało się, że kamień na kamieniu nie pozostanie. Przeżyliśmy to jednak z małym dzieckiem po różnych męczarniach w lochach i cerkwi. Wiedzieliśmy, że życie będzie niesłodkie, ale mieliśmy nadzieję, że dadzą nam żyć, a w najgorszym wypadku umrzemy z głodu. Znaleźli się dobrzy ludzie, którzy przynosili kawałek chleba, aż wszystko się trochę unormowało i zaczęliśmy sprze-

+ - "akcje".

Do końca życia nie zapomnę nadzwyczajnej opieki tych ludzi; ich bezinteresowna pomoc ocaliła życie moje i Ireny.

Do dziś dnia jestem w stałym kontakcie z rodzinami Borczakowskiego i Poliszczuka - staram się odwzajemnić się im pamięcią o nich, jak również pomocą materialną.

Chaim i Mala Sztejnberg

Rodzina Sztejnberg:
Chaim i Mala, Mosze, Chasia i Gitełe.

Chasia Sztejnberg

Mosze Sztejnbnerg

ną ciemności, skierowałam się do mieszkania Borczakowskiego. Mieszkał on przy ulicy Tatarskiej, w dawnym domu Trachtmanów. Przyjęto mnie tam serdecznie. - Byłam ranna, wygłodzona i bez żadnego mienia, czy odzieży. Borczakowski i jego rodzina o-fiarowali mi schronienie.
Nazajutrz rano uprosiłam Borczakowskiego, aby sprawdził na strychu naszego domu, czy ktoś z mojej rodziny nie ukrył się tam. I rzeczywiście, Borczakowski znalazł tam moją matkę i ciotkę. Obiecał im, że przyjdzie po nie, jak się ściemni. Niestety, już ich nie zastał. Przyniósł mi tylko zdjęcia, które znalazł rozsypane na podłodze.
Po kilku dniach przeżyłam nowy cios, dowiedziałam się od Borczakowskiego, że Niemcy znaleźli moją siostrzyczkę z kole - żanką.
Poszukiwania Niemców trwały dalej. Od czasu do czasu rozlegały się strzały, to likwidowano pojedynczych Żydów, znalezionych w różnych miejscach na mieście.

Rodzina Borczakowskich była biedna, ale zajęli się mną, karmili i pomagali w miarę możności. Wyrażali oni szczery żal, że spotkał nas taki los. Oprócz mnie przechowywali także krewną Trachtmanów, Irenę. Razem ukrywałyśmy się u nich przez parę miesięcy, w coraz to innych kryjówkach.
Odwiedzała nas od czasu do czasu Polka, pani Kasia, która ukrywała w swym domu pana Trachtmana. Była ona wyjątkowo dzielna i odważna. Pewnej niedzieli powiadomiła nas, że są pogłoski, że u Borczakowskich przechowują się dwie Żydówki i poradziła nam zmienić kryjówkę. Na moją prośbę Borczakowski poszedł do Wołodii Poliszczuka i zawiadomił go o moim ocaleniu i o nowej groźbie, wiszącej nad moją głową. Wołodia przyjechał do domu Borczakowskich furmanką, napełnioną sianem; zgodził się przyjąć również Irenę, z którą nie chciałam się rozstać. Wlazłyśmy obie do siana i furmanka ruszyła do wsi Moszczenicy, gdzie miał on mieszkanie i młyn.
Przy wjeździe do wsi Niemcy szperali w sianie, czy Wołodia czegoś nie szmugluje. Nas na szczęście nie znaleźli; Byłyśmy tak głęboko zakopane w sianie, że to prawdziwy cud, żeśmy się nie udusiły.
We wtorek /dwa ni po naszym wyjeździe/ otoczyło Gestapo dom Borczakowskich - ale nas, oczywiście, już tam nie znaleźli.

U Poliszczuka spędziłyśmy trzy miesiące.
Niestety od czasu do czasu odwiedzali go bracia, należący do grupy Bandery. Grupa ta nienawidziła zarówno Polaków, jak i Żydów. Palili oni wsie i zabijali znalezionych tam uciekinierów obu narodowości. Każda ich wizyta powodowała chowanie się w młynie, w nieludzkich warunkach, bez jedzenia i wody.
Kiedy wizyty stały się coraz częstsze, zmuszone byłyśmy opuścić wieś i wrócić do Borczakowskich - przyjęto tam nas całym sercem - i z wielkim strachem ukrywałyśmy się u nich aż do wyzwolenia przez wojsko rosyjskie - 5.2.44.

która grupa przeznaczona jest na śmierć, a która zyska jeszcze parę miesięcy życia. W zamieszaniu pogubiliśmy się w tłumie, a każdy zbyteczny ruch groził śmiercia. W ostatniej chwili zdecydował się ojciec mój przejść do grupy chorych - niestety okazało się, że właśnie starzy i chorzy przeznaczeni byli na zagładę. Wtedy widziałam mego ojca poraz ostatni.
Po odprowadzeniu grupy chorych i starych, Niemcy pozwolili nam wrócić do getta.
Nastrój w naszej rodzinie, jak również w wielu innych, był tragiczny. Pogrążeni w smutku i żałobie nie mieliśmy sił walczyć z przeciwnościami życia, ni też nadziei na przeżycie.
Ale żyć trzeba było, dlatego też obie z siostrą wróciłyśmy każda do swojej pracy.
1.9.41 nad ranem wołano nas jak zwykle do pracy. Postanowiłam zostać w domu, bo z ulicy słychać było strzelaninę.
Gościła wtedy u nas w domu Roza Korenblit. Obie postanowiłyśmy ukryć się na strychu.
Widocznie miałam przeczucie czegoś złego, bo, jak się okazało, Niemcy zebrali tego dnia prawie całą młodzież getta i pod pozorem prowadzenia do pracy, wywieźli ich do miejsca zagłady.

Na szczęście moja siostra wyszła tego dnia wcześniej do pracy i zdążyła dojść już do Judenratu, gdy Niemcy zaczęli wyłapywać młodzieżi wyganiać z domów.
Po tym strasznym dniu kontynuowaliśmy naszą pracę jakgdyby nigdy nic - nie było rady - i życie wróciło jakby do normy.

15.10.42 nastąpiła ostateczna likwidacja getta w Ostrogu.
Niemcy zaczęli wyganiać wszystkich mieszkańców z domów getta.
Matka moja, bezradna i zagubiona ze strachu, wybiegła z domu w czasie okropnej strzelaniny; jeszcze przed tym siostra wymknęła się do Zarządu getta, szukać tam rady, czy pomocy.

W UKRYCIU NA "ARYJSKIEJ STRONIE"

Przypomniałam sobie o znajomych Ukraińcach, którzy obiecywali mi pomoc... Była to jedyna możliwość ocalenia.
Tymczasem milicja ukraińska otoczyła getto, aby uniemożliwić Żydom ucieczkę; był wśród nich mój znajomy Borczakowski. Postanowiłam przedrzeć się nazewnątrz, pełzając po ziemi między posterunkami. Miałam szczęście, przypadkowo natrafiłam na Borczakowskiego, który - jak mi potem opowiedział - cały czas szukał mnie wzrokiem. Ten, zauważywszy mnie i moje wysiłki, zajął rozmową najbliższych kolegów. Niemniej ktoś strzelił i trafił mnie w ramię. Zastygłam w bezruchu, udając umarłą. W nocy, pod osło-

mu życie. Pomagali jej w tym rodzina i przyjaciele. Ich małżeństwo okazało się bardzo szczęśliwe i oboje żyją do dziś dnia w Europie.

POD RZĄDAMI NIEMCÓW

26.6.41 wkroczyli Niemcy do Ostroga. Wkrótce potem zostaliśmy skoncentrowani w getcie, w dzielnicy zwanej "Greble". /Co zmusiło nas, oczywiście, do opuszczenia naszych przedwojennych mieszkań/.
W krótkim czasie w getcie zapanował głód, a jego mieszkańcy zmuszani byli do ciężkich robót. Nasz stan materialny pogorszył się i znalezienie pracy dla mnie i dla mojej młodszej siostry Chasi, stało się kwestią pierwszej potrzeby. Chasia znalazła pracę w Zarządzie getta , /Judenrat/ - ja zaś pracowałam poza gettem w milicyjnej stołówce jako kelnerka. Była to bardzo wygodna praca; mogłam się tam najeść do syta, a nawet wykombinować trochę jedzenia dla rodziców i siostry.
Przy pracy poznałam milicjanta, Ukraińca, niejakiego pana Borczakowskiego, z zawodu szewca, który przed wojną pracował u Żyda, pana Lulki. Borczakowski znał moją rodzinę i odnosił się do mnie po przyjacielsku. Kilkakrotnie odwiedził nas w getcie, przynosząc kosze z jedzeniem, nie bacząc na to, że naraża przez to życie.

ZAGŁADA

Tymczasem zaczęły się rozchodzić pogłoski, że Niemcy likwidują getta w różnych miastach i zabijają wszystkich Żydów.
Pewnego dnia wracając z pracy spotkałam znajomego Ukraińca, Wołodię Poliszczuka. Oczekiwał on mego powrotu, aby zawiadomić mnie o pogłoskach i zaproponować ucieczkę z getta. Obiecywał pomóc.
Odmówiłam, nie chcąc opuścić rodziców i siostrzyczki. Kiedy nie pomogły jego nalegania, Wołodia odszedł, obiecując, że w każdym razie mogę na niego liczyć w razie potrzeby.
Nie była to czcza obietnica - przekonałam się o tym w ciężkich chwilach mego życia.
Rankiem 4.8.41 wygnali Niemcy wszystkich Żydów z getta w Ostrogu. Chorych wywieziono na noszach ze szpitala. Ustawili nas w Nowym Mieście i tam staliśmy do godziny 16-ej. Wtedy zaczęła się selekcja - podział na dwie grupy. Nikt nie miał pojęcia,

Gitele Sztejnberg-Reuwejni

WSPOMNIENIA Z CZASÓW OKUPACJI NIEMIECKIEJ

Giteże Sztejnberg-Reuwejni

Piszę te wspomnienia, aby uczcić pamięć moich najbliższych, którzy zginęli z rąk nazistów w okresie drugiej wojny światowej. Chciałabym, aby ta książka dotarła do rąk naszych dzieci i wnuków, aby przyszłe pokolenia poznały i zachowały w pamięci dzieje strasznej gehenny Żydostwa w okresie rządów Hitlera. Wierzę też, że ten okropny kataklizm przyczynił się w dużej mierze do powstania państwa żydowskiego - państwa Izrael.

Z mego miasta rodzinnego, Ostroga Wołyńskiego, ocalała tylko znikoma ilość Żydów; część z nich zdążyła uciec w głąb Rosji i to ich ocaliło. Około trzydziestu Żydów, z tych, którzy pozostali na miejscu ocalała w partyzantce, lub też dzięki pomocy nielicznych ludzi dobrej woli.

POD WŁADZĄ SOWIECKĄ

Kiedy we wrześniu 1939 roku wkroczyli Rosjanie do Ostroga, zaczęły się aresztowania młodzieży żydowskiej, podejrzanej o działalność sjonistyczną. Równocześnie aresztowały władze radzieckie pewną ilość Żydów Ostroga jako kapitalistów.
Tak zostali wywiezieni z miasta:

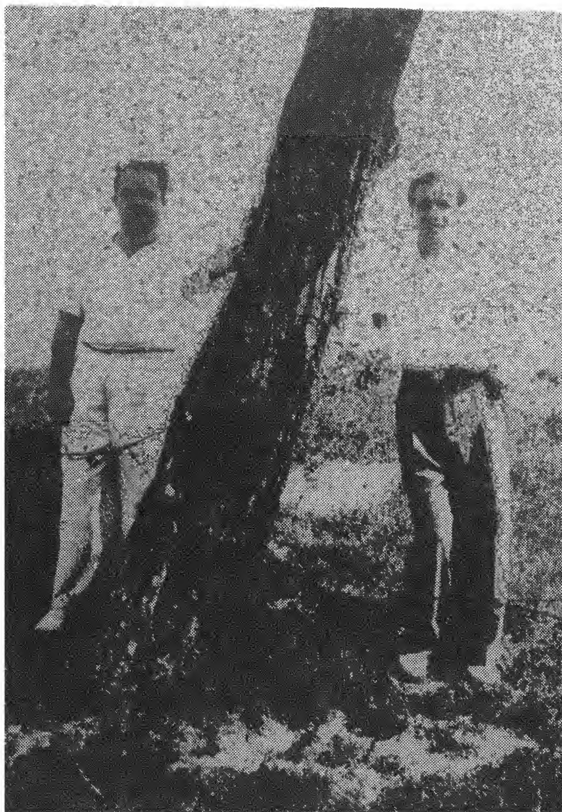
Buzia Chosid, przyjaciel naszego domu, jeden z przywódców rewizjonistów;
Josel Kleinman i jego zięć, Fajwel Berensztajn, znany działacz społeczny,
i wielu innych.

O ludziach tych zaginął wszelki ślad.
Brat mój, Mosze Sztejnberg, był aktywnym działaczem "Hanoar Hacjoni". Wiedząc, co go czeka, postanowił opuścić miasto i wraz z grupą przyjaciół Polaków, którzy pomogli mu wyrobić papiery aryjskie na nazwisko Ludwik Rudnicki, uciekł do Krakowa. /Przekraczając granicę między Rosją, a General Gouvernement/.
W Krakowie spotkał młodą Polkę, imieniem Wisia, która oczywiście nie miała pojęcia, że jej nowy znajomy jest Żydem.
Młodzi pokochali się. Kiedy brat mój wyznał Wisi tajemnicę swego pochodzenia, postanowiła, że się nie rozstaną i z wielkim poświęceniem i niezwykłą odwagą działała przez 5 lat, aby ocalić

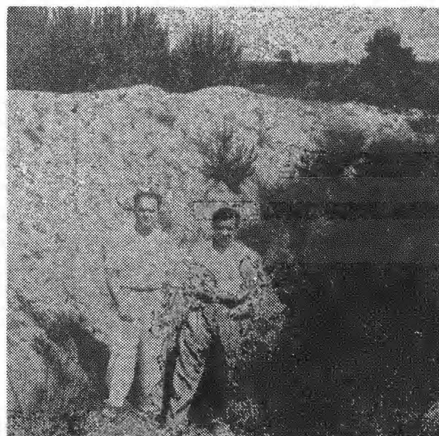
niami elektrycznymi, aby w nocy ofiary nie uciekły. Wiele osób pozbawiło się życia, wielu uciekło. Ja uciekłam. Uciekinierzy nie mieli gdzie się podziać, truli się, topili się, innych ludność wydawała. Z całego Ostroga cudem pozostało około 30 osób.

Wszystkie domy getta są zburzone. Wielbowcy i Wielbowki noszą nasze futra i suknie. To wszystko są drobnostki. Istotnym jest, że straciliśmy wszystkich najdroższych i najbliższych. Jankel był z nami 10 miesięcy i nie doczekał się tej szczęśliwej minuty. Ja i Sara myśmy same go pochowały. Jaka to okropność!

Teraz znajdujemy się w Ostrogu. Dla nas to jest miasto okropności. Czekamy tej chwili, aby stąd wyjechać...

Szaja Szeftel z kolegą przy drzewie na placu, na którym stał jego dom rodzinny

Szaja Szeftel z kolegą na masowym grobie Zydów Ostroga

Z prawa: adw. Chaim Szeftel, jego siostra Bat-Szewa Szeftel-Gertenkraut i jego brat prof. Szaja Szeftel

nikt nie zdążył wziąść chleba/. Wyobraźcie sobie samopoczucie ludzi czekających śmierci! Każdy z nas miał jedno pragnienie: jaknajprędzej!... Dzieci krzyczą, starsi modlą się - naokoło karabiny maszynowe, a za nimi nasi "sąsiedzi" przygotowują mogiły..

O godzinie 4 popołudniu nas młodych postawiono osobno, a starych i chorych osobno. Nasi rodzice byli oczywiście wśród starych. Przeliczono chorych i starych. Nas posłano do miasta, do domu. Starzy i chorzy pozostali. Po 20 osób prowadzono ich do przygotowanych mogił, a nasi sąsiedzi, dawni przyjaciele, zakopywali ich. Policja i ludność miejscowa zamęczyła wielu na śmierć, wielu żywcem zakopano. Nie było czasu na dobijanie, bo do godziny 7 praca miała być zakończona, a ludzi było jeszcze dużo. Nie ma słów na opisanie tej okropności, kiedy ludzie idą do mogiły z pełną świadomością tego. Każdy reagował inaczej, zależnie od swego temperamentu. Zrozumcie, każdy musiał świadomie pokonać najmocniejszy instynkt, instynkt życia i iść na śmierć.

Pobożni, z rabinem "Der Trisker" na czele, szli na "Kidusz Haszem", a młodzi w imię czego umierali?

O godzinie 7 wieczór przyjechał na plac śmierci naczelnik miasta i oświadczył: "Wszscy Żydzi - to komuniści i podżegacze wojny... ich wszystkich trzeba zniszczyć, ale że on jest człowiekiem o dobrym i szlachetnym sercu, to przebacza kobietom niezamordowanym. Wasza matka pozostawiła ojca i wróciła do domu..."

Po upływie miesiąca, dnia 1.9.1941 bandyci przeprowadzili drugą egzekucję, która według mnie była okropniejsza od poprzedniej. Zginął wtedy kwiat naszej młodzieży: Wszscy uczniowie i uczennice naszej szkoły. Wywieziono ich "do pracy", a trafili do bratniej mogiły w Netiszynie /6/. W tym dniu Niemcy i Ukraińcy w bardziej jaskrawy sposób pokazali kim oni są w rzeczywistości, Określenia: bestialstwo, bandytyzm, barbarzyństwo i inne bardzo słabo oddają rzeczywistość.

Od tego tragicznego dnia żyliśmy do 13.9.1942 w getcie w okropnych moralnych cierpieniach. Nosiliśmy średniowieczne żółte łaty, byliśmy pozbawieni wszelkich ludzkich praw. Nie wolno było chodzić na chodniku, podać ręki nie-Żydowi, żyliśmy gorzej aniżeli niewolnicy. Nie wolno było pójść na rynek, aby kupić cośkolwiek, byliśmy narażeni na śmierć głodową.Była to wegetacja fizyczna i moralna.Żydzi sami z powodu wielkiego smutku i sytuacji bez wyjścia zaczęli bardzo dziwnie żyć i zachowywać się. Dużo ciekawego i charakterystycznego można byłoby opowiedzieć o życiu w getcie.

Ostatnia akcja rozpoczęła się 13.9.1942. Zebrano nas na plac Pocztarka. Naokoło duża straż. Postawiono słupy z latar-

ZAGŁADA

25 czerwca 1941, to jest w trzy dni po rozpoczęciu wojny niemiecko-sowieckiej, Ostróg został zajęty przez niemiecki desant powietrzny. Okupacja hitlerowska trwała dwa i pół roku, do 2 lutego 1944.

Ludność żydowska, która stanowiła 60% ogólnej ilości 14 tysięcy mieszkańców miasta została wymordowana w 3 "akcjach";
4. VIII. 1941 - 3000 osób
I. IX. 1941 - 2500 "
15. X. 1942 - 3000 "

Pozostały 3 długie bratnie mogiły przy szosie za Nowym miastem. Garść ziemi z tych mogił została przewieziona na cmentarz w Holonie w Izraelu, gdzie w 1981 roku stanął pomnik ku czci ofiar poległych w Ostrogu.

Domy, sklepy i dobytek ludności żydowskiej zostały rozrabowane przez okoliczną ludność ukraińską. Rynek, w którym były setki sklepów, zrównano z ziemią i zamieniono na plac dla bydła.

Nieliczna grupa Żydów uratowała się od zagłady przez ucieczkę do Związku Radzieckiego, lub przez wstąpienie do oddziałów partyzanckich. Kilka osób przeżyło okupację ukrywając się u okolicznych ukraińskich chłopów.

Dzieje ostrogskiego getta opisuje poniższy list naocznego świadka, pisany tuż po wyzwoleniu miasta od hitlerowców.

"Ostróg, 28.2.1944.
Powinniście poznać tę gorzką i okropną prawdę. Jacy Wy jesteście szczęśliwi, żeście tego wszystkiego nie oglądali i nie przeżywali. Jeżeli my, garstka pozostałych /która cudem, rzeczywiście cudem ocalała/ nie postradała zmysłów, to trafił się nam drugi cud.

Wasi rodzice zginęli.

Dnia 4.8.1941 o godzinie 4 rano SS-owcy wraz z miejscową policją chodzili z domu do domu i wypędzali wszystkich Żydów bez wyjątku z mieszkań. Wszystkich popędzono do Nowego Miasta. Po drodze okropnie się znęcali, szydzili, bili, popychali i t.p. Kolumnę bezbronnych otaczali uzbrojeni SS-owcy i krwiożerczy miejscowi mieszkańcy wraz z policją. Nigdy nie przypuszczałam, że u tych ludzi mogły w takim stopniu rozwinąć się dzikie i niskie instynkty. W takim otoczeniu czekaliśmy do wieczora. Wszyscy pościli w tym dniu, nawet małe dzieci. /Wypędzono nas nagle,

POLACY-KATOLICY!

Zbliża się okres wzmożonych z a k u p ó w p r z e d ś w i ą t e c z n y c h!

Hasłem wszystkich Polaków i Polek:

Święta bez żydów!

Przy tradycyjnym, chrześcijańskim stole wigilijnym i na drzewku wszystko z firm polskich i chrześcijańskich!

Dziś już całe społeczeństwo polskie rozumie dobrze rozkładową robotę żydo-komuny!

Dzięki zdecydowanej postawie większości już Polaków, powstały dziesiątki tysięcy n o w y c h p l a c ó w e k c h r z e ś c i j a ń s k i c h!

· Polacy i Polki!

K u p u j c i e na święta, jak zawsze wszystko u Polaków! Ich tylko popierajcie! Żądajcie wszędzie p r a w d z i w i e p o l s k i c h, chrześcijańskich wyrobów!

To hasło przykute w czyn całego Narodu, odżydzi nasze miasta, da chleb i pracę masom bezrobotnej naszej braci!

Grosz żydowi — zbrodnią wobec Narodu!!

Polak popiera Polaka!!

Zwycięstwo już bliskie! Od Was zależy rychłe nadejście: Wielkiej, Katolickiej i Narodowej Polski!

TOW. „SAMOOBRONA"

אנטיסעמיטישע פלוגבלעטלעך וועלכע זענען פארטיילט געוואָרן פאר די יידישע געשעפטן, 1938

עלונים אנטי־יהודיים שחולקו לפני חנויות יהודיות, 1938

Leaflets circulated by antisemitic pickets in front of Jewish shops 1938.

Politechniki Lwowskiej/, został zaatakowany przez bojówkę endecką. Doznał rozbicia głowy i złamania nogi. Złamano mu obydwie kości podudzia, przyczym złamane kości zostały przesunięte. W szpitalu zastosowano mu "wyciąg", celem rozciągnięcia nogi o kilka centymetrów ponad normalną długość, aby umożliwić zestawienie kości złamanych. Wyciąg, różniący się mało od tortur, trwał kilka tygodni, potem założono mu gips. Studia Szai zostały przerwane na długo. Dopiero po zajęciu Lwowa przez władze radzieckie, w 1939, Szaja powrócił na Uczelnię i zakończył studia.

Władze Politechniki były przeciwne ekscesom na Uczelni, ale były bezsilne wobec stanowiska studentów. Gdy po jednym pogromie na Uczelni, Rektor ogłosił, aby uczestnicy zajść zgłosili się do niego na rozmowę, o oznaczonej godzinie przed Rektoratem ustawiła się kolejka z 500 czy więcej studentów. Wszyscy przyznali się do udziału w ekscesach i solidaryzowali się z pogromczykami.

Starsze pokolenie traktowało wyczyny swoich synalków z pobłażaniem, albo aprobatą, uważając je za niewinną zabawę lub za wyczyn patriotyczny.

Gdy mój brat Szaja leżał na chodniku okrwawiony ze złamaną nogą, czekając na karetkę pogotowia, naokoło zebrał się tłum gapiów. Wśród nich był jeden Polak, starszy wiekiem, który zamiast wyrazić żal lub współczucie, powiedział: "A dobrze im tak, niech się nie pchają, gdzie nie trzeba".

Byłem raz na sali egzaminacyjnej, gdy na korytarzu był urządzony "szpaler". Wtedy koledzy z mego roku studiów, którzy stali przy drzwiach wyjściowych, zaczęli mnie wołać, niby mając mi coś pilnego do powiedzenia. W rzeczywistości chodziło im o to, aby wypchnąć mnie za drzwi, do "szpaleru". Nie ruszyłem się z miejsca aż do końca egzaminu. Profesorzy, wiedząc, co się dzieje, wypuścili wszystkich obecnych na sali przez boczne wyjście, prosto na ulicę. Dzięki temu uniknąłem "szpaleru".

POLITECHNIKA LWOWSKA

Po maturze wstąpiłem na Politechnikę Lwowską. Zamieszkałem wraz z bratem w prywatnym mieszkaniu we Lwowie przy ulicy Krasickich 11a. Właściwie był to dom Nr.13, przemianowany na Nr.11a, bo w domu pod 13-ką albo w mieszkaniu pod takim numerem nikt nie chciałby mieszkać.

Atmosfera na Politechnice, z początku normalna, pogarszała się z roku na rok. W latach 30-tych endecy /Stronnictwo Narodowo- Demokratyczne, w skrócie N.D./ opanowali "Bratnią Pomoc" i inne stowarzyszenia akademickie. Mniejszość studencka, przeciwna ideologii endeckiej nie mogła się im przeciwstawić i praktycznie nie miała żadnego głosu na uczelni.

Endecy nie widzieli niebezpieczeństwa, grożącego Polsce ze strony Hitlera, byli raczej zgodni z jego hasłami, uważając Żydów za wroga Nr.1. Ci uczniowie Hitlera prześcignęli swego mistrza, urządzając getto na wyższych uczelniach o wiele lat wcześniej zanim Hitler opanował Polskę i zaprowadził getta w miastach.

W salach wykładowych wydzielono dla Żydów "ośle ławki". Studenci Żydzi na znak protestu nie siadali na tych ławkach i słuchali wykładów stojąc, z notatkami w ręku, przez całe godziny.

Endecy urządzali także "wiece protestacyjne" przed Żydowskim Domem Akademickim, połączone z wybijaniem szyb z okien. Policja nigdy nie interweniowała.

Na uczelniach urządzano pogromy na Żydów. Studenci-endecy ustawiali się w dwóch szeregach, a schwytanych studentów - Żydów przepędzano przez taki "szpaler", bijąc ich okrutnie pięściami ze wszystkich stron, używając też kastetów, nieraz bili do śmierci.

Tak zginęli dwaj studenci Politechniki:
- Landesberg, student wydziału chemicznego i
- Proweler, student wydziału inżynierii lądowej.

Ciężko ucierpiał mój brat Szaja, student Politechniki. W czasie gdy wykonywał ćwiczenia miernicze wraz z innymi studentami, na ulicach w pobliżu "Domu Techników" /Dom Akademicki

Inny komunista A., czołowy działacz, był dwa razy więziony w Polsce w Berezie Kartuskiej. Z biegiem czasu on też się wycofał z komunizmu i stał się sympatykiem syjonizmu i państwa Izrael.

Mój ojciec był znawcą Talmudu i zarazem zwolennikiem nauk świeckich. Rodzice moi dołożyli wiele starań, graniczących z poświęceniem, aby dać swoim dzieciom wszechstronne wykształcenie.

Uczęszczaliśmy do gimnazjum państwowego, a ponadto pobieraliśmy lekcje biblii, języka i literatury hebrajskiej u prywatnego nauczyciela, M. Szulwuga.

Zamek Książąt Ostrogskich

rozmowę uczestników kółka: - "Ja doszedłem do litery D" - mówi jeden. - "A ja już jestem dalej, przy literze K" - odpowiada drugi.

Ceną ogromnych wysiłków młodzież zdobywała znajomość języka i wtedy przechodziła do studiowania literatury rosyjskiej i zagranicznej. Czytało się dzieła Turgeniewa, Gogola oraz krytyki tych utworów Bielińskiego, analizowano dzieła Spinozy, Freuda, Zola i innych autorów.

Znajomość języka rosyjskiego przydała się w praktyce. Ojciec prowadził sklep kolonialno-spożywczy. Abonując gazetę "Kijewskaja Mysl" miał sposobność nawiązania kontaktów z producentami towarów, ogłaszających się w tej gazecie. Ojciec zaczął sprowadzać towary bezpośrednio od producentów, na dogodnych warunkach. Sklep został rozszerzony i dobrze prosperował przez wiele lat, aż do czasów polskiego ministra skarbu Grabskiego, który doprowadził do ruiny wiele żydowskich przedsiębiortstw. Sklep zaczął świecić pustkami. W domu zapanowała bieda. Coraz częściej zjawiał się w domu sekwestrator i zabierał meble za zaległe podatki. Doszło do tego, że nie raz brakowało chleba.

W okresie między - wojennym /między I a II wojną światową/ w szczególnie ciężkiej sytuacji znajdowała się młodzież żydowska. Młodzież miała zamkniętą drogę do wszystkich zawodów. O posadzie państwowej nie można było marzyć. Mój brat, po uzyskaniu stopnia magistra praw, nie był dopuszczony do adwokatury. Ja, z dyplomem inżyniera, nie mogłem uzyskać pracy. Hasła antysemickie:

"Polska dla Polaków"
"Żydzi do Palestyny"
"Nie kupuj u Zyda"
"Odżydzenie polskiego handlu"

powodowały wypychanie Żydów z tych stanowisk, które zajmowali dotychczas.

Ideowo młodzież kierowała się głównie do ruchu chalucowego, mimo nikłej nadziei uzyskania certyfikatu na wyjazd do Palestyny.

Część młodzieży brała udział w ruchu lewicowym, w organizacji Bund lub w podziemnej organizacji komunistycznej.

Jeden taki ideowiec G. przekradł się przez granicę i dostał się do ZSRR - kraju swoich marzeń. Tam jednak został odrazu aresztowany, oskarżony o szpiegostwo i zesłany do lagru na 10 lat. Pobyt w lagrze wyleczył go kompletnie ze wszystkich idei komunistycznych.

ULICA WIELBOWEŃSKA

Nasz dom znajdował się przy ulicy Wielboweńskiej, w dzielnicy biedoty. Dom był parterowy, kryty blachą, składał się z 5 pokoi i 2 kuchni z dużymi piecami do wypieku chleba. Z obu stron domu rosły akacje, a z tyłu był ogród z drzewami śliwkowymi. Do ogrodu przylegała bratnia mogiła - jedna z trzech dawnych studni, do których wrzucono ciała zabitych Żydów po najazdach kozaków w latach 1647 - 1649.

Naszymi sąsiadami byli żydowscy rzemieślnicy i handlarze:
- krawiec tandeciarz,
- powroznik "sztrikdreer",
- rzeźnik "kacew",
- szmaciarz,
- handlarz garnkami "teper",
- hodowca świń "chazirnik" - jedyny sąsiad nieżydowski,
- garbarz,
- handlarz zbożem,
- dorożkarz.

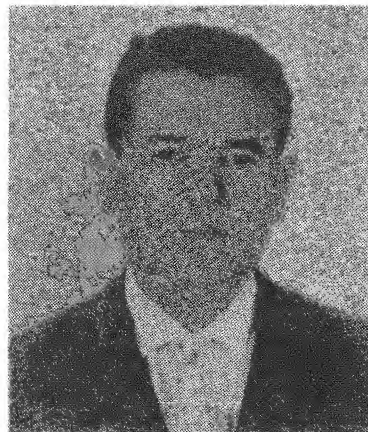
Lubiałem patrzeć na pracę powroźnika. On miał na swoim podwórzu koło drewniane ręcznie obracane. Koło wprawiało w ruch wirowy szereg haczyków, do nich były przywiązane cienkie konopniane sznurki. Sznurki skręcając się tworzyły gruby ładny powróz. Ta produkcja wkrótce jednak zanikła, nie wytrzymując konkurencji z nowoczesnym maszynowym sposobem fabrykowania.

U handlarza zbożem w piwnicy stała maszyna - sieczkarnia. Składała się z żelaznego koła rozpędowego ręcznie obracanego i koryta dla słomy. Do koła były przymocowane stalowe noże do przecinania słomy na "sieczkę. Słoma posuwała się w korycie automatycznie, tak że rozmiar sieczki był do regulowania.

U sąsiada garbarza był dół wykopany w ziemi, gdzie leżały skóry bydlęce przesypane korą dębową i zalane cuchnącą wodą. Obok znajdował się stojak z nożem do zeskrobywania włosia ze skór. Taka stosowana od tysięcy lat prymitywna technologia dawała skóry dobrej jakości, ale musiała ustąpić garbarstwu nowoczesnemu - chromowemu.

Mój ojciec pochodził ze środowiska chasydzkiego. W tym okresie, na przełomie 19 i 20 wieku, chasydyzm odgrywał dominującą rolę w społeczeństwie żydowskim. Młodzież kształciła się w bet- hamidraszu, studiując Talmud, ale nowe prądy już zaczęły tam przenikać. Żądna wiedzy, młodzież stworzyła kółko samokształcenia. Pierwszym krokiem była nauka języka rosyjskiego. Nauka odbywała się bez nauczyciela, przez wkuwanie słówek rosyjskich według alfabetu ze słownika. Można było słyszeć taką

A. Szeftel / Toronto

Aharon Szeftel

MIASTO OSTRÓG

Miasto to założone w IX wieku miało własną przeszłość.

Była to siedziba magnatów - książąt Ostrogskich i w ich posiadaniu było 280 tys. poddanych. Do dziś zachował się ich zamek założony w 14 wieku, trzy obronne baszty w stylu renesansowym z 16 wieku i okazały sobor z 15 wieku, z pięcioma złoconymi kopułami.

Pozostały także ruiny synagogi zbudowanej w 16 wieku. Była to budowa o grubych murach opiętych skarpami i o sklepieniu opartym na czterech filarach. Synagoga przetrwała pogromy Chmielnickiego, Petlury i Hitlera, ale została zburzona na skutek postanowienia Gorsowieta,"w celu uzyskania kamieni na budowę piekarni". Byłem naocznym świadkiem wandalskiego zburzenia tej zabytkowej bóżnicy w 1956 roku.

Około roku 1580 została założona w Ostrogu wyższa uczelnia tak zwana Akademia. Była to pierwsza wyższa uczelnia we Wschodniej Europie. Założono tam także drukarnię, z której w 1581 roku wyszła pierwsza biblia w języku słowiańskim.

Ostróg był ważnym ośrodkiem żydowskiego życia kulturalnego. Żył tam i pracował znany komentator Talmudu SAMUEL EDELS, zwany"MAARSZU", pochowany na Ostrogskim cmentarzu, w roku 1631. W Ostrogu wydrukowano wiele ksiąg w języku hebrajskim. Żydostwo wysyłało przedstawicieli na obrady "Waad ARBA ARACOT". Była to centralna władza Polskiego Żydostwa, czynna w 16 - 18 wiekach, obejmowała 4 "kraje" wchodzące w skład ówczesnej Polski: Wielkopolskę,Małopolskę, Podole oraz Wołyń.

Podczas najazdów kozackich w latach 1648 - 1649, ludność żydowska w Ostrogu została wymordowana.

Przy II rozbiorze Polskim w roku 1793, Ostróg przeszedł do Rosji. Podczas rewolucji 1917 roku, Nowo - utworzone Sowiety zaczęły swoją działalność w mieście od nałożenia kontrybucji na "burżujów". Ci co odmówili płacenia zostali osadzeni w więzieniu. W nocy ich obudzono, ustawiono w szeregu i co dziesiątego wyprowadzono na podwórze więzienne. Tam oddano salwę, na szczęście w powietrze, na postrach. Mój ojciec był jednym z tych więźniów i uszedł cało.

Edit Liwszyc
Lwów, 1942

Lusia Sztejn-Liwszyc
Lwów, 1942

THE ZEIGERSON AND GRINIMS FAMILIES

Lazar Zeigerson lived in Krasnogórska str. who was active in the religious community in Ostrog, was known and respected for his Talmudic Scholarly knowledge and studies, also, in avocation. He was killed in August 1941, 1st in Naje Schut.

Syma Zeigerson was killed after the liquidation of Ghetto in 3th Akcja on October 1942. She had 5 children, 2 sons emmigrated to U.S.A. before the war. Sidney (Siunia) Zeigerson and Buzia (Zeigerson) Nagiel, survived in Russia. (Sidney was very active in Betar, played soccer). Now resides in U.S.A. Buzia had 2 daughters and 6 grandchildren, living in U.S.A. She died in U.S.A.

Dorothy Grinims (Dwerka Zeigerson), survived 2 executions (Akcja), she lived with her mother in Ostrog Ghetto, until the final 3rd akcja. She escaped from the ghetto with Mark Grinims (Musia), were hiding in different places and then in the woods with other people. During the raid, she was shot and wounded in the foot by S.S. men, and thanks to false documents (Aryjskie Papiery), was in the hospital in Slawuta for 8 months. She and her husband Mark, immigrated to U.S.A. in 1947. They have a daughter Lorine and a grandchild Simone (Syma).

Mark Grinims (Musia), after akcja, lived in the ghetto until 1942. He was in hiding with Dorothy. After the liberation by the Russians, was drafted into the Russian Army until 1945. After the army and together with his wife, he went to Munich, Germany. He resided in Jersey city, N.J., U.S.A. He finished his studies in U.S.A. and is a doctor.

Sonia Grinims (Mark's sister), was killed in Rowno in 1942. She moved from Ostrog in 1939 with her husband Gdal Gdalewski to Lwow. He was executed by the Russians for beeing a well known Zionist Leader in Wolhin. Sonia on the way to Ostrog, stopped in Rowno and was caught in the akcja and was killed in 1942.

Other members of Grinims family: Father — Woolf Grinims, occupation — Pharmasist, had Drugstore, died in 1935. Grisha Grinims — son of Woolf Grinims. He died in 1952 in U.S.A. Before the war he studied Medicine in Vienna and Paris. Practised Medicine in V.S.A.

Other members of Grinims family killed by SS.: Jankel Grinims, Gabriel, Ania Chai-Rachel and Minia.

Dr. MARK GRINIMS

Hana (Ania) Ajzenberg (Eisenberg) daughter of Shamai and Miriam Eisenberg

Rachel Ajzenberg (Eisenberg) Wife of Abrasza Eisenberg

Zenia Ajzenberg (Eisenberg)-Rogowsky, the youngest daughter of Shamai and Miriam Eisenberg

Grysza Ajzenberg (Eisenberg) son of Shamai and Miriam Eisenberg

Shamai Ajzenberg (Eisenberg)

Miriam Ajzenberg (Eisenberg)
wife of Shamai

Abrasza Ajzenberg (Eisenberg)
The oldest son of
Shamai and Miriam

Chasia (Asia) Ajzenberg (Eisenberg)
daughter of Shamai and Miriam

THE FAMILY EISENBERG

I am Zenia Eisenberg and I would like to talk a bit about my family.

We were 5 children and my parents, Shamai and Miriam. We lived together in Ostrog until the war broke out and then started to go in different directions.

My parents ran away to Lwow where my father was taken as one of ten hostages by the Nazis. They promised that he would be given back after the Lwow Jews paid a handsome ransom for the release of the hostages. They did not keep their promise and he with my brother Grisza were immediately shot by the Germans. My mother lived in Lwow until 1943 and was taken away and sent to a concentration camp. I do not know which one.

My oldest brother Abrasha was in the Red Army and was shot by the Nazis. His wife, Rachela, survived the war in Germany as a Christian. She is now a dentist, remarried and the mother of a wonderful son, a neurologist in Boston, Mass. She is still my closest friend.

My oldest sister Asia was married to Stach Siedlecki. She was shot with her 2 little children. Stach survived the war in the Soviet Union. He lives in London, England and is remarried.

My sister Ania (Hannah) ran away to Lwow and in 1943 to Germany where she survived as a Christian. Later she moved to the United States with her husband. Unfortunately, she died in 1973 leaving 3 wonderful children. Sidney and Marilyn are teachers and the youngest, Arlene is a social worker. They all live in the New York area and are married.

I, the youngest in the family was in Lwow and in 1943 ran away to Katowice where I survived as a Christian. After the war I moved to Warsaw, Paris, Canada and finally got settled in New York. I teach in a high School and I am married to David, an American who teaches in the same school.

All my aunts, uncles, cousins and grandparents who lived in Europe perished in the war with the exception of Genia (Steinberg) Reuveni, who lives in Israel and Meisha Steinberg her brother, in Germany.

While in Ostrog, we lived in the center of town and also had an estate 25 km. from there, in Wilia.

I hope that this information will help people to recall my father who was always ready to help the poor in our town.

Sincerely,

JANET ROGOWSKY
(née Zenia Eisenberg)

a report on the work of the committee under the leadership of Dr. Moshe Silverfarb. My report was well received. Then the Soviet Education Department requested that the Ostrog Cultural League put forward a person who would be able to supervise the Jewish education in the country. This was an indication of the strength of our town's Cultural League.

When the borders between Russia and Poland were altered after the First World War, Ostrog became part of Poland. This brought about a change in the school system. At first the Inspector of Schools nominated me as the superintendent of the Borochov courses and the technical school. But when I arrived in Warsaw at the beginning of 1921 there was already a new law which stated that only teachers who passed a special exam would qualify to teach together with Polish teachers.

The work of the Cultural League to spread Jewish literature, etc., continued as before. However, with time, the Jewish school and other institutions gradually diminished and then disappeared completely.

The two pictures below tell a great deal: —

The first shows the Teachers' Assembly. Mina Abelman deserves special mention. She started as a kindergarten teacher in Ostrog, and later organized kindergartens in Bialistok and Lemberg. Later still she continued her work in Warsaw. Among the other teachers deserving of mention was one Moshe Tolpin. He was chronoligically the eldest, but always used the most modern teaching methods.

The second picture shows the committee of Ostrog's Cultural League (1921) — Leib Ginker, Sarah Abelman, Hannah Spielberg, Dr. Shimon Tzviman, Dr. Joseph Rosenstrum (chairman), Prof. Jacob Tolpin and Haim Katz. Dr. Rosenstrum was very active. Haim Katz influenced everyone with his sincerity and clear minded thinking, Sarah, Rachel and Mina Abelman contributed much by workig hard to better the lives of those less fortunate than themselves. Ginker, the modest teacher, also did his bit for the League, as did Dr. Shimon Tzviman who was always ready and willing to take part.

These were the type of people that the Russian poet Nekrasov and the Jewish poet David Bergelson praised and wrote about. The writer of this article was the superintendent of the Culture League. Hannah Spielberg, the youngest among us was a representative from the "Bund". She was the youngest sister of a well known zionist leader, Leib Spielberg. These were the kind of people who were interested in helping others to obtain an education.

With the revolution, came new hopes for a better life. New institutions were formed. I remember the changes at the time. I had planned to give evening classes to young, uneducated workers. When I returned home at the beginning of 1918, I found that my father who was a teacher had taken the initiative and that the Talmud Torah building was to be used for this purpose. Together with friends from Poalei Zion I formed a committee for the collection of money, and evening courses established in memory of the late Ber Borochov, commenced. I was nominated as superintendent and teacher, and began to form a comprehensive study program. The Socialistim Sionistim (S.S. and Seimoves) began to lend support to the Peretz School and together we formed the Cultural League.

Ostrog's Cultural League grew. It combined different streams of thought, but jewish culture played the most important part. People who would otherwise not have shown interest in jewish culture, became interested. Despite the fact that the League's program dealt only with culture and not with politics, most of its supporters were from Poalei Zion and the Bund.

When the Soviet government was formed, it took over various institutions. Plans for expansion were made, but in effect just the opposite occurred. The governor of Zhitomir county ordered all Hebrew schools and evening courses to close. The Cultural League continued, however, and its salaries were paid by the government. Once when they brought the salaries for our town, I distributed the money among the Jewish teachers, leaving my father, my sister and myself for last. But by that stage there was nothing left for us! We did not mind, the institutions functioned regularly, we had a kindergarten, the Peretz School and the Ber Borochov evening courses. We also organized cultural gatherings, concerts, plays, etc. Nevertheless, the Cultural League had to endure anti-semitic propaganda from the left and the right movements. The local teachers' conference is worth mentioning in this regard. The conference was made up of approximately 250 teachers from our county. Many of the remarks made by them during the conference contained anti-semitic slander. Some of them wore Petlura uniforms. I was sitting next to the vice-commissar who was a nice person and a true liberal. We heard a speech given by the commissar of the 44th Soviet Division. This Division had occupied our region and in it there were several of Petlurs's former followers and pogromists who boasted about the success of the pogroms. The political faction of the 44th Division was led by a jew who had a doctorate in philosophy from the Sorbonne University. He addressed the conference before the commissar spoke and his speech was rediculed by the teachers among whom I recognised my French teacher.

A special event in the life of the Cultural League was the Assembly of Jewish Teachers in Kiev in 1919. This event gave big rise to our activities especially at the schools. Many well known writers and teachers with long standing experience became our leaders. They provided us with textbooks and instructions. We had a feeling that we belonged to a strong stream of Jewish cultural activity. Names such as Shimon Dobin, Levitan, Noah Luria, A. Golomb, Papirna and others became frequent guests in our town.

In 1920 I went to Kiev as a representative of the Ostrog County's Education Ministry. I was sent by the Cultural League's committee and presented

PROF. JACOB TOLPIN

OSTROG'S CULTURAL LEAGUE

There had always been an educated youth group in Ostrog. This group, which functioned on a voluntary basis, believed in helping those less fortunate than themselves obtain an education.

Isaac Jabin, the eldest son of the Jewish School's superintendent, Tanchum Jabin, was before the First World War a great believer in the teachings of the liberal and radical intellectuals of the town, but had little to do with Jewish culture. Every summer he would return home from his studies at the University of Kiev, and organize free summer courses for those who were interested. Almost everyone who had graduated from high school assisted him with his project — there was no shortage of tutors or students!

The Prince of Ostrog's castle

Town. During those days, famous in the town was learned scholar, and a strong opponent to the Hassidic Movement — Rabbi Menachem Mendel Biber.

The notables who acted in the Ostrog Municipality were Shlomo Comandant, Bezalel Bramnik, Mordechai Yaacov Nordman, Grisha Band, Moshe Abelman and others. Chaim Davidson and Leibush Biber were the most prominent Zionist leaders in Ostrog.

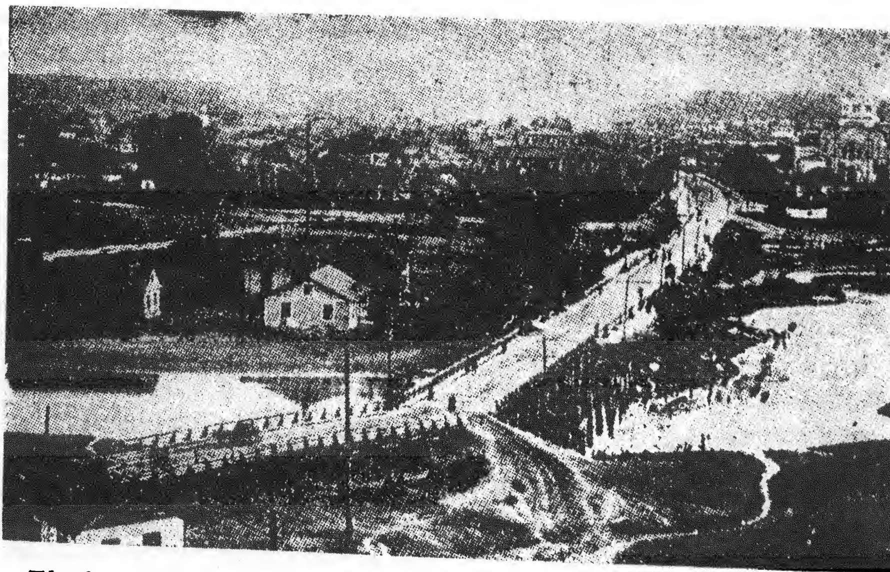
The activities of the Zionist leaders were felt in all the areas of life.

Ostrog was also blessed with excellent teachers, having a strong public Zionist sense, such as Shmuel Sarir, about whom the late President of Israel Shazar used to speak a lot, Mordechai Kaplan, Yaacov Nordman, Moshe Tolpin, Tanchum Zebin, Josef Finkelstein and others.

People with a leadership ability appeared in all the Zionist youth movements in the town. Yankel Kaplan of Gordonia fell as an outstanding partisan behind Nazi lines.

There was also a Mishnah Society in the town, led by Rab. Meir Zvi Finkel and Rab. Pinchas Pelikop which had tens of notables who studied every single day of the year; at the "end" of their studies, they used to organize a feast at the home of the leader of the Society; I, as a child, used to enjoy those ceremonies at home and the fragrant dishes prepared by the cooks.

That was the golden age of the varied public activity in the town until the Holocaust which brought about the bitter end of the splendid community.

The bridges of the New Town on which Ostrog Jewry marched to death

OSTROG IN THE XX CENTURY

The Zionist Movement in the town started operating in 1909 and went on with its activities until the Holocaust. During the reign of the Czar, there were clandestine meetings, sometimes during Christmas, when the officials were tipsy.

Cultural work was carried out in various circles: circles for Zionism, for Jewish History, Geography, etc. The young people collected donations for the Odessa Committee of Hovevei Zion. A company was also set up for organization of trips to Eretz Israel. The Bund Party was also most influential in the Jewish street.

Since 1917, public zionist work has been carried out openly. Lectures took place on Eretz Israel and there were contacts with institutions in Eretz Israel and in Warsaw. Balls and bazars of the Keren Kayemet (Jewish National Fund) were organized. The climax of the Zionist Movement activity in Ostrog was in the 20's and 30's when the idea of immigration to Eretz Israel struck roots. Among the first persons who immigrated in the 20's was Yaacov Fishel Feldenkreis with his wife Dvora. In spite of his being a scholar, he fitted at the age of 45 in agricultural works in Petah Tikva, in orange groves and ploughing. He was also one of the holy heroes of the riots in the country.

Public figures with a developed sense of public work were at that time Kalman Frenkel and Avigdor Kamerman who served as Deputy Mayor of Ostrog and saw to it that the Jews were not deprived by the town authorities.

Ostrog was the centre of Zionist and pioneering activities in Wohlin in the years preceding the Holocaust. Youth from all Zionist movements went to training; Jewish education developed, schools and "Tarbut" High school were founded, lectures took place on Zionist and literary subjects. The Zionist Women's Association also participated in the various activites for the building of Eretz Israel.

Notables headed the community, such as Avraham Aharon Finkelstein, Haim Galberson and Haim Davidson, who all assisted financially Rabbis and social institutions in the town. Among the town Rabbis were: Rabbi Yossef Wertheim, who moved to Horovishev and then immigrated to Eretz Israel and died in Jerusalem; he was known to be "sharpwitted and learned", popular in Zionist circles and with the authorities; after him, as Rabbi of the town, was Rabbi Mordechai Ginzburg.

The last raligious judges before the Holocaust were Rabbi Ephraim Guberman, Rabbi Dov Kaplan and Rabbi Zeev Wolf Sefarad, son of the last master and teacher in the town, Rabbi Eliakim Gezel Gelman was Rabbi of the New

The people told many legends and stories about Rabbi Shmuel Idlish and the Great Synagogue named after him, built long before his coming to Ostrog in 1615, only thanks to the love and esteem of the community members and the fact that he lived, acted and was buried in Ostrog cemetery was the Synagogue named after him. He was considered to be the Father and Patron of the town, he was modest and hospitable. It was engraved in the stones of his house : ''Strangers will not stay outside — my door will be opened to guests''. He died in 1632, leaving many books. In 1933, Ostrog Jews commemorated the 300th anniversary of his death. Rabbis and notables from all over Poland and representatives of the authorities took part in the celebrations. On that day, Jews closed their shops so as to be alone with his memory.

Ostrog also attracted people by its external look as a beautiful town immersed in greenery. The building of the Great Synagogue overlooked the general view of the town and gave it a Jewish character. The Princes' palaces and the numerous towers added a special charm, as a memory of a town which, during a certain period, served as a capital for hundreds of small towns surrounding it. The fields, rivers and forest enabled excursions and outings for young people and the whole population.

Among the Great Torah Scholars who lived and worked in the town — apart from Rabbi Shmuel Idlish — were:

Rabbi Shlomo Lurie who lived in the XVI century, headed an important Yeshiva in Ostrog and served as an erudite Rabbi to all the Wohlin District. He moved to Lublin. His famous works included: "Hochmat Shlomo" and "Yam Shel Shlomo''.

Rabbi Yeshayahu Halevy Horovitz lived in the XVII century and served as Rabbi of Ostrog. His book "Shnei Luchot Habrit'' became famous throughout the world. He immigrated to Eretz Israel and lived in Jerusalem and Safed, was buried in Tiberias next to the tombs of Rabbi Yochanan Hasandlar and Rambam.

Rabbi David Segal, who wrote "Torei Zahav'', lived in the XVII century and served as President of Tribunal and Head of a Yeshiva in Ostrog. His book is a comment on Shulkhan Arukh by Rabbi Joseph Caro, who was among the survivors of the persecutions. He wrote special prayers in memory of the disaster.

Rabbi Meir Margalit, lived in the XVIII century, was President of Tribunal in Ostrog and the District. He was a scholar and wrote "Meir Netivim''.

Scholar Rabbi Yaacov son of Rabbi Haim Rapoport, was President of Tribunal of Ostrog and the District.

Wohlin was annexed to Poland. During those days, the famous printing press was founded in Ostrog, in which were printed Holy Books, in Hebrew and the Bible in foreign languages as well.

In the XVII century, Jews suffered pogroms of the infamous traitorous oppressor Hmelnitzky and those years were marked with letters of blood and fire in the history of our people as in that of the town itself which was destroyed by sword.

In 1797, the Wohlin District, including Ostrog, was annexed to Russia, only in 1920 did the greatest part of Wohlin with Ostrog return as a border town to Poland until 1939. Since the Second World War, the District — with Ostrog empty of Jews — belongs to the USSR.

As most of Polish towns, Ostrog also held a "Community Register" in which the Jews noted down the community events and laws. They also wrote in it stories and legends of the Righteous and learned who lived and acted in Ostrog, but throughout the generations, following disorders and pogroms and numerous fires, almost no details remained of the ancient days of Ostrog — apart from recordings about the destruction of the community when about 7000 Jews were murdered and their property looted.

But the Jews who escaped returned and rebuilt the town, led exemplary community and spiritual life, set up synagogues and Yeshivas; they got organized in various societies, such as the Burial Society, the Study Society, a great Hassidim Movement founded by notorious persons like the Narrator of Magritch, and the town turned out to be a symbol and model for all other Wohlin towns and famous for many generations for its Learned.

An important contribution for the revealing of secrets from ancient days through a collection of material and checking of tombstones in the old cemetery of Ostrog, was made by the untiring scholar at the beginning of the XX century, a man from Ostrog, Rabbi Menachem Mendel Biber, who wrote the "Momento to Ostrog Great People". This book, of great quality, gathers important information and serves to this day as a living memorial of Ostrog Jewry and all the research literature nowadays draws from it.

OSTROG — THE TOWN OF GREAT TORAH SCHOLARS

Jewish Ostrog is tightly linked to the names of great Torah Scholars and Talmud Commentators as the Maharal from Prague, Rabbi Shmuel Idlish, and the Great Yeshiva he has headed for tens of years, and many others.

The old Jewish cemetery still has inscriptions on two tombstones dating back to 1445, but this does not prove that there were no older tombstones from more ancient times. According to the evidence of the Ostrog antiquity scholar, M.M. Biber, which is trustworthy and accepted by all of us, Ostrog had a Jewish community nearly one thousand of years ago.

During generations, Ostrog Jews were submitted to financial extortion by Polish and Lithuanian rulers. They also paid customs levies and serious amounts to the King treasury as well as bribes to judges and policemen. In spite of this, Jewish lives and property were never in secure.

POGROMS AND MIRACLES

Libels and massacres have also, from time to time, occurred in Ostrog. Famous is the pogrom on Jews by students of Jesuit monasteries in nearby Pavlovitz, where nine Jews were tortured and killed, amongst whom the Holy Rabbi Zvi, in-law of the famous Rabbi Yevi. That is why there were quite a number of thanksgiving days for miracles that happened. One of them occured after Passover in the fifth century, when peasants from a nearby village arrived at Ostrog with carts loaded with timber, as if it were, for sale. But under the wood, the peasants hid axes and knives and other well sharpened cold arms in order to start pogroms against the Jews. The Tatars, residents of the town, who were known to be bold and courageous, agreed for money, to assist the Jews. The Tatars girded on their arms, assaulted the peasants and confiscated their arms. The Jews were overtoyed.

In commemoration of another miracle, the Jews observed another day, "Megilat Tammuz", when the Russian forces, under General Sovorov's command, occupied Poland. The retreating Polish army destroyed the bridges over the river so as to prevent the Russians from moving on. The latter started shelling the town and its houses, mainly the big Synagogue which looked like a fortress. The Polish inhabitants ran away, together with the withdrawing Polish army, and the Jews hid in the Synagogue and were in a desperate situatidn. Then, as is told, one old man, among the Jews, a bold man who knew Russian (the father of Rabbi Yossef Moshe the Narrator from Kormarno), went out to the Russian commander and told him about the escape of the Polish army and of all the Polish inhabitants and that he may enter the town without any more firing.

Until the XIV century, the Wohlin District was considered to be a Russian Princedom; when Lithuania was united to Poland in the XVI century,

CHAIM FINKEL

OSTROG - A METROPOLIS OF THE PEOPLE OF ISRAEL

The ancient Ostrog Community dwelt in the Wohlin District in Western Ukraina, Poland. This town was as first owned by princes and counts, who, for their protection and defence surrounded it with a fortress, which gave it the name Ostrog (meaning fortress in Russian) According to scholars, its age today should be about 1,000 years (founded in 893).

In the IX century, there was a migration of persecuted Jews from Germany. They arrived during their flight to Ostrog and settled down there, under the patronage of Polish Prince Lashek. They mainly dealt with the trade of animals and horses, as brokers and money-changers, and later on, with general trade and various professions.

Remains of the Fortified Wall with Castle on the right and Tower on the left

Moshe Hamiel Press, Tel-Aviv

OSTROG BOOK

A MEMORIAL TO THE OSTROG HOLY COMMUNITY

Editor
YITZHAK ALPEROWITS

Chief Coordinator
CHAIM FINKEL

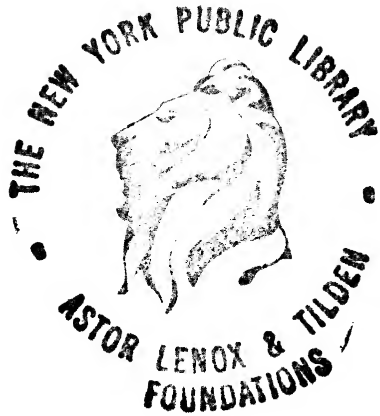

Ostrog, General View of the Town

PUBLISHED BY THE OSTROG SOCIETY IN ISRAEL

Tel-Aviv, 1987

Printed in Israel

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX & TILDEN
FOUNDATIONS